

Sosiaalitieteiden laitos
Helsingin yliopisto

Esikaupunkien vuosisata

*Paikallinen yhteisöllisyys Helsingin seudun vanhoissa työväen
esikaupungeissa 1900-luvulla*

Erkko Anttila

Akateeminen väitöskirja

Esitetään Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi Helsingin yliopiston päärakennuksen auditoriossa XIV perjantaina 8. toukokuuta 2015 kello 12.

Helsinki 2015

Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2015:7
Sosiologia

© Erkko Anttila

Kansi: Jere Kasanen

Kannen kuva: Oulunkylän Veräjämäkeä vuonna 1959 (Helsingin kaupungin-
museo, Erik Friman)

Painettua julkaisua myy ja välittää:

Unigrafian kirjamyynti

<http://kirjakauppa.unigrafia.fi>

books@unigrafia.fi

PL 4 (Vuorikatu 3 A) 00014 Helsingin yliopisto

ISSN-L 1798-9124

ISSN 1798-9124 (painettu)

ISSN 1798-9051 (verkkojulkaisu)

ISBN 978-952-10-9161-2 (nid.)

ISBN 978-952-10-9162-9 (pdf)

Unigrafia, Helsinki 2015

Tiivistelmä

Tutkimuksessa tarkastellaan Helsingin ympäristöön 1900-luvun alkupuoliskolla syntyneitä työväen esikaupunkeja ja niiden muutosta nykyaikaisiksi keskiluokan pientaloalueiksi. Tarkasteltava ajanjakso ulottuu 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä 2000-luvun vaihteeseen. Tutkimuksessa huomion kohteena on erityisesti esikaupunkien paikallinen yhteisöllisyys ja sen muutos. Lisäksi siinä tarkastellaan, miten asukkaiden elämäntavat ja heidän suhteensa sosiaaliseen ja fyysiseen ympäristöönsä muuttuivat 1900-luvun jälkipuoliskon modernisaatiokehityksen seurauksena. Tutkimuksen aineistona ovat esikaupunkien arkielämää, naapuruussuhteita, yhdistystoimintaa ja asukkaiden asuinympäristösuhdetta koskevat monipuoliset muistitieto- ja aikalaislähteet.

Tutkimuksen lähtökohtana on 1900-luvun alkupuoliskon tilanne, jolloin tutkittavat esikaupungit (esim. Malmi, Pakila, Tapanila ja Leppävaara) olivat hyvin maalaismaisia yhdyskuntia, joille oli ominaista tiivis paikallinen yhteisöllisyys, laajasti harjoitettu omavaraistalous sekä pienimuotoinen paikallinen yritteliäisyys. Lisäksi niille oli ominaista se, että paikallisilla yhdistyksillä ja muilla yhteenliittymillä oli keskeinen rooli asukkaiden vapaa-ajanvieron järjestämisessä sekä erilaisten asumiseen liittyneiden arkisten ongelmien ratkaisemisessa. Tämä ilmeni muun muassa paikallisten tiehoitokuntien, vapaapalokuntien ja iltamakulttuurin muodossa. Nämä paikalliset sosiaaliset käytännöt kertovat siitä, että 1900-luvun alkupuolen työväen esikaupunkien asukkaat olivat monin tavoin riippuvaisia naapurustostaan.

Melko pian toisen maailmansodan jälkeen työväen esikaupunkien yhteisöllinen elämäntapa alkoi muuttua kohti nykyaikaista, huomattavasti yksityisempää elämäntapaa. Muutoksen taustalla oli sotien jälkeisen ajan voimakas vaurastumiskehitys, tekninen kehitys sekä erilaisten ylipaikallisten palvelujärjestelmien kasvu. Yhdessä nämä tekijät vähensivät esikaupunkiasukkaiden riippuvuutta paikallisesta naapurustoyhteisöstä ja mahdollistivat heidän elinpiirinsä laajenemisen suppeiden paikallisten ympyröiden ulkopuolelle. Esikaupunkien asukkaat olivat myös itse edistämässä tätä kehitystä painostaessaan kunnallisia ja valtiollisia päättäjiä kiirehtimään heidän asuinalueidensa infrastruktuurin ja julkisten palveluiden modernisointia.

1900-luvun lopulle tultaessa vanhojen työväen esikaupunkien miljöö oli jo muuttunut nykyaikaiseksi keskiluokkaiseksi pientalomiljööksi, jota leimaa elämäntavan vauraus ja yksityisyys sekä asukkaiden riippuvuus erilaisista ylipaikallisista palvelukoneistoista. Entisajan työväen esikaupungeille tyypilliset paikalliset taloudelliset ja sosiaaliset käytännöt olivat tuohon mennessä jos suurelta osin kadonneet. Sen sijaan asukkaiden paikallinen yhteistoiminta liittyi nyt lähinnä asuinympäristön rauhallisuuden ja yksityisyyden puolustamiseen. Toisaalta 1900-luvun lopun nykyaikaisilla pientaloalueilla esiintyi myös pyrkimyksiä elvyttää vanhoja yhteisöllisyyden piirteitä. Toisin kuin asukkaiden keskinäiseen riippuvuuteen perustuneissa entisajan esikaupunkiyhteisöissä, näihin nykyaikaisiin yhteisöllisyyden rakentamiskyrkymyksiin osallistuminen oli kuitenkin täysin vapaaehtoista.

Abstract

Suburban century: Local community in the working-class suburbs of Helsinki in the twentieth century. The study discusses working-class suburbs that sprang up outside Helsinki in the early twentieth century and their change into affluent middle-class suburbs in the second half of the century. The focus of the study is on local community life and its change in the studied suburbs. Moreover, the study discusses how the suburbanites' ways of life and their relationship to their social and physical surroundings changed due to modernization in the latter half of the century. The research data consist of historical documents and personal reminiscences of residents that deal with topics such as neighbourhood life, practices of everyday life and local clubs and associations.

In the first half of the twentieth century the working-class suburbs under study (e.g. Malmi, Pakila, Tapanila and Leppävaara) were fairly rural communities, which were characterized by their close-knit community life, widely practiced subsistence gardening and animal husbandry and numerous local small businesses. Another important characteristic of these suburbs was the central role played by local formal and informal organizations in solving problems of everyday life and in organizing leisure activities for local residents. This manifested itself, for example, in the form of local road maintenance associations, voluntary fire brigades and community festivals. Such practices indicated that the residents of these suburbs were in many ways functionally dependent on their local suburban community.

Soon after the Second World War the way of life in the suburbs under study began to change towards a more privatized way of life. Behind this change was the growing prosperity of the post-war era, technological progress and the strengthening of extra-local networks and organizations. These factors diminished the suburban residents' dependence on local community networks and widened their horizons beyond narrow local circles. The suburbanites actively contributed to this change by lobbying state and municipal authorities to hasten the modernization of local infrastructure and public services.

By the late twentieth century the working-class suburbs under study had changed into modern middle-class suburbs which were characterized by a high standard of living, a privatized way of life and the residents' dependence on extra-local networks and organizations. The local social and economic practices that were typical of the first half of the century had by now mostly disappeared. Instead, local community action now focused on maintaining the peace and quiet of the residential area. There were also aspirations to revive some aspects of the old community life. However, unlike in the local community networks of the early twentieth century, participation in these new forms of community building was entirely voluntary.

Esipuhe

Kiinnostukseni tämän tutkimuksen aihetta kohtaan heräsi vuosituhannen vaihteen tienoilla, jolloin olin etsimässä sopivaa aihetta pro gradu -työtäni varten. Historiasta olen ollut kiinnostunut jo koulupojasta lähtien ja sosiologian opintojeni edetessä olin tullut siihen tulokseen, että graduni tulisi liittymään jollain tavalla kaupunkitutkimukseen. Kun sitten käsiini osui vanhempieni kirjahyllystä kirja nimeltä *Friherr: Työväen työllä korvesta kaupunginosaksi*, joka käsitteli lapsuuteni ja nuoruuteni kotialueen Vantaan Vapaalan historiaa, oli aiheenvallinnan ongelma lopulta nopeasti ratkaistu. Erityisesti minua kiehtoi aiheessa se suuri elämäntapojen kontrasti, joka tuli näkyviin historiikin sivuilta kun vertasin sitä omiin kokemuksiini tästä 1900-luvun lopulla jo vaurastuneesta ja keskiluokkaistuneesta pientaloalueesta. Todennäköisesti aiheen kiinnostavuuteen vaikutti myös henkilökohtainen tarve löytää jonkinlaisia historiallisia kiinnikkeitä omaan kotikaupunkiini ja lähiympäristööni, jotka koin toisen polven maaltamuuttajana varsin ohuiksi.

Syksyllä 2002 sain valmiiksi sosiologian pro gradu -työni *Kylistä lähiöiksi: Paikallisyhteisöllisyys Helsingin seudun työläisesikaupungeissa 1900-luvulla*. Sen saama hyvä palaute innosti minua entisestään jatko-opintoihin väitöskirjan parissa sekä suuntautumaan tutkijan uralle. Aihepiiri pysyi väitöskirjassani samana, koska koin että siinä oli vielä paljon kiinnostavaa jota olin pystynyt vasta raapaisemaan gradutyössäni ja aihetta oli muutenkin tutkittu varsin vähän. Väitöskirjan tekeminen jo valmiiksi tutusta aiheesta ei tosin ollut (ainakaan omalla kohdallani) aivan niin yksinkertaista kuin olin etukäteen kuvitellut, ja niinpä väitöskirjahankkeeni ensimmäisiin vuosiin liittyi myös hakemista ja tuskailuakin erityisesti kirjoittamisen kanssa. Sen jälkeen kun olin päässyt väitöskirjatyössäni jo hyvään vauhtiin, se keskeytyi muutamaksi vuodeksi käytännössä kokonaan siirryttyäni yliopiston ulkopuolelle tutkimaan muita aiheita. Väitöskirjan loppuunsaattaminen pysyi kuitenkin koko ajan tavoitteenani ja nyt, noin 12 vuotta sen aloittamisen jälkeen, se on vihdoinkin valmis.

Vaikka tapani tehdä tutkimustyötä on varsin itsenäinen, olen saanut matkan varrella siinä tärkeää apua useilta eri henkilöiltä. Tärkeässä roolissa väitöskirjatyöni eteenpäin saattamisessa ovat olleet luonnollisesti ohjaajani, professorit Risto Alapuro ja Matti Kortteinen Helsingin yliopiston sosiologian laitokselta. Heidän kanssaan käymäni keskustelut sekä heidän kommenttinsa käsikirjoitukseen sen eri vaiheissa ovat olleet ensiarvoisen tärkeitä työn edistymisen kannalta, samoin kuin siinä vastaan tulleiden vaikeuksien ylittämässä. Väitöskirjatyöni ensimmäisinä vuosina ohjaajanani ollut Risto Alapuro auttoi minua myös muissa asioissa, kuten relevantin tutkimuskirjallisuuden ja sopivien tutkimusaineistojen löytämisessä sekä tutkimuksen rahoitushakemusten tekemisessä. Tutkimukseni alkuvaiheessa työtäni ohjasi myös professori Tapani Valkonen, jolta sain arvokasta apua ja ohjeita tutkimuksessa alkuun pääsemisessä. Edellisten lisäksi haluan kiittää myös väitöskirjani esitarkastajia Antti Häkkistä ja Hannu Ruonavaaraa, joiden asiantuntevien ja asiallisten kommenttien ansiosta pystyin parantamaan väitöskirjani käsikirjoitusta huomattavasti vielä aivan työn loppuvaiheessa.

Väitöskirjatyöni edistymisessä on ollut tärkeällä sijalla myös Helsingin yliopiston sosiologian ja yhteiskuntapolitiikan laitosten yhdessä järjestämä Sosiaaliset suhteet ja

elämänpolitiikka -jatkokoulutusseminaari (STEP -seminaari), johon osallistuin usean vuoden ajan. Seminaarissa sain arvokasta esiintymiskokemusta ja hyviä kommentteja siellä esittämilleni tutkimussuunnitelmille ja käsikirjoituksen otteille, ja ennen kaikkea pääsin osallistumaan hyödyllisiin ja mielenkiintoisiin keskusteluihin väitöskirjan tekemisestä, tutkimustyöstä ja yhteiskunnasta yleensä. Kiitän erityisesti seminaarin vetäjiä, joihin kuuluivat tuolloin Risto Alapuron lisäksi Arto Noro ja Risto Eräsaari. Kiitokset myös Antti Gronowille, Semi Purhoselle ja muille seminaariin samaan aikaan osallistuneille. Samoista asioista kiitän myös Anssi Peräkylän vetämää Sosiologian yleistä jatkokoulutusseminaaria, jossa olin mukana hieman vähemmän aikaa.

Haluan kiittää myös muita tutkijoita ja henkilökuntaa Helsingin yliopiston sosiologian laitoksella ja muuallakin väitöskirjatyötä piristäneestä seurasta ja ajatuksia herättäneistä keskusteluista. Kiitokset erityisesti Elinalle, Hannalle, Jennille, Marikalle, Netalle, Petterille, Timolle ja muulle sosiologian laitoksen kahvihuoneessa kokoontuneelle porukalle. Kiitokset myös Sanna Aaltoselle ja muulle sosiologian laitoksen Vironkadun "sivukonttorin" väelle, sekä myös Teemu Turuselle, Pasi Mäenpäälle, Mervi Ilmoselle, Jukka Hakolle ja Raimo Parikalle. Lähetän kiitokseni myös tutkimuksessa hyödyntämieni arkistojen henkilökunnalle, Aarne Laurilalle Malmi-seurasta, Arja Salmelle Leppävaara-seurasta sekä Liisa Rajamäelle ja Kalevi Karlingille Vapaalan omakotiyhdistyksestä.

Väitöskirjatyöhöni olen saanut rahoitusta useilta eri tahoilta. Merkittävintä tukea olen saanut Alfred Kordelinin säätiöltä, jolta sain kolmevuotisen apurahan väitöskirjan tekemiseen. Muita tutkimustani rahoittaneita tahoja ovat Helsingin yliopiston tiedesäätiö, Emil Aaltosen säätiö, E.J. Sariolan säätiö, Helsingin kaupunki, Helsingin yliopisto sekä Helsingin yliopiston kaupunkitutkimuksen tutkijakoulu. Kiitän kaikkia näitä tahoja tuesta, jota ilman tämän tutkimuksen tekeminen ei olisi ollut mahdollista.

Lopuksi haluan kiittää vanhempiani Marketta ja Pekka Anttilaa tuesta ja kannustuksesta pitkän väitöskirjahankkeen aikana.

Vantaan Myyrmäessä keväällä 2015

Erkko Anttila

Sisällys

Tiivistelmä	3
Abstract	4
Esipuhe	5
Sisällys	7
Lyhenteet	11
1 Johdanto	12
1.1 Työläisyhteiskunnan synty	12
1.2 Tutkimuksen kohde ja näkökulma	15
1.3 Paikallinen yhteisöllisyys sosiologisessa keskustelussa	17
Klassinen sosiologia ja paikallisen yhteisöllisyyden katoaminen	18
Työväestön urbaanit yhteisöt	22
Verkostoyhteiskunta ja vapautunut yhteisöllisyys	27
1.4 Esikaupungin käsite ja aiempaa tutkimusta	31
1.5 Tutkimuksen aineisto	36
Historiallinen aineisto	36
Muistitietoaineiston luotettavuudesta	40
Muistitietoaineiston edustavuudesta	43
Nykyajan aineisto	44
2 Helsingin esikaupungit 1900-luvun alkupuoliskolla	46
2.1 Helsingin esikaupungistumisen varhaisvaiheet	46
2.2 Radanvarren esikaupunkien synty	49
2.3 Vapaasta kasvusta kohti säänneltyä ympäristöä	57
2.4 Keskiluokan esikaupungit	61
2.5 Helsingin vanhat esikaupungit tilastojen valossa	63

Väestö	63
Luokkarakenne	67
Kieliryhmät ja ikärakenne	70
Työssäkäynti	72
Asuminen	73
3 Työväen esikaupunkien paikallinen arki	76
3.1 Rakentaminen ja talkoot	77
3.2 Asuinolot ja kotityöt	84
3.3 Paikallisten resurssien hyödyntäminen	88
3.4 Paikallista vaihtoa	94
3.5 Kyläkauppiaat	100
3.6 Linja-autoilijat	107
Linja-autot ja paikallinen yhteisöllisyys	111
4 Kollektiivinen ongelmanratkaisu ja yhdistystoiminta	113
4.1 Paikallinen tienhoito	113
4.2 Pakinkylän tiekunta	117
4.3 Sähkö- ja puhelinyhtiöt	124
4.4 Vapaapalokunnat	126
Vapaapalokuntien historiallista taustaa	126
Vapaaehtoista palontorjuntaa Helsingin ympäristössä	127
Vapaapalokunta paikallisessa yhteisössä	133
4.5 Aatteita ja huveja	134
Aatteellisen yhdistystoiminnan kenttä	134
Työväentalot	137
Iltamahuvit ja niiden järjestäjät	143
5 Yhteisön elämää eri kulmista	150

5.1 Julkiset palvelut ja paikallinen yhteisö	150
5.2 Köyhyys ja esikaupungit	158
Sota ja nälkä	158
Köyhät ja yhteisö	161
5.3 Konflikteja ja kyläpolitiikkaa	166
5.4 Yksilöitä yhteisössä	173
5.5 Työväen esikaupungit ja aiempi yhteisötutkimus	178
6 Suuren muutoksen aika	183
6.1 Sotien jälkeinen talousbuumi	183
6.2 Muutosta ja jatkuvuutta Helsingin ympäristössä	186
6.3 Vaurastuminen ja elämäntapojen yksityistyminen	190
6.4 Hiipuvia yhteistoiminnan muotoja	198
Tiekunnan teistä kaupungin katuihin	198
Iltamakulttuurin kuihtuminen	200
6.5 Yhdistysten eriytyminen yhteisöstä: esimerkkinä vapaapalokunnat	203
7 Omakotiyhdistykset ja paikallinen modernisaatio	206
7.1 Paikallisia etujärjestöjä	206
7.2 Jälkeenjääneisyys ja toive paremmasta	208
7.3 Pienistä parannuksista suuriin	211
7.4 Siisteyttä ja järjestystä	218
Pois maalaismaisista tavoista	219
"Mustalaisprobleema"	225
8 Asuinympäristön rauhallisuus ja sen puolustaminen	228
8.1 Kaupungistumista ja keskiluokkaistumista	228
8.2 Rauhallisuus ja luonnonläheisyys	236
8.3 Pieniä sisäisiä ongelmia	240

8.4 Kamppailu ulkoisia uhkia vastaan	245
Stop läpikulkuliikenteelle	245
Lintukoto koneistojen puristuksessa: esimerkkinä Kehä II	248
Rauhassa rakentamiselta	255
9 Yhteisöllisyys ja nykyaika	260
9.1 Naapurustoelämän kuvausten kuihtuminen	260
9.2 Kadonneet yhteiset ongelmat	263
9.3 Elämää asumiskoneessa	267
9.4 Yhteisöllisyyttä elvyttämässä	272
10 Keskustelua: vanhat työväen esikaupungit ja paikallinen yhteisöllisyys	282
Julkaistut aineistolähteet	290
Kirjallisuus	302

Lyhenteet

EKTV	Espoon kaupungin tilastollinen vuosikirja
HKA	Helsingin Kaupunginarkisto
HKTV	Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja
HS	Helsingin Sanomat
HY	Helsingin Ympäristölehti
KA	Kansan Arkisto
MSTYA	Malmin seudun työväenyhdistyksen arkisto
MTYA	Malmin työväenyhdistyksen arkisto
OTYA	Oulunkylän sos.dem. työväenyhdistyksen arkisto
PHU	Pohjois-Helsingin Uutiset
POYP	Pirkkolan omakotiyhdistyksen pöytäkirjat
POYT	Pirkkolan omakotiyhdistyksen tiedotuslehti
PTHP	Pakinkylän tiehoitokunnan pöytäkirjat
PTYP	Pakinkylän tiekunnan yleisten kokousten pöytäkirjat
SKSÄ	Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran äänitearkisto
TA	Työväen Arkisto
VKTV	Vantaan kaupungin tilastollinen vuosikirja

1 Johdanto

1.1 Työläisyhteiskunnan synty

Klassisessa teoksessaan *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkänsillan pohjoispuolelle* Heikki Waris (1932; 1934; 1973) kuvasi Helsingin varhaisten työväen esikaupunkien syntyä ja kehitystä osana sitä suurta teollista murrosta, joka 1800-luvun lopulla muutti syvällisesti suomalaista yhteiskuntaa. Helsingin kaupungin pohjoislaidalle tuolloin syntyneet työväestön asuinalueet – kuten Kallio, Harju ja Hermannin – olivat Wariksen mukaan uuden liike-elämän ja teollisuuden aikakauden lapsia, joissa ilmenivät näkyvällä tavalla teollistuvan yhteiskunnan suuret muutosvoimat ja uudet elämäntavat, mutta myös muutoksen mukanaan tuomat suuret ongelmat. Kuvatessaan tämän murroksen paikallisia ilmentymiä Waris tarkasteli muun muassa Helsingin liike-elämän ja teollisuuden kehitystä, uusien työläisalueiden rakentumista, kaupunkityöväestön proletarisoitumista sekä työväestön asuinoloja ja terveydellisiä oloja. Hänen teoksessaan hahmottuu kuva luonnonvoiman tavoin edenneen teollistumisen synnyttämistä köyhälistön asuinalueista, joissa nopean muutoksen kielteiset seuraukset – kuten asumisahtaus, ympäristön epäterveellisyys, kulkutaudit ja juoppous – kärjistyivät suuriksi sosiaalisiksi ongelmiksi. Toisaalta Waris korosti tutkimuksessaan myös sitä, että monet näistä ongelmista oli 1900-luvun "uudelle vuosisadalle" tullessa saatu jo hallintaan ja suuressa määrin korjattua, samalla kun aiemmin hallitsemattomasti kasvaneet työväen esikaupungit oli saatettu kaupunkimaisen järjestyksen piiriin.

Tärkeä punainen lanka Wariksen tutkimuksessa on Helsingin varhaisten työväen esikaupunkien etenevä kaupungistuminen, joka ilmeni sekä niiden asukkaiden elämäntavoissa että paikallisen asuinympäristön rakentumisessa ja hallinnollisessa sääntelyssä. Tarkastelun alussa 1800-luvun puolivälin tienoilla Wariksen tutkimat alueet olivat vain kaupungin ulkopuolelle hajanaisesti kasvanutta köyhälistön mökkiasutusta, pieniä käsityöverstaita ja tehtaita, pikkupuoteja ja kapakoita. Niiden ympäristö oli tuolloin vielä hyvin maalaismainen: päällystetyt kadut puuttuivat, vesi nostettiin kaivoista, asuinrakennukset olivat suhteellisen pieniä ja puutarhojen ja kasvimaiden ympäröimiä. Kaupungin hallinnon rooli näiden alueiden varhaisessa kehityksessä rajoittui lähinnä tonttien vuokraamiseen yksityisille rakentajille; muuten ne saivat kasvaa hyvin vapaasti, vailla virallista valvontaa ja ohjausta. Niiden paikallisessa sosiaalisessa elämässä näkyivät vielä vahvasti esimodernin ajan yhteisölliset suhteet ja hierarkiat, mistä Waris nosti esiin erityisesti esikaupunkien pikku verstaissa ja tehtaissa vallinneen patriarkaalisen elämänjärjestyksen. Tässä järjestyksessä verstaisten kisällit ja oppipojat elivät vielä isäntänsä patriarkaalisen huolenpidon ja kurituksen alaisuudessa, ja yleensä he myös asuivat isäntänsä kanssa samassa taloudessa (Waris 1973, 130–131).

Helsingin kasvun kiihtyessä 1800-luvun lopulla maalaismaiset ja patriarkaaliset piirteet alkoivat kuitenkin nopeasti hävitä Wariksen tutkimista esikaupungeista. Vanhoihin esikaupunkihuvioloihin alettiin ottaa yhä enemmän ja enemmän vuokralaisia asumaan ja niiden rinnalle nousseet uudet asuintalot olivat entisiä paljon suurempia ja jo alun perin vuokrataloiksi rakennettuja. Asukkaita näihin uusiin taloihin mahtui pitkälti

toistakymmentä perhettä asukkeineen, mikä helposti tarkoitti yli sataa henkeä taloa kohti. Kun monille tonteille lisäksi rakennettiin yhden talon sijasta useampi talo, merkitsi tämä sitä, että aiemmin maalaismaisen väljä esikaupunkimiljöö alkoi muuttua tiiviiksi ja kaupunkimaiseksi korttelimiljööksi. Samalla toisistaan erillisinä asutussaarekkeina kasvaneet esikaupungit alkoivat sulautua yhteen, muodostaen 1900-luvun alkuun mennessä laajan ja asutukseltaan suhteellisen yhtenäisen Sörnäisten työväenkaupungin.

Tämä nopeasti kasvava ja kaupungistuva Pitkäsillan pohjoispuolen työläismaailma muodosti sen maantieteellisesti rajatun "luonnollisen sosiaalisen alueen", jonka asumiskurjuutta ja terveydellisiä ja sosiaalisia ongelmia Waris kartoitti tutkimuksensa asumista, terveyttä ja sairautta koskevissa osissa. Tämän sosiaalipoliittisen tarkastelun ohessa Waris kiinnitti huomiota myös alueella tapahtuneeseen yleisempään elämäntapojen muutokseen ja kaupungistumiseen. Se ilmeni hänen mukaansa vanhojen patriarkaalisten siteiden murentumisena, johon liittyviä ilmiöitä olivat työnantajan ja työntekijän välisen sosiaalisen etäisyyden kasvu, työsuhteiden kasvava epävarmuus sekä työn ja asumisen eriytyminen toisistaan. Asumisen sfäärissä uutta aikaa edusti erityisesti rahalliseen suoritteeseen perustunut persoonaton vuokrasuhde, josta asumiseen aiemmin liittyneet sosiaalisen kontrollin ja tuen ulottuvuudet oli suurelta osin karsittu pois (Waris 1973, 157, 177). Elämäntavan urbaanisuu ja vanhojen yhteisöllisten siteiden katoamista korosti myös uusien työläisalueiden nopea väestönkasvu, minkä vuoksi niillä ei Wariksen mukaan "kerinnyt olla sellaista maalaishäilän taikka pikkukaupungin aikaa, jolloin kaikki asukkaat vielä olisivat tunteneet toisensa" (mt., 143). Samaa suuntaa vaikutti palkkatyön epävarmuudesta ja vuokrasuhteiden lyhytaikaisuudesta johtunut väestön suuri liikkuvuus:

Pitkäsillan pohjoispuolella kohonneessa työläisyhteiskunnassa ja sen suurissa työväen vuokratasarmeissa ei yleensä voinut syntyä voimakasta naapurisuutunnetta. Naapurien ja saman talon lasten kesken solmitut tuttavuussuhteet katkesivat, kun vain lyhyen aikaa jouduttiin lähekkäin asumaan. Näitten vuokratilasta toiseen siirtyvien "muuttolintujen" välille ei päässyt kehittymään naapuruuteen ja pitkäaikaiseen yhteyteen perustuvaa yhteenkuuluvuuden tunnetta.

Waris 1973, 151–152

Sitkeimmin vanha ja maalaismainen säilyi Wariksen mukaan Pitkäsillan pohjoispuolisten alueiden teknisessä infrastruktuurissa, mikä oli hänen mukaansa yksinomaan kielteinen asia. Köyhillä ja nopeasti kasvaneilla työläisalueilla kadunrakennus, vesihuolto, viemärointi ja puhtaanapito eivät pysyneet kasvavan asutuksen vauhdissa, vaan nämä asiat jäivät vuosikausiksi tai jopa vuosikymmeniksi tyydyttävällä tavalla hoitamatta. Tämän seurauksena uusien työläisalueiden asukkaat joutuivat pitkään kärsimään jätteiden ja ulosteiden saastuttamasta kaivovedestä ja muusta ympäristön saastumisesta, mikä näkyi kammottavalla tavalla Wariksen esittelemissä sairastuvuus- ja kuolleisuustilastoissa. Kuitenkin Wariksen kirjoittaessa tutkimustaan 1930-luvun alussa nämä infrastruktuurin puutteet oli jo saatu tärkeimmiltä osin korjattua, mistä Waris kiitti erityisesti 1900-luvun ensimmäisen, "sosiaalisesti valvetuneen vuosikymmenen" aikaansaannoksia (mt., 246–247). Samoihin aikoihin Pitkäsillan pohjoispuoleiset alueet saavuttivat muissakin

suhteissa täysivaltaisen kaupunginosan aseman, kun ne liitettiin Helsingin asemakaava-alueeseen ja sen myötä kaupungin hallinnollisen ohjauksen ja valvonnan piiriin.

Kokonaisuutena tarkasteltuna Helsingin varhaisten työläisesikaupunkien kehitys näyttäytyy Wariksen tutkimuksessa ongelmallisena ja hallitsemattomana, mutta kuitenkin suhteellisen lyhytaikaiseksi jääneenä modernin kaupunkikehityksen välivaiheena. Sen alkupisteenä oli 1800-luvun puolivälin jälkeen nopeasti kiihtynyt teollistuminen ja sitä seurannut pääkaupunkiin suuntautunut voimakas muuttoliike, jotka pääsivät yllättämään muutokseen valmistautumattomat ja perinteisistä pikkukaupungin ajattelutavoista edelleen kiinni pitäneet kaupunginisät. Seurauksena oli asutuksen hallitsematon kasvu kaupunkia ympäröineillä alueilla sekä tästä seurannut työväestön asumistason heikentyminen ja monet muut vakavat kansanterveydelliset ja sosiaaliset ongelmat. Toisaalta Waris näki tällä kehityksellä olleen myös selkeän päätepisteen, jossa kaupungin hallinto ryhdistäytyi ja tarttui esikaupunkiongelmiaan asianmukaisin ja tehokkain toimenpitein. Näiden toimenpiteiden ansiosta aiemmin hallitsemattomasti kasvaneet työläisesikaupungit muuttuivat 1900-luvun alussa oikeiksi kaupunginosiksi, joiden olosuhteita voitiin alkaa järjestelmällisesti kehittää hallinnollisen ohjauksen ja valvonnan keinoin.

Työläisyhdyskuntien paikallista todellisuutta tarkastellessaan Waris painotti voimakkaasti asuinympäristön fyysisiä ja terveydellisiä olosuhteita. Sen sijaan niiden sosiaalinen elämä jäi tarkastelussa selvästi vähemmälle huomiolle. Tämän rajoituksen Waris myönsi itsekkin tutkimuksensa myöhemmän laitoksen loppusanoissa, jossa hän valitteli, että tutkimuksen osaksi alun perin kaavailtu työläisesikaupunkien yksityiskohtainen "sosiaalis-eettinen" tarkastelu oli jäänyt tekemättä (Waris 1973, 253–254). Se mitä Waris tutkimuksensa toteutuneessa versiossa sanoo Pitkäsillan pohjoispuolisten alueiden sosiaalisesta elämästä, kertoo lähinnä vanhojen, Helsingin pikkukaupunkiajoilta periytyneiden yhteisöllisten käytäntöjen murtumisesta ja proletarisoituvan työväestön astumisesta rahatalouden leimaamaan yksilöllisen suurkaupunkielämän maailmaan. Yleisesti ottaen työväen esikaupunkeja asuttanut köyhälistö esiintyy Wariksen tutkimuksessa köyhyydestä ja kurjista asuinoloista kärsivän passiivisen uhrin roolissa, jonka oli odotettava kaupungin hallinnon heräämistä saadakseen oloihinsa parannusta. Merkittävän poikkeuksen tästä yleiskuvasta muodostavat Wariksen tarkastelemat työväen asunto-osakeyhtiöt, joiden osakkaat onnistuivat keskinäisen yhteistyön avulla luomaan itselleen muuta ympäristöä selvästi paremmat elämänpuitteet (mt., 152–157). Mutta tämä ryhmä edustikin Wariksen mukaan vain Helsingin työväestön harvalukuista valiojoukkoa.

Wariksen tutkimuksen toinen merkittävä rajoitus – jos asiaa tarkastellaan esikaupunkien historiallisen kehityksen näkökulmasta – on siinä, että Helsingin esikaupunkien kasvu ei suinkaan pysähtynyt siihen, kun hänen tutkimansa Pitkäsillan pohjoispuoliset alueet liitettiin kaupunkiin 1900-luvun vaihteessa. Wariksen kirjoittaessa tutkimustaan 1930-luvun alussa työväestön esikaupunkiasutus oli jo aikaa sitten levinnyt kauemmas Helsingin ulkopuolelle, 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä alkaneen esikaupunkien uuden kasvuvaiheen seurauksena. Tälle Helsingin esikaupungistumisen "toiselle aallolle" oli tyypillistä, että uudet esikaupungit kasvoivat kaupungista lähteneiden rautateiden varsille, rautatien tarjoamaa nopeaa kulkuyhteyttä hyödyntäen. Näitä esikaupunkeja olivat esimerkiksi Malmi, Tapanila, Oulunkylä ja Leppävaara, joista

kaikista oli jo 1930-luvun vaihteeseen tultaessa kehittynyt huomattavia, useiden tuhansien asukkaiden yhdyskuntia, sekä näiden lisäksi koko joukko pienempiä yhdyskuntia. Parin seuraavan vuosikymmenen aikana tällaisia työväestön asuttamia pientaloesikaupunkeja syntyi Helsingin ympäristöön vielä useita lisää.

Monessa suhteessa näiden "toisen aallon" työläisesikaupunkien kehitys muistutti sitä kehitystä, jota Heikki Waris kuvasi niitä ennen syntyneissä Sörnäisten alueen yhdyskunnissa. Niidenkin kasvun taustalla vaikuttivat samat teollistumisen ja modernisaation voimat, ja niissäkin ilmeni samanlainen työväestön esikaupunkiasutuksen hallitsematon kasvu ja asuinolojen takapajuisuus. Toisaalta näiden uudempien ja kaupungista katsoen paljon etäisempien esikaupunkien kehityksessä oli myös suuria eroja verrattuna Wariksen tutkimiin alueisiin. Ehkä merkittävin ero oli se, että asuinympäristön kaupungistuminen tapahtui niissä paljon hitaammin kuin Sörnäisissä. Vasta 1960-luvulla niihin alkoi syntyä merkittävässä määrin kerrostaloasutusta ja suurin osa niistä säilyi tämän jälkeenkin asutukseltaan suhteellisen väljinä pientaloalueina. Siten niissä säilyi melko pitkään sellainen esikaupunkielämäntapa, joka oli monella tapaa maalaismaisempi ja yhteisöllisempi kuin se elämäntapa, jota Waris kuvasi tutkimuksessaan. Niissä esimerkiksi vallitsi vielä 1900-luvun puolivälin tienoilla sellainen perinteisille maalaishäyryille ominainen asiointi, jossa piti lähes kirjaimellisesti paikkansa hieman kliseinen toteamus "kaikki asukkaat tunsivat silloin toisensa". Samoin niille olivat ominaisia erilaiset paikalliset kollektiivisen toiminnan muodot, joiden avulla niiden asukkaat pyrkivät omatoimisesti parantamaan asuinolosuhteitaan ja tekemään niukasta elämästään siedettävämpää.

Toisaalta näiden esikaupunkien elämäntavassa tuli hyvin selkeästi näkyviin se toisen maailmansodan jälkeinen taloudellinen ja sosiaalinen murros, joka oli vaikutuksiltaan ehkä vieläkin suurempi kuin Wariksen tutkimuksen taustana ollut 1800-luvun lopun murros. Sotien jälkeisinä vuosikymmeninä esikaupunkityöväestön vanha, puolittain maalaismainen elämäntapa sai väistyä näiltäkin alueilta, ja sen tilalle tuli uudenaikainen, aiempaa huomattavasti vauraampi ja teknistyneempi elämäntapa. Useimpien työväen esikaupunkien kohdalla tämä muutos ei tosin tarkoittanut elämäntavan täydellistä urbanisoitumista, sillä ne säilyivät edelleen luonteeltaan suhteellisen väljinä pientalovaltaisina asuinalueina. Tästä huolimatta muutos oli hyvin suuri. Se muun muassa tarkoitti sitä, että 1900-luvun lopulle tultaessa näitä alueita ei voitu enää kutsua työväen esikaupungeiksi. Sen sijaan niistä oli tullut selkeästi keskiluokkaisia asuinalueita, joiden elämäntapa ja paikalliset naapuruussuhteet järjestivät aivan toisenlaisten periaatteiden mukaisesti kuin ennen.

1.2 Tutkimuksen kohde ja näkökulma

Tässä tutkimuksessa tarkastelen elämäntapojen ja paikallisen yhteisöllisyyden muutosta Helsingin ympäristöön 1900-luvun alkupuoliskolla syntyneissä työväestön pientaloesikaupungeissa. Ajallisesti tarkastelu ulottuu 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä 2000-luvun vaihteeseen. Tuona aikana tutkimani pientaloesikaupungit (kuten Malmi, Tapanila ja Pakila Helsingissä, Vapaala Vantaalla ja Lintuvaara Espoossa) kävivät läpi

suuria muutoksia, jotka olivat läheisessä yhteydessä suomalaisen yhteiskunnan vaurastumiseen, modernisoitumiseen ja kaupungistumiseen. Yleistäen voidaan sanoa, että ne muuttuivat köyhyyden leimaamista, maalaismaisista ja asuinoloiltaan vaatimattomista työväen esikaupungeista nykyaikaisiksi keskiluokan pientaloalueiksi, joille on ominaista elämäntavan vauraus sekä asumista tukeva kehittynyt palveluinfrastruktuuri. Samalla myös asukkaiden suhde omaan naapurustoonsa muuttui merkittäväällä tavalla.

Tarkastelen esikaupunkien elämäntapoja ja paikallista yhteisöllisyyttä monipuolisen empiirisen aineiston avulla, jossa tulevat näkyviin naapureiden väliset sosiaaliset suhteet, asumisen arkiset käytännöt, paikallinen palvelusten vaihto, paikallinen yhdistystoiminta sekä asukkaiden asuinympäristöönsä kohdistamat toiveet ja odotukset. Tarkasteluni jakaantuu kolmeen eri aikakauteen, jotka ovat 1900-luvun alkupuolisko, 1950- ja 1960-luvut sekä 1900-luvun loppu. Lähestyn näitä aikakausia seuraavien pientaloesikaupunkien paikallista todellisuutta kartoittavien kysymysten avulla: Millainen merkitys naapuruston paikallisilla sosiaalisilla suhteilla ja verkostoilla on ollut asukkaille eri aikoina? Miten asukkaat ovat toimineet asuinympäristössään ja miten he ovat muokanneet sitä? Millainen suhde asukkailla ja paikallisella yhteisöllä on ollut asuinalueen ulkopuoliseen maailmaan? Yhdistän esikaupunkien paikallisessa elämässä tapahtuneet mikrotason muutokset suomalaisen yhteiskunnan modernisoitumiseen liittyviin makrotason muutoksiin. Näistä keskeisimpiä ovat toisen maailmansodan jälkeisten vuosikymmenten nopea vaurastuminen ja tekninen kehitys, yhteiskunnallisen sääntelyn ja suunnittelun lisääntyminen sekä erilaisten ylipaikallisten palvelujärjestelmien kasvu.

Lähestymistavaltaan tutkimusta voidaan luonnehtia yhdistelmäksi mikrohistoriaa ja historiallista sosiologiaa. Tutkimusotteen mikrohistoriallisuus tulee näkyviin ennen kaikkea tarkastelun konkreettisuudessa ja paikallisuudessa: siinä ovat tarkasteltavina hyvin arkiset ilmiöt, tapahtumat ja käytännöt, joiden tapahtumakontekstina on useimmiten paikallinen esikaupunkinaapurusto. Yksityiskohtainen arkielämän piirteiden kuvaus ei kuitenkaan ole tutkimuksessa itsetarkoitus, vaan mikrohistorialliselle tutkimusotteelle tyypilliseen tapaan pyrin sen avulla rakentamaan kokonaiskuvaa tutkimieni esikaupunkien elämäntavasta sekä sen yhteyksistä laajempiin yhteiskunnallisiin prosesseihin ja muutoksiin (ks. Fingerroos & Haanpää 2006; Nieminen 2003; Peltonen 1999). Historiallisen sosiologian näkökulma tulee puolestaan esiin siinä, että suhteutan esikaupunkien paikallisesta elämäntavasta ja yhteisöllisyydestä tekemäni empiiriset havainnot sosiologisessa yhteisöllisyyskeskustelussa esitettyihin teoreettisiin käsitteisiin ja selitysmalleihin (ks. Ruonavaara 1995). Niiden avulla rakennan teoreettisia selityksiä ja tulkintoja tutkimieni esikaupunkien elämäntavalle ja sen muutokselle.

Tutkimus tavallaan jatkaa siitä, mihin Heikki Waris (1932; 1934; 1973) aikoinaan jäi Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolisia työläisyhdyskuntia kuvanneessa tutkimuksessaan. Siinä missä Waris tarkasteli Helsingin varhaisimpien, 1800-luvulla syntyneiden työläisesikaupunkien kehittymistä ja niiden sulautumista kaupunkiin 1900-luvun alussa, lähtee oma tutkimukseni liikkeelle siitä Helsingin esikaupungistumisen "toisesta aallosta", joka 1900-luvun alusta lähtien alkoi levittää työväen esikaupunkiasutusta yhä kauemmas pääkaupungin kasvavalle ulkokehälle. Tästä tarkasteluni jatkuu aina 1900-luvun lopulle saakka, jolloin tutkimani vanhat työväen esikaupungit olivat saavuttaneet niiden nykyisen perusilmeen vauraina keskiluokan pientaloalueina.

Ajallisen ja paikallisen jatkuvuuden lisäksi tämän tutkimuksen ja Wariksen tutkimuksen välillä on myös sisällöllistä jatkuvuutta. Wariksen tutkimuksen tavoin tässäkin tutkimuksessa tarkastellaan työväen esikaupunkien asuin- ja elinoloja ja niissä ajan myötä tapahtuneita muutoksia. Wariksen teoksessa painottuvan kurjuuden kuvauksen ja paikallisten terveysolojen kuvauksen sijasta tässä tutkimuksessa ovat kuitenkin paljon keskeisemmässä roolissa ne esikaupunkielämän sosiaaliset käytännöt ja suhteet, jotka jäivät Wariksen tarkastelussa melko vähälle huomiolle. Erityisen huomion kohteena ovat ne paikallisen vaihdon ja keskinäisen yhteistyön muodot, joiden avulla esikaupunkien asukkaat selviytyivät köyhissä oloissa, saivat elämänsä mielekästä sisältöä sekä kehittivät elinolosuhteitaan paremmiksi. Tältä pohjalta rakennan kuvaa pientaloesikaupunkien naapuruussuhteista ja paikallisesta yhteisöllisyydestä, sekä tämän paikallisen sosiaalisen miljöön muutoksesta 1900-luvun modernisaatiokehityksen kontekstissa.

Tutkimuksen kohteena oleviin esikaupunkeihin sisältyy useita Helsingin ympäristöön 1900-luvun alkupuolella syntyneitä pientaloesikaupunkeja, jotka nykyään sijaitsevat Helsingin, Espoon ja Vantaan kaupunkien alueella. Vanhimmat niistä syntyivät jo 1900-luvun vaihteessa, nuorimmat ovat sotien jälkeisen ajan rintamamiestaloalueita. Tärkeimmät mainitakseni näitä alueita ovat Malmi, Oulunkylä, Pakila (entinen Pakinkylä), Pirkkola, Puistola, Pukinmäki ja Tapanila Helsingissä; Jupperi, Laaksolahti ja Lintuvaara (entinen Leppävaaran Harakka) Espoossa; sekä Asola, Hämevaara, Tikkurila ja Vapaala (entinen Friherr) Vantaalla. Kaikki mukana olevat esikaupungit eivät saa tutkimuksessa yhtä paljon huomiota osakseen, vaan jotkut ovat muita selvästi enemmän esillä, toisten osuuden jäädessä yksittäisiin mainintoihin. 1900-luvun loppua käsittelevässä tutkimuksen loppuosassa kerrostaloalueiksi muuttuneet vanhat pientaloalueet jäävät tarkastelun ulkopuolelle.

1.3 Paikallinen yhteisöllisyys sosiologisessa keskustelussa

Teoreettisella tasolla yhdistän Helsingin työväen esikaupunkeja koskevan tarkasteluni kysymykseen paikallisesta yhteisöllisyydestä ja sen kohtalosta modernisoituvassa maailmassa. Tätä kysymystä on pohdittu sosiologian piirissä paljon ja pitkään jo tieteenalan alkuajoista lähtien, ja se on ollut myös paljon kiistelyä herättänyt keskustelunaihe. Sosiologiin lisäksi keskusteluun ovat osallistuneet myös muiden yhteiskuntatieteiden edustajat, kuten kulttuuriantropologit, yhteiskuntafilosofit, politiikan tutkijat, historioitsijat ja kaupunkisuunnittelijat. Paikallinen yhteisöllisyys on ollut suosittu aihe myös monenlaisissa poliittisissa ja ideologisissa keskusteluissa, samoin kuin erilaisissa maallikkokeskusteluissa yleisemminkin (ks. esim. Day 2006). Seuraavassa tarkastelen lähemmin niitä sosiaalitieteellisiä keskusteluja, joita on käyty paikallisesta yhteisöllisyydestä ja sen suhteesta kaupungistumiseen, yksilöllistymiseen ja muihin modernisaatioprosesseihin. Lähdän liikkeelle 1900-luvun vaihteen klassisten sosiologien näkemyksistä ja etenen siitä toisen maailmansodan jälkeiseen urbaanin yhteisötutkimuksen traditioon ja siitä edelleen 1900-luvun lopun yhteisöllisyyttä ja nykyaikaista verkostoyhteiskuntaa koskeviin keskusteluihin.

Jäsentäessäni hyvin laajaa ja pitkään käytyä yhteisöllisyyskeskustelua seuraavaksi melko tiiviiksi esitykseksi olen käyttänyt apuna erityisesti Barry Wellmanin ja Barry Leightonin (1979) artikkelia yhteisötutkimuksen eri pääsuuntauksista sekä Graham Dayn (2006) kirjaa yhteisötutkimuksen historiasta. Esityksessä painottuvat erityisesti amerikkalaiset ja brittiläiset keskustelut.

Klassinen sosiologia ja paikallisen yhteisöllisyyden katoaminen

Sosiologian piirissä hallitseva näkemys paikallisen yhteisöllisyyden kohtalosta on jo pitkään ollut se, minkä Heikki Wariskin toi esiin omassa tutkimuksessaan – nimittäin että paikallinen yhteisöllisyys on kaupungistumisen, liikennevälineiden kehityksen ja muiden modernisaatioprosessien seurauksena kadonnut tai ainakin suuresti heikentynyt moderneissa länsimaisissa yhteiskunnissa. Tätä käsitystä toivat esiin jo 1900-luvun vaihteen klassiset sosiologit, kuten Ferdinand Tönnies, Émile Durkheim ja Georg Simmel. He tarkastelivat maailmaa ja omaa aikaansa samasta teollisen murroksen ja kiihtyvän kaupungistumisen näkökulmasta, josta Heikki Waris tarkasteli Helsingin työläisalueiden paikallista muutosta. Saman näkemyksen jakoi myös Louis Wirth, joka esitti 1930-luvulla hyvin vaikutusvaltaiseksi nousseen teorian yksilöllistyneestä urbaanista elämäntavasta, joka oli hänen mukaansa syrjäyttänyt tai syrjäyttämässä perinteiset yhteisölliset elämänmuodot. Paikallisen yhteisöllisyyden katoamista korostivat myös sosiologista keskustelua 1950-luvulla hallinneet massayhteiskunnan teoreetikot, kuten amerikkalaiset sosiologit C. Wright Mills ja Robert Nisbet.

Yllä mainitut tutkijat näkivät paikallisen yhteisöllisyyden katoamisen olevan seurausta modernisaatioon liittyvistä taloudellisista, teknologisista ja sosiaalisista muutoksista. Teollistumisen, kaupungistumisen, markkinatalouden kehityksen ja kansallisvaltioiden kehityksen myötä länsimaissa oli heidän mukaansa siirrytty suhteellisen pysähtyneestä ja maantieteellisesti hajanaisesta esimodernista maailmasta uuteen, paljon dynaamisempaan ja integroituneempaan maailmaan, jossa paikallisten yhteisöjen merkitys oli paljon vähäisempi kuin ennen. Keskeinen yhteisöllisyyden katoamiseen vaikuttanut tekijä oli modernien liikenne- ja kommunikaatiovälineiden kehitys, sillä se vapautti ihmiset niistä maantieteellisistä rajoituksista, jotka olivat aiemmin sitoneet heitä paikallisiin yhteisöihin ja niiden perinteiseen elämänjärjestykseen. Samaan aikaan teollistuminen rapautti agraaristen yhteiskuntien perinteistä tuotannollista perustaa, houkutellen (tai ajaen) suuret joukot maasta irtautunutta talonpoikais- ja työläisväestöä suurkaupunkeihin, pitkälle kehittyneen työnjaon ja yksilöllistyneiden sosiaalisten suhteiden maailmaan. Yhteisöllisyyden katoamista edisti myös kansallisvaltioiden voimistuminen ja siihen liittynyt byrokraattisen sääntelyn kasvu, jonka myötä paikalliset yhteisöt menettivät autonomiaansa suurille valtiollisille koneistoille. (Day 2006, 2–10; Hunter 1975; Wellman & Leighton 1979.)

Modernisaatioon liittyneiden taloudellisten, teknologisten ja sosiaalisten muutosten kuvaamisen lisäksi klassisten sosiologiain käymään keskusteluun kuului kuitenkin myös arvolutautuneempi puoli, jossa korostui huoli kehityksen aiheuttamasta vieraantumisesta ja normittomuudesta (ks. esim. Driskell & Lyon 2002; Thomson 2005; Wellman & Leighton

1979). Vaikka perinteisten yhteisöjen heikkenemissä nähtiin myös hyviä puolia – ennen muuta siitä seurannut yksilöllisen vapauden kasvu –, niin keskustelussa painottuivat vahvasti ne negatiiviset seuraukset, joita tällä kehityksellä nähtiin olevan yksilöille ja yhteiskunnille. Ongelman ytimenä nähtiin olevan sen, että yhteisöllisten siteiden katkeaminen oli jättänyt yksilöt vaille perinteiseen yhteisöelämään kuuluneita kokonaisvaltaisia ihmissuhteita, maailmaan jossa korostuivat egoismi, yksinäisyys sekä ihmissuhteiden laskelmoivuus ja pinnallisuus. Paikallisten yhteisöjen heikkenemisen nähtiin uhkaavan myös demokratian toteutumista, sillä perusteella että toisistaan vieraantuneet yksilöt eivät enää kyenneet järjestämään keskinäisiä suhteitaan keskinäisen luottamuksen hengessä, vaan he olivat tulleet tässä tehtävässä riippuvaisiksi suurten byrokraattisten koneistojen hallinnoinnista ja ohjailusta.

Yhteisöllisyyttä koskevan sosiologisen keskustelun aloittajaksi nimetään usein saksalainen Ferdinand Tönnies, jonka vuonna 1887 esittelemä ja sittemmin hyvin tunnetuksi tullut käsitepari, *Gemeinschaft* ja *Gesellschaft*, viittaa yhtäältä yhteisölliseen ja toisaalta yhteiskunnalliseen sosiaalisen yhteenliittymisen tapaan. *Gemeinschaft* edusti Tönniesille yhteisöllisyyden alkuperäistä muotoa, jossa yhteenliittyminen oli ihmisille päämäärä sinänsä ja jossa he noudattivat yhteisön sääntöjä ikään kuin luonnostaan, laskelmoimatta siitä heille koituvia henkilökohtaisia hyötyjä tai haittoja. Sukulaisuuteen, naapuruuteen ja henkiseen samanlaisuuteen perustuneet *Gemeinschaft* -yhteisöt olivat Tönniesin mukaan pieniä ja intiimejä, ja niiden jäsenet tunsivat toisensa henkilökohtaisesti ja suhtautuivat toisiinsa luottavaisesti. Niitä leimasi vahva yhteinen tunneperusta, jonka ansiosta yhteisön jäsenet pitivät yhteisyyttään luonnollisena ja kyseenalaistamattomana tosiasiana. Vaikka *Gemeinschaft* -yhteisöllisyyttä esiintyi Tönniesin mukaan myös modernissa maailmassa erilaisissa yhteisöllisyyden saarekkeissa (kuten ydinperheissä ja erilaisissa uskonnollisissa yhteisöissä), hän yhdisti sen ensisijaisesti teollista aikaa edeltäneeseen esimoderniin maailmaan, jossa se oli hänen mukaansa ollut hallitseva sosiaalisen yhteenliittymisen muoto. (Tönnies 1887/1955; Töttö 1996a.)

Modernissa teollistuvassa maailmassa tunnepohjaiset *Gemeinschaft* -suhteet olivat Tönniesin mukaan kuitenkin muuttuneet koko ajan yhä uhanalaisemmiksi. Syynä tähän oli kapitalismin, porvarillisen yhteiskunnan ja modernin valtion nousu, joiden myötä *Gemeinschaftin* vastakohtaa edustavat *Gesellschaft* -suhteet olivat nousseet hallitsevaan asemaan yhteiskunnassa ja ihmisten tietoisuudessa. Yksilöllisyyttä korostavien *Gesellschaft* -suhteiden vallitessa ihmiset eivät enää nähneet sosiaalista yhteenliittymistä itseisarvona, vaan sillä oli heille arvoa ainoastaan heidän oman henkilökohtaisen hyötynsä välikappaleena. Välineellisillä *Gesellschaft* -yhteenliittymillä ei ollut mitään vahvaa yhdistävää tunneperustaa. Niiden ainoana perustana oli yksilöiden rationaalinen laskelmointi, toisin sanoen se, että yksilöt näkivät yhteenliittymisen olevan heille – ainakin toistaiseksi – edullisempaa kuin yhteenliittymättömyyden. Tönniesin mukaan *Gesellschaft* -suhteiden hallitsemaa modernia yhteiskuntaa leimasi yksilöiden välinen kilpailu, kaupankäynti ja oman edun tavoittelu, sekä toisaalta lait, sopimukset ja pinnallinen kohteliaisuus, jotka pitivät huolen siitä, ettei kaikkialla vallinnut egoismi karannut käsistä ja johtanut kaikkien sotaan kaikkia vastaan. Puhtaimmillaan *Gesellschaft* -suhteet ilmenivät hänen mukaansa modernin markkinatalouden toiminnassa, valtiollisessa politiikassa sekä yksilöllisessä suurkaupunkielämässä. (Tönnies 1887/1955; Töttö 1996a.)

Melko samansuuntaisia ajatuksia paikallisen yhteisöllisyyden kehityksestä esitti Tönniesin aikalainen, ranskalainen sosiologi Émile Durkheim teoriassaan mekaanisesta ja organisaation solidaarisuudesta. Tönniesin tapaan Durkheimkin näki, että yhteiskuntien historiallinen kehitys oli kulkenut pienistä ja sisäisesti homogeenisista yhteisöistä kohti yhä suurempia ja monimuotoisempia yhteiskuntia ja kohti yhä yksilöllisempiä elämäntapoja. Hän kuitenkin kehitti Tönniesiä pidemmälle ajatuksen työnjaosta moderneja yhteiskuntia koossapitävänä voimana. Toisin kuin varhaisemmissa "mekaanisen solidaarisuuden" yhteiskunnissa, joita piti kasassa yhteisön jäsenten keskinäinen samanlaisuus, perinteet ja ankara yhteisöllinen kontrolli, moderneissa "organisaation solidaarisuuden" yhteiskunnissa yhteiskunnan kiinteyden takasi Durkheimin mukaan yksilöiden keskinäinen riippuvuus, joka puolestaan oli seurausta näiden yhteiskuntien pitkälle kehittyneestä työnjaosta ja ammatillisesta erikoistumisesta. Koska moderneissa yhteiskunnissa yksilöt olivat työnjaon kautta väistämättä riippuvaisia toisistaan sekä yhteiskunnan organisaation kokonaisuudesta, niissä ei ollut entisenlaista tarvetta yksilöiden samanlaisuutta ylläpitäville traditioille ja yhteisölliselle kontrollille. Niinpä yhteiskunnan pakottava ote yksilöistä saattoi höltyä ja samanmielisyyden sijasta voitiin alkaa korostaa yksilöiden vapautta ja erilaisuutta. Tämän vapausaspektin vuoksi Durkheim suhtautuikin modernisaatioon selvästi myönteisemmin kuin Tönnies. Kuitenkin myös Durkheim näki lisääntyneessä yksilönvapaudessa suuria vaaroja, kuten yhteisöllisten auktoriteettien heikkenemisestä johtuvan patologisen yhteiskunnallisen moraalittomuuden tilan eli anomian. Siksi hänen mukaansa myös moderneissa yhteiskunnissa tarvittiin yhteisöjä, sillä vain ne kykenivät tarjoamaan yksilöille elämän merkityksellisyyttä ylläpitäviä moraalisia tukipilareita. (Durkheim 1990; Thomson 2005; Töttö 1996b.)

Kolmas yhteisöllisyyden katoamista käsitellyt sosiologian klassikko, saksalainen Georg Simmel, tarkasteli asiaa modernin suurkaupunkielämän ja sen tuottamien yksilöllisten sopeutumispyrkimysten näkökulmasta. Vuonna 1903 ilmestyneessä esseessään "Suurkaupunki ja henkinen elämä" Simmel esitti, että modernin yksilöllisen kulttuuriin perustana oli suurkaupunkien valtava väenpaljous ja siihen liittyvä jatkuva ulkoinen ärsykepommitus, jotka tekivät yksilöiden välisestä etäisyydenpidosta psyykkisesti välttämätöntä. Sopeutumana tällaiseen tilanteeseen olivat kehittyneet kaupunkilaisille ominaiset persoonallisuuden piirteet eli suurkaupungin mentaliteetit, joita olivat Simmelin mukaan älyllinen, kyllästynyt ja varauksellinen suhde ympäröivään maailmaan ja muihin ihmisiin sekä korostunut yksilöllinen erottautumispyrkimys. Nämä persoonallisuuspiirteet saivat suurkaupunkilaiset vaikuttamaan – ainakin kaupunkielämään totuttomien maalaisten silmissä – tunnekylmiltä, pinnallisilta ja välinpitämättömiltä ihmisiltä, mutta ilman niitä elämä suurkaupungissa olisi ollut mahdotonta. Keskinäinen etäisyydenpito tuotti monesti yksinäisyyttä ja eristyneisyyttä, mutta asialla oli Simmelin mukaan myös positiivinen puoli, nimittäin etäisyydenpidon mahdollistama yksilöllinen vapaus. Kaupunkilaisten välinpitämättömyyden ansiosta suurkaupungista puuttui se yhteisöllinen kontrolli, joka maaseudulla pakotti ihmisiä samaan muottiin ja valvoi heidän tekemisiään. Toisin sanoen suurkaupungissa jokainen oli vapaa toteuttamaan omaa yksilöllisyyttään yhteisöllisistä traditioista ja hierarkioista välittämättä. (Mäenpää 1997; Noro 1996; Simmel 2005, 27–46.)

Georg Simmelillä oli suuri vaikutus Chicagon kaupunkisosiologisessa koulukunnassa vaikuttaneeseen Louis Wirthiin, joka esitti oman teoriansa perinteisen yhteisöllisyyden katoamisesta ja modernin individualismin noususta vuonna 1938 ilmestyneessä artikkelissa *Urbanism as a Way of Life*. Siinä Wirth yhdisti moderneissa yhteiskunnissa havaittavan yksilöllistymisen kasvavaan kaupungistumiseen sekä suurkaupunkien ekologisiin piirteisiin, eli niiden suureen väkilukuun, väentihyteen ja heterogeenisuuteen. Hänen mukaansa nämä tekijät muodostivat perustan suurkaupungeissa kukoistavalle yksilölliselle elämäntavalle, joka erosi monin tavoin maaseudun yhteisöllisestä elämäntavasta. Wirthin mukaan kaupunkien suuri väkiluku aiheutti sen, että kaupunkilaiset saattoivat tuntea henkilökohtaisesti vain hyvin pienen osan kaupungissa kohtaamistaan ihmisistä. Tämän vuoksi kaupunkilaisten välinen vuorovaikutus oli perusluonteeltaan epäpersoonallista ja segmentoitunutta. Toisin sanoen he eivät yleensä tunteneet toisiaan kokonaisina persoonallisuuksina, vaan vuorovaikutuksessa tulivat näkyviin ainoastaan ne kapeat sosiaaliset roolit, jotka olivat kulloisessakin vuorovaikutustilanteessa relevantteja (esim. myyjä – asiakas, lääkäri – potilas, bussikuski – matkustaja). Kapeisiin roolisuuksiin perustunut kanssakäyminen korosti vuorovaikutuksen pinnallisuutta, ohimenevyyttä ja rationaalisuutta. Siksi kaupunkilaisille oli Wirthin mukaan ominaista asiakeskeinen suhtautumistapa, jossa toisiin ihmisiin suhtaudutaan lähinnä omien päämäärien saavuttamisen välikappaleina, ei tuntevina ja tunteita herättävinä kokonaisina persoonallisuuksina. (Noro 1996, 236; Wirth 1938.)

Suuri väkiluku ja vuorovaikutuksen pinnallisuus aiheuttivat myös sen, että yhteiskunnan virallinen kontrolli oli suurkaupungeissa paljon tärkeämmässä roolissa kuin maaseudulla, jossa oli mahdollista turvautua myös yhteisön epäviralliseen kontrolliin. Ilman vahvaa valtiollista kontrollia suurkaupungeissa kukoistanut individualismi ja kilpailuhenki olisivat Wirthin mukaan johtaneet vakavaan sosiaaliseen epäjärjestykseen. Suurkaupunkielämään kuului Wirthin mukaan myös se, että tyyppilinen kaupunkilainen kuului samanaikaisesti lukuisiin erilaisiin viiteryhmiin, joista kukin vastasi vain yhtä puolta hänen monitahoisesta persoonallisuudestaan. Niinpä kaupunkilainen saattoi olla samanaikaisesti jäsenenä omassa perheessään, työyhteisössään, naapurustossaan ja erilaisissa harrastusyhteisöissä, eikä millään näistä ryhmistä ollut valtaa hänen persoonansa kaikkiin puoliin. Tämä ryhmäsidonnaisuuksien hajanaisuus lisäsi yksilöiden vapautta suhteessa heitä ympäröiviin viiteryhmiin ja siten korosti urbaanin kulttuurin yksilöllistä luonnetta. (Wirth 1938.)

Kaupunkisosiologian klassikon asemaan nousseessa artikkelissaan Louis Wirth asetti suurkaupunkielämäntavan vastakohtaksi perinteisen maaseutuelämäntavan, samaan tapaan kuin Ferdinand Tönnies oli häntä ennen asettanut vastakkain perinteisten maalaiskylien *Gemeinschaftin* ja modernien suurkaupunkien *Gesellschaftin*. Wirthin mallissa tätä jakoa kuvasivat käsitteet maaseutuyhteiskunta (*rural-folk society*) ja kaupunkiyhteiskunta (*urban-industrial society*). Tönniesin tapaan myös Wirth korosti, että suurkaupunkien yksilöllisen vapauden kääntöpuolena oli spontaanin tunneilmaisun vaikeutuminen, moraalittomuus ja heikentynyt yhteisyyden tunne (mt., 12–13). Tönniesistä Wirthin erotti kuitenkin se, että hän yritti systemaattisella tavalla selittää modernin yksilöllisyyden synnyn suurkaupunkien ekologisilla piirteillä, eli niiden suurella väkiluvulla, väentihydellä ja heterogeenisuudella. Tosin hän joutui samalla myöntämään,

ettei hänen ekologinen mallinsa kyennyt täydellisesti selittämään yksilöllisen elämäntavan leviämistä, sillä jo hänen omana aikanaan 1930-luvun Yhdysvalloissa tämän elämäntavan piirteitä oli selvästi havaittavissa myös harvaan asutulla maaseudulla. Wirthin selitys asialle oli se, että modernien liikenne- ja kommunikaatiovälineiden kehityksen myötä oli koittamassa uusi aikakausi, jolloin yksilöllinen urbaani elämäntapa saattoi levitä myös sellaisille alueille, missä sen alkuperäiset ekologiset syntyehdot eivät täyttyneet (mt., 4–7).

Toisen maailmansodan jälkeen klassikoiden näkemykset paikallisen yhteisöllisyyden katoamisesta toistuivat 1950-luvulla suosioon nousseessa massayhteiskunnan kritiikissä, jota edustivat esimerkiksi amerikkalaiset sosiologit C. Wright Mills ja Robert Nisbet. Massayhteiskuntateoreetikoiden mukaan kaupungistuminen, byrokratisoituminen ja talouden keskittyminen olivat tuhonneet ne paikalliset yhteisöt ja instituutiot, joiden välityksellä yksilöt olivat aiemmin liittyneet osaksi yhteiskuntaa. Seurauksena oli yhteiskunnan "massoituminen", eli sen jakautuminen suureksi joukoksi yhteisölliset kiinnikkeensä menettäneitä ja toisistaan vieraantuneita yksilöitä. Atomisoituneessa massayhteiskunnassa – joka muistutti paljon Durkheimin aiemmin kuvaamaa anomista yhteiskuntaa – yksilöt kärsivät elämän merkityksettömyydestä, mikä muun muassa teki heistä otollisia uhreja erilaisten ääriliikkeiden ja -ideologioiden vaikutukselle. Lisäksi keskinäinen eristyneisyys ja paikallisen yhteistyökyvyn puuttuminen tekivät massoista – niin kuin erityisesti C. Wright Mills korosti – puolustuskyvyttömiä massayhteiskuntaa hallitsevan valtaeliitin manipulaatiolle ja ohjailulle. Myöhemmin 1900-luvun lopulla samoja argumentteja toistivat ja kehittivät edelleen esimerkiksi amerikkalaista kommunitaristista liikettä edustaneet Robert Bellah ja Amitai Etzioni sekä erityisesti Robert Putnam tutkimuksissaan länsimaisten yhteiskuntien sosiaalisen pääoman rapautumisesta. (Haatanen 2004; Sulkunen 1995, 134–139; Thomson 2005; Wilensky 1964.)

Työväestön urbaanit yhteisöt

Vaikka varhaisessa sosiologiassa yleinen käsitys paikallisen yhteisöllisyyden kohtalosta oli varsin synkkä, se ei estänyt tutkijoita etsimästä yhteisöllisyyden säilyneitä muotoja myös moderneista länsimaaisista yhteiskunnista. 1920-luvulta lähtien yhteisötutkijoiden tutkimuskohde nimittäin laajeni antropologien perinteisesti tutkimista alkukantaisista heimoyhteisöistä modernin maailman piiriin. Paikallista yhteisöllisyyttä etsittiin – ja myös löydettiin – pääasiassa kolmenlaisista ympäristöistä: syrjäisistä maalaiskylistä, pikkukaupungeista sekä suurkaupunkien työläiskortteleista (Day 2006, 26–115). Sosiologisen yhteisöllisyyskeskustelun kannalta merkittäviä olivat erityisesti työväestön urbaaneihin yhteisöihin kohdistuneet tutkimukset, koska niissä tutkijat löysivät tiivistä paikallista yhteisöllisyyttä jopa Lontoon ja Bostonin kaltaisista suurkaupungeista, joiden olisi sosiologian klassikoiden mukaan pitänyt olla modernin yksilöllisen elämäntavan vahvinta valtakuntaa.

Jo ennen toista maailmansotaa jotkut sosiologit puhuivat urbaanista yhteisöllisyydestä yhtenä moderniin suurkaupunkielämään kuuluvana piirteenä. Yksi näistä oli Chicagon kaupunkisosiologiseen koulukuntaan kuulunut Robert E. Park, jonka 1920-luvulla

kehittämässä "luonnollisten alueiden" mallissa suurkaupunki jakaantui lukuisiin etnisiin ja sosiaalisesti homogeenisiin naapurustoihin. Vaikka suurkaupunki kokonaisuutena tarkasteltuna saattoikin vaikuttaa kaoottiselta ja vieraannuttavalta ilmiöltä, niin Parkin mukaan näissä pienissä homogeenisissa enklaveissa elämää leimasi naapureiden välinen tiivis kanssakäyminen ja voimakas yhteisyyden tunne (Day 2006, 97–98; Lee ym. 1984; Schwirian 1983). Parkin näkemys modernin suurkaupunkielämän luonteesta poikkesi siten huomattavasti siitä yksilöllistymistä ja vieraantumista korostavasta näkemyksestä, jonka puolesta argumentoi hänen aikalaisensa ja saman koulukunnan jäsen Louis Wirth.

Työväestön urbaaneihin yhteisöihin kohdistuneen tutkimuksen kulta-aikaa olivat kuitenkin 1950- ja 1960-luvut, jolloin erityisesti amerikkalaiset ja brittiläiset tutkijat julkaisivat aiheesta monia suurta huomiota saaneita tutkimuksia. Yksi tunnetuimpia tämän suuntauksen edustajia oli amerikkalainen antropologi Oscar Lewis, jonka vuonna 1961 ilmestynyt, Mexico Cityn köyhälistön elämää seurannut tutkimus *Sánchezin lapset* antoi kovin toisenlaisen kuvan suurkaupunkielämästä kuin mitä esimerkiksi Simmel ja Wirth olivat kirjoituksissaan kuvanneet. Yksilöllisyyttä ja henkilökohtaista vapautta korostavan elämäntavan sijaan Lewisin kuvaamien köyhien elämää leimasi tiivis naapureiden välinen kanssakäyminen sekä sukulaisuussuhteiden ja paikallisten sosiaalisten verkostojen suuri merkitys heidän hengissä selviytymiselleen. Toisaalta tätä elämäntapaa leimasi myös kaikenlainen kurjuus, väkivalta ja keskinäinen hyväksikäyttö, joten se poikkesi selvästi myös siitä ihanteellisesta kuvasta, jonka aiemmat tutkijat – kuten Ferdinand Tönnies ja antropologi Robert Redfield – olivat antaneet perinteisestä yhteisöelämästä. Idyllin sijasta tätä Lewisin "köyhyyden kulttuuriksi" nimeämää elämäntapaa leimasi päivittäinen selviytymiskamppailu, jossa yhteiskunnan valtarakenteiden ulkopuolella elänyt köyhälistö yritti tulla toimeen niiden paikallisten resurssien ja verkostojen varassa joita sillä oli käytettävissään. (Lewis 1961/1989; 1973.)

Toinen tunnettu saman ajan amerikkalainen kaupunkietnografinen tutkimus on Herbert Gansin (1962) *The Urban Villagers*. Siinä Gans kuvasi urbaania yhteisöllisyyttä 1950-luvun lopun Bostonin West Endissä, joka oli tuohon aikaan pääasiassa italialaistautaisen työväestön asuttama kaupunginosa. Gans kutsui West Endiä "urbaaniksi kyläksi", koska sen asukkaiden elämä pyöri maalaismaiseen tapaan tiiviisti paikallisten perhe-, sukulaisuus- ja tuttavuussuhteiden ympärillä. Urbaanin kyläelämän keskeinen piirre olivat samanikäisistä lähisukulaisista ja lapsuudenystävistä muodostuneet pienet vertaisryhmät, joiden jäsenet olivat toistensa kanssa tiiviisti tekemisissä. Tästä intiimistä lähipiiristä West Endin asukkaiden sosiaalinen maailma laajeni muihin saman kaupunginosan asukkaisiin, jotka olivat heille tuttuja kaupunginosan tiiviiden sosiaalisten verkostojen ansiosta. Toisaalta urbaanin yhteisöllisyyden kääntöpuolena oli asukkaiden yksilöllisiä pyrkimyksiä rajoittanut voimakas ryhmäpaine sekä epäluottamus yhteisön ulkopuolella avautunutta ulkomaailmaa ja sen auktoriteetteja kohtaan.

Vaikka Gansin tutkimuksessa tulikin näkyviin hänen tutkimiensä ihmisten etninen, Etelä-Italian maaseutukulttuuriin viitannut tausta, hän ei yhdistänyt löytämäänsä yhteisöllistä elämäntapaa ensisijaisesti tähän tekijään. Sen sijaan hän näki yhteisöllisyyden olevan osa yleisempää työväenluokkaista elämäntapaa, jonka taustalla vaikuttivat työväestön elämää ja valinnanmahdollisuuksia rajoittaneet taloudelliset ja sosiaaliset tekijät, kuten köyhyys, vähäinen koulutus sekä etäisyys keskiluokan individualistisesta

kulttuurista. Tässä suhteessa Gans oli selvästi samoilla linjoilla kuin Oscar Lewis, joka niin ikään näki kaupunkiköyhälistön parissa esiintyvän paikallisen yhteisöllisyyden kumpuavan näiden rajallisista elämänmahdollisuuksista. Toisaalta Gansin kuvaamien Bostonin "urbaanien kylälaisten" elämäntapa näyttää kuitenkin olleen selvästi lähempänä keskiluokan elämäntapaa kuin Lewisin kuvaamien Mexico Cityn köyhien elämäntapa – mikä luultavimmin liittyy siihen, että Gansin kuvaaman yhdysvaltalaisen työväestön elinolot olivat monessa suhteessa paljon paremmat kuin saman ajan meksikolaisella köyhälistöllä. Gansin mukaan hänen tutkimassaan yhteisöllisessä työväenkulttuurissa olikin jo näkyvissä selviä merkkejä sen sulautumisesta amerikkalaisen kulttuurin individualistiseen valtavirtaan. Tämä näkyi ainakin siinä, että suinkaan kaikki West Endin asukkaat eivät tyytyneet "urbaanin kylän" suppeisiin sosiaalisiin ympyröihin, vaan erityisesti alueen nuorempi polvi haaveili uran ja elämän rakentamisesta yhteisön ulkopuolella.

Samoihin aikoihin kaupunkityöväestön yhteisöllistä elämää tutkittiin ahkerasti myös brittiläisessä sosiologiassa. Tämän tutkimustradition ehkä tunnetuin teos on Michael Youngin ja Peter Willmottin (1957) *Family and Kinship in East London*, jossa he kuvasivat työväestön elämää 1950-luvun Bethnal Greenin kaupunginosassa Lontoon East Endissä. Lewisin ja Gansin tavoin myös Young ja Willmott löysivät tutkimastaan työläiskaupunginosasta paikallisen elämäntavan, joka oli hyvin erilainen kuin se yksilöllistynyt elämäntapa, jota Simmelin ja Wirthin tapaiset tutkijat olivat pitäneet ominaisena moderneille suurkaupungeille. Bethnal Greenin elämälle oli tyypillistä naapuruston sisäinen tiivis kanssakäyminen sekä ennen kaikkea sukulaisuussuhteiden suuri merkitys asukkaiden elämässä. Useimmilla alueen asukkailla oli samassa kaupunginosassa suuri joukko sukulaisia, joiden kanssa he olivat jatkuvasti tekemisissä ja joita he auttoivat vastavuoroisesti eri tavoin, esimerkiksi lastenhoidossa ja työpaikan ja asunnon löytämisessä. Lisäksi sukulaiset muodostivat asukkaille tärkeän sosiaalisen linkin muuhun paikalliseen yhteisöön, sillä heidän välityksellään he tutustuivat helposti myös kaupunginosansa muihin asukkaisiin.

Youngin ja Willmottin havainnot saivat tukea muista saman aikakauden brittiläisistä tutkimuksista, joita olivat esimerkiksi Richard Hoggartin (1957/1984) ja Brian Jacksonin (1968) tutkimukset pohjoisenglantilaisesta työväenkulttuurista sekä Elizabeth Bottin (1957/1971) tutkimus englantilaisen kaupunkityöväestön perhesuhteista ja sosiaalisista verkostoista. Nämä ja muut vastaavat tutkimukset tekivät brittiläisessä keskustelussa tunnetuksi käsitteen "perinteinen työväenluokka", jonka keskeisiksi piirteiksi luettiin työväen yhteisöllinen solidaarisuus, keskinäinen yhteistyö ja perinteiden kunnioittaminen (Lockwood 1966). Monien keskustelijoiden silmissä työväen perinteinen yhteisöllisyys näyttäytyi melko ihannoidussa ja yksipuolisessa valossa, mutta tutkijat toivat esiin myös sen ikävämpiä puolia, joihin kuului esimerkiksi naapurustoyhteisöjen suvaitsematon suhtautuminen poikkeavuuteen ja erilaisuuteen (Day 2006, 64–70).

Viime vuosikymmeninä työväestön urbaania yhteisöllisyyttä ovat kuvanneet myös historioitsijat, jotka ovat tutkineet työväestön elämää 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen suurkaupungeissa. Tällainen tutkimus on esimerkiksi James Borchertin (1981) tutkimus syrjityn mustan köyhälistön asuttamista sivukujista 1900-luvun alun Washington DC:ssä. Siinä Borchert löysi suurkaupungin sivukujilta kiinteitä pieniyhteisöjä, jotka

tarjosivat kujan asukkaille turvaa vihamielistä ulkomaailmaa vastaan sekä tukea köyhyyden, sairauden ja työttömyyden tuomissa koettelemuksissa. Kuten Youngin ja Willmottin tutkimassa Bethnal Greenissä, myös Washingtonin sivukujien elämässä oli keskeisessä asemassa taloudellista ja sosiaalista turvaa tuonut vahva perheinstituutio, joka laajeni ydinperheestä samassa taloudessa tai lähinaapurustossa asuneisiin sukulaisiin. Sivukujayhteisöjen piirissä harjoitettiin myös pienimuotoista liiketoimintaa ja palvelusten vaihtoa, mikä vähensi kujan asukkaiden riippuvuutta epävarmoista palkkatyösuhteista ja antoi heille mahdollisuuden olla hyödyksi naapureilleen.

Urbaani yhteisöllisyys näkyy selvästi myös Alain Fauren (2006) tutkimuksessa työväestön elämästä 1900-luvun vaihteen Pariisissa. Faure tuo tutkimuksessaan esiin kaupunkityöväestön läheisen suhteen naapurustoonsa sekä epävirallisen tiedonvälityksen tärkeän roolin työväestön elämässä. Hän tuo esiin kuinka työläiskortteleissa ihmiset tunsivat toisensa ja auttoivat hätään joutuneita naapureita, mutta toisaalta myös hyljeksivät niitä "vapaamatkustajiksi" leimautuneita ihmisiä, jotka eivät kunnioittaneet naapuriapuun liittyneitä vastavuoroisuuden normeja. Toisaalta Faure korostaa, että työläiskortteleiden yhteisöllisyydellä oli myös rajansa ja että niiden asukkaat osasivat arvostaa myös yksityisyyttä. Tämä näkyi esimerkiksi työläiskortteleissa vallinneina normeina, jotka rajoittivat toisten asioihin puuttumista sekä tunkeutumista kodin yksityiselle alueelle. Faure korostaa myös Pariisin työläisyhteisöjen avoimuutta suhteessa naapuruston ulkopuolella avautuneeseen suurkaupunkiin, mikä näkyi esimerkiksi ihmisten ahkerana muuttoliikkeenä korttelista ja kaupunginosasta toiseen.

Naapuruston paikallinen tiedonvälitys – tai rumemmin sanottuna juoruaminen – korostuu Melanie Tebbuttin (1995) tutkimuksessa, jossa hän tarkastelee juoruamisen merkitystä 1900-luvun alkupuoliskon englantilaisissa työläisyhteisöissä sekä naisten roolia työläisyhteisöjen sosiaalisen kontrollin ylläpitäjinä. Tebbuttin kuvaamissa naapurustoissa naiset – erityisesti vanhemmat naiset – olivat paikallisen tiedonvälityksen ehdottomia hallitsijoita. Toisaalta naiset olivat naapurustossa myös paljon tarkemman sosiaalisen kontrollin alaisena kuin miehet. Tämä näkyi esimerkiksi nuorten naisten seksuaalisen käyttäytymisen ankarassa kontrollissa sekä kotiäitien kunniallisuuteen kohdistuneessa tarkkailussa, josta tehtiin päätelmiä esimerkiksi näiden kodinhoidon tason sekä lasten käyttäytymisen perusteella. Suuri osa naapurustossa tapahtuneesta juoruamisesta liittyikin Tebbuttin mukaan naapureiden kunniallisuuden ja käyttäytymisen arviointiin. Sillä oli kuitenkin myös asukkaiden taloudelliseen selviämiseen liittyneitä funktioita, kuten esimerkiksi paikallisten kauppiaiden luotettavuuteen liittynyt tiedonvälitys.

Näissä uudemmissa urbaaneja työläisyhteisöjä käsittelevissä tutkimuksissa on myös onnistuttu vastaamaan siihen kritiikkiin, jota sosiologian piirissä on usein esitetty yhteisötutkimusta kohtaan. Edellä mainittuja Borchertin, Fauren ja Tebbuttin tutkimuksia on vaikea syyttää yhteisötutkimuksiin usein yhdistetystä vanhasta "perisyynnistä", eli siitä, että ne antavat epärealistisen ja idealisoidun kuvan perinteisen yhteisöelämän harmonisuudesta, itseriitaisuudesta ja muuttumattomuudesta (ks. Day 2006). Päinvastoin, näissä tutkimuksissa tulee hyvin esiin työväestön paikallista yhteisöelämää leimannut köyhyys ja elämän rajoittuneisuus, samoin kuin yhteisön sisäisiin suhteisiin liittynyt vallankäyttö ja konfliktit. Samoin niissä tulee esiin ympäröivän yhteiskunnan vaikutus paikallisyhteisön ja sen yksittäisten jäsenten elämään. Tässä suhteessa ne edustavat selvää

edistysaskelta verrattuna esimerkiksi moniin vanhempiin maaseutuyhteisöjä kuvaaviin tutkimuksiin, joiden kohdalla yllä mainittu kritiikki on usein ollut täysin aiheellista (Day 2006, 39–44). Kuitenkin myös edellä kuvatuissa vanhemmissa urbaaneissa yhteisötutkimuksissa, erityisesti Lewisin tutkimuksessa, yhteisöllisyyden vähemmän ihanteelliset puolet tulevat hyvin esille, joten sen perusteella myös yhteisötutkimuksen kritiikkiä voidaan kritisoida kohtuuttomuudesta tai ainakin liiallisesta yleistämisestä.

Yhteisötutkimusta kohtaan esitettyyn kritiikkiin on pyritty vastaamaan myös teoreettisella tasolla. Esimerkiksi brittiläinen Margaret Stacey (1969) hahmotteli jo 1960-luvun lopulla yhteisötutkimukselle joukon suuntaviivoja, joiden avulla hän pyrki vahvistamaan tutkimusalan heikoksi moitittua teoreettista perustaa sekä toisaalta kehittämään paikallisen yhteisöllisyyden käsitettä siten, että se olisi paremmin sovellettavissa modernin maailman olosuhteisiin. Stacey korosti mallissaan sitä, että ainakaan modernissa maailmassa ei esiinny täysin suljettuja ja itseriittoisia paikallisyhteisöjä – eli "täydellisiä paikallisia sosiaalisia systeemejä" –, vaan kaikki yhteisöt ovat enemmän tai vähemmän vuorovaikutuksessa niitä ympäröivän laajemman yhteiskunnan kanssa sekä herkkiä sen vaikutukselle. Lisäksi hän kiinnitti huomiota siihen, ettei paikallinen yhteisöllisyys tarkoittanut vain yhteisesti jaettua arvomaailmaa ja keskinäistä yhteistyötä, vaan siihen kuuluivat myös yhteisön jäsenten väliset konfliktit. Hän myös totesi, että nykymaailmassa pelkkä ihmisten maantieteellinen läheisyys ei enää välttämättä johtanut paikallisen yhteisöllisyyden kehittymiseen, mistä hän mainitsi esimerkkinä modernit nukkumalähiöt.

Muutamaa vuotta myöhemmin Norbert Elias (1974) esitti Staceyn mallia huomattavasti pidemmälle kehitetyn – mutta valitettavan tuntemattomaksi jääneen – yhteisöteorian, jossa hän tarkasteli paikallista yhteisöllisyyttä keskinäisen riippuvuuden käsitteestä lähtien. Staceyn tapaan Eliaskin korosti teoriassaan sitä, ettei paikallisia yhteisöjä voida tarkastella irrallisina niiden laajemmasta historiallisesta ja yhteiskunnallisesta kontekstista, koska tämä vaikuttaa ratkaisevasti yhteisöllisyyden luonteeseen ja sen vahvuuteen. Hän piirsi kuvan pitkäkestoisesta historiallisesta evoluutioprosessista, jonka kuluessa alkujaan suhteellisen omavaraiset paikallisyhteisöt ovat integroituneet yhä tiiviimmin osaksi laajempia valtiokokonaisuuksia, ja tämän myötä menettäneet pala palalta sosiaalisia funktioitaan ja autonomiaansa suuremmille sosiaalisille järjestelmille. Tämän kehityksen alussa yhteiskunnallinen integraatio oli vähäistä ja paikkakuntien väliset yhteydet heikkoja. Laajemmat valtiokokonaisuudet, sikäli kun niitä oli, koostuivat toisiinsa löyhästi sidotuista mutta käytännössä hyvin autonomisista paikallisyhteisöistä. Tällaisissa oloissa – joita voidaan Eliasin mukaan löytää esimerkiksi keskiajan Euroopasta – ihmiset olivat riippuvaisia paikallisesta yhteisöstään lähes kaikkien tarpeidensa osalta. Niinpä yhteisö oli heidän elämässään hyvin vahva voima, ja he olivat tiukasti sidoksissa sen paikalliseen elämänmenoon, traditioihin ja valtakamppailuihin.

Yhteiskunnallisten integraatioprosessien voimistuessa (esimerkiksi rahatalouden sekä liikenneyhteyksien ja kansallisvaltioiden kehityksen myötä) paikalliset yhteisöt ovat Eliasin mukaan jatkuvasti menettäneet sosiaalisia funktioitaan niitä suuremmille sosiaalisille järjestelmille. Samalla ihmisten riippuvuus paikallisesta yhteisöstä on vähentynyt tai jopa kokonaan kadonnut ja heidän riippuvuutensa yhteisöä suuremmista

sosiaalisista järjestelmistä on vastaavasti kasvanut. Oleellista kuitenkin on, että tämä muutos ei ole tapahtunut yhtäkkisenä siirtymänä yhteisöstä yhteiskuntaan, vaan asteittain ja eri tahtiin yhteiskunnan eri kerrostumissa. Niinpä paikallista yhteisöllisyyttä voi Eliasina mukaan aivan hyvin esiintyä myös modernissa kaupungistuneessa kontekstissa, joskin selvästi heikommassa ja kapeammassa muodossa kuin esimerkiksi esimoderneissa heimoyhteiskunnissa.

Paikallinen yhteisöllisyys ei siten ollut Eliasille mikään dikotominen joko–tai -asia, vaan jatkuva muuttuja, jonka vahvuutta voidaan mitata yhteisön piirissä tuotettujen sosiaalisten funktioiden avulla. Esimodernissa maailmassa, jossa paikalliset yhteisöt vastasivat itsenäisesti jopa sellaisista perustavaa laatua olevista funktioista kuin ruoan tuotannosta, oikeudenkäytöstä ja sodankäynnistä, yhteisöllisyys oli yleisesti ottaen paljon vahvempaa kuin modernissa maailmassa. Kuitenkin myös modernissa maailmassa voi esiintyä paikallisia yhteisöjä (kuten maalaiskyliä tai kaupunkien naapurustoja), jotka edelleen tuottavat joitakin sellaisia funktioita, joista niiden jäsenet ovat riippuvaisia. Tällaisia voivat Eliasina mukaan olla esimerkiksi ihmisten vapaa-ajanviettoon ja seurallisuuden tarpeisiin liittyvät funktiot.

Lisäksi Elias korosti, että hänen teoriansa ytimenä oleva keskinäisen riippuvuuden käsite on täysin neutraali, mitä tulee yhteisöelämän harmonisuuteen tai epäsuopaisuuteen. Toisin sanoen se voi synnyttää ihmisten välille keskinäistä ymmärrystä ja yhteistyötä, mutta myös keskinäistä kilpailua, vihanpitoa ja konflikteja. Itse asiassa yhteistyö ja konflikti olivat hänen mukaansa vain kaksi erilaista ratkaisumallia, joiden avulla yksilöt pyrkivät ratkaisemaan keskinäisestä riippuvuudestaan tai riippuvuussuhteiden muutoksista syntyviä ongelmia. Tällaisen määritelmän avulla Elias halusi tehdä lopun niistä hänen mielestään hedelmättömistä ja enemmän tunne- kuin järkipäisistä kiistoista, joihin aiemmat yhteisötutkijat olivat ajautuneet kuvatessaan paikallisen yhteisöelämän luonnetta. Esimerkkinä tästä hän mainitsi amerikkalaisten antropologien Robert Redfieldin ja Oscar Lewisin välisen tunnetun kiistan, jossa ensin mainittu korosti paikalliseen yhteisöelämään kuuluvaa harmoniaa ja yhteistyötä ja jälkimmäinen taas yhteisön jäsenten välisiä konflikteja, kateutta ja epäluottamusta. Eliasina mukaan tämä kiista oli kuitenkin pohjimmiltaan turha, sillä molemmat tutkijat kuvasivat – omalla yksipuolisella tavallaan – ainoastaan saman yhteisöelämän eri puolia.

Verkostoyhteiskunta ja vapautunut yhteisöllisyys

Kuten edellä todettiin, yksi sotien jälkeisen yhteisötutkimustradition tärkeistä ansioista oli siinä, että se paljasti, ettei paikkaan kiinnittynyt yhteisöllisyys ollut kadonnut modernisaation myötä ainakaan niin totaalaisesti kuin sosiologian klassikot olivat antaneet kirjoituksissaan ymmärtää. Klassikoiden kuvaamasta yksilöllistymiskehityksestä huolimatta moderneista länsimaaisista suurkaupungeista löydettiin vielä 1900-luvun puolivälin jälkeenkin vahvoja perinteisen yhteisöllisyyden piirteitä, kun tarkastelun kohteeksi otettiin työväestön ja erilaisten etnisten vähemmistöjen elämäntavat. Klassista sosiologiaa voidaankin tämän perusteella arvostella ainakin sen sosiaalisesti rajoittuneesta näkökulmasta: toisin sanoen siinä tarkasteltiin modernia suurkaupunkielämää liian

kapeasti tutkijoiden omasta (ylemmän keskiluokan) näkökulmasta käsin, kiinnittämättä riittävästi huomiota siihen miten työväestö eli suurkaupungeissa (esim. Jazbinsek 2003). Yhteisötutkimukset paljastivat myös, että se mikä oli aiempien tarkkailijoiden silmissä näyttänyt pelkästään slummikortteleiden kurjuudelta ja epäjärjestykseltä, saattoi todellisuudessa kätkeä sisäänsä asukkaiden elämää tarkasti säännelleitä paikallisia moraalikoodistoja ja yhteisöllistä huolenpitoa.

Toisaalta klassikoiden näkemystä paikallisen yhteisöllisyyden katoamisesta voidaan myös puolustaa sanomalla, että kaupunkietnografien 1950- ja 60-luvuilla kuvaamat urbaanit yhteisöt olivat ainoastaan jäänteitä aikaisemmalta ajalta, ja että ne modernisaation edetessä tulisivat pian kuitenkin katoamaan (esim. Suttles 1976). Näin ollen klassikot eivät olisi erehtyneet kovin pahasti perusnäkemyksessään, vaan heidän virheensä olisi ollut lähinnä siinä, että he ajoittivat yhteisöllisyyden katoamisen liian varhaiseen ajankohtaan. Tapahtuneen valossa tällaista argumenttia onkin helppo puolustaa, ainakin kehittyneiden länsimaiden kontekstissa. Hyvän esimerkin tästä tarjoavat edellä kuvatut Bostonin West Endin ja Lontoon Bethnal Greenin kaupunginosat, joiden molempien kohtalona oli jäädä modernia kaupunkisuunnittelua edustaneiden uudisrakennushankkeiden jalkoihin pian sen jälkeen kun Gans sekä Young ja Willmott olivat suorittaneet niissä kenttätutkimuksensa. Tämän seurauksena näiden "urbaanien kylien" vanhat asukkaat hajaantuivat muihin kaupunginosiin ja uusiin lähiöihin ja samalla niiden vanhat yhteisölliset verkostot hajosivat (Gans 1962; Young & Willmott 1957).

Työväestön perinteisiä yhteisöjä ei kuitenkaan uhannut vain sotien jälkeisen ajan modernistinen kaupunkisuunnittelu ja lähiörakentaminen. Samoihin aikoihin kun urbaanit etnografit vielä tutkivat kaupunkien vanhoja työläisyhteisöjä, alkoi sosiologien parissa vahvistua käsitys, jonka mukaan tämäntyyppinen yhteisöllisyys oli joka tapauksessa pian katoamassa, eikä vain suurkaupungeista, vaan myös maaseudulta ja pikkukaupungeista. Syynä tähän nähtiin olevan sotien jälkeen kiihtynyt yleinen modernisaatiokehitys, jonka seurauksena ihmisten siteet yhteisön ulkopuoliseen maailmaan jatkuvasti vahvistuivat paikallisten siteiden kustannuksella (esim. Elias 1974; Stacey 1969; Vidich & Bensman 1960). Tähän kehitykseen liittyy myös brittiläisessä sosiologiassa 1960-luvulla käyttöön otettu käsite "uusi työväenluokka", jolla viitattiin uusissa lähiöissä asuneeseen ja entistä paljon vauraampaan työväestöön, joka ei enää antanut paljon arvoa naapuruston yhteisöllisille suhteille, vaan sen sijaan suuntasi huomionsa yksityisen elintasonsa kasvattamiseen ja yksityiseen kotielämään (Day 2006, 70–77; Lockwood 1966; Tebbutt 1995, 141–185). Amerikkalaisessa keskustelussa Herbert Gans (1962, 197–226) ennakoி vastaavaa kehitystä jo 1960-luvun alussa, kun hän ennusti että hänen tutkimansa yhteisöllinen työväenkuulttuuri tulisi jatkossa heikkenemään ja sen edustajat lähestymään amerikkalaisen kulttuurin individualistista valtavirtaa.

1970-luvulla sosiologiassa oli jo vakiintunut käsitys, ettei yhteisötutkijoiden edellisinä vuosikymmeninä kuvaama paikallinen yhteisöllisyys enää vastannut länsimaisten ihmisten todellisuutta, ei edes työväestön tai maaseudun asukkaiden keskuudessa. Samalla aiemmin suosittu yhteisötutkimuksen traditio kriisiytyi ja esimerkiksi Britanniassa se katosi sosiologisesta keskustelusta lähes kokonaan. Syynä kriisiin oli yhteisötutkimukseen ja yhteisöllisyyden käsitteeseen kohdistettu ankara teoreettinen kritiikki, mutta myös se, että yhteiskunnan muuttuessa paikallisen yhteisöllisyyden tutkijoilla ei enää tuntunut olevan

mielekkäitä tutkimuskohteita. 1900-luvun lopulla monet tutkijat halusivatkin kokonaan luopua yhteisöllisyyden käsitteestä, ja käyttää sen sijasta muita käsitteitä – kuten "sosiaaliset verkostot" tai "lokaliteetti" (*locality*) –, joilla ei ollut rasitteenaan samanlaista teoreettista ja ideologista painolastia. Toiset tutkijat halusivat säilyttää yhteisöllisyyden käsitteen, mutta kuitenkin irrottaa sen siihen aiemmin liitetystä paikallisuuden käsitteestä. (Day 2006, 149–151; Räsänen 1985, 92–93; Wellman & Leighton 1979.)

Yksi keskeisistä paikallisen yhteisökäsitteen vanhentuneisuutta korostavista keskusteluista on 1900-luvun lopulla suosioon noussut keskustelu verkostoyhteiskunnasta ja verkostomaisesta yhteisöllisyydestä (esim. Day 2006, 181–190, 212–229; Wellman 2001; Wellman & Leighton 1979; Wittel 2001). Osittain tässä keskustelussa on toistettu niitä samoja argumentteja, joita 1900-luvun alun klassiset sosiologit ja 1950-luvun massayhteiskunnan teoreetikot esittivät modernisaation paikallista yhteisöllisyyttä rapauttavasta voimasta. Lyhyesti sanottuna kyse on siitä, että moderni kapitalismi, suurten organisaatioiden kehitys sekä modernien liikenne- ja kommunikaatiovälineiden kehitys (autoliikenne, lentoliikenne, puhelin, televisio, matkapuhelin ja internet) ovat irrottaneet yksilöt paikallisista yhteisöistä ja suuresti vähentäneet paikallisten sosiaalisten siteiden merkitystä. Erona klassikoihin on kuitenkin se, että verkostoyhteiskunnan teoreetikot eivät hyväksy sitä näkemystä, että modernisaatio olisi jättänyt yksilöt atomisoituneeseen maailmaan, jossa elämää leimaavat kapeat ja persoonattomat vuorovaikutussuhteet, yksinäisyys ja byrokraattisten koneistojen ylivalta. Näin ei ole käynyt, koska paikallisten yhteisöjen heiketessä niiden tilalle ovat tulleet paikasta riippumattomat (tai ainakin siitä entistä paljon vähemmän riippuvaiset) verkostomaiset yhteisöllisyyden muodot, jotka tarjoavat yksilöille samantapaisia seurallisuuden ja sosiaalisen tuen mahdollisuuksia kuin paikallisyhteisöt aiemmin.

Tämän näkökulman on kiteyttänyt hyvin amerikkalainen Barry Wellman, joka lanseerasi 1970-luvun lopulla käsitteen "vapautunut yhteisöllisyys", jolla hän halusi korostaa nykyaikaisten yhteisöllisten suhteiden paikasta riippumatonta luonnetta. Hänen mukaansa nykyajan länsimaisissa yhteiskunnissa naapurustolla on enää harvoin suurta sosiaalista merkitystä, koska nykyaikaisten liikenne- ja kommunikaatiovälineiden ansiosta ihmiset pystyvät helposti löytämään ja ylläpitämään heille tärkeitä sosiaalisia suhteita pitkienkin etäisyyksien yli. Naapuruston julkisten tilojen sijasta yhteisöllisen kanssakäymisen keskeiseksi näyttämöksi ovat tulleet ihmisten yksityiset kodit, joissa he tapaavat ystäviään ja sukulaisiaan, jotka ovat voineet saapua paikalle pitkienkin matkojen takaa. Kotoa käsin – ja 2000-luvun mobiilin vallankumouksen jälkeen oikeastaan mistä tahansa käsin – ystäviin, tuttaviiin ja sukulaisiin voidaan olla yhteydessä myös sähköisesti puhelimen ja internetin välityksellä. Samalla yhteisöllisistä suhteista on tullut luonteeltaan entistä yksityisempiä, sillä yksityisissä kodeissa tai sähköisten kommunikaatiovälineiden välityksellä tapahtuva kanssakäyminen on ympäröivälle naapurustolle lähes näkymätöntä. (Wellman 1979; 2001; Wellman & Leighton 1979.)

Nykyaikainen verkostomainen tai vapautunut yhteisöllisyys eroaa perinteisestä yhteisöllisyydestä muutenkin kuin siinä, että se ei ole mihinkään tiettyyn paikkaan sidottua. Wellmanin mukaan tärkeä ero on se, että vapautunut yhteisöllisyys ei ilmene sellaisina perinteiselle yhteisöllisyydelle tyypillisinä kokonaisvaltaisina yhteisöinä, joilla oli voimakasta moraalisesti sitovaa valtaa jäseniinsä. Pikemminkin siinä on kyse avoimista

ja keskenään risteävistä sosiaalisten suhteiden verkostoista, joissa esiintyy siellä täällä pieniä tiiviin kanssakäymisen ryppäitä, mutta joissa yksilöiden väliset siteet ovat useimmiten heikkoja ja/tai epäsuoria. Kuvaavan esimerkin tällaisten verkostojen avoimesta ja hajanaisesta luonteesta antaa se, että niissä yhden ihmisen kaksi läheistä ystävää voivat aivan hyvin olla toisilleen lähes ventovieraita. Toisin sanoen vapautunut yhteisöllisyys koostuu Mark Granovetterin (1973) käsittein ilmaistuna "vahvoista" ja "heikoista" siteistä, joista vahvat siteet ovat niitä jotka varsinaisesti tyydyttävät ihmisten yhteenkuuluvuuden tarpeita. Koska yksilön vahvimmatkin sosiaaliset siteet (kuten hänen perhesiteensä) muodostavat kuitenkin vain pienen osan hänen sosiaalisten suhteidensa kokonaisuudesta, niillä ei ole häneen sellaista moraalisesti pakottavaa voimaa kuin oli perinteisillä paikallisyhteisöillä, joissa yksilöt saattoivat elää koko elämänsä yksien ja samojen ihmisten ympäröimänä, vailla vaihtoehtoja. (Wellman 1979; 2001; Wellman & Leighton 1979.)

Verkostoyhteiskunnan noususta huolimatta sosiologisessa keskustelussa ei ole kokonaan hylätty ajatusta paikallisista, naapuruston tasolla esiintyvistä yhteisöistä. Muuttuneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa tutkijat ovat kuitenkin joutuneet kehittämään paikallisen yhteisöllisyyden käsitettä uusiin suuntiin, jotta se olisi paremmin sovellettavissa nykyajan liikkuvaan ja yksilöllistyneeseen maailmaan. Yksi näistä uudemmissa käsitteistä on amerikkalaisessa keskustelussa 1970-luvulla käyttöön otettu "rajoitetun yhteisöllisyyden" käsite (*community of limited liability*). Sillä tutkijat viittaavat naapureiden yhteisistä intresseistä lähteviin paikallisen kanssakäymisen muotoihin, jotka edelleen yhdistävät naapureita toisiinsa nykyajan vauraissa ja kaupungistuneissa yhteiskunnissa. Nimensä mukaisesti rajoitettu yhteisöllisyys sitoo ja velvoittaa yhteisön jäseniä paljon vähemmän kuin perinteinen paikallisyhteisöllisyys. Siinä naapureiden osallistuminen paikalliseen yhteistoimintaan perustuu pitkälti vapaaehtoisuuteen, minkä lisäksi yhteisöllinen kanssakäyminen rajoittuu yleensä vain joidenkin tiettyjen yhdistävien intressien rajaamaan kapeaan kontekstiin. Tämän kontekstin ulkopuolella naapurit voivat elää toisistaan täysin irrallista elämää. (Colombo ym. 2001; Lee ym. 1984; Oropesa 1992.)

Rajoitettua yhteisöllisyyttä voi syntyä esimerkiksi pienten lasten vanhempien välille, joiden lapset käyvät samaa koulua tai leikkivät samassa naapurustossa, ja joilla on siten yhteisiä lasten kasvattamiseen ja näiden turvallisuudesta huolehtimiseen liittyviä intressejä. Toinen tyypillinen esimerkki koskee naapuruston paikallisia etuja ajavia järjestöjä, kuten nykyaikaisia kaupunginosa- ja asukasyhdistyksiä. Niissä naapuruston asukkaat (tai osa heistä) järjestäytyvät ajaakseen joitain heille tärkeitä intressejä, jotka voivat liittyä esimerkiksi asuinalueen julkisten palveluiden parantamiseen tai asuinalueen rauhallisuuden puolustamiseen sitä uhkaavia uudisrakennushankkeita vastaan. (Guest 2000; Lee ym. 1984; Oropesa 1992.) Tämän tyyppiselle yhteistoiminnalle on tyypillistä myös se, että siinä asukkaat toimivat läheisessä vuorovaikutuksessa niiden julkisten organisaatioiden kanssa, jotka vastaavat heidän asuinalueensa suunnittelusta ja julkisista palveluista (Bulmer 1985; Vromen 2003). Tässäkin suhteessa rajoitettu yhteisöllisyys – tai "moderni naapurismi", kuten brittitutkija Philip Abrams sitä nimitti (Bulmer 1985) – eroaa suuresti perinteisestä yhteisöllisyydestä, jota leimasi pikemminkin yhteisöjen suhteellinen etäisyys yhteiskunnan valtarakenteista.

Rajoitetun yhteisöllisyyden näkökulmasta katsoen paikallisen yhteisöllisyyden perustana ovat ensisijaisesti asukkaiden yhteisesti jakamat rationaaliset intressit, esimerkiksi heidän halunsa saada asuinalueelleen parempia palveluita. Tutkijat ovat kuitenkin löytäneet nykyaikaisilta asuinalueilta myös sellaista yhteisöllisyyttä, jossa yhteisöllisyys on enemmän tunneasia ja päämäärä sinänsä. Tämä näkyy esimerkiksi amerikkalaisen Albert Hunterin (1975) kuvaamassa "ideologisessa yhteisöllisyydessä", jolla hän viittaa nykyaikaisten kaupunginosayhdistysten pyrkimykseen rakentaa paikallista yhteishenkeä erilaisten asukkaita yhdistävien tapahtumien ja tempausten avulla. Hunterin mukaan tällainen tietoisesti rakennettu paikallisyhteisöllisyys on ilmiönä sukua moderneille utopiyhteisöille, ja sen taustalla vaikuttaa ihmisten tyytymättömyys nyky-yhteiskunnan yksilöllistäviä trendejä kohtaan ja heidän halunsa luoda itselleen vaihtoehtoinen, yhteisöllisempi elinympäristö. Samantapaiset motiivit tulevat esiin brittiläisen Anthony Cohenin tutkimissa kyläfestivaaleissa ja muissa vastaavissa seremonioissa, joiden avulla ihmiset pyrkivät vahvistamaan paikallista identiteettiään ja korostamaan oman asuinpaikkansa erityisyyttä suhteessa muuhun maailmaan (Cohen 1985; Day 2006, 154–163). Tällaiselle yhteisöllisyydelle on ominaista, että siinä paikalliseen yhteisöelämään osallistuminen ei enää ole elämän rajallisuudesta seuraava kohtalo tai väistämättömyys, vaan se on pikemminkin asukkaiden yksilöllisistä preferensseistä lähtevä tietoinen elämäntyylivalinta.

1.4 Esikaupungin käsite ja aiempaa tutkimusta

Yhteisöllisyyden käsitteen ohella toinen tämän tutkimuksen kannalta keskeinen käsite on esikaupunki. Tämänkään käsitteen määrittäminen ei ole aivan yksinkertaista, sillä on olemassa hyvin monenlaisia esikaupunkeja ja lisäksi esikaupungit ovat historian saatossa muuttuneet paljon. Kaikkiin esikaupunkeihin sopiva määritelmä voisi ehkä olla se, että ne ovat yhdyskuntia, jotka ovat taloudellisesti ja muillakin tavoin riippuvaisia niiden emäkaupungista, mutta samalla kuitenkin maantieteellisesti enemmän tai vähemmän erillisiä siitä (tai ainakin sen keskusalueista). Tämä määritelmä on kuitenkin varsin väljä ja sen sisään mahtuu suuri joukko keskenään hyvin erilaisia yhdyskuntia. Historiallisessa esikaupunkitutkimuksessa esiin tuotuja erilaisia esikaupunkityyppejä ovat esimerkiksi esimodernien kaupunkien muurien ulkopuolella sijainneet köyhälistön esikaupungit, modernien teollisuuskaupunkien ympäristöön suunnittelelmattomasti kasvaneet työväen esikaupungit, 1800-luvulla kehittyneet ylemmän keskiluokan keidasmaisiet ja ylelliset huvilaesikaupungit, 1900-luvun jälkipuoliskon teollisesti rakennetut kerrostalolähiöt sekä 2000-luvun hajautuneille autokaupungeille tyypilliset moottoriteiden varsien toimisto- ja bisneskylät (ks. esim. Fishman 1987; Hayden 2003; Jackson 1985).

Jo yllä olevat esimerkit kertovat siitä, että esikaupunkien välillä on suuria eroja monilla eri ulottuvuuksilla. On olemassa (ja on ollut olemassa) sekä työväestön esikaupunkeja että keskiluokan ja yläluokan esikaupunkeja, ja näiden lisäksi myös sosiaalisesti sekoittuneita esikaupunkeja. Esikaupunkien rakennuskanta voi vaihdella suunnittelelmattomasti rakennetuista työläisten hökkeleistä palatsimaisiin yläluokan huviloihin ja toisaalta korkeisiin kerrostaloihin. Esikaupungit voivat olla pelkästään asumiseen tarkoitettuja

"nukkumalähiöitä", joista käydään muualla töissä ja ostoksilla, mutta toisaalta niissä voi olla myös teollisuutta ja muuta liiketoimintaa, ja entisajan esikaupunkien tapauksessa myös pienimuotoista maataloutta. Asukasluvultaan ne voivat olla muutaman sadan asukkaan kokoisia pieniä huvilayhdyskuntia, mutta ne voivat olla myös useiden kymmenien tuhansien asukkaiden satelliittikaupunkeja. Hallinnollisesti esikaupungit voivat kuulua niiden emäkaupunkia ympäröiviin maaseutukuntiin, mutta ne voivat olla myös itsenäisiä esikaupunkikuntia tai sitten niiden emäkaupungin hallinnolliseen piiriin kuuluvia kaupunginosia.

Tässä tutkimuksessa tarkastelluista esikaupungeista voidaan yleistävästi sanoa, että ne olivat alun perin Helsingin kaupungin rajojen ulkopuolelle 1900-luvun alkupuoliskolla kasvaneita suunnittelemattomia pientaloalueita, joiden asukkaiden valtaosa kuului työväestöön. Tosin tämä määritelmä ei ole täysin ehdoton, sillä siihen sisältyy myös tiettyjä poikkeuksia. Esimerkiksi Oulunkylässä oli 1900-luvun alkupuoliskolla myös huomattava määrä keskiluokkaista väestöä, johtuen siitä, että se oli alun perin ollut varakkaan keskiluokan huvila-alue. Lisäksi Oulunkylä poikkesi muista tutkimistani esikaupungeista siinä, että se saavutti 1920-luvulla kunnallisen itsehallinnon. Muut tutkimani esikaupungit kuuluivat hallinnollisesti Helsingin kaupunkia ympäröineisiin maalaiskuntiin, kunnes valtaosa niistä liitettiin Helsinkiin vuonna 1946. Rakennetun ympäristön suunnittelemattomuuden suhteen merkittävimmän poikkeuksen muodostaa 1940-luvulla syntynyt Pirkkolan pientaloalue, joka rakennettiin varsin suunnitelmallisesti Helsingin kaupungin toimesta. Asutuksen syntyajankohdan osalta poikkeuksen muodostavat tutkimuksessa esiintyvät sotien jälkeisen ajan rintamamiestaloalueet, jotka rakennettiin pääosin vasta 1950-luvulla.

Tutkimuksessa tarkasteltujen vanhojen työväen esikaupunkien välillä oli myös muita merkittäviä eroja, esimerkiksi niiden asukasluvussa ja paikallisen teollisuus- ja liiketoiminnan laajuudessa. Nämä erot tulevat paremmin näkyviin jäljempänä, erityisesti luvuissa 2 ja 6.2. Erottavia tekijöitä tärkeämpi asia on kuitenkin niitä yhdistänyt aineellisen niukkuuden ja vilkkaan naapurustaelämän leimaama paikallinen elämäntapa, joka on tarkastelun kohteena tutkimuksen luvuissa 3–5. Tämä elämäntapa yhdistää tutkimani Helsingin seudun työväen esikaupungit myös moniin muihin saman aikakauden työväen esikaupunkeihin, niin Suomessa kuin muualla maailmassa. Aiemman tutkimuksen perusteella tässä yhteydessä voidaan puhua jopa erityisestä 1900-luvun alkupuoliskolle ominaisesta työväenluokkaisesta esikaupunkielämäntavasta.

Suomen lisäksi 1900-luvun alkupuoliskon työväen esikaupunkeja ja niille ominaista elämäntapaa on tutkittu ainakin Yhdysvalloissa ja Kanadassa, missä aiheesta on julkaistu useita suhteellisen tuoreita tutkimuksia. Aiheen Pohjois-Amerikassa saama huomio on sikäli ymmärrettävää, että esikaupungistuminen on kyseisessä maanosassa hyvin merkittävä ja paljon tutkittu yhteiskunnallinen ilmiö (ks. esim. Nicolaides & Wiese 2006; Scanlon 2006; Wunsch 1995). Tosin amerikkalaisessa esikaupunkihistoriallisessa tutkimuksessa painopiste on perinteisesti ollut keskiluokan esikaupungeissa, mutta 1990-luvulta lähtien sellaiset tutkijat kuin James Borchert, Richard Harris, Becky Nicolaides ja Andrew Wiese ovat tuoneet tutkimuksissaan esiin myös vahvan työväenluokkaisen esikaupungistumisen kehityslinjan. He ovat paljastaneet, että amerikkalaisten esikaupunkien historiaan kuuluu paljon muutakin kuin stereotyyppisiä vauraan

keskiluokan pientaloidyllejä, esimerkiksi siirtolaistyöväestön ja mustan köyhälistön hökkeliesikaupunkeja sekä teollisuuslaitosten ja sosiaalisesti heterogeenisen väestön leimaamia suuria satelliittikaupunkeja. Ennen kaikkea he ovat tuoneet tutkimuksissaan esiin sen köyhyyden leimaaman elämäntavan, joka leimasi 1900-luvun alkupuoliskon amerikkalaisia työväen esikaupunkeja.

Mainittujen tutkijoiden kuvaamassa työväenluokkaisessa esikaupunkielämäntavassa on monia samoja piirteitä kuin tässä tutkimuksessa kuvattujen suomalaisten työväen esikaupunkien elämäntavassa. Näitä ovat esimerkiksi rakentamista koskeneen julkisen sääntelyn vähäisyys, työväestön esikaupunkitalojen vaatimattomuus ja niiden rakentamista leimannut omatoiminen hartiapankkirakentaminen, sisävessojen ja kylpyhuoneiden kaltaisten modernien mukavuuksien puute sekä vuokralaisten pitäminen talonomistajien kotona. Tähän työväenluokkaiseen esikaupunkimiljööseen kuuluivat myös talojen pihamaita peittäneet runsaat hyötyviljelmät ja hyötytarkoituksessa kasvatetut kotieläimet, samoin kuin naapurustoa palvelleet pienet kaupat ja kapakat, joita jotkut asukkaat pyörittivät kotiensa yhteydessä. Yllä mainittujen tutkijoiden mukaan nämä piirteet kertovat siitä, että 1900-luvun alkupuoliskon amerikkalaisen työväestön näkökulmasta esikaupunkiasumisesta oli kyse paljon muustakin kuin vain asumisesta. Se oli heille myös eräänlainen selviytymisstrategia, jonka avulla he saattoivat erilaisin maalaismaisin keinoin täydentää palkkatyön tuomaa epävarmaa toimeentuloa ja siten parantaa elämänsä taloudellista turvallisuutta. (Borchert 1996; Harris & Lewis 2001; Harris & Sendbuehler 1994; Nicolaides 2004; Wiese 1993; 1999.)

Suomessa vanhoja työväen esikaupunkeja on käsitelty useissa tutkimuksissa sen jälkeen kun Heikki Waris julkaisi edellä esitellyn tutkimuksensa Helsingin Sörnäisten alueen työläisyhdyskunnista vuonna 1932. Yksi merkittävimpiä näistä on muutama vuosi Wariksen tutkimuksen jälkeen ilmestynyt Yrjö Harvian (1936ab) selvitystyö *Helsingin esikaupunkiliitos*. Siinä Harvia tarkasteli yksityiskohtaisesti Helsingin ympäristöön 1900-luvun alussa syntyneiden esikaupunkien maanomistussuhteita, rakennuksia, tieoloja ja asuinoloja sekä niiden väestöllisiä, taloudellisia ja hallinnollisia olosuhteita. Selvitystyön tarkoituksena oli tuottaa tietoa ja tarjota ehdotuksia Helsingin seudun tulevia kunnallisia alueliitoksia varten, jotka suurelta osin myös toteutettiin Harvian esittämällä tavalla vuonna 1946. Koska kyseessä oli hallinnollisiin tarkoituksiin tehty selvitys eikä sosiologinen tai etnologinen tutkimus, Harvia ei ulottanut tarkasteluaan esikaupunkien paikallisten elämäntapojen ja sosiaalisen elämän tasolle. Tästä huolimatta selvitystyö sisältää paljon tämän tutkimuksen kannalta hyödyllistä materiaalia, ja olenkin hyödyntänyt sitä ahkerasti tutkimuksen myöhemmissä luvuissa.

Hieman myöhemmin ilmestynyt suomalaisia työväen esikaupunkeja käsittelevä tutkimus on Tauno Perälän (1951) väitöskirja Turun vanhoista esikaupungeista ja niiden ongelmista. Siinä Perälä tarkasteli Turun ympäristöön 1800-luvun lopulla syntyneitä työväen esikaupunkeja melko samalla tavalla kuin Waris tarkasteli Helsingin Sörnäisten esikaupunkeja, eli kiinnittäen huomiota erityisesti järjestämättömän esikaupunkiasutuksen aiheuttamiin terveydellisiin ja sosiaalisiin ongelmiin. Kuitenkin Perälä tarkasteli tutkimuksessaan myös esikaupunkien sosiaalista elämää, esimerkiksi esikaupunkien lasten ja nuorison elämää sekä paikallista yhdistystoimintaa.

1970- ja 1980-luvuilla vanhat työväen esikaupungit olivat Suomessa melko aktiivisen kansatieteellisen tutkimuksen kohteena. Tätä tutkimustraditiota edustavat Juhani Lehtosen ja Matti Räsänen (1973) tutkimus Kuopion Haapaniemestä, Veikko Anttilan (1982) tutkimus Jyväskylän Tourulasta sekä Elina Väätäisen (1978) ja Helena Honka-Hallilan (1988) tutkimukset Kotkan Tiutisten esikaupungista. Kuten edellä mainituissa amerikkalaisissa tutkimuksissa, myös näissä tutkimuksissa tulee esiin monia sellaisia piirteitä, jotka muistuttavat tulevaisuudessa kuvattujen Helsingin seudun työväen esikaupunkien elämää ja olosuhteita 1900-luvun alkupuoliskolla. Näitä piirteitä ovat esimerkiksi pientalorakentamisen omatoimisuus ja sääntelemättömyys, asuinolojen vaatimattomuus, esikaupunkilaisten harjoittama omavaraistalous sekä naapureiden välinen vilkas sosiaalinen kanssakäyminen.

Tämän tutkimuksen kohteena olevia Helsingin seudun työväen esikaupunkeja on tutkinut aiemmin esimerkiksi Raimo Parikka (1987) tutkimuksessaan Malmin metallityöläisistä. Parikan tutkimuksessa painopiste on paikallisen metallityöläisten ammattiosaston vaiheissa vuosina 1912–1987, mutta siinä tulee näkyviin myös Malmin työläisesikaupungin paikallinen ja yhteisöllinen elämäntapa sekä tämän elämäntavan muutos 1900-luvun jälkipuoliskolla. Helsingin vanhojen työväen esikaupunkien palstoitusta ja rakentumista ovat tutkineet esimerkiksi Aulikki Litzen (1987) ja Timo Herranen (1990). Erkki Vasara (2000) puolestaan on kuvannut esikaupunkien työväestön poliittista toimintaa kirjoittamassaan Tikkurilan työväenyhdistyksen historiassa. Tässä yhteydessä on syytä mainita myös oma Helsingin vanhoja työväen esikaupunkeja käsittelevä pro gradu -työni sekä sen pohjalta kirjoittamani artikkeli, jotka tulevat hyvin lähelle tämän tutkimuksen teemoja (Anttila 2002; 2004).

Helsingin seudun vanhojen työväen esikaupunkien historiaa koskevia tutkimuksia on julkaistu erityisesti Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistyksen (nykyisen Vantaa-Seuran) julkaisemassa Helsingin pitäjän -sarjassa sekä Helsingin kaupunginmuseon julkaisemassa Narinkka -sarjassa. Kirjoittajina niissä ovat esimerkiksi Helena Hakkarainen, Jukka Hako, Laura Kolbe, Raimo Parikka, Juhani Piilonen ja Tero Tuomisto. Tarkemmat tiedot näistä löytyvät tutkimuksen lopussa olevasta kirjallisuusluettelosta. Helsingin seudun vanhat työväen esikaupungit tulevat esiin myös pääkaupunkiseudun kuntien historiikeissa, joista tämän tutkimuksen kannalta tärkeimmät ovat Aulikki Litzenin ja Jukka Vuoren (1997) *Helsingin maalaiskunnan historia 1865–1945*, Pekka Ahtiaisen ja Jukka Tervosen (2002) *Vantaan historia 1946–1977* sekä toisen maailmansodan jälkeistä aikaa käsittelevät Helsingin kaupungin tarinat (Herranen ym. 1997; Aalto ym. 2000).

Vaikka Helsingin ja muiden suomalaisten kaupunkien ympäristöön 1900-luvun alussa syntyneillä työväen esikaupungeilla oli omat erityispiirteensä, jotka erottivat ne muuntyyppistä yhdyskunnista – kuten maalaiskylästä, maaseudun tehdasyhdyskunnista ja kaupunkien työläiskortteleista – niin monissa kohdin niiden elämäntavassa toistuivat samat piirteet, jotka olivat tyypillisiä tuon ajan työväestölle. Näitä työväestön elämäntavan yleisiä piirteitä – mutta myös niiden ajallisia ja paikallisia vaihteluita – on käsitelty Suomessa laaja työväentutkimuksen traditio, josta työväen esikaupunkeihin kohdistuvat tutkimukset muodostavat vain yhden pienen osan. Esikaupunkien työväestön elämäntavan ymmärtämisessä ovat tärkeitä esimerkiksi työväestön asumista ja elinolosuhteita koskevat historialliset tutkimukset (esim. Haapala 1986; Markkola 1994; Ruonavaara 1993),

työväenliikettä, työväen yhdistystoimintaa ja paikallista iltamakulttuuria koskevat tutkimukset (esim. Alapuro ym. 1987; Hurri & Marttala-Hurri 1997; Kurkela 1983), sekä köyhyyden kokemuksia, omavaraistaloutta ja epävirallista yhteisöllistä apua koskevat tutkimukset (esim. Saaritsa 2008; Uljas 2012; Virkkunen 2010).

Tutkimuksen jälkiosassa, luvusta 6 eteenpäin, tarkasteluni keskittyy Helsingin seudun vanhoissa työväen esikaupungeissa sotien jälkeen tapahtuneeseen elämäntavan ja paikallisen yhteisöllisyyden muutokseen. Tätä aihetta on tietääkseni tutkittu aiemmin varsin vähän, mutta sitä kuitenkin sivutaan edellä mainituissa Veikko Anttilan (1982), Raimo Parikan (1987) sekä Lehtosen ja Räsäsen (1973) tutkimuksissa. Veikko Anttilan Jyväskylän Tourulaa koskevassa tutkimuksessa paikallisen esikaupunkiyhteisön kohtalona oli "murentua yhteiskunnan rattaisiin", millä hän viittasi Tourulan vanhan pientalomiljööön katoamiseen voimakkaan uudisrakentamisen seurauksena. Parikan tutkimalla Helsingin Malmilla ja Lehtosen ja Räsäsen tutkimassa Kuopion Haapaniemessä tällaista totaalista muutosta ei tapahtunut, mutta niissäkin naapureiden välinen paikallinen kanssakäyminen väheni elämäntapojen yksityistymisen seurauksena.

Työväen esikaupunkien elämäntavan muutosta yleisemmällä tasolla sivuavaa tutkimusta on luonnollisesti paljon enemmän olemassa. Aiheeseen läheisesti liittyviä kotimaisia tutkimuksia ovat esimerkiksi niin kutsutun perinteisen työväenkulttuurin katoamista koskevat tutkimukset (esim. Kalela 1988; Kurkela 1983), sotien jälkeisen ajan elämäntavan muutoksia koskevat tutkimukset (esim. Ahponen & Järvelä 1983; Kortteinen 1982; Roos 1987), suomalaisen yhteiskunnan vaurastumista ja hyvinvointivaltion nousua koskevat tutkimukset (esim. Hjerpe 1990; Häggman 2008; Jaakkola ym.1994), sekä suomalaisen asumisen ja rakentamisen sotien jälkeistä muutosta käsittelevät tutkimukset (esim. Hankonen 1995; Pantzar 2000; Saarikangas 2002).

Tutkimuksen lopussa tarkasteltujen 1900-luvun lopun pientaloesikaupunkien kohdalla nousee relevantiksi myös se tutkimuskirjallisuus, jonka aiheena on moderni keskiluokkainen esikaupunkielämäntapa ja siihen liittyvät elämäntapaihanteet. Tätä aihepiiriä on käsitelty erityisesti amerikkalaisessa keskustelussa, jossa esikaupungit on jo pitkään nähty arkkityyppisinä "amerikkalaisen unelman" toteutumisen paikkoina, joissa rauhallinen pientalomiljöö yhdistyy elämän vaurauteen, mukavuuteen, yksityisyyteen sekä asumista tukevaan kehittyneeseen teknologiaan (esim. Archer 1983; Fishman 1987; Hayden 2003; Jackson 1985). Tämä esikaupunkielämän malli on siten monessa suhteessa varsin erilainen verrattuna vanhoissa työväen esikaupungeissa aikoinaan vallinneeseen elämäntapaan. Sen juuret löytyvät 1800-luvun porvariston pyrkimyksistä luoda itselleen sellainen ideaalinen asuinympäristö, joka oli eristetty kasvavien teollisuuskaupunkien väentungoksesta, saasteista, rikollisuudesta ja muista ongelmista, mutta joka kuitenkin antoi asukkaille mahdollisuuden nauttia modernin kaupunkikulttuurin tuottamista teknisistä mukavuuksista ja kaupungin taloudellisista, sosiaalisista ja kulttuurisista mahdollisuuksista. Oltuaan aluksi vain kapean eliitin yksinoikeus tämä esikaupunkielämän malli levisi ajan myötä yhä laajempien ihmisryhmien ulottuville, kunnes siitä tuli toisen maailmansodan jälkeen länsimaissa laajamittainen massailmiö, josta myös työväestö pääsi osalliseksi.

1.5 Tutkimuksen aineisto

Historiallinen aineisto

Historiantutkimuksessa nykyisin vallitsevan käsityksen mukaan tutkimuksen lähteitä ei voida yksiselitteisesti luokitella luotettaviksi tai epäluotettaviksi, vaan lähteiden pätevyys (eli validiteetti) ja luotettavuus riippuvat niistä kysymyksistä, joita aineistolle esitetään. Toisin sanoen sama lähde tai aineisto voi tarjota olennaista ja luotettavaa tietoa jostain kiinnostuksen kohteena olevasta ilmiöstä, mutta jonkin toisen ilmiön kohdalla sen tarjoama tieto voi olla epäolennaista tai epäluotettavaa. Niinpä myös subjektiivisuutensa vuoksi aiemmin epäluotettavina pidetyt lähteet, kuten muistelmat, suullinen perimätieto ja päiväkirjat, voivat nykykäsityksen mukaan tarjota täysin pätevää ja luotettavaa tietoa, kunhan niille esitetyt kysymykset ovat sellaisia, että ne kykenevät niihin vastaamaan. Itse asiassa tällaiset ihmisten subjektiivisia kokemuksia välittävät lähteet voivat antaa monista arkisista mikrotason ilmiöistä olennaisempaa tietoa kuin perinteisesti objektiivisempina pidetyt historiantutkimuksen lähteet, kuten viralliset tilastot ja asiakirjat. Tutkijan on toisin sanoen valittava lähteensä sen perusteella, miten hyvin ne kykenevät vastaamaan juuri häntä kiinnostaviin kysymyksiin, riippumatta siitä miten "subjektiivisia" tai "objektiivisia" ne ovat jonkin perinteisen käsityksen mukaan. Toisaalta hänen ei pidä yrittää pakottaa lähteitä vastaamaan sellaisiin kysymyksiin joihin ne eivät kykene vastaamaan, vaan tarvittaessa hänen on etsittävä näitä kysymyksiä varten toisenlaisia lähteitä. (Fingerroos & Haanpää 2006; Kalela 2000, 92–93; Nieminen 2003.)

Tässä tutkimuksessa tarkastelen naapuruston tasolla ilmenevää paikallista elämäntapaa ja yhteisöllisyyttä Helsingin seudun vanhoissa pientaloesikaupungeissa. Tarkastelun kohteena ovat ennen kaikkea naapureiden välinen sosiaalinen kanssakäyminen ja sen tiiviys, naapureiden väliset riippuvuussuhteet ja yhteistyö sekä esikaupunkiasukkaiden suhde ja suhtautuminen omaan asuinympäristöönsä. Lisäksi tarkastelen näissä asioissa ajan myötä tapahtunutta muutosta. Tutkimuksen siinä osassa, jonka kohteena on 1970-lukua edeltänyt aika (luvut 3–7), keskeisin lähdetyyppi, joka tarjoaa relevanttia tietoa tällaisista mikrotason ilmiöistä, on muistitieto. Niinpä tukeudun siinä vahvasti erilaisiin muistitietolähteisiin, jotka on yleensä tallennettu useita vuosikymmeniä muisteltavan aikakauden jälkeen. Kuitenkin esikaupunkien paikallisen yhdistystoiminnan tarkastelussa hyödynnän muistitietoaineiston rinnalla kirjallisia aikalaislähteitä, tarkemmin sanoen esikaupungeissa toimineiden yhdistysten arkistoja ja sanomalehtiaineistoa. Esikaupunkien paikallisen elämäntavan laajempaa yhteiskunnallista kontekstia tarkastellessani tukeudun tilastoihin ja aiheen kannalta relevanttiin tutkimuskirjallisuuteen, koska näiden asioiden kohdalla ihmisten henkilökohtaisiin kokemuksiin perustuva muistitieto ei välttämättä anna luotettavia vastauksia.

Suurin osa tutkimuksessa käyttämistäni muistitietolähteistä on julkaistu aiemmin muodossa tai toisessa. Tärkeän muistitiedon lähteen muodostavat pääkaupunkiseudun vanhoilla pientaloalueilla toimivien omakoti-, kotiseutu- ja työväenyhdistysten historiikit, joiden julkaisuajankohdat vaihtelevat 1980-luvulta 2000-luvulle. Tällaisia ovat esimerkiksi Friherrsin sosialidemokraattien *Friherrsin Työväen työllä korvesta*

kaupunginosaksi (Friherrs 1988), Jupperin omakotiyhdistyksen *Jupperi: Furiiritilasta pientaloalueeksi* (Lanu 1995) ja Pakilan seudun historia ry:n *Pakilan Seudun Historia* (Pettinen 1985). Tyypillisesti nämä historiikit sisältävät runsaasti esikaupunkien paikallista arkielämää kuvaavia vanhojen asukkaiden haastatteluja ja muistelmia. Niissä esiin tulevia aiheita ovat esimerkiksi esikaupunkien rakentaminen, paikallinen omavaraistalous, naapureiden välinen kanssakäyminen, paikallisten yritysten ja kauppojen toiminta sekä paikallinen yhdistystoiminta.

Kirjoina julkaistujen historiikkien lisäksi vastaavaa paikallista muistitietoa löytyy omakoti- ja kotiseutuyhdistysten julkaisemista asukaslehdistä ja vuosikirjoista. Tässä tutkimuksessa olen hyödyntänyt niistä seuraavia (julkaisija suluissa): Helsingin pitäjä - vuosikirja (Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys); JOY (Jupperin omakotiyhdistyksen jäsenlehti); Kyläkuulumisia (Vapaalan omakotiyhdistyksen tiedotuslehti); Lintunen (Lintuvaaran omakotiyhdistyksen tiedotuslehti); Malmin Kuvalehti -vuosikirja (Malmi-seura); Malmin seudun omakotiyhdistyksen tiedotuslehti; Pakilan Pakinat -lehti (Pakilan Lions Club); Puistolan alueopas -vuosikirja (Puistola-seura); Tapanila-albumi -vuosikirja (Tapanila-seura) sekä Tapanilan Tuuli -vuosikirja (Tapanila-seura). Historiikkien tapaan yllä luetellut lehdet ja vuosikirjat sisältävät runsaasti vanhojen asukkaiden haastatteluja, haastatteluihin perustuvia historiallisia kuvauksia sekä asukkaiden omaelämäkerrallisia muistelmia. Muista julkaisuista poiketen Helsingin pitäjä -sarjassa on julkaistu myös Helsingin seudun esikaupunkien historiaa käsitteleviä tieteellisiä artikkeleita. Luetelluista julkaisuista vanhin on Helsingin pitäjä -sarja, joka on ilmestynyt vuodesta 1963 lähtien. Muut julkaisut ovat alkaneet ilmestyä 1970- tai 1980-luvuilla.

Paperijulkaisujen lisäksi vastaavaa muistelmamateriaalia on julkaistu 2000-luvulla myös internetissä eri tahojen ylläpitämällä nettisivustoilla. Tutkimuksessani olen hyödyntänyt erityisesti Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan Kansalaismuisti-projektin sivustoa (<http://www.helsinki.fi/kansalaismuisti/>) sekä Leppävaara-seuran sivustoa (<http://www.lepuski.fi/historia.html>). Osa netissä julkaistusta materiaalista on julkaistu myös paperilla; esimerkiksi monet Kansalaismuisti-sivuston artikkeleista on julkaistu alunperin Malmin Kuvalehdessä.

Aineistooni kuuluvia historiikkeja sekä yhdistysten lehdissä ja nettisivuilla julkaistuja historiallisia artikkeleita ei yleensä voida pitää tieteellisinä tutkimuksina. Usein ne ovat maallikkohistorioitsijoiden kirjoittamia, ja silloinkin kun kirjoittajalla on ollut akateeminen koulutus historia- tai ihmistieteissä, ei kirjoittamisessa ole välttämättä noudatettu tieteellisen tutkimuksen sääntöjä. Poikkeuksen tästä säännöstä muodostavat edellä mainitut Helsingin pitäjä -sarjan artikkelit sekä eräät paikallishistoriikit, kuten Erkki Vasaran (2000) kirjoittama Tikkurilan työväenyhdistyksen historia. Lähdän tässä tutkimuksessa siitä, että valtaosa aineistona käyttämästäni Helsingin esikaupunkien historiaa koskevista julkaisuista ei ole tieteellisiä tutkimuksia, joiden voitaisiin automaattisesti olettaa noudattavan tieteellisen lähdekritiikin sääntöjä. Tällöin vastuu niiden sisällön luotettavuuden arvioinnista on minulla itselläni.

Tieteellisestä tiedonintressistä lähtevän historiallisen tutkimuksen sijasta yllä mainitut historialliset julkaisut on parempi nähdä osana sitä Jorma Kalelan *historialiikkeeksi* nimeämää maallikkohistoriankirjoituksen perinnettä, joka nousi Suomessa ja muualla länsimaissa suosioon 1970- ja 80-luvuilla (Kalela 2000, 29–39; 2006). Historialiikkeen –

johon voidaan viitata myös käsitteillä *kansanomainen historia* tai *oma historia* – nousun taustalla Kalela näkee maallikoiden tyytymättömyyden siihen, ettei historioitsijoiden tuottama "virallinen" historiankirjoitus ollut tavoittanut riittävän hyvin heidän mielestään kertomisen arvoisia tai selitystä kaipaavia historiallisia ilmiöitä ja tapahtumia (ks. myös Ukkonen 2000, 30–42; 2006). Niinpä maallikot alkoivat itse kirjoittaa ja julkaista historiankuvauksia heille tärkeistä aiheista, samalla haastaen ammattitutkijoiden yksinoikeuden menneisyyden tulkintaan ja historiallisen tiedon tuottamiseen. Tyypillisesti tässä kansanomaisessa historiassa on kyse nimenomaan kirjoittajien oman yhteisön historian näkyväksi tekemisestä ja sen erityislaadun korostamisesta yhteisön jäsenten omaan muistitietoon tukeutuen. Siinä tuodaan usein esiin sellaisia pieniä ja arkisilta vaikuttavia – mutta muistelijoiden ja kirjoittajien näkökulmasta silti merkityksellisiä – tapahtumia, jotka varsinkin vanhemmassa "virallisessa" historiankirjoituksessa usein sivuutettiin.

Julkaistujen muistitietolähteiden lisäksi olen käyttänyt aineistona myös arkistoituja muistitietoaineistoja. Näitä ovat Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston äänitearkistossa säilytettävät *Oulunkylän perinnettä* -haastattelut vuodelta 1968 (SKSÄ 318–332.1968; haastattelija Pekka Laaksonen) sekä *Pirkkolan asukkaiden haastattelut* vuodelta 1981 (SKSÄ 61–69.1981; haastattelija Sakari Kokkinen). Oulunkylä-aineisto käsittää noin 15 tuntia nauhoitettuja haastatteluja, joissa on haastateltu yhteensä kahdeksaa Oulunkylän vanhaa asukasta. Näistä neljä on naisia ja neljä miehiä, haastateltavien syntymäaikojen ajoittuessa vuosiin 1882–1917. Pirkkola-aineisto käsittää noin 9 tuntia nauhoitettuja haastatteluja, joissa on haastateltu yhteensä kymmentä Pirkkolan vanhaa asukasta. Näistä neljä on naisia ja kuusi miehiä; syntymäajat ovat vuosina 1902–1910. Oulunkylä-aineistossa muistellaan pääasiassa vanhan Oulunkylän elämää 1900-luvun alusta toiseen maailmansotaan saakka. Pirkkola-aineistossa muistelmien aiheena ovat erityisesti Pirkkolan omakotialueen alkuvaiheet 1940-luvulla sekä vähemmässä määrin sen jälkeiset vuosikymmenet.

Käyttämäni muistitietolähteet voidaan jakaa kahteen tai kolmeen luokkaan niiden sisältämän muistitiedon välittyneisyyden perusteella. Suuri osa lähteistä on ensikäden muistitietoa, jossa vanhat asukkaat kertovat entisajan esikaupunkielämästä omin sanoin ja omien kokemustensa perusteella. Tähän luokkaan voidaan laskea esikaupunkien paikallishistoriikkeissa ja -lehdissä julkaistut vanhojen asukkaiden omaelämäkerralliset muistelmat sekä Oulunkylää ja Pirkkolaa koskevat haastattelunauhat. Ensikäden muistitietoa lähelle tulevat sellaiset julkaistut haastattelut tai haastattelukatkkelmat, jotka eivät ole muistelijoiden itsensä kirjoittamia, mutta joissa heidän oma puheensa tuodaan kuitenkin selvästi näkyviin suorien sitaattien avulla. Edellä mainitut historiikit ja asukaslehdet sisältävät melko paljon tämäntyyppistä aineistoa. Ne eroavat puhtaasta ensikäden muistitiedosta siinä, että niissä muistelijat eivät ole itse valikoineet sitä, mikä osa heidän muistelmistaan tuodaan lukijan nähtäville, vaan tämän valikoinnin on tehnyt kyseisen artikkelin tai kirjan kirjoittaja.

Käyttämäni lähteet sisältävät myös toisen käden muistitietoa – toisin sanoen sellaisia esikaupunkielämän kuvauksia, jotka eivät perustu kirjoittajan omiin kokemuksiin vaan esimerkiksi hänen haastattelemiensa vanhojen asukkaiden muistelmiin. Tosin nämä lähteet sisältävät hyvin usein myös ensikäden muistitietoa suorien haastattelusitaattien muodossa.

Toisen käden muistitietolähteet voivat olla sinänsä hyvin informatiivisia ja käyttökelpoisia lähteitä, ja käytän niitä usein taustoittamassa kuvaamiani ilmiöitä ensikäden muistitiedon ja muunlaisten lähteiden (tutkimuskirjallisuus, historialliset dokumentit) ohella. Olen kuitenkin pyrkinyt välttämään toisen käden lähteiden suoraa siteeraamista tekstissä, koska olen halunnut varata suorat sitaattit muistelijoiden omalle äänelle. Poikkeuksia tästä linjasta olen tehnyt lähinnä silloin, kun olen halunnut kuvata sitaatin avulla jotain laajempaa ilmiötä, jota muistelijoiden henkilökohtaiset muistelmat eivät tavoita kunnolla. Tällainen sitaatti on esimerkiksi luvussa 4.5 oleva Erkki Vasaran kuvaus Tikkurilan työväentalon toiminnasta 1920-luvulla.

Muistitietoaineiston ohella olen hyödyntänyt tutkimuksen aihepiiriin liittyvää historiallista tutkimuskirjallisuutta sekä tilastoja. Nämä antavat vastauksia sellaisiin esikaupunkielämän laajempaa historiallista ja yhteiskunnallista kontekstia koskeviin kysymyksiin, joihin muistitieto ei kykene luotettavasti vastaamaan. Lisäksi olen käyttänyt muistitiedon tukena ja sen tietojen varmentamisessa kirjallisia aikalaislähteitä, toisin sanoen Helsingin esikaupungeissa toimineiden yhdistysten arkistoja sekä seudulla ilmestyneitä sanomalehtiä. Aikalaislähteeksi voidaan lukea myös Yrjö Harvian (1936ab) massiivinen selvitystyö *Helsingin esikaupunkiliitos*, jossa hän tarkasteli yksityiskohtaisesti Helsingin ympäristöön 1900-luvun alussa syntyneiden esikaupunkien olosuhteita. Tukeudun Harvian selvitykseen erityisesti luvun 2.5 tilastollisessa tarkastelussa.

Tutkimuksessa käyttämiini arkistolähteisiin kuuluvat Helsingin ympäristössä toimineiden paikallisten yhdistysten arkistoidut kokouspöytäkirjat, vuosikertomukset ja tiedotteet. Työväen esikaupunkien paikallista yhdistystoimintaa kuvaavissa luvuissa 4 ja 5.3 olen hyödyntänyt Työväen Arkistossa (TA) säilytettäviä Malmin työväenyhdistyksen, Tapanilan työväenyhdistyksen ja Oulunkylän sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen arkistoja, sekä Kansan Arkistossa (KA) säilytettävää Malmin seudun työväenyhdistyksen arkistoa. Mainituissa luvuissa käytän arkistolähteitä kuitenkin vain toissijaisena, muuta aineistoa täydentävänä ja verifioivana lähteenä. Pääasiallisena lähteenä niissä ovat yhdistysten julkaisemat historiikit sekä työväenliikkeen toimintaa kuvaavat historialliset tutkimukset. Selvästi keskeisemmässä roolissa arkistoaineisto on Pirkkolan omakotiyhdistyksen toimintaa kuvaavassa luvussa 7.4. Siinä olen hyödyntänyt Helsingin kaupunginarkistossa (HKA) säilytettäviä Pirkkolan omakotiyhdistyksen pöytäkirjoja ja yhdistyksen 1940–1970-luvuilla julkaisemaa tiedotuslehteä. Suurimmassa roolissa arkistoaineisto on luvussa 4.2, jossa kuvaan Pakinkylän tiekunnan toimintaa 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa. Siinä aineistona ovat Helsingin kaupunginarkistossa säilytettävät Pakinkylän tiekunnan pöytäkirjat ja vuosikertomukset.

Helsingin vanhoja esikaupunkeja koskevia sanomalehtikirjoituksia olen kerännyt 1940-luvulta 1960-luvulle ulottuvalta ajanjaksolta. Hyödynnän sanomalehtiaineistoa erityisesti luvussa 7, jossa kuvaan Helsingin pientaloesikaupunkien sotien jälkeistä kehitystä sekä tuon ajan omakotiyhdistysten toimintaa. Eniten olen hyödyntänyt Helsingin Ympäristölehti -nimistä paikallislehteä, joka ilmestyi Helsingin esikaupunkialueilla vuosina 1937–1962. Tämän lehden vuosikertoja olen käynyt järjestelmällisesti läpi vuosilta 1945–1962, etsien niistä esikaupunkien omakotiyhdistysten toimintaan sekä asukkaiden asuinympäristössään kokemiin epäkohtiin liittyviä kirjoituksia. Muiden Helsingin seudulla ilmestyneiden sanomalehtien kohdalla en ole tehnyt järjestelmällisiä

hakuja, vaan olen lähinnä hakenut käsiini sellaisia lehtikirjoituksia joihin on viitattu muualla aineistossa tai kirjallisuudessa.

Muistitietoaineiston luotettavuudesta

Muistitietoaineiston luotettavuuden arvioinnissa olen soveltanut tieteelliseen lähdekritiikkiin kuuluvaa tiedon kumuloitumisen periaatetta (Korkiakangas 1996, 15; 2005, 131–134; Ukkonen 2000, 86–94). Toisin sanoen olen pyrkinyt varmentamaan yksittäisen muistitietolähteen antaman tiedon luotettavuuden vertaamalla sitä muihin samaa asiaa koskeviin muistitietolähteisiin ja, mikäli mahdollista, myös muunlaisiin lähteisiin (historialliset dokumentit, aiemmat tutkimukset). Mikäli tietystä asiasta tai ilmiöstä (esimerkiksi rakennustalkoot, kotieläinten kasvatusta, naapureiden välinen palvelusten vaihto) on olemassa useita yhtäpitäviä lähteitä, olen pitänyt niiden antamaa tietoa lähtökohtaisesti luotettavana. Käytännössä tämän periaatteen soveltaminen näkyy tutkimuksen sivuilla siten, että tiettyä historiallista ilmiötä käsitellessäni viittaan useisiin sitä koskeviin lähteisiin.

Muistitiedon luotettavuutta arvioitaessa on lisäksi otettava huomioon muistamiseen ja muisteleamiseen liittyvät tietoiset ja tiedostamattomat vääristymiset, salaamiset ja unohtamiset. Tutkimuskirjallisuudessa on tässä yhteydessä nostettu esiin erityisesti muisteleamiseen liittyvä *nostalgia*. Sillä viitataan muistelmassa usein havaittuun ilmiöön, jossa menneisyys värittyy yksipuolisen positiivisessa sävyssä verrattuna muisteluajankohdan nykyhetkeen. Pirjo Korkiakankaan (1996, 37–38; 2005, 140) mukaan nostalgian taustalla on yleensä muistelun kautta haettu miellyttävä psyykkisen harmonian tunne, jonka motiivina voi olla esimerkiksi muistelijan nykyhetkessä kokemat pettymykset tai pelko ja epävarmuus tulevasta (ks. myös Ukkonen 2000, 136–138). Nostalgisessa muistelussa pyritään häivyttämään menneisyyteen liittyvät ikävät ja epämiellyttävät asiat, jotka voisivat rikkoa muistelun kautta tavoitellun harmonian kokemuksen, ja näin muisteltava menneisyys värittyy yksipuolisen positiivisessa sävyssä.

Nostalgia on niin läheisesti muisteleamiseen liittyvä ilmiö, että sen vaikutusta voidaan tuskin välttää muistitietoon nojautuvassa tutkimuksessa. Tämänkin tutkimuksen aineistossa on varmasti nostalgian enemmän tai vähemmän sävyttämiä muistelmia, joissa menneisyyteen liittyneet ikävät tunteet ja kokemukset on häivytetty taka-alalle. Nostalgian vaikutusta tutkimuksen tuloksiin ja johtopäätöksiin voidaan kuitenkin hallita. Olen pyrkinyt tähän ensinnäkin vertaamalla keskenään useita eri lähteitä, jolloin tarkasteltavista ilmiöistä saadaan tasapainoisempi kuva kuin jos tukeuduttaisiin vain yhteen nostalgian sävyttämään muistelmaan. Lisäksi nostalgian vääristävää vaikutusta vähentää nähdäkseni se, että nostalgisetkin muistelmat edustavat vain harvoin sellaista *yksinkertaista nostalgiaa*, josta menneisyyden kriittinen tulkinta puuttuu tyystin (ks. Ukkonen 2000, 137). Ehkä tyypillistä esimerkkiä tämän tutkimuksen aineistossa esiintyvistä nostalgista edustavat ne entisajan esikaupunkien asuinoloihin ja liikenneoloihin liittyvät muistelmat, joista käy kyllä ilmi näiden olojen kurjuus ja alkukantaisuus, mutta joihin on silti jälkeenpäin muisteltaessa yhdistynyt lievästi nostalginen ja humoristinen sävy. Tutkijan (ja myös tutkimuksen lukijan) on tällaisissa yhteyksissä hyvä muistaa, että alunperin

koettuna kurjat olosuhteet tuskin naurattivat muistelijoita yhtä paljon kuin muisteluhetkellä vuosikymmeniä myöhemmin.

Nostalgian vaikutusta voidaan hallita myös tutkimuksen kysymyksenasettelun avulla, siten että se on vähemmän altis nostalgian aiheuttamille vääristymille. Tässä tutkimuksessa keskeisessä asemassa oleva paikallisen yhteisöllisyyden käsite on kieltämättä herkkä tällaisille vääristymille. Kuten luvussa 1.3 tuli esille, yhteisöllisyydestä käytyjä keskusteluita ovat värittäneet sellaiset tunnepitoiset kiistat, joissa on kiistelty esimerkiksi siitä, oliko elämä ennen harmonisempaa kuin nykyään, tai onko yhteisöllisyys sellainen asia johon tulisi tietoisesti pyrkiä vai pitäisikö sittenkin pyrkiä pois yhteisöjen yksilöllisyyttä rajoittavasta kontrollista. On helppo nähdä, että muisteluaineistoa hyödyntävässä tutkimuksessa vaakakuppi saattaisi tällaisissa kiistakysymyksissä kallistua nostalgian vaikutuksesta ansaitsemattomasti menneisyyden ja yhteisöllisyyden paremmuuden puolelle. Nähdäkseni tämä ongelma ei kuitenkaan ole kovin suuri tässä tutkimuksessa, koska paikallista yhteisöllisyyttä tarkastellessani en ole niinkään kiinnostunut siitä, kuinka sopusointuista tai yksilöiden näkökulmasta tyydyttävää naapurustoelelämä on ollut eri aikoina. Sen sijaan tarkastelen yhteisöllisyyttä neutraalimmin paikallisen kanssakäymisen tiiviyn ja naapureiden välisten riippuvuussuhteiden näkökulmasta. Näin ollen ne yhteisöllisyyden puolet, joista tehdyt tulkinnat ovat kaikkein alttiimpia nostalgian aiheuttamille vääristymille, jäävät tutkimuksen kysymyksenasettelun ulkopuolelle.

Oli muistelu sitten nostalgista tai ei – ja kaikki muistelu ei suinkaan ole nostalgista, vaan se voi olla myös asiallisen toteavaa tai sitten katkeruuden sävyttämää, jolloin mennyt värityy siinä yksipuolisen negatiivisesti (ks. Ukkonen 2000, 138) – niin joka tapauksessa muistelmassa välittyvä kuva menneisyydestä ei ole identtinen muisteltavien todellisten tapahtumien kanssa. Ihmisen muisti ei ole passiivinen varasto, josta menneet kokemukset ja tapahtumat voitaisiin palauttaa sellaisinaan takaisin todellisuuteen, vaan muistamiseen liittyy aina tulkintaa, valikointia ja unohtamista. Se mitä muistellaan ja miten muistellaan riippuu paitsi muistelijan muistissa säilyneistä menneistä kokemuksista, myös muisteluhetkellä vallitsevista tarpeista, käsityksistä ja arvostuksista. Nämä määrittävät sitä, mitä milloinkin pidetään muistelemisen arvoisena asiana. Tähän puolestaan vaikuttavat paitsi muistelijan henkilökohtainen tilanne ja intressit, myös muistelemisen sosiaalinen konteksti, johon kuuluvat sekä laajemmassa yhteiskunnassa että muistelijan lähiyhteisössä vallitsevat arvostukset ja asenteet. (Kalela 2006; Korkiakangas 1996, 12–41; Portelli 2006; Ukkonen 2000.)

Muistelemisen sisältöön vaikuttavia motiiveja voidaan tarkastella esimerkiksi edellä mainitusta *kansanomaisen historian* tai *oman historian* käsitteestä lähtien. Se on tämän tutkimuksen kannalta luonteva lähtökohta, koska tutkimuksen keskeisenä aineistona olevat esikaupunkien historiikit ja vanhojen asukkaiden muistelmat voidaan hyvin sijoittaa tähän "alhaalta päin" lähtevän historiankirjoituksen lajiin, jossa ihmiset pyrkivät tuomaan näkyviin itselleen merkityksellisiä asioita oman yhteisönsä historiasta. Aineiston luonne kertojien *omana historiana* voidaan näkökulmasta riippuen nähdä joko tutkimuksen ongelmana tai voimavarana. Tämän tutkimuksen kannalta se voi olla ongelma siinä mielessä, että muistelijoiden, haastattelijoiden ja historiikkien kirjoittajien motiivit eivät rajoitu vain oman asuinalueen historian näkyväksi tekemiseen, vaan siihen liittyy myös

muita motiiveja, kuten pyrkimys oman asuinalueen erityislaadun korostamiseen ja asukkaiden yhteishengen vahvistamiseen (ks. luku 9.4). Tämä puolestaan voi ohjata muistelua menneisyyttä ihannoivaan kerrontaan, jossa esimerkiksi korostetaan yksipuolisella tavalla vanhojen asukkaiden hyvää yhteishenkeä ja toisaalta sivuutetaan viitteet naapurustossa esiintyneestä eripurasta ja välinpitämättömyydestä.

Tämänäyttypisten kerronnan vääristymien kontrolloimiseen pätee paljolti se, mitä edellä sanoin nostalgiasta. Toisin sanoen tutkimuksen kysymyksenasettelulla voidaan vaikuttaa siihen, ettei nostalgiasta tai muusta syystä johtuva menneisyyden ihannointi pääse liiaksi vaikuttamaan tutkimuksen keskeisiin johtopäätöksiin. Siksi en ota tässä tutkimuksessa kantaa esimerkiksi siihen, onko eri aikoina eläneiden esikaupunkilaisten välillä ollut eroja sellaisissa moraalisisissa ominaisuuksissa kuin itsekkyudessa, empatiassa tai ahkeruudessa. Lisäksi käyttämäni muistitietoaineiston laajuus ja rikkaus antaa mahdollisuuden tällaisten vääristymien kontrolloimisen, sillä se sisältää paljon yksityiskohtaisia menneisyyden kuvauksia, joiden avulla menneisyyttä yksipuolisesti ihannoivat muistelmat voidaan kyseenalaistaa. Tässä tehtävässä ovat avuksi myös hyödyntämäni tutkimuskirjallisuus ja historialliset dokumenttiaineistot.

Esikaupunkiasukkaiden omaa historiaa edustavan muistitietoaineiston suuri voimavara on puolestaan siinä, että se tuo näkyviin monia sellaisia pieniä arkisia ilmiöitä ja käytäntöjä, joista olisi muuten vaikea saada tietoa. Tästä näkökulmasta muistelijoiden harjoittamaa subjektiivista tulkintaa ja valikointia ei tarvitse nähdä vain menneisyyden todellisuutta vääristävänä ongelmana, vaan se voidaan nähdä myös hyödyllisenä muistojen massan "esikarsintana", joka auttaa tutkijaa löytämään kiinnostavan tiedon lähteille. Tämän tutkimuksen kohdalla tämä ilmenee erityisesti siinä erikoisuuden tai "toiseuden" vaikutelmassa, joka syntyy jopa aivan arkisista entisajan esikaupunkielämän kuvauksista, kun vertailukohtana ovat nykyajan vauraan, teknistyneen ja tarkasti säännellyn maailman käytännöt. Paitsi että tämä historialliseen muutokseen liittyvä kontrasti on kiinnostanut minua itseäni 2000-luvulla elävänä tutkijana ja sosiologina, se on selvästi kiinnostanut myös monia aineistossani mukana olevia muistelijoita. Usein vaikuttaa nimittäin siltä, että heidän muisteluaan on innoittanut juuri se yhteiskunnan ja elämäntapojen muutoksesta johtuva erilainen perspektiivi, joka on saanut aikoinaan itsestään selvinä pidetyt asiat tuntumaan erikoisilta ja kertomisen arvoisilta. Tähän ilmiöön on kiinnittänyt huomiota myös Pirjo Korkiakangas (2006, 133–134), jonka mukaan kyky havaita ja ihmetellä kulttuurin itsestäänselvyksiä on yksi asia, joka yhdistää muistelemista ja ihmistieteellistä tutkimusta.

Toisaalta on myös niin, että monet esikaupunkiasukkaiden elämään kuuluneet asiat tulevat vain heikosti näkyviin tutkimassani muistitietoaineistossa. Osittain tässä voi olla kyse sellaisista elämäntavan piirteistä, joiden kohdalla muutos muisteluhetken tilanteeseen on ollut niin vähäistä, että muistelijat eivät ole pitäneet niiden muistelemista mielenkiintoisena. Useimmiten kyse lienee kuitenkin sellaisista asioista, joita muistelijat eivät ole joko halunneet kertoa julkisesti tai joita he ovat pitäneet muistelun kontekstin kannalta epäolennaisina – toisin sanoen ne ovat olleet asioita, joilla ei heidän mielestään ole ollut merkitystä puhuttaessa heidän asuinalueensa elämästä ja historiasta. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi monet muistelijoiden yksityiselämän puolet sekä yleisesti ottaen heidän elämänsä ja ihmissuhteensa asuinalueen ulkopuolella. Nämä asiat jäävät myös

tämän tutkimuksen kiinnostuksen kohteen ulkopuolelle, joten sikäli aineiston (suhteellinen) vaikeneminen niistä ei ole suuri ongelma. Samalla on kuitenkin muistettava, että yksityiselämään liittyvien muistelmien vähäisyys ei tarkoita sitä, ettei vanhojen työväen esikaupunkien asukkailla olisi ollut naapureilta kätettyjä yksityisasioita. Samoin asuinalueen ulkopuoliseen elämään liittyvien muistelmien suhteellinen vähäisyys ei tarkoita sitä, ettei heillä olisi ollut merkittäviä sosiaalisia siteitä myös asuinalueen ulkopuoliseen maailmaan.

Muistitietoaineiston edustavuudesta

Tutkimuksessani olen kerännyt muistitietoaineistoa useista Helsingin seudulle 1900-luvun alkupuolella syntyneistä työväen esikaupungeista. Tällä tavalla olen voinut kerätä enemmän aineistoa kuin olisi ollut mahdollista, jos olisin keskittynyt vain yhteen tai kahteen esikaupunkiin. Lisäksi useista esikaupungeista kerätty aineisto antaa paremman kuvan siitä, mitkä esikaupunkielämän piirteet olivat yhteisiä kaikille Helsingin seudun työväen esikaupungeille, ja missä taas näkyvät yksittäisten esikaupunkien väliset erot. Kaikki tutkimuksessa mukana olevat esikaupungit eivät saa tutkimuksessa yhtä paljon huomiota osakseen, vaan jotkut ovat muita selvästi enemmän esillä, toisten osuuden jäädessä yksittäisiin mainintoihin. Pääasiallinen syy tähän on se, että toisilta alueilta on ollut saatavilla selvästi enemmän käyttökelpoista aineistoa kuin toisilta. Tutkimuksen historiallisessa osassa parhaiten esillä oleva alue lienee Malmi, paljolti Malmin Kuvalehdessä julkaistun runsaan materiaalin ansiosta. Sen sijaan esimerkiksi Rekolasta ja Pitäjänmäeltä on käytössäni ollut vain vähän aineistoa.

Aineistossa esiintyy myös muunlaista valikoitumista. 1900-luvun alkupuoliskon esikaupunkielämää koskevan muistitiedon osalta muistelijoiden syntymäaika on merkittävä valikoiva tekijä, johtuen siitä, että käyttämäni muistitieto on tallennettu yleensä vasta vuosikymmeniä muisteltavan aikakauden jälkeen (yleensä 1980- ja 1990-luvuilla). Tämän vuoksi muistelijoiden joukossa ovat melko huonosti edustettuina Helsingin esikaupunkien vanhimmat, 1800-luvulla syntyneet asukassukupolvet, jotka olivat muistitietoa kerättyäessä yleensä jo kuolleita. Muistelmien kertomisen ja muisteltavan aikakauden välisen ajallisen etäisyyden vaikutus näkyy myös siinä, että monet esikaupunkien varhaisiin vuosikymmeniin sijoittuvista muistelmista ovat itse asiassa lapsuudenkuvauksia. Sen sijaan muistelijoiden sukupuolen suhteen aineisto on varsin tasapuolinen, sillä siihen kuuluu paljon sekä nais- että miespuolisia muistelijoita. Tämän ansiosta molempien sukupuolten näkökulmat esikaupunkielämään tulevat tutkimuksessa hyvin esille.

Tutkimusta aloittaessani tein valinnan, että keskityn pääasiallisesti Helsingin esikaupunkien suomenkielisen työväestön tarkasteluun. Näin ollen tutkimusaineistoni koostuu lähes pelkästään suomenkielisistä lähteistä. Tosin osa muistelijoina on äidinkieltään ruotsinkielisiä tai kaksikielisiä, jotka ovat muistelleet suomeksi tai joiden muistelmat on käännetty suomeksi. Lisäksi esikaupunkien ruotsinkielinen väestö tulee aineistossa esille silloin, kun he ovat muistelun kohteena toisten muistelmissa. Ruotsinkielisen aineiston puuttumista voidaan pitää sikäli tutkimuksen heikkoutena, että

ruotsinkielisten osuus Helsingin esikaupunkivyöhykkeen asukkaista oli vielä 1900-luvun alkupuoliskolla varsin suuri; esimerkiksi vuonna 1930 se oli noin 35 prosenttia (Harvia 1936a, 92–94). Kuitenkin suuri osa näistä oli maanviljelijäväestöä tai keskiluokkaista esikaupunkiväestöä. Esikaupunkien työväestössä, joka on tutkimuksen varsinainen kiinnostuksen kohde, heidän osuutensa oli selvästi tätä pienempi.

Luokka-aseman osalta tutkimuksen aineisto painottuu luonnollisesti työväestöön. Kuitenkin aineistossa tulevat esiin myös keskiluokan alempiin kerrostumiin kuuluneet ihmiset – kuten paikalliset pikkukauppiaat, poliisit ja opettajat – joko suoraan muistelijoina tai epäsuorasti muistelmien kohteena. Helsingin ympäristössä asunut maanviljelijäväestö sekä varsinaisen herrasväen edustajat tulevat aineistossa esiin lähinnä muistelmien kohteena.

Tutkimukseni kannalta ehkä ongelmallisinta on se valikoituminen, jota on tapahtunut tarkastelun keskiössä olevan työväestön sisällä. Muistelijat nimittäin painottuvat esikaupunkien työväestön vauraampaan talonmistajien (ja heidän perheenjäsentensä) ryhmään, kun taas heikko-osaisempi ja liikkuvampi vuokralaisväestö on aineistossa selvästi heikommin edustettuna. Tämä vinoutuma johtuu ainakin osittain siitä, että paikallista esikaupunkielämää kuvaavat muistelmat on yleensä tallennettu vasta vuosikymmeniä muisteltavan aikakauden jälkeen. Näin ollen muistelijoina on valikoitunut paljon sellaisia vakiintuneeseen talonmistajaväestöön kuuluneita ihmisiä, jotka asuivat samalla paikkakunnalla vielä silloin kun muistitietoa alettiin kerätä ja tallentaa. Sen sijaan ne lukuisat köyhät vuokralaiset, jotka olivat tuossa vaiheessa jo muuttaneet toisille paikkakunnille, jäivät yleensä aineiston ulkopuolelle.

Vuokralaisten muistelmien vähäisyydestä johtuen käyttämäni muistitietoaineisto voi antaa todellista vauraamman kuvan 1900-luvun alkupuolen työläisesikaupunkien elämästä, sillä vuokralaiset olivat niissä kuitenkin lukumääräisesti varsin suuri ryhmä (ks. luku 2.5). Työväestön esikaupunkielämä ei tosin ollut tämänkään aineiston valossa kovin vaurasta, mutta aineistossa heikosti edustettujen vuokralaisten kohdalla todellisuus lienee ollut vielä karumpi. Vakiintuneen talonmistajaväestön vahva edustus muistelijoiden joukossa voi myös ylikorostaa esikaupunkiasumisen pysyvyyttä ja vähätellä asukkaiden liikkuvuuden ja vaihtuvuuden merkitystä. Onneksi muistelijoiden viittaukset omassa kodissa tai lähinaapurustossa asuneisiin vuokralaisiin sentään paljastavat, etteivät suinkaan kaikki esikaupunkilaiset olleet talonmistajia.

Nykyajan aineisto

Tutkimuksen loppuosassa (luvut 8 ja 9), jossa tarkastelun kohteena on 1970-luvulta 2000-luvun vaihteeseen ulottuva ajanjakso, tutkimani Helsingin seudun vanhat työväen esikaupungit ovat jo muuttuneet nykyaikaisiksi vauraan keskiluokan pientaloalueiksi. Yksinkertaisuuden vuoksi käytän tästä ajanjaksosta myös nimitystä "nykyaika", koska siinä esiin tulevat esikaupunkielämän piirteet pysyvät melko samanlaisina 2000-luvulle asti. Tutkimuksen tässä osassa tarkasteluni painottuu vahvasti pientaloalueilla toimivien omakotiyhdistysten toimintaan sekä niiden julkaisemissa asukaslehdissä käytyihin keskusteluihin.

Tutkimuksen tässä osassa en ole juurikaan käyttänyt apuna muistitietoaineistoa. Sen sijaan tarkastelu perustuu aikalaislähteisiin, jotka ovat peräisin pientaloalueilla toimivien omakoti- tai kotiseutuyhdistysten julkaisemista asukaslehdistä. Nämä lehdet ovat samoja kuin edellä muistitietoaineiston kuvauksen yhteydessä luetellut asukaslehdet. Historiallisen aineiston ohella ne sisältävät runsaasti kirjoituksia, joissa paikalliset asukkaat ja omakotiyhdistysten edustajat kirjoittavat asuinalueensa ajankohtaisista asioista ja ongelmista sekä omasta suhteestaan omaan asuinalueeseensa. Niissä tulevat näkyviin myös asuinalueen paikalliseen yhteisöllisyyteen ja sen vahvistamiseen liittyvät keskustelut. Jonkin verran vastaavaa aineistoa olen kerännyt myös kirjoina julkaistuista pientaloalueiden historiikeista, jotka sisältävät historiallisen kuvauksen lisäksi usein myös asuinalueen nykytilannetta käsitteleviä kirjoituksia.

Tutkimuksen loppuosassa tarkastelun alueellinen painopiste on hieman erilainen kuin sen aiemmissa osissa. Olen nimittäin rajannut tarkastelun ulkopuolelle ne esikaupungit, jotka muuttuivat 1900-luvun lopulla kerrostaloalueiksi. Tutkimuksen loppuosassa parhaiten esillä olevia alueita ovat pientaloalueina säilyneet Espoon Lintuvaara ja Jupperi sekä Vantaan Vapaala. Tarkastelun väestöllisestä edustavuudesta voidaan todeta, että siinä pääsevät ääneen pientaloalueiden keski-ikäiset tai sitä vanhemmat asukkaat, jotka ovat olleet ainakin sen verran kiinnostuneita paikallisen omakotiyhdistyksensä toiminnasta, että ovat kirjoittaneet sen julkaisemaan asukaslehteen. Sen sijaan pientaloalueiden lasten ja nuorison ääni ei juuri tule esiin omakotiyhdistysten julkaisuissa. Omakotiyhdistysten lehdissä julkaistujen kirjoitusten luonnetta esikaupunkien paikallista yhteisöllisyyttä kuvaavana aineistona tarkastelen lähemmin luvussa 9.1. Siinä yhteydessä tarkastelen myös ajankohtaisia asioita käsittelevien aikalaislähteiden vertailukelpoisuutta suhteessa menneisyyttä kuvaaviin muistitietolähteisiin.

2 Helsingin esikaupungit 1900-luvun alkupuoliskolla

2.1 Helsingin esikaupungistumisen varhaisvaiheet

Käsitteellä "esikaupunkiongelma" viitattiin 1900-luvun alun Suomessa kaupunkien liepeille hallitsemattomasti kasvaneisiin työläisasutuksiin ja niiden mukanaan tuomiin ongelmiin. Nämä uudet yhdyskunnat eivät täyttäneet niitä hallinnollisia, terveydellisiä ja esteettisiä vaatimuksia, joita kaupunkien viranomaiset ja muut asiaa seuranneet sivistyneistön jäsenet olivat alkaneet asettaa kaupunkimaiselle asutukselle. Niitä ei ollut rakennettu asemakaavan tai minkään muun etukäteen laaditun suunnitelman mukaisesti, vaan niiden kadut ja rakennukset oli sijoitettu miten sattuu ja niiden rakennuskantakin oli usein laadultaan heikkoa. Vesijohdot ja viemärit, jotka olivat vuosisadan alussa jo yleistymässä suomalaisissa kaupungeissa, puuttuivat esikaupungeista. Tästä aiheutui terveydellisiä riskejä, sillä kunnallistekniikan puuttuessa juomavesi jouduttiin nostamaan kaivoista, jotka puolestaan saastuivat helposti kun jätevedet samalla laskettiin suoraan ympäristöön. Myös moraaliselta kannalta esikaupunkien olot olivat sivistyneistön mielestä epätydyttäviä. Tähän näkemykseen vaikutti erityisesti se, että työväen esikaupungeissa alivuokralaisten ja asukkien pitäminen oli hyvin yleistä, mistä johtuen samassa huoneistossa tai jopa samassa huoneessa saattoi omistajaperheen lisäksi asua useita perheen ulkopuolisia ihmisiä. Näin ollen työväen esikaupunkikodit eivät täyttäneet niitä yksityisyyden vaatimuksia, joita 1900-luvun alun suomalainen sivistyneistö piti terveen ja säädyllisen perhe-elämän edellytyksenä. (Herranen 1990; Ruonavaara 1993, 215–224.)

Tällaisia pääasiassa työväestön asuttamia suunnittelemattomia esikaupunkeja oli 1800-luvun lopulta lähtien kohonnut monien suomalaisten kaupunkien ympäristöön. Niitä olivat esimerkiksi Viipurin Kolikkoinmäki ja Sorvali, Jyväskylän Tourula, Kotkan Tiutinen, Tampereen Kyttälä ja Pispala sekä Turun Nummenmäki ja Raunistula. Helsingin ympäristöön järjestämätöntä esikaupunkiasutusta oli syntynyt ensimmäisen kerran jo 1830-luvulla, pari vuosikymmentä sen jälkeen kun tämä aiemmin vähäpätöinen pikkukaupunki oli julistettu Suomen suuriruhtinaskunnan pääkaupungiksi vuonna 1812. Tutkimuksessaan *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkänsillan pohjoispuolelle* Heikki Waris (1973, 13–29) toi esiin kaksi päätekijää, joiden kautta Helsingin uusi status pääkaupunkina edisti esikaupunkiasutuksen kasvua kaupungin ympäristössä. Ensinnäkin se loi esikaupungistumiselle väestöllistä pohjaa, sillä pääkaupungiksi julistamista seurasi voimakas väestönkasvu, joka seuraavien 30 vuoden aikana kasvatti Helsingin väkiluvun noin 4000 hengestä yli 18.000 henkeen. Toiseksi esikaupungistumista edisti modernin kaupunkisuunnittelun rantautuminen Helsinkiin. Heti pääkaupungiksi julistamisen jälkeen Helsingille alettiin rakentaa C. L. Engelin ja J. A. Ehrenströmin johdolla uutta, monumentaalista kivikeskustaa, joka peitti alleen sen paikalla aiemmin sijainneen vaatimattoman puutalokaupungin. Samalla kaupungille laadittiin uusi, suoraviivainen asemakaava, joka ei sallinut köyhälistön mökkiasutusta keskikaupungilla. Niinpä kaupungin kasvava köyhälistö joutui hakemaan itselleen asuinsijoja kauempaa, asemakaava-alueen ulkopuolelle jääneiltä Kampin, Katajanokan ja Punavuoren alueilta. Täältä he saivat edelleen vuokrata itselleen halpoja maapalasia, joille he saivat vapaasti

rakentaa niin vaatimattomia asumuksia kuin halusivat. Näin syntyneissä Helsingin varhaisimmissa esikaupungeissa ei ollut tietoaakaan keskikaupungin uljaudesta ja geometrisesta järjestyksestä, vaan talot olivat siellä lähinnä surkeita hökkeleitä. Katujen sijasta siellä kulki vain mutkaisia polkuja, jotka pahimpia kallioita kierellen veivät mökiltä toiselle.

Helsingin johtavissa piireissä kaupungin laidoille syntynyt köyhälistön hökkeliasutus ei aluksi herättänyt suurta huomiota. Heidän näkökulmastaan se oli osa kaupunkielämän luonnollista järjestystä, jossa ihmisten väliset jyrkät sosiaaliset hierarkiat ja näkyvä eriarvoisuus olivat itsestään selviä asioita. Tämä perinteinen näkemys hökkeliasutuksen luonnollisuudesta sai virallisen vahvistuksen vuoden 1856 Keisarillisessa asetuksessa, joka koski kaupunkien järjestämistä ja rakentamista Suomen suuriruhtinaskunnassa. Siinä kaupungit veloitettiin hankkimaan ulkolaidoiltaan tontteja niille "persoonille, jotka tahtovat pykätä huoneita pienemmästä avaruudesta, kun ne, mitkä muualla kaupungissa ovat luvalliset". Asenteiden vähittäisestä muutoksesta kertoo kuitenkin se, että vain pari vuotta myöhemmin esikaupunkien kurjat asuinolot nousivat Helsingissä julkisen keskustelun aiheeksi, kun Zachris Topelius käsitteli asiaa laajasti *Helsingfors Tidningar* -lehteen kirjoittamissaan artikkeleissa vuonna 1859. Ennakoiden vuosisadan lopulla muotiin nousseita sosiaalireformistisia aatteita Topelius tuomitsi tämäntyyppisen kaupunkiasutuksen ja vaati, että yhteiskunnan oli tehtävä paljon enemmän köyhälistön asuinolojen kohentamiseksi. (Juntto 1990, 72–78; Waris 1973, 13–29.)

Topeliuksen tekemän keskustelunavauksen aikoihin Helsingin esikaupungistuminen oli kuitenkin vasta aivan alkuvaiheessa. Voimakkaampi esikaupunkien kasvu alkoi Helsingissä 1860-luvulla, jolloin kaupunki alkoi todenteolla teollistua ja sen väkiluku alkoi taas voimakkaasti kasvaa vuosisadan puolivälissä vallinneen hiljaisemman kauden jälkeen. Vuosina 1840–1860 Helsingin väkiluku oli nimittäin kasvanut vain 4000 hengellä, mutta vuosina 1860–1880 se lähes kaksinkertaistui, nousten 22.000:sta 43.000 henkeen. Tämän jälkeen kasvu kiihtyi edelleen, niin että vuonna 1900 kaupungissa oli jo noin 80.000 asukasta ja vuonna 1910 noin 120.000. Suuri osa kaupunkiin virranneista työläisistä asettui asumaan kaupungin laidoille, aivan kuten heitä edeltäneet köyhälistösukupolvet olivat tehneet ennen heitä. Samalla asutuksen kasvu siirtyi kaupungin keskustasta katsoen entistä ulommille alueille, Töölöön sekä erityisesti Helsingin Pitkänsillan pohjoispuoleiselle alueelle. Tähän asutuksen leviämiseen vaikutti myös se, että kaupungin perinteisen köyhälistövyöhykkeen muodostaneet Kampin, Katajanokan ja Punavuoren alueet oli liitetty kaupungin asemakaava-alueeseen 1870-luvulla. Sen jälkeen esikaupunkimaisen vapaa rakentaminen ei ollut niissä enää mahdollista. (Waris 1973, 13–29.)

1800-luvun lopulla Pitkänsillan pohjoispuolinen alue oli Helsingin voimakkaimmin kasvavaa aluetta. Merkittävimpiä asutuksia tällä alueella olivat Kallio ja Harju, joista kaupunki oli alkanut 1880-luvulla vuokrata maata rakennustonteiksi. Rakennustoimintaa Kalliossa ja Harjussa edistivät näille alueille määritellyt alhaiset tonttivuokrat sekä se, että rakentamisen kustannuksia kohottaneet rakennusmääräykset olivat siellä paljon väljemmät kuin kaupungin asemakaavoitetulla alueella. Tämän vapauden kääntöpuolena oli tosin se, että sekä rakennusten että kunnallistekniikan taso jäi siellä selvästi alhaisemmaksi kuin muualla kaupungissa. (Waris 1973, 132–144.)

Vapaan rakentamisen vaihe päättyi Kalliossa ja Harjussa vuonna 1901, jolloin ne vuorostaan liitettiin Helsingin asemakaava-alueeseen. Kuitenkin jo vuosikymmentä tätä ennen työväestön esikaupunkiasutus oli jälleen loikannut askeleen kauemmaksi, tällä kertaa kaupungin rajan pohjoispuolella sijainneen Kumpulan tilan maille, jonka omistaja oli alkanut vuokrata tilastaan halpoja tontteja yksityisille rakentajille. Tälle alueelle syntyivät 1890-luvun alussa Hermannin ja Toukolan työväen esikaupungit, joihin oli vuosisadan vaihteeseen mennessä muuttanut yhteensä noin 2000 asukasta. Sosiaaliselta asemaltaan he olivat lähinnä työväestön köyhimpään osaan kuulunutta väkeä kuten sekatyöläisiä ja heidän perheitään. Korkeiden vuokrien vaivaamassa kaupungissa juuri he muodostivat sen ihmisryhmän, jonka oli haettava asuinpaikkansa kaikkien uloimmilta alueilta, missä vuokrat olivat halvimpia. (Litzen & Vuori 1997, 30–32; Waris 1973, 132–144.)

Halpojen vuokrien kääntöpuolena Hermannissa ja Toukolassa oli asuinolojen alkeellisuus, joka ilmeni vesijohtojen ja viemäreiden puuttumisena, saastuneina kaivoina, hatarina ja kylminä asuntoina sekä paloturvallisuuden puutteina. Heikki Wariksen mukaan erityisesti Hermannista muodostui 1800-luvun lopulla varsinainen köyhälistön slummi, jossa teollistuvan Helsingin asumiskurjuus ilmeni räikeimmillään. Asuinolojen puutteet ja niistä seuranneet terveysvaarat huolestuttivat myös Helsingin kaupungin johtoa, ja vuonna 1893 kaupunki ostikin koko Kumpulan tilan itselleen hillitäkseen sen alueelle syntyneiden esikaupunkien kasvua. Kaupungin hallinnolliseen piiriin alue liitettiin kuitenkin vasta vuonna 1906. Tätä ennen kaupunki ei kehittänyt Hermannin ja Toukolan oloja juuri mitenkään, lukuun ottamatta kaikkein välttämättöimpiä parannustoita, kuten rakentamalla joitakin vesijohtoja ja vesiposteja korvaamaan alueen pahasti saastuneita kaivoja. Vuoden 1906 alueliitoksen jälkeen alueita alettiin kuitenkin määrätietoisesti kehittää kaupunkimaisempaan suuntaan. 1930-luvulle tultaessa kaupungin moderni infrastruktuuri ulottui niin Hermanniin kuin Toukolaankin vesijohtoverkon, kaasuverkon ja sähköraitiotien muodossa. (Herranen 1990.)

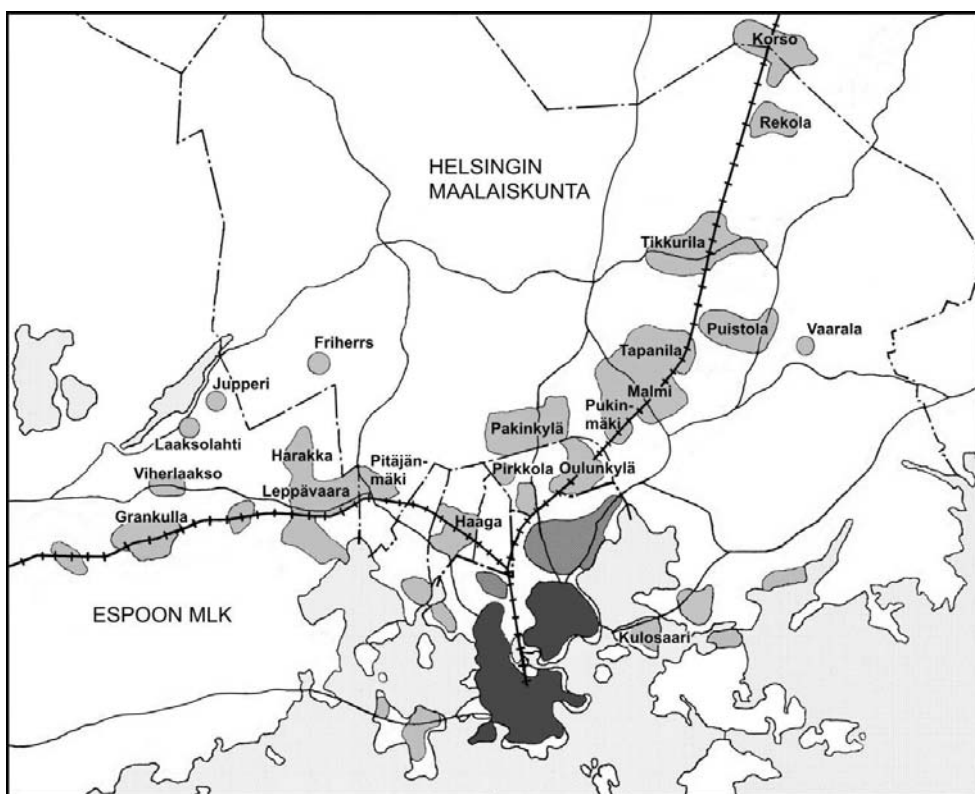
Hermannin ja Toukolan syntyä muistuttanut tapahtumasarja toistui kaupungin pohjoispuolella sijainneella Bölen tilalla, jonne syntyi 1900-luvun vaihteessa Pasilan työläisesikaupunki. Täälläkin asutuksen kasvun käynnisti yksityisen maanomistajan harjoittama tontinvuokraus, jonka seurauksena Pasilaan oli vuoteen 1910 mennessä asettunut jo lähes 2700 asukasta. Helsinkiin Pasila liitettiin vuonna 1912, minkä jälkeen alueelle rakennettiin myös vesijohto- ja viemäriverkostot. Helsingin kaupunkirakenteessa Pasila jäi kuitenkin muusta kaupungista irralliseksi kylämäiseksi saarekkeeksi, josta oli kilometrin verran matkaa lähimpiin naapurikaupunginosiin. Sen asukkaat kutsuivat itsekin aluettaan kotoisasti "kyläksi". Muissakin suhteissa Pasilan kehitys jäi jälkeen muusta kaupungista. Niinpä sen tekniseen infrastruktuuriin kuuluivat vielä 1970-luvun alussa puulämmitteiset puutalot ja ainoastaan talojen pihoilte asti vedetyt vesijohdot. Kaupungin päättäjien näkökulmasta Pasila olikin lähinnä kaupungin tulevaa laajenemista odottavaa rakennusmaata, joka tultaisiin ennemmin tai myöhemmin rakentamaan kokonaan uudelleen. Tätä odotusta kesti lopulta yli 60 vuotta, sillä vasta 1970-luvulla pahasti rapistunut vanha Puu-Pasila purettiin nykyisen Länsi-Pasilan tieltä. (Hakkarainen 1985; Litzen & Vuori 1997, 165–166.)

2.2 Radanvarren esikaupunkien synty

Pitkäsillan pohjoispuolisen alueen työläisesikaupungit – kuten Kallio, Harju, Hermannin ja Toukola – liitettiin siis Helsinkiin 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Samalla ne muuttuivat esikaupungeista Helsingin virallisiksi kaupunginosiksi, joiden vastainen kehitys tapahtui kaupungin hallinnollisen koneiston valvonnassa ja ohjauksessa. Kun näiden lisäksi myös Töölön ja Pasilan esikaupungit liitettiin kaupunkiin samoihin aikoihin, saattoi joistakin aikalaistarkkailijoista vaikuttaa siltä, että Helsinki oli ainakin päällisin puolin saanut hallintaansa sen "esikaupunkiongelman", joka oli syntynyt edellisen vuosisadan lopulla kiihtyneen teollistumisen ja väestönkasvun seurauksena. Esikaupunkien kasvu osoittautui kuitenkin sitkeäksi ilmiöksi, jota ei voitu kesyttää muutaman pienehkön alueliitoksen avulla. Samaan aikaan kun vanhemmista esikaupungeista tehtiin Helsingin virallisia kaupunginosia, alkoi uutta esikaupunkiasutusta syntyä muualle kaupungin ympäristöön. Samalla asutuksen kasvu sai uuden maantieteellisen muodon, joka poikkesi selvästi aiemmasta. Tähän saakka esikaupungit olivat nimittäin keskittyneet aivan kaupungin rajojen tuntumaan, mahdollisimman lähelle kaupungin liike-elämää ja teollisuutta. Niinpä vielä Hermannin, Toukolan ja Pasilan syntymisen jälkeenkin Helsinki muodosti alueellisesti melko yhtenäisen kokonaisuuden, jonka eri osat olivat kävelyetäisyyden päässä toisistaan. 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä alkanut esikaupungistumisen uusi aalto kuitenkin muutti tämän tilanteen ja Helsingin suhteellisen yhtenäinen kaupunkirakenne alkoi hajota.

Uudet esikaupungit eivät enää liimautuneet kiinni kaupungin rajoihin, vaan ne kasvoivat paljon etäämmälle, useiden kilometrien päähän kaupungin vanhasta asutuksesta. Tärkein syy asutuksen leviämislle oli rautatie, joka muodosti uusien esikaupunkien pääasiallisen yhteyden kaupunkiin perinteisen jalankulku- ja hevosliikenteen sijasta. Niinpä Helsingistä Hämeenlinnaan johtavan rautatien varrelle kasvoi 1900-luvun alussa yli 20 kilometriä pitkä, helminauhaa muistuttanut esikaupunkien jono, joka ulottui kaupungin läheisyydessä sijainneesta Pasilasta aina Korsoon asti. Radanvarren suurin asutuskeskittymä sijaitsi Malmin ja Tapanilan alueella, noin 10 kilometrin päässä Helsingin keskustasta. Lisäksi läntisen Turun radan varrelle syntyi toinen, selvästi vaatimattomampi esikaupunkijono, joka ulottui kaupungista 16 kilometrin päässä sijainneeseen Grankullaan asti. Muualle kuin rautatien varteen syntyneitä esikaupunkeja olivat kaupungin läheisyyteen kasvaneet Munkkiniemen, Lauttasaaren ja Kulosaaren huvilayhdyskunnat sekä Pakinkylä hieman kauempana kaupungista. Rakennuskannaltaan uudet esikaupungit olivat lähes puhtaasti pientaloasutusta, joka vaihteli työväen mökkiasutuksesta keskiluokan komeisiin huviloihin. Esikaupunkiasutuksen levinneisyys Helsingin ympäristössä näkyy oheisesta kartasta (**Kuva 1**). Se kuvaa vuoden 1940 tilannetta, jolloin uutta esikaupunkiasutusta oli alkanut syntyä myös rautatienvarsien ulkopuolelle, linja-autoreittien varteen.

Kuva 1 *Helsingin ympäristön esikaupunkiasutus noin vuonna 1940.*

Suurin osa uusien esikaupunkien asukkaista oli työväestöä, mutta joukossa oli myös keskiluokan asutusta. Pohjoisen pääradan varrelle Malmille, Tapanilaan, Puistolaan ja Pukinmäkeen kasvoi suuri, melko puhtaasti työväestön asuttama esikaupunkien rypäs. Selvästi työläisenemmistöisiä alueita olivat myös Pakinkylä, Tikkurila, Rekola ja Korso pääradan varrella tai sen tuntumassa sekä Pitäjänmäki ja Leppävaara Turun radan varrella. Kaupungin lähellä sijainneissa Haagassa ja Oulunkylässä asui paljon keskiluokkaa, mutta työväestö oli sielläkin enemmistönä. Keskiluokka oli enemmistönä Munkkiniemessä, Grankullassa ja Kulosaarissa, joista erityisesti viimeksi mainittu erottui Helsingin muista esikaupungeista eksklusiivisena varakkaan väen asuinalueena. Tarkemmat tiedot esikaupunkien väkiluvusta, väestörakenteesta ja muista piirteistä näkyvät luvun 2.5 tilastokatsauksesta, joka perustuu pääosin Yrjö Harvian 1930-luvulla tekemään *Helsingin esikaupunkiliitos* -selvitykseen.

Myös esikaupunkien syntytavassa ja niiden taustalla vaikuttaneissa aatesuuntauksissa oli eroja. Keskiluokan esikaupunkien syntyyn vaikutti vahvasti 1800-luvulla länsimaissa kehittynyt porvarillisen esikaupunkielämän ihanne, jota sovellettiin Helsingin seudulla käytäntöön enemmän tai vähemmän järjestelmällisesti. Tätä tarkastelen lyhyesti luvussa 2.4. Työväen esikaupunkien syntyyn vaikuttivat jossain määrin Suomessa 1900-luvun

alussa omaksutut sosiaalireformistiset aatteet, jotka innoittivat julkisen vallan tuella ja sen ohjauksessa tapahtunutta työväen esikaupunkiasuntojen rakentamista. Tämä vaikutus näkyi varsinkin Helsingin rajojen sisäpuolelle 1920- ja 30-luvuilla rakennetuilla työväen pientaloalueilla (Toukola, Käpylä, Kumpula, Koskela), joiden synnyssä valtiollisella ja kunnallisella ohjauksella oli keskeinen rooli (Hursti 1987). Voimakkaammin julkisen sääntelyn rooli esikaupunkirakentamisessa korostui toisen maailmansodan jälkeisenä aikana, mikä näkyi selvästi sotien jälkeen rakennetuilla rintamamiesalueilla, myöhemmistä asumalähiöistä puhumattakaan (Herranen 1997, 121–151; Juntto 1990, 137–230.)

Kuitenkin vielä 1900-luvun alkuvuosikymmenillä työväestön esikaupunkien synty perustui mitä suurimmassa määrin kansanomaiseen omatoimisen rakentamisen perinteeseen, jolle kaikenlainen ylhäältä tullut sääntely ja ohjaus oli vierasta. Samalla tavoin kuin johdantoluvussa mainituissa amerikkalaisissa työväen esikaupungeissa, myös Suomessa työväenluokkaista esikaupunkiliikettä hallitsi ihmisten pyrkimys hankkia perheelleen oma koti niin edullisella tavalla kuin oli mahdollista. Kaupungin rajojen ulkopuolella sijainneet esikaupungit tarjosivat vähävaraisille työläisille tässä suhteessa varteenotettavan vaihtoehdon, koska siellä tonttien hinnat olivat paljon halvemmat kuin kaupungissa, mutta rautatien ansiosta sieltä käsin saattoi kuitenkin käydä kaupungissa töissä. Lisäksi esikaupunkien rakennussääntelyn olemattomuus mahdollisti sen, että siellä talot oli mahdollista rakentaa huokeasti ja omatoimisesti, ilman kalliiden ammattilaisten apua. (Lampi 2007, 33–34; Ruonavaara 1993, 206–224.)

Tonttien palstoittaminen tapahtui uusissa esikaupunkiyhdyskunnissa lähinnä yksityisen aloitteellisuuden pohjalta, monissa tapauksissa ilman viranomaisten valvontaa ja ohjausta. Isoimman sysäyksen esikaupunkiasutuksen leviämislle Helsingin ympäristöön antoi joukko yksityisiä maayhtiöitä, jotka ostivat 1900-luvun alussa suuria maa-alueita Helsinkiä ympäröivältä maaseudulta, myydäkseen niitä sitten eteenpäin halukkaille tontinostajille. Uusia esikaupunkeja syntyi myös pienimuotoisemman yksityisten maanomistajien harjoittaman palstoituksen seurauksena, sekä työväen omien maanostosuuskuntien toiminnan seurauksena. Toisin kuin varhaisemmissa, 1800-luvun lopulla syntyneissä esikaupungeissa, nyt tontteja ei enää annettu vuokralle, vaan ne yleensä myytiin ostajille, jotka sitten rakensivat niille omia talojaan tai mökkejään. (Kolbe 1986; Litzen & Vuori 1997, 160–198.)

Helsingin ympäristön merkittävin esikaupunkikeskittymä syntyi pohjoisen pääradan halkaisemien Malminkylän ja Tapaninkylän alueelle, jonne kasvoivat 1900-luvun alussa Malmin, Tapanilan, Puistolän ja Pukinmäen esikaupungit sekä näiden lisäksi jokunen pienempi esikaupunkiyhdyskunta, kuten Sunnuntaipalstat Malmin itäpuolella. Malmin aseman tienoilla oli ollut jonkin verran herrasväen huvila-asutusta jo 1800-luvun lopulla, jolloin alueella asui muiden muassa sellaisia kuuluisuuksia kuin P. E. Svinhufvud, Aino Achté ja Akseli Gallen-Kallela. Aivan toisentyypistä asutusta alueelle alkoi kehittyä vuodesta 1903 lähtien, jolloin Helsingin kaupunki perusti Tapanilassa sijainneeseen hiekkakuoppaan kaatopaikan, jonne alettiin kuljettaa junalla jätteitä kaupungista. Kaatopaikan läheisyyteen muutti asumaan kaupungin puhtaanapitolaitoksen työntekijöitä, mutta sinne muutti myös useita vihannesviljelijöitä, joita houkutteli alueelle kaatopaikalta – eli "paskaplaanista" – saatu edullinen lannoitusaine. (Harvia 1936a, 59; Heikkilä 1995; 1998; Leino 1986a.)

Todella voimakas esikaupungistuminen alkoi Malmin seudulla vuonna 1907, jolloin helsinkiläisten liikemiesten perustama maakeinotteluyhtiö Ab Parkstad–Wanda–Puistokylä Oy alkoi myydä alueelta asuntotontteja. Tätä ennen yhtiö oli ostanut haltuunsa suuren maa-alueen (1225 hehtaaria) alueelta, joka vastasi jotakuinkin nykyistä Malmia, Tapanilaa, Tapaninkylää, Puistolaa, Heikinlaaksoa ja Tattarisuota. Hehtaareissa laskettuna Parkstad -yhtiö olikin selvästi suurin Helsingin ympäristössä vuosisadan alussa toimineista maa-yhtiöistä. Suurta oli myös yhtiön palstoitustoiminta, sillä koko toiminta-aikanaan (v. 1906–1934) se ehti myydä mainituilta alueilta noin 1500 palstaa, näistä valtaosan yhtiön kymmenen ensimmäisen toimintavuoden aikana. Voimakas tontinmyynti aiheutti Malmin ja Tapanilan alueella nopean väestömuutoksen, jonka seurauksena alueen väkiluku oli jo vuonna 1915 kasvanut vajaasta tuhannesta reiluun kolmeen tuhanteen. (Harvia 1936a, 113–114; Litzen & Vuori 1997, 176–180; Piilonen 1995.)

Koska yhtiö suuntasi tontinmyyntinsä nimenomaan työväestölle, se onnistui samalla mullistamaan myös Malmin seudun luokka- ja kielisuhteet. Valtaosa yhtiön tontteja ostaneista ihmisistä oli nimittäin suomenkielisiä työläisiä, jotka asettuivat asumaan vanhastaan ruotsinkieliselle maaseudulle. Parkstad -yhtiön toimintaa tutkineen Juhani Piilosen (1995) mukaan yhtiöllä oli tällaiseen työväestön suosimiseen jopa aivan ideologisia syitä. Tontinmyyntiä ei nimittäin nähty yhtiössä pelkästään kaupallisena hankkeena, vaan se nähtiin myös yleishyödyllisenä hankkeena, jonka tavoitteena oli työväestön asunto-olojen parantaminen. Yhtiön tätä funktiota korosti etenkin sen perustajiin kuulunut kirjailija Konrad "Konni" Zilliacus, joka oli saanut vaikutteita ajan sosiaalireformistisista aatteista sekä englantilaisesta puutarhakaupunkiaatteesta. Alunperin Malmi-Tapanilaan olikin tarkoitus perustaa englantilaisen Ebenezer Howardin mallin mukainen keskitetysti suunniteltu puutarhakaupunki, jossa olisi oma "hallinto, julkiset palvelut, kauppa- ja liikekeskus, teollisuutta, pientaloja pienine puutarhoineen sekä puutarhatiloja ja viljelmiä, jotka tuottaisivat kaupunkilaisten tarvitsemia elintarvikkeita". Tällaisen yhdyskunnan avulla Zilliacus ja kumppanit arvelivat voivansa kohentaa työväestön asunto-oloja ja siten osaltaan lieventää Suomessa 1900-luvun alussa kärjistyneitä luokkavastakohtaisuuksia. Ajatuksena oli, että puutarhakaupungissa työväen huomio kiinnittyisi sosialismin ja vallankumoushankkeiden sijasta omistusasunnon hankkimiseen ja oman elintason kohentamiseen miellyttävässä asuinympäristössä. Kumouksellisuuden kärki taittuisi, kun työväestö pääsisi itsekin osalliseksi kapitalismin tuomasta vauraudesta.

Käytännössä puutarhakaupunkiaatteen toteuttaminen jäi Parkstad -yhtiöltä kuitenkin pahasti kesken. Yhtiön osakkaisiin kuulunut arkkitehti Gustav Strengell tosin ehti laatia yhtiön maille kunnianhimoisen, puutarhakaupunkiaatteen ihanteita noudattaneen palstoitussuunnitelman, jossa oli muun muassa huomioitu tulevaan yhdyskuntaan kaavailtujen julkisten palveluiden tarpeet. Varsinaisen tontinmyynnin alkaessa yhtiön toiminnassa nousivat kuitenkin etusijalle puhtaasti kaupalliset näkökohdat ja sen myötä Strengellin laatima palstoitussuunnitelmakin hylättiin ja korvattiin huomattavasti yksinkertaisemmalla ja kustannustehokkaammalla suunnitelmalla. Yhtiö ei myöskään huolehtinut perustamiensa yhdyskuntien vesihuollosta, viemäroinnistä ja kadunrakennuksesta, niin kuin sen olisi oikeaoppisen puutarhakaupunkiaatteen mukaan kuulunut tehdä. Sen sijaan nämä tehtävät jätettiin tontinostajien omalle vastuulle.

Rakennusvalvontaa yhtiön mailla ei harjoittanut yhtiö itse eikä mikään muukaan taho, minkä seurauksena alueen rakennuskannasta tuli hyvin kirjavaa ja useissa tapauksissa myös hyvin heikkotasoista. (Piilonen 1995.)

Aatteelliset kompromissit kannattivat kuitenkin sikäli, että Parkstad-yhtiön myymät tontit kävivät hyvin kaupaksi. Halvat tontit, edulliset osamaksuehdot (yhtiö myi tontteja kymmenen vuoden maksuajalla ja vaati vain kymmenen prosentin käteismaksun) sekä tehokas markkinointi houkuttelivat seudulle runsaasti työväenluokkaisia tontinostajia, jotka alkoivat kansoittaa näin syntyneitä Malmin, Tapanilan ja Puistolän yhdyskuntia. Todennäköisesti tonttikauppa kävi toteutuneella tavalla paljon paremmin kuin jos yhtiö olisi pitäytynyt alkuperäisissä kunnianhimoisissa – ja siten suuria kustannuksia aiheuttavissa – laatuvaatimuksissa. Sillä kuten edellä todettiin, 1900-luvun alkupuoliskon työläisrakentajat eivät suosineet kovin säänneltyjä ympäristöjä, koska heidän kannaltaan oli tärkeää että rakentaminen oli mahdollisimman vapaata ja siten halpaa.

Parkstad -yhtiön toiminnan lopputulos ei siten muistuttanut kovin läheisesti Ebenezer Howardin visioimaa puutarhakaupunkia tai mitään muutakaan utopiyhteiskuntaa. Sen sijaan Malmin seudulle syntyi työväen asuttama esikaupunkien rypäs, jossa infrastruktuuri oli tavallisen maalaiskylän tasolla ja jossa rakennuskanta oli tasoltaan hyvin kirjavaa. Niinpä kun Helsingin tulevia alueliitoksia valmistelemaan valittu selvitysmies Yrjö Harvia kirjoitti 1930-luvulla raporttiaan Helsingin esikaupunkien olosuhteista, sai Malmin ja Tapanilan seutu häneltä jyrkän tuomion:

Suurin osa tämän alueen esikaupunkiasutusta onkin näissä oloissa asemakaavallisesti erittäin epätydyttävästi rakennettua. Varsinkin on suurten liikenneväylien suuntaus mitä huonoimmin harkittua. [...] Näitten esikaupunkien asutorakennukset edustavat kaikkia järjestämättömän esikaupunkiasutuksen alimpia asteita niin rakennusten tyylin ja ulkomuodon kuin niitten tarkoituksenmukaisuuden kannalta. Ammattitaitoisen neuvonnan ja valvonnan puuttuessa ovat rakentajat, joista suurin osa on ollut vähävaraisia, sitoneet huomattavia pääomia rakennuksiin, joita järjestetyn kaupunkiasutuksen kannalta on pidettävä arvottomina.

Harvia 1936b, Mietintö 8, 39

Myös ne toiveet, joita Parkstad-yhtiön perustajat olivat asettaneet puutarhakaupungin luokkavastakohtaisuuksia lieventävälle vaikutukselle, jäivät Malmi-Tapanilan osalta toteutumatta. Vuosina 1917 ja 1918 tämä alue oli nimittäin eräs kiihkeimmistä vallankumouksellisen liikehdinnän keskuksista Helsingin ympäristössä. Vielä vuosikymmeniä myöhemmin erityisesti Malmi tunnettiin "punaisena" paikkakuntana, jossa kommunistien kannatus oli suurta. (Litzen & Vuori 1997, 246–261; Parikka 1988; 1991.)

Kuva 2 *Tapanila vuonna 1930. Kuvassa etualalla näkyy Sanduddin tapettitehdas, joka aloitti Tapanilassa vuonna 1912 (Helsingin kaupunginmuseo, Sääski Oy).*

Kuva 3 *Malmin keskustaa 1930-luvulla (Helsingin kaupunginmuseo, Johannes Wink).*

Toisaalta Malmin ja Tapanilan seudusta kehittyi sotien välisenä aikana hyvin vilkas ja elinvoimainen esikaupunkikeskus. Sen asukasluku ylitti 10.000 rajan jo 1920-luvun lopulla, minkä lisäksi sinne syntyi monipuolisia palveluita ja teollisuutta. Esimerkiksi vuonna 1937 Malmin ja Tapanilan alueella toimi yhteensä 31 sekatavarakauppaa ja 34 erikoisliikettä. Näiden lisäksi siellä toimi muun muassa kolme elokuvateatteria ja kaksi pankkia. Jo vuonna 1934 alueen teollisuuslaitokset työllistivät yli 500 ihmistä. Vuoteen 1945 saakka Malmi oli myös Helsingin maalaiskunnan hallinnollinen keskus, mikä toi paikkakunnalle myös näihin tehtäviin liittyntä toimeliaisuutta. Niinpä voidaan sanoa, että Malmi-Tapanilasta kasvoi paljon enemmän kuin pelkkä työväen slummi tai funktionaalisesti yksipuolinen "nukkumalähiö" – eli ainakin tässä suhteessa se oli paradoksaalisesti juuri sellainen paikka kuin Howardin visioiman puutarhakaupungin kuului ollakin. (Harvia 1936b, Mietintö 8, 14–23; Litzen & Vuori 1997, 309–312.)

Malmin eteläpuolella Pukinmäessä palstoitusta harjoitti Ab Boxbacka niminen maayhtiö, joka alkoi myydä alueelta tontteja vuonna 1907. Parkstad -yhtiöstä poiketen Boxbacka -yhtiö pyrki suuntaamaan tontinmyyntinsä enemmän keskiluokalle kuin työväestölle. Kuitenkin yhtiö myi tontteja myös työläisille ja käytännössä Pukinmäestä – erityisesti sen kaakkoisosasta, jota kutsuttiin Savikyläksi (nykyinen Savela) – muodostui työläisenemmistöinen paikkakunta. Boxbacka Ab:n myyntistrategialla oli kuitenkin se seuraus, että muusta Malmin seudusta poiketen Pukinmäkeen syntyi työläisasutuksen lisäksi pieni mutta muusta ympäristöstä selvästi erottunut herrasväen huvilayhteisö. (Kolbe 1988a; Rekola & Tuomisto 1995, 59–74; Tuomisto 2010.)

Pakinkylän ja Tikkurilan erityispiirteenä oli se, että näillä alueilla tonttien palstoituksesta eivät vastanneet yksityiset maayhtiöt tai maanomistajat vaan työväen omat maanosto-osuuskunnat. Pakinkylässä toimivat vuosina 1905–1909 perustetut osuuskunnat Alku, Lepola ja Elo ja Tikkurilassa vuonna 1908 perustettu osuuskunta Peltola. Kaikissa näissä toimintaperiaatteena oli se, että jokainen osuuskunnan jäsen ostaisi yhden palstan osuuskunnan hankkimista maista, minkä jälkeen osuuskunta purettaisiin tarpeettomana. Näin suurin piirtein tapahtuikin ja Pakinkylän osuuskunnat voitiin lakkauttaa vuoteen 1911 mennessä ja Tikkurilan Peltola vuonna 1917. (Harvia 1936a, 112–114; Vasara 2000, 25–26.)

Muista saman aikakauden työläisesikaupungeista poiketen Pakinkylä ei syntynyt rautatien varrelle. Sieltä oli lähimmälle asemalle eli Oulunkylään matkaa pari kolme kilometriä. Niinpä Helsingissä työssä käyneet pakinkyläläiset joutuivat kulkemaan työmatkansa ainakin osittain jalan tai polkupyörällä, ainakin siihen asti kun paikallinen linja-autoliikenne pääsi vauhtiin 1920-luvulla. Pakinkylä oli myös suhteellisen harvaanasuttu ja maalaismainen yhdyskunta, jossa toimi useita ammattimaisia puutarhavihjelijöitä. (Laakso 2003.) Tikkurilan erityispiirteenä oli se, että siellä oli Malmin ja Tapanilan tavoin teollisuutta joka työllisti osan paikallisesta väestöstä. Tikkurilasta kehittyikin ajan myötä yksi radanvarren keskeisistä taajamista, joskin se jäi tässä suhteessa pitkäksi aikaa Malmin ja Tapanilan varjoon. Vuoden 1946 jälkeen Tikkurilan kehitys sai kuitenkin uutta puhtia, kun siitä tuli tuolloin tapahtuneen kunnallisen alueliitoksen seurauksena Helsingin maalaiskunnan uusi hallinnollinen keskus. (Litzen & Vuori 1997, 296–308; Vasara 2000, 282–289.)

Kuva 4 Tikkurila vuonna 1936 (*Vantaan kaupunginmuseum, Veljekset Karhumäki Oy*).

Helsingin maalaiskunnan länsiosaan Turun radan varteen 1900-luvun alussa syntyneessä Pitäjänmäessä esikaupunkiasutus kasvoi aluksi paikallisten maanomistajien harjoittaman pienimuotoisen palstoituksen seurauksena. Vuosina 1916–1919 alueen kehitys sai lisää vauhtia, kun Oy Strömberg Ab rakensi sinne valimon ja konepajan sekä myös asuntoja tehtaan työläisille. Sotien välisenä aikana Pitäjänmäestä kehittyi lähinnä Strömbergin ansiosta yksi Helsingin ympäristön merkittävimmistä teollisuustaaajamista. (Harvia 1936b, Mietintö 6, 4–6; Tuominen 2005).

Lännempänä Espoon puolelle syntyneessä Leppävaarassa esikaupungistuminen eteni suurimittaisen yksityisen palstoituksen vauhdittamana. Tämän alueen kasvuun vaikuttivat vahvasti kaksi helsinkiläistä liikemiestä, ravintoloitsija Kustaa Aadolf ("Kössi") Koskinen sekä pankinjohtaja Lauri af Heurlin, joilla molemmilla oli yhteyksiä suomalaiseen työväenliikkeeseen. Vuosisadan alussa Koskinen osti Leppävaarassa sijainneen Bergansin maatilan ja Heurlin sen vieressä sijainneen Leppävaaran tilan, minkä jälkeen molemmat alkoivat harjoittaa maillaan tonttien myyntiä – ja molemmat sen verran halpaan hintaan, että ostajiksi valikoitui lähinnä työväestöä. Niinpä heidän omistamilleen maille alkoi vuodesta 1907 lähtien kasvaa Harakka -niminen työläisesikaupunki, jonka asutus levisi pari kilometriä pitkänä kaistaleena Leppävaaran asemalta pohjoiseen päin. (Harvia 1936a, 62–64; Harvia 1936b, Mietintö 14, 4–13; Maisala & Salmi 2011; Rantala 1982.)

Samoihin aikoihin Harakan itäpuolelle syntyi hieman pienempi Mäkkylän yhdyskunta, kun samannimistä valtion virkataloa vuokrannut yksityishenkilö alkoi lohkoa tilasta vuokratontteja työläisille. Kun tilan hallintaoikeus siirtyi 1920-luvulla valtiolle, tontinvuokrausta jatkettiin ja laajennettiin valtion asutushallituksen alaisuudessa.

Rautatien eteläpuoleisessa Leppävaarassa palstoitusta harjoitti paikallisen tilanomistajan perustama Ab Alberga ja myöhemmin helsinkiläinen maayhtiö Ab M. G. Stenius. Tämä osa Leppävaarasta oli luonteeltaan selvästi keskiluokkaisempi kuin radan pohjoispuoliset työläisalueet. Aluetta myös kutsuttiin sen ruotsinkielisellä nimellä Albergaksi. (Harvia 1936a, 62–64; Harvia 1936b, Mietintö 14, 4–13; Maisala & Salmi 2011.)

2.3 Vapaasta kasvusta kohti säänneltyä ympäristöä

Helsingin maalaiskunnalla, jonka alueella valtaosa Helsingin ympäristöön 1900-luvun alussa syntyneistä työväen esikaupungeista sijaitsi, ei ollut juuri edellytyksiä ohjailta tai säännellä näiden uusien yhdyskuntien kehitystä. Näin ollen ne saivat varsinkin alkuvuosinaan kasvaa hyvin vapaasti ja vailla kuntahallinnon ohjausta. Kunnan vaatimattomalla organisaatiolla oli jo tarpeeksi tekemistä siinä, että se pystyi edes jotenkuten huolehtimaan sen perusvelvoitteista, eli köyhäinhoidosta, työttömien työllistamisestä, kansakoulujen rakentamisesta ja terveydenhoidon järjestämisestä. 1920-luvulle saakka kuntaa sitä paitsi hallitsivat ruotsinkieliset maanviljelijät, joilla ei ollut kovin suurta intressiä houkutella kuntaan lisää suomenkielistä työväestöä kehittämällä näiden elinoloja kunnan verorahoilla. Kunnan tuolloisten päättäjien mielestä heidän alueelleen syntynyt "esikaupunkiongelma" tulikin ratkaista ensisijaisesti erottamalla kunnan esikaupungistuneet osat sen muista osista, joko tekemällä niistä itsenäisiä kuntia tai liittämällä ne Helsingin kaupunkiin. Espoon maalaiskunnassa, jonne oli syntynyt työväen esikaupunkiasutusta lähinnä Leppävaaran seudulle, kunnan päättäjien suhtautuminen uusiin tulokkaisiin näyttää olleen yhtä nihkeää. (Litzen & Vuori 1997, 198–207, 269–277, 373–400; Teerimäki 1986, 34–35.)

Periaatteessa uusien esikaupunkien hallintoa voitiin kehittää myös tekemällä niistä niin kutsuttuja taajaväkisiä yhdyskuntia. Tämä hallintomalli perustui vuonna 1898 annettuun asetukseen, jonka tarkoituksena oli kehittää maalaiskuntien alueelle syntyneiden taajamien oloja paikallisen yhdyskuntahallinnon avulla. Taajaväkkiset yhdyskunnat eivät olleet itsenäisiä kuntia, mutta niillä oli kuitenkin rajoitettu itsehallinto yhdyskuntavaltuustoineen sekä paikallista terveydenhuoltoa, järjestyksenpitoa, palosuojelua ja rakennussääntelyä koskevia ohjesääntöjä. Kyseinen hallintomalli ei kuitenkaan koskaan osoittautunut elinkelpoiseksi, vaikka sitä kokeiltiin monilla paikkakunnilla eri puolella Suomea. Sen merkitys jäi vähäiseksi myös Helsingin maalaiskunnassa, vaikka kuntaan perustettiin vuosisadan alussa peräti 13 taajaväkkistä yhdyskuntaa huolehtimaan uusien esikaupunkien olojen kehittämisestä. Käytännössä yhdyskuntahallintojen toiminta jäi hyvin vähäiseksi ja erityisesti työläisalueilla asukkaiden kiinnostus asiaa kohtaan oli laimeaa. Pakinkylässä paikallinen yhdyskuntahallinto toimi jollakin tavalla, mutta Malmi-Tapanilan, Pitäjänmäen, Pukinmäen ja Tikkurilan taajaväkkisissä yhdyskunnissa ei koskaan edes valittu yhdyskuntavaltuustoa. Kuitenkin muissa suhteissa asukkailla riitti innostusta paikallisten elinolojen kehittämiseen myös työväen esikaupungeissa. Tästä kertovat niihin perustetut lukuisat paikalliset tiekunnat, vapaapalokunnat ja sähkö- ja puhelinosuuskunnat, joita tarkastellaan lähemmin luvussa 4. (Kolbe 1989; Litzen & Vuori 1997, 204–207; Harvia 1936a, 169–188.)

Koska taajaväkisten yhdyskuntien malli osoittautui toimimattomaksi, painottuivat esikaupunkien hallinnolliset kehittämispyrkimykset sellaisiin hankkeisiin, joiden päämääränä oli joko esikaupunkien kunnallinen itsenäistyminen tai sitten niiden liittäminen Helsingin kaupunkiin. Kunnallisen itsehallinnon hankkiminen oli suosittu ratkaisu keskiluokan asuttamissa esikaupungeissa. Niiden asukkaat onnistuivatkin perustamaan Helsingin ympäristöön 1920-luvun alussa viisi uutta pikkukuntaa, jotka olivat Grankulla eli Kauniainen, Haaga, Huopalahti, Kulosaari ja Oulunkylä. Työläisalueilla kunnallisen itsehallinnon luomisesta ei sen sijaan tullut mitään, vaikka ainakin Malmi-Tapanilassa esiintyi vaihtelevaa halukkuutta muodostaa alueesta itsenäinen kauppala. Käytännössä pyrkimykset työväen esikaupunkien hallinnon kehittämiseksi suuntautuivatkin vahvasti kohti kaupunkiliitosvaihtoehtoa. Tämä oli kuitenkin hidas prosessi, sillä rautateiden varsille laajalle alueelle kasvaneet työläisesikaupungit olivat Helsingille suuri pala sulatettavaksi. Vuosien jakkailun jälkeen valtioneuvosto määräsi vuonna 1928 selvitysmies Yrjö Harvian valmistelemaan tulevaa kunnallista alueliitosta. Selvitystyö lausuntokierroksineen kesti lopulta noin kymmenen vuotta, minkä jälkeen alueliitoksen toteutumista viivästytti vielä vuonna 1939 alkanut toinen maailmansota. Suurelta osin Harvian ehdottamaa mallia noudattanut niin kutsuttu Suuri alueliitos toteutui lopulta vuoden 1946 alussa, jolloin Helsingin maalaiskunnan esikaupungistunut eteläosa sekä siitä 1920-luvun alussa erotetut pikkukunnat liitettiin Helsinkiin. (Hako 1980; Litzen & Vuori 1997, 269–277, 419–425.)

Esikaupunkien kehityksestä sotien välisenä aikana kertoo jotain se, että vaikka ajatus niiden liittämisestä Helsinkiin oli alun perin saanut laajaa kannatusta sekä asukkaiden itsensä että Helsingin maalaiskunnan päättäjien taholta, niin alueliitoksen lopulta toteutuessa molempien tahojen mielet olivat muuttuneet. Tämä muutos koski erityisesti maalaiskunnan merkittävintä asutuskeskittymää eli Malmin ja Tapanilan seutua. Vaikka maalaiskunnan johto oli vuosisadan alussa suhtautunut hyvin karsaasti sen alueelle syntyneeseen suureen ja pääosin suomenkieliseen työläisasutukseen, niin 1930-luvun lopulle tultaessa kunnan päättäjät olivat jo vahvasti sitä mieltä, että Malmi ja Tapanila oli säilytettävä maalaiskunnan yhteydessä. Tähän asennemuutokseen vaikutti vuoden 1917 kunnallislakia seurannut kunnalliselämän demokratisoituminen ja maalaiskunnan poliittisten voimasuhteiden muutos, jonka myötä esikaupunkien edustajat olivat päässeet hallitsevaan asemaan kunnan valtuustossa. Siihen vaikutti kuitenkin myös se tosiasia, että 1930-luvulle tultaessa esikaupungeista oli jo ehtinyt tulla tärkeä osa kunnan taloudellista elämää ja identiteettiä, eikä niitä enää koettu kunnassa miksiäkään vieraiksi tunkeilijoiksi. Asukkaiden parissa esiintynyt kaupunkiliitoksen vastustus kertoo puolestaan siitä, että he näkivät asuinalueensa elinvoimaisina yhdyskuntina, jotka kykenivät kehittymään myös ilman kaupungin apua. Lisäksi asukkaita huolestutti se, että mahdollisen kaupunkiliitoksen jälkeen heidän asuinalueensa jäisivät Helsingin takamaaksi, jonka kehittämiseen kaupungilla ei riittäisi voimavaroja eikä kiinnostusta. Suuren alueliitoksen jälkeinen kehitys osoittikin tämän pelon olleen aiheellinen. (Hako 1980; Herranen 1997, 147–151; Litzen & Vuori 1997, 366–372, 419–425.)

Esikaupunkien kasvun kannalta keskeisellä julkisen hallinnon alueella, rakentamisen sääntelyssä, tapahtui 1900-luvun alkuvuosikymmeninä jonkinlaista kehitystä, mutta sen vaikutukset vaihtelivat suuresti eri esikaupunkien välillä. Keskiluokan esikaupungeissa

rakentamista valvottiin niille laadittujen paikallisten rakennusjärjestysten avulla, ja Haagassa ja Munkkiniemessä oli tietyille alueille laadittu jopa asemakaavat (Harvia, 1936a: 169–188). Sen sijaan työväen esikaupungeissa rakentaminen pysyi 1930-luvun alkuun saakka täysin vapaana – toisin sanoen yksityiset rakentajat saivat rakentaa omalle tontilleen miten halusivat, eikä kukaan valvonut miten he sijoittivat talonsa tontilleen tai millaisten piirustusten pohjalta he niitä rakensivat. Rakentamisen sääntely kuitenkin tiukentui vuonna 1932 voimaan tulleen uuden asemakaavalain myötä. Sen mukaan taajaväkisiksi yhdyskunniksi julistetuilla alueilla (jollaisia olivat Helsingin ympäristön työläisyhdyskunnista Malmi-Tapanila, Pakinkylä, Pitäjänmäki, Pukinmäki ja Tikkurila) tuli olla vahvistettu rakennussuunnitelma. Koska mainituille yhdyskunnille ei ollut laadittu tällaisia suunnitelmia, ne joutuivat vuoden 1932 alusta lähtien rakennuskieltoon. Tämä ei tosin kokonaan pysäyttänyt rakentamista näillä alueilla, sillä rakentaminen oli edelleen mahdollista maaherran myöntämän poikkeuslupan turvin. Yrjö Harvian mukaan työläisrakentajat saattoivat myös yksinkertaisesti olla piittaamatta asemakaavalain määräyksistä ja rakentaa talonsa ilman lupaa (Harvia 1936b, Mietintö 8, 40).

Asemakaavalain lisäksi esikaupunkiasutuksen kasvua hillitsivät Helsingin kaupungin vuonna 1917 aloittamat laajamittaiset maanostot, joiden avulla se pyrki rajoittamaan yksityistä tonttien myyntiä ympäristössään. Tämän toiminnan ansiosta kaupunki sai jo ennen vuoden 1946 alueliitosta omistukseensa suurimman osan niistä maa-alueista, jotka tuolloin liitettiin sen hallinnolliseen alueeseen (Brunila 1962, 16–26; Litzen & Vuori, 1997, 187–188).

Rakennussääntelyn tiukentuessa työväen esikaupunkiasutus alkoi levittäytyä radanvarren yhdyskunnista muualle Helsingin ympäristöön, missä vapaa rakentaminen oli vielä mahdollista. Asutuksen leviämistä uusille alueille edisti myös linja-autoliikenteen kehitys, jonka ansiosta kaupungin ulkopuolelle muuttaneet ihmiset eivät enää olleet niin riippuvaisia rautatieyhteydestä (Litzen & Vuori 1997, 277). Näin syntyivät 1930-luvun lopulla ainakin Friherrsin ja Vaaralan pientaloalueet Helsingin maalaiskuntaan sekä Jupperi ja Laaksolahti Espooseen. Radanvarren esikaupunkeihin verrattuna nämä uudet "linja-autoesikaupungit" olivat kooltaan selvästi pienempiä, aluksi vain joidenkin satojen asukkaiden yhdyskuntia. Tonttien myynti niissä tapahtui paikallisten maanomistajien toimesta ja ostajat olivat tyypillisesti työväestöä tai alemmaa keskiluokkaa. Niille oli tyypillistä myös se, että ne syntyivät keskelle maaseutua, useiden kilometrien päähän lähimmästä rautatieyhteydestä. Syrjäisen sijainnin vuoksi monet niiden ensimmäistä tontinostajista ostivatkin tontin vain kesämökkiä varten, mutta melko pian niiden asutus muuttui luonteeltaan täysin vakinaiseksi. (Laaksoalahden... 1983; Lanu 1995; Lius 1997; Törrönen & Hako 1988.)

Vapaasti kasvaneiden työläisesikaupunkien rinnalla alkoi 1920-luvulta lähtien esiintyä myös julkisesti ohjattua ja tuettua työväen esikaupunkirakentamista, vaikka sen merkitys jäikin vielä sotia edeltävänä aikana suhteellisen vähäiseksi. Helsingin seudulla tällaista rakentamista edustivat Helsingin kaupungin koillisosaan 1920- ja 30-luvuilla syntyneet Toukolan, Käpylän, Kumpulan ja Koskelan pientaloalueet. Lisäksi Käpylään rakennettiin 1920-luvulla valtion tukemia ja sarjatuotantona valmistettuja puisia pienkerrostaloja, jotka ikään kuin ennakoivat sotien jälkeen alkanutta lähiörakentamisen aikakautta. Ajan sosiaalireformististen aatteiden mukaisesti Helsingin kaupunki, Suomen valtio sekä

taustalla vaikuttanut Asuntoreformiyhdistys halusivat luoda näille alueille hyvin järjestettyjä nykyaikaisia asuinalueita, joissa työväestö voisi asua suhteellisen edullisesti valtion lainoittamissa mutta kuitenkin omatoimisesti rakennetuissa pientaloissa. Samalla työväestön asuminen haluttiin saada julkisen kontrollin alaiseksi, mistä kertovat omatoimista rakentamista säännelleet yksityiskohtaiset rakennusohjeet sekä vuokralaisten pitämistä koskeneet tiukat rajoitukset. Näitä määräyksiä kuitenkin rikottiin hyvin yleisesti ja työläisrakentajat tekivät koteihinsa omavaltaisia muutoksia ja laajennuksia ja ottivat niihin luvatta vuokralaisia asumaan. (Hursti 1987, 12–60; Ruonavaara 1993, 215–224; Siipi 1962, 269–276.)

Toisen maailmansodan aikana rakennustoiminta oli Helsingin ympäristössä ymmärrettävästi vähäistä. Kuitenkin välirauhan aikana 1940–41 Helsingin kaupungin omistamille maille Oulunkylän kuntaan rakennettiin pienehkö Pirkkolan omakotialue talvisodassa menetetystä Karjalasta paenneelle siirtoväelle. Tämä alue oli jatkoa Helsingin kaupungin 1920-luvulla aloittamalle julkisesti ohjatun pientalorakentamisen politiikalle. Kaupunki oli tehnyt Pirkkolassa alustavia raivaustöitä jo vuonna 1939, mutta talvisodan syttyminen oli pysäyttänyt nämä työt heti alkuunsa. Välirauhan aikana alueelle onnistuttiin kuitenkin rakentaa kokonainen pientaloalue Ruotsista lahjoituksena saatujen tehdasvalmisteisten elementtiomakotitalojen ansiosta. Työväen esikaupunkien yleisestä kaavasta poiketen rakentaminen ei ollut Pirkkolassa omatoimista vaan siitä vastasivat pääosin kaupungin rakennustoimiston palkkaamat työmiehet. Poikkeuksellista oli myös se, että kaupunki rakennutti alueelle heti alussa katu-, viemäri- ja vesijohtoverkot. (Meurman 1991, 6–20.)

Sotien jälkeen esikaupunkiasutuksen kasvuun Helsingin ympäristössä vaikutti suuresti vuoden 1945 maanhankintalaki, joka velvoitti suuret maanomistajat luovuttamaan asuntotontteja sodassa luovutettujen alueiden siirtoväelle, perheellisille rintamamiehille, sotaleskillä ja -orvoille. Lain seurauksena esimerkiksi Helsingin kaupungille osoitettiin yli 10.000 anomusta omakotitontin saamista varten, joista noin 8000 hyväksyttiin. Käytännössä Helsingin kaupungin maille – joista osa sijaitsi kaupungin hallinnollisten rajojen ulkopuolella – rakennettujen omakotitalojen määrä jäi kuitenkin selvästi tätä pienemmäksi. Tähän vaikutti erityisesti vuonna 1949 tehty lakimuutos, jonka myötä maansaantiin oikeutetut henkilöt saattoivat halutessaan vaihtaa tonttioikeutensa osakkuuteen valtion Arava-rahoituksella tuetuissa kerrostalo-osakeyhtiöissä. (Brunila 1962, 38–69; Herranen 1997, 147–148; Lampi 2007, 63–67.)

Maanhankintalain seurauksena Helsingin vanhat esikaupunkialueet tiivistyivät ja laajenivat ja myös kokonaan uusia rintamamiestaloalueita syntyi. Helsingin rajojen sisäpuolella uutta pientaloasutusta syntyi Oulunkylään, Malmille, Tapanilaan, Tuomarinkylään, Taliin, Kaarelaan, Pukinmäkeen, Herttoniemeen ja Vartiokylään (Herranen 1997, 147–148). Huomattavaa uutta asutusta syntyi myös naapurikuntiin. Espoossa sitä syntyi erityisesti Leppävaaran seudulle ja Helsingin maalaiskunnassa esimerkiksi Asolaan, Hämevaaraan, Linnaisiin, Rajakylään, Ylästöön ja Tikkurilan seudulle (Muukka & Mäkynen 2005, 64; Räsänen 1984; Salmi 2011; Virtanen 1989). Rintamamiestalojen vilkkain rakennuskausi ajoittui 1950-luvulle, mutta jonkin verran näitä taloja valmistui vielä 1960-luvun alkuvuosina (Lampi 2007, 66–67).

Rakentamistapansa puolesta jälleenrakennuskauden rintamamiestaloalueet olivat yhdistelmä vanhaa ja uutta. Vanhaan tapaan rakentajat tukeutuivat vahvasti työväen hartiapankkirakentamisen perinteeseen, jossa talojen rakentaminen pyrittiin toteuttamaan mahdollisimman omatoimisesti. Myös rintamamiestaloalueiden tekninen infrastruktuuri jäi aluksi perinteisen vaatimattomalle tasolle, sillä vesi- ja viemäriverkostot rakennettiin niihin vasta vuosia myöhemmin. Toisaalta niissä näkyi myös yhteiskunnallisen sääntelyn ja standardisoinnin huomattava lisääntyminen verrattuna sotia edeltäneeseen aikaan. Rakennusluvan ja valtion tukeman asuntolainan saadakseen rakentajat joutuivat nimittäin rakentamaan talonsa hyväksytyjen rakennuspiirustusten mukaan, mikä käytännössä tarkoitti standardoitujen tyyppi- ja piirustusten käyttämistä. Näin syntyi sotien jälkeisten rintamamiestaloalueiden yhtenäinen ulkoinen ilme, jota hallitsivat hyvin samannäköiset, kuutiomaiset ja kaltevakattoiset puolitoistakerroksiset tyyppitalot. Kirsi Saarikankaan mukaan rintamamiestaloalueet edustivatkin eräänlaista pula-ajan versiota siitä suomalaisen asumisen standardisointi- ja modernisointiprojektista, jonka näkyvimpänä ilmentymänä tulivat olemaan Suomeen sotien jälkeisinä vuosikymmeninä rakennetut lukemattomat kerrostalolähiöt. (Lampi 2007, 63–67; Saarikangas 2002, 350–362.)

2.4 Keskiluokan esikaupungit

Helsingin ympäristön esikaupungistuminen ei tapahtunut pelkästään työväestön voimin, sillä seudulle syntyi jo varhaisessa vaiheessa myös huomattavaa keski- ja yläluokan esikaupunkiasutusta. Kuten muualla teollistuvassa maailmassa oli tapahtunut jo aiemmin, myös Helsingissä alkoi varakkaan väestön piirissä esiintyä 1800-luvun lopulla kasvavaa halukkuutta muuttaa asumaan kaupungin ulkopuolelle. Idyllisempää asuinympäristöä ja etäisyyttä kiihtyvän teollistumisen ja väestönkasvun haittavaikutuksista haettiin ennen kaikkea kaupungin läheisiltä rannikkoalueilta sekä Vantaajoen varrella sijainneilta alueilta. Aluksi kyse oli lähinnä kesäasuksesta, mutta melko pian monet herrasväen kesähuvilat otettiin ympärivuotiseen käyttöön. 1900-luvun alussa tulivat kuvaan mukaan myös maayhtiöt, jotka alkoivat järjestelmällisesti kehittää Helsingin ympäristöön kokonaisia keskiluokan huvilaesikaupunkeja. (Litzen & Vuori 1997, 88–95, 161–186.)

Yksi huomattavimmista keskiluokan esikaupungeista syntyi Oulunkylään Helsingin pohjoispuolelle. Tälle alueelle alkoi syntyä vakituista herrasväen huvila-asutusta jo 1800-luvun lopulla, jolloin siellä aiemmin kesäaikaan viettäneet varakkaat kaupunkilaisperheet alkoivat asettua alueen pysyviksi asukkaiksi. 1900-luvun alussa paikkakunta tunnettiin viihtyisänä pienenä huvilakaupunkina, jossa oli terveellinen ilma, luonnonläheinen ympäristö, vilkasta seuralämää sekä kätevä junayhteys kaupunkiin. Alueen selkeä valtakieli oli ruotsi, mutta siellä saattoi kuulla puhuttavan myös suomea ja venäjää. Paikallisen seuralämän keskuksia olivat kylpylähotelli Seurahuone sekä vuonna 1893 rakennettu ravirata, jossa harrastettiin hevosurheilun lisäksi myös monenlaista muuta urheilua sekä järjestettiin ulkoilmajuhlia. Kansainvälistä väriä Oulunkylän elämään toivat ennen kaikkea Venäjän armeijan upseerit, joilla oli tapana järjestää riehakkaita juhlia Seurahuoneella. (Harmo 1987, 35–45, 75–86; Litzen & Vuori 1997, 88–95.)

Kaupungin läheisyydellä ja nopealla rautatieyhteydellä oli kuitenkin se seuraus, ettei Oulunkylän herraskainen idylli säilynyt säröttömänä kovin kauan. 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä myös työväestö löysi tiensä Oulunkylään, minkä jälkeen paikkakunnan väkiluku alkoi kasvaa voimakkaasti: kun vielä vuonna 1906 siellä oli ollut vain vajaat 700 asukasta, niin vuonna 1911 asukkaita oli jo yli 2000. Seuraava voimakas kasvukausi ajoittui 1920-luvulle, jolloin paikkakunnan väkiluku nousi yli 3500:n. Kasvun myötä työväestön osuus Oulunkylässä kasvoi huomattavasti ja samalla paikkakunnan enemmistökieleksi tuli suomi. Puhdasta työläisesikaupunkia Oulunkylästä ei kuitenkaan tullut, sillä keskiluokan osuus säilyi siellä edelleen selvästi suurempana kuin mitä se oli esimerkiksi Malmilla ja Tapanilassa. (Harvia 1936b, Mietintö 4, 8–12; Impola 1970, 15–16.)

Oulunkylän kehitys muistutti siinä mielessä saman aikakauden työläisesikaupunkien kehitystä, että sielläkin asutuksen kasvu tapahtui varsin vapaasti ja ilman mitään kokonaisvaltaista suunnitelmaa. Alkusysäyksen alueen kasvulle antoi se, kun paikalliset maanomistajat alkoivat 1800-luvun lopulla vuokrata ja myydä sieltä huvilatontteja herrasväelle (Harvia 1936b, Mietintö 4, 4–7). Rakentamisen sääntely pysyi alueella vähäisenä myös sen jälkeen kun Oulunkylästä tuli itsenäinen kunta vuonna 1921. Tilanne muuttui vasta vuonna 1939, jolloin Oulunkylä tulevaa kaupunkiliitosta ennakoiden liitettiin Helsingin rakennustarkastajan valvonta-alueeseen (Impola 1970, 26–28). Vapaa rakentamistapa näkyi muun muassa siinä, että sotia edeltäneen ajan Oulunkylän tekninen infrastruktuuri oli yhtä alkeellisella tasolla kuin saman aikakauden työläisesikaupungeissa. Sirkka Impola kertoo, että

[o]hjaavien määräysten puuttumisesta johtuen olivat asuin- ja ulkorakennukset monesti väärin sijoitettuja. Kaatopaikat ja ulkokuoneet saattoivat olla aivan tien varrella tai naapurin asuinrakennuksen lähellä. Jätevedet laskivat oman tai naapurin pihan läpi. Runoilija Larin-Kyöstikin kirjoitti niin myöhään kuin 1938, miten viereisessä huvilassa toimivan pesuliikkeen likavedet pumpattiin suoraan hänen pihaansa "niin suuressa mitassa, että koko pihani piakkoin on yhtenä lammikkona".

Impola 1970, 26

Muissa keskiluokan esikaupungeissa kehitys eteni selvästi suunnitelmallisemmin kuin Oulunkylässä. Keskelle Espoon maalaiskuntaa syntyneessä Grankullassa sekä Helsingin läheisyyteen syntyneissä Haagan ja Munkkiniemen yhdyskunnissa tonttien palstoitusta ja rakentamista sääntelivät näillä alueilla toimineiden maayhtiöiden teettämät rakennussuunnitelmat. Haagassa ja Munkkiniemessä tontteja palstoittanut M. G. Stenius -yhtiö rakennutti näille alueille jopa vesijohtoverkostot. Mainituista alueista Grankulla ja Munkkiniemi olivat selkeästi keskiluokan asuinalueita; Haagassa sen sijaan asui Oulunkylän tavoin myös paljon työväestöä. (Harvia 1936b, Mietinnöt 2, 3 ja 16; Litzen & Vuori 1997, 167–171.)

Kaikkein järjestelmällisimmin kehitettiin kuitenkin Helsingin itäpuolelle Kulosaareen syntynyttä huvilayhdyskuntaa, jota alettiin rakentaa vuonna 1907 Ab Brändö Villastad -nimisen yhtiön toimesta. Yhtiön toimesta Kulosaaren yhdyskunnalle laadittiin rakentamista ohjannut asemakaava ja lisäksi se rakennutti alueelle hyvätasoisien

tieverkoston sekä vesijohto- ja viemäriverkostot. Vuonna 1911 yhtiö järjesti saaren asukkaille jopa raitiotieyhteyden kaupunkiin. Aluksi raitiovaunut tosin kulkivat hankalasti lossilla Kulosaaren ja Sörnäisten välisen salmen yli, mutta vuonna 1919 paikkaan saatiin rakennettua silta ja sitä kautta nopeampi yhteys kaupunkiin. Tällainen edistyksellisyys oli mahdollista, koska Kulosaari oli alusta saakka tarkoitettu hyvin varakkaan väen asuinalueeksi, jolla oli varaa maksaa alueen moderneista palveluista ja mukavuuksista. 1900-luvun alkupuolella Kulosaari olikin selvästi elitistisin ja eksklusiivisin Helsinkiä ympäröineistä esikaupunkialueista. Sen asukkaat kuuluivat tyypillisesti ylempään keskiluokkaan ja alueella asunut työväestökin oli pääasiassa varakkaiden perheiden palveluskuntaa tai muuta apuväkeä. (Litzen & Vuori 1997, 167–173; Harvia 1936b, Mietintö 5.)

Kulosaari edusti Helsingin varhaisista esikaupungeista ehkä kaikkein puhtaimmin 1800-luvulla länsimaissa kehittyntä porvarillisen esikaupunkielämän ihannetta, jonka ydinajatuksena oli yhdistää asumisessa kaupunkimaisen ja maalaismaisen ympäristön parhaat puolet (ks. esim. Archer 1983; Fishman 1987; Sies 1987). Kuten Kulosaaren historiikin kirjoittanut Laura Kolbe (1988b) on todennut, alueelle hakeutuneet ylemmän keskiluokan perheet saattoivat elää siellä rauhallisessa ja luonnonläheisessä ympäristössä ja silti nauttia moderneista kaupunkimaisista mukavuuksista. Helsingissä sijainneet työpaikat ja kulttuuriset ja sosiaaliset virikkeet olivat sieltä helposti saavutettavissa, mutta samalla kasvavan teollisuuskaupungin ikävämät puolet kuten melu, saasteet, ahtaus ja rikollisuus olivat sieltä turvallisen välimatkan päässä. Toisaalta Kulosaareen muuttanut ylempi keskiluokka halusi Kolben mukaan ottaa etäisyyttä myös kaupungin perinteisestä yläluokkaisesta seuralämästä. Julkisen ja muodollisen seuralämän sijaan elämää Kulosaareissa leimasivat ihmisten välinen epämuodollinen seurustelu ja vapaa-ajanvietto sekä ennen kaikkea nousevan keskiluokan arvostama yksityinen perhe-elämä.

2.5 Helsingin vanhat esikaupungit tilastojen valossa

Väestö

Väestötilastoissa Helsingin ympäristössä 1900-luvun alussa alkanut esikaupungistuminen näkyy huomattavana väestönkasvuna kaupunkia ympäröineellä maaseudulla. **Taulukosta 1** näkyy, miten Helsingin ja sen ympäristökuntien henkikirjoitettu väestö kasvoi vuosina 1900–1950. Siitä näkyvät myös seudulla tapahtuneet kuntajaon muutokset, jotka nekin olivat suurelta osin esikaupungistumisen seurausta. Vuosisadan alussa Helsingin ympäristökuntiin kuuluivat ainoastaan Helsingin ja Espoon maalaiskunnat, mutta 1920-luvun alussa tapahtuneiden kuntajakojen seurauksena niiden rinnalle ilmestyivät Huopalahden, Oulunkylän, Kulosaaren, Kauniaisten (Grankullan) ja Haagan pikkukunnat. Näistä kolme ensimmäistä erotettiin Helsingin maalaiskunnasta, mutta Kauniaisten kauppala erotettiin Espoosta ja Haagan kauppala Huopalahden kunnasta. Vuonna 1946 Helsingin ympäristökuntien määrä väheni kolmeen, kun Huopalahti, Haaga, Oulunkylä ja

Kulosaari liitettiin Helsingin kaupunkiin. Samalla kaupunkiin liitettiin Helsingin maalaiskunnan esikaupungistunut eteläosa, joka käsitti kaksi kolmasosaa maalaiskunnan silloisesta väestöstä ja kolmanneksen sen pinta-alasta (Litzen & Vuori 1997, 423).

Taulukko 1. *Helsingin ja sen ympäristökuntien henkikirjoitettu väestö vuosina 1900–1950 (lähteet: Harvia 1936a, 70–72; HKTV 1951, 25–27).*

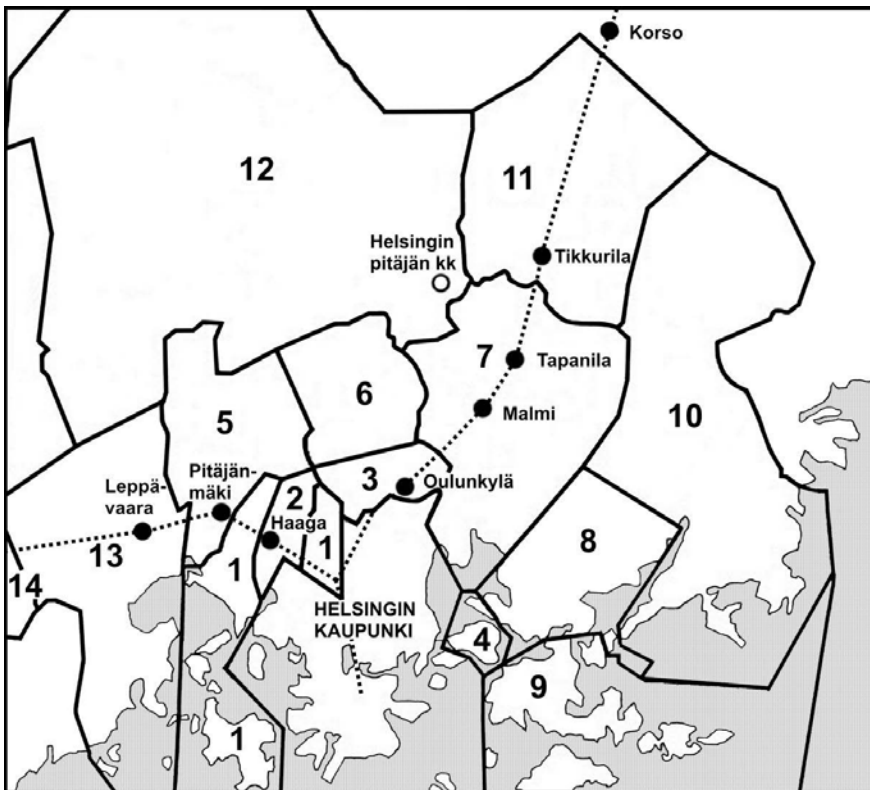
	1900	1910	1920	1930	1941	1950
Helsingin maalaiskunta	12693	17013	17434	21927	35413	14976
Huopalahti (1920 - 1945)			3066	2247	11691	
Haaga (1923 - 1945)				2476	3197	
Oulunkylä (1921 - 1945)				3282	4558	
Kulosaari (1922 - 1945)				1227	1280	
Espoon maalaiskunta	5881	7891	8817	11370	15496	22776
Kauniainen (1920 -)			1335	1656	1919	2406
Ympäristökunnat yhteensä	18574	24904	30652	44185	73554	40158
Helsinki	79126	118736	152200	205833	252484	370962

Vuonna 1900 Helsingin ympäristö oli vielä melko tavallista uusmaalaista maaseutua. Tosin aivan kaupungin rajan lähelle Helsingin maalaiskunnan eteläosaan olivat jo tuolloin syntyneet Hermannin ja Toukolan työläisesikaupungit. Kuten edellä todettiin, nämä varhaiset esikaupungit liitettiin Helsinkiin jo vuonna 1906. Lisäksi vuosisadan alussa Pasilaan syntynyt esikaupunki liitettiin Helsinkiin vuonna 1912. Nämä alueliitokset luonnollisesti hidastivat Helsingin maalaiskunnan väestönkasvua 1900-luvun alussa, kun kunnan väkirikkaimmat osat liitettiin osaksi kaupunkia. Tästä huolimatta Helsingin maalaiskunnan ja siitä 1920-luvulla erotettujen pikkukuntien yhteenlaskettu väestö yli nelinkertaistui vuosien 1900 ja 1941 välillä. Suurin osa tästä kasvusta johtui tässä tutkimuksessa kuvattujen pientaloesikaupunkien kasvusta. Huopalahden kunnassa 1930-luvulla tapahtuneen suuren väestönkasvun taustalla oli kuitenkin siellä tuolloin alkanut kerrostalorakentaminen (Herranen 1997, 134). Espoossa (Kauniainen mukaan lukien) esikaupungistuminen oli hieman hitaampaa, mutta sielläkin väestö lähes kolminkertaistui vuosien 1900 ja 1941 välillä.

Esikaupungistuminen ei edennyt tasaisesti Helsingin ympäristössä, vaan se keskittyi pääasiassa rautateiden varsille sekä kaupunkia lähellä sijainneille alueille. Suuret osat Helsingin ja Espoon maalaiskunnista pysyivät 1900-luvun alkupuoliskolla edelleen täysin maaseutuna, Espoon tapauksessa jopa erämaana. Niinpä esikaupunkien kehitystä tarkasteltaessa on hyvä tarkastella lähemmin sitä suppeampaa aluetta, jossa esikaupungistumista varsinaisesti tapahtui. Tähän antaa mahdollisuuden Yrjö Harvian vuonna 1936 ilmestynyt *Helsingin esikaupunkiliitos* -selvitys, jossa Harvia kartoitti yksityiskohtaisesti Helsingin ympäristön maanomistussuhteita, rakennuksia, tieoloja,

asuinoloja sekä väestöllisiä, taloudellisia ja hallinnollisia olosuhteita (Harvia 1936ab). Selvityksessään Harvia jakoi Helsingin lähiympäristön neljääntoista niin kutsuttuun liitosalueeseen, joista kahdessatoista esiintyi esikaupunkiasutusta selvityksen tekoaikana 1930-luvulla (ks. **Kuvan 5** kartta). Seuraavassa tilastollisessa tarkastelussa viitataan näihin kahteentoista liitosalueeseen yleisnimityksellä Helsingin esikaupunkivyöhyke. Siihen eivät kuulu Västersundomin ja Supistetun Helsingin maalaiskunnan liitosalueet, joissa ei vielä Harvian selvitystyön aikana ollut esikaupunkiasutusta.

Kuva 5 Yrjö Harvian määrittelemät Helsingin liitosalueet: 1) Huopalahden kunta, 2) Haagan kauppala, 3) Oulunkylän kunta, 4) Kulosaaren kunta, 5) Pitäjänmäki, 6) Pakinkylä, 7) Malmi-Tapanila, 8) Herttuaniemi, 9) Itäinen saaristo, 10) Västersundom, 11) Tikkurila, 12) Supistettu Helsingin maalaiskunta, 13) Leppävaara, 14) Grankulla (lähde: Harvia 1936ab).

Taulukossa 2 on kuvattu henkikirjojen perusteella laskettu väestökehitys Harvian määrittelemillä liitosalueilla vuosina 1905–1930. Lisäksi siinä on kuvattu Helsingin kaupunkiin liitettyjen alueiden väkiluvut vuonna 1950. Liitosalueet on ryhmitelty Harvian jakoa noudattaen pohjoisiin, läntisiin ja itäisiin liitosalueisiin. Taulukossa näkyy sama voimakas väestönkasvu joka tuli esiin jo edellisessä kunnittaisessa väestötaulukossa, mutta nyt muutos on vielä korostuneempi, koska mukana ovat vain ne alueet joissa

esikaupungistumista varsinaisesti tapahtui. Selvästi voimakkainta esikaupungistuminen oli Malmi-Tapanilassa, jonka väkiluku oli vuonna 1930 noussut noin kymmeneen tuhanteen, siis lähes seitsenkertaiseksi vuoteen 1905 verrattuna. Seuraavaksi eniten väkeä oli Leppävaaran liitosalueella, jossa oli 1930-luvun vaihteessa noin neljätuhatta asukasta. Muiden liitosalueiden väkiluku liikkui tuhannen ja kolmen ja puolen tuhannen välillä. 1930-luvun vaihteen jälkeisestä kehityksestä voidaan todeta, että esikaupungistuminen jatkui voimakkaana useimmilla liitosalueilla. Esimerkiksi Malmi-Tapanilassa oli vuonna 1950 jo yli 17.000 asukasta ja Oulunkylässäkin yli 7000 asukasta. Selvästi voimakkainta väestönkasvu oli Huopalahdessa, jonka väestö moninkertaistui alueella 1930-luvun lopulla alkaneen kerrostalorakentamisen seurauksena.

Taulukko 2. *Yrjö Harvian määrittelemien liitosalueiden henkikirjoitettu väestö vuosina 1905–1930 ja vuonna 1950 (lähteet: Harvia 1936a, 71–79; HKTV 1951, 25–27).*

	1905	1910	1920	1930	1950
Oulunkylä	716	1959	2275	3282	7354
Pakinkylä	340	819	1200	1432	5535
Malmi-Tapanila	1487	2723	5464	9905	17689
Tikkurila	1114	1387	1950	2715	
Huopalahti				2247	14183
Haaga	680	2177	3066	2476	3592
Pitäjänmäki	532	864	929	1503	2846
Leppävaara	766	1143	2116	4163	
Grankulla	551	1085	2118	2602	
Kulosaari	25	170	819	1227	1834
Herttuanieniemi	470	449	492	867	4587
Itäiset saaret	214	259	263	927	2241
Koko esikaupunkivyöhyke	6895	13035	20692	33146	
Helsinki	79126	118736	152200	205833	370962

Harvian selvityksen pohjalta voidaan esittää vieläkin tarkempi aluejako, josta näkyvät liitosalueiden sisältämien yksittäisten kylien ja esikaupunkien väkiluvut 1930-luvun vaihteessa. **Taulukossa 3** on esitetty nämä tiedot pohjoisista ja läntisistä liitosalueista. Kuten taulukosta näkyy, niihin sisältyi esikaupunkiasutuksen lisäksi myös sellaisia alueita, jotka olivat 1930-luvun alussa vielä täysin maaseutua. Lisäksi osa liitosalueista piti sisällään useita esikaupunkeja. Liitosalueiden sisältämät esikaupungistuneet kylät/alueet erottuvat taulukossa selvästi suuremmilla väkiluvuillaan, jotka nousevat useisiin satoihin tai jopa tuhansiin. Maaseutuna säilyneiden kylien asukasluvut jäävät sen sijaan sadan tai parinsadan tienoille. Taulukosta on syytä huomioida erikseen Huopalahden kuntaan kuulunut (Pohjois-) Pasila, joka on eri alue kuin Helsinkiin vuonna 1912 liitetty Pasilan

esikaupunki. Lisäksi taulukko antaa harhaanjohtavan kuvan Tikkurilan liitosalueeseen kuuluneen Korson väkiluvusta, sillä siinä on mukana vain se osa Korsoa, joka kuului Helsingin maalaiskunnan Hanabölen kylään. Suurin osa Korsosta sijaitsi kuitenkin Tuusulan ja Keravan kuntien puolella. Harvian mukaan Korson todellinen asukasluku oli 1930-luvun puolivälissä noin tuhat asukasta (Harvia 1936b, Mietintö 12, 30–31).

Taulukko 3. *Liitosalueiden henkikirjoitettu väestö kylittäin ja esikaupunkialueittain vuonna 1930 (poikkeava vuosi suluissa) (lähde: Harvia 1936b).*

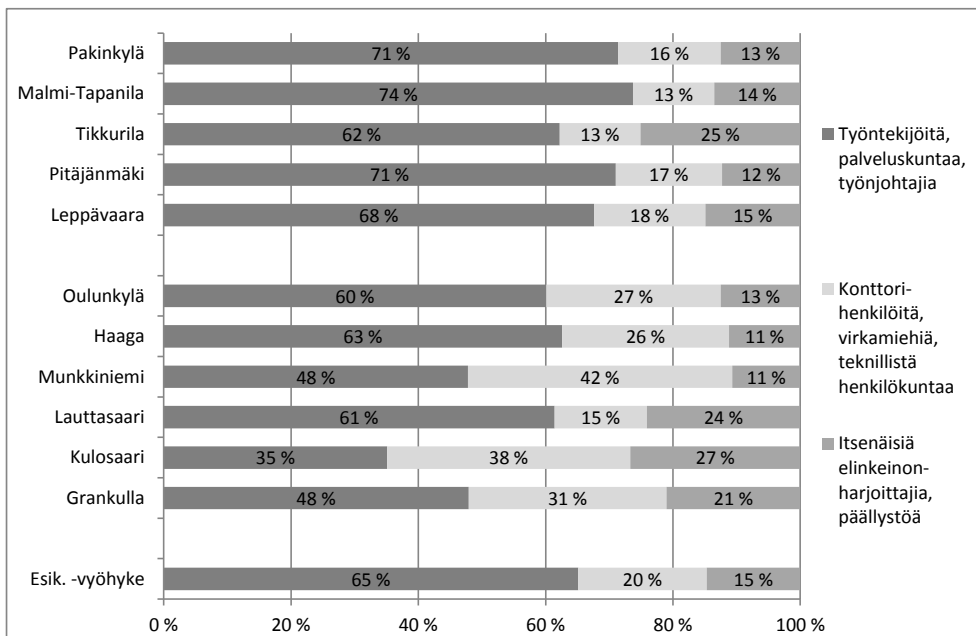
<u>Pohjoiset liitosalueet</u>		<u>Läntiset liitosalueet</u>	
Oulunkylän kunta	3282	Huopalahden kunta	2369
(Oulunkylä, Käpylä)		Lauttasaari	1121
Pakinkylä	1574 (1931)	Munkkiniemi	1042
Pakinkylä	1350	Pasila	206
Tuomarinkylä	115	Haagan kauppal	2476
Tomtbacka ja Nackböle	109	Pitäjänmäki	1595 (1933)
Malmi-Tapanila	10466 (1928)	Känala ja Tali	1393
Tapanila	6227	(Pitäjänmäki, Reimars)	
(Tapanila, Puistola, Heikinlaakso)		Kärböle	202
Malmi	3176	Leppävaara	4163
(Malmi, Sunnuntaipalstat, Nalliibacka)		Leppävaara	2262
Pukinmäki	742	(Leppävaara, Harakka, Alberga)	
(Pukinmäki, Savikylä)		Mäkkylä	889
Viiik	217	Kilo	835
(Viikinmäki)		Hagalund	146
Suutarinkylä	84	Grankulla	2602
Tikkurila	2715	Grankullan kauppal	1656
Tikkurila	1808	Bemböle ja Karvasbacka	830
Hanaböle	628	(Viherlaakso)	
(Rekola, Korso)		Smedsby	116
Fastböle	182		
Haxböle	97		

Luokkarakenne

Harvian selvityksen pohjalta voidaan tarkastella myös sitä, millaista väkeä Helsingin esikaupungeissa asui 1930-luvun vaihteessa ja miten he elivät. Seuraavassa esitetyt esikaupunkien ammattiryhmitystä, luokkarakennetta, kielisuhteita, ikärakennetta, työssäkäyntiä ja asuinoloja koskevat tiedot perustuvat Harvian selvitykseen sisältyviin, Gunnar Modeenin laatimiin tilastokatsauksiin, joiden perustana olivat vuoden 1930 väestölaskennan tiedot (Harvia 1936a, 70–102).

Väestölaskennan ammattiryhmätiedot paljastavat sen tosiasian, että Helsinkiä ympäröinyt maaseutu oli jo 1930-luvun vaihteessa jotain aivan muuta kuin perinteistä maaseutua. Tuolloin nimittäin enää 11 prosenttia alueen väestöstä sai toimeentulonsa maataloudesta. Maatalousväestön sijaan suurimmaksi ryhmäksi olivat nousseet teollisuudesta ja käsityöstä toimeentulonsa saaneet ihmiset, joita oli vajaat 40 prosenttia esikaupunkivyöhykkeen asukkaista. Liikenne, kauppa, julkinen sektori ja vapaat ammatit (lääkärit, juristit, taitelijat yms.) toivat toimeentulon noin 30 prosentille väestöstä. Loput 22 prosenttia kuului ryhmään "kotitaloustyö, sekatyöläiset, muut ammatit", tai sitten ryhmään "ilman ammattia tai ammatti tuntematon", johon kuului sekalaista väkeä ylioppilaista eläkeläisiin ja koroillaeläjistä laitoshoidokkeihin. (Mt., 80–83.)

Jo ammattiryhmätiedoista voidaan päätellä, että valtaosa Helsingin esikaupunkien väestöstä oli luokka-asemaltaan työväestöä. Tämä kuva vahvistuu entisestään **Kuviosta 1**, jossa on tarkasteltu esikaupunkiväestön jakautumista sen mukaan, millainen asema heillä oli ammatissaan.

Kuvio 1 *Helsingin esikaupunkien väestön jakautuminen perheen päähenkilön ammattiaseman mukaan vuonna 1930 (%) (lähde: Harvia 1936a, 80–90).*

Kuviossa Helsingin esikaupunkien väestö on jaettu perheen päähenkilön ammattiaseman mukaan kolmeen ryhmään, joista ensimmäinen vastaa työväestöä ja toinen ja kolmas karkeasti keskiluokkaa. Ensimmäiseen ryhmään on laskettu työntekijät, palveluskunta ja työnjohtajat; toiseen konttorihenkilökunta, virkamiehet ja teknillinen henkilökunta; kolmanteen itsenäiset elinkeinonharjoittajat ja sekä päällystöön kuuluvat. Kolmannelle ryhmälle on heti sanottava, että siihen sisältyy paljon sellaisia itsenäisiä

elinkeinonharjoittajia (kuten pienviljelijöitä, käsityöläisiä ja pienyrittäjiä), joiden sosiaalinen asema oli todellisuudessa lähempänä työväestöä kuin keskiluokkaa (mt., 82). Kuvioista on jätetty pois ne ihmiset, joilla ei ollut ammattia tai joiden ammatti oli tuntematon. Kuvion mukaan noin 65 prosenttia Helsingin esikaupunkiväestöön asukkaista kuului vuonna 1930 työväestöön. Kun otetaan huomioon ne itsenäiset elinkeinonharjoittajat, joiden tosiasiallinen sosiaalinen asema vastasi työntekijöitä, niin työväestön osuus nousee vielä suuremmaksi.

Esikaupunkiväestöön kokonaistilannetta kiinnostavampaa on tarkastella, miten yksittäiset esikaupungit erosivat toisistaan asukkaiden luokka-aseman suhteen. Jos varsinaisen työläisalueen rajana pidetään työntekijäväestön keskimääräistä osuutta koko esikaupunkiväestössä (65%), niin silloin työläisalueiksi lukeutuvat Pakinkylä, Malmi-Tapanila, Pitäjänmäki ja Leppävaara, joissa kaikissa työväestön osuus ylitti tämän rajan. Näiden alueiden työläisluonnetta korostaa lisäksi se, että niissä keskiluokkaa selvemmin edustanut "konttorihenkilökunnan, virkamiesten ja teknillisen henkilökunnan" ryhmä oli suhteellisen pieni. Työläisalueeksi voidaan lukea myös Tikkurila, jossa työntekijöiden osuus oli yli 60 prosenttia väestöstä ja jossa konttorihenkilökunnan ja virkamiesten osuus oli yhtä pieni kuin edellä mainituilla alueilla. Se että Tikkurilassa työntekijöiden osuus jäi hieman pienemmäksi kuin muilla mainituilla alueilla, johtui tämän liitosalueen suhteellisen suuresta maanviljelijäväestöstä (21% alueen väestöstä), joka painotti itsenäisten elinkeinonharjoittajien osuutta työntekijöiden kustannuksella. Tikkurilan alueen varsinaisen esikaupunkiasutus oli kuitenkin selvästi työläisvaltaista.

Oulunkylä, Haaga ja Lauttasaari muodostivat luokkarakenteensa puolesta esikaupunkien keskiryhmän, jossa työläisasutus yhdistyi huomattavaan keskiluokkaiseen asutukseen. Munkkiniemi, Grankulla ja Kulosaari olivat jo selkeästi keskiluokan tai ylemmän keskiluokan asuinalueita, sillä niissä työntekijöiden osuus jäi alle puoleen väestöstä ja Kulosaarissa vain kolmasosaan. Näistäkin suuri osa oli varakkaiden kotitalouksien palveluskuntaa (Harvia 1936a, 83–90).

Hyvin samankaltainen kuva esikaupunkien välisistä sosiaalisista eroista nousee esiin Harvian keräämistä verotiedoista (Harvia 1936b, Mietinnöt 2–16). Vuoden 1930 tietojen mukaan asukasta kohden lasketut keskimääräiset verotettavat tulot olivat alhaisimmat Pakinkylän liitosalueella (5273 markkaa). Seuraavaksi köyhimmät alueet olivat Tikkurila, Leppävaara, Pitäjänmäki ja Malmi-Tapanila, joissa keskimääräiset verotettavat tulot olivat 5500 ja 6500 markan välillä. Esikaupunkien keskiryhmään kuuluneissa Haagassa ja Oulunkylässä keskimääräiset verotettavat tulot olivat 7331 ja 7898 markkaa asukasta kohden. Huopalahdessa, johon kuuluivat Lauttasaari ja Munkkiniemi, tulotaso oli jo selvästi korkeampi, 10.429 markkaa per asukas. Selvästi vaurain esikaupunkialue oli kuitenkin Kulosaari, jossa asukasta kohden lasketut keskimääräiset verotettavat tulot olivat 16.143 markkaa. Grankullasta Harvialla ei ollut verotietoja, mutta voidaan olettaa, että sen tulotaso oli esikaupunkien kärkipäässä.

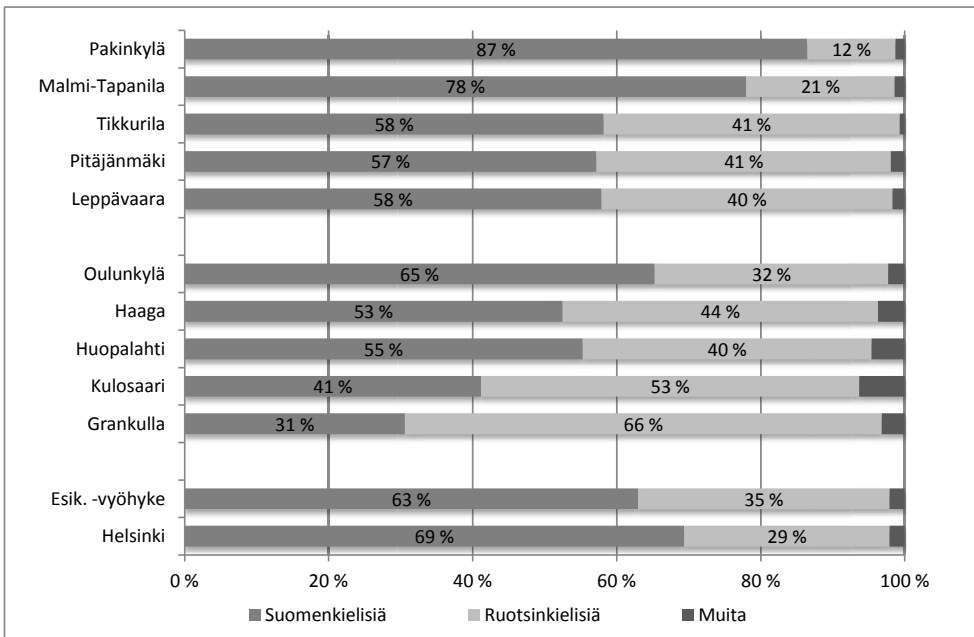
Vertailun vuoksi voidaan todeta, että samana vuonna Helsingin kaupungissa asukasta kohden lasketut keskimääräiset verotettavat tulot olivat 14.600 markkaa, eli selvästi korkeammat kuin esikaupungeissa keskimäärin. Osittain tämä ero saattoi johtua siitä, että esikaupungeissa väestö todella oli keskimäärin köyhempää kuin kaupungissa. Harvian mukaan tämä ei kuitenkaan ollut koko totuus asiasta, sillä asiaan vaikuttivat myös

veronkannon tehokkuuteen ja erilaisiin verovähennyksiin liittyvät erot, jotka saivat esikaupunkien tilanteen näyttämään todellista heikommalta. Ennen kaikkea eron vaikutti se, että kaupungissa oli paljon suuria liikeyrityksiä, joiden tulot kohottivat asukasta kohden laskettujen tulojen keskiarvoa. (Harvia 1936b, Mietintö 8, 20.)

Kieliryhmät ja ikärakenne

Perinteisesti Helsinkiä ympäröinyt maaseutu oli ollut lähes puhtaasti ruotsinkielistä seutua, joskin suomenkielisten osuus oli alkanut selvästi kasvaa seudulla 1800-luvun jälkipuoliskolla. Vuonna 1910, jolloin esikaupungistuminen oli juuri alkanut voimistua Helsingin niemen ulkopuolella, Helsingin ja Espoon maalaiskuntien väestöstä noin 70 prosenttia oli ruotsinkielisiä ja 30 prosenttia suomenkielisiä. Vuoteen 1920 mennessä suomenkieliset olivat kuitenkin jo saavuttaneet Helsingin esikaupunkivyöhykkeellä enemmistön aseman ja vuonna 1930 heitä oli jo lähes kaksi kolmasosaa alueen väestöstä. (Harvia 1936a, 92–94; Litzen & Vuori 1997, 26.)

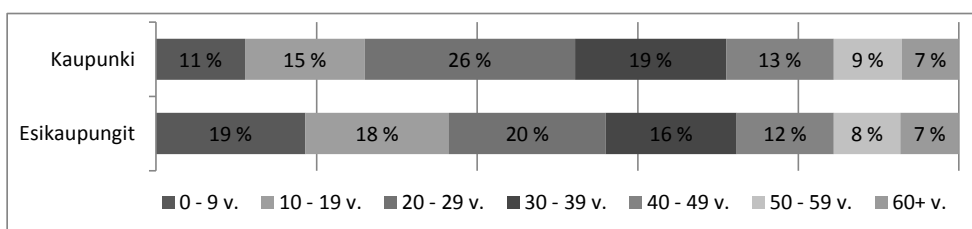
Vuoden 1930 tilannetta kuvaavasta **Kuviosta 2** nähdään, että suomenkielisten osuus oli suurin työväen asuinalueilla, erityisesti Pakinkylässä ja Malmi-Tapanilassa. Tikkurilan ja Leppävaaran alueilla, joissa asui suhteellisen paljon maanviljelijöitä, suomenkielisten osuus jäi näitä selvästi pienemmäksi. Keskiluokan asuinalueilla ruotsinkielisen väestön osuus oli myös suhteellisen suuri. Näin oli erityisesti Kulosaarissa ja Grankullassa, joissa ruotsinkieliset olivat enemmistönä.

Kuvio 2 Helsingin esikaupunkien väestö kieliryhmittäin vuonna 1930 (%) (lähde: Harvia 1936a, 92–94).

Yleisemmällä tasolla yllä oleva kuvio kertoo siitä, että Helsinkiä ympäröinyt alunperin ruotsinkielinen maaseutu oli jo sotien välisenä aikana muuttunut enemmistöltään suomenkieliseksi seuduksi. Toiseksi kuvio kertoo siitä, että esikaupunkeihin muuttanut työväestö oli pääosin suomenkielistä, kun taas keskiluokan esikaupunkeihin muuttanut varakkaampi väestö oli useammin ruotsinkielistä. Kuitenkin, suomenkielisten osuuden kasvusta huolimatta, Helsingin ympäristö oli vielä 1930-luvun vaihteessa hyvin selkeästi kaksikielistä seutua. Kaikissa esikaupungeissa (ehkä Pakinkylää lukuun ottamatta) ruotsinkieliset muodostivat edelleen ainakin huomattavan kokoisen vähemmistön ja useimmilla alueilla kieliryhmät olivat itse asiassa melko tasaväkisiä. Tosin Helsingin esikaupunkien suomalaistuminen ei pysähtynyt 1930-luvun vaihteen tasoon, vaan jatkui seuraavina vuosikymmeninä edelleen voimakkaana. Niinpä vuotta 1955 kuvaavista tilastoista näkyy, että esimerkiksi Pakinkylän ja Tuomarinkylän alueella ruotsinkielisten osuus oli tuolloin enää 4 prosenttia, Malmi-Tapanilassa 10 prosenttia, Oulunkylässä 16 prosenttia ja Kulosaareissa 33 prosenttia. Samana vuonna ruotsinkielisten osuus koko Helsingin väestöstä oli 17 prosenttia. (HKTV 1960, 34–35).

Esikaupunkien ikä- ja perherakenteesta saadaan yleiskuva **Kuviosta 3**. Siitä näkyy, että 1900-luvun alkupuolella Helsingin esikaupungit olivat ennen kaikkea lapsiperheiden asuinalueita, kun taas nuoret aikuiset viihtyivät paremmin kaupungissa. Alle 20-vuotiaiden lasten ja nuorten väestöosuus oli esikaupungeissa selvästi suurempi kuin itse kaupungissa, kun taas 20–29-vuotiaiden nuorten aikuisten kohdalla tilanne oli päinvastainen. Tätä vanhempien ikäryhmien kohdalla kaupunki ja esikaupungit olivat jotakuinkin tasoissa.

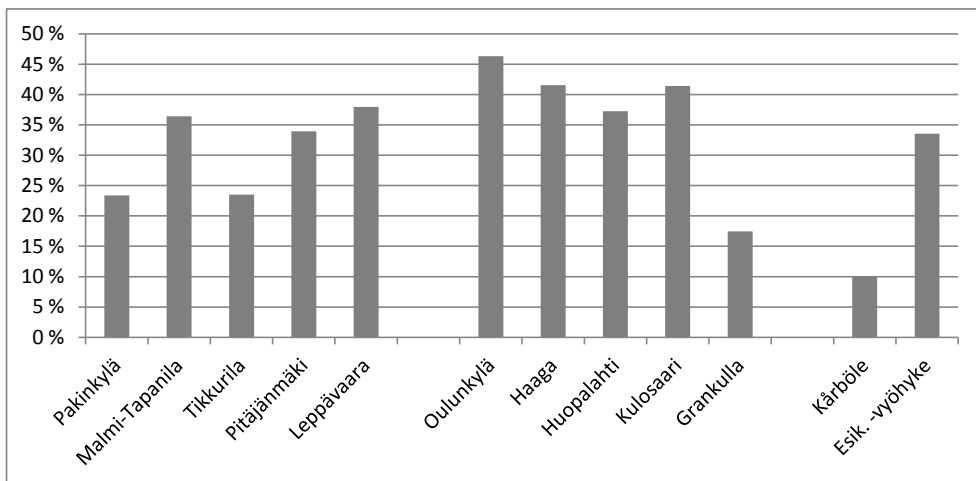

Kuvio 3 Väestön ikärakenne Helsingissä ja sen esikaupungeissa vuonna 1930 (%) (lähde: Harvia 1936a, 91–92).

Esikaupunkien perhekeskeisyys näkyi myös ihmisten siviilisäädyissä, sillä naimattomien yli 15-vuotiaiden osuus oli esikaupungeissa selvästi pienempi kuin Helsingin kaupungissa (29% vs. 41%). Vastaavasti naimisissa olevien osuus oli esikaupungeissa jonkin verran suurempi kuin kaupungissa (38% vs. 34%). Perhekeskeisyys näkyi myös kotitalouksien koossa, sillä sellaiset kotitaloudet, joihin kuului enemmän kuin kaksi henkeä, olivat esikaupungeissa paljon yleisempiä kuin kaupungissa. Esikaupungeissa niiden osuus oli noin 60 prosenttia kaikista kotitalouksista, kun kaupungissa se oli vain 40 prosenttia. (Harvia 1936a, 91–92, 101.)

Työssäkäynti

Harvian selvitykseen sisältyvässä väestökatsauksessa tarkasteltiin lyhyesti myös sitä, kuinka suuri osa Helsingin ympäristön asukkaista kävi töissä kaupungissa (Harvia 1936a, 90–91). Tämä oli luonnollisesti tärkeä tieto selvityksessä, jonka yhtenä tehtävänä oli selvittää, millaisia taloudellisia kytköksiä esikaupungeilla oli Helsinkiin. Myös tämä tarkastelu perustui vuoden 1930 väestölaskennan tietoihin. Niiden mukaan 6100 henkeä Helsingin esikaupunkiviyöhykkeen 35.000 asukkaasta kävi tuolloin töissä kaupungissa. Väestökatsauksessa tämä luku suhteutettiin esikaupungeissa asuneiden kotitalouksien päähenkilöiden lukumäärään, eli laskuista jätettiin pois lapset sekä ammattia vailla olleet kotirouvat. Tulokseksi saadut prosenttiluvut näkyvät **Kuviosta 4**. Siitä ilmenee, että keskimäärin joka kolmas esikaupunkien päähenkilöistä kävi töissä Helsingissä.

Kuvio 4 *Helsingissä työssä käyneiden esikaupunkiviyöhykkeen päähenkilöiden osuus kaikista päähenkilöistä vuonna 1930 (%) (lähde: Harvia 1936a, 90–91).*

Kuviosta näkyy, että Helsingin ympäristön esikaupungeissa kaupungissa työskennelleiden päähenkilöiden osuus vaihteli vajaan 20 prosentin ja lähes 50 prosentin välillä. Taulukkoon on vertailun vuoksi otettu mukaan myös Pitäjänmäen ja Pakinkylän liitosalueista erotettu Kärbölen ja Tuomarinkylän alue, jonne ei ollut vielä Harvian selvitystyön aikana syntynyt esikaupunkiasutusta. Tällä alueella kaupungissa työssä käyneiden päähenkilöiden osuus oli vain 10 prosenttia, eli se kertoo siitä, mikä oli ero esikaupungistuneiden alueiden ja kaupunkia ympäröineen varsinaisen maaseudun välillä. Lisäksi kuviosta nähdään, että Pakinkylässä, Tikkurilassa ja Grankullassa kaupungissa työssä käynti oli selvästi harvinaisempaa kuin muissa esikaupungeissa. Tämä selittyy sillä, että näillä alueilla kulkuyhteydet kaupunkiin olivat huonommat kuin muissa esikaupungeissa: Tikkurila ja Grankulla sijaitsivat melko kaukana kaupungista ja Pakinkylästä puolestaan puuttui oma rautatieyhteys kaupunkiin. Lisäksi Tikkurilan alueen väestöstä oli vielä 1930-luvulla huomattava osa maanviljelijöitä.

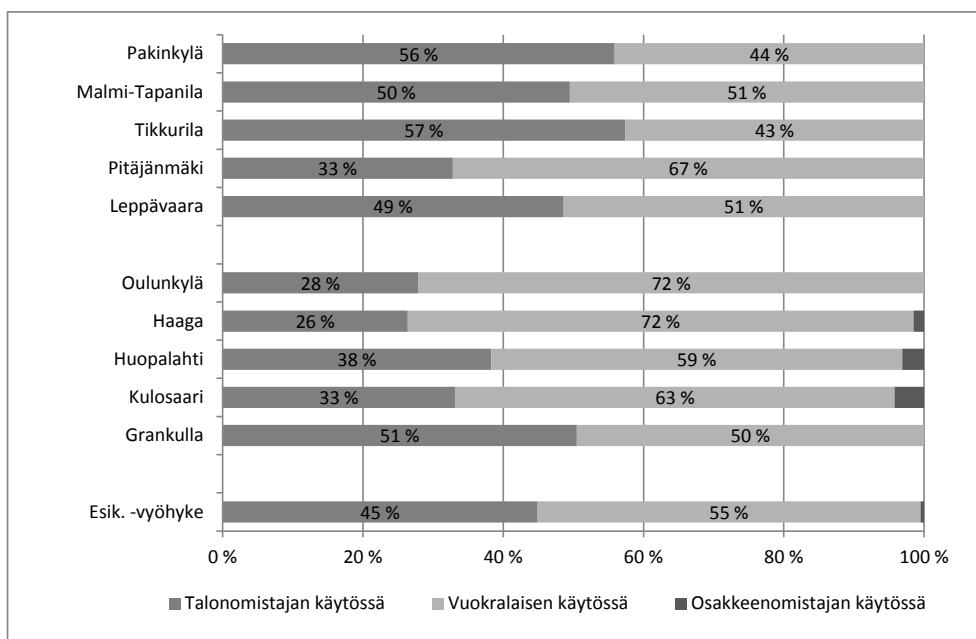

Yllä kuvatun tilaston laatineen Gunnar Modeenin mukaan esikaupunkilaisten kaupungissa työssäkäyntiä osoittavat prosenttiluvut olivat kauttaaltaan liian alhaisia, johtuen väestölaskenta-aineiston puutteellisuuksista. Ongelma koski hänen mukaansa erityisesti Munkkiniemen, Lauttasaaren ja Pakinkylän alueita (mt., 91). Esikaupunkien tiivis kytkeytyminen pääkaupungin työmarkkinoihin tulee kuitenkin selväksi jo näistäkin luvuista, sillä olihan kaupungissa työskennelleiden osuus niissä paljon suurempi kuin varsinaisella maaseudulla, kuten yllä mainitulla Kårbölen ja Tuomarinkylän alueella. Toisaalta taulukon luvut kertovat siitä, että hyvin suuri osa esikaupunkilaista työskenteli muualla kuin Helsingissä – luultavimmin omalla asuinalueellaan tai sen läheisyydessä. Kotiäitien lisäksi tähän ryhmään kuuluivat esimerkiksi ne ihmiset, jotka työskentelivät varakkaiden esikaupunkiperheiden kotiapulaisina tai palvelijoina. Siihen kuuluivat myös esikaupungeissa työskennelleet käsityöläiset, kauppiat, myyjät, parturit, kahvilanpitäjät, linja-autoilijat ja monet muut pienyrittäjät, samoin kuin esikaupungeissa työskennelleet asemavirkailijat, poliisit ja opettajat. Esikaupungeissa oli myös teollisuuslaitoksia, jotka työllistivät huomattavan määrän paikallista väestöä. Näitä oli lähinnä Malmi-Tapanilassa, jonka tehtaissa työskenteli vuonna 1934 noin 500 työntekijää, sekä Pitäjänmäellä (200 työntekijää) ja Tikkurilassa (150 työntekijää) (Harvia 1936b, Mietinnöt 6, 8 ja 12).

Asuminen

Harvian selvitykseen sisältyvistä rakennus- ja asuntotilastoista käy ilmi ensinnäkin Helsingin esikaupunkien pientalovaltaisuus. Valtaosa esikaupunkitaloista oli pieniä mökkejä tai huviloita, joissa oli yleensä vain yksi tai kaksi huoneistoa. Suuret vuokratilat olivat melko harvinaisia, ja näistäkin monet olivat vain tavallista suurempia huviloita, jotka oli jälkikäteen muutettu useiden perheiden asuttamiksi vuokrataloiksi (esim. Impola 1970, 28–29; Poikonen 1998, 15, 27–32). Rakennuskannan erilaisuus kaupunkiin nähden käy selväksi, kun verrataan rakennusten lukumäärän ja huoneistojen lukumäärän suhdetta esikaupungeissa ja varsinaisessa kaupungissa. Vuonna 1930 esikaupunkivähykkeellä oli yhteensä 8449 lämmitettävää rakennusta ja niissä 11.833 huoneistoa, eli keskimäärin 1,4 huoneistoa rakennusta kohden. Samaan aikaan Helsingissä oli keskimäärin 12,2 huoneistoa rakennusta kohden. Esikaupunkien pientalovaltaisuus näkyy myös talojen kerrosluvussa, sillä 99 prosenttia niistä oli yksi- tai kaksikerroksisia. Suurin osa (94%) esikaupunkitaloista oli rakennettu puusta. (Harvia 1936a, 96–97.)

Esikaupungeissa omistusasuminen oli paljon yleisempää kuin kaupungissa, mikä tietenkin liittyy siihen, että esikaupunkitalot olivat tyypillisesti pientaloja, kun taas kaupunkia hallitsivat suuret vuokratilat. Vuonna 1930 esikaupunkien huoneistoista 45 prosenttia oli talon omistajaperheen käytössä, kun taas kaupungissa vastaava luku oli vain 3,7 prosenttia (mt., 98). **Kuviosta 5** nähdään, että useilla esikaupunkialueilla noin puolet huoneistoista oli talon omistajan asuttamia. Kuitenkin Oulunkylässä, Haagassa, Huopalahdessa, Kulosaarella ja Pitäjänmäellä vuokra-asuminen oli selvästi yleisempää kuin omistusasuminen. Osakehuoneistoja oli esikaupungeissa hyvin vähän.

Kuvio 5 Talonomistajien, vuokralaisten ja osakkeenomistajien käytössä olleet huoneistot Helsingin esikaupungeissa vuonna 1930 (%) (lähde: Harvia 1936a, 97–99).

Varsinaiseen kaupunkiin verrattuna Helsingin ympäristön esikaupungit olivat siis hyvin omistusasuntovoittoisia, mutta ei vuokra-asuminenkaan ollut siellä mitenkään harvinaista. Kun ottaa huomioon esikaupunkien pientalovaltaisuuden, niin vuokrahuoneistojen osuus – hieman yli puolet kaikista huoneistoista – on itse asiassa varsin vaikuttava. Tämän lisäksi noin seitsemässä prosentissa esikaupunkien huoneistoista asui Harvian selvityksen mukaan alivuokralaisia tai asukkeja (mt., 102). Osa vuokralaisista asui suurehkoissa vuokrakasarmeissa, jotka saattoivat olla esimerkiksi entisiä herrasväen huviloita, jotka oli jälkikäteen muutettu useiden vuokralaisperheiden asuttamiksi vuokrataloiksi. Tällaisia suuria vuokrataloja oli paljon esimerkiksi Oulunkylässä, joka oli myös yllä olevan taulukon mukaan keskimääräistä vuokralaisvaltaisempi alue (Impola 1970, 28–29). Tyypillisempi lienee kuitenkin ollut sellainen tilanne, jossa yksi tai muutama vuokralainen asui samassa pientalossa yhdessä talon omistajaperheen kanssa. Tällaisen järjestelyn yleisyyden puolesta puhuu esimerkiksi Gunnar Modeenin suomalaisten kaupunkien omakotiasumista koskeva tutkimus vuodelta 1934, jossa Helsinki ja sen ympäristökunnat eivät tosin olleet mukana. Sen mukaan suomalaisten kaupunkien pientaloista jopa 68 prosenttia oli tuolloin sellaisia, joissa asui omistajaperheen lisäksi myös vuokralaisia (Modeen 1934, 24–25).

Asuinolojensa suhteen esikaupunkitalot olivat melko vaatimattomia, vaikka tässä asiassa esiintyi myös suurta vaihtelua asukkaiden luokka-asemasta ja varallisuudesta riippuen. Vuoden 1930 väestölaskentatietojen mukaan Helsingin esikaupunkivyöhykkeen yleisin asuntotyyppi oli kahden huoneen (huoneen ja keittiön) huoneisto, joita oli 44

prosenttia alueen kaikista huoneistoista. Vielä pienempiä yhden huoneen asuntoja oli 23 prosenttia kaikista huoneistoista. Kolmen huoneen asuntoja oli 15 prosenttia ja tätä suurempia asuntoja 18 prosenttia kaikista huoneistoista. Työväestön asuntoja lienevät olleet pienet 1–3 huoneen asunnot, kun taas tätä suuremmat asunnot kuuluivat varakkaammalle väelle. Tähän viittaa myös se, että varakkaan väen esikaupungeissa suuret, vähintään neljän huoneen asunnot olivat paljon yleisempiä kuin työläisalueilla. Esimerkiksi Grankullassa niiden osuus oli 45 prosenttia ja Kulosaassa peräti 62 prosenttia kaikista asunnoista, kun taas työläisten Malmi-Tapanilassa niiden osuus oli vain 10 prosenttia. (Harvia 1936a, 99–100; Harvia 1936b, Mietinnöt 5, 8 ja 16.)

Luokka- ja varallisuuserot näkyivät luonnollisesti myös asumisväljyydessä. Vuonna 1930 Helsingin ympäristön työläisvaltaisissa esikaupungeissa asui Harvian selvityksen mukaan keskimäärin noin 150 asukasta 100 huonetta kohden. Kaikkein ahtaimmin asuttiin Malmi-Tapanilassa, jossa tämä suhdeluku oli 159 asukasta 100 huonetta kohden. Samaan aikaan varakkaan väen Kulosaassa asuttiin huomattavasti väljemmin, sillä siellä oli ainoastaan 90 asukasta 100 huonetta kohden. Verrattuna Helsingin kaupungin tilanteeseen työväen esikaupunkialueilla ei kuitenkaan asuttu erityisen ahtaasti. Oikeastaan ne olivat hyvin lähellä kaupungin keskitasoa, joka oli tuohon aikaan 151 asukasta 100 huonetta kohden. (Harvia 1936a, 100–101.)

Varustelutasoltaan esikaupunkien asunnot olivat yleensä varsin vaatimattomia. Vuonna 1930 ainoastaan 10 prosenttia Helsingin esikaupunkiväestön huoneistoista oli varustettu vesijohdolla, ja nämäkin sijaitsivat lähinnä varakkaan väestön asuinalueilla Grankullassa, Haagassa, Kulosaassa ja Munkkiniemessä. Samoin kylpyhuone, vesiklosetti ja keskuslämmitys olivat vain harvojen ulottuvilla. Sen sijaan sähkövalaistus oli 1930-luvulle tultaessa yleinen myös köyhemmissä kodeissa, sillä se löytyi jopa 80 prosentista esikaupunkiväestön huoneistoista. (Harvia 1936a, 97.)

3 Työväen esikaupunkien paikallinen arki

Helsingin ympäristöön 1900-luvun alkupuolella syntyneet työläisesikaupungit olivat hyvin pitkälle niiden asukkaiden oman työn tulosta. Toisin kuin nykypäivän lähiöasukkailla, kaupungin ulkopuolelle tuolloin hakeutuneilla työläisperheillä ei ollut tukenaan valmiiksi rakennettua infrastruktuuria ja julkisia palveluita – kuten katuja, viemäreitä, jätehuoltoa, terveyskeskuksia ja muuta sellaista. Lähtökohtana oli ainoastaan kaistale eteläsuomalaista metsä- tai viljelysmaisemaa, jonka joku tilanomistaja tai maayhtiö oli jakanut tontteihin ja myynyt sitten eteenpäin halukkaille ostajille. Tällaiselle neitseelliselle maaperälle uudet esikaupunkilaiset rakensivat omat yhdyskuntansa taloja, teitä ja palveluita myöten. Niillä ei yleensä ollut etukäteen laadittuja asemakaavoja, jotka olisivat ohjanneet yhdyskunnan kehitystä, vaan kehityksen suunta määräytyi palstoittajien sekä ennen kaikkea yksittäisten rakentajien ja asukkaiden tekemistä ratkaisuista. Ne ylipaikalliset tekniset ja byrokraattiset järjestelmät (kunnallistekniikka, kodinteknologia, julkiset palvelut jne.), jotka nykyajan asuinalueilla huolehtivat elämän arkisista ongelmista, olivat hyvin kehittymättömiä. Järjestelmien sijasta asukkaiden oli tukeuduttava omaan ongelmanratkaisukykyynsä sekä paikallisen yhteisön piirissä tapahtuneeseen yhteistyöhön ja palvelusten vaihtoon.

Omatoimisuuden pakko korosti asukkaiden aktiivista suhdetta asuinympäristöönsä. Esikaupunki ei ollut heille vain asumisen taustamaisemaa, vaan se oli mahdollisuuksien kenttä, joka tarjosi muun muassa erilaisia tulonhankkimiskeinoja, joiden avulla he saattoivat parantaa palkkatyön tuomaa niukkaa toimeentuloa. Nämä mahdollisuudet liittyivät usein paikallisen luonnonympäristön hyödyntämiseen, mikä ilmeni varsinkin esikaupunkilaisten yleisesti harrastamassa puutarhavihjelyssä ja kotieläinten kasvattamisessa. Myös esikaupunkien paikallisia sosiaalisia verkostoja hyödynnettiin, mikä ilmeni esimerkiksi naapureiden välisessä talkooavussa, palvelusten vaihdossa ja pienimuotoisessa liiketoiminnassa. Näiden järjestelyjen taloudellista merkitystä korosti köyhyys ja toimeentulon epävarmuus, joka vielä 1900-luvun alkupuoliskolla leimasi suomalaisen työväestön elämää (esim. Parikka 1993; Uljas 2012; Urponen 1994, 221–227). Köyhyyden vuoksi pienimuotoisellakin puuhastelulla saattoi olla suuri merkitys asukkaiden taloudenpidossa.

Seuraavassa tarkastelen lähemmin työväen esikaupungeille tyypillisiä paikallisen taloudellisen toiminnan muotoja, alkaen talojen rakentamisesta, kotitöistä ja paikallisten luonnonresurssien hyödyntämisestä, ja päättyen esikaupunkilaisten harrastamaan palvelusten vaihtoon ja paikalliseen liiketoimintaan. Muistelmiin perustuvissa kuvauksissa tulee näkyviin asukkaiden aktiivinen suhde heidän omaan asuinympäristöönsä sekä asuinympäristön merkitys erilaisten arkisten selviytymiskamppailujen kenttänä. Kuvauksissa näkyy myös se, kuinka köyhyys ja alkeelliset asuinolosuhteet sitoivat naapureita toisiinsa ja edistivät paikallisen yhteisön tasolla tapahtunutta sosiaalista kanssakäymistä. Halusivat he sitä tai eivät, naapurit olivat väistämättä läsnä toistensa elämässä, sillä elämän arkisista ongelmista oli vaikea selviytyä ilman että oli näiden kanssa tekemisissä. Useimmiten naapurustoyhteisön elämä näyttäytyy muistelmassa varsin sopuointuisessa valossa, mutta siihen kuului myös ristiriitoja ja konflikteja.

3.1 Rakentaminen ja talkoot

Luvun 2.1 alussa viittasin siihen huolestuneisuuteen, jota 1900-luvun alun suomalaisen sivistyneistön piirissä tunnettiin maan suurempien kaupunkien liepeille kasvaneen esikaupunkiasutuksen johdosta. Erityisesti sivistyneistöä vaivasi se sääntelemätön tapa, jolla nämä uudet yhdyskunnat syntyivät ja kasvoivat. Järjestämättömiä esikaupunkeja arvosteltiin muun muassa niiden heikoista terveysoloista ja paloturvallisuudesta, ja myös niiden rakennuksia pidettiin huonosti sijoiteltuina ja laadultaan ja tyyliltään kehnoina. Esikaupunkien katsottiin myös haittaavaan kaupunkien tulevaa rationaalista kehitystä ja lisäävän julkisten palveluiden kustannuksia. Tämä kritiikki johti myös hallinnollisiin toimenpiteisiin, joista yksi esimerkki ovat luvussa 2.3 mainitut Helsingin kaupungin tekemät laajamittaiset maanostot, joiden avulla se pyrki rajoittamaan esikaupunkien hallitsematonta kasvua ympäristössään. (Herranen 1990, 105–107; Litzen & Vuori 1997, 187–188.)

Esikaupunkeihin muuttaneiden työläisten näkökulmasta sääntelyn puute ei kuitenkaan ollut ongelma vaan pikemminkin mahdollisuus. Se oli yksi niistä keskeisistä tekijöistä, jotka tekivät omistusasumisesta ylipäättään mahdollista tälle ihmisryhmälle – se nimittäin tarkoitti sitä, että rakentaminen ja asuminen oli esikaupungeissa halpaa. Esikaupungeista puuttuivat asemakaavat ja rakennusmääräykset, jotka nostivat rakentamisen hintaa kaupungissa. Sinne ei tarvinnut rakentaa päällystettyjä katuja eikä kunnallistekniikkaa, eikä rakennusten suunnittelussa tarvittu kalliita ammattilaisia. Ennen kaikkea esikaupunkitalot voitiin rakentaa niin vaatimattomiksi, että niiden rakentaminen onnistui rakentajaperheen omin voimin ja ilman suuria pääomia, "hartiapankkiperiaatteella". Tällä tavoin jopa vähävaraisille työläisperheille avautui mahdollisuus päästä kiinni omistusasuntoon ja sen mukanaan tuomaan taloudelliseen turvallisuuteen. (Anttila 1982, 70; Lampi 2007, 33–36; Ruonavaara 1993, 213–219.)

Toisaalta tähän omautoimiseen rakentamistapaan liittyi myös monenlaisia vaikeuksia ja uhrauksia. Käytännössä se merkitsi sitä, että esikaupunkitontin ostaneilla työläisperheillä oli edessään mittava rakennusurakka, joka saattoi kestää jopa useita vuosia ennen kuin tuloksena oli valmis talo. Pääasiallisen vastuun rakennustyöstä kantoivat yleensä perheenisät tai aviomiehet, jotka rakensivat taloa ansiotyönsä ohessa iltaisin, viikonloppuisin ja lyhyinä loma-aikoinaan. Kuitenkin myös vaimoille riitti tehtävää sekä itse rakennustyössä että erilaisissa huoltotehtävissä. Rakentaminen oli raskasta ruumiillista työtä, sillä koneellista apua ei juuri ollut saatavilla. Raskaita työvaiheita olivat esimerkiksi kivien ja kantojen raivaaminen tontilta sekä käsivoimin tehty perustusten kaivaminen ja valaminen. Monesti ongelmana oli myös rakennustarvikkeiden kuljettaminen tontille, sillä esikaupunkien tieolot olivat varsinkin niiden syntyvaiheessa hyvin heikot. Niinpä hirsii, lautoja, sementtiä ja muuta painavaa tavaraa piti toisinaan raahata rakennuspaikalle pitkiäkin matkoja käsivoimin. Jotkut työvaiheet olivat myös ilmeisen vaarallisia; esimerkiksi kiviä ja kalliota räjäyteltiin tonttien raivaustöissä dynamiitilla omin päin ja ilman mitään valvontaa. (Esim. Anttonen 1997, 62; Kinnunen 2003; Mäkinen 2001; Wickman 2001; Virtanen 1989.)

Kuva 6 *Tontin raivausta Tapanilassa vuonna 1952 (Helsingin kaupunginmuseo).*

Raskas käsivoimin tehty työ pysyi työväen pientalorakentamisen piirteenä koko 1900-luvun alkupuoliskon ajan ja vielä hyvän aikaa sen jälkeenkin. Tässä suhteessa kuvaukset 1920-luvun työmailta ja 1950-luvun jälkipuoliskon työmailta eivät juuri eroa toisistaan. Seuraavassa sitaatissa kuvataan, miten talon rakentaminen eteni 1950-luvun vaihteessa syntyneellä Asolan rintamamiesalueella Helsingin maalaiskunnan itäosassa:

Kyllähän se silloin on ollut varmasti vaikeaa täälläkin, miesten täyty olla päivät rahatöissä. Kun kaikki täällä oli melkein suurperheisiä, joka talossa oli lapsia, niin työssä täyty käydä ja viikonvaihteet ja illat täyty sitten rakentaa omaa kotia. Meilläkin tässä kaksistaan kaivettiin miehen kanssa ensin sokkelin monttua, ei silloin ollut kaivureita niin kuin nykyisin. Lapiolla kaivettiin ja sitten mies kottikärryllä aina kärräs pois ja taas kaksistaan laitettiin kärryllinen multaa. Sitte tuli kallio vastaan ja piti rupee kallio räjäyttämään. Siin oli kauhee varominen kun kivet lenteli ympäriinsä, nyt ei uskaltais ajatellakaan semmosta. Minä juoksin aina hirveesti toiseen suuntaan ja mies toiseen suuntaan huutamaan ja estämään, jos joku olis tullu pyörällä, autoja ei siihen aikaan paljoa ajanu.

Virtanen 1989, 103–104

Kuva 7 *Rintamamiestalon rakentajat välipalalla Helsingin maalaiskunnan Rajakylässä 1950-luvun alussa (Vantaan kaupunginmuseo).*

Raskaan puurtamisen lisäksi rakentajat joutuivat sietämään alkeellisia asuinoloja, sillä rakennusaikana oli usein tapana asua tontille kyhättyssä väliaikaisessa asumuksessa tai keskeneräisessä talossa. Näin voitiin säästää vuokrat rahat oman taloprojektin läpiviemiseen ja lisäksi rakennustyön edistymisen kannalta oli kätevää kun voitiin asua työmaalla paikanpäällä. Usein näyttää olleen tapana, että tontille rakennettiin aluksi pieni lauta- tai pahvimökki, jossa rakentajaperhe asui siihen asti kunnes varsinainen asuinrakennus oli saatu tarpeeksi asuttavaan kuntoon (esim. Anttonen 1997, 34; Kinnunen 2003; Nieminen 1978). Myös varsinainen asuinrakennus oli yleensä vielä keskeneräinen kun siihen jo muutettiin asumaan. Kuten Kotkan Tiutisten esikaupunkia tutkinut Helena Honka-Hallila on todennut 1900-luvun alkupuolen työväen esikaupunkien rakentamisesta, voidaan tuolloisessa talojen rakentamistavassa erottaa kaksi päävaihetta: "katto pään päälle" -vaihe ja viimeistelyvaihe. Ensimmäisessä vaiheessa oli tärkeintä saada talo jotenkuten asuttavaan kuntoon, jotta rakentajaperhe pääsi muuttamaan siihen sisään. Tämän jälkeen voitiin keskittyä talon viimeistelyyn vähemmän kiireellisenä tehtävänä, jolloin rakentamisessa voitiin kiinnittää huomiota käytännöllisten perustarpeiden turvaamisen lisäksi myös rakentajan esteettisten mieltymysten toteuttamiseen (Honka-Hallila 1988, 116–117).

Myös tilapäisissä asumuksissa ja keskeneräisissä taloissa asuminen näyttää säilyneen varsin pitkään osana työläisrakentajien kokemusmaailmaa. Niinpä kahdessa seuraavassa

sitaatissa kuvatut kokemukset ovat hyvin samankaltaisia, vaikka niiden välillä on kulunut aikaa 30 vuotta. Sitaateista ensimmäinen sijoittuu 1920-luvun Leppävaaran Harakkaan (nykyiseen Lintuvaaraan) ja jälkimmäinen 1950-luvun lopun Hämevaaraan:

Sitten omistajille tulikin kova halu päästä tontilleen asumaan ja tietysti päästä siten säästämään asumiskuluissaan. Naapurin rajan tuntumaan kyhättiin ensin tilapäinen asumus, vaja, jota myöhemmin hieman jatkettiin ja käytettiin ulkorakennuksena. Lämmittimenä ja lietenä toimi kamiina, mutta talvipäivinä ja öinä pakkasen varmasti asukkaita hätyytti. Kyllähän nuori rakkauskin silloin lämmitti kun oltiin päästy omalle tontille oman katon alle.

Kinnunen 2003

Väliaikaisesti asuttiin rakennusvaiheen aikana hyvin pienessä pihamökissä. Lapset olivat tuolloin 7, 5 ja 3 vuoden ikäisiä. [...] Mökissä nukuttiin laverilla ja ruoka valmistettiin kamiinalla. Uudistalossa valmistui ensimmäisenä olohuone, johon muutettiin. Kamiina lämmitti sielläkin ja toimitti samalla hellan virkaa. Jouluksi valmistui keittiö. Siellä teki hella tenän ja joulupullat sekä osa jouluruuistakin valmistui lopulta naapurissa.

Lehtiranta 1987, 78–80

Se kuinka kauan rakentaminen lopulta kesti, riippui monista asioista, kuten rakennushankkeen kunnianhimoisuudesta, rakentajan ahkeruudesta ja taidosta, saatavilla olleesta talkootyövoimasta sekä siitä vapaa-ajasta, jonka rakentaja pystyi uhraamaan hankkeelleen. Luonnollisesti se riippui myös hänen rahatilanteestaan. Rakennusurakan etenemistä voitiin nopeuttaa teettämällä osa työstä palkatuilla urakaporukoilla ja ammattimiehillä (Mannila & Uotila 1996; Wickman 2001). Koska työläisrakentajilla oli kuitenkin yleensä krooninen puute rahasta, he pyrkivät tekemään mahdollisimman suuren osan työstä itse ja mahdollisimman vähän rahaa käyttäen – eli tunnettua ilmaisua käyttäen he turvautuivat rakentamisessa mahdollisimman paljon "hartiapankkiin" (Helamaa 2000; Junto 1990, 285). Lisäksi tälle rakentamistavalle oli tyypillistä, että rakentaminen tapahtui "lompsasta", toisin sanoen se eteni vain sen verran kerrallaan kuin rakentajan tilipussista liikenä rahaa rakennusmateriaalien hankkimiseen (Lampi 2007, 33). Seuraavassa Hilka Palola kuvaa miten tämä pitkäkestoinen ja vähittäinen rakennustapa – johon saattoi kokonaisuudessaan kulua useita vuosia – toimi 1920-luvun Malmilla:

Rakentaminen oli tuohon aikaan jokaisen omien piirustusten ja voimavarojen mukaista – nimenomaan voimavarojen, sillä rahavaroja ei kai kellään liiemmälti ollut. Rakennustyö edistyi sen mukaan, kuinka paljon ruokarahoista voitiin siirtää rakennusrahoiksi. Palkkapäivänä ostetut laudat ja tiilet naputeltiin ja muurattiin sitten viikon iltoina paikoilleen ja niin syntyi viehättävä mökkiyhteisö.

Palola 1987

Sotien jälkeisillä rintamamiestaloalueilla omakotirakentajien rahoitustilanne oli aiempaa parempi, sillä vuoden 1945 maanhankintalain mukaisesti maansaantiin oikeutetut rakentajat saivat rakennushankkeelleen edullista lainaa valtiolta (Lampi 2007, 63–64).

Tästä huolimatta omatoimisen rakentamisen perinne jatkui vielä vahvana ja itse tehdyn työn osuus omakotirakentamisessa oli vielä 1950-luvulla arviolta 50–60 prosenttia (mt., 67). Perinteistä vähän kerrassaan etenevää rakennustapaa piti yllä se, että valtion rakennuslainaa sai vain vähän kerrallaan ja uuden lainaerän saamiseksi oli kyettävä todistamaan rakennustarkastajalle rakennustyön edistyminen (Virtanen 1989, 102; Ylä-Jussila 1998, 118). Sotien jälkeisinä vuosina rakentamista vaikeutti ja hidasti myös rakennustarvikepula, joka kiusasi tuon ajan rintamamiesrakentajia. Puutetta oli melkein kaikesta muusta paitsi raa'asta puutavarasta, esimerkiksi sementistä, nauloista, raudasta ja ikkunalasista (Mannila & Uotila 1996; Virtanen 1989).

Rahan tai tavarahan niukkuudesta johtuneita ongelmia voitiin kuitenkin kiertää käyttämällä hyväksi kierrätettyjä tai improvisoituja materiaaleja, jotka olivat selvästi halvempia kuin uudet rakennusmateriaalit – ja parhaassa tapauksessa ilmaisia. 1900-luvun alkupuoliskon työläisrakentajien keskuudessa oli hyvin tavallista, että ihmiset keräsivät kaikenlaista rakentamiseen kelpavaa tavaraa niistä sekalaisista lähteistä, joita heillä sattui olemaan ulottuvillaan. Naapureilta voitiin saada ostamalla tai vaihtamalla yli jäänyttä rakennustavaraa, kuten lautoja, sementtiä ja nauloja. Samoin työpaikalta saattoi löytyä hyödyllisiä materiaaleja, kuten esimerkiksi puisia pakkauslaatikoita, joista voitiin tehdä vaikkapa talon seinälaudoitus. Metsäisen tontin ostanut sahautti tontilla kasvaneet puut laudoiksi ja kaupungin rakennustyömaiden betonilaudoituksista sai halvalla puutavaraa ja käytettyjä nauloja – jotka piti tosin ensin kiskoa irti laudoista ja suoristaa ennen kuin niitä voitiin käyttää rakentamiseen. Lämpöeristeenä käytettiin sahanpurua ja jopa vanhoja sanomalehtiä. Usein käytettiin myös kaupungin purkutaloista saatuja hirssiä, tiiliä, nauloja, ikkunoita, ovia ja muuta tavaraa. (Friherrs 1988, 9–13; Kinnunen 2003; Luja-Penttilä 1991; Mannila & Uotila 1996.) Kierrätysmateriaalien käyttö ja siinä sovellettu yksilöllinen mielikuvitus tulevat hyvin esiin seuraavassa tarinassa, joka kuvaa erästä rakennustyömaasta 1920-luvun Harakassa:

Päärakennuksen rakennustyöt veivät runsaasti aikaa, sillä vieraan työvoiman käyttämiseen ei ollut varaa. Ensimmäinen vuosi meni varmasti rakennusmateriaalien hankinnassa ja ehkä myös irtomaan poistamisessa tulevan rakennuksen kohdalla. Rakennusaineista tärkeimpiä olivat hirret, sillä talo oli päätetty niistä rakentaa. Jostakin Bryno oli hankkinut purettavan rakennuksen hirret ja niinpä puoli taloa rakennettiin jo aiemmin käytetyistä hirsistä. [...] Oman lukunsa muodostivat "työsuhdelautojen" rahtaamiset Pasilan konepajalta. Sieltä Bryno sai hyviä mutta valitettavan lyhyitä pakkauslautoja, joita oli purettu eri puolilta maailmaa konepajalle tulleista jyrkeistä koneen osien pakkauksista. Hyvin ovat nekin laudat palvelleet ja säilyttäneet vanhat merimatkojen osoitetekstinsä. Esimerkiksi COPENHAGEN VIA STETTIN. Käytettyinä hankittiin monia muitakin tarpeita, esimerkiksi kaakeliuuni, ovia, ikkunoita ja tiiliä.

Kinnunen 2003

Mielikuvitusta tarvittiin myös talon suunnittelussa, sillä tämäkin tapahtui usein hyvin omatoimisesti. Koska rakentamista ei kaupungin ulkopuolella juuri säädelty, saivat esikaupunkirakentajat rakentaa talojaan hyvin pitkälle oman mielensä mukaan, oman varallisuutensa ja ammattitaitonsa asettamissa rajoissa. Kalliiden arkkitehtien palveluita ei työläismökkien suunnittelussa käytetty, vaan piirustukset olivat peräisin rakentajan omasta

päästä tai korkeintaan joltain tutulta rakennusmestarilta (Kinnunen 2003; SKSÄ 329.1968; Viherlaaksolaiset... 1987, 30). Sama suunnittelun vähäisyys on todettu myös muissa tuon ajan työväestön esikaupunkirakentamista käsittelevissä tutkimuksissa (Anttila 1982, 74; Honka-Hallila 1988, 130–131). Toisen maailmansodan jälkeen esikaupunkitalojen suunnittelu kuitenkin yhdenmukaistui huomattavasti, sillä tuolloin otettiin laajassa mitassa käyttöön arkkitehtien tekemät tyyppitalopiirustukset. Sotien jälkeinen aika säännöstelyineen ja aravalainoineen toi rakentamiseen myös paljon uutta byrokratiaa ja paperisotaa, jolta aiemmat esikaupunkirakentajien sukupolvet olivat lähes kokonaan välttyneet (Helamaa 2000; Virtanen 1989; Ylä-Jussila 1998).

Työväen esikaupunkirakentamiseen liittyi myös keskinäistä vaihtoa ja yhteistyötä. Sen taustalla oli sama rahankäytön minimoimisen periaate, joka leimasi tämän rakennustavan kaikkia muitakin puolia. Koska kaikista työvaiheista ei selviydytty pelkästään rakentajaperheen omin voimin, turvautuivat rakentajat usein sukulaisten, ystävien ja naapureiden talkoapuun. Vaikka talkooväelle ei tarvinnut maksaa rahapalkkaa, niin apu ei silti ollut ilmaista, vaan siihen sisältyi selkeä ajatus avun vastavuoroisuudesta. Ensinnäkin isäntäväen kuului tapojen mukaan järjestää talkooväelle kestitystä. Sen lisäksi – tai ennen kaikkea – heidän odotettiin suorittavan avusta vastapalveluksen esimerkiksi osallistumalla auttajien omiin talkoisiin, silloin kun nämä sellaisia järjestivät (Laaksolahti... 1995, 22; Lius 1997, 55; Mäkinen 2001; Virtanen 1989). Seuraavassa on kuvattu, miten rakennustalkoot sujuivat sodanjälkeisessä Heikinlaaksossa Puistolantien itäpuolella. Siitä käy ilmi myös se, kuinka paljon helpompaa saman työn tekeminen oli talkoavun kanssa kuin ilman sitä:

Perustusten valamiset tehtiin talkootöinä ja niihin osallistuivat naapurit ja joskus rakentajan työtovereita. Yhteistyöhenki pelasi: vastavuoroisesti oltiin sitten naapurin valutalkoissa, jotka kestivät aamusta iltamyöhään. Hikisen urakan jälkeen isäntä yleensä tarjosi talkoolaisille jotakin rentouttavaa, usein itse tehtyä kiljua. Mutta tarkkana täytyi olla. Lehmus muistaa: "Grön piti talkoot, mutta Grön tarjosi viinat ensin. Talkoot jäi tekemättä. Grön, rouva ja (lähistön) mykkäpoika tekivät sitten kolmeen henkeen pari viikkoa niitä töitä."

Mannila & Uotila 1996, 17

Sitaatin varoittavasta esimerkistä huolimatta talkooporukoiden kokoaminen ei näytä olleen työväen esikaupungeissa kovin vaikeaa. Niihin osallistuminen "oli luonnollinen asia, eikä kukaan pistänyt vastaan", niin kuin eräs rintamamiesten Asolan rakentaja asian ilmaisi (Lehtiranta 1980, 85). Näin oli varsinkin esikaupunkien synty- ja kasvuvaiheissa, jolloin monet naapurit olivat samanaikaisesti rakennuspuuhissa ja painivat samanlaisten ongelmien parissa. Tuolloin heidän oli pelkästään luonnollista ja järkevää tehdä yhteistyötä. Talkoiden järjestäjien ei tarvinnut myöskään pelätä jäävänsä kunniavelkaan auttajilleen, sillä tilaisuuksia vastapalvelusten tekemiseen kyllä riitti niin kauan kun rakennustöitä tehtiin melkein joka tontilla.

Kuva 8 *Asuinrakennuksen perustustalkoot Tapanilassa vuonna 1949 (Helsingin kaupunginmuseo).*

Perustan valamisen kaltaisten joukkotapahtumien lisäksi talkooapu ilmeni myös pienemmässä muodossa, kuten esimerkiksi silloin, kun naapurukset kävivät vuorotellen auttelemassa toistensa työmailla oman rakennustyönsä ohessa (Miettinen 2007; Schmidt 1996). Eräänlaista talkoohenkeä osoitti myös se, kun naapureille annettiin lupa käyttää omaa saunaa tai kaivoa tai jotain muuta resurssia jota näillä ei vielä ollut itsellään. Tällaisesta naapuriavusta kertoo seuraava esimerkki, joka sijoittuu Helsingin maalaiskunnan länsiosaan 1930-luvun lopulla syntyneen Friherrsin raivausvuosiin:

Silanderin Ville oli vanha kaivonkatsoja, niinpä hän löysikin tontiltaan hyvän kaivonpaikan. Vaikka kaivo ei ollut kovin syvä, niin siitä ei vesi koskaan loppunut. Alkuaikoina vedenhakijoita oli jatkuvasti. Silanderin pihassa oli myös kota, jossa ihmiset oman keittopaikan puuttuessa keittivät kahvia. [...] Silanderin sauna oli myös kyläläisten ahkerassa käytössä. Toiset oikein tilasivat saunavuoron, mutta jotkut vain ilmestyivät pyyhe kainalossa kyselemään saunaa. Kaikki pääsivät mukaan. Jos lämmintä ei riittänyt, laitettiin lisää puita kiukaan alle. Noina vuosina kylältä kuului jatkuva rakentamisen ääni.

Louhula 2001

Rakentamiseen liittyi toki myös sellaisia tehtäviä, joita ei voitu tehdä itse eikä teettää palkattomana talkootyönä. Erikoistunutta ammattitaitoa vaatineissa tehtävissä käännettiin

palkattujen muurareiden, puuseppien, sähkömiesten ja rakennusmestareiden puoleen. Samoin sahurille ja hevosmiehelle oli maksettava rahassa. (Mäkinen 2001; Wickman 2001; Virtanen 1989.) Palkattujen ammattilaisten käyttö lienee ollut tyypillisintä niille esikaupunkilaisille, jotka edustivat varakasta keskiluokkaa eivätkä tavallista työväestöä. Heille esikaupunkitalon rakentaminen oli muutenkin aivan erilainen kokemus kuin työväestölle, sillä heidän ei tarvinnut sietää rakennusajan raskasta puurtamista eikä äkkiä kyhättyjen tilapäisasuntojen ankeutta.

3.2 Asuinolot ja kotityöt

Asuinolojen kannalta hankalin vaihe esikaupunkiperheiden elämässä lienee ollut talon rakennusvaihe, johon kuului usein asuminen heppoisessa ja ahtaassa tilapäismökissä tai keskeneräisessä talossa. Talon valmistuminen merkitsi tähän selkeää parannusta, mutta ei ehkä sittenkään niin selkeää kuin nykypäivän näkökulmasta voisi ajatella. Nykypäivän perheasuntoihin verrattuna 1900-luvun alkupuolen työläismökit olivat nimittäin valmiinakin hyvin pieniä, ahtaita ja huonosti varusteltuja. Kuten kävi ilmi luvun 2.5 tilastotarkastelusta, Helsingin esikaupunkivyöhykkeen yleisin asuntotyyppi oli 1930-luvulla yhden huoneen ja keittiön käsittänyt huoneisto, joita oli tuolloin 44 prosenttia esikaupunkien kaikista asunnoista. Noin 80 prosenttia esikaupunkien huoneistoista oli sellaisia, joissa oli keittiö mukaan luettuna korkeintaan kolme huonetta.

Asuntojen vaatimattomuus näkyy myös 1900-alkupuoliskon esikaupunkielämää kuvaavissa muistelmissa. Asuintilaa niissä oli ehkä 30–60 neliometriä, tai vieläkin vähemmän, mikäli kyseessä oli aivan pieni yhden huoneen mökki, jollaisissa esikaupunkien kaikkein köyhimmat ihmiset asuivat (esim. Laarni 1985, 165). Silti näissä vaatimattomissa taloissa saattoi monilapsisen isäntäperheen lisäksi asua myös vuokralaisia. Tosin ajan myötä talojen koko kasvoi ja esimerkiksi sotien jälkeen rakennetut puolitoistakerroksiset tyypitalot olivat jo selvästi yllä mainittua suurempia (Saarikangas 1993, 229–323). Seuraavista sitaateista ensimmäisessä Maria Laakso kuvaa tyypillisiä asuinrakennuksia 1920-luvun Pakinkylässä. Toisessa sitaatissa Pirkko Poikonen kuvaa työläismökkejä – tai "huviloita", kuten niitä yleisesti kutsuttiin – saman aikakauden Oulunkylän Suursuolla. Kolmannessa Hilka Palola muistelee omaa lapsuudenkotiaan sotien välisen ajan Malmilla. Kahdessa jälkimmäisessä sitaatissa tulee esiin myös esikaupunkilaisille tyypillinen tapa laajentaa taloa jälkikäteen, sitä mukaan kun omistajaperheen tilantarve kasvoi ja sen taloudellinen tilanne sen salli:

Tavallinen pakilalainen asuinrakennus oli 1920-luvulla puolitoistakerroksinen puutalo, jossa oli keittiön lisäksi huone tai kaksi. Keittiössä oli iso leivinuuni ja muissa huoneissa kaakeliuunit lämmitystä varten. Jos asunnossa oli alhaalla vain yksi huone, saatettiin osa huoneesta jakaa verhoilla äidin ja isän alkoviiksi. Useamman lapsen kesken jaettiin nukkumatilat, jos mahdollista, tyttöjen ja poikien kesken niin, että molemmille olivat omat huoneet, vaikkapa ullakolla. [...] Varsinkin kesällä nukuttiin ullakolla, joka oli silloin sopivan viileä paikka.

Laakso 2003, 7

Noin puolet huviloista oli rakennettu hirsistä, ja puolet laudoista, jotkut jätelaudoista. Katto oli muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta "asfalttak", huopakatto. Useassa niistä oli alun perin huone ja keittiö. Pienimmät niistä lienevät olleen pinta-alaltaan 30–40 m²:n suuruisia. Vuosien mittaan monia niistä laajennettiin; rakennettiin toiset parihuoneet lisää, tai rakennettiin toinen kerros, tai pihalle toinen rakennus.

Poikonen 1998, 15

Kodissani oli aluksi vain huone ja keittiö, mutta ollessani jo kouluikäinen isäni rakensi tilavan makuualkovin ja eteisen entisen lisäksi ja erillisen sauna-työhuone-eläinsuoja-rakennuksen, joka sai seistä paikallaan aina tämän vuoden kevääseen saakka. Tuohon alkuperäiseen pieneen mökkiin mahtui vielä vuokralaiseksi äitini sisar, joka oli menettänyt jalkansa raitiovaunuonnettomuudessa.

Palola 1987

Kuva 9 *Esimerkki työväen esikaupunkien rakennuskannan vaatimattomuudesta: Ahomaan perheen asuintalo Tapanilassa vuonna 1927 (Helsingin kaupunginmuseo).*

Paitsi ahtaita, työväestön esikaupunkitalot olivat myös varustelutasoltaan vaatimattomia. Harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta niistä puuttuivat juokseva vesi, sisävesat, kylpyhuoneet ja keskuslämmitys. Tämä johtui tietenkin työläiskotien köyhyydestä, mutta

myös siitä, että työväen asuttamisessa esikaupungeissa ei yleensä ollut kunnallistekniikkaa joka olisi mahdollistanut vesijohtojen ja viemäreiden vetämisen taloihin. Nykyajan perusmukavuuksista ainoastaan sähkö oli laajasti käytössä, sillä se oli jo vuonna 1930 noin 80 prosentissa Helsingin seudun esikaupunkien asunnoista (Harvia 1936a, 97). Sähkön käyttö kuitenkin rajoittui lähinnä valaistukseen ja mahdollisesti radion kuunteluun, sillä kodin elektronisten laitteiden valikoima oli 1900-luvun alkupuoliskolla vielä hyvin rajallinen. Nekin laitteet joita oli saatavilla, olivat yleensä liian kalliita työväestölle (Sappinen 2000, 237–248). Modernien mukavuuksien puuttuminen tarkoitti käytännössä sitä, että maalaiselämän arkiset käytännöt olivat hyvin tuttuja myös esikaupunkilaisille. Tältä ne näyttivät Espoon Leppävaarassa:

Leppävaaran talossa ei ollut sähkölämmitystä eikä mukavuuksia, ei vesijohtoa eikä viemäriä. Ulkoveissa oli pihan perällä. Talossa oli siis haettava puita liiteristä ja lämmitettävä niillä uunit. Vesi oli haettava kaivosta. Jos oman kaivon vesi oli loppunut, se haettiin kylänkaivosta sadan metrin päästä.

Sarmavuori 2003

Vesiämpäriä pidettiin jonkinlaisen "komuutin" [matalan pesukaapin] päällä ja sen sisällä, piilossa, säilytettiin "laskiämpäriä". Se komuuti oli usein parista pakkauslaatikosta kyhätty. Laskiämpäri tyhjennettiin tunkiolle, joka tietyissä vaiheissa levitettiin pellolle kasvuvoimaksi. Hyvin ne maatilkut tarkkaan viljeltyinä tuottivatkin satoa.

Luja-Penttilä 1998a

Historiallisen dokumenttiaineiston avulla Helsingin ympäristön työväen esikaupunkien asunnoista ja asuinoloista olisi varmasti mahdollista rakentaa paljon yksityiskohtaisempi kuva, mutta siihen en ole tässä tutkimuksessa ryhtynyt. Tarkemmin 1900-luvun alkupuolen työväen esikaupunkien asuntoja, pohjaratkaisuja, sisustusta ja ulkorakennuksia on kuvattu Veikko Anttilan (1982) ja Helena Honka-Hallilan (1988) tutkimuksissa, joiden kohteina ovat Jyväskylän Tourula sekä Kotkan Tiutinen. Näiden tutkimuksen antama kuva vanhojen työväen esikaupunkien asuinoloista on kuitenkin hyvin samankaltainen kuin mitä tulee ilmi yllä siteeratuista muistelmista sekä tämän tutkimuksen sivuilla olevista vanhoista valokuvista.

Entisajan esikaupunkielämää koskevissa muistelmissa käsitellään varsin paljon talojen rakentamista ja siihen liittyneitä uhrauksia ja puurtamista ja rakentajien osoittamaa sisukkuutta ja neuvokkuutta. Toisinaan rakentaminen näyttäytyykin muistelmissa suorastaan sankarillisessa valossa. Tässä ei ole sinänsä mitään ihmeellistä, sillä olihan talojen rakentamisessa kyse aivan kirjaimellisesti perustavanlaatuisesta työstä, jota ilman työväen esikaupunkeja ei olisi ollut edes olemassa. Esikaupunkielämään liittyi kuitenkin myös paljon muuta työtä, joka jää muistelmissa hieman vähemmän näkyväksi, mutta joka oli silti yhtä välttämätöntä. Tähän työhön kuului erityisesti se arkinen kotityö, jota esikaupunkien asukkaat – erityisesti naiset – tekivät päivittäin, viikoittain ja vuodesta toiseen pitääkseen elämää yllä ja kodit asuttavina. Seuraava Senja Mäkisen muistelmä perheenäidin arjesta 1940-luvun lopun Leppävaarassa kertoo, että kotityöt saattoivat

muodostaa aivan yhtä suurta sisukkuutta vaatineen tehtäväkentän kuin miehinen rakennustyö:

Mieheni oli monet illat ja pyhät rakennellut meille pienen keittiön asuttavaksi. Puuhella oli ainoa lämmönantaja ja pesuveden lämmittäjä. Siihen aikaan ei ollut kertakäyttövaippoja, vaan kuluneita paidanhelmoja pestiin käsin ja kiehautettiin hellan päällä vadissa. Saippuaa ja pesupulvereita ei läheskään aina ollut saatavissa. Vesi kannettiin ulkoa kaivosta. Talvisin pyykki kuivatettiin keittiössä hellan yläpuolelle ripustetun narun päällä. Hellalla oli aina silitysrauta kuumenemassa. Sillä saatiin pyykistä loput kosteudet vähemmäksi. Asuntomme oli useimmiten kylmä ja kostea.

Mäkinen 2001

Kotityöt muodostivat varsin laajan ja vaativan tehtäväkentän, joka vaati kotiaidiltä melkein täysipäiväistä huomiota osakseen. Talossa piti huolehtia hellan ja uunien lämmityksestä, minkä lisäksi piti kantaa vettä ja polttopuita, pilkkoa halkoja, käydä kaupassa, laittaa ruokaa, säilöä elintarvikkeita, pestä pyykkiä, siivota ja huolehtia jätteistä. Tietenkin myös lapsista piti huolehtia – ja usein myös niistä kotieläimistä ja kasvimaista, joita monet esikaupunkilaiset kasvattivat pihallaan ja taloissaan. Lisäksi kotityöt piti tehdä ilman nykyaikaisen kodinteknologian apua, mikä teki niistä paljon nykyistä vaativampia. Esimerkiksi pyykinpesu muodosti vaativan tehtäväkokonaisuuden, jonka erilaisiin esivalmisteluihin ja työvaiheisiin (puiden kantaminen, veden lämmittäminen, pyykin keittäminen, peseminen ja viruttaminen) saattoi hyvin kulua kokonainen päivä:

Liinavaatepyykkiä pestiin iso määrä kerrallaan. Pyykkäykseen kului päivä tai useitakin. [...] Malmilaiset pesivät pyykkinsä joko omassa tai vuokratussa saunassa tai pyykkituvassa tai sitten ulkona vesien äärellä. Ensin pyykki keitettiin, sitten pestiin suuressa punkassa ja lopuksi huuhdeltiin. Huuhtelupaikkoina olivat verrattomia mm. Långinoja ja Tapaninkylän hiekkakuoppien vesialtaat.

Pirkkamaa 1984, 13

Äidit pesivät vuorollaan. Toiset käyttivät lipeäkiveä, toiset eivät. Miehet auttoivat kantamalla vettä ja puita ja nostamalla paikalleen korkeita pyykkipaljuja ja virutustynnyreitä; tuo työvaihe oli nimenomaan viruttamista eikä mitään huuhtelua. [...] Miehet saattoivat myös auttaa nostelemalla padan tulisesta vedestä lakanoita, jotka olivat uskomattoman raskaita, ja sitten virutuksessa, jossa kädet talvella kohmettuivat.

Laurila 1984, 139

Nykyajan näkökulmasta voi olla vaikea käsittää, kuinka paljon vaivannäköä pyykinpesuun ja muihinkin kotitöihin aikoinaan sisältyi. Suurin ero entisen ja nykyisen välillä on siinä, että 1900-luvun alkupuolen ihmisillä ei ollut käytössään sitä teknologiaa ja teknisiä järjestelmiä (sähköiset kodinkoneet, vesi- ja viemäriverkostot jne.), jotka nykyään tekevät suuren osa kotityöstä puolestamme. Sen sijaan kotityöt oli tehtävä kaikkine esivalmisteluineen ja välivaiheineen itse ja paikan päällä. Varakkaammat ihmiset pystyivät tosin kiertämään tämän ongelman palkkaamalla avukseen pyykkäriä tai kotiapulaisia,

mutta köyhissä työläisperheissä tämä ei ollut mahdollista. Itse asiassa näiden perheiden äidit saattoivat itse olla niitä pyykkäreitä, jotka pesivät oman perheen pyykkien lisäksi vielä toistenkin pyykkiä (Pirkkamaa 1984; Viherlaaksolaiset... 1987, 34–35).

3.3 Paikallisten resurssien hyödyntäminen

Työläisesikaupunkien elämää leimasi asukkaiden aktiivinen ja käytännöllinen suhde paikalliseen luonnonympäristöön. He eivät nähneet asuinympäristöään vain asumisen taustamaisemana, vaan pyrkivät hyödyntämään sitä erilaisin tavoin, esimerkiksi vesihuollon, jätehuollon ja elintarvikehuollon tarpeisiin. Osittain nämä pyrkimykset olivat seurausta asukkaiden köyhyydestä – eli siitä, että heidän oli pakko etsiä ympäristöstään erilaisia keinoja, joiden avulla he pystyivät täydentämään toimeentuloaan tai säästämään asumiskustannuksissa. Toisaalta kyse oli siitä, että asumista tukevat tekniset järjestelmät, kuten vesihuolto ja jätehuolto, olivat niin kehittymättömiä, että asukkaat joutuivat väistämättä elämään asuinympäristönsä paikallisten resurssien varassa. Kolmantena tekijänä oli esikaupunkiasumisen sääntelemättömyys ja vapaus. Tämä mahdollisti asuinympäristön hyväksikäytön sellaisilla tavoilla, jotka ovat sittemmin muuttuneet kielletyiksi tai hankaliksi toteuttaa.

Edellä on jo kuvattu, kuinka työläisrakentajat hyödynsivät lähiympäristöstä löytämiään materiaaleja talonrakentamisessa, esimerkiksi hakkaamalla tonteillaan kasvaneen metsän rakennuspuiksi tai keräilemällä sekalaista käytettyä tavaraa rakennustarpeiksi. Paikallisten resurssien hyödyntämistä oli myös kaivoveden käyttö, joka oli esikaupunkiasukkaiden pääasiallinen tapa hankkia vettä. Sekä pesu- että juomavesi haettiin omalle pihalle kaivetusta kaivosta – paitsi tietenkin silloin kun se oli kuivunut tai saastunut, jolloin oli turvauduttava joko naapureiden kaivoihin tai yhdyskunnan yleisiin kaivoihin (Virtanen 1989; SKSÄ 327.1968, 329.1968).

Monet esikaupunkilaiset keräsivät lähiympäristöstä myös polttopuuta, jota tarvittiin sekä kotien, ruuan että veden lämmittämiseen. Vaikka Helsingin esikaupungeissa toimi useita halkokauppiaita, joilta polttopuita voitiin ostaa (Hagman 2006), pyrkivät monet asukkaat selviytymään tästäkin kuluerästä halvemmalla. Tätä pyrkimystä kuvaa seuraavassa Helge Rontu, joka asui kouluikäisenä poikana 1930-luvun alun Tapanilassa. Koska oli lama-aika ja Helgen perhe oli vain köyhä vuokralaisperhe, piti kymmenen vanhan koulupojan etsiä polttoainetta sieltä missä sitä oli halvimmalla saatavissa – tässä tapauksessa paikallisesta autokoritehtaasta:

Kun halot olivat kalliita, haettiin autokoritehtaasta kutterilastuja, jotka maksoivat fimtsikan (50 p) patjasäkiltä. Vähän hirvitti tunkea lastuja lattialta säkkiin, kun kovaaäniset koneet murisivat ja kolisivat joka puolella. Eivät ne kuitenkaan mitään tehneet, kun ei mennyt lähelle. Säkin vein sitten käsikärriyllä tai potkukelkalla kotiin. Se oli hyvää polttoainetta, pölysi kyllä. Ihme, ettei enemmän tulipaloja Mosassa sattunut.

Rontu 1987, 9

Polttopuuta kerättiin myös Oulunkylässä, jossa paikalliset asukkaat keräsivät läheisen lankarullatehtaan jätettä ja lähimetsien risuja poltettavaksi (Harmo 1987, 242). Pakinkylässä puolestaan hyödynnettiin ensimmäisen maailmansodan aikana rakennettujen ja sen jälkeen heitteille jääneiden linnoituslaitteiden hirsirakennelmia (Juutilainen 1985). Lämmityksen lisäksi myös jäädytyksessä käytettiin hyväksi paikallista luontoa. Ennen koneellisten kylmälaitteiden yleistymistä Helsingissä ja sen ympäristössä toimi useita jääalan yrittäjiä, jotka toimittivat merenlahdista, Vantaajoesta ja seudun pikkujärvistä talvisin sahattuja jäälohkareita seudun tehtaisiin, sairaaloihin, ravintoloihin, kauppoihin ja myös yksityiskoteihin (Vainio 2007; Viherlaaksolaiset... 1987, 16). Kesän yli jäät säilyivät jääkellareissa tai ulkona sahanpurujen alle haudattuina.

Vähemmän harmitonta lähiympäristön hyödyntämistä edustivat talojen takapihoilla olleet jätetunkiot ja avo-ojiin surutta lasketut jätevedet. Nämä alkeelliset jätehuollon muodot aiheuttivat esikaupungeissa hajuhaittoja, kaivojen saastumista ja rottapopulaatioiden kasvua (Mannila & Uotila 1996; Suonpää 1984). Myös kaatopaikkoja oli aivan asutuksen läheisyydessä (Friherrs 1988, 51–52; Poikonen 1998, 38). Näiden vähemmän miellyttävien ympäristön hyödyntämisen muotojen seurauksista kerrotaan esimerkiksi Leppävaaran–Lintuvaaran omakotiyhdistyksen historiikissa:

Toimialueemme puhtaanapitokysymykset ovat olleet kauan suurena huolenpidon aiheena. Sen lisäksi, että paikat saastuivat, syntyi myöskin lukemattomia kaatopaikkoja ja jätetasojia. Rotta-armeija lisääntyi ja ainakin yksi varma tapaus oli jolloin öljyäkin oli ojassa siten, että varomaton kipinä heitto olisi sytyttänyt öljyn ja uhannut tulla useampia asuintaloja.

Järvitalo ym. 1991, 5

Tärkein asuinympäristön hyödyntämisen muoto oli kuitenkin omien elintarvikkeiden tuottaminen. 1900-luvun alkupuolen esikaupunkielämää kuvaavista teksteistä löytyy lukemattomia kuvauksia, jotka liittyvät erilaisten hyötykasvien viljelemiseen sekä kotieläinten kasvattamiseen talojen pihoilla, ulkorakennuksissa ja myös itse asuinrakennuksissa. Näiden kuvausten perusteella vaikuttaa siltä, että suurin osa työväen esikaupunkien asukkaista – tai ainakin niiden talonomistajista – harrasti omavaraistaloutta ainakin jossain määrin. Omavaraistalouden tärkeästä merkityksestä työväestön esikaupunkielämäntavassa kertovat myös Veikko Anttila (1982, 94–99) ja Helena Honka-Hallila (1988, 106–112) tutkimuksissaan Jyväskylän Tourulan ja Kotkan Tiutisten elämästä. Siitä kertoo myös Päivi Uljaan väitöskirjassaan tekemä havainto, jonka mukaan 1900-luvun alkupuoliskon Suomessa eivät ainoastaan varsinaiset maanviljelijät vaan myös valtaosa työväestöstä eli vielä osittaisen omavaraistalouden piirissä. Toisin sanoen he täydensivät palkkatyöstä saatua toimeentuloa pienimuotoisella maanviljelyllä tai puutarhaviljelyllä, kotieläinten pitämisellä, keräilyllä ja epävirallisella palvelusten vaihdolla (Uljas 2012, 61–123). Vain pieni osa (noin 20 prosenttia) tuon ajan työväestöstä eli täysin kaupunkimaisissa oloissa, jossa kaikki elintarvikkeet ostettiin rahalla eikä kotona kasvatettu mitään (mt., 119–123).

Vähävaraisille työläisperheille omasta puutarhasta ja kotieläimistä saadut tuotteet olivat tärkeitä, koska niiden avulla voitiin säästää perheen ruokamenoissa. Lisäksi omat

tuotteet monipuolistivat perheen ruokavaliota. Tuotteita jäädessä yli oman tarpeen niistä voitiin saada myös myyntituloja. Muistelmien perusteella esikaupunkilaisten ahkerimmin viljelemiä kasveja olivat peruna, kaali, lanttu, porkkana, avomaakurkku sekä omenapuut ja marjapensaat. Kotieläiminä pidettiin sikoja, kanoja, kaneja, lampaita, vuohia ja lehmä. Seuraavassa on muutama tyypillinen esimerkki esikaupunkilaisten harjoittamasta omavaraistaloudesta. Ensimmäinen niistä sijoittuu 1920-luvun Korsoon, toinen 1940-luvun Jupperiin ja kolmas 1950-luvun vaihteen Asolaan:

Kesällä haettiin metsästä marjat heti, kun lapset vain pystyivät kävelemään. Kun en tiennyt mitä illalliseksi olisin laittanut, kipaisin aidan takaa hakemassa sieniä hätään. Kesällä pidimme porsasta ja kanoja meillä oli. Porsaan otimme hyvissä ajoin keväällä, mutta kun ei ollut lämmintä suojaa, toimme senkin kellarikotiimme sisälle. Se oli isossa laatikossa pahnoineen. [...] Yöllä lasten herätessä heräsi porsaskin.

Nieminen 1979, 28

Joka talossa viljeltiin puutarhassa kaikkea. Meilläkin kasvoi omenaa, päärynää, mustaa, punaista ja valkoista viinimarjaa. Oli mansikkaa, karviaista, kurkkuja, tomaatteja, lanttua, perunaa, sipulia ja punajuurta. Kotieläimiä oli. Kissoja, koiria, porsaita, kaneja, kanoja, joku sonnimullikka ja lehmäkin oli. Ja jos omasta takaa ei löytynyt pöytään pantavaa, sitä käytiin naapurista hakemassa tai lainaamassa.

Järvelä 2007, 15

Meillä oli kellarissa lehmäkin. Ja siellä oli kymmenkunta kanaakin, se oli semmonen pienempi puoli kellarissa. Kun se pidettiin aina niin puhtaana että joka päivä vietiin lehmän kaikki lannat pois, niin ei tullut mitään hajua. Oli hienoa, kun sai omasta lehmästä maitoa.

Virtanen 1989, 105

Halpojen rakennuskustannusten ohella esikaupunkitontin mahdollistama osittainen elintarvikeomavaraisuus oli yksi niistä keskeisistä syistä, joka sai tuhannet työläisperheet muuttamaan kaupungin työläskortteleista esikaupunkeihin (Harvia 1936a, 57). Niinpä ei ole yllättävää, että mahdollisuus täydentää palkkatyöstä saatua toimeentuloa tällaisilla maalaismaisilla keinoilla tuotiin näkyvästi esiin myös työväestölle suunnatussa esikaupunkitonttien markkinoinnissa. Tästä on esimerkkinä seuraava Ab Parkstad-Wanda-Puistokylä Oy:n mainosteksti vuodelta 1910, jonka avulla yhtiö kauppasi työväestölle tontteja Malmilta, Tapanilasta ja Puistolasta:

Täällä on kunkin mieleistä maata. Jos haluat maanviljelypalstan, jossa on lihavaa ja hedelmällistä multaa, niin olkoon menneeksi. Sinun ei tarvitse muuta kuin valita. Täällä on oikea rukiin ja kauran paikka, täällä kasvaa vilja pitkää. Mutta jos tahdot viljellä heinää, niin ota siinä tapauksessa tämä niittytilkku.

Missä aiotte asua! 1910/1987

Yllä oleva mainosteksti on peräisin Helsingin esikaupungistumisen varhaisvuosilta, mutta maanviljelymahdollisuutta käytettiin hyväksi esikaupunkitonttien markkinoinnissa ainakin vielä 1930-luvulla (Friherrs 1988, 7; Lanu 1995, 28). Tonttikauppiaiden lisäksi myös valtiovalta näyttää olleen 1900-luvun alkupuoliskolla sitä mieltä, että omavaraistalous oli olennainen osa suomalaisen työväestön elämää. Päivi Uljas (2012, 100–101) on kutsunut tuolloin vallinnutta valtiollisen sosiaalipolitiikan linjaa "pienviljelijäkeynesiläisyydeksi", sillä perusteella, että suorien tulonsiirtojen sijasta valtio suosi sosiaalipolitiikassaan erilaisia talonpoikaista omavaraisuutta edistäneitä tukimuotoja. Yksi tämän politiikan ilmentymistä oli vuoden 1945 maanhankintalaki, jonka tarkoituksena oli nostaa Suomi sotien jälkeen jaloilleen antamalla rintamamiehille ja Karjalan siirtoväelle maata asuttavaksi ja viljeltäväksi (Virtanen 2006). Kuten johdantoluvussa mainittiin, tämä hyvin agraarishenkinen laki vaikutti suuresti myös Helsingin seudun kehitykseen ja sen seurauksena melko epäkaupunkimainen pientaloasutus kasvoi sotien jälkeen Helsingin ympäristössä huomattavasti. Maanhankintalain "pienviljelijäkeynesiläiset" vaikutteet näkyivät selvästi rintamamiehille myönnettyjen tonttien suuressa koossa (2000–2500 m²), joka mahdollisti niiden hyödyntämisen omavaraistalouden tarpeisiin. Saman lain nojalla Helsingin ympäristöstä luovutettiin maansaajille myös vielä suurempia tontteja, joita nimitettiin asuntoviljelystiloiksi (Muukka & Mäkynen 2005, 64; Virtanen 1989).

Kuva 10 *Torikauppias Fredrika Westerbergin pihamaata Tapanilassa vuonna 1927 (Helsingin kaupunginmuseo, Harald Löflund).*

Omavaraistalouden keskeisyys näkyi luonnollisesti myös esikaupunkien ulkoisessa ilmeessä. 1900-luvun alkupuolen esikaupunkimiljööseen toivat maalaismaista ilmettä kotieläimille rakennetut ulkorakennukset sekä pihamaat, jotka olivat usein niin täynnä

erilaisia viljelyksiä, marjapensaita ja omenapuita, ettei avoimille nurmikentille jäänyt juuri tilaa (Raiskinen 2006; Taisto 1985). Maaseudun tuntua lisäsivät myös kaupalliset puutarhavihjelmit, joita oli siellä täällä esikaupunkiasutuksen seassa tai sen läheisyydessä (Heikkilä 1998; Söderholm 1985). Pirkko Poikosen (1998, 48) mukaan Oulunkylässä Suursuon huvila-alueella toimi 1920-luvulla jopa kaupallinen sikala, joka tosin joutui siirtymään sieltä pois terveysturvallisuuden vaatimuksesta. Seuraavassa sitaatissa Maria Laakso puolestaan maalaa kuvaa Pakinkylän maalaismaisesta miljööstä:

Pihan perällä oli puuliiteri, sauna ja ulkokäymälä, tyypillisesti kaikki olivat saman katon alla. Siellä täällä kuului piharakennuksiin navetta tai vastaava eläinsuoja. Jos perheellä ei ollut isoa siipikarjaa, voitiin kanaa tai pari pitää kotona talvella karsinassa keittiön pöydän alla. Lisäksi oli possu, mutta lehmä oli harvinaisempi. Usein lemmikkinä ja hiiriä pois pitämässä oli kissa. Joissakin paikoin näkyi liiterin nurkilla kanikoppeja, niitä oli lapsilla myös lemmikkeinä, kuten koiriakin. Muutamilla pihalla käyskentelivät lampaat tai vuohet.

Laakso 2003, 8

Myös kotipihan ulkopuolista ympäristöä hyödynnettiin maalaismaisella tavalla. Läheisistä metsistä kerättiin marjoja ja sieniä, mutta niissä myös laidunnettiin esikaupunkilaisten omistamia lehmäitä, vuohia ja lampaita sekä kerättiin rehua eläinten talviruokintaa varten. Eläimiä paimennettiin myös heinää kasvaneilla tienvarsilla ja tarvittaessa läheisiltä maatiloilta vuokrattiin niittyjä lehmien laitumiksi ja heinän hankintaa varten. Eläinten paimentaminen oli tyypillisesti lasten työtä. (Friherrs 1988, 38; Laakso 2003, 17–18; Lanu 1995, 102; Pettinen 1996, 18–19.) Nämä käytännöt olivat tarpeellisia siksi, että kotieläimet – varsinkin lehmät – kuluttivat paljon rehua, eikä sitä ollut tarpeeksi saatavilla esikaupunkilaisten suhteellisen pienillä tonteilla (Uljas 2012, 70–72). Rehun hankkimiseen liittynyt työ ja lähiympäristön hyödyntäminen ovat aiheena seuraavassa kertomuksessa, jossa Matti Suvanto kuvaa koulupojan arkea jatkosodan aikaisessa Tapanilassa ja sen ympäristössä. Kertomuksessa tulevat esiin myös ne epävirallisen palvelusten vaihdon muodot, joita rehun hankkimiseen liittyi:

Rehun hankinta kesällä – paitsi päivittäiseen kulutukseen myös talven varalle – oli melkoinen urakka. Heinän niitin sirpillä kunnan peltojen (Falkulla ym.) ojanpientareilta, keräsin säkkiin ja kuljetin kotiin pyörällä. Myös eräät lähistön tonttilaiset pyysivät niittämään "roskaruohon" pihaltaan, jolloin hyöty oli molemminpuolinen. Talvea varten keräsin myös lehdeksiä, kerppuja, lähinnä "Pässiantikasta" (vanhan Porvoontien tuntumassa). Pyörän pakettitelineellä niitä pystyi kerralla tuomaan kymmenkunta "nippua". Viljaakin tarvitsimme ja sitä saimme sukulaisilta Järvenpään läheltä. Syksyllä, sadonkorjuun aikana ei tuorerehusta ollut puutetta. Naatteja saatiin omilta pelloilta ja sellaisilta "viljelijöiltä", joilla ei ollut kotieläimiä. Myös osa peruna- ja juurikassadosta jalostettiin karjan kautta.

Suvanto 1989

Omiin tarpeisiin tapahtuneen viljelyn ohessa jotkut esikaupunkilaiset kävivät myös myymässä puutarhojensa tuotteita Helsingin toreilla (esim. Järvelä 2007; Kinnunen 2003;

Pettinen 1985, 252). Tällaisista sivutoimisista tai satunnaisista torikauppiaista erottuivat omaksi ryhmäkseen ne ammattimaiset puutarhaviilijät, joiden toimeentulo oli kokonaan tai pääasiallisesti kaupunkiin suuntautuneen torikaupan varassa. Intensiivistä puutarha- tai kasvihuoneviljelyä harjoittaneita kauppapuutarhureita toimi erityisesti Tapanilan lähistöllä Tapaninkylässä ja Suutarilassa, jonne heitä houkutteli alueen lyhyt etäisyys kaupungista sekä puutarhaviiljelyyn hyvin soveltunut maaperä. Lähistöllä sijaitsi myös vuonna 1903 avattu Helsingin kaupungin kaatopaikka, josta puutarhaviilijät saivat ehtymättömän lannoitteen lähteen (Heikkilä 1998). Myös Pakinkylässä toimi useita ammattimaisia kauppapuutarhoja, esimerkiksi Koskisen veljesten kasvihuonepuutarha, jonka mainitaan olleen parhaimmillaan Pohjoismaiden suurin kukkien kasvatukseen erikoistunut kasvihuonepuutarha (Söderholm 1985).

Vuosisadan alkupuoliskolla koettiin kaksi ajanjaksoa, jolloin omavaraisuudesta tuli vieläkin tärkeämpää elintarvikepulan takia. Näistä ensimmäinen koettiin ensimmäisen maailmansodan ja kansalaissodan aikana ja toinen jatkosodan aikana (Litzen & Vuori 1997, 241–267, 412–419). Erityisesti jatkosodan aikainen elintarvikepula sai esikaupunkilaiset tehostamaan yksityisen elintarviketuotantonsa äärimmilleen (esim. Jaatinen 1994; Suvanto 1989; SKSÄ 329.1968). Sota-aikana esikaupunkien pihamaat täyttyivät kasvimaista ja juurikkaista ääriään myöten, minkä lisäksi monet hankkivat käyttöönsä ylimääräisiä viljelypalstoja, joita sai vuokrata seudun maataloilta tai Helsingin kaupungin omistamista maista. Myös sikojen, kanien, kanojen ja lehmien pitäminen yleistyi sota-aikana entisestään. Tuolloin kotieläimiä ilmestyi myös niihin keskiluokkaisiin kotitalouksiin, joiden ei rauhan aikana ollut tarvinnut turvautua omavaraistalouteen. Nälän uhka motivoi ihmiset hankkimaan ruokaa kaikin mahdollisin keinoin. Tästä kertoo esimerkiksi seuraava sitaatti, joka kuvaa erään oulunkyläläisperheen sodanaikaista ruokataloutta:

Kun mieheni oli sodassa ja meitä oli täällä juuri mieheni äiti, minun oikein hyvä anoppini, ja mieheni sairas veli ja meil oli kolme lasta jo silloin. Niin se, se nälkä teetti sitte sen, että joka puolelta yritimme hankkia lisää. Ohraa ja ruista poltettiin kahviksi ja jauhoja ja voita yritettiin saada tuolta jonkun välikäden kautta maaseudulta ja sillä tavalla. Ja niinkun sanottu on, kun me aloimme pitää sikaa, ja myöskin lehmä oli vuoden, lampaita oli parikin ja kolme kanaa oli, niin silloin ei se nälkä tuntunut niin. Olipa vielä, mistä jakaaki toisille, naapureille.

SKSÄ 330.1968

Erityisesti kotieläimet olivat arvossaan sota-aikana, jolloin lihaa oli hyvin rajoitetusti saatavilla. Kotieläinten kasvattajille koitui kuitenkin huolta siitä, että säännöstelytalouden oloissa he joutuivat viranomaisten silmätikuiksi. Kunnallisten kansanhuoltolautakuntien virkailijat seurasivat esimerkiksi porsaiden kasvattamista ja he tekivät myös pistotarkastuksia ihmisten koteihin – näin tehtiin, koska eläinten omistajilta piti lain mukaan periä pois tietty määrä lihan ostamiseen oikeuttaneita elintarvikekortteja. Tosin tästä huolimatta monissa taloissa onnistuttiin kasvattamaan "mustia porsaita", jotka välttivät viranomaisten valvovan katseen. (Friherres 1988, 38; Litzen & Vuori 1997, 412–414; SKSÄ 320.1968; SKSÄ 61.1981.)

Virallinen tarkastusjärjestelmä ei ollut muutenkaan täysin aukoton, sillä omaa harkintaansa soveltaneet tarkastajat eivät aina olleet immuuneja henkilökohtaisten ystävyyssuhteiden, poliittisten lojaliteettien tai pienten lahjusten vaikutukselle. Kaikki tarkastajat eivät olleet toimessaan turhan tarkkoja, vaan he saattoivat katsoa asioita sormiensa läpi, varsinkin jos olivat tekemisissä tuttujen ihmisten kanssa. Esimerkiksi seuraavalla sota-aikaa muistelevalla oulunkyläläisrouvalla ei ollut epäilystä siitä, kumpi paikkakunnan kahdesta kansanhuollon tarkastajasta oli hänen kannaltaan mieluisampi:

No ei siitä muuta ollu, kun se, et kortit meni, se lihakortti meni sitte. [...] Mut se riippu siitä, et kuinka paljon se sano, se joka tuli tarkastamaan niin painoo sille sialle, kuinka kauan se sitten laskettiin, et se kestää, niin sitte sai ne kortit takasi. [...] Tääl oli toi yks Lindblom, joka oli tossa Elannossa ollu vastaavana aikasemmin, niin hän oli tuolla kansanhuollossa sen Vireen kanssa. Mä sanoinkin, et on hyvä, ettei se entinen punikki tullu tänne tarkastamaan, että se ois vieny kaikki rahat ja kukkarot. Se oli se Lindblom sitte... Tietysti me nyt sitte annettiin sille palanen sitte [...] et se sai itte, kun hän sano, että "äsh, ettei se nyt niin nuukaa ole".

SKSÄ 320.1968

1940-luku oli Helsingin esikaupungeissa omavaraistalouden huippuaikaa, mutta samalla se oli tämän elämänmuodon viimeinen huipentuma. Vielä sodan jälkeisinä elintarvikepulan vuosina omavaraistaloudella oli keskeinen asema työväen esikaupunkien elämässä, mutta jo 1950-luvulla säännöstelyn loppuminen ja elintason kohoaminen vähensivät ratkaisevasti sen merkitystä. Esikaupunkielämää koskevista muistelmista tämä muutos näkyy ennen kaikkea siinä, että kotitarveviljelyyn ja kotieläinten kasvattamiseen liittyvät maininnat vähenevät niissä jyrkästi siirryttäessä 1940-luvulta 1950-luvulle. Hyötykasvien viljely tosin jatkui edelleen monilla pihamailla, mutta tämä tapahtui yhä enemmän harrastuksen vuoksi ja yhä vähemmän taloudellisen pakon sanelemana. Sikojen, lehmien ja muiden talouseläinten kohdalla muutos oli vielä jyrkempi, sillä ne katosivat esikaupunkimiljööstä lähes kokonaan jo 1950-luvulla (Friherrs 1988, 38; Meurman 1991, 20; SKSÄ 61.1981). Tätä muutosta edesauttoivat kotieläinten pitoa rajoittaneet kunnalliset järjestyssäännöt, mutta muutos olisi tapahtunut todennäköisesti muutenkin, sillä paljon huolenpitoa vaatineet lehmät ja kotipossut sopivat varsin huonosti yhteen tuon ajan vaurastuvan ja kaupunkimaistuvan elämäntavan kanssa.

3.4 Paikallista vaihtoa

Tähän mennessä on jo käynyt selväksi, että 1900-luvun alkupuolen työläisesikaupunki oli asukkaalleen paljon enemmän kuin pelkkä asuinympäristö. Se oli heille myös taloudellisen toiminnan aluetta, jossa he pystyivät täydentämään toimeentuloaan erilaisin tavoin. Näihin tapoihin kuului paikallisen luonnon hyödyntäminen, mutta niihin kuului myös erilaisten palvelusten tuottaminen naapuruston muille asukkaille. Käytännössä tämä saattoi tarkoittaa naapureiden vastavuoroisia talkoita, erilaisten työvälineiden lainaamista tai vuokraamista naapureille, naapurustoa palvelevan pikkukaupan pyörittämistä tai jopa

paikallisen linja-autoyrityksen pyörittämistä. Paikallisesti tuotetuille palveluksille oli myös kysyntää, sillä tuon ajan esikaupunkilaisilla ei ollut tukenaan sellaisia ylipaikallisia palvelukoneistoja, joiden varassa nykypäivän esikaupunkilaiset ovat tottuneet elämään elämäänsä. Asian voi ilmaista myös siten, että asukkaan "rooli" oli laajempi ja monimuotoisempi kuin nykyään: asukkaat eivät olleet vain asuinalueensa asukkaita ja sen palveluiden käyttäjiä; he olivat myös näiden palveluiden tuottajia.

Palvelusten vaihto oli myös paikallista yhteisöllisyyttä vahvistanut tekijä, sillä siihen liittyneessä kanssakäymisessä naapurit tutustuivat helposti toisiinsa, ja sen kautta he tulivat myös riippuvaisiksi toistensa tuottamista palveluista. Näin syntynyt yhteisöllisyys ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että yksityiset hyötymotiivit olisivat puuttuneet naapureiden välisestä kanssakäymisestä. Päinvastoin, palvelusten vaihdon rationaalisuus siihen osallistuneiden yksilöiden ja perheiden näkökulmasta tulee muistelmassa selvästi esille. Aivan kuten esikaupungeissa harjoitetun omavaraistalouden kohdalla, tässäkin oli ensisijaisesti kysymys oman perheen selviytymisen turvaamisesta ja elämänlaadun parantamisesta niukoissa oloissa. Tämänkaltaista yhteisöllisyyttä on siten vaikea kuvata Ferdinand Tönniesin (1887/1955) tunnetuksi tekemän *Gemeinschaft* -käsitteen avulla, sillä siihen sekoittui sellaisia piirteitä, jotka Tönnies yhdisti *Gemeinschaft* -yhteisöllisyyden vastakohtaan, eli rationaalisen laskelmoinnin ja henkilökohtaisen hyödyntävoittelun leimaamaan *Gesellschaft* -yhteiskuntaan. Paremman lähtökohdan tämäntyyppisen yhteisöllisyyden tarkastelulle tarjoaa johdantoluvussa esitelty Norbert Elias (1974) yhteisöteoria, jossa paikallinen yhteisöllisyys syntyy nimenomaan naapureiden välisistä keskinäisistä riippuvuussuhteista. Sitä auttaa ymmärtämään myös Oscar Lewisin käsite *köyhyyden kulttuuri*, jolla hän viittasi köyhien ihmisten tapaan ratkaista elämässä eteen tulevia ongelmia tukeutumalla paikallisten ja epävirallisten sosiaalisten verkostojen tarjoamiin mahdollisuuksiin (Lewis 1961/1989, 20–23).

Kaikkein pienimuotoisinta paikallista vaihtoa edusti sellainen arkipäiväinen naapuriapu, jota kuvastaa hyvin vanha klisee sokeria tai jauhoja lainaamaan tulevasta naapurista. Tämäntyyppinen naapuriapu – joka voisi melkein yhtä hyvin sijoittua nykypäivän esikaupunkialueille – tulee muistelmassa esiin esimerkiksi kuvauksessa lapsenvahtina toimineesta naapurintytöstä, kuvauksessa perheenisästä, joka leikkasi omien lastensa hiusten lisäksi myös naapurin lasten hiukset, sekä kuvauksessa nuorukaisesta, joka kävi pilkkomassa klapeja tutulle leskirouvalle (Hertell 1994; Laakso 2003, 23; Laurila 1993). Usein naapuriapua tai naapureiden välistä vaihtoa koskevissa muistelmassa on kuitenkin havaittavissa selkeä kontrasti nykyaikaan verrattuna, toisin sanoen niissä kuvataan sellaisia vaihdon muotoja, jotka eivät ole nykyaikana enää tavanomaisia. Tällaisia selvästi menneeseen maailmaan kuuluvia vaihdon muotoja edustavat esimerkiksi edellä esitetyt kuvaukset rakennustalkoista, samoin kuin kuvaukset käsikärrien, saunan, kaivon, mankelin tai puhelimen lainaamisesta tai vuokraamisesta naapureille.

Mennyttä maailmaan edustaa myös esikaupunkilaisten harjoittamaan puutarhavihviljelyyn ja kotieläinten kasvattamiseen liittynyt palvelusten vaihto. Ero nykyaikaan tulee selvästi esiin sellaisissa muistelmassa, joissa kerrotaan ihmisistä jotka saivat toimeentulonsa (tai ainakin osan siitä) myymällä itse kasvattamiaan tuotteita naapureilleen. Muistelmassa mainitaan esimerkiksi Leppävaaran Harakassa kananmunia myynyt Muna-Maija sekä Malmin Ormusmäessä kierrellyt Muna-Miina, jolta saattoi kananmunien lisäksi ostaa

myös kinkkuja sekä tuoretta vuohenjuustoa (Pärssinen & Virtanen 2000; Schmidt 1996). Friherrissä vastaavaa toimintaa harjoittivat paikkakuntalaisten hyvin tuntemat Kana-Aino ja Muna-Nyqvist (Louhula 2007). Toinen vastaava paikallinen käytäntö oli niin sanottu maitotinki, joka tarkoitti asiakkaan ja tuottajan välistä sopimusta säännöllisestä maidon toimittamisesta. Tinkimaitoa voitiin hakea läheisiltä maatiloilta, mutta myös sellaisilta lehmiä kasvattaneilta naapureilta, joilla riitti maitoa yli oman tarpeen (Heikkilä 2001a; Järvelä 2007; Schmidt 1996). Tarpeellisia henkilöitä olivat myös paikalliset hevosemiehet, joita tarvittiin sekä esikaupunkilaisten kasvimaiden muokkauksessa että erilaisissa kuljetustehtävissä. Tällainen henkilö oli esimerkiksi Malmin seudulla vaikuttanut Vasili Sinkevitsch, josta kerrotaan seuraavassa:

Sinkevitschillä oli kaksi hyvää hevosta, ajokalut, aurat, reet, kärryt ynnä muu tarvittava. Pappa Sinkevitsch kävi korvausta vastaan kyntämässä ja auraamassa [paikallisten tontinomistajien] maita. Kyllähän se usein oli pelkkää hevosen ja auran kääntelemistä pienillä tonteilla, mutta tontinomistaja säästy monelta talikon ja lapion pistolta ja maa tuli syvältä käännetyksi. Sinkevitschin hevosta ja kärryjä tarvittiin myös muihin kuljetuksiin. Milloin oli tuotava puulämmitteisiin taloihin halkoja reellä tai kärryillä, milloin oli tyhjennettävä ja kuljetettava ulkokuoneiden alustojen lantakuormia, milloin oli aurattava teitä tai haettava painavaa tavaraa. Sinkevitsch oli kysytty henkilö. Aina kun se oli mahdollista, tuli hän auttamaan. Joskus lainattiin vain hevonen.

Hagman 2000, 7

Paikallista liiketoimintaa edusti myös liinavaatteiden käsittelyssä tarvittujen mankeleiden vuokraaminen. 1900-luvun alkupuolella käytössä olleet käsikäyttöiset mankelit olivat suuria ja paljon tilaa vieneitä laitteita, joten sellaista ei kannattanut hankkia pelkästään omaa käyttöä varten. Sen sijaan perheenäidit mankeloivat liinavaatteensa sellaisten naapureiden luona, jotka olivat investoineet rahojaan tällaiseen laitteeseen (Hagman 2004; Pirkkamaa 1984; Söderholm 1985). Samantapainen järjestely oli käytössä myös puhelinten kohdalla. Koska puhelimet olivat vuosisadan alkupuolella vielä harvinaisia, kävivät ihmiset soittamassa ja vastaanottamassa puhelunsa niissä lähikaupoissa tai naapuritaloissa, joihin puhelin oli hankittu. Harvalukuiset puhelimen omistajat (tai heidän lapsensa) saivatkin toimia naapuruston epävirallisina puhelinpäivystäjinä, niin kuin seuraavassa muistelevat Signe Heikkilä Jupperista ja Eva Pärssinen Malmilta:

Jupperissa ei tainnut olla muualla puhelinta kuin Elannossa, kun me se saatiin. Koko silloinen Kuusitie kävi meiltä soittamassa. Kerran näitä menneitä muistelllessani totesinkin, että niihin aikoihin olin joutunut jokaiseen taloon hommaamaan lääkärin. Vaikka olisi ollut perhejuhlat meneillään, oli tarpeen vaatiessa lääkäriä soiteltava.

Lanu 1998

Puhelimia oli vähän. Meidänkin puhelimemme oli monen perheen käytössä. Naapurit tulivat meille soittamaan, ja sain myös monta kertaa kipaista hakemaan jotakuta kolmen lähitalon asukkaista puhelimeen.

Pärssinen 1988, 5

Paikallisen yhteisöllisyyden näkökulmasta tarkasteltuna puhelimilla näyttää olleen mielenkiintoinen kaksoisrooli. Ensisijaisen tarkoituksensa mukaisesti ne vahvistivat esikaupunkilaisten yhteyksiä naapuruston ulkopuoliseen maailmaan, millä voidaan nähdä olleen selkeä paikallista yhteisöllistä heikentänyt vaikutus, kun asiaa tarkastellaan tekniseen kehitykseen liittyneen yhteiskunnallisen integraation näkökulmasta (esim. Elias 1974; Wellman & Leighton 1979). Toisaalta puhelimet synnyttivät harvinaisuutensa vuoksi myös yllä kuvatun kaltaisia naapureiden välistä riippuvuutta vahvistaneita käytäntöjä. 1950- ja 60-lukujen vaihteessa myös televisiolla näyttää olleen hetken aikaa samantapainen rooli, kun naapurit kokoontuivat harvojen televisionomistajien koteihin katsomaan tuon ajan suosikkiohjelmia (Schmidt 1996; Lius 1997, 33). Televisioiden yleistyttyä tilanne muuttui kuitenkin pian päinvastaiseksi, sillä sen jälkeen ihmiset saattoivat katsoa televisiota kotonaan omassa rauhassaan. Jälkeenpäin televisiota onkin pidetty sekä suomalaisessa että kansainvälisessä keskustelussa yhtenä suurimmista syyllisistä elämäntapojen yksityistymiseen ja naapurikontaktien vähenemiseen (esim. Kalela 1988; Putnam 1995).

Merkittävää paikallista vaihtoa liittyi myös saunoihin. Koska 1900-luvun alkupuolen esikaupungeissa läheskään kaikilla asukkailla ei ollut omaa saunaa, kävivät ihmiset usein saunomassa ja kylpemässä sellaisten naapureiden luona, jotka vuokrasivat omaa saunaansa toisille pientä korvausta vastaan (esim. Kinnunen 2003; Laurila 1993; Louhula 2007). Toisten saunoja käyttivät esikaupungeissa asuneet vuokralaiset, mutta niitä käyttivät myös ne talonmistajaperheet, jotka eivät olleet ehtineet tai katsoneet tarpeelliseksi rakentaa tontilleen omaa saunaa. Saunojen omistajat luonnollisesti hyötyivät tällaisesta käytännöstä, sillä sen ansiosta he saivat vuokratuloja rakennuksesta, joka olisi muuten seissyt suurimman osan ajasta käyttämättömänä. Joillekin saunan pitämisestä saattoi tulla jopa päätoiminen ammatti, kuten seuraava Malmille sijoittuva tapaus osoittaa:

Edvard Asikainen [...] pystyi kirvesmiehen töihin, muuraamaan ja rappaamaan, mutta 30-luvun puolivälissä oli tekemishelläkin työttömyyden uhka. Kun ei ollut työtä, Asikainen päätteli, että veden ja lämmön myyminen voisi olla edullista. Hän otti lainaa ja osti Erottajalta Vanhan kirkon tuntumasta puretusta talosta rakennusaineet (vanhan hyvän materiaalin käyttö oli silloin tavallista) ja pystytti saunan, joka palveli malmilaisia 70-luvulle saakka.

Laurila 1992, 20

Tällaisia päätoimisesti pyöritettyjä yleisiä saunoja ei ollut kaikissa esikaupungeissa, mutta Malmin ja Tapanilan seudulla niitä oli useitakin. Malmilla sijaitsivat Asikaisen saunan lisäksi Aallon, Heinon ja Nirosen yleiset saunat; Tapanilassa puolestaan olivat Holmbergin ja Skogin saunat (Laurila 1992; Korpela 1987). Yleisten saunojen ominainen piirre oli sosiaalisuus, sillä ne eivät tarjonneet ihmiselle ainoastaan kylpymahdollisuutta, vaan myös paikan kuulumisten vaihtamiselle ja rennolle seurustelulle. Näin Aarne Laurila kuvaa Heinon saunaa Malmilla:

Yleiset saunat olivat avoinna keskiviikkona ja lauantaina miehille, torstaina ja perjantaina naisille. Sauna käsitti kuluneet ja likaiset vaatteet naulakossa ja puhtaat kassissa, ovelta ostetun tai kotoa tuodun vihdan, löylyhuoneen ensin kuivat, mutta seitsemän kahdeksan

aikaan illalla jo limaiset lauteet, pesuhuoneen peltiämpäreiden kolinan, pullot limonadia, portteria, sitruunasuutaa tai Bastmanin kaljaa. Heimon saunaan kuului Sauna-lita, joka kehui isääni hienoksi mieheksi: Laurila ei o saunassa koskaan juovuksissa! Heimon saunaan kuuluivat myös vanhan Lindroosin opetukset, suurta tietoa siihen aikaan: "Maailma jakautuu atomeihin ja molekyyleihin..." [...] Joku kuvaili elämänsä helpoutta: kotona komentaa muija, työmaalla pomo ja tiellä poliisi.

Laurila 1984, 16–17

Kaikkein tärkein paikallisen vaihdon muoto lienee kuitenkin ollut asuinhuoneiden vuokraaminen. Kuten luvun 2.5 tilastotarkastelusta ilmeni, oli vuonna 1930 Helsingin esikaupunkien huoneistoista yli puolet vuokralaisten hallussa. Vuokrahuoneistojen osuus oli suuri, kun otetaan huomioon, että Helsingin esikaupungeissa oli tuohon aikaan vain vähän suuria vuokrakasarmeja ja tuskin lainkaan kerrostaloja. Tämä tarkoittaa sitä, että vuokrahuoneistot sijaitsivat pääosin pientaloissa, jotka nykymittapuun mukaan olisivat yhden perheen omakotitaloja – ja usein vieläpä varsin pieniä sellaisia. Muistitietoaaineiston perusteella näyttää siltä, että vuokralaiset yleensä jakoivat talon yhdessä omistajaperheen kanssa, esimerkiksi siten, että talon alakerta oli varattu isäntävälle ja yläkerta vuokralaisille (esim. Parikka 1987, 42; Rontu 1987; Saksa 1994). Tällaisen järjestelyn yleisyydestä kertovat myös muut 1900-luvun alkupuolen työväestön esikaupunkielämää ja -asumista koskevat tutkimukset (Anttila 1982, 63–64; Honka-Hallila 1988, 103–106; Modeen 1934; Ruonavaara 1993).

Vuokralaisten pitäminen säilyi Helsingin pientaloesikaupunkien elämää leimanneena piirteenä vielä pitkään 1930-luvun vaihteen jälkeenkin, sillä ainakin vielä 1950-luvulla se oli hyvin yleistä (Herranen 1997, 221–221; Nykyri 2003). 1940-luvulla asiaan vaikutti myös tuolloin voimassa ollut vuokrasäännöstely, jonka nojalla kunnalliset huoneenvuokralautakunnat pystyivät tarvittaessa pakottamaan talonomistajat ottamaan koteihinsa vuokralaisia (Friherrs 1988, 41; Ruonavaara 1993, 162–165). Yleisesti ottaen vuokralaisten ottamiseen ei kuitenkaan tarvittu pakkoa, vaan näitä otettiin asumaan pieneenkin mökkiin, jos siinä oli yksikin huone jota isäntäperhe ei välttämättä tarvinnut. Vuokratulot olivat nimittäin tervetullut lisäansioden lähde työväenluokkaisille talonomistajille. Ne olivat myös tärkeä tekijä siinä rahoitusyhtälössä, jonka ansiosta työväenluokkaan kuuluneille ihmisille oli ylipäättään mahdollista hankkia omistusasunto (Ruonavaara 1993, 206–211). Huoneiden vuokraaminen saattoi toimia myös eräänlaisena vakuutuksena, joka takasi edes jonkinlaisen toimeentulon sellaisille talonomistajille, joiden pääasiallinen tulonlähde oli kuivunut työttömyyden, sairauden tai vanhuuden vuoksi (Honka-Hallila 1988, 103–106; Viherlaaksolaiset 1987, 35). Monet esikaupunkien talonomistajat olivatkin valmiita tinkimään oman perheensä asumisväljyydestä ja yksityisyydestä vuokratulojen vuoksi. Tästä kertoo seuraava Helge Ronnun kuvaus lama-ajan Tapanilasta:

Muutimme Tapanilaan 29.9.1934. Pula-aikana Suomen kansa oli liikkeellä. Asuimme Tapanilassa kolmatta vuotta. Olin silloin kymmenvuotias, kun muutimme. Asuntoja sai helposti. Helsingin Sanomien sunnuntainumerossa oli sivun verran vuokralle tarjotaan - ilmoituksia. Jolla oli kaksi huonetta, vuokrasi toisen alivuokralaiselle. Tapanilan huviloissa

oli tilaa yläkerrassa. Huoneista ilmoitettiin portinpieleen pannulla lappusella, jollei ollut varaa lehti-ilmoitukseen. Vuokralaisen saantia voi joutua odottamaan.

Rontu 1987, 8

Esikaupungeissa harjoitetusta huoneenvuokrauksesta voidaan löytää myös erilaisia ammattimaisuuden asteita. Useimmille talonmistajille huoneenvuokraus lienee ollut lähinnä apukeino, jonka avulla he saattoivat täydentää palkkatyöstä saatua toimeentuloa ja maksaa pois talon rakentamiseen otettuja lainoja. Joukossa oli kuitenkin myös sellaisia talonmistajia, joille vuokralaisten pitäminen oli selvästi ammattimaista liiketoimintaa. Näiden henkilöiden aikaansaannoksia olivat ne isommat vuokratalot, joita esikaupungeissa oli siellä täällä pientaloasutuksen seassa. Tällainen oli esimerkiksi Malmilla sijainnut niin kutsuttu Helioksen talo, jossa asui 1930- ja 40-luvuilla pitkälti yli sata vuokralaista (Vainio 1992). Myös Oulunkylässä, jossa vuokrahuoneistojen osuus oli selvästi suurempi kuin Helsingin esikaupungeissa keskimäärin, oli useita suuria huviloita joissa kussakin asui useita työläisperheitä vuokralaisina. Oulunkylän historiasta kirjoittaneen Sirkka Impolan mukaan näissä taloissa asui yleensä 3–6 vuokralaisperhettä, mutta joissakin huviloissa asui vuokralla 10 perhettä ja yhdessä jopa 18 (Impola 1970, 28–29). Myös Pirkko Poikosen kuvaamalla Oulunkylän Suursuon alueella oli joitakin huviloita, joita voidaan hyvällä syyllä kutsua jo varsinaisiksi vuokrakasarmeiksi:

Huvilanomistajille vuokratulo tuli usein hyvään tarpeeseen, se saattoi jossain vaiheessa olla jopa ainoa tulonlähde. Varsinaista vuokraustoimintaa näyttivät harjoittaneen Lintula (Suursuo 17) ja Salo (Suursuo 2). Lintulalla oli vuodesta 1920 alkaen useimpina vuosina parikymmentä vuokralaista. Salolla puolestaan oli vuodesta 1924 alkaen vuosittain tavallisesti yli kolmekymmentä, jonakin vuonna jopa viisikymmentä vuokralaista.

Poikonen 1998, 28–29

Vuokralaisten asuinolot olivat usein hyvin ahtaat ja puutteelliset. Ei esimerkiksi ollut harvinaista, että yhdessä ahtaassa vuokrahuoneessa asui useampi henkinen lapsiperhe (Rontu 1987; Nykyri 2003). Asuntopulan ollessa kova ihmisiä saatiin asumaan myös sellaisiin huoneisiin, joita ei ollut edes tarkoitettu asumiskäyttöön, kuten huviloiden keskeneräisille ullakoille, saunakamareihin ja jopa kellareihin ja liitereihin (Luja-Penttilä 1998a; Nykyri 2003). Esimerkiksi yllä mainitussa Salon vuokrakasarmissa asui Poikosen mukaan vuokralaisia saunarakennuksen ullakolla sekä "lasi- ja lautaseinäisessä entisessä kasvihuoneessa tai kanalassa" (Poikonen 1998, 27–29).

Yleisemmällä tasolla voidaan sanoa, että esikaupunkilaisten harjoittaman palvelusten vaihdon taustalla oli ihmisten köyhyys sekä monien arkielämässä tarvittujen hyödykkeiden harvinaisuus. Työväestöön kuuluneet ihmiset eivät voineet hankkia hyödykkeitä kovin kevyin perustein, sillä jo suhteellisen pienet hankinnat saattoivat heiluttaa perheen taloutta. Niinpä heidän oli harkittava tarkasti ennen kuin he hankkivat talouteensa esimerkiksi saunan, puhelimen tai mankelin. Hyvin usein tämän harkinnan tulos näyttää olleen se, että oli parempi vuokrata tai lainata kyseistä hyödykettä naapurilta kuin hankkia se omaksi. Ja silloinkin kun hyödyke päätettiin hankkia omaksi, sitä ei välttämättä hankittu vain omaa tarvetta varten, vaan mielessä olivat siitä saatavat

vuokratulot. Esikaupunkilaisten harjoittama palvelusten vaihto – samoin kuin heidän harjoittamansa omavaraistalous ja talojen rakentamisessa hyödynnetyt omatoimiset käytännöt – voidaankin nähdä osoituksena sellaisesta *köyhyyden kulttuurista*, jota johdantoluvussa mainittu Oscar Lewis (1961/1989) havainnoi tutkimansa meksikolaisen kaupunkiköyhälistön parissa. Toisin sanoen nämä käytännöt ilmentävät köyhyyden oloissa eläneiden ihmisten tapaa ratkaista hyvin paikallisin ja epävirallisin keinoin sellaisia ongelmia, joiden kohdalla vauraammissa oloissa elävät ihmiset voivat turvautua modernin kulutuskulttuurin tarjoamiin valmiisiin ratkaisuihin tai yhteiskunnan julkisten instituutioiden tuottamiin palveluihin.

Paikallisen vaihdon käytäntöjä voidaan tarkastella myös eräänlaisena *sosiaalisena pääomana* (Coleman 1988; Putnam 2000), joka hyödytti sekä asukkaita yksilöinä että koko paikallista yhteisöä. Näiden käytäntöjen ansiosta työläisesikaupunkien asukkaat tulivat toimeen vähemmällä aineellisilla resursseilla kuin olisi muuten ollut tarpeen. Kaikkia tarpeellisia hyödykkeitä ei tarvinnut hankkia omaksi, kun niitä voitiin vuokrata edullisemmin naapureilta, ja toisaalta olemassa olleista hyödykkeistä saatiin enemmän hyötyä irti, kun niitä voitiin vuokrata toisille silloin kun niitä ei itse tarvittu. Tavaroiden ja hyödykkeiden lisäksi sama kaava koski myös ihmisten kädentaitoja ja fyysistä työvoimaa. Niidenkään ei annettu lojua käyttämättömänä, jos niiden avulla voitiin tienata naapurilta muutama lantti tai ainakin lupaus myöhemmästä vastapalveluksesta.

Toisaalta tällaisessa järjestelmässä oli myös omat raskutensa, mikä voi olla yksi syy sille, että työväen esikaupunkien asukkaat – niin kuin suomalaiset yleisemminkin – myöhemmin niin hanakasti hylkäsivät tällaiset käytännöt elintason kasvun mahdollistettua suuremman yksilöllisen riippumattomuuden (ks. luku 6). Ehkä selkeimmin nämä haitat ilmenivät huoneiden vuokraamisessa, jossa talon omistajan oli vuokratulojen vastineeksi sopeuduttava elämäänsä saman katon alla vuokralaisten kanssa. Vastaavasti esikaupunkien yleisistä saunoista puuttui yksityisyyttä, eikä niitä voinut myöskään käyttää yhtä joustavasti kuin oman kodin saunaa tai kylpyhuonetta. Talonsa rakentamisessa talkootyövoimaa hyödyntänyt henkilö puolestaan joutui saamastaan avusta kiitollisuudenvelkaan, ellei hän suorittanut siitä vastapalvelusta auttajien omissa talkoissa tai muulla tavoin. Jopa käsikäräysten lainaajan piti vähintään olla kohtelias naapurilleen, mikäli halusi saada tältä vielä uudelleen luvan käräysten lainaamiseen. Toisin sanoen paikallisen vaihdon tuottaman sosiaalisen pääoman hinta oli se, että se teki ihmiset monin tavoin riippuvaisiksi naapureistaan.

3.5 Kyläkauppiaat

Helsingin esikaupungeista löytyi jo 1900-luvun alkupuolella varsin laaja kaupallisten palveluiden kirjo. Erityisen paljon palveluita oli Malmin ja Tapanilan alueella, joka oli 1900-luvun alkupuolella Helsingin maalaiskunnan kaupallinen, hallinnollinen ja teollinen keskus sekä esikaupunkivyöhykkeen ylivoimaisesti suurin asutuskeskittymä. Vuonna 1937 tällä alueella sijaitti peräti 31 sekatarvakauppaa ja näiden lisäksi 34 erikoisliikettä, joihin kuului muun muassa kala- ja lihamyymälöitä, halkotarhoja, kaksi kirjakauppaa sekä vaatetus- ja kenkäliikkeitä. Alueella toimi myös kolme elokuvateatteria, kaksi pankkia,

hautaustoimisto ja apteekki. Helsingin maalaiskunnan muita kaupallisia keskuksia olivat Tikkurila ja Pitäjänmäki, joissa kummassakin oli kymmenkunta kauppaa vuonna 1937. (Litzen & Vuori 1997, 309–312.) Espoon maalaiskunnassa huomattavin palvelukeskus oli Leppävaara, jonka palveluita Arja Salmi luettelee seuraavassa sitaatissa. Kauppaliikkeiden lisäksi listasta löytyy useita käsityöyrittäjiä, joita toimi luonnollisesti myös muilla esikaupunkialueilla:

Lintuvaarantien toisella puolella, silloisen Kauppaticien varrella toimi Vaatturi Hakkarainen. Kauppaticien varrella oli myös neiti Kivimäen Pientenlastenkoti. Vallikatu 3:ssa (ent. Kauppaticie) oli opettaja Sivenin perustama Kauppapuutarha. [...] Lintuvaarantien ja Elannon tien kulmatontilla sijaitsi Iso-Elanto ja sitä vastapäätä oli neiti Paavolan pieni Leppävaaran Kirja- ja Paperikauppa. Vastapäätä Isoa Elantoa, nyk. Lintuvaarantie 35:ssä sijaitsi palstan perällä olevassa rakennuksessa Kosiorekin perheen kalansavustamo ja tämän viereisellä palstalla olleessa huvilassa oli rouva Lehtoniemen Parturiliike. Elannon tien varrella oli myös Jousen Puusepänverstas ja hieman edempänä Jalkinekorjaamo Emil Niemi. Pohjoisempaan Lintuvaarantien varressa oli Ruoka-Kahvila Kisa, jonka omisti rouva Kinnunen. Edelleen pohjoisemmaksi edetessä tuli vastaan silloisen Metsätien varrella Juho Katajiston Puusepänverstas sekä Ulla Luodon elintarvikekauppa.

Salmi 2003

Pienemmillä esikaupunkialueilla palveluita oli luonnollisesti vähemmän, mutta ei suinkaan mitättömän vähän. Esimerkiksi parin tuhannen asukkaan Pakinkylässä oli vuonna 1937 kaksi Elannon myymälää ja kaksi yksityistä sekatavarakauppaa, sekä näiden lisäksi ainakin kahvila, urheiluväline-liike, puusepänliike ja jalkinepaja. Sotien jälkeen alueella avattiin myös elokuvateatteri, 1970-luvulle asti toiminut Bio Tarja (Jokinen ym. 2008; Kortteinen 1985, 23–24). Vielä pienemmän Friherrsin palveluita muistellaan seuraavassa katkelmassa. Tämäkään luettelo ei ole täydellinen, sillä siitä puuttuvat ainakin alueella toimineet kioskit ja käsityöläiset:

Muistellemme vielä kylän kaupat ja toteamme, että palvelut olivat silloin tosi lähellä. Oli Airaksisen kauppa [nykyisen] Vapaalantien alkupäässä. Oli Elanto tien keskivaiheilla, tullut siihen kesällä 1938. Vuorisen kangaskauppa oli lähellä Elantoa. Vapaalantie 72:n vaiheilla oli Jokisen kauppa, josta saattoi sota-aikana – toki ehkä muistakin – ostaa tiskin alta lihaa. Ja kauppaketjun lopussa oli vielä Martikaisen kauppa, tuotu Vapaalantien loppupäähän Töölön tullista.

Kyläkuulumisia 2/1983

Jo edellä olevat sitaatit antavat käsityksen siitä, että 1900-luvun alkupuolen työväen esikaupungeille oli tyypillistä palveluiden paikallisuus, pienimuotoisuus ja palveluyrittäjien suuri lukumäärä. Muiden suomalaisten kaupunkiseutujen osalta saman asian on havainnut Veikko Anttila tutkimuksessaan Jyväskylän vieressä sijainneesta Tourulan esikaupungista, jossa toimi alueen suhteellisen pienestä koosta huolimatta (alle 1500 asukasta) kymmenittäin paikallisia asukkaita palvelleita yrittäjiä ja yrityksiä, kuten pikkukauppoja, leipomoita, kahviloita, kampaamoja, yleisiä saunoja, mankeleita, hevosmiehiä ja käsityöläisiä (Anttila 1982, 132–139).

Esikaupunkien kaupallisten palveluiden paikallisuus ja pienimuotoisuus tulee esiin myös kun tarkastellaan lähemmin niiden kauppaliikkeiden toimintaa. Liiketoiminnan pienimuotoisuus näkyi jo kauppojen ulkoisesta ilmeestä, joka ei usein eronnut paljonkaan ympäristön muusta rakennuskannasta. Usein ne sijaitsivat aivan tavallisissa esikaupunkihuiloissa, joista oli erotettu osa myymälä- ja varastotiloiksi, talon loppuosan toimiessa kauppiaan asuntona. Tyypillinen ratkaisu näyttää olleen, että talon pohjakerros toimi puotina, kellarikerros varastona ja yläkerta kauppiaan asuntona (Artman 2002; Heikkilä 2001b; Laakso 2003, 35–36; Pentti & Backman 2002). Seuraava kuvaus Leppävaarassa toimineesta Kuuselan kaupasta antaa konkreettisen kuvan siitä, kuinka vaatimattomia tällaisten pikkupuotien myymälätilat saattoivat olla:

Puoti oli pieni, ehkä vain noin 12 neliömetrin suuruinen. Vain pari asiakasta mahtui sinne samanaikaisesti ja pari myyjää tiskin taakse. Charlotta istui yleensä keinutuolissaan, kammarissa, puotiin johtavan oven läheisyydessä. Kun kaupan ulko-oven kello kilahti, riensi joko hän tai kammarissa tai kyökissä ollut Selma puodin puolelle, tiskin taakse. Puodissa ei ollut mitään lämmityslaitetta, joten talvella siellä oli hyytävän kylmä. Myyjillä piti olla käsissään villasormikkaat, joissa vain sormien ensimmäinen nivel oli paljaana. Muutenkin piti puotiin mentäessä olla lämpimästi pukeutunut. [...] Tuplaovia ei voitu asentaa, koska mikään ovi ei olisi mahtunut kääntymään pienen kaupan puolelle. Jotta kammiariin ei tulisi puodin puolelta kovin paljon kylmää ilmaa, oli ovi päällystetty molemmin puolin paksulla, harmaalla huovalla. Samanlainen päällyste oli myös eteisestä kyökkiin johtavassa ovela.

Artman 2002

Jos talvisin pikkukauppojen ongelmana oli puodin kylmyys, niin kesäisin ongelmana oli puolestaan säilytystilojen lämpimyyden, sillä sähköllä toimivat jäädytyslaitteet olivat 1900-luvun alkupuolella vielä harvinaisia. Pilaantuvien elintarvikkeiden jäädyttämiseen oli kuitenkin olemassa melko toimiva, paikallisiin luonnonvaroihin perustunut ratkaisu. Elintarvikkeet saatiin nimittäin kylmiksi jäälohkareilla, joita paikalliset jääalan yrittäjät nostivat talvisin läheisistä vesistöistä. Kesän yli jäälohkareet säilyivät kaupan takapihalla sahanpurujen alle haudattuna, mistä niitä sitten tarpeen mukaan käytiin noutamassa jäädyttämään esimerkiksi tuoretta maitoa. Maito, kuten monet muutkin elintarvikkeet, myytiin kaupassa irtotavarana, sillä valmiiksi pakattuja tuotteita oli paljon vähemmän kuin nykyään. (Artman 2002; Vainio 2007.)

Jotkut kauppiaat myös valmistivat itse osan myymistään tuotteista. Esimerkiksi malmilaisessa Lintumäen kaupassa valmistettiin myytäväksi vasikanhyytelöä, suolakurkkuja ja hapankaalia. Sama kauppias myös teurasti myymänsä lihatuotteet itse ja sota-aikana teurasrasvoista keitettiin vielä saippuaa myytäväksi. Lintumäen naapurissa sijainneessa Laineen kalakaupassa puolestaan valmistettiin suolasilakoita, livekalaa ja suolakurkkuja myyntiin. Muualla vastaavaa toimintaa harrastivat esimerkiksi Pakinkylän Erikssonit, jotka myivät kaupassaan itse valmistamaansa vasikanhyytelöä ja veripalttua, sekä Viherlaakson Kälkit, jotka valmistivat kaupansa kellarissa limonadia. (Laurila 1991; Pirkkamaa 1982; Söderholm 1985; Viherlaaksolaiset... 1987, 26.)

Kuva 11 *Elannon myymälä Tapanilassa noin vuonna 1935 (Helsingin kaupunginmuseo).*

Omatoimisuus oli tarpeen myös tuotteiden hankinnassa. Osa myyntitavarasta toimitettiin tukkuliikkeiden kuorma-autoilla suoraan kauppoihin, mutta kauppiaat joutuivat myös itse kiertämään lähiseutua hakiessaan tavaraa Helsingin tukkutoreilta tai suoraan maaseudun tuottajilta (Artman 2002; Laurila 1987; Pirkkamaa 1982). Varsinkin tuoretavaraa hankittiin lähiseudun leipomoista, kauppapuutarhoista, maataloilta ja kalastajilta. Seuraava kertomus malmilaisen Mäkisen kaupan toiminnasta antaa kuvan siitä monimutkaisesta tuottajien ja tukkukauppiaiden verkostosta, jota esikaupunkien pikkukauppiaat hyödynsivät:

Olavi Mäkisen äidin ja isän kauppaan maito haettiin vielä asemalta kärryillä, mutta pojan ja miniän aikana sen toi jo auto meijeristä. Vihannestori toimi kaupungissa jo silloin. Kun siellä soivat pillit kaupankäyntiin seitsemältä, oli siellä hankinnoissa myös Olavi Mäkinen. Leipää otettiin useammastakin paikasta, silloin ennen vanhaan Väkilän lisäksi mm. Bollströmiltä Porvoontieltä (nykyiseltä Tattarinharjuntieltä) ja Helsingin Meijerin leipomosta. Makkaroit ja lihaa tuli niin ikään monestakin paikasta. Kalat Mäkinen haki kalastajan sumpusta Kauppahallin rannasta. Jauhot saatiin kauppaan irtotavarana säkeissä ja hieno sokeri vallan sadan kilon säkeissä, palasokeri 50 kilon puulaatikoissa. [...] Kahvin Mäkiiset ostivat raakana ja lähettivät sen sitten paahdettavaksi; sai asiakas ostaa sitä myös paahtamattomana. Mäkisen kaupalla oli omakin sekoitus, Arvo-kahvi.

Laurila 1987

Kaikki esikaupunkien kaupungit eivät kuitenkaan olleet paikallisten yrittäjien pyörittämiä, sillä niiden rinnalle ilmestyi jo 1900-luvun alkupuoliskolla suuria ylipaikallisia toimijoita. Tästä kilpailusta vastasivat helsinkiläiset osuusliikkeet Elanto ja Varuboden, jotka alkoivat levittää omia myymäläverkostojaan esikaupunkeihin jo vuosisadan alkuvuosikymmenillä. Varsinkin Osuusliike Elanto rakensi Helsingin ympäristöön laajan osuuskauppojen verkoston, joka myymälöiden lukumäärän puolesta veti vertoja nykyajan suurille kauppaketjuille. Elannon levittäytyminen esikaupunkeihin alkoi vuonna 1918, jolloin se osti taloudellisiin vaikeuksiin ajautuneen Malmin Osuuskaupan, joka oli siihen mennessä ehtinyt perustaa Malmin seudulle yhteensä seitsemän myymälää. Esikaupunkien yksityisiin kauppiaisiin verrattuna tämäkin oli jo vaikuttava lukumäärä, mutta Elannolle se oli vasta alkua. Malmin Osuuskaupan ostaminen merkitsi nimittäin lähtölaukausta voimakkaalle laajentumiskehitykselle, jonka seurauksena Helsingin ympäristöön perustettiin seuraavien vuosikymmenten aikana useita kymmeniä Elannon myymälöitä. 1950-luvulle tultaessa Elannon myymälä löytyi melkein jokaisesta seudun esikaupungista, ja monilla alueilla niitä oli useampia. (Asunmaa 1984; Holmqvist 2002, 129; Siipi 1963, 207–213.)

Paitsi myymälöiden lukumäärässä, suuren organisaation voimavarat näkyivät myös Elannon myymälöiden koossa ja varustelutasossa. Osuusliike rakensi Helsingin esikaupunkeihin useita tiilisiä liikerakennuksia, jotka erottuivat paikallisista yksityiskaupoista sekä kokonsa että rakennusmateriaalinsa puolesta. Esimerkiksi Malmille vuonna 1930 valmistunut kolmikerroksinen Elannon liikerakennus vaikutti ympäristön puurakennuksiin verrattuna suorastaan mahtavalta. Suurimmat Elannon myymälät olivatkin ajan mittapuun mukaan pikemminkin tavarataloja kuin tavallisia sekatavarakauppoja: niissä oli laaja valikoima, useita myyjiä sekä erilliset osastot eri tuoteryhmille. Elannon myymälät erottuivat yksityiskaupoista myös siinä, että ne oli varustettu jo 1930-luvulla koneellisesti jäähdytetyillä varastohuoneilla. (Asunmaa 1984; Laakso 2003, 35; Mannila ym. 1991.)

Väkirikkaammilla alueilla kuten Malmilla, Tapanilassa ja Leppävaarassa asiakkaita riitti myös yksityisiin kauppoihin osuusliikkeiden tuomasta kilpailusta huolimatta. Pienemmillä ja syrjäisemmillä asuinalueilla osuuskaupat näyttävät kuitenkin olleen yksityisiin kauppiaisiin nähden ylivoimaisessa kilpailuasemassa. Taustaorganisaation resurssien ansiosta ne pystyivät tarjoamaan niin paljon parempaa palvelua, ettei vaatimattomille pikkukaupoille jäänyt juuri elinmahdollisuuksia. Näin kävi esimerkiksi Asolassa ja Puistolassa sen jälkeen kun Elannon myymälä oli ilmestynyt kylään:

Asola kehittyi. Yksityiskauppias tuli pieneen ulkorakennukseen myymään kyläläisille tuotteitaan. Välillä kylässä oli parikin pientä kauppaa. Tapansa mukaan asettui Asolaan myös Elanto ja pikkupuodit kaikkosivat.

Lehtiranta 1980, 85

Aseman Elannolla meni alusta alkaen varsin hyvin: jo ensimmäisen vuoden myynti ylitti vanhan Ylä-Elannon lukemat. Sen sijaan yksityiskauppiaat, joiden tavaravalikoima ainakin loppuaikoina oli rajoittuneempi, joutuivat uuden kilpailijan kanssa ahtaalle. "Hyvärisen kaupasta, joka sijaitsi uuden Elannon vieressä, asiakas halusi ostaa maitoa. Se oli kuitenkin

Hyväriseltä päässyt loppumaan. Mutta palvelu ei pettänyt: kauppiaan nähtiin luikahtavan takaovesta asiakkaan maitohinkki kädessään – Elantoon."

Mannila ym. 1991, 4

Niin kuin jo edellä olevista sitaateista voidaan päätellä, esikaupunkien kauppiaat (samoin kuin monet muut paikallisten palveluiden edustajat) olivat paikkakunnallaan nimeltä tunnettuja ihmisiä. Tästä kertoo jo se, että osuuskauppoja lukuun ottamatta paikalliset kaupat tunnettiin asukkaiden parissa niiden omistajan nimen perusteella. Kauppiain ja paikallisen yhteisön välistä sidettä vahvisti myös se, että kauppiaat yleensä asuivat samassa talossa jossa pitivät puotiaan – eli toisin sanoen he olivat paikallisen yhteisön elämässä mukana sekä ammattinsa puolesta että muutenkin naapureina. Lisäksi heidän puotinsa olivat usein eräänlaisia yhteisön keskuspaikkoja, joissa paikalliset asukkaat kohtasivat, seurustelivat ja vaihtoivat kuulumisia lähes päivittäin (Heikkilä, Signe 1998; Heikkilä, Sinikka 2001b; Laurila 1987). Samanlainen tilanne oli myös Elannon myymälänhoitajilla, vaikka he toisaalta edustivatkin yhteisön ulkopuolelta tullutta suurta kauppaketjua. Yksityisten kauppiain tavoin hekin asuivat samalla paikkakunnalla jossa työskentelivät, yleensä myymälän yhteyteen rakennetussa myymälänhoitajan asunnossa (Mannila ym. 1991; Rekola & Tuomisto 1995, 171–173).

Kauppiaan (tai myyjän tai myymälänhoitajan) nivoutuminen paikallisyhteisön elämään alkoi jo palvelutapahtumasta, joka oli luonteeltaan henkilökohtainen. Kutakin asiakasta palveltiin vuorollaan: kauppias tai myyjä nouti asiakkaan pyytämät tuotteet kaupan hyllyiltä, mittasi, punnitsi ja paketoi irtotavarana myydyt tuotteet, jauhoi ja pussitti kahvipavut ja laski lopuksi yhteen ostosten summan. Mikäli kaupassa oli useampia osastoja – niin kuin oli niissä Elannon myymälöissä, joissa oli erilliset osastot sekatavaralle, lihatuotteille ja maitotuotteille – sama myyjä johdatti asiakkaan osastolta toiselle. Tällaisen henkilökohtaisen palvelutapahtuman aikana ehdittiin jutella ja vaihtaa kuulumisia puolin ja toisin. Tutuksi tulleet asiakkaat saattoivat jopa purkaa myyjille henkilökohtaisia huoliaan ja murheitaan. (Gustafsson 1999; Heikkilä 2001b; Nykyri & Nykyri 2001; Rekola & Tuomisto 1995, 171–173.)

Kauppiaat palvelivat tuttuja asiakkaita myös virallisten aukioloaikojen ulkopuolella. Tämä onnistui helposti, sillä kauppias asui yleensä samassa talossa kuin missä hänen puotinsakin oli. Virallisen aukioloajan ulkopuolella asiakas ei voinut kuitenkaan marssia suoraan pääovesta sisään, vaan hänet johdatettiin puodin puolelle vaivihkaa kauppiaan asunnon kautta (Artman 2002; Laurila 1987; Pentti & Backman 2002). Tutuille asiakkaille voitiin myydä myös velaksi ilman mitään erityisiä vakuuksia. Näin tehtiin esimerkiksi seuraavassa malmilaisessa vaatekaupassa:

Vakioasiakkaita oli paljon: Kiitoketjun työntekijät pistäytyivät usein vaateostoksilla työpäivän jälkeen kotiin palatessaan, samoin Metallikutomon tytöt. Asiakkaiden mieltymyksetkin tulivat tutuiksi. Luotettavina pidetyille asiakkaille myytiin luotolla ja velat merkittiin kirjaan, vaikka osa veloista jäikin maksamatta. Vähittäismaksu oli kuitenkin monille ainoa mahdollisuus uusien vaatteiden ostoon; maksuaikaa myönnettiin usein vuosi, joskus enemmänkin.

Heikkilä 2001b

Toisaalta kauppiaat ja myyjät saivat kuulla myös arvostelua asiakkaiden taholta. Myyjiin kohdistuneille epäilyksille antoi aihetta esimerkiksi se, että he joutuivat laskemaan kauppaostosten summan pelkän kynän ja paperin avulla, mikä sisälsi ilmeisen laskuvirheiden mahdollisuuden (Nykyri & Nykyri 2001). Ristiriitojen mahdollisuutta lisäsi myös se, että monille vähävaraisille asiakkaille jo arkinen ruokakaupassa asiointi muodosti taloudellisesti merkittävän ja latautuneen tapahtumaan. Niinpä he kiinnittivät paljon huomiota siihen, että he kaupassa asioidessaan saivat mahdollisimman hyvän vastineen rahoilleen. Näin Aarne Laurila kuvaa kaupassakäyntiä Malmilla:

Mitta oli saatava täytenä: naiset panivat merkille, jos myyjistä joku kääri varttikilon voita hyvin pitkään pätkään voipaperia ja pani siis samalla vaakaankin sitä paperia näin kalvaen voimäärästä, viisarin kun piti joka tapauksessa pysähtyä juuri tietylle viivalle. Kauppaan lähetetty pikkupoika tiesi äidin ja vähitellen omienkin havaintojen perusteella, kuka myyjistä mittasi maitoa nuukasti ja valutti takaisin suureen sammioon litrasta enemmän kuin puolet mitatessaan sillä kallistamalla puolta litraa. Piti yrittää sen myyjän luo, joka päinvastoin loiskautti kannuun vielä tilkan ylimääräistäkin.

Laurila 1984, 14–15

Tietenkin asiakkaat olivat myös keskenään tekemisissä kaupassa asioinnin yhteydessä. Kyläkaupat ja niiden edustat olivat esikaupunkien epävirallisia kokoontumis- ja seurustelupaikkoja, joissa myös paikallisia asioita ja ihmisiä koskeneet juorut liikkuivat. Kuulumisten vaihtamiselle oli aikaa varsinkin silloin, kun kaupan edustalla jouduttiin jonottamaan pitkään, mitä tapahtui varsinkin sota-aikana ja sen jälkeisenä pula-aikana. Tunnelma jonossa saattoi olla leppoisa tai sitten vähemmän leppoisa, kuten seuraavista Signe Heikkilän ja Maria Laakson kuvauksista ilmenee:

Joskus tuli tietoa, että mahdollisesti silakkaa tai jotain muuta tulisi seuraavana päivänä. Jo aamulla varhain ennen avaamista oli pitkä jono Elannon edessä. Siinä sitten seistiin ja kerrottiin kuulumiset puolin ja toisin, sillä melkein kaikki tunsivat toinen toisensa. Kukaan ei etuillut. Kesällä kyllä oli mukava seistä jonossa, mutta sateella ja pakkasella ei se niin kivaa ollut.

Heikkilä, Signe 1998

Välillä aikuiset kiilasivat ikävästi äidin apulaisia. Varsinkin lapset joutuivat aina jonottamaan, kun aikuiset ohittivat. "Etukäteen tiedettiin milloin leipäauto tuli, ja menttiin monta tuntia ennen jonoon. Joskus jäi paha mieli, kun lapsia etuiltiin ja aikuiset tönivät. Ja lopulta kun pääsi tiskille, oli jo leipä loppunut." Miehet kävivät harvemmin kaupassa. "Isä sanoi, ettei hän halunnut edes mennä kauppaan, kun naiset aina etuillivat."

Laakso 2003, 38–39

3.6 Linja-autoilijat

1900-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen ajan rautatie hallitsi lähes täydellisesti Helsingin lähiympäristön liikennettä. 1920-luvulle saakka se oli ainoa kohtuullisen nopea ja mukava tapa, jolla esikaupunkien asukkaat saattoivat tehdä päivittäiset työmatkansa kaupunkiin. Jalankulkua ajatellen radanvarren esikaupungit sijaitsivat liian kaukana kaupungista ja sama koski myös polkupyörällä kulkemista – varsinkin jos oli kuljettava myös talvella tai jos oli kuljetettava mukana painavia kantamuksia. Hevoskyyti saattoi riittää kaupungin kauppatoreille matkaavien maanviljelijöiden tarpeisiin, mutta useimmille muille muutaman tunnin hevosmatka kesti liian kauan. Ensimmäiset autot kaupungin ympäristössä nähtiin jo vuosisadan ensimmäisellä vuosikymmenellä, mutta autojen harvinaisuuden ja kalleuden vuoksi niiden merkitys jäi vielä tuolloin marginaaliseksi. (Litzen & Vuori 1997, 312.)

Tilanne alkoi muuttua 1920-luvulla, kun autojen maahantuonti käynnistyi uudelleen ensimmäisen maailmansodan aiheuttaman pitkän tauon jälkeen. Tuolloin rautatieliikenne sai varteenotettavan kilpailijan nopeasti kehittyvästä linja-autoliikenteestä niin Helsingin seudulla kuin muuallakin maassa. Linja-autoliikenteen kehitys oli osa yleisempää autoistumiskehitystä, jonka seurauksena autot olivat jo talvisodan alkuun mennessä muuttuneet kuriositeetista koko yhteiskuntaa mullistavaksi teknologiaksi. Vuosien 1922 ja 1939 välillä henkilöautojen, linja-autojen, kuorma-autojen ja moottoripyörien yhteenlaskettu lukumäärä kasvoi Suomessa yli kaksikymmenkertaiseksi, noin 2500 ajoneuvosta lähes 60.000 ajoneuvoon. Kasvun katkaisi ainoastaan 1930-luvun alun lama, jolloin moottoriajoneuvojen määrä väheni Suomessa parin vuoden ajan. Toisaalta talouslaman aikana saavutettiin myös merkittävä autoliikenteen rajapyykki, sillä henkilö- ja linja-autojen kuljettama vuosittainen henkilökilometrimäärä ohitti rautateiden vastaavan luvun vuonna 1932. Tuosta vuodesta lähtien suomalaiset ovat kulkeneet enemmän autolla kuin junalla. (Antila 1999, 191–198.)

Vaikka henkilöautot muodostivat selvästi suurimman moottoriajoneuvojen ryhmän (noin 30.000 kappaletta vuonna 1939), niin yksityisautoilu pysyi koko sotien välisen ajan harvalukuisen eliitin etuoikeutena. Valtaosalle suomalaisista suurin mullistus ei ollutkaan yksityisautoilu vaan säännöllisen linja-autoliikenteen alkaminen. Suurin muutos koettiin varmasti niillä syrjäseuduilla, joissa oli siihen asti eletty rautatien ulottumattomissa ja pelkän hevosliikenteen varassa. Kuitenkin myös Helsingin ympäristössä linja-autoliikenteen kehitys aiheutti merkittäviä muutoksia. Sen ansiosta aiemmin pelkästään rautatien varassa eläneiden esikaupunkilaisten liikenneyhteydet muuttuivat entistä paremmiksi ja joustavammiksi. Linja-autoliikenne myös mahdollisti esikaupunkiasutuksen leviämisen uusille alueille, joiden ei tarvinnut sijaita rautatien läheisyydessä. Näitä uusia "linja-autolähiöitä" olivat esimerkiksi 1930-luvun lopulla syntyneet Friherrsin ja Jupperin yhdyskunnat. (Antila 1999, 192–196; Litzen & Vuori 1997, 277; Viitaniemi & Mäkelä 1978, 381–383.)

Organisointitalvaltaan varhainen linja-autoliikenne erosi suuresti rautatieliikenteestä. Rautatieliikennettä pyöritti suuri ylipaikallinen koneisto – Valtion Rautatiet – jossa liikenteen säännöllisyyttä pitivät yllä keskitetty hierarkkinen organisaatio, lukemattomat yksityiskohtaiset säännökset ja tarkat aikataulut. Itse asiassa tuon ajan VR oli kuin valtio

valtiossa: se hallinnoi lähes koko maan kattavaa rataverkostoa, satoja rautatieasemia, lukuisia konepajoja ja suurta määrää kalustoa. Sen tuhansilla työntekijöillä oli jopa omat koulunsa ja sairaalansa. (Rinne 2001, 77–115; Vainio 1995.) Linja-autoliikenteen organisaatiota sen alkuvuosina voidaan sen sijaan kuvata melkein pä anarkistiseksi, sillä se perustui pääasiassa paikallisten pienyrittäjien yksityiseen aloitteellisuuteen. Helsingin ympäristössäkin linja-autoliikenne sai käytännössä alkunsa siitä, kun jotkut ihmiset keksivät, että he voivat hankkia toimeentulonsa kuljettamalla naapureitaan kaupunkiin ja takaisin.

Varhaisen linja-autoliikenteen pienimuotoisuus näkyy parhaiten linja-autoyhtyritysten pienessä koossa. Helsingin esikaupungeissa 1920-luvulla ja 1930-luvun alkupuolella toimineet linja-autoyhtyritykset olivat usein yhden liikennöitsijän ja yhden auton yrityksiä, joissa omistaja toimi ainoan auton kuljettajana. Sosiaaliselta taustaltaan nämä yrittäjät kuuluivat työväestön ylempiin kerrostumiin tai alempaan keskiluokkaan. Toisin sanoen he edustivat sellaista väestönosaa, jolla oli riittävästi rahaa investoida (ainakin jonkinlaisen) linja-auton hankkimiseen, mutta joka ei silti vierastanut liikennöitsijän ammattiin kuuluneita pitkiä työpäiviä ja raskasta työtä. Helsingin esikaupungeissa toimineiden varhaisten liikennöitsijöiden aikaisempina ammatteina mainitaan ainakin lihakauppias, konemestari, mylläri, räätäli, kauppapuutarhuri ja poliisikonstaapeli. (Kinnunen 2008; Laurila 1993; Piltz 1985a; Viherlaaksolaiset... 1997, 18.)

Kuva 12 Ihmisiä poseeraamassa bussin edessä Leppävaaran Harakassa 1930-luvulla (Leppävaara-seuran kansalaismuistipiiri).

Toki hieman suurempiakin yrityksiä alalla toimi jo aivan linja-autoliikenteen alkuaikoina, mutta näillä näyttää olleen suuria vaikeuksia saada toimintansa kannattavaksi. Pakinkylässä toimi vuosina 1926–1928 yhtiö nimeltä Pakinkylän Auto Oy, joka liikennöi

Pakinkylän ja Helsingin väliä peräti viidellä autolla, kunnes yritys ajautui taloudellisiin vaikeuksiin ja konkurssiin. Yrityksen taustalla vaikuttivat paikalliset tahot, tärkeimpänä heistä pakinkyläläinen kauppapuutarhuri Väinö Koskinen (Ahdekivi 1985; Piltz 1985a.) Samoin Leppävaaran ja Helsingin väliä usealla linja-autolla liikennöinyt Albergan Auto Oy ajautui parin toimintavuoden jälkeen konkurssiin vuonna 1927 (Kinnunen 2008).

Linja-autokalusto oli liikenteen alkuvuosina melko alkeellista. 1920-luvulla yleisin automerkki oli Ford kuorma-auto, joka oli melko helposti muunnettavissa linja-autoksi – jos ei asettanut kovin suuria vaatimuksia matkustajien mukavuudelle ja turvallisuudelle. Käytännössä nämä varhaiset linja-autot olivat pelkkiä kuorma-autoja, joiden lavalle oli rakennettu puiset istuinpenkit sekä kankaalla katettu puukehikko suojaamaan matkustajia sateelta ja viimalta. Matkustajapaikkojen määrä vaihteli niissä alle kymmenestä reiluun kahteenkymmeneen. 1920-luvun lopulla linja-autot alkoivat kuitenkin parantua sekä teknisen kehityksen että tiukentuneen lainsäädännön ansiosta. Omatekoiset kuorma-autovirtelmät katosivat teiltä, linja-autojen tekninen taso ja mukavuus paranivat ja myös autojen koko kasvoi. (Piltz 1985a; Viitaniemi & Mäkelä 1978, 154–166.)

Kalustossa ilmenneiden puutteiden lisäksi myös liikennöitsijöiden muissa oteissa esiintyi alkuaikoina tiettyä haparointia. Tapanilan linja-autoliikenteen varhaisvaiheita kuvanneen Eino Leinon (1986b) mukaan varsinkin liikenteen säännöllisyyden takaaminen oli asia, jota liikennöitsijät eivät aluksi ottaneet riittävän vakavasti. Liikennöitsijät saattoivat viivyttää lähtöään odottaessaan autonsa täyttymistä, tai sitten he saattoivat lähteä liikkeelle aikataulusta etuajassa, jotta ehtisivät poimia pysäkeillä odottavat matkustajat ennen kilpailijoiden autoja. Aikataulun mukainen vuoro voitiin myös jättää ajamatta, jos näytti siltä, ettei matkustajia kertynyt autoon tarpeeksi. Kaikki tällainen oli tietenkin haitaksi, kun piti voittaa ihmisten luottamus uuden liikennemuodon puolelle. Niinpä liikennöitsijöitä piti Leinon mukaan oikein kädestä pitäen valistaa, jotta he olisivat käsittäneet liikenteen säännöllisyyden ja luotettavuuden tärkeyden:

Linja-autoliikenne aloitti toimintansa aluksi kovin kituvana. Autot ajoivat päivän pari ja kun ihmiset eivät vielä olleet tällaiseen liikenteeseen tottuneita, ei niihin kohta tullut riittävästi matkustajia, joten ne usein joutuivat ajamaan melkein tyhjinä. Seurauksena oli, että autojen omistajat lopettivat säännöllisen ajon ja yrittivät parin kolmen päivän kuluttua uudestaan. Oy Autokoriteollisuus Ab:n johtaja E. Virtanen puuttui asiaan ja kehotti autojen omistajia ajamaan aikataulun mukaisesti, vaikka tyhjiltään, jotta yleisö näkisi, että autot todella liikkuvat aikataulujensa mukaan.

Leino 1986b

Liikennöitsijöillä oli vaikeuksia myös esikaupunkien teiden kehnon kunnon kanssa. Siitä aiheutui autojen hajoamisia, tielle juuttumisia ja joskus myös onnettomuuksia. Toisinaan kuljettajan oli komennettava matkustajat ulos matkustamosta työntämään mutaan tai jyrkkään ylämäkeen juuttunutta linja-autoa. Joissakin tapauksissa liikennöitsijät ryhtyivät itse parantamaan ajoreittejään sellaiseen kuntoon, että niillä pystyi ajamaan raskaalla linja-autolla. (Litzen & Vuori 1997, 313; Piltz 1985a; Rekola & Tuomisto 1995, 126.)

Varhaiselle linja-autoliikenteelle oli tyypillistä myös yksityisten yrittäjien välinen kova kilpailu (Piltz 1985a; Leino 1986b). Toisinaan se sai myös epäterveitä piirteitä, sillä

kilpailuvaltteina ei käytetty pelkästään halpoja hintoja ja hyvää palvelua. Eino Leino kertoo seuraavassa, kuinka Tapanilan ja sen viereisen Suutarinkylän liikennöitsijöiden välille kehkeytyi kiivas kamppailu, jossa ei kaihdettu kyseenalaisiakaan keinoja:

Alkoi kova kilvoittelu matkustajien sieluista. Tapanilan linja asetti Palokunnantalon kohdalle vartijan. Kohta kun Suutarinkylän vaunu ilmestyi näköpiiriin, antoi vartiomies merkin torilla odottavalle jotta se lähtisi liikkeelle. Näin pääsi Tapanilan linja poimimaan linjan varrella odottavat matkustajat suutarinkyläläisten edestä. Siltä varalta, että Suutarinkylän auto olisi matkalla sivuttanut oman automme, oli Tapaninkylän Elannon lähellä toinen vartioasema. Elannon kohdalla odotti toinen linja-auto merkkiä ja lähti vähäsen ennen Suutarinkylän autoa liikkeelle, ottaakseen mukaansa odottavat matkustajat. Ei tällainenkaan kilvoittelu aikaan ollen kantanut tulosta, sillä kun matkustajat tämän havaitsivat, moni jättäytyi odottamaan Suutarinkylän autoa. Lopulta tämä vainoaminen johti rikolliseen tekoon. Suutarinkylän linja-auton bensatankkiin oli laitettu raakakumia. Seurauksena oli moottorin täydellinen puhdistus. Olipa asiasta kehkeytyä oikeusjuttu, mutta ei voitu osoittaa syyllistä. Tämän jälkeen laitettiin bensiinitankkeihin lukot.

Leino 1986b

Ajan myötä tilanne kuitenkin tasaantui ja villin kilpailun tilalle tuli liikennöitsijöiden välinen yhteistyö ja liikenteen alkava keskittyminen. Tästä kertoo esimerkiksi vuonna 1935 tapahtunut Malmin Linja-auto Oy:n perustaminen, jolla oli 1930-luvun lopulla liikenteessä jo yli 20 autoa (Litzen & Vuori 1997, 313). Samoihin aikoihin Leppävaarassa yhdeksän paikallista liikennöitsijää yhdisti voimansa Leppävaaran Liikenne Oy:ksi (Kinnunen 2008). Pakinkylässä puolestaan Oskari Saari -niminen liikennöitsijä otti 1930-luvun loppuun mennessä haltuunsa koko Pakinkylän ja Helsingin välisen liikenteen (Piltz 1985a).

Asukkaiden muistelmien perusteella varhaiset linja-autoliikennöitsijät ja kuljettajat olivat esikaupungeissa hyvin tunnettuja henkilöitä. Esimerkiksi Espoon Jupperissa ihmiset tunsivat hyvin Åke Wikström -nimisen liikennöitsijän, joka jäi ihmisten mieliin paitsi kömpelön puujalkahuumorinsa takia, myös sen vuoksi, että hän kuljetti ihmisiä ilmaiseksi joulukirkkoon ja toimitti heille pyydettyä tavaralahetyksiä kaupungista. Vastineeksi näistä palveluksista Wikströmin bussin konepellille ilmestyi silloin tällöin kuljettajalle osoitettuja lahjapaketteja (Lanu 1998). Espoon Viherlaaksossa ja Laaksolahdessa puolestaan tunnettiin legendaariseksi mainittu liikennöitsijä Otto Nyberg, jota kutsuttiin hänen autonsa mukaan lempinimellä Otto-Fiat tai Otto-Fiiu. Aikoinaan Amerikassakin asunut Nyberg tunnettiin persoonallisena ja humoristisena miehenä, joka loi jutuillaan tuttavallisen ilmapiirin autoonsa. Ulkoiselta olemukseltaan hän oli "äijänräjä", jonka "palttookin oli köydellä vyötetty ja karvareuhka poikittain päässä" (Laaksolahti... 1995, 21). Matkustaminen Oton bussissa sujui näin:

Siihen aikaan ei juuri tunnettu reklaamin merkitystä ja sitä nykyistä periaatetta, että asiakas on aina oikeassa. Ottokaan ei linjaansa mainostanut ja oli vankasti sitä mieltä, että matkustaja on mieluummin se saava osapuoli kuin palveltava henkilö. Matkustajan piti aina olla valmis palvelukseen, vaikka autoa työntämään, kun Otto karjaisi: "Ottaaks kiinni!" Linjan kulun nopeuttamisessa auttoi myös se käytäntö, että varsinkin nuoremmat

matkustajat hyppäsivät autosta ilman, että auton tarvitsi kokonaan pysähtyä. "Hyppää eteenpäin", komensi Otto ja niin tempu onnistui. Välillä Oton bussi heilui niin, että oli vaikea pysyä penkillä. Matkustajien reaktioihin Otto vain tokaisi, että "nämä teidän tienne ovat niin mutkaisia, kyllä minun bussini on suora".

Viherlaaksolaiset... 1987, 16

Linja-autot ja paikallinen yhteisöllisyys

Esikaupunkien varhaiseen linja-autoliikenteeseen liittyi monia piirteitä, jotka vaikuttavat nykypäivän näkökulmasta erikoisilta ja huomiota herättäviltä. Näitä ovat esimerkiksi alkuvuosien improvisoitu linja-autokalusto, yksityisten liikennöitsijöiden välinen villi kilpailu sekä matkustajien velvollisuus työntää tielle juuttunutta autoa uudelleen liikkeelle. Paikallisen yhteisöllisyyden näkökulmasta tarkasteltuna mielenkiintoisinta on kuitenkin se hyvin paikallinen tapa, jolla esikaupunkien linja-autoliikenne sai alkunsa. Se poikkesi hyvin paljon siitä, miltä julkinen liikenne näyttää nykypäivän kaupunkilaisten ja esikaupunkilaisten kokemusmaailmassa: Heidän näkökulmastaan julkinen liikenne on suurten organisaatioiden pyörittämä monimutkainen järjestelmä, jonka "kotipaikka" on jossain aivan muualla kuin heidän omalla asuinalueellaan – ehkäpä liikenneyhtiön tai -viraston pääkonttorissa jossain keskikaupungilla tai sitten jollain suurella bussivarikolla moottoritien varressa. Jos liikenteessä ilmenee ongelmia, vikaa ei etsitä omasta naapurustosta, vaan tuosta etäisestä ylipaikallisesta koneistosta.

1900-luvun alkupuolen esikaupungeissa tilanne oli aivan toinen. Uusi liikennemuoto sai alkunsa *paikallisen yhteisön sisältä*, kun jotkut näiden alueiden asukkaista keksivät, että he voivat hankkia toimeentulonsa kuljettamalla naapureitaan kaupunkiin ja takaisin. Varhainen linja-autoliikenne oli siten osa sitä paikallisen omavaraisuuden leimaamaa elämäntapaa, joka ilmeni myös monissa muissa työväen esikaupunkielämän piirteissä, kuten talonrakennustalkoissa, omien elintarvikkeiden tuottamisessa, naapureiden välisessä palvelusten vaihdossa ja paikallisten pikkukauppojen toiminnassa. Se oli myös yksi osoitus siitä aktiivisesta tavasta, joka leimasi työläisesikaupunkien asukkaiden suhdetta paikalliseen asuinympäristöönsä. Asuinalue oli näille ihmisille paljon muutakin kuin pelkkää asumisen ja virkistytymisen taustamaisemaa. Se oli heille sosiaalisen, taloudellisen, kulttuurisen ja poliittisen toiminnan kenttää, josta yritteliäs henkilö saattoi löytää jopa linja-autobisneksen tapaisia toimintamahdollisuuksia.

Toisaalta linja-autoliikenteen syntyvaiheet kertovat siitä, että kaikista maalaismaisista piirteistään huolimatta 1900-luvun alkupuolen työläisesikaupungit olivat kiinteä osa kehittyvää ja kaupungistuvaa yhteiskuntaa. Vaikka niiden elämäntavassa oli monia piirteitä, jotka tuovat mieleen esimodernin ajan paikallisyhteisöt, niitä ei leimannut paikalliseen yhteisöllisyyteen usein yhdistetty nurkkakuntaisuus tai muutosta vastustava perinteisiin tarrautuminen (ks. esim. Day 2006). Työväen esikaupunkien elämäntavan paikallisuus oli seurausta monista taloudellisista ja teknisistä rajoituksista, mutta se ei estänyt niiden asukkaita suuntautumasta pyrkimyksissään ulospäin ja eteenpäin, kohti ulkomaailmaa ja modernin ajan uusia tuulia.

Erityisen selvästi tämä näkyy esikaupungeissa toimineiden linja-autoyrittäjien kohdalla, jotka olivat paitsi mukana aikansa teknisen kehityksen eturintamassa, myös aivan konkreettisesti rakentamassa niitä uusia yhteyksiä, jotka sitoivat esikaupungit entistä tiiviimmin Helsinkiin ja sitä kautta muuhun maailmaan. Näiden yrittäjien toiminnassa on mahdollista nähdä myös esikaupunkien paikallisen yhteisöllisyyden tuhon siemen – tai ainakin yksi niistä. Parantaessaan esikaupunkien liikenneyhteyksiä he samalla vähensivät paikallisten asukkaiden riippuvuutta omasta naapurustostaan, koska linja-autojen ansiosta he pääsivät kulkemaan kaupunkiin entistä nopeammin ja joustavammin. Näin ollen he saattoivat tyydyttää entistä suuremman osan tarpeistaan paikallisen esikaupunkiyhteisön ulkopuolella. Norbert Elias (1974) yhteisöteoriaan viitaten linja-autoyrittäjien toiminta johti siis lopulta siihen, että esikaupunkiasukkaiden riippuvuus paikallisesta yhteisöstä ja sen piirissä tuotetuista sosiaalisista funktioista väheni. Samansuuntainen kehitys näkyi myös linja-autoliikenteen keskittymisessä, mistä oli olemassa selviä merkkejä jo 1930-luvulla. Paikallisten pienyrittäjien sijasta kehitys kulki kohti suurempia yrityksiä, jotka operoivat useilla esikaupunkialueilla, useiden autojen ja kuljettajien voimin. Tällä tavoin yritystoiminnan ja paikallisen yhteisön välien yhteys alkoi rakoilla: linja-autoliikenne ei ollutkaan enää joidenkin tuttujen naapurien tuottama palvelu, vaan siitä alkoivat vastata ylipaikallisesti toimivat suuret organisaatiot.

4 Kollektiivinen ongelmanratkaisu ja yhdistystoiminta

4.1 Paikallinen tienhoito

Paikallinen yhteisöllisyys ilmeni Helsingin seudun vanhoissa työväen esikaupungeissa myös erilaisissa kollektiivisen toiminnan muodoissa, joiden avulla niiden asukkaat tuottivat suhteellisen omatoimisesti sellaisia palveluita, joiden tuottamisesta vastaavat nykyisin tyypillisesti asuinalueen tasoa paljon suuremmat organisaatiot. Tämän tyyppinen yhteistoiminta saattoi olla muodoltaan täysin epävirallista talkootyypistä toimintaa tai vapaaehtoista yhdistystoimintaa, mutta se saattoi ilmetä myös osakeyhtiöiden ja osuuskuntien muodossa ja tiekuntien tapauksessa myös julkishallintoon liittyvien paikallisten hallintoelinten muodossa. Näissä paikallisen yhteistyön muodoissa tulee hyvin konkreettisella tavalla esiin yhteisön jäsenten keskinäinen riippuvuus, jota Norbert Elias (1974) piti paikallisen yhteisöllisyyden keskeisimpänä piirteenä.

Yksi tärkeimmistä asukkaiden välistä yhteistyötä edellyttäneistä tehtävistä oli paikallinen tienhoito. Helsingin ympäristön esikaupunkialueilla – niin kuin kaikkialla muuallakin Suomessa kaupunkien asemakaavoitettuja alueita lukuun ottamatta – oli vielä 1900-luvun alkupuoliskolla voimassa omatoimisen tienhoidon periaate, jonka mukaan paikallisteiden rakentamisesta ja kunnossapidosta vastasivat tien vaikutuspiiriin kuuluneet maanomistajat ja tonttien omistajat. Tuon ajan tielainsäädännössä – eli vuosien 1918 ja 1927 tielaissa sekä vuoden 1927 tilustielaisissa – tämä periaate ulotettiin paitsi yksityisiin teihin (eli tilusteihin), jotka oli tarkoitettu vain tienvarren asukkaiden omaan käyttöön, myös sellaisiin yleisiksi teiksi luokiteltuihin paikallisteihin (eli kyläteihin), joilla kulki asukkaiden oman liikenteen lisäksi myös huomattavaa läpikulkuliikennettä. Kyläteiksi luokiteltujen teiden ylläpitoon joutuivat osallistumaan paikallisten maanomistajien lisäksi myös muut tiestä hyötynneet säännölliset tienkäyttäjät, kuten tiellä liikennöineet linja-autoyrittäjät ja sitä kuljetuksiinsa käyttäneet teollisuuslaitokset ja kauppaliikkeet. Tielaissa näitä tienpitovelvollisia nimitettiin kylätien tieosakkaiksi, jotka yhdessä muodostivat sen ylläpidosta vastanneen tiekunnan. (Bonsdorff 1935; Turunen 1999ab.)

Kyläteiden lisäksi vuoden 1927 tielaissa oli määritelty kaksi muuta yleisten teiden luokkaa, nimittäin kaupunkien ja maakuntien välistä liikennettä välittäneet maantiet, joiden ylläpidosta vastasi Suomen valtio, sekä kuntien ylläpitämät kunnantiet, jotka välittivät liikennettä saman kunnan eri osien välillä. Valtion ylläpitämällä maanteillä oli Helsingin ympäristön liikenteessä suuri merkitys, sillä kaupunkiin johtaneet suuret pääväylät, kuten Turun, Tuusulan ja Porvoon maantiet, kuuluivat tähän yleisten teiden luokkaan. Sen sijaan kunnanteilla ei ollut Helsingin ympäristössä suurta liikenteellistä merkitystä ainakaan sotia edeltäneenä aikana, koska alueen suuret maalaiskunnat, eli Helsingin maalaiskunta ja Espoon maalaiskunta, kieltäytyivät ottamasta seudun paikallisteita omaan hoitoonsa. Maalaiskunnilla oli tosin väliaikaisesti merkittävä rooli seudun liikenneolojen parantamisessa 1930-luvun alun lamavuosina, jolloin ne rahoittivat työttömien hätäaputoimien tehtyjä tienparannushankkeita. Pääasiassa seudun paikallisteiden rakentamisesta ja kunnossapidosta vastasivat kuitenkin esikaupunkien paikalliset

kylätiekunnat sekä asukkaiden epäviralliset yhteenliittymät. (Harvia 1936b, Mietintö 14, 28–29; Litzen & Vuori 1997, 316–317.)

Tietynlaisen poikkeuksen tästä omatoimisen tienhoidon linjasta muodostivat Helsingin ympäristöön 1920-luvun alussa perustetut pikkukunnat, sillä niissä paikallistiet oli otettu paikallisen kuntahallinnon hoitoon. Grankullan ja Haagan kauppaloissa, Kulosaassa sekä Huopalahteen kuuluneessa Munkkiniemessä oli olemassa jopa katujen rakentamista säädelleet asemakaavat tai rakennusjärjestykset, joten niissä tieasiat oli järjestetty lähestulkoon kaupunkimaisella tavalla. Yrjö Harvian mukaan näillä keskiluokan asuinalueilla paikallistiet olivatkin muihin esikaupunkeihin verrattuna varsin hyvässä kunnossa. Kuitenkin Huopalahden kuntaan kuuluneessa Lauttasaassa tieasiat olivat Harvian mukaan pahasti rempallaan, ja myös Oulunkylässä suuri osa paikallisteistä oli hyvin heikkotasoisia, vaikka tiet olivatkin siellä virallisesti kunnan hoidossa. (Harvia 1936b, Mietinnöt 2, 3, 4, 5 ja 16.)

Periaatteessa esikaupunkien teiden rakentamisesta saattoivat huolehtia myös niissä tontteja palstoittaneet maayhtiöt. Näin tapahtuikin varakkaan väen Kulosaassa, jonne alueen palstoituksesta vastannut Brändö Villastad -yhtiö rakennutti tieverkoston ja sen lisäksi myös vesijohto- ja viemäriverkostot (Harvia 1936b, Mietintö 5). Yleisesti ottaen maayhtiöiden ja muiden tonttikauppiaiden rooli esikaupunkien tieolojen kehittämisessä rajoittui kuitenkin lähinnä siihen, että ne jättivät palstoittamiensa tonttien väliin vapaita maakaistoja tulevia teitä varten sekä mahdollisesti suorittivat jonkinlaisia alustavia tienraivaustöitä (Friherrs 1988, 7; Harvia 1936b, Mietintö 8; Leino 1989). Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että esikaupunkien tiet olivat usein hyvin heikkotasoisia, varsinkin asutuksen alkuvaiheessa, jolloin asukkaat eivät olleet ehtineet vielä omatoimisesti parannella niitä. Seuraavassa on kaksi muistelmää Helsingin esikaupunkien varhaisista tieoloista, ensimmäinen 1920-luvun Pakinkylästä ja toinen 1910-luvun Tapanilasta:

Ensimmäinen kokemukseni Pakinkylästä oli, kun naapurilta lainatuilla käsikärjillä toin vähäisiä muuttotavaroita Oulunkylän asemalta. Taipaleen mäen alla kärryt vajosivat sateen liottamalla tiellä liejuun niin, että ne eivät omin voimin tahtoneet lähteä liikkeelle. Paikalle osunut Taipaleen nuorin poika pelasti tilanteen, mutta sama toistui Alkutien mäen alla.

Ahdekivi 1985, 175

Vilkas rakennustoiminta Tapanilassa noin v. 1913–1918 aiheutti sen, että heikosti kunnostetut tiet eivät kestäneet sitä räsytystä mitä niitä käyttävä ajoliikenne aiheutti. Maayhtiö ei laittanut teitä, ainoastaan loi ojamullat tien pinnalle. Paikalliset palstojen omistajat joutuivat tekemään olosuhteiden pakosta korjauksia ainakin niin paljon, että saivat rakennustarvikkeet tontilleen. Niissä kohti jossa oli aikaisemmin jokin tiepahainen ajo joltisesti luisti, mutta missä tiet kulki vastikään raivatussa tiessä oli kuorman kuljetus epävarmaa. Kauppias Lindströmin kohdalla tie oli tullut ajon johdosta aivan pohjattomaksi. Tällöin salli kauppias ajon tapahtuvan hänen pihansa kautta. [...] Vielä 1920 jälkeen tiet olivat melkein yhtä huonot sekä ilman valaistusta.

Leino 1989

Kuva 13 *Tieoloja Helsingin maalaiskunnan Friherrissä 1950-luvulla (Vapaalan omakotiyhdistys, Pentti Novaste).*

Esikaupunkien tieolojen kehittäminen lähti liikkeelle hyvin epäviralliselta pohjalta, jossa tukeuduttiin vahvasti asukkaiden keskinäiseen yhteistyöhön ja talkoohenkeen. Koska esikaupunkien uudet tiet olivat lähtökohtaisesti yksityisiä teitä, olivat lailliset puitteet niiden kehittämiseksi hyvin hatarat. Ennen vuoden 1927 tilustielakia yksityisten teiden hoidosta ei ollut olemassa mitään laillisia määräyksiä, joten niiden parantaminen oli tuolloin täysin vapaaehtoisella pohjalla. Vuoden 1927 laissa yksityistiestä hyötyneiden kiinteistöjen omistajat velvoitettiin jo osallistumaan tien tekemiseen ja kunnossapitoon, mutta käytännössä nämä pystyivät melko helposti välttelemään tätä velvoitetta, sillä yksityisen tien ylläpidosta perityt tiemaksut eivät lain mukaan olleet ulosottokelpoisia (Hallituksen esitys 17/2004; Hänninen 1995).

Teiden rakentaminen onnistui kuitenkin tältäkin pohjalta, kun tarve kulkukelpoisen tien saamiselle oli kyllin suuri. Seuraavassa sitaatissa kuvataan tietalkoiden sujumista Helsingin maalaiskunnan länsilaidalle 1930-luvulla syntyneessä Friherrsin yhdyskunnassa. Siinä tulee esiin myös sellaisia epävirallisia keinoja, joiden avulla paikallinen yhteisö pyrki tukkimaan tielain jättämiä porsaanreikiä ja varmistamaan asukkaiden tasapuolisen osallistumisen tienpidon rasituksiin:

[Kehnoja teitä] ryhdyttiin talkoilla korjaamaan. Sovittiin, että teiden kunnostus aloitetaan loppupäästä, jolloin koko tie väkisinkin tulee laitetuksi kuntoon. [...] Työtä tehtiin pääosin käsivoimin, vain satunnaisesti hevospelejä tai kuorma-autoja käyttäen. Friherrsiläiset

Vesaset ja Hirvonen osallistuivat autoineen tietalkoisiin. Korvaukseksi heille maksettiin pientä bensarahaa, joka kerättiin tien käyttäjiltä. Ne, jotka eivät osallistuneet talkoisiin, maksoivat sopimuksen mukaan suuremman summan. Periaatteessa maksut olivat kuitenkin vapaaehtoisia, niinpä kaikki eivät niihin osallistuneet. "Tehokkaimpana maksujen kerääjänä toimi Lindholmin rouva. Hän tosin osasi huonosti suomea, mutta oli vastaavasti poikkeuksellisen jämerä tati", kuvaili maksujen keräystä Maire Lahtinen.

Friherr 1988, 19–20

Sitaatissa tulee esiin myös tienhoidon vaatima raskas, käsivoimin tehty ruumiillinen työ sekä toisaalta ne paikalliset tekniset resurssit, joita asukkaat pyrkivät mahdollisuuksiensa mukaan hyödyntämään helpottaakseen urakkaansa – mikä yllä olevassa tapauksessa tarkoitti paikallisten asukkaiden omistamien kuorma-autojen hyödyntämistä tietalkoissa. Tällaisen omatoimisen tienhoidon vaativuutta korosti se, että teiden aiheuttamat ongelmat eivät olleet ohi sen jälkeen kun ne oli saatu talkoilla rakennettua, vaan tiet vaativat sen jälkeenkin jatkuvaa korjausta ja parantelua luonnonvoimien ja liikenteen aiheuttaman kulutuksen vuoksi. Lisäksi talvisin tiet oli pidettävä lumesta auki, mikäli niillä haluttiin ajaa autolla. Ajan myötä nämä ongelmat vain lisääntyivät, kun kasvava autoliikenne lisäsi teiden kulutusta ja samalla asetti entistä suurempia vaatimuksia niiden kunnolle. Omatoimiseen tienhoitoon liittynyt raadanta, talkootyö ja paikallisten resurssien hyödyntäminen näkyvät myös seuraavista sitaateista, joista ensimmäinen sijoittuu 1930-luvun lopun Vaaralaan ja jälkimmäiset 1950-luvun Asolaan ja Suutarilaan:

Ei elämä ankeata ollut, vaikka se joskus oli raskasta. Joka viikonloppu (silloin oli 6-päiväiset työviikot) oli mentävä tietalkoisiin, kun entinen merenpohja yritti imeä kovat ainekset. Ei ollut tiekoneita, vaan lapiolla hiekka lensi niin auton lavalle kuin tielle. Paikoin tuotiin havuja sideaineiksi. Rajatiellä oli lisäksi räjäytettävä kalliota. [...] Jotkut sanovatkin, että nykyihmiset pääsevät liian vähällä, kun heille pitää tietkin tehdä valmiiksi.

Lius 1997, 55

Tiet oli alussa täällä savisia ja pieniä, se oli aika mylläkkää ne tiet. Talvella kun tuli lunta, niin lapiolla aukaistiin teitäkin, että pääsi kulkemaan. Ja sitten Nybergillä oli hevonen, joka veti puusta tehtyä auraa ja sillä aukaistiin teitä. Siin oli mies seisomassa ja vielä kivi painona siinä, että pysy. [...] Sitten kun oma tienhoitokunta perustettiin, tuli sen verran varoja, että saatiin auto, joka aurasi tiet. Se rupes olemaan sen verran hidasta hevosmeiningillä, ettei saanut oikeen kunnolla enää, kun autokantaa tuli.

Virtanen 1989, 105

Tonttien myynnin aikoihin Ekholm toimitti ajan tavan mukaan tiepohjasta ruokamullan pois, jolloin jäljelle jäi tonttimaita matalampi pohjamaa. Ennen tiekunnan perustamista asukkaat hoitivat tieasioita tonttikohtaisesti itse – jokainen hoiti tonttiinsa rajoittuvat ojat ja hankki omat tierumpunsa. Pian kuitenkin tieasioita ruvettiin parantamaan talkooporukassa. Vuonna 1957 Sateenkaarentietä parannettiin yhdessä siten, että asukkaat hakkasivat pajukot tiepohjaan siteeksi ja päälle ajettiin maata ja hiekkaa.

Nordman 2004

Vaikka teiden rakentaminen oli mahdollista pelkän vapaaehtoisen talkootyön avulla, niin usein esikaupunkien asukkaat pyrkivät saamaan tienhoidon laillisemmalle pohjalle. Tämä onnistui siten, että paikalliset tontinomistajat esittivät maaherralle anomuksen tiensä julistamisesta yleiseksi kylätieksi. Mikäli anomus hyväksyttiin ja tie julistettiin kylätieksi, sen hoidosta alkoi vastata tieosakkaiden (eli tien vaikutusalueen tontinomistajien ja sen säännöllisten käyttäjien) muodostama lainmukainen tiekunta. Tieosakkaiden oli tämän jälkeen valittava keskuudestaan kolmijäseninen tiehoitokunta eli tiekunnan hallitus, joka kantoi käytännön vastuun tienhoidon organisoimisesta sen alaisuuteen kuuluneella kylätiellä tai -teillä. Tiehoitokunnan toimikauden pituus oli kolme vuotta. (Bonsdorff 1935.)

Tielain mukaisen tiekunnan perustaminen ei poistanut asukkaiden omaa vastuuta paikallisteiden hoidossa, mutta se antoi tienhoidon organisoimiselle ja tierasitusten jakamiselle vahvemman oikeudellisen perustan. Tienpitoon velvolliset tieosakkaat sekä näille kuuluvat velvollisuudet voitiin sen jälkeen määritellä tarkasti ja lain määräysten mukaisesti. Kylätiekunnassa tieosakkaat voitiin myös pakottaa maksamaan tieveroa tiekunnalle, tarvittaessa vaikka ulosottomenettelyn avulla. Kylätiekunta saattoi maaherran päätöksellä myös pakkolunastaa tontinomistajilta maata, mikäli uuden tien rakentaminen tai vanhan leventtäminen sitä edellytti. Ennen kaikkea laillisella tiekunnalla oli mahdollisuus saada valtiolta huomattavia rahallisia avustuksia teiden rakentamiseen, parantamiseen ja kunnossapitoon. Yhdessä nämä tekijät mahdollistivat sen, että lailliset kylätiekunnat pystyivät toteuttamaan paljon vaativampia tiehankkeita kuin mikä oli mahdollista vapaaehtoiisiin talkoiisiin perustuneessa tienpidossa. (Bonsdorff 1935; Turunen 1999b.)

Kylätiekuntia perustettiin Helsingin ympäristön esikaupunkialueille kymmenittäin. Silti suuri osa esikaupunkien teistä näyttää pysyneen varsin pitkään asukkaiden vapaaehtoiisiin talkoiisiin perustuneen tienhoidon varassa. Esimerkiksi Malmi-Tapanilan liitosalueella (Malmi, Tapanila, Puistola, Pukinmäki) toimi Yrjö Harvian mukaan 1930-luvun puolivälissä yhteensä 36 tiekuntaa, joiden hoidossa oli noin 35 kilometriä yleiseksi kyläteiksi luokiteltuja teitä. Tästä huolimatta alueella oli Harvian mukaan "vielä teitä, joita olisi samalla tavoin kunnossapidettävä, mutta joista ei kukaan vastaa, jotenkin saman verran" (Harvia 1936b, Mietintö 8, 40–42). Tieasioiden hoidossa Malmi-Tapanilaa edistyksellisempi oli Pakinkylä, jossa kaikki merkittävät paikallistiet otettiin paikallisen kylätiekunnan haltuun jo 1920-luvun alussa. Pakinkylän tiekunnan vaiheet on myös tarkasti dokumentoitu pöytäkirjoihin, joita säilytetään Helsingin kaupunginarkistossa. Niinpä otan seuraavassa tämän tiekunnan esimerkiksi siitä, miten paikallinen tienhoito sujui 1900-luvun alkupuolen työväen esikaupungeissa.

4.2 Pakinkylän tiekunta

Pakinkylän tiekunnan vuonna 1931 laaditun kymmenvuotiskertomuksen mukaan tiekunta perustettiin 4. joulukuuta 1921 Pakinkylän työväentalolla pidetyssä kokouksessa. Kokouksessa käydyn keskustelun ja äänestyksen jälkeen tiekunta päätettiin perustaa äänin 60 puolesta ja 8 vastaan. Vaikka äänestystulos oli selvä, niin kertomuksessa todetaan, että

useat läsnä olleista tontinomistajista "olivat kuitenkin epäilevällä kannalla yritykseen nähden kuten tavallista, aina suurempiin uudistuksiin ryhtyttäessä". Samassa yhteydessä tiekunnalle valittiin kolmijäseninen väliaikainen hoitokunta ja sille kaksi varajäsentä. Tuossa vaiheessa tiekunta oli vielä epävirallinen; virallinen vahvistus sille saatiin noin vuotta myöhemmin maaherran antamalla päätöksellä. Kymmenvuotiskertomuksessa kerrotaan tiekunnan alkuaikojen toiminnasta muun muassa seuraavaa:

Alkuvuodet jolloin etupäässä liikennöitiin hevosilla tultiin kylässä toimeen heikommilla teillä, huomiota on kuitenkin paljon kiinnitetty tierumpuihin sekä keskeneräisten teosien valmistamiseen ja uusien tielinjojen avaamiseen. Tiehoitokunnan toimenpiteiden ohella yritettiin alussa vielä yleisillä talkoilla saada teitä kuntoon, kuitenkin melkein ilman tulosta. [...] Uusia tielinjoja on avattu ja vanhoja on levitetty osaksi verorahoilla osaksi valtion ja kunnan avustuksella. Useita tiemaa lunastuksia on myös verorahoista lunastettu. Verotus on tietarpeisiin koko kymmenvuotiskauden ollut niin sanottu suostunta vero perustuen palsta ja hevospäivä verotukseen sekä luontaiseen tientekoon. Yksikköön perustuvan verotusmuodon puolesta teki akronomi T. Toikka ehdotuksen jo perustavassa kokouksessa vaan ei se silloin tullut käytäntöön. Sen jälkeen on kysymys ollut esillä useina vuosina vaan ei ole johtanut tulokseen.

PTHP/HKA 28.12.1931

Tarkemman kuvan Pakinkylän tiekunnan toiminnasta saa tiekunnan yleisten kokousten pöytäkirjoista sekä erityisesti tiekunnan hallituksen eli tiehoitokunnan pöytäkirjoista. Näitä molempia olen tutkinut vuosilta 1926–1931. Tiekunnan osakkaiden yleisissä kokouksissa keskustelun aiheina näyttävät olleen lähinnä tiekunnan toiminnan yleiset linjat, joista keskusteltiin hoitokunnan tekemien esitysten pohjalta. Näissä kokouksissa keskusteltiin ja äänestettiin esimerkiksi paikallisen tieverotuksen periaatteista ja tienhoidon yleisestä tilasta sekä hyväksyttiin tai hylättiin tiehoitokunnan laatimat tulo- ja menoarvot. Yksityiskohtaisempi kuva paikallisen tienhoidon arjesta tulee näkyviin tiehoitokunnan pöytäkirjoista, joissa käsitellään esimerkiksi tiekunnan veronkantoa, valtionavustusten hakemista, erilaisia oikeustoimia sekä tiekunnan materiaali- ja välinehankintoja ja paikallisten tietöiden organisointia.

Muutaman kerran vuodessa järjestetyt tieosakkaiden yleiset kokoukset toimivat Pakinkylässä eräänlaisena kyläparlamenttina, jossa paikalliset tontinomistajat pääsivät purkamaan näkemyksiään tienhoitoon liittyneissä kysymyksissä. Toisinaan asialistalla oli myös muita kysymyksiä, kuten Pakinkylän tievalaistuksen kehittäminen, Vantaajoen rannassa sijainneen uimarannan siirtäminen toiseen paikkaan sekä paikallisen vapaapalokunnan toiminnan tukeminen. Tiekunnan keskeisin toimija oli kuitenkin sen kolmijäseninen hallitus eli tiehoitokunta, joka lukuisten tehtäviensä kautta vaikutti monin tavoin Pakinkylän asukkaiden elämään. Tietöiden organisoinnin lisäksi se muun muassa keräsi ja keräsi tieveroja tieosakkailta, keräsi erilaisia tietoja paikallisista asukkaista sekä seurasi liikenteen kehitystä Pakinkylässä. Tiehoitokunta joutui myös selvittämään tienhoidosta syntyneitä ristiriitoja sekä toimimaan eräänlaisena yhteisön yleisen edun edustajana tienhoitoa ja paikkakunnan liikennetarpeita koskevista kysymyksistä. Seuraavassa tarkastelenkin Pakinkylän tiekunnan toimintaa pääasiassa tiehoitokunnan pöytäkirjojen avulla.

Suuri osa tiehoitokunnan tehtävistä liittyi tiekunnan rahoituksesta huolehtimiseen. Vaikka talkootyöllä ja erityisesti tieosakkaiden tekemällä niin kutsutulla luontaisella tienhoidolla oli vielä merkittävä rooli paikallisessa tienhoidossa, niin käytännössä teiden kunnossapito ja varsinkaan niiden rakentaminen ei onnistunut ilman rahaa. Osa tiekunnan rahoituksesta tuli valtiolta, joka myönsi avustuksia suurempiin yksittäisiin hankkeisiin, kuten uusien teiden rakentamiseen. Pääosa rahoituksesta oli kuitenkin kerättävä tiekunnan osakkailta, eli tiekunnan alueella asuneilta tontinomistajilta ja muilta paikallisten teiden vakituksilta käyttäjiltä. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että tiehoitokunta joutui muiden tehtäviensä ohella toimimaan paikallisena kylätason veroviranomaisena ja veronkantajana.

Tiekunnan veronkanto toimitettiin keväisin Pakinkylän keskeisillä paikoilla, esimerkiksi paikallisessa kahvilassa tai palokunnantalolla. Niille osakkaille, jotka eivät maksaneet tieveroaan keväällä, järjestettiin loppukesästä vielä toinen veronkanto. Koska kaikki verovelvolliset eivät maksaneet veroaan tässä jälkimmäisessäkään veronkannossa, oli tieveroja kerättävä myös ihmisten kotiovilta. Tähän tehtävään hoitokunta valtuutti vuosittain erityisen rästiveronkantajan, joka sai myös pienen palkkion työstään: esimerkiksi vuonna 1931 verorästien kerääjälle luvattiin palkkioksi kymmenen prosenttia hänen perimistään veroista (PTHP/HKA 15.7.1931). Mikäli osakkaalta ei saatu perittyä veroa tälläkään tavoin, eikä hoitokunta nähnyt syytä myöntää tälle lykkäystä tai verovapautusta, voitiin asia lopulta antaa ulosottoviranomaisen hoidettavaksi.

Tieverotusta varten hoitokunta keräsi myös erilaisia tietoja osakkaista. Se piti kirjaa siitä, kuinka paljon verotettavia tieosakkaita oli, ketkä olivat maksaneet veronsa ajallaan ja keiden verot olivat maksamatta. Lisäksi oli kerättävä erinäisiä tietoja tieveron suuruuden määrittämistä varten, sillä tämä vaihteli riippuen osakkaan omistaman tontin pinta-alasta, hänen omistamistaan hevosista ja autoista sekä hänen harjoittamastaan liiketoiminnasta. "Maksuhäiriöisistä" osakkaista kerättiin myös henkilökohtaisempia tietoja, jotta voitaisiin selvittää, oliko syytä myöntää näille helpotuksia esimerkiksi sairauden tai köyhyyden perusteella. Esimerkiksi kesällä 1931 pidetyssä tiehoitokunnan kokouksessa päätettiin seuraavanlaisesta verohelpotusasiasta:

Keskusteltiin viime vuoden ulosmittauksessa olleista ja nimismiehen maksamattomina palauttamista tieveroista. [...] Justus Lindgrenin maksamaton tievero viime vuodelta päätettiin poistaa, koska poliisi oli merkannut velallisen köyhäksi vaan koitetaan kyseellinen vero periä vastaisuudessa työssä.

PTHP/HKA 17.8.1931

Tiehoitokunta halusi tietää myös sen, ketkä osakkaista halusivat hoitaa tieosuutensa omatoimisesti ja ketkä olivat antaneet sen tiekunnan yhteisillä varoilla hoidettavaksi. Omatoiminen eli niin kutsuttu luontainen tientekovelvollisuus tarkoitti sitä, että tontinomistaja kunnosti itse omaan tonttiinsa rajautuneen tieosuuden tien keskiviivaan asti. Monet tieosakkaat suosivat tätä vaihtoehtoa, koska sillä tavoin he selvisivät paljon pienemmällä rahaverolla kuin heidän olisi muuten täytynyt maksaa.

Lisäksi tiehoitokunta seurasi aktiivisesti miten sen erikseen verottamien kohteiden, eli paikallisten liikeyritysten, hevosten ja autojen, tilanne kehittyi kylällä. Näiden lukumäärät olivat tietenkin jatkuvassa muutoksessa, kun yrityksiä perustettiin ja lopetettiin ja kun

hevosia ja autoja ostettiin ja myytiin. 1920- ja 30-lukujen vaihteessa hoitokunnan erityisen huomion kohteena olivat autot, joiden lukumäärä oli tuolloin alkanut selvästi kasvaa. Koska autoliikenne lisäsi huomattavasti paikallisten teiden kulutusta, pyrki tiehoitokunta verottamaan kylään ilmestyneitä uusia autoja niin pian kuin se sai tietää niistä. Pöytäkirjojen perusteella hoitokunta näyttää seuranneen myös sitä, kuinka paljon ihmiset ajoivat autoillaan ja kuinka paljon he näin ollen kuluttivat tiekunnan teitä:

Esitettiin tielautakunnalle että Tukiaista olisi verotettava lisää koska hän on ruvennut käyttämään tietä ajoihinsa enemmän kuin ennen, koska hänellä on 7 hengen auto ja välittää liikennettä Helsingin ja Pakinkylän väliä säännöllisesti niin päätti tielautakunta asettaa 2 hevostyöpäivää lisää.

PTHP/HKA 25.7.1927

Käsiteltiin J. Tukiaisen anomus alentaa häneltä henkilöautosta veroa vuodelta 1929 perustellen hän anomustaan sillä että hän ei ole ko. autolla ajanut kuin jonkun kuukauden. Päätetään alentaa J. Tukiaisen autoverosta 2 hevosapäivää jääden hänelle maksettavaksi 1 hevospäivä v. 1929 henkilöautosta.

PTHP/HKA 17.2.1930

Koska Härkönen on hankkinut itselleen auton, päätettiin hänelle asettaa veroa 2:si hevostyöpäivää, jotka peritään vain siinä tapauksessa jos hän alkaa sillä ajaa.

PTHP/HKA 27.4.1931

Se että autoilijoiden verot oli määritelty "hevostyöpäivinä" johtui siitä, että nämä saivat halutessaan maksaa tieveronsa myös työsuorituksina. Kuorma-autojen omistajille tämä olikin varmasti varteenotettava vaihtoehto, sillä heidän autoilleen oli paljon käyttöä esimerkiksi tiehoitokunnan tilaamissa soranajoissa. Sen sijaan henkilöautojen ja moottoripyörien omistajille tämä vaihtoehto lienee ollut lähinnä teoreettinen. Niinpä hevostyöpäivälle oli määritelty myös rahallinen vastineensa.

Se autoilijoiden ryhmä, joka sai kaikkein eniten tiehoitokunnan huomiota osakseen, olivat kuitenkin Pakinkylässä toimineet linja-autoyrittäjät. Linja-autoilijoiden suuret ja painavat autot aiheuttivat suurta kulutusta paikallisille teille ja ne myös asettivat entistä suurempia vaatimuksia teiden kunnolle. Niinpä Pakinkylän tiehoitokunta käytti lain sille suomaa oikeutta ja vaati linja-autoilijoita anomaan siltä lupaa kylän teillä liikennöimiseen. Luvan myöntämisen ja sen säilyttämisen ehtona oli tiehoitokunnan määrittelemän linja-autoveron säännöllinen maksaminen. Linja-autoilijat näyttivät kuitenkin olleen varsin haluttomia veronmaksajia, sillä heidän verorästinsä olivat 1920-luvun lopulla jatkuvasti puheenaiheena sekä tiehoitokunnan kokouksissa että myös tieosakkaiden yleisissä kokouksissa. Monissa kokouksissa esitettiin liikenneluvan peruuttamista liikennöitsijöiltä, jotka eivät olleet maksaneet verojaan toistuvista huomautuksista ja perintäyrityksistä huolimatta. Esimerkiksi tammikuussa 1927 pidetyssä tieosakkaiden yleisessä kokouksessa keskustelun aiheena oli kolme Pakinkylässä toiminutta liikennöitsijää, joista kahta uhattiin liikennöinnin kieltämisellä:

Tielautakunnan [ts. tiehoitokunnan] puheenjohtaja ilmoitti, että eräs vieraspaikkakuntalainen linja-auton omistaja oli harjoittanut ajoa Pakinkylän teillä ja esittänyt maaherran lupakirjan. Kuitenkin olisi ajoa varten hankittava myös asianomaisen tielautakunnan lupa, joten siitä olisi tehtävä huomautus maaherralle. Päätettiin valtuuttaa tielautakunta tekemään mainitun huomautuksen ja toimimaan niin, että mainittu linja-auton omistaja saadaan suorittamaan veroa tiekunnalle.

Vielä ilmoitti tielautakunnan puheenjohtaja että paikalliset linja-auton omistajat Paasonen ja Johansson ovat lyöneet laimin heille asetettujen tieverojen suorittamisen, joten olisi käännäyttävä maaherran puoleen, jotta ajolupa saataisiin kielletyksi näiltä autoliikenteen harjoittajilta. Päätettiin valtuuttaa tielautakunta myös tässä asiassa kääntymään maaherran puoleen.

PTYP/HKA 30.1.1927

Liikennöitsijöiden vastahakoisuuteen lieenee vaikuttanut se, että linja-autoille määrätty vero oli varsin suuri verrattuna muiden tieosakkaiden maksamiin veroihin. Esimerkiksi vuonna 1928 yhdelle linja-autolle määrätty tievero oli 1800 markkaa vuodessa, kun samaan aikaan tavalliset tontinomistajat maksoivat veroa vain 30 tai 140 markkaa vuodessa, riippuen siitä, hoitivatko he oman tieosuutensa omatoimisesti vai eivät. Seuraavana vuonna tiehoitokunta tosin suostui alentamaan linja-autoveroa kolmanneksella liikennöitsijöiden vaatimuksesta (PTHP/HKA 11.3.1929).

Johtuen asemastaan paikallisena veronkantajana tiehoitokunta joutui ottamaan kantaa myös tieosakkaiden tekemiin verovalituksiin. Esimerkkinä tästä on eräs Uudenmaan läänin maaherralle vuonna 1930 tehtyä valitus, johon Pakinkylän tiehoitokunta laati oman vastineensa. Tapauksessa tulevat hyvin esiin ne yhteisölliselle tienhoidolle tyypilliset ristiriidat, joita tieasioissa helposti syntyi erilaisia intressejä omanneiden ihmisten välille (ks. Haavisto 1999). Toisaalta siinä tulee esiin myös se rooli, joka tiehoitokunnalla oli eräänlaisena paikkakunnan yleisen edun määrittelijänä ja puolustajana. Kyseinen valitus koski Pakinkylän tiehoitokunnan keväällä 1930 määräämää ylimääräistä tieveroa, jonka tuotoilla oli tarkoitus kunnostaa kolme Pakinkylässä sijainnutta tietä. Valituksen tekijä kuitenkin vaati verosta vapautusta sillä perusteella, ettei yksikään kunnostettavista teistä hyödyttänyt häntä itseään eikä hänen vuokralaisiaan. Tiehoitokunnan pöytäkirjassa siteerataan valittajan maaherralle lähettämää kirjettä:

Raja- Elon- ja Välitalon tiestä ei allekirjoittaneella eikä vuokralaisillani ole mitään hyötyä. Nehän sijaitsevat Pakinkylän pohjoispuolella tai johtavat pohjoiseen metsään, kuten Rajatie. Kosketus muuhun maailmaan tapahtuu Pakinkylästä etelän puolelta. Alkutiellä kukin tontinomistaja omalta osaltaan kustantaa tienlaiton ja kunnossapidon, tehköön siis yllä mainittujen teitten varsilla olevain palstojen omistajatkin varsinkin kun valtio heitä tässä avustuksillaan voimakkaasti tukee. Yllä olevan johdosta kunnioittavimmin anon, että kyseellinen Pakinkylän tiehoitokunnan päätös, mikäli siinä on asetettu minun maksettavakseni ylimääräisiä, tässä kohden kumottaisiin ja minut vapautettaisiin niitten suorituksesta.

PTHP/HKA 27.4.1930

Pakinkylän eteläosan asukkaana valittaja ei nähnyt mitään syytä, miksi hänen olisi pitänyt osallistua sellaisten teiden kunnostukseen, joita tarvitsivat vain kylän pohjoisosan asukkaat. Lisäksi hän vetosi asiassaan tieosakkaiden luontaiseen tientekevyyteen, johon Pakinkylän tienhoito tuolloin vielä suurelta osin perustui: koska hänen omalla tiellään tontinomistajat huolehtivat itse tien kunnossapidosta, olisi hänen mukaansa kylän pohjoisosan asukkaiden pitänyt kyetä samaan eikä rasittaa muita kyläläisiä ylimääräisillä tieveroilla.

Maaherran pyytämässä lausunnossa tiehoitokunta puolusti lisäveroa sillä, että siitä oli päätetty demokraattisesti tieosakkaiden yleisessä kokouksessa. Lisäksi ylimääräiseen veroon oli sen mukaan ollut pakko turvautua tiekunnan vaikean taloudellisen tilanteen vuoksi. Hoitokunta myös korosti veron avulla kunnostettavien teiden yleistä hyödyllisyyttä toteamalla, että ainakin yksi niistä oli selvästi "yhteisluontoinen ja koko kylän edun mukainen, koska se on kylän keskustassa ja yhdistää kylän kaikki päätiät". Hoitokunnan mukaan valittaja myös liioitteli tontinomistajien luontaisen tienhoidon merkitystä ja vähätteli tiekunnan yhteisillä varoilla kustannetun tienhoidon merkitystä. Sen mukaan

palstain omistajat pitävät teitä kunnossa vain yhdeltä puolen palstaansa, puolen tien leveydeltä noin 20–50 metrin pituudelta, muut palstoihin koskevat tiät (välitiet) sekä kylästä ulos johtavat tiät pitää tiehoitokunta yhteisillä varoilla kunnossa, kuin myös pääteitä yhdistävät välitiet on aina tehty yhteisillä varoilla, niin myös valittajan käyttämät yhteiset tiät on aikanaan tehty.

PTHP/HKA 27.4.1930

Tästä tapauksesta nähdään, ettei esikaupungin asukkailla aina ollut yksimielistä näkemystä siitä, mitkä paikalliset tieosuudet olivat tärkeitä ja mitkä vähemmän tärkeitä. Yksittäiselle asukkaalle saattoi hyvin riittää se, että kaupunkiin johtava tie oli kunnostettu hänen omalle tontilleen saakka. Sen sijaan se, miten yhdyskunnan muissa osissa asuneet ihmiset joutuivat kulkemaan, ei ollut hänelle niin tärkeää. Ymmärrettävästi ihmiset olivat vähemmän halukkaita maksamaan sellaisten tieosuuksien kunnostuksesta, joista oli hyötyä lähinnä muille. Pakinkylän lisäksi tämäntyyppisistä ristiriidoista löytyy aineistossani esimerkkejä myös Friherristä ja Jupperista (Friherr 1988, 21; Lanu 1995, 31–32).

Tiehoitokunnan jäsenet joutuivat kuitenkin virkansa puolesta asettumaan tällaisten suppeiden henkilökohtaisten intressien yläpuolelle ja katsomaan asioita yhteisön yleisen edun näkökulmasta. Yhteisen edun löytäminen ei kuitenkaan ollut aina helppoa, kuten edellä kuvattu tapauskin osoittaa. Tekipä tiehoitokunta millaisia päätöksiä tahansa, niin yksittäisistä parannushankkeista koituneet hyödyt jakaantuivat aina epätasaisesti; toisin sanoen jotkut osakkaat hyötyivät niistä enemmän kuin toiset. Tiehoitokunta toimi näin ollen melko vaikeassa asemassa, jossa sen piti tasapainoilla tieosakkaiden erilaisten intressien välillä ja hakea sellaisia kompromisseja, jotka olisivat osakkaiden kannalta mahdollisimman vähän epätydyttäviä. Yksittäisten toimenpiteiden kohdalla tämä saattoi olla vaikeaa, mutta voidaan olettaa, että pidemmällä aikavälillä useiden eri hankkeiden hyödyt jakaantuivat tasaisemmin eri osakkaiden välille.

Yksityisen ja yleisen edun törmäyksiä aiheutti myös Pakinkylässä käytössä ollut luontaisen tienhoidon järjestelmä, joka antoi tieosakkaille mahdollisuuden säästää tieveroissa hoitamalla itse oman tieosuutensa. Yhteisön näkökulmasta tällainen järjestely oli kuitenkin hankala, sillä se teki sen alttiiksi yksityisten tienhoitajien laiminlyönneille. Vuosien 1926 ja 1931 välillä Pakinkylän tiehoitokunta joutuikin moneen otteeseen painostamaan tieosakkaita, jotka olivat hoitaneet tieosuutensa niin huonosti, ettei niillä päässyt kunnolla kulkemaan. Tiehoitokunta painosti näitä henkilöitä uhkailemalla, että elleivät nämä määräaikaan mennessä korjaa tieosuuttaan hyväksyttävään kuntoon, antaa hoitokunta sen urakoitsijan kunnostettavaksi ja perii laskun osakkaalta, tarvittaessa vaikka ulosottomiehen avulla:

P. Lehtonen toi esiin, että Peltotiellä olevan Jonheimin ja Lindqvistin sekä Toivolan lastenkodin tieosat ovat olleet jo pitkän aikaa varsin kurjassa kunnossa, joten ei kuormien kanssa ole voinut tietä ajaa ja syyskelillä on jalkamiestenkin ollut vaikeaa tietä kulkea. Nyt talvellakaan ei esim. Lindqvistin tieosa ole ajokunnossa, kun siihen on ajettu suuria kiviä, eikä mitään soraa päälle. Olisi siis vaadittava että nämä tieosat laitetaan ensi kesänä ajettavaan kuntoon, vaan jollei sitä määräajan kuluessa tehdä, olisi tielautakunnan teetettävä työ ja perittävä korvaus mainituilta tien osakkailta ulosottotoimin, jos eivät muuten suostu maksamaan.

PTYP/HKA 30.1.1927

Luontaisen tienhoidon mahdollistanut järjestelmä oli todellakin ongelmallinen, sillä jo yhden tienhoitajan saamattomuus tai kyvyttömyys saattoi tehdä kokonaisen tien kulkukelvottomaksi – sillä eihän tarvittu kuin yksi kulkukelvoton pätkä, niin koko tie oli jo poikki. Ei siten ollut ihme, että Pakinkylän tiehoitokunnassa oltiin halukkaita pääsemään eroon koko luontaisen tienhoidon järjestelmästä ja siirtämään kaikki Pakinkylän tiet tiekunnan yhteiseen hoitoon. Tutkimallani ajanjaksolla nämä uudistuspyrkimykset kuitenkin kariutuivat kerta toisensa jälkeen tieosakkaiden taholta tulleet vastustukseen, jonka taustalla oli heidän haluttomuutensa maksaa uudistuksesta koituvia kustannuksia. Vuoden 1930 alussa, useiden kariutuneiden uudistusesitysten, hylättyjen kompromissien ja turhiksi osoittautuneiden valmistelutöiden jälkeen tiehoitokunnan edustaja totesiikin asiasta melko turhautuneeseen sävyyn:

Silmäillessämme kuluneen vuoden toimintaa ei voi olla kiinnittämättä huomiota siihen joidenkin tiekunnan jäsenten suhtautumiseen tiehoitokuntaansa nähden, joka suhtautuminen on hyvin kouraantuntuvasti osoittanut luottamuksen ja yhteisymmärryksen puutetta, tehden se tiehoitokunnan työn rasittavaksi ja vastenmieliseksi. Vuosi vuodelta aivan huomaamatta kasvava liikenne vaatii entistä suurempaa huomiota tiekysymyksiin. Nämä seikat huomioon ottaen onkin hoitokunta kokouksissaan käsitellyt paitsi juoksevia asioita myös uusia aloitteita, sekä ylimääräisesti harkittu verotuskysymystä, kun hoitokunnan esittämät tieveroperusteet kulunutta vuotta varten ovat kahdesti tulleet tieosakkaiden taholta hyljättyä, aiheuttaen se teiden korjauksen viivästymistä.

Kertomus Pakinkylän tiehoitokunnan toiminnasta v. 1929, PTYP/HKA 13.4.1930

Tällaisten yhteisön sisäisten kysymysten lisäksi Pakinkylän tiehoitokunta joutui ottamaan kantaa myös "ulkopoliittisiin" kysymyksiin, joissa kiistan muina osapuolina olivat Pakinkylän ulkopuoliset tahot. Esimerkiksi vuonna 1929 tiehoitokunta kiisteli rajanaapurinsa Oulunkylän kunnan kanssa eräästä tieosuudesta, joka kulki Oulunkylän puolella, mutta jota Pakinkylän tiehoitokunta oli pitänyt kunnossa vanhan sopimuksen perusteella. Kiistaa aiheutti se, ettei Oulunkylä suostunut maksamaan tästä palveluksesta tieveroa Pakinkylän tiekunnalle (PTHP/HKA 28.7.1929). Samoihin aikoihin Pakinkylän tiehoitokunta esitti korvausvaatimuksia myös Helsingin kaupungille, muun muassa sillä perusteella, että helsinkiläiset yksityisautoilijat kuluttivat huviajeluillaan Pakinkylän teitä (PTHP/HKA 29.10.1929).

Luonnollisesti Pakinkylän tiehoitokunnalla oli paljon tehtävää myös varsinaisten tietöiden suorittamisessa sekä tähän liittyneessä materiaalien hankinnassa ja urakoitsijoiden ja työmiesten palkkaamisessa. Se organisoi ja valvoi monenlaisia tiekunnan varoilla teetettyjä tietöitä, kuten teiden rakentamista, korjaamista ja leventämistä, ojien kaivamista, tierumpujen asentamista, lumen auraamista sekä sora- ja hiekkakuljetuksia. Lisäksi 1920-luvun lopulla tiehoitokunta hankki itselleen koneellisen sepelimyllyn, jolla se jauhatti tiesepeliä jättekivikasoista, joita oli jäänyt Pakinkylään ensimmäisen maailmansodan aikaisten linnoitustöiden jäljiltä (PTHP/HKA 28.12.1931). Näiden töiden ansiosta tiehoitokunta oli paikkakunnallaan myös merkittävä työllistäjä, joka palkkasi töihinsä työmiehiä, työnjohtajia, hevosajureita ja kuorma-autoilijoita.

4.3 Sähkö- ja puhelinyhtiöt

Esikaupunkiasukkaiden omatoimisesti toteuttamat kehittämishankkeet eivät rajoittuneet vain paikallisten tieolojen kehittämiseen. 1900-luvun alkupuoliskolla oli nimittäin tavallista, että myös esikaupunkien puhelinyhteyksistä ja sähkönjakelusta vastasivat paikalliset, yhdyskuntatasolla toimineet tahot. Tässä tapauksessa toimijoina eivät tosin olleet tiekuntien tapaiset paikalliset julkishallinnolliset yksiköt, vaan yksityiset osakeyhtiöt ja osuuskunnat, jotka kuitenkin olivat yleensä paikallisten asukkaiden perustamia ja paikallisessa omistuksessa. Toisaalta näiden yhtiöiden kohdalla tulee näkyviin myös se esikaupunkien palveluiden alkava keskittyminen ja organisaatioiden kasvu, joka tuli näkyviin myös edellisessä luvussa kuvattujen osuuskauppojen ja linja-autoliikenteen kohdalla.

Puhelinyhteyksiä oli rakennettu Helsingin ympäristöön ensimmäisen kerran jo 1880-luvulla, jolloin asialla olivat olleet helsinkiläiset puhelinyhtiöt. Tämä toiminta oli kuitenkin hiipunut melko pian. Kun esikaupungistuminen alkoi voimistua Helsingin ympäristössä 1900-luvun alussa, voimistui puhelinyhteyksien rakentaminen seudulla uudelleen, tällä kertaa esikaupunkeihin perustettujen paikallisten yhtiöiden toimesta. Helsingin maalaiskunnassa pieniä paikallisia puhelinyhtiöitä perustettiin vuosisadan alussa Pitäjänmäelle, Oulunkylään, Kulosaareen ja Pakinkylään. Näistä kullakin oli käytössään vain yksi puhelinkeskus, joka palveli sen lähialueen asukkaita. Pohjoisempana kunnassa puhelinliikennettä välitti edellisiä hieman suurempi Helsingin pitäjän Puhelinosakeyhtiö, jolla oli keskuksat Malmilla, Tikkurilassa ja Korsossa. Tuon ajan puhelinliikenteen

vähäisyydestä ja puhelinten harvinaisuudesta kertoo jotain se, että tällä viimeksi mainitulla yhtiölläkin oli enimmillään, 1930-luvun alussa, vain noin 450 liittymän tilaajaa. (Litzen & Vuori 1997, 85–88, 329–330; Pettinen 1985, 265–266.)

Puhelinyhteyksien lisäksi myös esikaupunkien sähköjakelusta vastasivat aluksi paikalliset, yhdyskuntatasolla toimineet yhtiöt. Helsingin ympäristössä tämä toiminta pääsi alkuun 1910-luvulla, jolloin paikallisia sähköyhtiöitä perustettiin Kulosaareen, Leppävaaraan, Malmille, Marjaniemeen, Oulunkylään, Pakinkylään, Pitäjänmäelle ja Tikkurilaan. Esikaupunkien sähköyhtiöiden – samoin kuin puhelinyhtiöiden – taustalla olivat yleensä paikalliset yksityishenkilöt ja niiden osakkeet olivat paikallisten asukkaiden hallussa. Poikkeuksena oli vuonna 1910 perustettu Malmin Sähkölaitos Oy, jonka taustavoimana oli helsinkiläinen liikemies ja Strömberg Oy:n perustaja Axel Strömberg. Malmin Sähkölaitos oli myös esikaupunkien sähköyhtiöistä ainoa, jolla oli omaa sähköntuotantoa. Tosin sitä oli vain yhtiön muutamana ensimmäisen toimintavuoden ajan, minkä jälkeen yhtiö alkoi ostaa sähköä Helsingin sähkölaitokselta. Muut esikaupunkien sähköyhtiöt olivat puhtaasti jakeluyhtiöitä. (Harvia 1936b; Holmqvist 2002, 140; Impola 1970, 19; Murros 1980.)

Esikaupunkien paikalliset puhelin- ja sähköyhtiöt toimivat hyvin vähäisen henkilökunnan varassa ja muutenkin vaatimattomissa puitteissa. Tosin kuluttajien tarpeetkaan eivät olleet kovin suuria, sillä puhelimet olivat vielä harvinaisia ja sähköäkin tarvittiin lähinnä kotien ja teiden valaistukseen. Mittakaavan pienuus merkitsi myös sitä, että puhelinyhteyksien ja sähkövirran tarjonnasta ei vastannut mikään persoonaton suuri koneisto, vaan paikalliset yhtiöt ja niiden henkilökunta oli yksi osa esikaupunkien paikallista kyläilijöitä. Toiminnan pieni mittakaava tulee hyvin esiin seuraavasta Pakinkylään sijoittuvasta muistelmasta, jossa Aarno Piltz kuvaa alueelle 1920-luvun alussa perustettua Pakinkylän puhelinosuuskuntaa:

Hanhisen ja Karellin jälkeen tuli Ruohiston talo, jossa ovi oli usein auki ja Pakinkylän puhelinkeskus näkyi tielle saakka. Sen ääressä istui Ruohiston täti, kun Ruohisto itse korjauslaukkua kantaen – joko jalan tai pyörällä – kiirehti 'vikapartiossa' puhelimia ja linjoja korjaamassa. Ruohistolle sai perheen lähetti viipottaa usein, sillä sen ajan puhelimia oli usein korjattava. Ruohistolla oli myös lähiseudun ainoa vuokrapesula mankeleineen ja sitä käytiin aika ajoin varaamassa.

Piltz 1985b, 188

Sitaatissa mainittu Ruohisto toimi samalla myös Pakinkylän sähköyhtiön palveluksessa, jonka laskuun hän teki sähkölaitteiden asennus- ja korjaustöitä sekä tarkasti Pakinkylän asukkaiden sähkömittareiden lukemat ja peri sähkölaskut kotikäynneillään. Sähkölaskut kirjoitti yhtiön toimitusjohtaja Otto Lehmussaari, jonka asuinhuilassa yhtiön toimistokin sijaitsi. Lehmussaari toimi samalla myös puhelinosuuskunnan toimitusjohtajana. (Ahdekiivi 1985; Pettinen 1985, 262–266.)

Pakinkylän puhelinosuuskunnan itsenäinen taival päättyi vuonna 1934, jolloin se myytiin toimintaansa laajentaneelle Helsingin Puhelinyhdistykselle. Yrityskauppa oli tuossa vaiheessa jo itsestään selvä asia, sillä pienellä 35 tilaajan osuuskunnalla ei ollut tulevaisuutta kehittyvällä puhelinalalla. Saman kohtalon kokivat kaikki muutkin Helsingin

esikaupunkien puhelinyhtiöt 1930-luvun loppuun mennessä, jolloin HPY sai haltuunsa koko nykyisen pääkaupunkiseudun alueen. Yhdistyminen osaksi suurta seudullista yhtiötä merkitsi samalla esikaupunkien vanhojen käsivälitteisten puhelinkeskusten korvaamista uusilla automaattisilla keskuksilla. Näin ollen yllä olevassa sitaatissa mainitun Ruohiston rouvan kaltaiset puheluja käsin välittäneet "sentraalisatrat" katosivat Helsingin seudun puhelinlinjoilta jo ennen sotia. (Turpeinen 1981, 179–192.)

Samanlaista keskittymistä tapahtui myös sähköyhtiöiden parissa. Tällä saralla kasvava osapuoli oli Malmin Sähkölaitos Oy, joka pikkuhiljaa sulautti itseensä seudun pienempiä yhtiöitä – esimerkiksi yllämainitun Pakinkylän sähköyhtiön vuonna 1945. 1950-luvulle tultaessa Malmin Sähkölaitoksen vaikutuspiiriin kuuluivat Helsingin maalaiskunta, Espoon läntinen osa sekä suuri osa Helsinkiin vuonna 1946 liitetyistä esikaupunkialueista. Myöhemmin tästä yhtiöstä kehittyivät sekä Vantaan Sähkölaitos Oy että Espoon Sähkö Oy. (Ahtiainen & Tervonen 2002, 359–363; Murros 1980.)

4.4 Vapaapalokunnat

Vapaapalokuntien historiallista taustaa

Tienhoidon ohella ehkä merkittävin esikaupunkiasukkaiden paikallista organisoitumista vaatinut tehtävä oli palontorjunnan järjestäminen. Tässä tapauksessa organisoituminen tapahtui vapaaehtoiselta yhdistyspohjalta, toisin sanoen palontorjunnasta huolehtiminen oli asukkaiden perustamien vapaaehtoisten palokuntien vastuulla. Helsingin esikaupunkieihin perustettiinkin 1900-luvun alusta lähtien vapaaehtoisia palokuntia hyvin aktiivisesti. Yrjö Harvian (1936b) selvityksestä ilmenee, että 1930-luvun puolivälissä käytännössä jokaisella Helsingin ympäristön esikaupungilla oli oma vapaapalokuntansa. Lisäksi Tikkurilassa toimi vapaapalokunnan ohella pieni seitsenhenkinen tehdaspalokunta ja Kulosaareissa palontorjunnasta vastasi Kulosaaren kunnan rahoittama puolivakinainen palokunta. Miesvahvuus esikaupunkien vapaapalokunnissa oli Harvian mukaan yleensä 20–50 miestä, mutta Oulunkylässä se oli peräti 71 miestä. Harvian selvitystyön jälkeen syntyneissä esikaupungeissa vapaapalokunta perustettiin ainakin Asolaan, Friherrsiin, Jupperiin ja Laaksolahteen, joista kahdella jälkimmäisellä oli yhteinen palokunta. Vapaapalokuntien yleisyydestä kertoo jotain myös se, että kun Helsinkiin vuonna 1946 liitettiin laajoja alueita sitä ympäröineistä kunnista, toimi kaupunkiin liitetyllä alueella peräti 18 vapaaehtoista palokuntaa (Nuoreva 1980, 170).

Aloittaessaan toimintaansa esikaupunkien vapaapalokunnat saattoivat tukeutua jo valmiiksi vakiintuneisiin toimintamalleihin, sillä 1900-luvulle tultaessa tällä toiminnalla oli Suomessa jo melko pitkät perinteet. Maan ensimmäinen vapaapalokunta oli perustettu Turkuun jo vuonna 1838, mihin antoivat ylläkkeen kaupungissa vuonna 1827 riehunut tuhoisa suurpalo sekä Ruotsista saadut vaikutteet. Turun vpk:n perustamisen jälkeen seurasi kuitenkin pitkä tauko, ennen kuin vapaapalokuntia alettiin 1860-luvulta lähtien perustaa myös muihin kaupunkeihin, muiden muassa Helsinkiin vuonna 1864. Syynä

tähän taukoon oli tsaari Nikolai I:n politiikka, joka pyrki estämään tämän tyyppisen, perinteisiä säätyrajoja rikkoneen järjestäytyneen kansalaistoiminnan yleistymisen Suomessa. Vasta kun hallitsijaksi nousi uudistusmielinen Aleksanteri II, pääsi vapaapalokuntatoiminta Suomessa kunnolla käyntiin. (Nuoreva 1980, 8–10; Stenius 1989; Tolppi 2001, 72–78.)

1800-luvun lopulla vapaapalokunnat paransivat huomattavasti suomalaisten kaupunkien paloturvallisuutta, yhdessä paloturvallisuutta korostaneiden uusien rakennus- ja asemakaavamääräysten ja vesijohtojen yleistymisen kanssa. Koulutusta saaneet ja asiastaan innostuneet vapaapalokunnat korvasivat tehottomiksi osoittautuneet, pakkoon perustuneet yleiset palokunnat, jotka olivat aiemmin vastanneet kaupunkien palontorjunnasta. Käytännöllisen tehtävänsä lisäksi vapaapalokunnilla oli merkittävä rooli myös modernin kansalaisyhteiskunnan synnyssä. Ne opettivat eri säätyihin kuuluneita kaupunkilaisia toimimaan yhdessä muodollisesti tasa-arvoisina kansalaisina, vapaina sääty-yhteiskuntaan kuuluneista jäykistä hierarkioista. Tosin mitään sosialismiin viitanneita, taloudelliseen tai sosiaaliseen tasa-arvoon tähdänneitä pyrkimyksiä vapaapalokuntien toimintaan ei kuulunut. Pikemminkin kyse oli liberaalia aatemaailmaa edustaneesta toiminnasta, jossa tavoitteena oli eri yhteiskuntaluokkien välinen rauhanomainen rinnakkaiselo, mutta ei kuitenkaan luokkien välisen tosiasiallisen eriarvoisuuden kyseenalaistaminen. (Stenius 1989.)

1900-luvun vaihteeseen tultaessa useimmissa suomalaisissa kaupungeissa oli jo oma vapaapalokunta. Myös maaseudulle oli tuossa vaiheessa ehditty perustaa noin satakunta vapaaehtoista palokuntaa, mutta valtakunnallisesti kattava palokuntien verkosto niistä muodostui vasta 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Varsinkin itsenäistymisen jälkeiset vuosikymmenet olivat aktiivista vapaapalokuntien perustamisen aikaa sekä maaseudulla että maaseudulle syntyneissä taajaväkisissä yhdyskunnissa, jollaisia myös Helsingin ympäristön esikaupungit olivat. Kasvun voimakkuutta kuvaa hyvin se, että kun vuonna 1920 koko maassa oli 248 vapaaehtoista palokuntaa, niin vuonna 1955 niitä oli jo 1311. Samoihin aikoihin maan suuremmissa kaupungeissa alettiin jo vähitellen siirtyä vakinaisten ammattipalokuntien aikakauteen. Tosin Helsingissä vakinainen palokunta oli toiminut vapaaehtoisen palokunnan rinnalla jo vuodesta 1861. (Tolppi 2001, 76–82, 93–94.)

Vapaaehtoista palontorjuntaa Helsingin ympäristössä

Esikaupunkien paikallisesta näkökulmasta katsottuna vapaapalokuntien perustamisen syynä oli asukkaiden tarve järjestää itse oman asuinalueensa palontorjunta. Ilman omaa vpk:tä heidän apunaan ei olisi ollut mitään organisaatiota, joka olisi tulipalon syttyessä kyennyt riittävän nopeaan ja tehokkaaseen toimintaan. Tulipalojen vaara oli kuitenkin hyvin todellinen asuinalueilla, joissa talot oli rakennettu puusta ja usein myös kiinnittämättä kovin suurta huomiota paloturvallisuuteen. Puulämmitys, ruuanlaitto puuhelloilla ja öljylamput aiheuttivat usein vaarallisia palonalkuja. Rautatien varressa vaarana olivat myös höyryvetureiden piipuista sinkoilleet kipinät. (Korhonen 2002, 11; Rekola & Tuomisto 1995, 104; Vainio 1983.)

Kuva 14 Malmin VPK noin vuonna 1915 (Helsingin kaupunginmuseo).

Vaikka vuoden 1865 kunnallisasetuksessa palontoimesta huolehtiminen oli sisällytetty maalaiskuntien hallinnollisiin tehtäviin, niin ainakin Helsingin maalaiskunnassa kunnan rooli palontorjunnan järjestämisessä oli melko vähäinen. Se rajoittui lähinnä joidenkin palokaivojen rakentamiseen kunnan taajaväkiin yhdyskuntiin sekä siihen melko vaatimattomaan taloudelliseen tukeen, jota kunta myönsi 1930-luvun alusta lähtien sen alueella toimineille vapaapalokunnille (Harvia 1936b, Mietintö 8; Litzen & Vuori 1997, 349). Kunnan antaman tuen suuruusluokasta antaa jonkinlaisen kuvan Pukinmäen vpk:n historiikki, jonka mukaan Helsingin maalaiskunta myönsi 1930-luvulla kyseiselle palokunnalle avustusta noin 2000 markkaa vuodessa. Samaan aikaan palokunnan tärkein tulonlähde, eli sen järjestämät maksulliset yleisöhuvit, tuottivat sille jopa 10.000 markkaa vuodessa (Korhonen 2002, 25). Helsingin ympäristöön perustetuissa pienissä esikaupunkikunnissa kunnan rooli oli selvästi merkittävämpi, sillä niissä kuntien vuosittaiset avustukset olivat 1930-luvulla noin 10.000 markkaa palokuntaa kohden, Grankullassa ja Kulosaaressa jopa 20.000 markkaa (Harvia 1936b).

Tulipalojen sammuttamisen edellyttämä nopeus yhdessä kulkuyhteyksien hitauden kanssa loivat tilanteen, joka korosti paikallisen yhdyskuntakohtaisen organisoitumisen merkitystä esikaupunkien palontorjunnassa. Palontorjuntaa ei voinut jättää muissa yhdyskunnissa toimineiden palokuntien varaan, sillä huonojen kulkuyhteyksien vuoksi avun saapuminen naapuritaajamista kesti liian kauan, vaikka välimatkaa olisi ollut vain muutama kilometri. Jokaisen esikaupunkialueen oli siten perustettava oltava oma

palokuntansa. Esimerkiksi Pakinkylässä tämä asia opittiin 1920-luvun alussa kantapään kautta:

Palokunnan perustamisyy oli se, että sattui usein raskaitakin omaisuusmenetyksiä tulen irtipäästyä. Se riehui mielin määrin tuottaen hävitystä ja murhetta kylän asukkaille. Lähin palokunta oli silloin Oulunkylässä, ja huomioon ottaen senaikaiset kulkuvälineet ja kalustot, viipyi apu kauan. Useimmiten tuli tuhosi sen, mihin oli kulloinkin kyntensä iskenyt.

Pakilan Pakinat, joulukuu 1972

Vapaapalokunnan perustaminen merkitsi kuitenkin vasta alkua pitkäjänteiselle työlle, jonka päämääränä oli toimivan paikallisen palontorjuntakoneiston rakentaminen. Tästä tehtävästä suoriutuminen edellytti monenlaisten käytännöllisten ongelmien ratkaisemista paikallisella tasolla. Palokuntalaisten oli huolehdittava palohälytysten antamiseen ja niihin reagoimiseen liittyvistä järjestelyistä, koulutettava palomiehiä, kerättävä rahaa sekä hankittava ja huollettava palontorjunnassa tarvittua kalustoa, kuten paloruiskuja, letkuja, raivausvälineitä, ämpäreitä, hevoskärryjä ja 1920-luvun lopulta lähtien myös paloautoja. Kun varsinainen palohälytys tapahtui, kaiken tämän etukäteen tapahtuneen harjoittelun ja valmistautumisen oli muunnuttava nopeaksi ja tehokkaaksi toiminnaksi. Tapahtumat lähtivät etenemään siten, että palohälytys annettiin ensin puhelimella tai muulla tavoin tiettyjen palokuntalaisten koteihin. Tämän jälkeen kylällä asuneille palokuntalaisille annettiin yleinen palohälytys, käyttäen apuna kovaäänisiä palotorvia, sireeneitä tai vellikelloja. 1930-luvun Pukinmäellä hälytys eteni seuraavasti:

[Palohälytys] meni puhelimitse Berghemille, Lundqvistille, Lundströmille, Laitakarille, Tammiselle, Malmin poliisikamarille, Malmin VPK:lle, Malmin palokalustolle ja Helsingin VPK:lle. Filosofian tohtori Aarne Laitakari ja agronomi Arvo Tamminen eivät itse olleet palokunnassa mukana, mutta he välittivät hälytyksen eteenpäin. Tamminen hälytti kartanolla asuneen puutarhuri Kaleniuksen, joka otti aseman vieressä sijaitsevasta kalustovajasta raskaan käsivoimaruiskun hevoson vetoon ja suunnisti kohti palopaikkaa. Ohjastajan viereen istui toinen palokuntalainen, joka sitten puhalsi torveen, jotta saadaan tietä. Palosireeniä jäi pumppaamaan rouva Kalenius. Agronomi Tamminen kävikin kerran sanomassa rouva Kaleniukselle, että ei tarvitse pumpata enää, palo on jo sammutettu. Siihen aikaan taisi kylläkin olla tapana soittaa sireeniä koko sammutustöiden ajan.

Korhonen 2002, 17

Pakinkylässä palohälytys annettiin ainakin vielä 1930-luvun alussa palotorvella, vaikka myös äänekkäämpiä sireenejä olisi ollut saatavilla. Palotorvi oli kuitenkin sikäli kätevä väline, että sillä voitiin soittaa yksinkertaisia koodeja, jotka kertoivat kuuloetäisyydellä olleille palokuntalaisille missä päin kylää tulipalo oli. Näin kaikkien sammuttajien ei tarvinnut kokoontua palokunnantalolle ohjeita saamaan. Muistitiedon mukaan Pakinkylässä puhallettiin torveen "yhtä pitkää, jos palo oli Alkutiellä, kahta jos Puistotiellä, kolmea jos Elontielle ja neljää Välitalontielle" (Pettinen 1985, 269).

Sammutustyön onnistuminen edellytti myös sitä, että lähistöllä oli riittävästi palokuntalaisia paikalla silloin kun hälytys tapahtui. Malmilla ja Tapanilassa, joissa asui melko paljon väkeä ja joissa oli myös huomattavaa paikallista teollisuutta – ja siten paljon miehiä läsnä myös arkipäivisin – tämä ei liene ollut mikään ongelma. Asukasluvultaan pienemmässä Pakinkylässä oli kuitenkin ryhdyttävä erikoisjärjestelyihin, jotta myös arkipäivisin saataisiin kasaan riittävästi miehiä tulipaloja sammuttamaan. Ongelma ratkaistiin siten, että palohälytys välitettiin ensimmäiseksi paikalliseen Koskisen veljesten kauppapuutarhaan, jonka työntekijöistä muodostettiin vpk:n ensilähtöryhmä (Pettinen 1985, 267).

Ennen paloautojen yleistymistä ongelmaksi saattoi muodostua myös se, mistä löytää hevosia kuljettamaan paloruiskuja ja vesitynnyreitä palopaikalle. Koska vapaaehtoisten palokuntien ei kannattanut pitää omia hevosia, niitä oli hälytyksen sattuessa haettava paikallisilta hevosajureilta ja muilta hevosenomistajilta. Näiden yhteistyöhalukkuus ei ollut kuitenkaan itsestään selvää, mistä kertoo se että palotorven soidessa hevosia yritettiin jopa piilottaa palokuntalaisilta (Malmin VPK 1984). Ainakin Pukinmäessä tämä ongelma ratkaistiin siten, että paikkakunnan hevosmiehille luvattiin rahallinen korvaus hevosien luovuttamisesta palokunnan käyttöön (Korhonen 2002, 28).

Useimmilla Helsingin ympäristön vapaapalokunnilla näyttää olleen ainakin tavoitteena oman palokunnantalon hankkiminen. Taloa tarvittiin palokunnan kalustosuojaksi ja kokouspaikaksi, mutta sille oli käyttöä myös palokunnan järjestämien yleisöjuhlien pitopaikkana. Ilman omaa taloakin tultiin toimeen – tosin hankalammin – käyttämällä hyväksi muita paikkakunnalla saatavilla olleita tiloja. Esimerkiksi Leppävaarassa palokunnan kalustoa säilytettiin 1920-luvun lopulle asti paikallisen maatalon liiterissä ja letkuja kuivattiin "milloin missäkin, kuten leipomon uunin päällä, riihessä ja muissa vastaavissa paikoissa" (Pihlajisto 1995). Väliaikaisjärjestelyjen varassa toimittiin pitkään myös Friherrissä, jossa paikallinen palokunnantalo valmistui vasta vuonna 1956, lähes 20 vuotta vapaapalokunnan perustamisen jälkeen:

Paloautoa säilytettiin vajassa, jossa se lähti hyvin käymään. Moottoriruiskua säilytettiin talvisin kansakoulun kellarissa. Koulun koksivaraston eteen oli laitettu sellainen lava että sillä oli helppo saada ruisku kyytiin. Reellä se tuotiin koululta maantielle. Hälytykseen lähtö tapahtui niin, että osa miehistä meni hakemaan autoa ja toiset ruiskua. Lähinaapurissa oli valmiina ämpärillinen vettä, joka kaadettiin auton jäähdyttimeen.

Törrönen 1988, 60–61

Kuten edellä mainittiin, esikaupunkien vapaapalokunnat saivat toimintaansa kunnallisia avustuksia. Koska ainakin Helsingin maalaiskunnassa tämä tuki kattoi vain pienen osan niiden kustannuksista, oli vapaapalokuntien turvauduttava paikallisten asukkaiden vapaaehtoiseen tukeen. Rahaa palokunnan kassaan hankittiin muun muassa keräyksillä, jotka toteutettiin kiertämällä kylän taloja ovelta ovelle. Pakinkylässä eräs tällainen keräys onnistui hyvin, kun rahankerääjäksi löydettiin tehtävään hyvin soveltunut henkilö:

Asukkaat suhtautuivat suopeasti palokunnan kalustohankintojen tukemiseen, esimerkiksi 'kymppi kiinteistöltä' -kampanjoihin. Ketteräksi kymppin kerääjäksi valtuutettiin Koskisen puutarhan palkkavahvuuteen kuulunut 14-vuotias 'isompi pikkupoika' Eino Leino.

Esityksen asiasta teki vpk:n rahastonhoitaja Onni Koskinen. Poika sai kulkuneuvokseen työnantajansa suoman ja pojan suuresti arvostaman polkupyörän talosta taloon kulkemisen jouduttamiseksi.

Pettinen 1985, 270

Myös tiekunnat osallistuivat vapaapalokuntien tukemiseen, joko keräämällä niitä varten ylimääräistä veroa tiemaksujen keräämisen yhteydessä tai myöntämällä palokunnalle vapautuksen tiemaksuista (esim. Koskenvesa 2001). Vapaapalokunnat saivat toimintaansa myös suurempia yksittäisiä lahjoituksia paikallisilta tehtailijoilta, suurilta maanomistajilta tai muulta varakkaalta väeltä. Esimerkiksi Malmin vpk:n toimintaa tuki paikallinen Wassbergin kalatehdas ja Pukinmäen vpk:ta tukivat tehtailija Weiste sekä vpk:n päällikkönäkin toiminut kauppias Wilhelm Berghem (Malmin VPK 1984; Korhonen 2002, 25). Friherrsissä puolestaan paikallinen maanomistaja tuki vpk:ta lahjoittamalla sille tontin palokuntataloa varten (Törrönen 1988, 61). Vuoden 1946 alueliitoksen jälkeen Helsinkiin liitettyjen alueiden vapaapalokunnat alkoivat saada rahallista tukea Helsingin kaupungilta (Nuoreva 1980, 170).

Vapaapalokuntien tärkeimmän tulonlähteen muodostivat kuitenkin erilaiset maksulliset huvitilaisuudet, joita järjestivät sekä palokunnat itse että asiaa varten perustetut erityiset kannatusyhdistykset (esim. Korhonen 2002, 25; Malmin VPK 1984; Pihlajisto 1995; Poikonen 1998, 52). Mikäli palokunnalla oli oma juhlasali tai tanssilava, se pystyi hankkimaan tuloja myös vuokraamalla juhlatiloja muille yhdistyksille (Korhonen 2002, 43). Järjestämiensä huvitilaisuuksien ansiosta vapaapalokunnat näkyivät ja kuuluivat esikaupunkien elämässä silloinkin, kun varsinaisia hälytystehtäviä oli vain vähän. Juhlissa ja niiden ohjelmaan kuuluneissa palontorjuntanäytöksissä ne pääsivät myös esittelemään toimintavalmiuttaan paikalliselle väestölle. Samalla voitiin innostaa toimintaan mukaan uusia vapaaehtoisia sekä valistaa ihmisiä paloturvallisuusasioissa. Esikaupunkiasukkaiden vapaa-ajanvieton järjestäjinä vapaapalokuntien rooli oli hyvin keskeinen, ja ne kilpailivat tärkeimmän huvijärjestäjän asemasta paikallisten työväenyhdistysten ja urheiluseurojen kanssa. Parhaimmillaan palokunnan kesäjuhlat saattoivat muodostaa vuoden kohokohdan paikkakunnan elämässä, kuten seuraava Pukinmäkeen sijoittuva esimerkki kertoo:

Vielä 50-luvullakin palokunnan tontti oli aina täynnä juhlivia vieraita, kun juhlat järjestettiin. Siihen aikaan alettiin yleensä pikkuhiljaa siirtyä levyjen soittoon, mutta VPK:n kesäjuhlissa oli aina vetonaulana orkesteri paikalla. Kesäjuhlat aloitettiin kokoontumalla asemalle. Sieltä kaikki juhlaan osallistuneet palokunnat marssivat lippuineen palokunta-asuihin pukeutuneena palokunnan talolle. Kulkuetta seurasi suuri määrä yleisöä.

Korhonen 2002, 39

Kuva 15 Tikkurilan VPK kesäjuhlarassilla 26.7.1956 (Vantaan kaupunginmuseo).

Huvitilaisuuksissa tuli näkyviin myös naisten rooli vapaapalokuntien toiminnassa. Naisilla ei ollut asiaa palokuntien hälytysosastoihin tai päätöksentekoon, eivätkä he myöskään päässeet paistattelemaan komeissa univormuissa palokuntien paraateissa. Tällaiset tehtävät oli itsestään selvästi varattu miehille. Perinteisen sukupuolittaisen työnjaon mukaisesti naiset keskittyivät palokunnissa samantapaisiin huoltotehtäviin kuin mitä heillä oli kotona vaimoina ja tyttärinä. Naiset huolehtivat palokuntien huvitilaisuuksien tarjoilusta, valmistivat puhveteissa myydyt leivonnaiset sekä monet juhlien arpajaisissa jaetuista palkinnoista. Palokuntien näytelmäkerhojen ja kuorojen jäseninä he osallistuivat myös juhlien ohjelman tuottamiseen. Naisten tehtävät eivät ehkä olleet yhtä hohdokkaita kuin miesten tehtävät, mutta palokuntien talouden ja yhteishengen kannalta heidän työnsä oli silti hyvin tärkeää. Naisten osuutta havainnollistaa esimerkiksi seuraava kuvaus Friherrsiiin vpk:n juhlista:

Buffetissa myytiin myös rouva Pakkasen kutomia mattoja, joita hän kutoi 'kilometrikaupalla'. Naiset olivat mukana järjestämässä arpajaisia, näytelmissä ja kuorossa. Arpajaispalkintoina oli monenlaista kamaa. Kerran pääpalkintona oli possu. Niinpä tuolloin tansseista lähti eräs onnellinen tyttö toisessa ja porsas toisessa kainalossa. Kävi joskus niin, etteivät arvat tahtoneet mennä kaupaksi. Silloin lisättiin voittoihin pimeä pullo ja taas arvat tekivät kauppansa. Naisten työtä arvostettiin, niinpä palokunnan 30-vuotisjuhlassa luovutettiin rouville Stolt, Laaksonen, Wirtanen ja Ahlstedt kultaiset jäsenmerkit.

Törrönen 1988, 62

Vapaapalokunta paikallisessa yhteisössä

Vapaapalokuntien juhlat toimivat paikallista yhteishenkeä vahvistaneina tilaisuuksina, joissa sosiaaliselta taustaltaan erilaiset ihmiset kohtasivat yleisen hauskanpidon ja valistushenkisen ohjelman merkeissä. Niiden puitteissa järjestettiin myös muunlaista yhteistä toimintaa, sillä ainakin osalla Helsingin seudun vapaapalokunnista oli myös omat orkesterinsa, ompeluseuransa, näytelmäkerhonsa ja voimisteluryhmänsä (esim. Vainio 1983). Lisäksi palokunnantalot toimivat esikaupunkien paikallisina keskuspaikkoina, joissa kokoontuivat ja juhlivat myös muut yhdistykset (esim. Impola 1970, 43–44).

Vapaaehtoiset palokunnat näyttävätkin yhdistäneen esikaupunkien asukkaita kokonaisvaltaisemmin kuin monet muut 1900-luvun alkupuolen yhdistykset. Toisin kuin esimerkiksi työväenyhdistykset, nuorisoseurat ja suojeluskunnat, vapaapalokunnat pystyivät synnyttämään paikallista yhteishenkeä yli luokka- ja puoluerajojen. Tässä suhteessa ne selvästi jatkoivat vapaapalokuntaliikkeen 1800-luvulta periytynyttä liberaalia perinnettä, jossa korostettiin eri yhteiskuntaluokkien yhteistoimintaa muodollisesti tasavertoisina kansalaisina. Niinpä esimerkiksi Pukinmäen vapaapalokunnan jäsenistöstä löytyi työväestöön ja alempaan keskiluokkaan kuuluneiden rivijäsenten ohella myös kenraali, vapaaherra, arkkitehti, säveltäjä ja professori (Korhonen 2002, 17–19).

Tietenkin palokuntien yhdistävään voimaan vaikutti myös se, että niiden ensisijainen funktio – tulipalojen sammuttaminen – kosketti kaikkia asukkaita yhteiskunnallisesta asemasta tai poliittisista katsomuksista riippumatta. Yleisesti tärkeäksi koettuun tehtävään ei ollut vaikeaa houkutella vapaaehtoisia, kuten seuraavasta Korsoon sijoittuvasta esimerkistä voidaan päätellä:

Palokunnantalon valmistuttua niin Korson VPK:n kuin koko Korsonkin elämässä oli alkanut uusi kausi. Palokunta oli puolueisiin katsomatta kaikkien yhteinen asia, jonka eteen haluttiin tehdä työtä. Voidaankin sanoa, että noihin aikoihin Korson VPK:hon kuului tavalla tai toisella lähes jokainen paikkakuntalainen. [...] Pienenä yksityiskohtana vapaapalokunnan vetovoimasta kertoo muun muassa se, että kun Keravan palopäällikkö tuli tarkastamaan Korson palokunnan, miesrivistö ulottui laiturin päästä päähän.

Vainio 1983

Yhteishengen syntymistä edisti luultavasti myös se, että vapaapalokunnissa ei jouduttu käsittelemään sellaisia hankalia asioita, joista olisi syntynyt eripuraa ja ristiriitoja asukkaiden välille. Tässä suhteessa palokuntien johtajat olivat huomattavasti helpommassa asemassa kuin esimerkiksi tiekuntien johtohenkilöt, jotka joutuivat tekemään päätöksiä sellaisista konfliktiherkistä asioista kuin tieveroperusteiden määrittäminen, verorästien karhuaminen ja tietöiden priorisoiminen. Toisin kuin ristiriitaiset tiedot, tulipalojen sammuttaminen oli yksiselitteisesti kaikkien edun mukaista.

Vapaapalokunnille ja tiekunnille oli kuitenkin yhteistä se, että molempien toiminnassa ilmeni sama aktiivinen suhde paikalliseen asuin ympäristöön. Aivan kuten tiekunnat, myös vapaapalokunnat olivat tärkeän sosiaalisen funktion tuottamisesta vastanneita paikallisia organisaatioita, jotka tukeutuivat toiminnassaan paikallisiin asukkaisiin ja paikallisiin resursseihin. Vapaapalokunnille oli ominaista myös se, että ne joutuivat ratkaisemaan

monenlaisia käytännöllisiä ongelmia paikallisen yhteisön tasolla – ja usein sellaisilla tavoilla, jotka jättivät tilaa palokuntalaisten omalle luovuudelle ja improvisoinnille. Riippuvuus paikallisista resursseista merkitsi myös sitä, että vapaapalokuntien toiminta limittyi paikallisen esikaupunkiyhteisön elämään monin eri tavoin. Ne eivät voineet rajoittaa toimintaansa vain omaan erikoisalaansa, sillä rahoitusta hankkiakseen ne joutuivat järjestämään myös tansseja, iltamia ja muita juhlia paikkakuntansa asukkaille. Toiminnan tähän puoleen liittyi kuului myös vapaapalokuntien puitteissa tapahtunut harrastustoiminta (esim. palokuntien orkesterit ja näytelmäryhmät), jolla ei välttämättä ollut mitään tekemistä palontorjunnan kanssa, mutta josta oli kuitenkin apua juhlien järjestämisessä ja paikallisten asukkaiden tuen saamisessa.

Toisaalta vapaapalokuntien toiminnassa näkyivät myös ylipaikalliset vaikutteet ja yhteydet, joten mistään nurkkakuntaisesta toiminnasta ei ollut kyse. Esikaupunkien paikalliset vapaapalokunnat olivat osa kansallista vapaapalokuntaliikettä, joka puolestaan oli syntynyt eurooppalaisten esikuvien innoittamana. Niiden huvitoiminnassa näkyivät samat kansallisen iltamakulttuurin piirteet ja toimintamallit, jotka toistuivat melko samanlaisina joka puolella Suomea hyvin monentyyppisten yhdistysten toiminnassa. Varsinaisessa palontorjuntatyössään paikalliset vapaapalokunnat tukeutuivat kansallisten paloalan järjestöjen (Suomen Yleinen Palokuntaliitto, Suomen Palosuojeluyhdistys) tarjoamiin toimintamalleihin sekä niiden tarjoamaan neuvontaan ja koulutukseen (Nuoreva 1980). Helsingin ympäristössä vapaapalokuntien välillä oli myös seudullista yhteistyötä, mistä kertoo vuonna 1926 perustettu Helsingin pääradanvarren paloyhtymä, johon kuuluivat Malmin, Oulunkylän, Pakinkylän, Puistolän, Pukinmäen, Tapanilan ja Käpylän vapaapalokunnat. Tämän yhtymän puitteissa järjestettiin palokuntien yhteisiä harjoituksia, kilpailuja, valistusta sekä yhteisiä juhlia (Korhonen 2002, 19).

4.5 Aatteita ja huveja

Aatteellisen yhdistystoiminnan kenttä

Vapaapalokuntien lisäksi Helsingin ympäristössä toimi myös monia muita yhdistyksiä. Niiden taustalla vaikuttaneet aatteet ja pyrkimykset liittyivät esimerkiksi erilaisten luokkat- tai kieliryhmäetujen ajamiseen, nuorison kasvattamiseen, hyväntekeväisyyteen tai uusien kulttuuri- ja harrastusmuotojen edistämiseen. Merkittävien yhdistysten joukkoon kuuluivat esimerkiksi nuorisoseurat, joita alettiin perustaa seudulle 1900-luvun vaihteen tienoilla. Nämä olivat erityisesti seudun ruotsinkielisen väestön suosiossa, mutta suomenkielisiäkin nuorisoseuroja perustettiin ainakin Haagaan, Tikkurilaan ja Rekolaan. Nuorisoseurojen toimintaan kuuluivat erilaiset kansanvalistuksellisessa ja isänmaallisessa hengessä tapahtuneet pyrinnot, kuten kuorolaulu, harrastajateatteri ja kansantanssi, mutta Helsingin seudulla niiden toimintaa värittivät vahvasti myös kielipoliittiset pyrkimykset. Etenkin tämä koski seudun ruotsinkielisiä nuorisoseuroja, jotka kamppailivat säilyttääkseen ruotsinkielisen aseman nopeasti suomalaistuvalla seudulla. Kannatuksensa nuorisoseurat

saivat lähinnä paikallisen maaseutuväestön ja keskiluokan piiristä; esikaupunkien suomenkielinen työläisnuoriso sen sijaan viihtyi paremmin työväenliikkeen parissa. (Litzen & Vuori 1997, 212–215, 342–344; Smeds 1987a; Westman 1966.)

Vuoden 1918 jälkeen Helsingin ympäristössä voimistui suojeluskuntien toiminta. Tämän puolisoilaallisen ja valtion tukea nauttineen järjestön osastoja perustettiin mm. Haagaan, Malmille ja Oulunkylään, missä ne toimivat aina vuoteen 1944 saakka, jolloin ne lakkautettiin Neuvostoliiton kanssa tehdyn rauhansopimuksen perusteella. Suojeluskunnat pyrkivät edistämään kansalaissodan voittaneen "Valkoisen Suomen" aatteita sekä kohentamaan kansalaisten maanpuolustustahtoa ja -valmiutta. Tähän pyrittiin mm. nuorison sotilaallisen kasvatuksen ja suojeluskuntien järjestämien sotaharjoitusten avulla. Univormupukuisten suojeluskuntalaisten paraatit ja sotaharjoitukset takasivat myös sen, että kansalaissodan voittajien sotilaallinen voima pysyi näkyvillä esikaupunkien ruohonjuuritasolla – ikään kuin muistutuksena paikallisille työväenliikkeen kannattajille. Suojeluskuntien rinnalla ja tukena toimivat naisten Lotta Svärd -osastot. (Ailio 1988; Litzen & Vuori 1997, 346–348; SKSÄ 331.1968.)

Muita Helsingin esikaupunkiväestöryhmiä toimineita yhdistyksiä olivat esimerkiksi kielipoliittiset yhdistykset, joita oli sekä suomenkielisellä että ruotsinkielisellä puolella. Näitä olivat esimerkiksi Pukinmäen Suomalaiset ry, Oulunkylän Suomalainen Seura ja Svensk Förening i Äggelby. Nämä keskiluokan suosimat yhdistykset ajoivat oman kieliryhmänsä paikallisia etuja, esimerkiksi edistämällä suomen- tai ruotsinkielisten koulujen perustamista omalle paikkakunnalleen (Harmo 1987, 115–130; Tuomisto 1993). Seudulla toimi myös lukuisia uskonnollisia yhdistyksiä sekä hyväntekeväisyysjärjestöjä kuten Martta-järjestö, Mannerheimin lastensuojeluliitto ja Suomen Punainen Risti (Litzen & Vuori 1997, 336–349).

Hyvin merkittävän paikallisten yhdistysten ryhmän muodostivat urheiluseurat, joiden toiminnassa oli mukana suuret määrät esikaupunkien nuorisoa. Usein urheiluharrastus alkoi vapaapalokuntien, nuorisoseurojen tai työväenyhdistysten alaosastoissa, mutta pian alettiin perustaa myös varsinaisia urheiluseuroja. 1900-luvun alussa suosittuja lajeja olivat erityisesti voimistelu, paini, yleisurheilu ja hiihto, mutta ajan myötä mukaan tulivat myös jalkapallon ja pesäpallon kaltaiset joukkuelajit. Urheiluseurojen toiminta ei ollut pelkkää fyysistä liikuntaa ja kilpailuja, vaan siihen liittyi myös voimakkaita kasvatuksellisia päämääriä. Aatteellisella tasolla urheilu nähtiin tehokkaana keinona kasvattaa nuorisosta fyysisesti, henkisesti ja moraalisesti vahvoja kansalaisia. Poliittisesta suuntauksesta riippuen tavoiteltu kansalaisihanne sai tosin hieman erilaisia sävyjä, sillä porvarillisella puolella nuorista pyrittiin kasvattamaan voimakkaita maanpuolustajia ja isänmaan tukipilareita, kun taas työväenliikkeen puolella haluttiin kasvattaa horjumattomia luokkataistelijoita. Urheilun aatteelliset kytkennät näkyivät hyvin siinä, että urheiluseurat jakaantuivat vastakkaisiin poliittisiin leireihin niin paikallisella kuin valtakunnallisellakin tasolla. Niinpä Helsingin esikaupungeissakin oli sekä työväen urheiluseuroja, porvarillisia urheiluseuroja että ruotsinkielisiä urheiluseuroja, joilla kaikilla oli omat valtakunnalliset kattojärjestönsä. (Hentilä 1993; Litzen & Vuori 1997, 219, 344–345; Nieminen 1983, 22–44; Vasara 2000, 186–192.)

Seuraavassa tarkastelun keskiössä ovat kuitenkin ne yhdistykset, jotka edustivat esikaupunkien työväestön ominta kansanliikettä eli työväenliikettä. Sen puitteissa toimi

hyvin erityyppisiä yhdistyksiä paikallisista ammattiosastoista urheiluseuroihin, mutta niiden alkuperäisenä kantamuotona olivat kuitenkin poliittiset työväenyhdistykset. Työväenyhdistysten voimakkain syntyvaihe ajoittui Helsingin ympäristössä samaan ajanjaksoon kuin muuallakin Suomessa, eli vuoden 1905 suurlakkoa seuranneisiin vuosiin. Tuolloin suurlakkoa seurannut kollektiivisen toiminnan aalto synnytti suomalaisen työväenliikkeen itsenäisenä, avoimesti poliittisena ja vallinneen yhteiskuntajärjestyksen kyseenalaistaneena joukkoliikkeenä (Alapuro & Stenius 1987; Sulkunen & Alapuro 1987). Jo vuosina 1905–1911 Helsingin ympäristössä perustettiin työväenyhdistykset Grankullaan, Huopalahteen, Leppävaaraan, Oulunkylään, Pakinkylään, Pitäjänmäelle, Tikkurilaan ja Malmi-Tapanilaan. Hieman myöhemmin perustettiin Korson, Puistolan ja Rekolan työväenyhdistykset. Työväenyhdistysten perustaminen osuu siten melko tarkasti samaan ajanjaksoon, jolloin esikaupunkiasutuksen kasvu pääsi varsinaisesti vauhtiin Helsingin ympäristössä. Näin ollen ne olivat lähes alusta asti mukana näiden yhdyskuntien elämässä ja kehityksessä. (Hurri & Marttala-Hurri 1997; Litzen & Vuori 1997, 221–224.)

Työväenyhdistykset jakautuivat yleensä erilaisiin alaosastoihin tai -jaostoihin, joiden jäsenkunta ja toimintamuodot poikkesivat toisistaan. Tyypillisesti yhdistyksiin kuului kunnallispolitiikkaan ja vaalitoimintaan keskittynyt emoyhdistys sekä omat jaostot esimerkiksi naisille, nuorisolle ja näytelmäharrastajille. Melko pian kuvaan tulivat mukaan poliittisista yhdistyksistä erilliset työväen urheiluseurat ja ammattiosastot, jotka kuitenkin edelleen edustivat työväenliikettä. Tätä paljon merkittävämpi jakautuminen tapahtui kansalaissodan jälkeen, jolloin suomalainen työväenliike jakaantui keskenään kilpailleisiin sosialidemokraattisiin ja kommunistisiin yhdistyksiin. Näistä erityisesti jälkimmäisten toiminta osoittautui hyvin hankalaksi Valkoisen Suomen poliittisessa ilmapiirissä, varsinkin sen jälkeen kun kommunististen yhdistysten toiminta kiellettiin lailla vuonna 1930. Niiden toiminta elpyi vasta jatkosodan jälkeisessä muuttuneessa poliittisessa tilanteessa. (Hurri & Marttala-Hurri 1997, 7–15; Selén 1987, 141–153; Vasara 2000, 114–226.)

Seuraavassa tarkastelen lähinnä työväenyhdistysten ja työväen urheiluseurojen kautta paikallisten yhdistysten roolia esikaupunkien työväentalojen rakentajina ja paikallisen huvitoiminnan pyörittäjinä. Nämä yhdistykset toimivat toki muillakin yhteiskunnallisen elämän aloilla, mutta työväentalot, tanssit ja ilmat olivat ne asiat, joiden kautta ne tulivat parhaiten näkyviin paikallisen yhteisön piirissä. Niiden kautta ne vaikuttivat myös niiden asukkaiden elämään, jotka eivät itse olleet aktiivisesti mukana yhdistystoiminnassa tai politiikassa. Työväentalot ja yhdistysten ilmat ilmentävät myös sitä omatoimista ja paikallisiin resursseihin tukeutuvaa tapaa, jonka avulla paikallinen työläisyhteisö vastasi sen jäsenille tärkeiden sosiaalisten funktioiden tuottamisesta – tässä tapauksessa yhteisten kokoontumistilojen rakentamisesta ja asukkaiden vapaa-ajanvieton järjestämisestä. Edellä kuvattujen tiehoitokuntien, sähkö- ja puhelinyhtiöiden ja vapaapalokuntien tavoin ne ovat jälleen yksi esimerkki siitä, miten vanhojen työväen esikaupunkien asukkaat olivat riippuvaisia paikallisesta yhteisöstään.

Toisaalta seuraavissa kuvauksissa tulee esiin myös se, kuinka tiiviisti Helsingin seudun työväen esikaupungeissa suositut yhdistystoiminnan ja vapaa-ajanvieton muodot olivat kytköksissä kansallisen työväenkulttuurin yleisiin muotoihin. Työväentalojen rakentamisessa ja niiden toiminnan pääsisällön muodostaneessa ilmakulttuurissa ei

sinänsä ollut mitään paikallisesti omaperäistä, vaan samanlainen toiminta leimasi paikallisia työläis- ja maaseutuyhteisöjä ympäri koko maata. Eikä tämä yhteys rajoittunut pelkästään työväenluokan sisälle, vaan vastaavaa toimintaa harrastettiin myös muita yhteiskuntaluokkia edustaneissa kansanliikkeissä, kuten nuorisoseuraliikkeessä ja suojeluskuntaliikkeessä. Itse asiassa sen mallit olikin omaksuttu yläluokan urbaanista juhlakulttuurista, jonka perustalta 1800-luvun kansanvalistajat ja myöhemmin myös työväenliike itse pyrkivät rakentamaan Suomeen kansallisesti yhtenäistä juhlakulttuuria (Lehtonen 1994; Seppänen 2000, 199–210). Näin ollen työväestön yhdistystoimintaan liittyi sen paikallisesta luonteesta huolimatta myös vahvasti ulospäin suuntautunut, kansallisen tason kulttuurista integraatiota korostanut ulottuvuus.

Työväentalot

1900-luvun alussa alkanutta suomalaisen työväenliikkeen joukkomobilisaatiota seurasi hyvin nopeasti työväentalojen rakentamisbuumi: kun vuonna 1900 koko maassa oli ollut vain 16 työväentaloa, niin vuonna 1916 niitä oli rakennettu jo lähes tuhat (Smeds 1987b). Myös Helsingin ympäristössä voimakkain työväentalobuumi osui kansalaissotaa edeltäneeseen aikaan, vaikka tuolloin seudun työläisasutus oli vasta hyvin nuorta. Ennen vuotta 1918 työväentalo avattiin käyttöön Haagassa, Grankullassa, Leppävaarassa, Pakinkylässä, Pitäjänmäellä ja Tikkurilassa. Tämän jälkeen tahti hieman rauhoittui, niin että Tapanilassa työväentalo avattiin käyttöön vuonna 1919, Puistolassa 1929 ja Korsossa 1938. Merkillepantavaa on, että Malmille työväentalo valmistui vasta vuonna 1941, vaikka kyseinen yhdyskunta oli ollut merkittävä työläisasutuksen keskittymä jo vuosisadan alusta lähtien. Vuoteen 1928 saakka Malmin työläiset toimivatkin Tapanilan työväentalolla ja sen jälkeen useita vuosia Malmilla sijainneissa erilaisissa väliaikaisissa vuokratiloissa. Viimeiset työväentalot – tai "kansantalot", mikäli kyseessä olivat kommunististen yhdistysten talot – perustettiin toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina. Helsingin seudulla näitä olivat ainakin Rekolan työväentalo ja Friherrsin kansantupa. (Friherrs 1988, 32; Hurri & Marttala-Hurri 1997; Malmin Urheilijat 1982, 9.)

Oman työväentalon hankkiminen oli paikallisille työväenyhdistyksille tärkeä asia, sillä niiden toiminta vaati myös omat fyysiset rakenteensa – taloja ja huoneistoja, joissa paikallinen työväestö saattoi vapaasti kokoontua ja edistää omaa asiaansa. Yhdistysten kannalta oli myös hyvä, jos tilat olivat työväestön omassa omistuksessa, sillä näin ne olivat mahdollisimman vapaita porvariston ja maanomistajaluokan taholta tulleesta painostuksesta ja kontrollipyrkimyksistä. Esimerkiksi kansakoulut eivät olleet tällaisia tiloja, sillä ne olivat paikallisen kuntahallinnon alaisuudessa, joka puolestaan oli 1900-luvun alkuvuosikymmenillä varakkaampien luokkien käsissä. Sama päti myös yksityisiin tiloihin, jotka luonnollisesti olivat yleensä varakkaamman väen hallinnassa. Omien luokkaetujen ajaminen oli hankalaa, mikäli käytössä olleiden toimitilojen omistajat edustivat työväenliikkeelle vastakkaisia näkemyksiä ja saattoivat milloin tahansa estää tilojen käytön. Ja vaikka sopiva vuokratila olisi löytynytkin, oli silti työväenyhdistyksen kannalta ongelmallista, jos se joutui maksamaan vuokraa aivan toisenlaisia ideologiaa edustaneelle taholle. (Helle 1984; Hurri & Marttala-Hurri 1997, 7–11.)

Kuva 16 *Tikkurilan työväentalo vuonna 1967 tai 1968, hieman ennen talon purkamista (Vantaan kaupunginmuseo).*

Toinen syy, miksi vuoksi työväenyhdistykset kokivat oman talon hankkimisen niin tärkeäksi, oli yksinkertaisesti se, että yhdistystoimintaan soveltuneista tiloista oli 1900-luvun alun Suomessa huutava puute. Erityisesti oli puutetta iltamien tapaisiin suuriin joukkotilaisuuksiin soveltuneista tiloista – ja tämä oli vakava asia, sillä maksulliset yleisöhuvit olivat tuon ajan yhdistysten tärkein tulonlähde. Samoin yhdistysten järjestämässä harrastustoiminnassa tarvittiin sellaisia tiloja, joita ei ollut helposti saatavilla. Joskus tilaongelmat pakottivatkin yhdistykset kokoontumaan ulkosalla tai jäsenten kodeissa, mutta nämä olivat huonoja ratkaisuja: ulkona oltiin aina säiden armoilla ja työläisten omat asunnot olivat yleensä niin ahtaita, että esimerkiksi iltamien järjestäminen oli niissä mahdotonta. (Helle 1984; Hurri & Marttala-Hurri 1997, 7–11.)

Konkreettisten tilakysymysten lisäksi oma työväentalo oli yhdistyksille tärkeä asia sen tuoman näkyvyyden ja symboliarvon takia. Työväentalot eivät olleet pelkästään toimitiloja; ne olivat myös työväestön sosiaalisen ja poliittisen yhteenkuuluvuuden symboleita sekä sen käymän yhteiskunnallisen kamppailun tunnuksia (Kettunen 1984). Oma työväentalo oli näkyvä osoitus paikallisen työväestön yhteenkuuluvuudesta ja voimasta, ja siten se oli myös omiaan nostamaan isäntäyhdistyksensä arvostusta paikkakunnalla. Omassa talossa toiminut yhdistys pystyi tuomaan aatteettaan paremmin esille kuin sellainen yhdistys, joka toimi vaihtuvissa vuokratiloissa ja vailla kiinteää kotia. Tämä seikka ymmärrettiin hyvin Oulunkylän kituliaassa työväenyhdistyksessä, joka ei koskaan onnistunut hankkimaan omaa työväentaloa. Seuraavassa on ote yhdistyksen toimintakertomuksesta vuodelta 1937:

Oulunkylän työväki kiinnittäisi yhdistyksemme toimintaan varmaankin enemmän huomiota, jos sillä olisi oma huoneisto, johon se voisi kokoontua keskustelemaan, opiskelemaan ja juhlimaan. Sellainen varmasti toisi paljon enemmän työläisiä yhteistoimintaan mukaan. Toivokaamme ja tehkäämme parhaamme alkaneenakin toiminta vuotena, jotta alkaneena vuotena työväen joukkoliike menisi jatkuvasti eteenpäin voitosta voittoon, sillä velvollisuutemme on tehdä työtä sosialidemokratian hyväksi levittämällä sitä aatetta tietämättömille ja välinpitämättömille tovereille.

Oulunkylän sos. dem. työväenyhdistyksen toimintakertomus vuodelta 1937, OTYA/TA

Työväentalojen rakentamisen rahoitus perustui vahvasti paikallisten vapaaehtoisten tekemään työhön, niin kuin yhdistystoiminnan rahoitus yleensäkin 1900-luvun alkupuolen Suomessa. Paikalliset työväenjärjestöt kartuttivat rakennusrahastojaan ja maksoivat taloa varten otettuja lainoja järjestämällä maksullisia iltamia ja tansseja, arpajaisia ja myyjäisiä, sekä ovelta ovelle suoritettuja rahankeräyksiä. Huomattava osa kustannuksista maksettiin "hartiapankista" eli jäsenten omalla työllä työväentalolla järjestetyissä rakennus- tai kunnostustalkoissa. Rakentajayhdistyksen omien jäsenten lisäksi myös muut lähistön asukkaat osallistuivat hankkeeseen maksaessaan iltamien pääsylipuista ja tarjoiluista tai osallistuessaan taloa varten järjestettyihin arpajaisiin ja keräyksiin. (Esim. Helle 1984; Hurri & Marttala-Hurri 1997, 8; Lehmikoski 1980.)

Työväentalo oli siten leimallisesti yhteisöllinen hanke, jonka toteuttamisessa tarvittiin huomattavia panostuksia niin yhdistysaktiiveilta itseltään kuin laajemminkin paikalliselta yhteisöltä. Tietenkin ihmisten välillä oli suuria eroja siinä, kuinka suurella panoksella he hankkeeseen osallistuivat. Innokkaimmat yhdistysaktiivit saattoivat käyttää suuren osan vapaa-ajastaan järjestäessään talon rahoituskuvioita tai iltamaohjelmaa tai puurtaessaan talon rakennustalkoissa. Toisille riitti arpalipun ja kahvin ja pullan ostaminen talon hyväksi järjestetyissä iltamissa. Toisinaan yksityishenkilöt tekivät myös huomattavia rahallisia panostuksia yhteisen talohankkeen edistämiseksi. Näin tapahtui esimerkiksi Korsossa ja Puistolassa, missä paikallisten työväenyhdistysten eräät jäsenet takasivat henkilökohtaisesti työväentalon rakentamiseen otettuja lainoja (Broman 1981; Lehmikoski 1980). Leppävaarassa puolestaan paikallinen maanomistaja ja työväenliikettä kannattanut pankinjohtaja Lauri af Heurlin lahjoitti työväentalon tontin omista maistaan (Teerimäki 1986, 10).

Tavanomaista mielenkiintoisempi rahoituskuvio liittyi Malmin työväentalon rakentamiseen, sillä siihen osallistuivat paikallisten työväenjärjestöjen lisäksi myös Malmilla toimineiden teollisuuslaitosten omistajat. Tämä työnantajien taholta tullut kädenojennus tapahtui jatkosodan alkuvaiheessa syksyllä 1941, jolloin Malmin tehtailijat päättivät tulla paikallisten työväenjärjestöjen avuksi ja kustantaa keskeneräiseksi jääneen työväentalon viimeistelytyöt. Tehtailijoiden näkemyksen mukaan kyseessä oli vilpittön kiitollisuuden osoitus siitä solidaarisuudesta, jota työväestö oli osoittanut talvisodan aikana, mutta taustalla lieenee vaikuttanut myös pyrkimys muokata työläisten asenteita myönteisemmiksi paikallisia työnantajia kohtaan. Sota-aikana ilmestyneessä Suomen Sosialidemokraatissa Malmin tehtailijoiden edustaja kuvasi lahjoitusta näin:

Kun Malmin työväenyhdistys aina auliisti on luovuttanut suojansa myös paikkakunnan suojeluskunnan ja Lotta Svärd -yhdistyksen käytettäväksi ja koska teollisuuspiirin työväestö moitteettomasti sekä taistelulinjoilla että kotirintamalla on kantanut molempien puolustussotaimme vaikeat koettelemukset, heräsi teollisuuspiirin keskuudessa ajatus auttaa työväenyhdistystä talonsa kuntoon saattamisessa. Olemme täten tahtoneet antaa tunnustuksen työväestöllemme, joka nurkumatta on kantanut osansa yhteisen isänmaan kohtalon turvaamisessa. [...] Malmin seudun työväestö saa siis odottaa itselleen ja järjestöilleen miellyttävää ja arvokasta lahjaa, joka samalla on sen uuden yhteishengen mitä kiitettävin ja kaunein ilmaus, joka viime vuosien vaikeiden koettelemusten synnyttämänä on alkanut elävöittää kansaamme.

Suomen Sosialidemokraatti 21.11.1941

Sikäli kun tehtailijoiden pyrkimyksenä oli ohjata työläisten mielialoja maltillisempaan suuntaan, kyseinen kädenojennus tuotti heille lopulta karvaan pettymyksen. Jatkosodan jälkeen Malmin uusi työväentalo nimittäin päätyi radikaalien kommunististen järjestöjen haltuun, ja samalla maltillisemmat sosialidemokraatit jäivät paikkakunnalla kokonaan ilman toimitiloja. Kommunistiseksi muuttuneessa Malmin seudun työväenyhdistyksessä ilkuittiinkin jälkikäteen, että Malmin teollisuusherrojen tiedettiin "katkerasti katuneen" sodanaikaista anteliaisuuttaan (Hurri & Marttala-Hurri 1997, 42).

Tämänkaltaiset suuret lahjoitukset olivat kuitenkin poikkeuksia. Yleensä työväentalojen rakentajien piti selviytyä urakasta niukkojen resurssien varassa, tukeutuen rakentavan yhdistyksen (tai yhdistysten) jäsenten omaan talkootyöhön. Yleensä mahdollisimman suuri osa työstä pyrittiin tekemään talkoilla, koska näin voitiin säästää rakennuskustannuksissa sekä hyödyntää jäsenten omaa rakennusalan ammattitaitoa – mikä ei ollutkaan aivan vähäistä, sillä monet heistä työskentelivät rakennusalalla tai omasivat kokemusta ainakin oman esikaupunkihuvilansa rakentamisesta. Riittävän talkootyövoiman löytäminen ei kuitenkaan ollut aina itsestään selvä asia, niin kuin käy ilmi seuraavasta katkelmasta. Tässä ei tosin ollut kyse työväentalon rakentamisesta vaan Malmin työväenjärjestöjen yhteisen tanssilavan rakentamisesta 1940-luvun lopulla:

Sen jälkeen kun saimme lavapaikan, alkoi kova rakennustyö. Alkuun siitä ei tahtonut tulla mitään, kun ei paikalle saapunut juuri ketään järjestöjen jäseniä, joiden piti lavatalkoihin osallistua. Heräsi jo kysymys antaa työ urakalla tehtäväksi, urakoitsijoidenkin jo saavuttua paikalle. Urakkahinnan kuitenkin osoittautuessa liian korkeaksi, päätettiin turvautua talkoovoimiin ja osoittaa järjestövoiman merkitys saavutuksiin. [...] Perustustyö kuitenkin oli kaikkein vaikeinta saada tehdyksi, sillä sen ollessa raskainta, ei siihen halunneet osallistua sellaiset jotka kartoivat rasittumista, ja halusivat laiskotella. Oli kuitenkin yksi SKP:n jäsen, joka oli rakennustyössä alusta loppuun mukana; tämä oli Toveri Keto. Hän oli sunnuntaisin aamulla ensimmäinen ja illalla viimeinen ja samoin arki iltoina aina, jos vaan siellä joku toinenkin oli. Hän ei sanallakaan itse mainostanut tekojaan, vaan aina ahersi hiljaisena ja uutterana. Hänen kaltaisiaan miehiä kun olisi useampia ollut, olisi lavakin tullut pikemmin valmiiksi.

Malmin työväenjärjestöjen lavatoimikunnan toimintakertomus vuodelta 1947, MSTYA/KA

Oman talon rakentaminen saattoikin osoittautua vaivalloiseksi ja kuluttavaksi hankkeeksi niukkojen resurssien varassa toimineille yhdistyksille. Rakennustöissä saattoi myös sattua harmillisia takaiskuja. Näin tapahtui esimerkiksi Puistolassa 1920-luvun lopulla, jossa työväentalo rakennettiin vahingossa väärälle tontille, oikean tontin naapuriin. Niinpä paikalliselle työväenyhdistykselle ei jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin ostaa tuo toinenkin tontti itselleen (Mannila & Uotila 1995). Vielä pahemmin kompasteltiin Korsossa, jossa työväenyhdistyksen talohanke seisahtui lähes kymmeneksi vuodeksi, kun 1920-luvun lopulla alkanut talouslama yllätti innokkaat työväentalon rakentajat:

Nykyistä työväentaloa alettiin rakentaa vuonna 1928. Aluksi innostus oli suuri, työt aloitettiin, vaikkei edes tiedetty tarkalleen paljonko rakennus tulisi maksamaan. Kun talo saatiin toukokuussa vesikattoon, tosin suunniteltua pienempänä, loppuivat varat, eikä luottoa enää saatu. Talo jäi keskeneräiseksi noin kymmeneksi vuodeksi, siinä oli vain yksinkertaiset seinät, eikä lämmityslaitteita.

Lehmikoski 1980, 130

Keskeneräinen talohanke ja jäsenistöön iskenyt toimintaväsymys olivat vähällä tehdä lopun koko Korson työväenyhdistyksestä. Se joutui kohtaamaan vaikean lama-ajan velkaantuneena ja käsissään keskeneräinen työväentalo, joka ei soveltunut talvikäyttöön. Vuonna 1929 yhdistyksen vuosikertomuksessa pohdittiinkin, kannattaako yhdistyksen toimintaa enää jatkaa vai pitäisikö "lyödä hanskat tiskiin". Yhdistys pysyi kuitenkin hengissä, ja joidenkin vuosien hiljaiselon jälkeen sen toiminta alkoi jälleen virkistyä 1930-luvun puolivälissä. Vuonna 1938 oltiin vihdoin siinä tilanteessa, että työväentalon rakennustyöt voitiin saattaa loppuun. Suurin osa työstä tehtiin tietenkin talkoilla, jäsenistön uudelleen herännyttä innostusta hyödyntäen. (Korson... 1994, 3–9; Lehmikoski 1980.)

Talohankkeen vaatimat uhraukset olivat kuitenkin kannattavia, sillä valmistuttuaan työväentalo nosti isäntäyhdistyksensä toiminnan uudelle tasolle. Se tarjosi yhdistykselle pysyvän kodin, jossa yhdistys ja sen erilaiset alaosastot saattoivat vapaasti pitää omia tilaisuuksiaan. Työväentalolla oli suuri merkitys myös sen isäntäyhdistyksen taloudelle, sillä oma juhlasali helpotti maksullisten yleisötilaisuuksien järjestämistä. Lisäksi tiloja voitiin vuokrata muille yhdistyksille, joilla ei ollut käytössään omaa taloa. Hellittäessään kokous-, harrastus- ja juhlatiloista vallinnutta puutetta uusi työväentalo paransi paikkakuntansa vapaa-ajanviettomahdollisuuksia yleisemminkin. Itse asiassa se saattoi olla ainoa paikka, jossa paikalliset asukkaat voivat kokoontua, harrastaa ja juhlia sisätiloissa. (Havuaho 1984; Helle 1984; Hurri & Marttala-Hurri 1997, 7–11.)

Työväentalot, niin kuin muutkin 1900-luvun alkupuolen seurantalot, olivat oman aikansa monitoimitaloja ja paikallisia kulttuurin, politiikan ja vapaa-ajanvieton keskuksia. Niissä pidettiin kokouksia ja järjestettiin tansseja ja iltamia, harjoiteltiin ja esitettiin näytelmiä, soitettiin, laulettiin, opiskeltiin ja urheiltiin. Sinne voitiin tulla myös ihan vain tuttuja tapaamaan tai lukemaan talolle tilattuja sanomalehtiä. Esimerkkinä työväentalojen monipuolisesta toiminnasta lainaan Erkki Vasaran kuvausta Tikkurilan työväentalosta 1920-luvulla:

Päästyään vähitellen jaloilleen vuoden 1918 iskusta Tikkurilan työväenyhdistys kävi voimiensa mukaan työhönsä omalla työväentalollaan. Kulttuuririennosta tuli merkittävä osa talon elämää, joka puolestaan oli huomattava tapahtumakeskus ylipäätään omalla kylällään. Muutkin työväenjärjestöt järjestivät sen tiloissa omia tapahtumiaan ja kokosivat yhdistyksen rinnalla väkeä työväenkulttuurin pariin. Vaikka työväenyhdistyksen kulttuuritoiminta oli ajoittain vaatimatonta, mihin ei vähäisimpänä syynä ollut vähäinen jäsenmäärä, Tikkurilan työväentalolla nähtiin silti vuosien varrella useita näytelmiä, kuultiin monissa tilaisuuksissa torvisoittoa ja sosialidemokratian ideologiaa valottaneita puheita. Vähäväkisempi kansa saattoi lukea sen tiloissa lehtiä, ja nuoriso viettää aikaansa iloisten iltamien merkeissä. Vietettiin pä talolla jäsenten henkilökohtaisia juhlapäiviäkin.

Vasara 1999, 33

Työväentalojen asema paikallisen yhteisön keskuspaikkoina ei tarkoittanut sitä, että ne olisivat olleet luonteeltaan jotenkin nurkkakuntaisia tai henkisesti sisäänpäin kääntyneitä paikkoja. Kuten yllä tuli esiin, niiden rakentaminen oli läheisesti yhteydessä 1900-luvun alussa tapahtuneeseen kansallisen työväenliikkeen nousuun, jonka taustalla oli työväestön pyrkimys saada itselleen tasaveroinen asema syntymässä olleen kansallisvaltion täysivaltaisina kansalaisina. Työväentaloja ei näin ollen rakennettu sen takia, että paikallinen työläisyhteisö olisi voinut niiden avulla vahvistaa omaa itseriittoisuuttaan. Päinvastoin, niitä rakennettiin sen vuoksi, että melko rajattua elämää eläneet työläiset pääsisivät paremmin osallisiksi yhteisön ulkopuolisessa maailmassa vaikuttavista aatteellisista ja kulttuurisista virtauksista. Kuitenkin vielä 1900-luvun alkupuoliskolla näiden ulospäin suuntautuneiden pyrkimysten toteuttaminen edellytti paikallisen yhteisön tasolla tehtyä työtä ja yhteistyötä, mikä tulee hyvin konkreettisella tavalla esiin juuri työväentalojen rakentamisessa.

Työväentalojen rakentamiseen sekä seuraavassa alaluvussa kuvattuun paikalliseen iltamakulttuuriin liittyneet ulospäin suuntautuneet pyrkimykset kertovat myös siitä, millä tavoin tutkimieni työväen esikaupunkien kulttuuri erosi edellä pariin otteeseen mainitusta *köyhyyden kulttuurista*, ainakin jos se nähdään siinä melko äärimmäisessä muodossa, jollaiseksi Oscar Lewis (1961/1989) sen aikoinaan kuvasi. Lewisin mukaan köyhyyden kulttuuri ei nimittäin merkinnyt vain erilaisten paikallisten resurssien ja epävirallisten sosiaalisten verkostojen hyödyntämistä – mikä piti paikkansa myös tämän tutkimuksen esikaupunkien kohdalla – vaan siihen kuului myös tämän kulttuurin omaksuneiden ihmisten poliittinen passiivisuus sekä yleinen epäluottamus yhteiskunnan virallisia instituutioita kohtaan (mt., 20–23). Kuten työväentaloja ja iltamakulttuuria koskevista kuvauksista voidaan nähdä, näin jyrkkä yhteiskunnan ulkopuolelle asettuminen ei pitänyt Helsingin esikaupunkien työväestöön, eikä suomalaiseen työväestöön yleisemminkään. Sen sijaan sen toiminnassa ja asenteissa ilmeni selkeästi halu olla mukana yhteiskunnan valtakulttuurissa ja sen poliittisessa elämässä. Aiemmassa tutkimuksessa juuri tätä seikkaa onkin pidetty keskeisenä erona nurkkakuntaisen köyhyyden kulttuurin ja aatteellisessa mielessä kosmopoliittisemmän *työväenkulttuurin* välillä (Räsänen 1985, 89–91).

Iltamahuvit ja niiden järjestäjät

Työväentalojen – samoin kuin muiden seurantalojen – rakentaminen liittyi läheisesti toiseen yhdistystoiminnan muotoon, joka oli tyypillinen 1900-luvun alkupuoliskolle, nimittäin maksullisten yleisöhuviien järjestämiseen. Yhdistysten järjestämät iltamat ja tanssit sekä niistä saadut pääsylippu-, tarjoilu- ja arpajaistulot muodostivat tuon ajan yhdistysten taloudellisen perustan, ja näillä tuloilla rahoitettiin myös työväen- ja seurantalojen rakentaminen (Nieminen 1983, 25; Vasara 2000, 127–131). Taloudellisten motiivien lisäksi huvitoimintaan liittyi erilaisia aatteellisia motiiveja, joissa tulivat näkyviin paikallisen työväenkulttuurin laajemmat kulttuuriset ja poliittiset yhteydet. Esimerkiksi kansallisella tasolla toimineille puolueille ja järjestöille työväentalojen yleisötilaisuudet tarjosivat kanavan, jonka välityksellä ne pystyivät levittämään sanomaansa paikalliselle ruohonjuuritasolle – mikä tapahtui esimerkiksi iltamaohjelmaan kuuluneiden poliittisten puheiden ja valistushenkisten esitelmien muodossa (Havuaho 1982; Kurkela 1983, 53). Lisäksi paikallinen yleisö pääsi tutustumaan niissä uusiin musiikkityyleihin, näytelmiin ja muihinkin esittävän kulttuurin muotoihin, joilla niin ikään oli tärkeä sija iltamien ohjelmassa. Tämä viimeksi mainittu iltamien funktio nousee esiin seuraavassa sitaatissa, jossa kuvataan Leppävaarassa toimineen työläisurheiluseura Sisun juhlia sotien välisenä aikana:

Kun urheiluharjoitukset edustivat seuratoiminnan arkea ja kilpailut noiden harjoitusten tulosten huipentumaa, olivat seuran juhlat ja iltamat koko seuraväen, ja laajemmaltikin, paikkakunnan työväestön ajanvieton ja viihteen kohokohtia. Elettiin iltamakulttuurin kukoistusaikaa. Seuran omin voimin pystyttiin järjestämään ohjelma tansseineen sekä muut käytännön järjestelyt puhvetista lähtien. Eikä esiintyjien tuttuus häirinyt, pikemminkin päinvastoin, seura jaksoi tuottaa esiintymiskykyistä ja -haluista "taiteilijaa". Ohjelmiltaan eivät iltamat (tai juhlat) juuri poikenneet toisistaan. Ohjelma sisälsi yleensä valioryhmän voimistelua, josta suosittuja juuri iltamissa olivat pyramidit ja akrobaattitemput, lyhyehkön kuvaelman tai hupailun, naisten voimisteluesityksen (naisjaoston perustamisen jälkeen 30-luvun puolivälistä), laulua, soittoa, lausuntaa ja tietenkin juhlapuheen.

Nieminen 1983, 25

Iltamayleisön näkökulmasta iltamahuvien tärkein funktio oli kuitenkin siinä, että ne tarjosivat vapaa-ajanviettomahdollisuuksia niitä kaipaaville ihmisille. Iltamat ja tanssit tyydyttivät esikaupungeissa asuneen nuorison ja varttuneemmankin väen huvittelun- ja seurusteluntarvetta sekä heidän viihde- ja kulttuurinälkäänsä. Tämä funktio oli merkittävä sen vuoksi, että muunlainen viihde- ja kulttuuritarjonta oli nykypäivään verrattuna hyvin vaatimatonta. Joukkotiedotusvälineiden tarjonta oli 1900-luvun alkupuoliskolla vielä lapsenkengissään, eikä kaupunkien ulkopuolella myöskään ollut tarjolla kovin kummoisia kaupallisia huveja, ehkä elokuvateattereita lukuun ottamatta. Helsingin esikaupungeissa viimeksi mainittu ongelma oli tosin vähäisempi kuin kauempana maaseudulla, sillä sieltä oli suhteellisen lyhyt matka kaupungin huvipaikkoihin. Tästä huolimatta esikaupunkien paikallisiin huvitilaisuuksiin riitti väkeä, kuten seuraava Mosabackan (eli Tapanilan) tanssilavaa kuvaava sitaatti osoittaa:

Lava oli Mosan elämässä todella yhdistävä ja elävöittävä tekijä. Ensimmäisen kerran kävin lavalla varmaan jo pikkupoikana. Perheet tulivat yhdessä, vanhat ja nuoret, naapurit, tuttavat ja väkeä polkupyörällä ja jalan Vanhasta kaupungista saakka. Kansaa oli lavalla kuin muurahaispesässä, kuin nuijalla lyötynä. Tanssien aikana linja-auto tuskin pääsi liikkumaan tiellä. Musiikki kaikasi kesäillassa kauas Mosan rajoille saakka. Metelistä valitettiinkin, useimmat kuitenkin nauttivat musiikin kuuntelusta. Tappeluitakin esiintyi: oli liikaa nauttineita ja nuorukaisilla oli nahisteluja Malmin ja Puistolan poikain kanssa.

Visanti 1987

Usein yhdistysten järjestämät yleisöjuhlat noudattivat vakiintunutta iltamajuhlien kaavaa, joka sisälsi tanssin lisäksi monenlaista viihde-, kulttuuri- ja valistusohjelmaa. Tyypilliseen iltamaohjelmaan kuului tervehdyspuhe, runonlausuntaa, yhteislaulua ja lisäksi näytelmä-, voimistelu- tai musiikkiesitys. Viimeisenä ja tärkeimpänä ohjelmanumerona oli tunti tai pari tanssia, joko pelimannin, orkesterin tai äänilevyjen tahdittamana. (Manninen 1984, 43; Nieminen 1983, 25; Parikka 1988.) Samaa kaavaa noudatettiin koko maassa, niin työväenliikkeen kuin muidenkin kansanliikkeiden juhlissa. Kaava oli vakiintunut käyttöön 1800-luvun lopulla, jolloin agraarisen yhteiskunnan perinteiset, paikallisia perinnäistapoja noudattaneet kyläjuhlat rappeutuivat ja korvautuivat uudenlaisella, kansallisesti yhtenäisellä juhlakulttuurilla. Tämä niin kutsuttu iltamajuhlakulttuuri sai vaikutteensa 1800-luvun yläluokkaisesta juhlakulttuurista, minkä lisäksi siihen vaikuttivat sivistyneistön ajamat kansanvalistukselliset pyrkimykset. Niinpä myös talonpoikien ja työväestön juhliin alettiin sisällyttää yläluokan korkeakulttuurista omaksuttuja ohjelmanumeroita, kuten runonlausuntaa ja näytelmäesityksiä. Iltamakulttuuri levisi koko maahan 1800-luvun lopulla nousseiden valistushenkisten kansanliikkeiden, kuten vapaapalokunta-, raittius- ja nuorisoseuraliikkeen välityksellä. 1900-luvun vaihteessa se omaksuttiin myös työväenliikkeen piirissä. (Lehtonen 1994; Manninen 1984, 17–45; Seppänen 2000, 199–210.)

Suomalaisen sivistyneistön – johon voidaan tässä laskea myös työväenliikkeen kansalliset johtohahmot – näkökulmasta iltamahuvien ensisijaisena tarkoituksena ei ollutkaan kansan seurustelun- ja huvitteluntarpeiden tyydyttäminen, vaan sen sivistäminen ja valistaminen. Paikallisella toteuttajatasolla sekä tavallisen iltamayleisön keskuudessa asiaan suhtauduttiin kuitenkin toisin. Heille iltamissa oli tärkeintä niiden tarjoama kansanomainen viihde, tanssi ja hauskanpito, ei niinkään iltamiin lisätty vakavahenkinen valistusohjelma. Nämä ristiriitaiset odotukset näkyivät erityisesti suhtautumisessa iltamajuhlien viimeiseen ohjelmanumeroon eli tanssiin. Kansanliikkeiden johtajien piirissä tanssiin suhtauduttiin usein nuivasti ja moralisoiden, ja heidän piirissään esiintyi jopa pyrkimyksiä poistaa tanssi kokonaan iltamien ohjelmasta. Iltamissa käyvän nuorison näkökulmasta tanssi oli kuitenkin ehdottomasti iltamien tärkein ohjelmanumero. Juuri tanssi ja siihen liittynyt eroottinen lataus oli se tekijä, joka todella veti väkeä iltamiin ja sai ihmiset maksamaan pääsylipusta. (Kurkela 1984; Manninen 1984, 41; Vasara 1999.)

Iltamaohjelman "kulttuuripainotteisuus" olikin osittain seurausta eliittien harjoittamasta ohjailusta. Ilman sitä iltamien sisältö olisi luultavasti painottunut vielä enemmän tanssimiseen, vapaaseen seurusteluun sekä leikkimielisten kilpailujen kaltaiseen vähemmän vakavaan ohjelmaan. Iltamahuvien ohjailuun osallistui myös Suomen valtio,

joka vaikutti niiden ohjelmasisältöön säätämänsä huviveron kautta. Veron suuruus vaihteli vuosikymmenten varrella, mutta se pysyi kuitenkin koko ajan merkittävänä rasitteena maksullisten huvien järjestäjille. Korkeimmillaan se oli toisen maailmansodan jälkeen, jolloin se oli jopa 50 prosenttia yleisötilaisuuksien tuotosta. Huviveroon sisältyi kuitenkin merkittävä lievennys, jonka ansiosta ne tilaisuudet, jotka sisälsivät riittävän määrän "tasokasta" kulttuuri- tai valistusohjelmaa, selvisivät huomattavasti pienemmällä verolla kuin pelkät tanssitilaisuudet. (Manninen 1984, 44; Seppänen 2000, 142; Vainio 1990.) Tällainen verokohtelu pakotti iltamajärjestäjät lisäämään erilaisen kulttuuri- ja valistusohjelman osuutta tilaisuuksissaan ja vastaavasti vähentämään tanssin osuutta. Toisaalta huviveroa yritettiin joskus myös kiertää lisäämällä tilaisuuksiin näennäistä "kulttuuriohjelmaa", kuten tulee esiin seuraavasta Sinikka Luja-Penttilän kertomuksesta Leppävaaran työväentalolta:

Leppävaaran Sos.dem. Nuoriso-osasto järjesti myös talolla tanssi-illamat, mutta ilmoitti ne viranomaisille ohjelmallisena tilaisuutena, koska sellaisesta meni pienempi huvivero. Tuli tuo odotettu tanssiaisilta. Paikalle tuli kilpailevan järjestön jäseniä, jotka huomasivat meidän "jekkumme" verojen kiertämiseksi. He kävivät ilmoittamassa virkavallalle, että "siellä ne demarinuoret vain tanssii. Ei niillä mitään ohjelmaa ole." [...] Salissa kiiri kuiske: "Poliisit tule!" ja saman tien: "Sinikka lausumaan!" Minut työnnettiin esiintymislavalle. Aloin pajattaa mieleeni tullutta runoa. Poliisit katselivat salin ovella ja totesivat, että "onhan täällä ohjelmaa" ja lähtivät tiehensä. Pääsimme jatkamaan ilonpitoa.

Luja-Penttilä 1998b, 6

Iltamakulttuuri oli voimissaan myös Helsinkiä ympäröineissä esikaupungeissa, vaikka täällä iltamien järjestäjät joutuivatkin kilpailemaan pääkaupungin huvitarjonnan kanssa (esim. Vainio 1990). Jotkut seudulla toimineista yhdistyksistä järjestivät erilaisia yleisötilaisuuksia (ohjelmallisia iltamia, tansseja, kesäjuhlia) jopa niin ahkerasti, että niiden kohdalla voidaan puhua melkein ammattimaisesta huvitoiminnasta (Pettinen 1985, 127; Teerimäki 1986, 50; Visanti 1987). Tällaisten, useita kymmeniä huvitilaisuuksia vuodessa järjestäneiden yhdistysten lisäksi oli tosin myös monia sellaisia yhdistyksiä, jotka tyytyivät järjestämään muutaman maksullisen iltaman vuodessa. Tilaisuuksien järjestämistiheys riippui paljon siitä, oliko yhdistyksellä käytössään sopivaa juhlatilaa, sekä ennen kaikkea siitä, kuinka paljon sen riveissä oli nuoria ja innokkaita jäseniä pyörittämässä huvitoimintaa.

Koska samalla paikkakunnalla oli yleensä useita yhdistyksiä, jotka järjestivät yleisöhuveja, saivat esikaupunkiasukkaat nauttia paikallisesti tuotetuista huveista säännöllisesti. Varsinkin kesäaikaan tansseja ja iltamia järjestettiin paljon, viikoittain tai jopa useita kertoja viikossa. Tältä näytti huvitarjonta Tapanilan työväenyhdistyksen ylläpitämällä Mosabackan lavalla, joka oli sotien välisenä aikana yksi Helsingin ympäristön suosituimmista tanssipaikoista:

Mosabackan lavan kulta-aikoja olivat 20- ja 30-luvut. Tanssijoita tuli läheltä ja kaukaa. Vuosittainen sesonki alkoi jo vapusta ja jatkui pitkälle syksyyn. Sateen sattuessa tanssit ja tarjoamiset siirrettiin työväentalolle sisätiloihin. Tansseja järjestettiin kolme kertaa

viikossa. Sunnuntaisin oli ohjelmallisia iltamia, arpajaisjuhlia tai Tapanilan Työväen-
näyttämön esityksiä.

Visanti 1987, 4

Näin aktiivinen ja säännöllinen huvitoiminta viittaa siihen, että yleisöhuveja ei järjestetty pelkästään "huvin vuoksi" tai paikallisen kylähengen kohottamiseksi, vaan taustalla oli vakava pyrkimys hankkia järjestäville yhdistyksille tuloja. Muuten on tuskin selitettävissä, miten Tapanilan työväenjärjestöt olisivat viitsineet järjestää useita kymmeniä huvitilaisuuksia yhden kesäsesongin aikana. Toisaalta iltamajuhlat saattoivat jäädä myös pitämättä taloudellisten syiden vuoksi. Tällaiseen tilanteeseen törmättiin esimerkiksi Oulunkylän työväenyhdistyksessä 1920-luvun lopulla, kun alkamassa ollut talouslama heikensi yhdistyksen toimintaedellytyksiä ja samalla vähensi paikkakunnan asukkaiden huvittelukykyä. Yhdistyksen huvitoimikunnan vuosikertomuksessa valitetaan, että se oli tuon vuoden aikana pystynyt järjestämään ainoastaan yhdet tanssi-illamat. Syynä huvitoiminnan vähäisyyteen oli pelko siitä, että yksikin tappiollinen juhlatilaisuus saattaisi olla yhdistykselle kohtalokas:

Mistä löydämme syyn tähän suureen alaspäinmenoon? Niitä on ehkä montakin, luettelen muutamia ja ehkä raskaimpiakin. Kireä pula-aika on vaikuttanut paljon, toiseksi kallistuneet huvihuoneistojen vuokrat, kunnollisten orkesterien saanti halvalla, niitä ehkä sais kun maksaisi kahdeksatsadat markat ja enemmänkin, mutta sellaiset summat vaativat myös suuria tuloja. Kaikki jäsenet ehkä tietävät, että kassamme ei ole suuri, yksi tällainen tappiota tuottava illama veisi koko rahavaramme. Näitä kaikkia seikkoja silmälläpitäen huvitoimikunta on ollut niin varovainen – ehkä liiaksikin. [...] Olemme kyllä tupakkapuheina keskustelleet iltamien pidosta, mutta emme ole uskaltaneet järjestää. Kokouksia on huvitoimikunnalla ollut 2, pykälää laadittu 9 ja iltamia ollut yksi tanssi illama. [...] Toivokaamme, että uusi vuosi tuo uudelle huvitoimikunnalle enemmän onnea. Oulunkylässä 8 p. helmik. 1930.

Huvitoimikunnan vuosikertomus 1929, OTYA/TA

Varsinkin ohjelmallisia iltamia järjestäessään yhdistykset tarvitsivat suuren määrän vapaaehtoisia ohjelmansuorittajia, jotka esittivät sekä vakavampaa että kevyempää iltamaohjelmaa, kuten puheita, esitelmiä, runonlausuntaa, kuorolaulua, näytelmiä, voimistelu- ja akrobaattiesityksiä sekä tietenkin tanssimusiikkia. Ohjelmasta vastasivat yleensä paikalliset kyvyt, jotka kuuluivat joko järjestävän yhdistyksen huvitoimikuntaan tai sitten johonkin paikalliseen orkesteriin, kuoroon tai näytelmäryhmään. Yleensä esiintyjät eivät saaneet panoksestaan mitään rahallista korvausta, vaan heille riitti palkkioksi esiintymisen ilo sekä tietoisuus siitä, että he olivat panoksellaan edistämässä oman yhdistyksensä toimintaa. Poikkeuksena olivat kuitenkin tanssiorkesterit, jotka esiintyivät usein rahapalkkiota vastaan. (Kurkela 1983, 162–164; Nieminen 1983, 22–25; Parikka 1988.)

Kuva 17 Iltamat Helsingin maalaiskunnan Friherrsissä (Vapaalan omakotiyhdistys).

Toisinaan iltamaesitykset saattoivat olla hyvinkin amatöörimäisiä ja jopa paikanpäällä improvisoituja, niin kuin oli esimerkiksi edellä siteeratussa Sinikka Luja-Penttilän kertomuksessa. Oli kuitenkin myös paljon huolella suunniteltuja ja hyvin harjoiteltuja ohjelmanumeroita, joiden eteen oli nähty paljon vaivaa. Esimerkiksi Leppävaaran työläisurheiluseura Sisussa oli erityisiä seuran parhaista voimistelijoista kasattuja "valioryhmiä", jotka harjoittelivat ympäri vuoden nimenomaan iltamaesityksiä varten. Leppävaaran oman työväentalon lisäksi nämä ryhmät kiersivät esiintymässä myös muilla paikkakunnilla keräämässä rahaa seuralleen. Myös yhdistysten näytelmäryhmissä tavoitteet oli usein asetettu korkealle, jopa siinä määrin, että niihin palkattiin alan ammattilaisia ohjaajiksi. Tällaiset harrastelijoista kootut mutta kunnianhimoiset esiintyjäryhmät saivat aikaan vaikuttavia esityksiä, jotka vetivät työväentalon juhlasalin täyteen kerta toisensa jälkeen. (Nieminen 1983, 22–25; Teerimäki 1986, 93–98; Vasara 2000, 180–186.)

Tanssimusiikki erosi iltamien muista ohjelmanumeroista siinä mielessä, että siinä rahasta soittaneet ammattilaiset ja puoliammattilaiset olivat keskeisessä roolissa. Toki myös järjestävien yhdistysten omilla pelimanneilla ja soittokunnilla oli osuutensa tanssimusiikin soittamisessa, mutta suuntaus oli kuitenkin koko ajan kohti kaupallisempaa ja ammattimaisempaa musiikkia. Esimerkiksi Mosabackan tanssilavalla esiintyjät muuttuivat vuosien varrella seuraavasti:

Musiikkina lavalla oli alkuaikoina hanuripeli, 1920-luvun alusta lähtien tahdit puhalteli yhdistyksen oma torvisoittokunta, myöhemmin tulivat erilaiset kiertävät orkesterit, ja sittemmin tanssittiin äänilevyjen tahdissa.

Tapanilan ty 75 v., 21

Samanlainen kulttuuristen yhteyksien vahvistumisesta ja kulttuurin vähittäisestä kaupallistumisesta kertovat kehitys ilmeni tanssimusiikin saralla koko maassa. Yksittäiset hanuristit ja yhdistysten omat soittokunnat saivat väistyä kun yleisö alkoi vaatia entistä taitavampia, muodikkaampia ja nimekkäämpiä esiintyjä. 1930-luvulta lähtien paikalliset yhdistykset alkoivat hankkia iltamien vetonauloiksi tunnettuja esiintyjä, jotka kiersivät esiintymässä koko maan laajuisesti. Esimerkiksi Malmilla kävivät esiintymässä sellaiset oman aikansa kuuluisuudet kuin Rytmipojat, Dallapé ja Georg ja Eugen Malmsten. 1950-luvulla, ennen iltamakulttuurin lopullista hiipumista, suosioon nousi äänilevymusiikki. (Kurkela 1983, 265–273; Vainio 1990.)

Iltamaohjelman ja tanssimusiikin järjestämisen lisäksi huvitilaisuuksiin liittyi myös muita järjestelytehtäviä. Tärkeimpiin tehtäviin kuului ravintolan tai puhvetin pitäminen, sillä ruoan ja juoman tarjoilu paransi yleisön viihtyvyyttä ja toi järjestävälle yhdistykselle lisää tuloja. Yleisölle myytiin erilaista pientä purtavaa ja alkoholitonta juotavaa, kuten korvapuusteja, munkkeja, kahvia, limonadia ja kaljaa. Ravintolan pitämisestä vastasivat tyypillisesti järjestävän yhdistyksen naisjäsenet, mutta se voitiin antaa myös yksityisen yrittäjän hoidettavaksi (Visanti 1987). Hyvin tärkeä tehtävä oli myös huvitilaisuuksien järjestyksestä huolehtiminen, koska jo iltamaluvan saaminen edellytti, että tilaisuuksissa oli riittävästi järjestysmiehiä paikalla. Järjestysmiehille oli myös todellista tarvetta, sillä juopuneiden rähinöitsijöiden aiheuttamat häiriöt eivät olleet harvinaisia. Tapanilan työväenyhdistyksen historiikissa on muisteltu, millaisia järjestysongelmia Mosabackan tanssilavalla esiintyi 1900-luvun alkupuolella:

Helsingiläisiäkin tuli lavalle tansseihin silloin kun oli pitkät iltamat kahdeksasta aamuneljään. Oli koviakin iltamia – ja kovia rähinöitä ulkopuolella, muistaa Valtteri Laajaranta. – Helsingiläiset olivat pahempia kuin Tikkurilasta, Puistolasta ja Malmilta tulleet. Mustalaisissa oli vähän rähjiä, mutta muuten porukka oli hyvin kunnollista. Etenkin kieltolain aikaan oli aika paljon juoppoja. [...] – Varmaan järjestyksen pito välistä tuotti vaikeuksia, mutta oli yhdistyksessä paljon jämeriä miehiä, mm. Tarmon painijoita. Kyllä rähinöitsijät löysivät itsensä pian aidan toiselta puolelta, muistelevat Aina ja Esko, jotka eivät ole ainakaan kuulleet, että yhdistykseltä olisi koskaan evätty iltamalupa.

Tapanilan ty 75 v., 21

Esikaupunkien iltama- ja tanssiyleisön näkökulmasta yhdistysten juhlat olivat normaali osa vapaa-ajanviettoa, eivät mitään poikkeuksellisia tapahtumia. Niissä käytiin samoista syistä kuin nykyään käydään kapakoissa ja tanssipajoissa – eli seurustelemassa, rentoutumassa ja tutustumassa vastakkaiseen sukupuoleen. Toisia kiinnosti iltamissa esitetty kulttuuriohjelma, mutta useimmille oli tärkeämpää tanssi – ja myös itse tanssimusiikki, varsinkin jos esittäjänä oli tunnettu orkesteri. Myös alkoholi kuului monen iltamavieraan ohjelmaan, vaikka iltamajuhlissa ei ollutkaan luvallista tarjoilla alkoholia (Laine 2003, 24). Eri huvipaikoissa kävi myös hieman erilaista väkeä, riippuen esimerkiksi siitä, miten kukin suhtautui järjestävään yhdistykseen ja sen edustamaan aatteeseen. Nämä asiat tulevat esiin seuraavissa sitaateissa, joissa kuvataan nuorison tansseissa käymistä Helsingin ympäristössä 1900-luvun puolivälin tienoilla:

Yleisenä tapana oli, että tansseihin tultiin pitkienkin matkojen takaa kun oli tiedossa hyvä orkesteri. Varsinkin kesäaikaan liikuttiin kaikilla lavoilla, nuoriso poika- tai tyttöporukoissa. Samana iltana saatettiin käydä jopa kolmellakin eri lavalla. Matkat kuljettiin useimmiten polkupyörillä, joskus saatiin kyytiin mieluisa tanssitoveri.

Vainio 1990

Malmilla olivat työväentalo ja nuorisoseuran talo ja niillä oli kummallakin omat kävijänsä. Ei Malmin työvikselle mennyt se, joka vierasti tai vastusti kommunisteja. Sosialidemokraattien hallitsemalle Tapanilan talolle hän saattoi mennä. Sotainvalidit pitivät Aarnikan lavaa nykyisen Pihlajamäen kyljessä, VPK Pukinmäellä, Tapanilan työväenyhdistys Mosassa. Kansandemokraateilla oli Seurakallio Pukinmäessä.

Laurila 1988, 25

Sit oli Malmilla, Malmin työväentalo oli tanssia ja sitte kesäl oli se Mosabackan lava se Tapanilan lava. Sielhä oli lava oikeen, tanssilava. Sit oli kesällä Hiekkaharjun lava, palokunnan lava ja sitte oli invalidilava, siellä Hiekkaharjun pysäkillä siel mettäs oli. Siel oli oikeen tommonen iso mettä siellä ja metän keskellä oli se lava sitte. [...] Kyllä se invalidilava oli suosittu sitten kun ne rakensi sen. Et palokunnan lava jäi vähän syrjään silloin. Se oli kyllä aina täys porukkaa siellä. Se oli niin hyvä siel mettän keskellä, ni se oli kiva pullojakin piilottaa. Tää palokunnan lava [oli] semmonen vähä avonainen.

Virtanen 1988, 111

5 Yhteisön elämää eri kulmista

5.1 Julkiset palvelut ja paikallinen yhteisö

Edellä luvussa 3 tuli jo esille, kuinka työläisesikaupunkien kaupalliset palvelut nivoutuivat osaksi yhteisön muuta elämänmenoa. Kauppiaat ja muut palveluntuottajat olivat samalla toimipaikkakuntansa asukkaita ja tiiviisti mukana paikallisen yhteisön elämässä, ehkä jopa tiiviimmin kuin asukkaat keskimäärin. Samantyyppinen tilanne vallitsi esikaupunkien julkisten palveluiden, kuten kansakoulun, terveydenhuollon, rautatien ja postipalveluiden suhteen. Myös näiden palveluiden edustajat asuivat usein omilla toimipaikoillaan ja olivat läheisesti tekemissä paikallisten asukkaiden kanssa. Julkisten palveluiden ja paikallisen yhteisön yhteen nivoutumista edisti myös se, että palveluiden tuottamisessa hyödynnettiin yhteisön paikallisia resursseja ja asukkaiden omaa aktiivisuutta. Seuraavassa tarkastelen esikaupunkien julkisia palveluita lähinnä Helsingin maalaiskunnan osalta, missä suurin osa tutkimuksessa kuvatuista esikaupungeista sijaitsi. Helsingin ympäristön pikkukunnissa (Haaga, Huopalahti, Kauniainen, Kulosaari, Oulunkylä) julkisten palveluiden paikallinen luonne korostui luultavasti vielä enemmän, sillä niissä koko kunnallinen hallintokoneisto toimi paikallisella yhdyskuntatasolla.

Ikivanhasta Helsingin pitäjästä tuli Helsingin maalaiskunta vuonna 1865, kun tuolloin voimaan tullut kunnallishallintoasetus erotti kuntien maalliset tehtävät seurakuntien kirkollisista tehtävistä. Kuntahallinnon tärkeimmiksi tehtäviksi tulivat kansakoulujen perustaminen sekä köyhäinhoidosta ja terveydenhoidosta huolehtiminen – eli periaatteessa hyvin samantapaiset tehtävät jotka ovat keskeisiä nykyajankin kunnissa. Organisaationa kuntahallinto oli kuitenkin aluksi hyvin vaatimaton. Helsingin maalaiskuntakin toimi 1900-luvun alkuun asti lähes pelkästään luottamushenkilöiden varassa ja varsinaisia palkattuja toimihenkilöitä oli vain kourallinen. Varsin pitkään kunnan hallintoelimillä ei ollut edes vakituista toimipaikkaa, sillä maalaiskunnan kunnantalo perustettiin Malmille vasta vuonna 1897. 1900-luvun alussa maalaiskunnan organisaatio alkoi kuitenkin kasvaa kuntahallinnon toimialojen laajetessa ja kunnan väestön kasvaessa esikaupungistumisen seurauksena. 1940-luvulle tultaessa sen alaisuudessa toimi jo useita kunnallisia laitoksia, muun muassa nelisenkymmentä kansakoulua, useita kirjastoja, kunnalliskoti, kolme lastenkotia sekä 38-paikkainen kunnansairaala. Maalaiskunnan palveluksessa työskenteli tuolloin kymmenkunta hallintovirkamiestä, arviolta satakunta kansakoulunopettajaa ja noin 60 muuta toimihenkilöä. (Litzen & Vuori 1997, 115–155, 373–397.)

Vaikka kansakoululaitoksen kehittäminen oli määrätty vuoden 1865 asetuksessa yhdeksi kuntahallinnon keskeiseksi tehtäväksi, pysyi Helsingin maalaiskunnan rooli kouluasioissa pitkään melko vähäisenä. 1800-luvun loppuun mennessä kuntaan oli tosin perustettu jo 18 kansakoulua, mutta kunnan ylläpitämiä niistä oli ainoastaan kaksi. Loput olivat yksityisiä kansakouluja, joita yksityiset kuntalaiset, etupäässä suuret maanomistajat, olivat perustaneet eri puolille pitäjää. Kunnan periaatteena olikin aina 1900-luvun vaihteeseen asti, että jokaisen koulupiirin asukkaat perustivat itse oman kansakoulunsa, kunnan roolin rajoittuessa niiden toiminnan rahalliseen tukemiseen. Vuonna 1898 voimaan tulleen kansakoulupiirejä koskeneen lain myötä Helsingin maalaiskunta joutui

kuitenkin ottamaan entistä suuremman roolin kouluasioissa, ja vuonna 1909 se ottikin hoitoonsa kuntaan siihen mennessä perustetut yksityiset kansakoulut. Itsenäistymisen jälkeen koululaitoksen kehitys jatkui kunnassa entistä voimakkaampana, mihin vaikutti vuonna 1921 voimaan tullut laki yleisestä oppivelvollisuudesta sekä esikaupungistumisen myötä kunnassa kiihtynyt väestönkasvu. Vuonna 1937 Helsingin maalaiskunnassa oli jo 36 kansakoulua, joista suomenkielisiä oli 16 ja ruotsinkielisiä 20. Oppilaita niissä oli yhteensä noin 2800. (Ahonen 2003, 42–108; Litzen & Vuori 1997, 124–140, 389–397; Somerkivi 1985.)

Koulujen määrällinen kasvu ei kuitenkaan välttämättä tarkoittanut niiden laadullista parantumista. Esikaupunkien ensimmäiset kansakoulut eivät läheskään aina toimineet tarkoitukseen suunnitelluissa koulurakennuksissa, vaan ne joutuivat usein toimimaan rakennuksissa, jotka oli alun perin tarkoitettu aivan muuhun käyttöön. Olosuhteet tällaisissa kouluissa olivat usein ahtaat ja muutenkin huonot. Kehnoimmasta päästä lieenee ollut seuraava Eero Salolan kuvailema Malmin pohjoinen kansakoulu, jossa hän toimi opettajana 1920-luvulla:

Malmin pohjoinen kansakoulu oli siis ensimmäinen koulutyökenttäni. Eipä juuri vaikeammissa olosuhteissa olisi voinut alkaa! Koulurakennusta ei ollut. Yhdistetty osastokoululuokkani, kolme yläkoulun luokkaa yhdessä, oli sijoitettu, kuten myös pari alakoululuokkaa, vanhaan rappeutuneeseen talorähhään. Sitä nimitettiin Lutikkataloksi. Nimi oli vallan väärä, sillä taloa isännöivät torakat. [...] Suuri luokka sullottiin huonepahaseen, jossa tilaa olisi riittänyt korkeintaan kymmenkunnalle oppilaalle. Ei edes musta taulu mahtunut poikittain luokan eteen, vaan se oli sijoitettava sivuseinälle kylki oppilaisiin päin. Olihan ahtaudesta se hyvä puoli, ettei edes tarkastaja olisi mahtunut kynnyksen yli, ellei opettaja olisi hänelle luovuttanut askeltilojaan. Teki joskus mieleni mennä opettamaan avatun ikkunan kautta ulkopuolelta. [...] Pihamaata ei ollut kämmenen vertaa enempää, ja sekin nilkkaan asti upottavaa savea. Ei ollut sydäntä vaatia oppilaita pysyttelemään siinä savivellissä. He saivat lankkua pitkin hypellen hajaantua välitunnin ajaksi kylälle. Hankittiin niin kovaääninen koulun kello, että sen kutsumääni kantoi kauas.

Salola 1981

Tästä "Lutikkatalosta" Malmin pohjoinen kansakoulu siirtyi pian toiseen huoneistoon, joka ei kuitenkaan ollut paljon edeltäjäänsä parempi. Uusikin huoneisto oli hyvin ahdas, eikä sitäkään ollut alun perin tarkoitettu koulukäyttöön vaan kauppapuodiksi. Se oli myös niin kylmä, että talvella "järjestäjän ensimmäisenä tehtävänä aamulla oli rikkoo vasaralla jäätynyt pinta juomavesiämpäristä" (Salola 1981). Vuonna 1927 asiat kuitenkin muuttuivat, sillä tuolloin koulu muutti upouuteen Malmin koulutaloon, joka oli suuri, usealle sadalle oppilaalle tarkoitettu kivirakennus. Uusi koulutalo oli osa laajempaa 1920- ja 1930-luvuilla toteutettua kehitysohjelmaa, jonka myötä Helsingin maalaiskunta pyrki korvaamaan vanhat ja rapistuneet koulutilat ajanmukaisilla koulurakennuksilla (Litzen & Vuori 1997, 389–397.)

Kuva 18 *Paikallisessa Antikaisen perheen huvilassa toimineen koulun oppilaat sekä opettaja Esteri Niemi (vasemmalla) Friherrissä syksyllä 1946. Takarivissä keskellä talon emäntä ja koulun keittäjä Tyyne Antikainen. Korit ovat mukana, koska koululaiset ovat juuri lähdössä sieneen. (Vapaalan omakotiyhdistys; kuvatekstin lähde: Friherris 1988, 43.)*

Uusien esikaupunkialueiden syntyessä kouluongelmat kuitenkin toistuivat uudelleen. Esimerkiksi 1930-luvun lopulla syntyneessä Friherrissä lapset joutuivat alkuvuosina käymään koulua monen kilometrin päässä Hämeenkylässä. Oma kansakoulu Friherrsiin saatiin vuonna 1945, mutta ei vielä varsinaista koulurakennusta, sillä tämä valmistui vasta kolme vuotta myöhemmin. Tällä välin kansakoulu toimi paikallisissa Sandellin ja Antikaisen perheiden huviloissa, joista ensin mainittu oli varattu koulun alaluokille ja jälkimmäinen yläluokille. Seuraavassa katkelmassa muistellaan, millaista koulunpito oli näissä pula-ajan kouluissa:

Koulun pito huviloissa oli vaikeaa. Opettaja Niemi on kertonut, että kesken tunnin piti ovet avata ja tuulettaa, kun muuten happi tuntui luokasta loppuvan. [...] "Sandellilla sattui tapaus, joka kiirehti koulurakennuksen saantia. Eräs pienistä koululaista sairastui tuberkuloosiin. [...] Oppilaiden vanhemmat kääntyivät kouluviranomaisten puoleen ja suunnittelivat jo koululakkoa. Vanhemmille ilmoitettiin, että viranomaiset eivät voi pakottaa ketään kouluun, koska koulutilat ovat niin sopimattomat, mutta toivottiin vanhempien vielä harkitsevan asiaa", muisteli tapausta Lilly Wiik.

Friherris 1988, 45

Paitsi tällaisten paikallisiin resursseihin tukeutuneiden tilapäisjärjestelyiden kautta, kouluinstituutio nivoutui paikallisen yhteisön elämään myös opettajien kautta, sillä virkansa vastaanottaessaan heistä tuli samalla paikallisen esikaupunkiyhteisön asukkaita. Kaupunkien ulkopuolella kansakoulunopettajien palkka maksettiin nimittäin osittain luontaisetuina, joista tärkein oli koulun yhteydessä tai sen läheisyydessä sijainnut opettajan asunto. Näin ollen opettajien kosketus paikallisen yhteisön elämään ei rajautunut ainoastaan heidän työhönsä, vaan he olivat siinä mukana myös jokapäiväisessä arkielämässään. Lisäksi opettajilla oli usein keskeinen rooli paikallisen yhdistystoiminnan pyörittämisessä, niin kuin oli yleisesti tapana 1900-luvun alkupuoliskon suomalaisella maaseudulla. (Anttila & Väänänen 2013; Engström & Laurila 1992; Havumäki 1985; Somerkivi 1985.)

Toinen esikaupunkilaisten elämään vaikuttanut tärkeä julkinen instituutio oli kunnallinen terveydenhuolto, joka sekin toimi aluksi hyvin vaatimattomalla tasolla. Vielä 1920-luvulla Helsingin maalaiskunnan terveystoimen ytimen muodosti Malmilla sijainnut pieni sairaala, jossa työskenteli yksi lääkäri sekä kaksi vakinaista sairaanhoitajaa. Näiden lisäksi kunnan palveluksessa oli kiertävä sairaanhoitaja, kaksi kätilöä ja eläinlääkäri. 1930-luvulla kehitys kuitenkin nopeutui selvästi, sillä tuolloin kuntaan rakennettiin uusi ja edeltäjänsä huomattavasti suurempi kunnansairaala. Lisäksi kuntaan palkattiin terveystarkastaja, hammaslääkäri ja lisää sairaanhoitajia. Tuolloin alkoivat myös kuntalaisten yleiset tuberkuloositarkastukset ja koululaisten terveystarkastukset. (Litzen & Vuori 1997, 382–389.)

1930-luvun lopulla Helsingin maalaiskunnassa alettiin rakentaa koko kunnan kattavaa äitiysneuvolaverkostoa. Sen keskipisteeksi muodostui vuonna 1940 valmistunut Malmin terveystalo, joka valmistumisaikanaan edusti alan huippua koko maassa. Terveystalo oli samalla esimerkki tuon ajan kansainvälisestä kehitysavusta, sillä sen rahoituksesta vastasi pääosin amerikkalainen Rockefeller-säätiö (Leppänen 1980; Litzen & Vuori 1997, 382–389). Muualla kunnassa toimittiinkin sitten selvästi vaatimattomammissa puitteissa ja asukkaiden paikallisiin resursseihin tukeutuen. Tästä tarjoaa esimerkin vuonna 1940 aloittanut Friherrsin neuvola, joka toimi lähes vuosikymmenen ajan paikallisen Männistön perheen asuinhuvilassa. Käytännössä Friherrsin neuvola toimi siten, että lääkäri kävi paikalla kerran kuussa ja terveyssisar joka toinen viikko. Niinä päivinä kun palvelua oli tarjolla riitti Männistöjen huvilassa vilinää:

Siellä kävi terveyssisaren kanssa myös terveysoppilaita, joita oli kerralla mukana 8–10. Kun paikalla oli vielä lääkäri ja kätilö sekä luonnollisesti äidit lapsineen, Männistön nuoren "muorin" helmoissa oli paljon sutinaa. [...] Myöskin koululaisten terveys-tarkastuksia pidettiin Männistöillä, joten ei ihme, jos Toivo-isännän oli välistä töistä palattuaan vetäydyttävä suoraan yläkertaan veneen tekoon, kun alakerrassa oli kaikki muu vallalla, vaan ei perheen yhteinen ateria.

Koskenvesa 1983

Neuvola ansiosta Männistöjen huvilasta muodostui Friherrsisssä eräänlainen paikallinen instituutio. Naapureiden piirissä siihen suhtauduttiin ikään kuin kyseessä olisi todella ollut oikea kunnallinen terveystalo, eikä vain tavallinen huvila, jossa lääkäri kävi välillä

päivystämässä. Jatkosodan aikana, jolloin virallinen neuvolatoiminta oli keskeytyksissä ja siitä vastanneet ammatillaiset siirretty muihin tehtäviin, Männistön emäntä joutui itse vastaamaan tämän epävirallisen "terveystalon" toiminnasta:

"Minulla oli se vauvan vaaka ja mitta. Sitten oli niitä reseptejä. Siihen aikaan ei myyty mitään valmiita vauvansapuskoita, mutta oli reseptejä, miten niitä valmistetaan. Ihmiset tuli niin kuin ennenkin. Minä mittasin ja punnitsin ja annoin ruoanteko-ohjeita. Sitten kävin Pitäjänmäessä ja pyysin neuvolan aloittamista uudelleen."

Koskenvesa 1983

Neuvolatoiminta jatkui Männistöjen huvilassa vuoteen 1948 saakka. Tuolloin neuvola siirtyi vastavalmistuneeseen Ilpolan kansakouluun, joka oli Friherrsin ensimmäinen varsinainen julkinen rakennus. Tämän ratkaisu osoittautui pian riittämättömäksi, sillä koulu ja neuvola häiritsivät toistensa toimintaa: koulun opettajainhuone joutui nimittäin toimimaan samanaikaisesti neuvolan vastaanottohuoneena, samalla kun äitien ja vauvojen odotushuoneena toimi koulun rappukäytävä. Tilanne parani oleellisesti vasta vuonna 1955, jolloin Friherrsiin valmistui erillinen neuvolarakennus kansakoulun läheisyyteen. Tämän jälkeen paikkakunnalla voitiin ihan oikeasti puhua Friherrsin terveystalosta. (Friherr 1988, 42–48.)

Improvisoitujen toimitilojen lisäksi terveydenhoitojärjestelmän pienimuotoisuus näkyi hoitohenkilöstön ja heidän asiakkaidensa välisissä suhteissa. Harvalukuiset lääkärit, terveydenhoitajat ja kättilöt olivat hyvin tunnettuja hahmoja toimipiirissään, ja tekemiensä kotikäyntien ansiosta heillä oli varsin läheinen suhde paikallisiin asukkaisiin ja yhteisöihin (Eisalo 1985; Friherr 1988, 47; Karsi 2011; SKSÄ 322.1968). Lääkäreiden ja potilaiden/asiakkaiden välistä suhdetta kuvaa seuraavassa Aarne Laurila:

Malmin toinen lääkäri hallitsi puukon, toinen sisätaudit. Toinen oli sairaalan, toinen kunnan lääkäri. He tiesivät meidät: sydänviat, happovaivat, reumatismin, sapet ja maksat, rokot ja rakot, kaikkinaiset poltteet ja kivistykset, ehkä häpeällisetkin taudit. Vain synnytyksistä useimmat tapahtuivat heidän valtapiirinsä ulkopuolella, mutta kuolema sen sijaan heidän silmäinsä alla ja ainakin heidän muistiinpanoissaan. Toinen heistä pyysi kotikäynneillä – he tulivat minä vuorokauden hetkenä hyvänsä, kun kerran tarvittiin – lähtiessään vettä pesuvatiin, sekoitti siihen punaisen jauheen ja huuhteli kätensä ynnä myös saamansa setelin. Rahat oli mies tai vaimo antanut huokaisten, koska niille olisi ollut monta muutakin tarvetta.

Laurila 1984, 18

Esikaupunkien julkisiin palveluihin kuuluivat myös poliisin palvelut. Myös poliisit olivat paikallisten asukkaiden hyvin tuntemia henkilöitä, joiden työ ja muu elämä nivoutuivat läheisesti paikallisen yhteisön elämään. Sinikka Vainion (1994) mukaan Helsingin maalaiskunnan poliisit päivystivät paitsi keskuspaikassaan Malmin poliisiasemalla, myös niillä asuinalueilla joissa he itse asuivat. Tätä varten heillä oli kotonaan oma toimisto, jossa oli puhelin viran puolesta. Konstaapelin ollessa muualla hoiti vaimo kotona puhelinpalvelun. Oulunkylässä puolestaan poliisiasemana toimi paikallisen nimismiehen

asuinhuvila, jossa myös putkat sijaitsivat (Impola 1970, 20). Koska poliiseja oli Oulunkylässä vain vähän, pystyivät asukkaat luettelemaan heidän yksitellen ja nimeltä mainiten, kuten eräs oulunkyläläisrouva tekee seuraavassa:

... se on tuo talo, joka on tossa, niin se oli nimismiehen talo. Siel toi Blomqvist oli nimismiehenä ainakin niin kauan, siitä asti kun me tänne tultiin... Ja sithän se muutti sinne radan toiselle puolelle, siihen Grönlundin taloon. ... Lindqvisti oli ja sitte tuo Träskman, se oli. Ja sitte, ketäs niitä vielä... Bergreni oli, yks noista Bergreneistä oli poliisina ja eikä niitä montaa sitte ollukaa. ... Mutta nekin oli vähä semmosia, että ne aina sano et menkääs ny pois kotinne vaan, että mitäs täällä pyöritte. Niin hyvin vähän ne niitä mihinkään vei ja sillä tavalla, et ne ol hyvin semmosia mukavia meidän kylän poliisit, ettei ne koskaan ollu mitenkään hyökkäviä taikka muuten. Et kyllä niiden kanssa hyvin toimeen tuli...

SKSÄ 319.1968

Kuva 19 Leppävaaran poliisiasema 1950-luvulla (Espoon kaupunginmuseo).

Vanhojen radanvarsiesikaupunkien kohdalla on syytä kiinnittää huomiota myös rautatiehen ja rautatieasemiin. Rautatie oli olennainen osa niiden liikenneinfrastruktuuria, ja 1920-luvun lopulle saakka se oli käytännössä ainoa liikenneyhteys, joka mahdollisti esikaupunkilaisten päivittäiset työmatkat kaupunkiin. Tämän jälkeenkin sillä oli vielä pitkään hallitseva asema ihmisten työmatkaliikenteessä, vaikka linja-autojen taholta tullut kilpailu kasvoi vuosi vuodelta. Matkustajaliikenteen lisäksi rautatie kuljetti myös esikaupunkilaisten tavaralähetystyksiä ja muuttokuormia, ja aivan 1900-luvun alussa ihmiset

noutivat myös postinsa rautatieaseman tiskiltä. (Laakso 2003, 45; Leino 1986c; Litzen & Vuori 1997, 312; Vainio 1990.)

Kuva 20 *Tapanilan rautatieasema 1930-luvulla. Taustalla Tapanilan työväentalo (Helsingin kaupunginmuseo, Eino Leino).*

Rautatieasemat olivat esikaupunkien liikenteellisiä solmukohtia, mutta ne olivat myös sosiaalisesti tärkeitä paikkoja, joissa tavattiin ihmisiä, vaihdettiin kuulumisia ja kuultiin viimeisimmät juorat. Aseman sosiaalista merkitystä korosti se, että hyvin monilla ihmisillä oli sinne säännöllisesti asiaa: kaupunkiin matkanneet työmatkalaiset kulkivat sen kautta lähes päivittäin ja muutkin esikaupunkilaiset kohtalaisen usein, käydessään kaupungissa asioimassa tai noutamassa asemalta heille saapuneita lähetyksiä. Tärkeä tekijä oli myös se, että asemilla oli aina läsnä henkilökuntaa, jotka työnsä puolesta kohtasivat paljon ihmisiä ja näkivät ja kuulivat paljon. Asemavirkailijat näyttävätkin olleen eräänlaisia paikallisen tiedonvälityksen avainhenkilöitä, samaan tapaan kuin esimerkiksi kyläkauppojen myyjät. Näin asiaa muisteli oulunkyläläinen Tauno Kyyrö:

Asemamiehethän joutu jokaisen kanssa tekemisiin. Niille sanottiin kanssa päivää aina ku mentiin juna varttoomaan ja vanhemmat keskusteli niiden kanssa ja puhuttiin ilmoista ja kuulumisista... Jos se juna sattui oleen myöhässä ja mentiin vähän aikasemmin asemalle. Se ei ollut tahti niin kiireinen... Ja tuota niin ne yleensä semmoset herrat, niin ne tiesi paljon enemmän kun jotkut muut. Se oli vähän niinku rouvilla maitokauppa, niin se asema oli

semmonen. Siellä sattui ja tapahtui ja siellä näki kuka tuli myöhään junalla ja kuka oli selvässä, kuka ei ollut ja kaikki semmoset. Ja kuka kenenkin kanssa...

SKSÄ 332.1968

Helsingin lähiliikenteen junissa ihmiset matkustivat kahdessa eri luokassa, parempi väki toisen luokan ja tavallinen kansa kolmannen luokan vaunuissa. Edellisissä matkustivat ne, joilla oli varaa ylimääräiseen mukavuuteen tai jotka ainakin halusivat näyttää kuuluvansa herrasväkeen. Kolmannen luokan työläisvaunuissa näyttää olleen tapana, että samalta asemalta kyytiin tulleet työmatkalaiset matkustivat omissa porukoissaan – malmilaiset keskenään omassa vaunussaan, tikkurilalaiset omassaan ja niin edelleen. Näin naapureiden välinen tuttavallinen kanssakäyminen saattoi jatkua vielä junamatkan ajan, kun istuttiin samassa vaunussa tuttujen ihmisten seurassa (Iltanen 1996; Virtanen 1989; SKSÄ 332.1968.) Tutussa porukassa matkatunnelma saattoi kohota korkeallekin, niin kuin seuraava esimerkki sotien jälkeisiltä vuosilta osoittaa:

Siihen aikaan, kun junalla kuljettiin töissä, niin joka vaunussa oltiin aina tietyltä paikkakunnalta ja asolalaiset oli omassa vaunussaan. [...] Samassa vaunussa oli Rekolan puoli ja Asolan puoli. Ja aina pidettiin penkkiä, ettei kukaan vieras päässyt siinä istumaan ja että tutut pääsi siihen suoraan. Hirveä meteli oli välistä siinäkin vaunussa, kun oli monta korttisakkia.

Virtanen 1989, 106

Rautatieasema oli luonteva paikka myös postitoimistolle, joka oli riippuvainen rautatien tarjoamasta nopeasta liikenneyhteydestä. Helsingin maalaiskunnassa ensimmäiset postitoimistot avattiinkin rautatieasemien yhteyteen. 1910-luvulla kunnan postiverkosto oli jo kohtalaisen laaja, sillä tuolloin kunnassa oli jo 12 postitoimistoa tai -pysäkkiä, kaikki rautatieasemien yhteydessä (Litzen & Vuori 1997, 84–85). Postitoiminnan laadussa oli kuitenkin vielä kehittämistä, ainakin tapanilalaisen Eino Leinon mukaan, joka tallensi muistiin Tapanila postin varhaisia vaiheita. Hänen mukaansa esimerkiksi kirjesalaisuus oli vielä 1900-luvun alussa hyvin huonolla tasolla:

Posti tuotiin pysäkille, jossa se ryhmiteltiin tärkeysjärjestyksessä, kirjeet ja aikakauslehdet laitettiin pöydälle ja sanomalehdet penkille. Toimisto toimi itsepalveluperiaatteella, kukaan ei ollut vastuussa sen toiminnasta. Kirjeitä sensuroitiin, erittäinkin runsaasti neitosten kirjeitä joutui tähän käsittelyyn mutta vastavuoroisesti joutuivat muutamat poikienkin kirjeet avatuiksi. Oli kirjeitä jotka usein seisoivat siellä päiväkausia. Naapurit ja ystävät usein toimittivat tuttaviansa kirjeet perille. Aikakauslehtiä katosi ja muitakin lehtiä käytettiin melkein kuin omina. Suurempia valituksia ei kuitenkaan ilmaantunut, oltiin vain tyytyväisiä kun posti saapui omaan kylään.

Leino 1986c

Tämä villi meno ei kuitenkaan kestänyt kovin kauan, sillä Tapanilan postinjakelu muuttui valvotummaksi jo 1910-luvun puolivälissä, kun posti siirtyi asemalta paikkakunnalle perustettuun Malmin Osuuskaupan myymälään. Nyt ihmisten kirjeitä ja sanomalehtiä oli

sentään valvomassa myymälän henkilökunta. Tämän jälkeen Tapanilan postitoimiston leimaa-antavaksi piirteeksi muodostui sen toimipaikkojen ja hoitajien jatkuva vaihtuminen. Muutaman vuoden kestäneen osuuskauppavaiheen jälkeen Tapanilan posti päättyi paikallisen yksityiskauppiaan hoitoon, sitten paikkakunnalla asuneen nimismiehen hoitoon ja sen jälkeen paikallisen kansakoulunopettajan hoitoon. Tämän jälkeen postitoimistolla ehti olla vielä kaksi sivutoimista hoitajaa ennen kuin se vihdoinkin sai ensimmäisen päätoimisen hoitajansa. Leino ei kerro tarkkoja vuosilukuja Tapanilan postin liikkeistä vuosien varrella, mutta sen hän kuitenkin kertoo, että se ehti toimia kuuden ensimmäisen vuosikymmenensä aikana kaikkiaan yhdessätoista eri osoitteessa (Leino 1986c). Tapanilan lisäksi samanlainen paikallisiin asukkaisiin ja liikeyrityksiin tukeutunut asiamiespostijärjestelmä oli käytössä ainakin Friherrissä ja Jupperissa. Näistä edellisessä postikonttori sijaitsi paikallisessa yksityishuvilassa ja jälkimmäisessä Elannon myymälässä (Friherr 1988, 53–54; Heikkilä 1998a). Todennäköisesti vastaavia tapauksia oli monia muitakin.

Vaikka edellisissä luvuissa on korostettu 1900-luvun alkupuolen työväen esikaupunkien omavaraisia piirteitä, niin yllä olevat esimerkit kertovat siitä, että tämä omavaraisuus ei missään nimessä ollut täydellistä. Monissa asioissa – ja koko ajan kasvavassa määrin – työväen esikaupunkien asukkaat tukeutuivat naapuruston tasoa paljon laajempiin organisaatioihin ja järjestelmiin, kuten esimerkiksi yllä lueteltuihin julkisiin palveluihin. Tämä tukee sitä sosiologisessa yhteisökeskustelussa usein esitettyä näkemystä, että ainakaan modernissa maailmassa ei ole olemassa ulkomaailmasta täysin irrallisia ja riippumattomia yhteisöjä (esim. Day 2006; Elias 1974; Stacey 1969). Kuitenkin yllä olevat esimerkit kertovat siitä, että asialla oli myös toinen puoli, johon yhteisökeskustelussa on kiinnitetty ehkä vähemmän huomiota. Ei nimittäin ole pelkästään niin, että paikalliset yhteisöt olivat sidoksissa laajemman yhteiskunnan järjestelmiin ja organisaatioihin ja altistuivat niiden vaikutukselle. Sen lisäksi myös nämä ulkoiset järjestelmät – ja erityisesti niitä paikanpäällä edustaneet virkailijat – olivat riippuvaisia paikallisen yhteisön resursseista ja joutuivat sopeutumaan sen paikalliseen elämänmenoon. Paikallisen yhteisön ja sen ulkopuolisen yhteiskunnan välisissä suhteissa sopeutuminen oli näin ollen molemminpuolista.

5.2 Köyhyys ja esikaupungit

Sota ja nälkä

1900-luvun alkupuolen Suomessa köyhyys ja aineellinen puute koskettivat vielä laajoja kansanosia, vaikka köyhyyden äärimmäisin muoto – nälkäkuolema tai sen uhka – alkoi olla jo historiaa. Suurten nälkävuosien (1867–68) jälkeinen taloudellinen ja liikenteellinen kehitys merkitsi sitä, että suoranaisten nälänhädän uhka katosi jopa maan syrjäisimmiltä seuduilta, ainakin rauhan oloissa. Sota-aikoina elintarvikepula ja pahimmillaan jopa nälänhätä kuitenkin uhkasivat edelleen myös Helsingin ja sen lähiympäristön asukkaita.

Vaikeimmat tilanteet koettiin ensimmäisen maailmansodan loppuvaiheessa ja kansalaissodan aikana sekä myöhemmin jatko-sodan aikana. (Urponen 1994, 187–192.)

Alkuvaiheessa ensimmäinen maailmansota ei aiheuttanut taloudellista puutetta, vaan se toi jopa uutta vaurautta Helsingin seudulle. Tavallisen työväestön kannalta merkittäviä olivat erityisesti Venäjän armeijan Helsingin ympäristössä aloittamat linnoitustyöt, jotka työllistivät enimmillään jopa 40.000 työläistä. Alussa palkkataso oli linnoitustöissä jopa niin hyvä, että ne aiheuttivat työvoimapulan kaupungin muilla rakennustyömailla. Sodan pitkittyessä sen negatiiviset puolet alkoivat kuitenkin korostua. 25.000 venäläisen sotilaan majoittaminen Helsingin seudulle rasitti alueen kuntia ja asukkaita, koska sotaväen suuri määrä johti muun muassa teuraskarjan pakko-ottoihin. Suuret sotilas- ja työläisjoukot toivat myös mukanaan kulkutauteja, kuten isorokkoa, lavantautia ja pilkkukuumetta. Lisäksi maailmansodan tuonnille aiheuttamat häiriöt johtivat siihen, että parin sotavuoden jälkeen Helsingin seutua alkoi vaivata elintarvikepula, joka vain paheni sodan loppua kohden. (Litzen & Vuori 1997, 234–245; Tainio 2011.)

Vuosiin 1916–17 ajoittuu eräs mielenkiintoinen episodi, jolloin Helsingin ympäristön asukkaat joutuivat sivustakatsojina todistamaan sodan raakuutta ja kurjuutta. Loppukesällä 1916 Venäjän imperiumi nimittäin tuotti valtakunnan toiselta laidalta noin 3000 kiinalaista vankityöläistä Helsingin linnoitustöihin, lähinnä metsänhakkuihin. Kiinalaisia oli majoitettuna eri puolilla pääkaupunkiseutua – esimerkiksi Leppävaaran seudulla sekä Tikkurilassa Peltolan seurantalossa, joka toimi tuolloin kiinalaisten kasarmina (Halén 2006; Litzen & Vuori 1997, 235–237; Sjögren 1976; Tainio 2011). Myös Oulunkylässä oli leiri, jossa kiinalaiset asuivat katetun maakuopan tapaisissa alkeellisissa asumuksissa, kasakkavartijoiden valvonnassa (SKSÄ 318.1968 ja 331.1968). Silloisen oulunkyläläisen pikkupojan Tauno Kyyrön mukaan he elivät hyvin huonoissa oloissa, nälkiintyneinä ja huonosti kohdeltuina. Paikallisen siviiliväestön ja vankityöläisten välistä kanssakäymistä oli rajoitettu, mutta siitä huolimatta pikkupoikien onnistui käydä pientä vaihtokauppaa vankien kanssa. Pojat keräsivät kiinalaisille sammakoita ja muita ötököitä, joita nämä poikien suureksi ihmetykseksi käyttivät ravinnokseen:

Ja sit oli tässä aseman kohdalla pellolla, niin siin oli venäläisiä aluksi ja sitten kun ne toivat kiinalaisia, niin sitte kiinalaiset asuvat. Siin oli kaivettu sellasia, oli puolet maan sisällä, että semmoset jyrkät katot päällä ja sehän oli kiinnostavaa tietysti meille kakaroille käydä niitä haastattelemassa siellä ja kyllä me toimeen tultiin. [...] No meil oli semmonen mielikuva, että siis ensinnäkin nehän oli hirveen huonosti ravittuja ja pidettiin ihan al-arvosina niitä siellä ja ne söi oikeestaan mitä vaan. Me keräiltiin niille kaiken näkösiä, kun kuultiin, että ne syö sammakoita ja heinäsirkoja ja kaikkia semmosia. Ja me vietiin aina hatulla niitä sinne ja siitä ne parhaat palat aina valikoitsivat. Se oli meistä hirveen ihmeellistä.

SKSÄ 331.1968

Tikkurilassa asuneen Niilo Sjögrenin mukaan kiinalaisten ja paikallisten välillä oli myös kehittyneempää kanssakäymistä. Hän ja hänen toverinsa nimittäin kutsuivat tutuiksi tulleita pakkotyöläisiä koteihinsa kahville ja korttia pelaamaan. Kommunikaatio tapahtui pääasiassa elekielellä, mutta jotkut kiinalaisista oppivat puhumaan suomea auttavasti.

Vastaavasti Sjögren itse tutustui kiinan kielen alkeisiin. (Sjögren 1976.) Kiinalaisten "vierailu" Helsingin seudulla jäi kuitenkin lyhyeksi. Valtaosa heistä lähetettiin pois Suomesta jo talvella 1917, ja loputkin lähtivät Helsingin linnoitustöiden päätyttyä seuraavana kesänä. Tosin eräiden lähteiden mukaan yksittäisiä kiinalaisia olisi nähty Suomessa vielä kansalaissodan aikana keväällä 1918. (Halén 2006; Litzen & Vuori 1997, 235–237.)

Nälkä ja puute eivät kuitenkaan lähteneet kiinalaisten mukana, sillä maailmansodan loppuvaiheessa ne alkoivat vaivata myös suomalaista väestöä. Tilanne paheni erityisesti vuonna 1917, kun viljantoimitukset Venäjältä lakkasivat ja kun kesän satokin jäi heikoksi. Ihmisten ahdinkoa lisäsi työttömyys, joka paheni linnoitustöiden päättymisen myötä (Litzen & Vuori 1997, 235–245). Esikaupunkien työläisväestön näkökulmasta tätä aikaa on kuvannut tikkurilalainen Viljo Sohkanen, joka tallensi työväen piirissä tuolloin vallinneen tyytymättömyyden ja epätoivon päiväkirjaansa. Näin huonolta tilanne näytti Tikkurilassa syksyllä 1917:

Nuorella kotona asuvalla miehellä on vaikeuksia, mitä sitten perheellisillä. Tuossa naapurissa on kaksi lasta alle kymmenen ja kohta kolmaskin. Niin oli onnellinen perhe mutta sota sotki kaiken. Mies on yli kaksi kuukautta ollut työttömänä, eikä apua saa mistään, vaikka kaikki paikat on käyty, pappilaa myöten. Kyllä sen näkee lapsistakin. Kalpeita ovat niin kuin isä ja äitikin. Vuokravelkaa on ja puut ovat lopussa, lamppuöljy samoin. Pimeässä istuvat iltaisin. Risuja keräilevät salaa metsistä. Kaikki on pantattu, talvivaatteetkin. Niillä saivat muutaman kapen perunoita. Ei ole muita arvoesineitä kuin herätyskello, sekin käy vain kyljellään... Tällaisia perheitä on Tikkurilan Taajaväkisessä yhdyskunnassa parisen sataa. Paljonko lie Helsingissä. Malmilla on kurjinta. Kerjäämässä käyvät lapset. Millä tavalla talven yli päästään, sitä pohditaan Työväentalollakin jatkuvasti.

Sohkanen 1987, 10

Syksyn 1917 elintarvikepula sekä huhut maanomistajien harjoittamasta elintarvikkeiden kättkemisestä – jotka osoittautuivat ainakin osittain aiheellisiksi – kärjistyivät työväestön mielialoja ja loivat pohjaa seuraavana talvena syttyneelle kansalaissodalle. Helsingin maalaiskunnassa työväen tyytymättömyys ehti tosin purkautua jo tätä ennen, elokuussa 1917 tapahtuneessa kunnantalon piirityksessä sekä pitkin vuotta tapahtuneissa omavaltaisissa elintarvikkeiden takavarikoinneissa, joita suorittivat tuolloin aktivoituneet punakaartit. Myös kansalaissodan aikana ja sen jälkeenkin elintarvikepula jatkui kiperänä. Tilanne helpottui vasta keväällä 1919, kun elintarvikkeiden tuonti maailmansodan voittaneista länsivalloista pääsi kunnolla käyntiin. (Litzen & Vuori 1997, 241–267.)

Myös 1930-luvun alun talouslama aiheutti työväestön piirissä kurjistumista ja epätoivoa, mutta varsinaista nälänhätää tai sen uhkaa ei Suomessa tuolloin koettu. Sen sijaan 1940-luvulla jatkosodan aikana nälän uhka palasi jälleen suomalaisten kokemusmaailmaan, kun elintarvikkeiden tuonti oli pitkään lähes pysähdyksissä ja kun sodan raskaudet heikensivät maatalouden tuottavuutta. Pulan vuoksi elintarvikkeet joutuivat koko maassa ankaran säännöstelyn alaisiksi, maanviljelijät määrättiin elintarvikkeiden pakkoluovutuksiin ja kunnalliset kansanhuoltolautakunnat jakoivat ihmisille niukkoihin ruoka-annoksiin oikeuttaneita ostokortteja. Helsingin esikaupunkien

osalta näitä sota-ajan ilmiöitä sivuttiin jo luvussa 3.3, jossa käsiteltiin luontaistalouden merkitystä esikaupunkien arjessa. Juuri tämän omavaraisen tuotannon ansiosta esikaupunkilaiset selvisivät sota-ajan elintarvikepulasta helpommalla kuin varsinaiset kaupunkilaiset. Työväenluokkaisen esikaupunkielämäntavan omavarainen luonne korostui entisestään, kun oman pihamaan tuotteet saivat sodan vuoksi entistäkin suuremman merkityksen työläisperheiden taloudenpidossa (Jaatinen 1994; Litzen & Vuori 1997, 412–414.)

Köyhät ja yhteisö

Vaikka varsinainen nälänhätä ei uhannut suomalaisia muuten kuin sotien aiheuttamissa poikkeusoloissa, niin muissa suhteissa köyhyys pysyi Suomessa laajamittaisena ja näkyvänä ilmiönä koko 1900-luvun alkupuoliskon ajan. Asiaa pahensivat vuosisadan alkupuoliskolla toistuneet yhteiskunnalliset kriisit, jotka säännöllisin väliajoin katkaisivat talouden ja elintason kasvun: 1900-luvun alkuvuosien myönteistä talouskehitystä seurasi ensimmäisen maailmansodan ja kansalaissodan aiheuttama romahdus, 1920-luvun nopea kasvu pysähtyi 1930-luvun alun lamaan ja 1930-luvun lopun vahvaa kehitystä seurasi toinen maailmansota ja sen jälkeiset pulavuodet. Elämän aineellinen niukkuus oli osa ihmisten yleistä kokemusta myös Helsinkiä ympäröineissä työväen esikaupungeissa. Se näkyi työväestön esikaupunkielämän tyypillisissä tunnuspiirteissä, kuten asuntojen pienessä koossa ja vaatimattomassa varustelussa, aktiivisessa omavaraistalouden harjoittamisessa ja palkkatyön tuomaa toimeentuloa täydentäneessä palvelusten vaihdossa. Kuitenkin myös tässä vaatimattomassa ympäristössä jotkut ihmiset erottuivat muista vielä syvemmällä köyhyydellään. Näihin kuului esimerkiksi seuraava Sinikka Luja-Penttilän kuvaama pariskunta Leppävaaran Harakasta:

Maria ja Tuomas asuivat äärimmäisessä puutteessa Pulkan puusepänerveeritakana pikkuisessa yksihuoneisessa mökissä. [...] Tuomas, pitkäkö ja kaitaluinen mies, sairasti keuhkotautia viimeisessä vaiheessaan. Istuessaan lämpiminä päivinä tupansa rapulla posket syvällä kuopalla äärettömän laiha, hän muistutti varhaisnuorison mielestä viikatemiestä. Vaimo Maria oli pikkuinen ja pyöreä, heleän punaposkinen, aina hyväntuulinen lapsellinen muori, joka löysi ilon elämäänsä hartauskirjoistaan ja veisuistaan. [...] Maria yritti vähäisillä keinoillaan elättää itseään ja Tuomasta. Lähinnä hän hoiteli kanoja, joille kierteli kerjäämässä kaupoista ja suuremmista talouksista ruuan tähteitä ravinnoksi.

Luja-Penttilä 1999

Syvästä köyhyydestä kertovat myös kuvaukset vaatimattomista maalattiaisista mökeistä, joissa kaikkein köyhimmät esikaupunkilaiset asuivat. Köyhien asuntoja olivat myös ne esikaupunkihuviloiden ullaat, kellarit ja ulkorakennukset, joihin löytyi halukkaita vuokralaisia niiden ankeudesta huolimatta (Laakso 2003, 6; Nieminen 1979; Poikonen 1998, 27.) Köyhyyden välittömiä syitä olivat esimerkiksi sairaus, vanhuus, perheenpään kuolema sekä työttömyys, joka iski esikaupunkiperheisiin erityisesti 1930-luvun alun lamavuosina (Litzen & Vuori 1997, 374–377).

Köyhyyttä pyrittiin toki myös helpottamaan yhteiskunnallisen avun keinoin. Sotien välisenä aikana selvästi tärkein julkisen sosiaaliturvan muoto oli kunnallinen köyhäinapu, jota annettiin sekä rahallisten avustusten että laitoshoidon muodossa. Sen piirissä oli 1930-luvun lamavuosia lukuun ottamatta selvästi alle kymmenen prosenttia Suomen väestöstä. Vaikka vuoden 1922 köyhäinhoitolaki periaatteessa mahdollisti avun antamisen muillekin kuin lapsille, leskille, sairaille ja työkyvyttömille, niin käytännössä nämä olivat edelleen ainoat ihmisryhmät joita pidettiin köyhäinapuun oikeutettuina. Julkinen köyhäinapu oli perusluonteeltaan marginaalista, kaikkein heikko-osaisimpaan väestönosaan kohdistuvaa. Lisäksi se oli tasoltaan vaatimatonta ja avunsaajaa kontrolloivaa ja leimaavaa. Rahallista avustusta sai vain tarpeen mukaan ja nöyrän anelemisen jälkeen. Silloinkin sitä pidettiin eräänlaisena lainana, jonka avunsaaja oli velvollinen maksamaan takaisin, mikäli hänen myöhempi taloudellinen tilanteensa sen mahdollisti. Pysyvästi avustettu henkilö joutui kunnallisen köyhäinhoitolautakunnan holhoukseen, jolloin hän menetti sekä kunnallisen äänioikeutensa että oikeuden omaisuutensa hallintaan. Lisäksi avunsaaja sai helposti "kunnanelätin" leiman paikallisen yhteisön silmissä. (Karisto ym. 1994, 152–160; Satka 1994, 272–280; Urponen 1994, 177–195.)

Kunnallista köyhäinapua jaettiin ja siihen turvaututtiin myös Helsingin ympäristössä, mikä ilmenee esimerkiksi Yrjö Harvian selvityksestä (Harvia 1936b). Esikaupunkien arkielämää koskevissa muistelmissa sitä kuvataan kuitenkin hyvin vähän, vaikka elämän aineellinen niukkuus sinänsä tulee niissä hyvin esille. Tämä hiljaisuus johtunee osittain siitä, että julkinen köyhäinhoito keskittyi yhteiskunnan "marginaalisimman aineksen" huoltamiseen ja se kosketti omakohtaisesti vain pientä osaa esikaupunkien asukkaista. Todennäköisesti taustalla vaikuttaa myös muistitiedon valikoituminen. Tyypilliset muistelijat eivät nimittäin edusta esikaupunkilaisten heikko-osaisinta kerrostumaa, vaan suhteellisen vakavaraista talonmistajaväestöä, joka asui samalla asuinalueella vielä vuosikymmeniä myöhemmin, kun tutkimuksessa käyttämäni muistitietoa alettiin kerätä ja tallentaa. Muistelijat eivät myöskään edusta 1900-luvun alkupuolen köyhiä vanhuksia, sillä nämä olivat muistelmien keräysajankohtana (yleensä 1980–90-luvuilla) jo kuolleita. He eivät myöskään edusta niitä köyhiä vuokralaisia, jotka viivähtivät paikkakunnalla vain vähän aikaa. Ja vaikka muistelihoilla olisikin ollut omakohtaista kokemusta köyhäinavusta, niin se ei varmasti ole ollut kaikkein mieluisin julkisten muistelmien aihe.

Yhden ikkunan asiaan avaa kuitenkin Sinikka Luja-Penttilä, jonka äiti toimi sotien välisenä aikana Espoon maalaiskunnan köyhäinhoitolautakunnan jäsenenä. Äitinsä päiväkirjamerkintöjen perusteella hän on kirjoittanut seuraavan kuvauksen, josta käy ilmi miten kunnan raha-avustusten jakaminen tapahtui vanhassa Leppävaarassa. Kuvauksesta käy hyvin ilmi, että köyhäinapua ei todellakaan käsitetty vastikkeettomaksi avuksi, vaan apua hakevan köyhän piti vähintäänkin alistua tyyliin kohteluun ja kuunnella mukisematta niitä moraalisia elämänohjeita, joita avustuksia jakaneet "paremmat ihmiset" hänelle saarnasivat:

Rahallista "köyhäinapua" jaettiin Leppävaarassa viikoittain palokunnan talolla, joka sijaitsi Valtatien (Lintuvaarantien) varrella, kansakoulusta asemalle päin olevalla tontilla. Jakotilaisuuksissa ihmisille usein ärjyttiin ja heitä kohdeltiin muutenkin rumasti. Meidän äiti oli silloisessa sosiaalilautakunnassa [...] köyhän väen edustajana ja myös läsnä noissa tuskallisissa rahanjakotilaisuuksissa, joissa pulassa oleville ihmisille annettiin mm. tyylisti

ja loukkaavasti elämän ohjeita siitä, minkä verran lapsia oli puutteessa elävän ihmisen soveliaasta hankkia. Esim. yksinäinen äiti oli silmätikku. Silloin ei ollut nykyajan mahdollisuuksia säädellä lasten tuloa. Äidin päiväkirjamerkinnot huokuvat pahaa oloa tuosta ihmisten ala-arvoisesta kohtelusta. Usein hän hoitikin asian niin, että toi tarvitsijalle kotiin avun.

Luja-Penttilä 2001a

Hakijalta odotetun nöyrän anelun lisäksi köyhäinavun nöyryyttävyyttä lisäsi se, että asia tuli helposti koko yhteisön tietoon. Näin voidaan olettaa sen perusteella, että esikaupunkien asukkaat olivat monissa muissakin suhteissa hyvin perillä toistensa asioista. Varmasti asia tuli julkiseksi silloin, jos köyhäinavustus jaettiin rahan sijasta ostolipuilla, joilla saattoi ostaa tiettyjä elintarvikkeita paikallisista kaupoista. Kunnan lapuilla maksaneesta tiesi pian koko kylä, että hän oli "kunnanvaivainen". Samanlaista julkista nöyryyttämistä liittyi myös kenkäavustuksiin, joita kansakouluissa jaettiin kaikkein köyhimmille koululaisille. Heidän piti nimittäin noutaa veronmaksajien lahjoittamat kengät julkisesti luokan edessä, kaikkien luokkatovereiden todistaessa tätä tapahtumaa. Samoin ne lapset, joiden hiuksista löytyi terveystarkastuksessa täitä, joutuivat rautaisen täikamman käsittelyyn luokan edessä. (Luja-Penttilä 2001a; Laurila 1984, 25–26.)

Julkisen sosiaaliturvan vähäisyyden ja leimaavuuden vuoksi ei ole ihme, että ihmiset turvautuivat mieluummin muunlaisiin toimeentulon täydentämisen keinoihin – esimerkiksi niihin joita kuvattiin luvussa 3. Silloin kun nämä keinot (omavaraistalous, vuokralaisten ottaminen yms.) eivät riittäneet tai olleet mahdollisia, oli vielä mahdollista tukeutua ihmisten epäviralliseen apuun. 1900-luvun alkupuolen Suomessa taloudellisiin vaikeuksiin joutuneet ihmiset hakivat ja usein myös saivat apua sukulaisilta, tuttavilta ja naapureilta (Virkkunen 2010, 215–217, 233–242). Leppävaaran Harakassa tapahtunutta naapuriapua kuvaa seuraavassa Sinikka Luja-Penttilä:

Jos esimerkiksi naapurin isäntä, suuren varattoman perheen isä, sairastui, pantiin kiireesti kiertämään lista, jolla vähävaraiset naapurit yhteistuumiin tukivat onnettomuuteen joutunutta perhettä pikkuisin rahasummin, jotta perhe selvisi pahimman yli. Siihen aikaan ei ollut muuta yhteiskunnallista tukea olemassa kuin kunnallinen köyhäinapu, jota sai nöyrän anomisen kautta – jos sai.

Luja-Penttilä 2001b

Toinen hyvin samantapainen esimerkki naapureiden organisoimasta epävirallisesta hätäavusta sijoittuu sota-ajan Friherrsisiin. Siinä avun kohteena oli juuri leskeksi jäänyt perheenäiti, joka ei voinut mennä töihin vastasyntyneen lapsen takia. Parikymmentä naapuriperhettä kuitenkin keräsi keskuudestaan sen verran rahaa, että tämä sai nauttia pientä epävirallista "äitiyspäivärahaa" kunnes pääsi pahimman yli (Kyläkuulumisia 2/1983). Hieman toisenlainen esimerkki epävirallisesta avusta on seuraava, 1930-luvun lamavuosiin sijoittuva Sinikka Luja-Penttilän kertomus, jossa hänen perheensä työllistää – ruokaa ja asuinsijaa vastaan – Kullervo-nimisen työttömän merimiehen. Tapaus voidaan periaatteessa nähdä esimerkkinä aivan tavanomaisesta naapureiden ja tuttavien välisestä

palvelusten vaihdosta, mutta koska aloite Kullervon työllistämisestä tuli niin selkeästi tämän omalta sisarelta, tulee järjestelyyn selvä avustamisen leima:

Eräänä syksyisenä iltana tuli tuttavaperhe vierailulle. Meidän mökissä ei silloin vielä ollut minkäänlaista eteistä. Asunto käsitti vain pikkuisen kyökin ja kamarin. Isä tuli muun jutun lomassa sanoneeksi, että ennen pahimpia syysloskia hänen pitäisi yrittää väsätä mökin eteen jonkinmoinen porstua. On vaan noita järjestöhommia siunaantunut niin, että kotiasiat tahtovat jäädä rempalleen. Tuttava rouvapa keksi, että hänen veljensä Kullervo, työtön merimies, voisi asumista ja ruokaa vastaan tulla tekemään meille eteisen. Äiti koetti estellä vedoten mökin ahtauteen ja perheemme niukkaan ja vaatimattomaan elämään. Sisar puhui kuitenkin niin voimakkaasti veljensä puolesta, että seuraavana päivänä Kullervo tuli meille.

Luja-Penttilä 2000

Käyttämäni muistitietoaineiston perusteella on vaikea arvioida, miten yleistä tällainen julkista köyhäinapua korvannut tai täydentänyt epävirallinen naapuriapu oli tutkimissani esikaupungeissa. Asiaa koskevien muistelmien lukumäärän perusteella se ei ollut kovin yleistä, sillä olen löytänyt aineistostani vähemmän kuin kymmenen sellaista muistelmää, joissa selvästi kuvataan tämäntyyppistä apua. Toisaalta jo yllä olevat esimerkit viittaavat siihen, ettei tällainen apu ollut olematonta eikä välttämättä edes kovin poikkeuksellista. Joka tapauksessa yllä olevat esimerkit tuovat esiin sen aiemmissa tutkimuksissa havaitun seikan, että auttajan ja autettavan henkilökohtainen tuttuus oli epävirallisen avun saamisen keskeinen edellytys (Saaritsa 2008, 317–323; Virkkunen 2010, 233–242). Viimeisessä, työttömän merimiehen tapausta koskevassa esimerkissä tulee esiin myös avun vastikkeellisuus, joka niin ikään leimasi sukulaisten, naapurien ja tuttavien antamaa epävirallista apua (Saaritsa 2008, 317–323; Virkkunen 2010, 233–242). Siinähan työttömän Kullervon saaman avun ehtona oli, että hän rakensi auttajaperheen taloon uuden eteisen.

Toisaalta aineistostani löytyy pari esimerkkiä myös sellaisesta auttamisesta, jonka kohteena eivät olleet tutut naapurit vaan täysin ventovieraat kulkurit ja kerjäläiset, jotka kiersivät ihmisten ovilla pyytelemässä ruokaa tai yösijaa (Palola 1990; SKSÄ 323.1968). Tällaista ventovieraisiin kohdistunutta vieraanvaraisuutta kuvaa seuraava kertomus, joka sijoittuu sotien välisen ajan Oulunkylään, ilmeisesti 1920- ja 30-lukujen vaihteeseen. Kertojana on Oulunkylän laitamilla asunut perheenemäntä ja tarinan aiheena risaisiin vaatteisiin pukeutunut tuntematon mies, joka eräänä päivänä ilmestyi hänen kotiovelleen pyytämään ruokaa sekä risaisten vaatteidensa siistimistä. Kulkuri saikin osakseen kaiken sen avun, jonka köyhä työläisperhe saattoi hänelle antaa: hänet ruokittiin, hänen vaatteensa paikkattiin ja hän sai jopa uudet saappaat jalkaansa. Mikä tärkeintä, hän sai perheen luota myös majapaikan, eikä vain yhdeksi yöksi vaan pidemmäksi aikaa. Pian kuitenkin osoittautui, ettei tuntematon mies ollut saamansa luottamuksen arvoinen:

Minä muistan, kun meilläkin tähän tuli yks hampuusi. Oli hyvin risanen mies ja pyys minua sitten vähä itseensä siivoamaan ja pyys ruokaa. Ja, mieheni niin hassu kun oli, niin hän otti sen kortteeria vielä sitte. Ja kun meil oli vielä tässä kaks [lasta], tyttö ja poika kotona ja muuta, [...] niin hän tuota otti sen kortteeria. Ja sil olikin semmonen tapa, että

tuolta rantaratalta kun ne Turusta tulivat sieltä jostakin mereltä, mistä se viina tuli niille ja ne [...] heittivät niitä viinakanisteria sieltä junasta. Niin tämäkin oli sitte siellä kulkenu ja saanu sieltä. Ja toikin sitte sen tänne meille. [...] Mutta minäkin kun työssä kävin, en minä kerenny niin vahtimaan, kun se rupes tekemään sillä viisiin. Se oli tuol yhes puutarhassa työns vähä. Mut sitte se ku sai vaatteet päällensä, että se vähä voi liikkua ja olla – se ol ihan risasessa ja pappaki anto saappaat jalkaansa sille ja minä sen vaatteita paikkasin. Sitten, niin se rupes kulkemaan sitten niin, että se lähti aina illalla. Päivät makaili täällä sitten ja papan siskoki vielä sano näin ikkänä, et mitä sinä annat. [...] Minä olin sanonu monta kertaa, muttei hän lähteny. [...] Mutta mejän poika sitten meni vintille ja siellä oliki viinakanisteri. Niin pappa sano: "Ja nyt se lähtee äkkiä! Mejän talon katon alle ei tuora toista kanisteria! Ja saat lähtee itte kans!" Mutta eihän se lähteny. Eihän se niin lähteny.

SKSÄ 323.1968

Selvästi epäluuloisempi suhtautumistapa tulee esille seuraavassa kertomuksessa, jonka tapahtumapaikkana on sodanaikainen Etumetsän pientaloalue Oulunkylän ja Käpylän välimaastossa. Tässä tapauksessa talon emäntä ei suostunut antamaan yösijaa ovelle kolkuttaneelle matkamiehelle, vaan käännutti tämän matkoihinsa. Tähän kohteluun tosin vaikutti se, että koputtaja saapui ovelle keskellä yötä ja talon isäntäkin oli parhaillaan rintamalla ja siten poissa kotoa. Kertomukseen sisältyy myös esimerkki siitä, kuinka naapurit kantoivat huolta toistensa turvallisuudesta ja hyvinvoinnista:

[Naapurimme] nimenomaan sanoi, että jos sulla on joku hätä, joskus esimerkiksi yöllä, pane porrasvalo palamaan, niin se loistaa heidän makuuhuoneeseensa ja hän tulee kyllä heti katsomaan, mistä on kysymys. Eräänä yönä puoli kakstoista tuli eräs mies ja koputti, meidän makuuhuoneen ikkunaan. Ja minä pyysin hänet tulemaan rappusille. Ja kun avasin oven, [kävi ilmi että] hän oli matkalainen. Oli suuri käsilaukku, joka oli naruilla sidottu ympäri kiinni. Ja minä heti epäilin, mikä on kysymyksessä. Hän kysyi Metsolan kansakoulua. Mä sanoin, että se on pitkällä tuolla Pakilassa. [Matkamies sanoi että] no kun on näin myöhä, niin eikö hän saisi tulla yöksi teille? Minä sanoin, että meillä nukutaan joka huoneessa, että meille ei sovi. Niin kuin asia olikin. Ja hän lähti menemään. Tämä naapuri aamulla kertoi, että mitä asiaa sillä miehellä oli keskellä yötä. Hän olis tullu hätään heti, jos ei se mies olisi alkanut painua pois.

SKSÄ 330.1968

Naapureiden auttamista kuvaavissa muistelmissa tulee näkyviin työväen esikaupungeissa esiintynyt yhteisöllinen solidaarisuus ja huolenpito, toisin sanoen se, ettei pulaan joutuneita naapureita haluttu jättää oman onnensa nojaan, vaan heitä pyrittiin mahdollisuuksien mukaan auttamaan takaisin jaloilleen. Silti en haluaisi tehdä tästä sellaista johtopäätöstä, että 1900-luvun alkupuoliskon työväen esikaupunkien asukkaita olisi leimannut erityisen voimakas altruismi ja keskinäisen yhteenkuuluvuuden tunne, jonka esimerkiksi Ferdinand Tönnies (1887/1955) yhdisti läheisesti perinteiseen yhteisöllisyyteen. Pikemminkin tulkitsen naapureiden auttamiseen liittyviä muistelmia Oscar Lewisin (1961/1989, 20–23; 1973) köyhyyden kulttuurin käsitteen avulla, esimerkkeinä niistä paikallisista ja epävirallisista selviytymiskeinoista, joihin niukkuuden oloissa eläneen työväestön oli säännöllisesti turvauduttava. Epävirallista apua koskevissa

muistelmissa tulee esiin myös se Lewisin korostama seikka, että köyhyyden kulttuuriin kuului sen piirissä eläneiden ihmisten suhteellinen etäisyys yhteiskunnan virallisista valtainsstituutioista sekä heidän tuntemansa epäluulo näitä instituutioita kohtaan. Yllä olevissa kuvauksissa tämä seikka tulee esiin ihmisten halussa välttää leimaavaksi ja nöyryyttäväksi koetun kunnallisen köyhäinhoitojärjestelmän piiriin joutumista.

5.3 Konflikteja ja kyläpolitiikkaa

Vaikka 1900-luvun alkupuoliskon esikaupunkielämää koskeissa muistelmissa kieltämättä painottuvat naapurustoelämän sopuisuutta ja keskinäistä yhteistyötä korostavat kuvaukset, löytyy niistä myös kuvauksia, jotka kertovat paikallisten asukkaiden välillä esiintyneistä ristiriidoista, kilpailusta ja konflikteista. Asukkaiden väliset konfliktit tulevat vastaan myös tutkittaessa Helsingin vanhoja esikaupunkeja koskevia arkistoaineistoja, kuten edellisessä luvussa kuvattua Pakinkylän tiekunnan arkistoa sekä Helsingin ympäristössä toimineiden poliittisten yhdistysten arkistoja.

Politiikka oli merkittävä ristiriitojen aihe tutkimissani 1900-luvun alkupuolen työväen esikaupungeissa. Kaikkein vakavimmat poliittiset konfliktit liittyivät tietenkin itsenäisen Suomen historian katkerimpaan vaiheeseen eli vuoden 1918 kansalaissotaan. Siihen johtanut kuohunta alkoi Suomessa keväällä 1917, jolloin Venäjän tsaari oli juuri syösty vallasta ja jolloin maailmansodasta johtunut elintarvikepula aiheutti kansassa kasvavaa tyytymättömyyttä. Samaan aikaan työväestön poliittinen aktivoituminen eteni ennätyksellistä tahtia, mistä kertoo esimerkiksi se, että Helsingin ympäristössäkin paikallisten työväenyhdistysten jäsenmäärät moninkertaistuivat vain muutaman kuukauden aikana. Yhteiskunnan valtatasaapainon järkkymisestä kertoo myös valtiollisen järjestysvallan romahtaminen: niin Helsingin ympäristössä kuin muuallakin maassa poliiseja ja nimismiehiä erotettiin viroistaan ja näiden tilalle valittiin paikallisten kansankokousten valitsemia miliiseja huolehtimaan järjestyksestä. (Litzen & Vuori 1997, 241–245; Parikka 1991.)

Helsingin maalaiskunnassa merkittävä käännekohta oli Malmilla sijainneen kunnantalon piiritys 13. ja 14. elokuuta 1917. Tämä Raimo Parikan "paikalliseksi vallankumoukseksi" nimeämä tapahtuma rohkaisi maalaiskunnan työväestöä ottamaan kunnallisen vallan omiin käsiinsä myöhemmin syksyllä. Samoihin aikoihin maalaiskuntaan alkoi muutenkin levitä tulevaa kansalaissotaa enteillyt väkivallan ilmapiiri. Työväki perusti omia aseistettuja järjestyskaartejaan ja vastaavasti oikeistolaiset piirit perustivat suojeluskuntaosastoja. Syksyn vakavin väkivallan purkaus tapahtui marraskuisen yleislakon aikana, jolloin punakaartit kiertelivät maalaiskunnassa takavarikoimassa tilanomistajilta elintarvikkeita sekä pidättämässä viroistaan erotettuja poliiseja. Näissä yhteyksissä punakaartilaiset tappoivat useita ihmisiä eri puolilla maalaiskuntaa, muiden muassa Herttoniemen kartanonherran J. G. Bergbomin sekä kaksi poliisimiestä. Samoihin aikoihin Espoossa murhattiin nimismies ja kaksi poliisia. (Litzen & Vuori 1997, 246–253; Parikka 1991; Melkas 2011.)

Talvella 1918 Helsingissä ja sen ympäristössä elettiin punaisen vallan aikaa. Helsingin maalaiskunnassa kunnanvaltuuston ja lautakuntien vanhat "valkoiset" jäsenet oli siirretty

syryään ja heidän tilalleen oli valittu uudet sosialidemokraattiset luottamushenkilöt. Siviilihallintoa merkittävämpään rooliin nousivat kuitenkin paikkakunnan lukuisat punakaartit, kun sisällissota alkoi tammikuun lopulla. Varsinainen sota oli aluksi kuitenkin kaukana ja niinpä Helsingin maalaiskunnastakin lähetettiin punakaartilaisia taisteluihin Tampereen ja Viipurin seuduille asti. Kotirintamalla väkivalta näkyi tässä vaiheessa punaisten tekeminä veritekoina, joissa surmattiin noin 20 paikkakuntalaista. (Litzen & Vuori 1997, 253–261.)

Kun sota viimein saapui Helsingin seudulle, kaikki oli ohi nopeasti. Hangossa maihin nousseet Saksan armeijan sotilaat saavuttivat Helsingin ympäristön 11. huhtikuuta, vallaten alueen esikaupunkitaajamat jo samana päivänä. Itse kaupunki vallattiin pari päivää myöhemmin. Mainittakoon, että Helsingin ympäristöön edellisinä vuosina suurella vaivalla rakennetuista linnoituslaitteista ei ollut paljon hyötyä saksalaisten etenemisen hidastamisessa. Punaisilla oli nimittäin aivan liian vähän joukkoja niiden kunnolliseksi miehittämiseksi, eikä heillä sitä paitsi ollut linnoitusten ja niiden tykistön tehokkaaseen hyödyntämiseen vaadittua johtoa eikä koulutusta (Tainio 2011).

Taisteluissa ja saksalaisten teloittamina kuoli Helsingin ympäristössä noin satakunta punaista, mutta selvästi enemmän heitä kuoli sotaa seuranneen valkoisen terrorin uhreina. Helsingin maalaiskunnan osalta taisteluiden, teloitusten ja vankileirien vaatima uhriluku oli yhteensä noin 500 henkeä. Lisäksi hengissä selvinneet punaisten johtohenkilöt kärsivät vuosien vankeustuomioita Tammisaaren vankilassa. Sodan seurauksista saivat kärsiä luonnollisesti myös sadat punalesket ja -orvot. (Litzen & Vuori 1997, 259–267.) Helsingin ympäristössä ikävimpiä tapauksia oli toukokuussa 1918 tapahtunut joukkoteloitus, jonka paikalliset valkokaartilaiset suorittivat pikaisena kostotoimenpiteenä Tapanilassa tapahtuneesta suojeluskuntalaisen murhasta. Surmatyön todellista tekijää ei tiedetty, mutta kostonhimoiset valkokaartilaiset eivät tästä seikasta paljon piitanneet:

Jo puoli kaksi yöllä, vajaat kaksi tuntia surman tapahtumisesta, Tapanila oli piiritetty. Pidätysaalto vyöryi tsunamin tavoin Puistolasta Pukinmäkeen; aamuun mennessä 35 epäiltyä oli otettu kuulusteltavaksi. Ja lisää pidätettiin aamulla, kun päivän ensimmäinen työläisjuna pysäytettiin vähää ennen Tapanilan asemaa: kaikki miesmatkustajat komennettiin ratavallille, asetettiin riviin, josta poimittiin taustaltaan vähääkään surmaan epäillyt. Pidätetyistä valittiin yhdeksän miestä ja yksi haettiin vielä kotoaan Puistolasta ja heidät vietiin vielä saman päivän yönä Suutarilan Puustellin metsään. Yhdeksän miestä teloitettiin yhden esittäessä viime hetkellä hänet pelastaneen työnantajan todistuksen. Näin nuoren Karl Lindströmin surma ja sitä seurannut kosto oli vaatinut veriset lunnaat – kymmenen paikkakuntalaisen miehen hengen.

Mannila 1998

Hirmutyöt loppuivat joitakin kuukausia kansalaissodan päättymisen jälkeen, mutta vuosien 1917 ja 1918 tapahtumat näkyivät vielä pitkään siinä vihamielisyydessä, epäluulossa ja katkeruudessa, joka leimasi yhteiskuntaluokkien välisiä suhteita sotien välisen ajan Suomessa. Helsingin ympäristön esikaupunkiyhdyskunnissa vanhat rintamalinjat näkyivät esimerkiksi paikallisen yhdistys- ja seuralämän jyrkkänä jakautumisena vasemmistolaiseen ja oikeistolaiseen leiriin. Kansalaissodan traumasta

muistuttivat myös Helsingin ympäristöön perustetut suojeluskuntaosastot, jotka jatkuvalla puolisolitaallisella läsnäolollaan muistuttivat paikallista työväestöä sodan lopputuloksesta ja sen myötä syntyneen "Valkoisen Suomen" sotilaallisesta voimasta. Voimakkaimmin vanhat ristiriidat purkautuivat näkyviin 1930-luvun vaihteen lapualaisvuosina, jolloin myös Helsingin ympäristön työväenjärjestöt joutuivat kärsimään viranomaisten taholta tulleesta painostuksesta ja jossain määrin myös oikeistoradikaalien harjoittamasta häirinnästä (esim. Nieminen 1983, 21; Tuomisto 1987). Tosin äärioikeistolainen liikehdintä näyttää olleen seudulla selvästi vaimeampaa kuin monissa muissa osissa maata.

Kansalaissodan perintö oli taustalla myös työväenliikkeen sisäisissä kamppailuissa, joissa osapuolina olivat vallitsevaan yhteiskuntajärjestykseen maltillisemmin suhtautuneet sosialidemokraatit sekä näitä selvästi radikaalimmat kommunistit ja kansandemokraatit. Kamppailua käytiin työväestön äänistä ja suosioista, mutta myös työväenliikkeelle tärkeitä aineellisista resursseista, kuten paikallisista työväentaloista ja niiden iltamatuloista. Työväenliikkeen sisäiset kamppailut alkoivat pari vuotta kansalaissodan päättymisen jälkeen, kun kommunistien ja muiden radikaalivasemmistolaisien perustama Suomen Sosialistinen Työväenpuolue alkoi hankkia itselleen jalansijaan työväen paikallisjärjestöissä. Tämän seurauksena lukuisia työväenyhdistyksiä ja työväentaloja siirtyi sosialidemokraateilta kommunistien haltuun. Helsingin lähiympäristössä näin kävi ainakin Pakinkylän ja Leppävaaran työväenyhdistyksille ja niiden omistamille työväentaloille. (Selén 1987, 141–144; Hurri & Marttala-Hurri 1997, 26, 43.)

Näiden työväenliikkeen sisäisten valtakamppailuiden paikalliset vaikutukset tulivat hyvin näkyviin Tapanilassa, missä niin ikään esiintyi pyrkimyksiä siirtää paikallinen työväenyhdistys taloineen kommunistien hallintaan. Valtauseritys tosin epäonnistui, kun yhdistyksen jäsenten enemmistö äänesti sosialidemokraattisessa puolueessa pysymisen puolesta. Toisaalta juuri tämä epäonnistuminen tekee tapauksesta mielenkiintoisen, sillä se sai paikalliset kommunistit ryhtymään radikaalimpiin toimenpiteisiin asiansa ajamiseksi: he nimittäin julistivat sosialidemokraattien hallitseman Tapanilan työväentalon ja siellä järjestetyt yleisötilaisuudet saartoon. Näin työväentalon hallinnasta käyty kamppailu ei jäänyt pelkästään puolueaktiivien väliseksi kiistaksi, vaan se laajeni koko paikallista yhteisöä koskettaneeksi konfliktiksi. (Tapanilan ty 75 v., 16–24.)

Kommunistien toimeenpaneman saarron tarkoituksena oli estää yleisöä saapumasta sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen järjestämiin maksullisiin iltamahuveihin ja siten saattaa yhdistys taloudelliseen ahdinkoon. Saarto näyttääkin olleen tehokas, sillä ainakin Tapanilan työväenyhdistyksen (joka oli vielä 1920-luvun alussa nimeltään Malmin työväenyhdistys¹) historiikin mukaan paikkakunnan asukkaat todella alkoivat vältellä työväentalolla käymistä kommunistien painostuksen vuoksi (mt., 24). Saarron tehokkuudesta kertoo myös se, että sen kohteena olleet sosialidemokraatit katsoivat tarpeelliseksi ryhtyä asiassa aktiivisiin vastatoimiin. Vuonna 1923 he vetosivat Malmin ja Tapanilan asukkaisiin julkisella tiedotteella, jossa tuomittiin kommunistien toimet ja

---

¹ Vuonna 1908 perustettu Malmin Työväenyhdistys muutti nimensä Tapanilan Työväenyhdistykseksi vuonna 1928. Perusteena nimenmuutokselle oli se, että yhdistyksen vuonna 1919 hankkima työväentalo sijaitsi Tapanilassa ja yhdistyksen toimintakin keskittyi siten Tapanilaan (Tahvanainen 2008, 118–120, 194–195).

kehoitettiin yleisöä olemaan välittämättä näiden harjoittamasta agitaatiosta ja painostuksesta. Tiukkasanaisessa tiedotteessa sanottiin muun muassa seuraavaa:

Malmin Työväenyhdistys on ollut jo kauemman aikaa kommunistien erikoisen vihan esineenä. Silloin kun kaikki työväenjärjestöt toimivat Malmin Työväentalolla ja näennäinen sopu vallitsi, tekivät kommunistiset nuorukaiset vasta-agitatsionia estääkseen yleisöä saapumasta sosialidemokraattisiin valistus- ja huvitilaisuuksiin. Aikaisemmin tosin boikottausta ja kiusantekoa harjoitettiin jossain määrin peitetyssä muodossa ja kaikessa salaisuudessa. [...] Kommunistien ylläpitämästä saarrosta huolimatta tulee Malmin Työväenyhdistys pitämään iltama- ja huvitilaisuuksia entiseen tapaan. Me toivomme, että yleisö ei anna kaikellaisten hämäreperäisten vaikutteiden määrätä, mihin tilaisuuksiin heillä on oikeus mennä ja mihin ei, vaan että se antaa kannatuksensa yhdistyksen toimeenpanemille tilaisuuksille nyt, kuten aina ennenkin.

Malmin Työväenyhdistyksen tiedote vuodelta 1923., MTYA/TA

Sitä, millainen vaikutus kyseisellä tiedotteella oli Tapanilan seudun asukkaisiin, on vaikea arvioida käyttämäni aineiston perusteella. Kommunistien toimeenpanema saarto alkoi kuitenkin murentua melko pian sen julkaisemisen jälkeen ja toiminta työväentalolla palautui vähitellen ennalleen (Tapanilan ty 75 v., 24). Paikallisen yhteisöllisyyden näkökulmasta tarkasteltuna tapauksessa on kuitenkin mielenkiintoisinta se, että siinä näkyy miten kansallisen tason poliittinen valtakamppailu tuli näkyviin työläisyhteisön paikallisessa elämässä, vaikuttaen jopa niinkin arkiseen asiaan kuin asukkaiden vapaa-ajanviettopoihin. Tapaus kertoo myös siitä, miten riippuvaisia poliittiset yhdistykset olivat paikallisen yhteisön tuesta ja suosiesta, sillä tämä heijastui suoraan niiden järjestämien huvitilaisuuksien suosioon ja sitä kautta niiden talouteen.

Seuraavan kerran työväentalojen ympärillä kuohui 1930-luvun vaihteessa, jolloin äärioikeistolainen Lapuan liike ja kommunismin vastaiset mielialat olivat Suomessa voimissaan. Tosin Helsingin lähiympäristössä esiintyi vain melko vähäisiä merkkejä varsinaisesta lapualaisterrorista tai -häiriköinnistä. Pukinmäen työläisurheiluseura Kirin toimitalo tosin tuhrittiin sirppien ja vasaroiden kuvilla ja Leppävaaran työväentalolla räjähti talvella 1932 pieni pommi, joka ei kuitenkaan aiheuttanut merkittävää vahinkoa. Häiriköinnin suhteellinen vähäisyys johtui luultavasti siitä, että pääkaupungin ympäristö oli vahvaa työväenliikkeen kannatusaluetta, jossa radikaalit oikeistointoilijat eivät saaneet paljon tukea paikalliselta väestöltä. Myöskään seudun ruotsinkielinen maanviljelijäväestö ei ollut kovin innostunut lapualaisten kiihkosuomalaisista äänenpainoista. (Nieminen 1983, 21; Teerimäki 1986, 38; Tuomisto 1987.)

Laittomia häiriötekoja merkittävämpiä olivat valtiovallan toimet, joilla se painosti erityisesti työväenliikkeen kommunistista osaa. Niin sanottujen kommunistilakien perusteella lakkautettiin 1930-luvun alussa useita kommunistisia yhdistyksiä myös Helsingin ympäristössä. Samalla niiden omistamat kiinteistöt takavarikoitiin ja pakkohuutokaupattiin eteenpäin. Niinpä esimerkiksi Pakinkylässä paikallinen työväentalo päätyi pakkohuutokaupattavaksi ja sitä kautta paikallisen pikkukirkkoyhdistyksen omistukseen. Vastaavasti Leppävaarassa ja Puistolassa aiemmin kommunistien hallussa

olleet työväentalot siirtyivät sosialidemokraattien haltuun. (Broman 1981; Hurri & Marttala-Hurri 1997, 26, 43–46; Mannila & Uotila 1995.)

Ainakin Puistolassa tämä pakotettu omaisuudensiirto aiheutti suurta katkeruutta paikallisten kommunistien keskuudessa. Niinpä he asettivat tilanteesta hyötyneiden sosialidemokraattien tilaisuudet epäviralliseen saartoon, samaan tapaan kuin heidän aatetoverinsa olivat tehneet Tapanilassa vuosikymmentä aiemmin. Boikotti oli myös tehokas, sillä työväentalon uusi omistajayhdistys joutui luopumaan talosta muutaman vuoden kuluttua, kun yleisö ei suostunut saapumaan sen järjestämiin huvitilaisuuksiin. Vuonna 1935 Puistolan sosialidemokraatit päättivät myydä talon paikalliselle työläisurheiluseuralle, jonka järjestämiin huveihin myös kommunistien kannattajat suostuivat tulemaan. (Hurri 1987.)

Viranomaiset vaikeuttivat vasemmistolaisten yhdistysten toimintaa myös puuttumalla niiden järjestämiin yleisöhuveihin. Esimerkiksi 1930-luvun Malmilla paikallisen työläisurheiluseuran huvitilaisuuksia valvottiin poliisin toimesta selvästi virkaintoisemmin kuin niiden yhdistysten tilaisuuksia, jotka sijaitsivat poliittisella kartalla enemmän oikealla (Malmin Urheilijat 1982, 8; Vainio 1994). Seuraavassa on kuvaus eräistä Malmin Urheilijoiden järjestämistä tansseista, jotka saivat viranomaisten toimesta tylyn lopun:

Malmin urheilijat pitivät tanssejaan kuten tavallista. Yleisöä oli noin 30–40 henkeä. Paikalle ilmestyi yllättäen linja-autollinen "lentäviä" poliiseja, jotka suorittivat tanssipaikalla tarkastuksen. Epäonnekseen eräs järjestysmiehenä toiminut seuran jäsen oli edellisenä päivänä löytänyt maantieltä nyrkkiraudan, joka nyt löytyi hänen päällystakkinsa taskusta. Eräältä toiselta löytyi tavallinen linkkuveitsi. Molemmat pidätettiin ja sakotettiin. Samalla kertaa ilmeisesti "lentävät" olivat tarkastaneet Tapanilan työväentalon samankokoisin tuloksin, sillä IKL:n äänenkannattaja Ajan Suunta otsikoi komeasti seuraavassa numerossaan: "Kommunisteilta takavarikoitu aseita Malmilla ja Tapanilassa".

Malmin Urheilijat 1982, 8

Painostuksesta huolimatta työväenliikkeen aktiivit olivat Malmilla suhteellisen vahvassa asemassa, sillä he kuitenkin toimivat hyvin työläisvaltaisessa yhteisössä, jossa yleisö suhtautui heihin enimmäkseen myönteisesti. Vaikeampaa oli niillä vasemmistolaisilla, jotka toimivat keskiluokan hallitsemassa Oulunkylässä. Täällä ne ihmiset, jotka ilmaisivat avoimesti vasemmistolaisia mielipiteitä, leimattiin helposti epäilyttäviksi "punikeiksi" (SKSÄ 319.1968 ja 331.1968). Lapuan liikkeen vahvana aikana yksi paikallinen sosialidemokraatti myös muilutettiin Neuvostoliiton rajalle "Oulunkylän omien poikien" toimesta (Relander 2004). Lisäksi työväenliikkeen aseistettu vastavoima eli suojeluskuntaliike oli Oulunkylässä hyvin näkyvästi läsnä, mistä kertovat paikkakunnalla säännöllisesti järjestetyt ampumaharjoitukset ja sotaharjoitukset eli "manööverit" (SKSÄ 331.1968). Seuraavassa eräs entinen Oulunkylän suojeluskuntalainen muistelee, millainen suhde vallitsi paikkakunnalla asuneiden vasemmistolaisten ja suojeluskuntalaisten välillä:

Ne [punaiset] oli [...] tietystikin [suojeluskuntaa] vastaan, mutta tuota niitä oli ensinnäkin niin vähän ja sitten ne oli, kun ne nyt kerta kaikkiaan niin hävis [...] niin että ne pahimmat pukarit ei tullu koskaan takasi. Ja jos joku tuli, niin se oli melkein hiljaa sitten, että sen oikeestaan oli oltava. Että kyllä niiltä sai olla rauhassa. Ja se nyt oli semmosta aikaa sitten

vielä, että ei sitä ois oikeestaan parantanukaa ruveta osottamaan millään isommalla tavalla mieltään. Siit ois joutunu kärsimään. Että tietysti eihän ne tulleet meikäläisten juhliin eikä muihin, mutta kun tuol oli Vantaa[joe]lla – suojeluskuntahan piti tanssilavaa monta vuotta siellä – niin kyllä ne siellä kävi tanssimassa. Siis ne varsinaiset punakaartilaiset itse, niin nehän rupes nyt oleen jo sen ikäsiä, ettei ne nyt tanssissa kulje. Mutta olihan niiden perheet ja lapset samannimisiä, mut että kyllä ne siellä kulki sitten. Mutta [...] kyl siihen nyt semmonen juopa jäi, ettei minkäänlaisissa seurusteluissa oltu, ei ne tupannu, eikä tupannu meikäläiset.

SKSÄ 331.1968

1930-luvun jälkipuoliskolla poliittiset konfliktit vaimenivat niin kansallisella kuin paikallisellakin tasolla, ja seuranneina sotavuosina ne painuivat lähes näkymättömiin kansakunnan huomion kohdistuessa sotaan ja siitä selviämiseen. Jatkosodan jälkeen politiikka ja siihen liittyneet ristiriidat nousivat kuitenkin uudelleen pinnalle, mikä tuli selvästi esiin myös Helsingin esikaupungeissa. Neuvostoliitolle hävityn sodan seurauksena poliittinen ilmasto muuttui Suomessa perustavalla tavalla ja esimerkiksi suojeluskunnat ja äärioikeistolaiset poliittiset liikkeet olivat nyt kokonaan poissa kuvioista. Sen sijaan poliittisen vasemmiston sisällä kamppailu kävi sitäkin kuumempänä, kun vuosien pakotetusta hiljaiselosta vapautuneet kommunistit ja nyt puolustuskannalle joutuneet sosialidemokraatit kamppailivat jälleen kerran paikallisten työväenjärjestöjen ja työväentalojen hallinnasta. Varsinkin Malmilla kommunistien rynnistyksestä seurasi huomattava voimasuhteiden muutos, kun paikkakunnan keskeiset työväenjärjestöt sekä Malmin uusi, sodan aikana valmistunut työväentalo päätyivät sosialidemokraateilta kommunistien ja kansandemokraattien haltuun (Parikka 1988).

1940-luvun loppupuoliskon poliittiset kamppailut eivät jääneet vain puolueaktiivien välisiksi kiistoiksi, vaan ne tulivat näkyviin myös esikaupunkiyhteisöjen arkisessa sosiaalisessa elämässä. Tästä kertoo seuraava sodan jälkeiseen Friherrsiin sijoittuva tapaus, joka liittyy tuolloin kärjistyneeseen SDP:n ja SKDL:n vastakkainasetteluun. Esikaupungin paikallisessa julkisuudessa tämä valtakunnallisen tason poliittinen kamppailu muuttui paikalliseksi vastakkainasetteluksi, jossa asukkaat saivat joko kommunistin tai demarin leiman otsaansa. Ihmisten poliittiset mielipiteet eivät tuolloin olleet mitään yksityisasioita, vaan ne nousivat jatkuvasti esiin naapureiden välisessä kanssakäymisessä, niin kuin seuraava friherrsiläisen Lilly Wiikin kertomus osoittaa:

Luokseni tuli kerran eräs nainen, jolla tunnetusti oli kommunistien jäsenkirja hallussaan. Hän valitti minulle, että meidän Raimo oli haukkunut häntä kommunistiksi. Paikalle sattui kaikkien kunnioittama Santtu, joka sanoi rouvalle: "Ystävä hyvä, mehän olemmekin kommunisteja." Raimo oli sanonut, että Te olette kommunisteja ja me demareita. Santun käytös ja puhe oli aina sovinnollista ja tyylikästä. Kylällä sanottiinkin: "Jos kaikki Suomen kommunistit olisivat Santun kaltaisia, niin ei kestäisi kuin muutama päivä, kun kaikki suomalaiset olisivat myös kommunisteja."

Friherrs 1988, 31

Paikallisia yhteisöjä jakaneet poliittiset vastakkainasettelut olivat kuitenkin jo 1900-luvun puolivälissä siirtymässä historiaan, ainakin Helsingin seudun esikaupungeissa. 1940-luvun lopun "vaaran vuosien" poliittinen kuohunta hiipui nopeasti ja 1950-luvulla esikaupunkien poliittinen elämä sujui jo huomattavasti rauhallisemmissa merkeissä (esim. Friherrs 1988, 62; Meriläinen 1997, 44). Paikallisen iltamakulttuurin hiipuessä myös työväentalojen hallinnasta käydyt kamppailut hiljenivät, sillä työväentaloilla ei ollut enää entisenlaista merkitystä asukkaiden vapaa-ajanvieton keskuksina. Muutenkin vaikuttaa siltä, että 1900-luvun jälkipuoliskolle tullessa paikallinen esikaupunkinaapurusto menetti merkityksensä poliittisten kamppailujen kenttänä. Tämä näkyy esimerkiksi esikaupunkialueilla toimineiden työväenyhdistysten historiikeissa, siten että vuosisadan jälkipuoliskolle siirryttäessä niistä lähes katoavat naapuruston tasolle sijoittuvat poliittisten ristiriitojen ja poliittisen vaikuttamisen kuvaukset. Sen sijaan historiikkien huomio kohdistuu yhdistysten sisäisten asioiden kuvaamiseen sekä toisaalta laajemmalla kuntahallinnon tasolla tapahtuneisiin poliittisiin kamppailuihin.

Tulkitsen yllä kuvattua kehitystä niin, että työväen esikaupunkien asukkaiden vaurastuessa ja heidän elämänpiirinsä laajentuessa 1900-luvun jälkipuoliskolla myös heidän poliittinen kiinnostuksensa siirtyi naapuruston piiristä laajemmille poliittisen toiminnan kentille. Näin myös naapureiden poliittisia mielipiteitä kohtaan tunnettu mielenkiinto hiipui ja niistä tuli luonteeltaan enemmän yksityisasioita. Toisaalta 1900-luvun jälkipuoliskon esikaupungeissa tärkeään asemaan nousseissa omakotiyhdistyksissä poliittisten näkemysten esiintuomista pyrittiin jopa aivan tietoisesti välttämään, kuten tulee esiin jäljempänä luvussa 7. Tämä politiikan karkottaminen naapureiden välisen yhteistoiminnan ulkopuolelle liittyi siihen, että mahdollisten poliittisten erimielisyyksien pelättiin vaarantavan asukkaiden yhtenäisyyden ajattaessa asuinalueen yhteisiä etuja, kuten esimerkiksi paikallisten julkisten palveluiden parantamista.

Yhteisöteoreettisesta näkökulmasta katsottuna työväen esikaupungeissa esiintyneet poliittiset konfliktit tuovat esiin useita mielenkiintoisia asioita. Ensinnäkin ne kertovat tutkimieni esikaupunkiyhteisöjen tiiviistä yhteydestä valtakunnan tason poliittiseen elämään, sillä naapuruston piirissä esiintyneet konfliktit eivät olleet sisäsyntyisiä vaan niissä heijastuivat koko valtakuntaa koskettaneet konfliktit ja poliittiset suhdannevaihtelut. Tässäkin suhteessa Helsingin ympäristön työväen esikaupungit olivat siis selvästi osa niitä ympäröinyttä suomalaista yhteiskuntaa ja riippuvaisia sen yleisistä kehityslinjoista. Kuitenkaan tämä riippuvuus ei ollut niin täydellistä, ettei se olisi jättänyt tilaa konfliktien paikallisille ulottuvuuksille ja ominaispiirteille. Kansallisenkin tason konfliktit tulivat esikaupunkien asukkaille todelliseksi hyvin paikallisessa muodossa, naapurustossa tapahtuneiden kiistojen, vastakkainasettelujen ja pahimmillaan jopa väkivallantekojen kautta. Samalla ne sekoittuivat naapuruston paikallisiin ihmissuhteisiin, jakoivat naapureita erilaisiin leireihin ja tulehduttivat heidän välejänsä. Usein niissä myös kamppailtiin paikallisen yhteisön tuottamista resursseista kuten työväentaloista.

Yllä sanottua voidaan tulkita hyvin Norbert Elias (1974) yhteisöteorian avulla, jossa hän määrittä paikallisen yhteisöllisyyden voimakkuuden yhteisön funktionaalisen omavaraisuuden perusteella – toisin sanoen sen perusteella, missä määrin yhteisön jäsenten keskeiset riippuvuussuhteet ovat suuntautuneet yhteisön sisälle ja missä määrin sen ulkopuolelle. Kun otetaan huomioon tutkimieni esikaupunkien poliittisen elämän

ilmeinen riippuvuus laajemmista kansallisen tason tapahtumista, voidaan todeta, että ne olivat tässä suhteessa varsin kaukana sellaisista funktionaalisesti lähes omavaraisista yhteisöistä, jotka Elias sijoitti teoriassaan kansallisvaltioita edeltäneeseen esimoderniin maailmaan. Kuitenkin esikaupunkiyhteisöjen sisäisillä riippuvuus- ja valtasuhteilla näyttää olleen ainakin vielä 1900-luvun puolivälin tienoilla sen verran voimakas vaikutus niiden asukkaiden elämään ja poliittiseen toimintaan, että sitä voidaan tästä näkökulmasta vielä aivan hyvin kutsua paikalliseksi yhteisöllisyydeksi. Toisin sanoen esikaupunkiasukkaiden poliittisiin näkemyksiin ja toimintaan ei vaikuttanut ainoastaan se, mitä kunnallisessa tai valtakunnallisessa politiikassa tapahtui tai mitä joukkotiedotusvälineet sanoivat asioista, vaan siihen vaikuttivat myös heidän naapureidensa mielipiteet sekä naapurustossa vallinneet poliittiset voimasuhteet.

Sillä seikalla, että paikalliset poliittiset konfliktit kertovat ainakin jonkinasteisesta naapuruston sisäisestä eripurasta ja yhteenkuuluvuudentunteen puutteesta, ei sen sijaan ole Eliasin näkökulmasta suurta merkitystä, kun arvioidaan paikallisen yhteisöllisyyden vahvuutta. Aivan kuten Oscar Lewisin kuvaamassa köyhyiden kulttuurissa, myös Eliasin kuvaamassa paikallisessa yhteisöllisyydessä ristiriidat ja konfliktit ovat väistämätön ja luonnollinen osa yhteisöelämää, osoitus yhteisön jäsenten keskinäisen riippuvuuden aiheuttamista ongelmista. Vastaavasti se, että 1900-luvun puolivälin jälkeen naapureiden väliset poliittiset konfliktit näyttävät rauhoittuneen tutkimissani esikaupungeissa, ei tästä näkökulmasta ole mikään todiste yhteisöllisyyden vahvistumisesta. Päinvastoin, se voidaan tulkita pikemminkin merkiksi siitä, että yhteisön sisäiset riippuvuussuhteet olivat tuolloin jo heikentyneet siinä määrin, ettei naapureiden poliittisilla mielipiteillä ja lojaliteeteilla ollut ihmisille enää paljon merkitystä.

5.4 Yksilöitä yhteisössä

Esikaupunkielämää koskevia muistelmia lukiessa törmää melko usein ilmaisuihin, joiden mukaan entisajan esikaupungeissa "kaikki tunsivat toisensa" (esim. Lanu 2000; Lehtiranta 1980; Louhula 2007; Pettinen 1996, 17). Tällä muistelijat haluavat korostaa sitä, kuinka yhteisöllistä elämä oli 1900-luvun alkupuoliskon esikaupungeissa. Samalla ilmaus korostaa sitä eroa, jonka muistelijat kokivat vallitsevan yhteisöllisen menneisyyden ja yksityistyneen nykyajan (ts. 1900-luvun lopun tilanteen) välillä. Pienillä muutaman sadan asukkaan esikaupunkialueilla – kuten 1930-luvun lopun Friherrissä tai 1940-luvun lopun Asolassa – kyseinen ilmaus saattoikin pitää lähes kirjaimellisesti paikkansa. Suurempien yhdyskuntien kohdalla kirjaimellinen tulkinta on varmasti liioitteleva, mutta väljemmin tulkittuna lausahdus "kaikki tunsivat toisensa" sopii hyvin myös niihin. 1900-luvun alkupuolen esikaupungeissa ihmiset näyttävät nimittäin tunteneen erittäin hyvin oman naapurustonsa asukkaat – eivät ehkä kaikkia heistä, mutta kuitenkin hyvin monia. Esimerkkinä tästä lainaan *Pakilan seudun historia* -kirjaan muistelman kirjoittanutta Lauri Juutilaista, joka pystyi luettelemaan vaikuttavan joukon aikoinaan tuntemiaan vanhan Pakinkylän asukkaita:

Hiukan hämartyvien muistojeni joukkoon on vuosilta 1916–50 jäänyt todellinen henkilökuvien galleria. Eräiden kasvojen ja luonteen piirteet ovat jääneet lähtemättömästi mieleeni. Alkutien keskivälissä oli Vasiljevin huvila, jossa asusti mm. kapteeni Nikolajev. Sotamies Vasiljev oli naimisissa suomalaisen naisen kanssa ja avioparilla oli kolme tyttölästä. [...]

Alkutien loppupäässä asuivat omakotitaloissaan muun muassa Pohjanvuori, Lindgren ja Vesa sekä tunnettu näyttelijäpariskunta Hilda ja Aapo Pihlajamäki; Ruusu Risti -seuran perustaja professori Pekka Ervasti; professori Lauri Kettunen ja liikemies Paasonen. Alkutien keskivälin tienoilta ovat muistiin jääneet erityisesti vakuutustarkastaja Emil Kaukomaa, jonka elämänoppaana oli Kalevala ja joutohetkien viihdyttäjänä kantele, sekä agronomi Toikka, Lehmussaaret, Junttilat, Lundellit (myöhemmin Luhtasuot) ja tietenkin Koskisen veljekset Väinö ja Onni.

Puistotien asukkaista muistuvat mieleeni kirkkoherra Päivänsalo, jonka muistoa jälkipolvet vaalivat edelleenkin. [...] En ole myöskään unohtanut Sinisaloja [...] enkä liioin Hankista, Salmista, Valvetta ja Kääpää. Erityisesti muistan vielä Hakalan perheen, jonka tytär Helvi tunnettiin laulajattarena ja taidemaalarina sekä Veikko-poika viulistina.

Pakinkylän toisella laidalla – Välitalontien varrella – asusti muun muassa Hiljasen perhe (entinen Smirnof). Rouva Hiljanen oli syntyjään ukrainalainen ja hänet tunnettiin kylän ainoana ennustajana. Heitä vastapäätä asui venäläinen Sabaterin perhe. Kylän kaikkitietävät "juoruakat" kertoivat monesti, että rouvat Hiljanen ja Sabater eivät oikein tahtoneet tulla toimeen keskenään. Käsikähmään he eivät tietenkään käyneet, mutta sen sijaan he käänsivät toisilleen selkensä, kumartuivat syvään, nostivat hameensa helmat ylös ja antoivat selkensä pyylevän alaosan puhua...

Juutilainen 1985

Vastaavia nimiluetteiloita löytyy aineistostani joitakin muitakin (esim. Piltz 1985b; SKSÄ 319.1968). Myös ahkerien muistelijoiden kuten Sinikka Luja-Penttilän kirjoituksissa tulee esiin suuri määrä tuttujen naapureiden nimiä, kun niitä tarkastellaan kokonaisuutena. Pitkiä nimilistoja olisi aineistossani varmasti enemmänkin, mikäli muistelijoiden olisi ollut kiinnostusta esittää sellaisia. Yleensä muistelijat kuitenkin keskittyvät kertomaan joistakin tietyistä mieleen painuneista tapahtumista tai asioista, jotka ovat tuntuneet heistä kertomisen arvoisilta. Tällöin muistelmissa tulevat esiin lähinnä niiden naapureiden nimet, jotka ovat muisteltavan asian kannalta oleellisia. Kuitenkin myös näistä kertomuksista voidaan päätellä, että työväen esikaupunkien asukkaat tunsivat henkilökohtaisesti suuren joukon naapureita ja että tämä oli aivan tavanomaista. Eikä tämä tunteminen rajoittunut vain naapureiden nimen ja ammatin tuntemiseen, vaan ihmisistä tiedettiin monenlaisia asioita, jotka liittyivät esimerkiksi heidän perhesuhteisiinsa, taloudelliseen tilanteeseensa tai poliittisiin näkemyksiinsä. Tätä paikallisen tiedon varantoa ja sen mahdollistamaa yhteisöllistä kontrollia on kuvannut Aarne Laurila kirjassaan *Malmi pojan maailma*:

Sosiaaliryhmistä ei Malmilla tiedetty, liekö niitä ollutkaan. Silti oli monta tapaa jaoitella ihmisiä: Kuuluiko siviilirekisteriin, suojeluskuntaan, ammattiosastoon? Elikö vihkimättömänä? Oliko rikkuri? Tilasiko Sosialidemokraattia tai 40-luvulla Vapaata Sanaa

tai Työkansan Sanomia? Suosiko Elantoa vai yksityisiä? Ryyppäsikö? Perikö? Kulkiko yhtä aikaa useamman kanssa? Kävikö juhlapyyhiä useammin kirkossa? Ostiko vastakirjalla ja jos osti, niin köyhyytäänkö vai – se oli kyllä harvinaista – palvelijattaren takia? Saiko koulussa vaateapua? Jako oli täsmällinen, havainnollinen ja kohdittain julma.

Laurila 1984, 25–26

Luonnollisesti ihmisten välillä oli eroja siinä, keitä naapureita he tunsivat ja kuinka hyvin. Tuntuu luontevalta ajatella, että lähinaapurit tunnettiin paremmin kuin kauempana kylällä asuneet ihmiset. Lisäksi ihmisillä oli omat henkilökohtaiset mieltymyksensä ja ystävyyssuhteensa, joiden vuoksi he suosivat toisten seuraa enemmän kuin toisten. Myös yhdistys- ja harrastustoiminnan puitteissa syntyi erilaisia pienempiä tuttavapiirejä paikallisen yhteisön sisälle. Luonnollisesti myös sellaiset sosiaaliset kategoriat kuin ikä, sukupuoli, luokka-asema ja kieliryhmä vaikuttivat kanssakäymisen tiiviyyteen ja suuntautumiseen. Eroja oli varmasti myös siinä, kuinka laaja paikallinen tuttavapiiri ihmisillä oli. Yhteisössä keskeisessä asemassa olleet ihmiset – kuten kauppiaat, opettajat, postinhoitajat, asemamiehet, palokuntien ja tiekuntien johtajat – tunsivat luultavasti enemmän paikallisia asukkaita kuin muut. Sama päti myös niihin ihmisiin, jotka olivat luonteeltaan sosiaalisia tai muuten tavallista kiinnostuneempia toisten asioista. On myös todennäköistä, että ne ihmiset, joiden työpaikka oli heidän omassa kotipiirissään (kuten kotiäidit, paikalliset kauppiaat ja käsityöläiset), tunsivat naapureitaan paremmin kuin ne, jotka viettivät työpäivänsä kaupungissa.

Vastaavasti ihmisten välillä oli eroja siinä, kuinka tunnettuja hahmoja he itse olivat paikallisen yhteisön piirissä. Hyvin tunnettujen joukossa olivat luultavasti edellä mainitut, yhteisön keskeisissä tehtävissä toimineet henkilöt, jotka olivat jo "virkansa puolesta" näkyvässä asemassa esikaupungin paikallisessa julkisuudessa. Toinen tapa saavuttaa paikallista kuuluisuutta oli se, jos omasi erityisen vaikuttavan persoonallisuuden, näytti erilaiselta tai pukeutui tai käyttäytyi erikoisesti. Nämä kaksi tapaa eivät tietenkään sulkeneet pois toisiaan, mistä on esimerkkinä aiemmin mainittu Espoon Viherlaaksossa vaikuttanut linja-autoilija Otto-Fiat, joka oli paikkakunnallaan näkyvä hahmo paitsi ammattinsa puolesta myös räiskyvän persoonallisuutensa takia. Leppävaaran Harakassa puolestaan joukosta erottui kiistelty herätysjohtaja Maria Åkerblom, joka omisti paikkakunnalla huvilan 1930-luvulla. Tavallisista ihmisistä poikkeavan habituksensa lisäksi Åkerblomista teki erityisen kiinnostavan hahmon hänen asemansa tuon ajan mediassa näkyneenä kohujulkiksena. Sinikka Luja-Penttilä kertoo:

Eräs lapsuuteni ajan julkkiksista, Maria Åkerblom, uskonnollisen lahkon johtaja, asui jonkin aikaa Jääskeläntien varrella, vastapäätä Gustafssonin taloa. Hänestä liikkui paljon jännittäviä juttuja. Hän oli ollut jopa vankilassa ja karannut vartijoiltaan liikkuvasta junasta. [...] Maria Åkerblomia pällisteltiin, kun hän ajeli moottoripyörällä nykyistä Lintuvaarantietä Jääskeläntielle. Nainen moottoripyörän selässä! Asukin oli kuin toiselta planeetalta tulleella oliolla: nahkahousut ja -takki, nahkainen päähine ja isot mustat lasit. Käsissä leveärannikkeiset hansikkaat. Maria Å:lla oli lehmä. Meidän perheellä oli häneltä yhteen aikaan maitotinki. Ei hän itse taloudestaan huolehtinut. Talossa oli emännöitsijä, jonka nutturaisen pään ja ulkomuodon muistan hyvin vieläkin. Kerran Maria Å. oli itse kotona hakiessani maidon. Hän työnsi käteeni pussillisen piparminttupastilleja, niitä

soikeita. Kun sitten leikittiin tervapataa Jääskeläntien ja Lintuvaarantien kulmassa, naapurien lapset varoittelivat: "Älä syö! Nehän voi olla myrkytettyjä!" – Kun söin enkä kuollut, uskalsivat toisetkin tulla osasille ja pussi tyhjjeni äkkiä.

Luja-Penttilä 1996

Työläisvaltaisissa esikaupungeissa muusta väestöstä erottuivat myös herrasväen edustajat, jotka poikkesivat muista pukeutumisellaan, asumisellaan, olemuksellaan ja joskus myös erikoisilla tavoillaan (esim. Heikkilä 1994; Pirkkamaa 1982). Parhaiten heistä tunnettiin luultavasti ne henkilöt, jotka olivat joko virkansa puolesta tai muun toimintansa ansiosta paljon tekemisissä paikallisen väestön kanssa. Esimerkiksi Malmilla tällaisia henkilöitä olivat kunnanlääkärit Helge Nyman ja Halvar Haeggström, Helsingin pitäjän kirkkoherra Otto Weckström sekä arkkitehti Albert Petrelius, joka toimi myös Malmin suojeluskunnan päällikkönä. Tästä viimeksi mainitusta herrasta kerrotaan muun muassa seuraavaa:

Moni vanha malmilainen muistaa vielä arkkitehti Petreliuksen, arvokkaan herran, joka ajatuksiinsa vaipuneena asteli Malmin teitä. Rehti. Kunnian mies. Vanhanajan herrasmies. Näin kerrotaan. Hän oli täsmällinen kuin kello, tuli junallekin täsmälleen viime minuutilla; kerrotaan junienkin lähteneen liikkeelle vasta Petreliuksen kiiruhdettua kello kädessä paikalle.

Heikkilä 1996

Leppävaarassa vastaavia merkkihenkilöitä olivat paikalliset kartanonomistajat Kustaa Aadolf Koskinen ja Lauri af Heurlin. Näillä molemmilla oli eräänlainen paikallisen "patruunan" asema jo sen puolesta, että he olivat aikoinaan palstoittaneet suuren osan tämän vuosisadan alussa syntyneen työläisyhdyskunnan tonteista. Lisäksi Koskinen oli vahva taustavaikuttaja Leppävaaran vapaapalokunnassa ja hän oli myös perustamassa paikallista sähköyhtiötä. Heurlin puolestaan oli paikallisen työväenyhdistyksen vahva taustavaikuttaja ja takuumies. Hän muun muassa lahjoitti Leppävaaran työväentalon tontin omista maistaan sekä auttoi talon rahoitusjärjestelyissä. Lisäksi kansalaissodan jälkeisessä vaikeassa tilanteessa hän onnistui henkilökohtaisella väliintulollaan estämään työväentalon joutumisen valtion haltuun ja pakkohuutokaupattavaksi. (Helsti & Karsi 2011; Rantala 1982; Teerimäki 1986, 10–22.) Myös Lauri af Heurlinin pojalla Kaarlolla oli isänsä tapainen asema eräänlaisena paikkakunnan patruunahahmona. Hän oli tunnettu hahmo esimerkiksi seudulle sotien jälkeen muuttaneiden rintamamiesrakentajien parissa, joita haastateltiin Lintuvaaran – eli entisen Harakan – asukaslehdessä 1990-luvulla:

"Maisteri", kartanon omistaja, maisteri Kaarlo af Heurlin on keskustelussa läsnä vähän väliä. "Vallan ihmeellinen mies", toteaa Kaija. Maisteri möi tontteja vain rintamamiehille, neuvoi ja auttoi rahoituksessakin. Neuvoi Kankaitakin hakemaan hypoteekkiyhdistyksestä lainaa. Vähän hajamielinen kylläkin oli maisteri, muistaa Kaija. Hän piipahti usein Kankaalla kylässä – Kaija kun ompeli päivät pitkät kotosalla – mutta silloin tällöin unohtui hattu tms., josta Kaijan mies pääsi huomaamaan, että maisteri on käynyt! Maisterin maihinnousukengät muistavat kaikki, niissä hän kylällä "römpsötti".

Schmidt 1996

Kuten edellä on mainittu, muistelijoiden kuvaukset vanhoista naapureista ja naapuruston sosiaalisesta elämästä ovat enimmäkseen sävyiltään varsin positiivisia. Joukkoon mahtuu kuitenkin myös kuvauksia naapureiden välisistä ristiriidoista ja antipatioista. Vakavimmillaan nämä ilmenevät kansalaissodan tapahtumiin liittyvissä muistelmissa, joissa tulevat esiin koko kansakuntaa kohdanneen onnettomuuden paikalliset vaikutukset. Kansallisen tason konfliktit ja vastakkainasettelut ovat taustalla myös myöhempiä naapuruston poliittisia konflikteja kuvaavissa muistelmissa. Arkisempia, asukkaiden keskinäisestä riippuvuudesta syntyneitä ristiriitoja olivat esimerkiksi luvussa 4 kuvatut tienhoitoon liittyneet ristiriidat ja turhautumiset. Eräissä muistelmissa myös naapurustossa esiintynyt juoruaminen esitetään asiana, joka ei suinkaan aina ollut harmitonta vaan saattoi aiheuttaa todellisia ongelmia sen kohteeksi joutuneille ihmisille. Tällainen on esimerkiksi seuraava Edith Stoltin muistelma tapaus sota-ajan Friherrsisistä, jossa naapuruston tehokas tiedonvälitys yhdistyneenä erään paikallisen rouvan ilmiantoinnokkuuteen johti lopulta poliisin ilmestymiseen Stoltin kotiovelle:

Sodan alettua mieheni oli töissä Sörnäisten rantatiellä. Siellä ollut viljamakasiini sai pommituksessa osuman. Mieheni toi sianruuaksi säkillisen jauhoja, jotka olivat makasiini hajottua pommituksessa jääneet sateeseen ja kastuneet. Säkin sisältämät jauhot kaadettiin pihamaalla olleeseen suureen muuripataan. Jonkun päivän päästä tuli poliisi, joka kertoi tulleen meillä olevan varastetun tavarankätkiä ja pyysi näyttämään, missä se oli. Minä suutuin poliisille ja vaadin kertomaan, kuka sellaista oli valehdellut. Poliisi tutki joka paikan ja minä kuljin perässä häntä haukkuen. Jonkun ajan perästä mennessäni Helsinkiin tuli viereeni istumaan rouva, joka kertoi, että rouva "se ja se" kävi heillä soittamassa poliisille ja kertoi teillä olevan varastettua tavaraa. Minä kiitin kovasti tästä tiedosta. Sitten kohtasin soittajan Martikaisen kaupassa. Suutuin silmittömästi ja heitin hänen maitoastiansa maahan ja poljin sen litanaksi sekä kiitin soitosta. Samainen rouva kertoi myöhemmin, hän tietää kaikki mitä kylällä tapahtuu.

Friherrns 1988, 40

Esikaupunkielämän muistelmissa on jonkin verran kuvauksia myös rikollisuudesta ja muista vakavammista järjestyshäiriöistä, vaikka yleensä ottaen tutkimani esikaupungit näyttävät olleen varsin rauhallisia asuinalueita. Kuitenkin väestöltään suhteellisen suuren Malmin elämänmenossa näyttää olleen jo 1930-luvulla jonkinasteista "urbaania sykettä", joka ilmeni esimerkiksi nuorisojengien sekä alueella viikonloppuisin pyörineiden humalaisten muodossa (Vainio 1994). Lisäksi Malmilla herätti ärtymystä alueella sotien jälkeen kasvanut romaniväestö ja siihen yhdistetyt tappelut ja laitton viinakauppa (ks. luku 7.4). 1900-luvun alun Oulunkylää muistelleet vanhat asukkaat ovat puolestaan kertoneet, kuinka paikkakunnan yleisesti ottaen rauhalliseen elämänmenoon kuuluivat kieltolain aikainen viinan salakauppa sekä alueella liikkuneet varkaat, kulkurit ja kerjäläiset (SKSÄ 318–332.1968). Jopa rauhallisessa Pakinkylässä oli vuosisadan alkupuolella joitakin asukkaita, jotka aiheuttivat pelkoa ja levottomuutta naapureissa. Tällainen oli esimerkiksi Aarno Piltzin seuraavassa muisteleva Hämäläisten perhe, joka vaikutti alueella 1920-luvulla kieltolain aikana:

Vileniusta vastapäätä, Alkutien toisella puolella, oli yksikerroksinen, tuvan ja kamarin hirsimökki, jossa muuttaessamme asui perhe nimeltä Hämäläinen. Sen toimeentulo rakentui ilmeisesti pirtun varastointiin ja jakeluun, koska kauhukuvina piirtyivät pikkupojan mieleen ne hulinat, joita tien toisella puolella käytiin. [...] Pirtulastien tultua ja piilottamisen tapahduttua alkoi ilmestyä ostajia ja aina myös sellaisia, jotka joivat päänsä täyteen heti ostopaikalla. Ennen pitkää oli myös tappelu täydessä käynnissä, ja useimmiten myös Pakinkylän poliisit, Pietilä ja Tuomala, hälytetty paikalle. Olihan viereinen talo Pakinkylän puhelinkeskus. [...] Suuri oli helpotus, kun kolmekymmentäluvun alkaessa Hämäläiset hävisivät seudulta...

Piltz 1985b, 187

Kuitenkin myös nämä vähemmän idylliset naapurustoeiämän kuvaukset kertovat siitä, että 1900-luvun alkupuolen työväen esikaupunkien asukkaille heidän naapurustonsa muodosti erityisen ja merkityksellisen sosiaalisen maailman, jonka ihmiset ja tapahtumat tulivat heille tutuiksi elämän arkisessa kulussa. Naapurit eivät välttämättä olleet heidän läheisiä ystäviään ja joissakin tapauksissa he saattoivat olla jopa vastenmielisyyttä herättäneitä hahmoja, mutta he eivät kuitenkaan olleet anonyymejä muukalaisia. He olivat tuttuja ihmisiä, joista tiedettiin paitsi heidän nimensä, myös monenlaista muuta tietoa esimerkiksi heidän ammatistaan, sivutoimistaan, persoonallisuudestaan, poliittisista kannoistaan ja perhesuhteistaan.

5.5 Työväen esikaupungit ja aiempi yhteisötutkimus

Edeltävien lukujen kuvauksissa tulee näkyviin Helsingin ympäristöön 1900-luvun alkupuolella syntyneiden työväen esikaupunkien luonne eräänlaisina puolittain modernisoituneina paikallisina yhteisöinä. Yhtäältä ne olivat teollistumisen aikakauden lapsia, kuten esikaupungit yleensäkin. Niiden välittömänä syntytekijänä oli teollistuvan Helsingin nopea väestönkasvu ja sen synnyttämä asuntopula, joka ajoi työväestöä etsimään halvempia asumismahdollisuuksia kaupungin rajojen ulkopuolelta. Työväen esikaupunkien tiiviistä siteistä kaupunkiin ja modernisoituvaan maailmaan kertovat myös esikaupunkilaisten hyödyntämät tekniset innovaatiot, kuten rautatie, puhelin ja linja-autot, sekä tietenkin se seikka, että monet niiden asukkaista kävivät töissä kaupungissa. Riippuvuus ulkomaailmasta näkyi myös kulttuurin tasolla, esimerkiksi siinä, että esikaupunkilaisten vapaa-ajanviettoa hallitsivat samat kansallisen työväenkulttuurin muodot, jotka yhdistivät ja aktivoivat ihmisiä koko maassa. Myös työväen esikaupunkien poliittisessa elämässä heijastuivat hyvin suoraan kansallisen tason poliittiset tapahtumat ja suhdanteet.

Toisaalta tutkimieni työväen esikaupunkien elämään kuului myös monia sellaisia piirteitä, joissa ilmeni niiden suhteellinen omavaraisuus sekä paikallisen yhteisön suuri merkitys. Luvun 3 kuvauksissa tuli esiin esikaupunkilaisten tapa hyödyntää paikallista luonnonympäristöä ja naapuruston sosiaalisia verkostoja elämän arkisessa ylläpitämisessä sekä palkkatyön tuoman niukan toimeentulon täydentämisessä. Luvussa 4 korostui puolestaan se, kuinka yhteiskunnan julkisten palvelujärjestelmien kehittymättömyys

pakotti esikaupunkiasukkaat huolehtimaan itse sellaisista tehtävistä kuin paikallinen tienhoito ja palontorjunta. Samassa luvussa tuli esiin myös paikallisten yhdistysten keskeinen rooli esikaupunkilaisten vapaa-ajanvieron järjestämisessä ja sen fyysisten puitteiden rakentamisessa. Luvussa 5 tuli lisäksi esiin se, kuinka myös yhteiskunnan julkiset palvelut nivoutuivat työväen esikaupungeissa osaksi yhteisön julkista elämää ja sen paikallisia sosiaalisia verkostoja. Siinä tuli esiin myös paikalliseen naapurustoelemaan kuulunut naapureiden auttaminen, asukkaiden keskinäiset konfliktit sekä naapureiden asioita ja tekemisiä koskenut paikallinen tiedonvälitys.

1900-luvun alkupuoliskon työväen esikaupunkien kaksinaista luonnetta – yhtäältä teollistumisen synnyttämänä, kaupungista riippuvaisina asuinalueina, toisaalta perinteisen omavaraisuuden piirteitä omanneina paikallisina yhteisöinä – selittää ja taustoittaa mielestäni hyvin johdantoluvussa esitelty Norbert Elias (1974) yhteisöteoria. Sen avulla Helsingin ympäristöön 1900-luvun alkupuolella syntyneet työväen esikaupungit voidaan sijoittaa yhteen välivaiheeseen siinä modernisaatioksi kutsutussa yhteiskunnallisessa integraatioprosessissa, jonka alkupäästä löytyy funktionaalisesti lähes omavaraisia paikallisyhteisöjä ja loppupäästä nykyajan globaaleja järjestelmiä ja laajalle levinnyt yksilöllinen urbaani elämäntapa. Tässä välivaiheessa erilaiset modernisaatioprosessit olivat jo suuresti murentaneet paikallisten yhteisöjen autonomiaa, mutta eivät kuitenkaan vielä niin täydellisesti, ettei paikallisilla (kylä- tai naapurustotason) yhteisöillä olisi edelleen voinut olla merkittävää vaikutusvaltaa jäseniinsä – etenkin työväestön parissa, joka ei ollut päässyt niin suuressa määrin osalliseksi modernisaation tuomista yksilöllisistä mahdollisuuksista kuin yhteiskunnan vauraammat luokat.

Eliasin teorian etuna on myös se, että sen lähtökohtana oleva keskinäisen riippuvuuden käsite auttaa välttämään niitä hankaluuksia, joita Ferdinand Tönniesin (1887/1955) *Gemeinschaft – Gesellschaft* -dikotomia ja muut yhteisöelämän harmoniaa korostavat teoriat ovat aiheuttaneet empiiriselle yhteisötutkimukselle. Toisin kuin esimerkiksi Tönniesin näkökulmasta, Eliasin näkökulmasta ei ole mitenkään ongelmallista, jos muuten yhteisölliseltä vaikuttavan kanssakäymisen seasta löytyy myös ilkeämielistä juoruamista, tai jos naapureiden välisten talkoiden taustalta löytyy myös henkilökohtaisen hyödyn tavoitteluun liittyviä motiiveja. Eliasin näkökulmasta tällaisia tapauksia – joita on melko helppo löytää vanhoja työväen esikaupunkeja koskevista muistelmista – voidaan aivan hyvin pitää osoituksina yhteisöllisyyden olemassaolosta, sillä ne kuitenkin kertovat naapureiden välisestä kanssakäymisestä ja keskinäisestä riippuvuudesta. Sen sijaan Tönniesin näkökulmasta asiaa tarkasteltaessa joudutaan ihmettelemään, onko tässä nyt kyse harmonian ja yhteistyön leimaamasta *Gemeinschaftista* vai sittenkin rationaalisen laskelmoinnin ja keskinäisen kilpailun leimaamasta *Gesellschaftista*.

Eliasin teoreettisen mallin lisäksi tutkimieni työväen esikaupunkien elämäntapaa auttavat ymmärtämään aiemmat empiiriset yhteisötutkimukset. Niiden avulla tässä tutkimuksessa tehtyjä havaintoja voidaan suhteuttaa siihen, mitä muut tutkijat ovat havainneet muualla maailmassa. Yhden relevantin vertailukohdan muodostavat sotien jälkeisenä aikana vaikuttaneiden amerikkalaisten ja brittiläisten kaupunkietnografien tutkimukset, joissa tarkasteltujen urbaanien työläisyhteisöjen elämäntavat muistuttivat monessa suhteessa Helsingin seudun työväen esikaupungeissa vallinnutta elämäntapaa. Kuten tässäkin tutkimuksessa, myös Lewisin (1961/1989), Gansin (1962), Youngin ja

Willmottin (1957) ja muiden vastaavien etnografien tutkimuksissa tarkastellaan todella olemassa olleita urbaaneja yhteisöjä, joiden paikalliseen elämänmenoon kuului sekä yhteisön jäsenten välisiä ristiriitoja että myös yhteistyötä ja pyrkimystä keskinäiseen sopuun. Tärkeä yhdistävä piirre on myös se, että niissä kuvatut paikallisyhteisöt eivät selvästikään olleet mitään muusta maailmasta irrallisia, itseriittoisia yhteisöjä, vaan kiinteässä vuorovaikutuksessa niitä ympäröineen laajemman yhteiskunnan kanssa. Myös tutkimuksen johdannossa mainituissa Borchertin (1981), Fauren (2006) ja Tebbuttin (1995) kaupunkihistoriallisissa tutkimuksissa tulee esiin paljon sellaisia piirteitä, jotka muistuttavat läheisesti Helsingin vanhojen työväen esikaupunkien elämäntapaa. Sama pätee myös johdantoluvussa mainittuihin amerikkalaisiin työväen esikaupunkeja koskeviin tutkimuksiin (esim. Harris & Sendbuehler 1994; Wiese 1993; 1999).

Toisaalta merkittäviä erojakin löytyy yllä mainittujen tutkimusten ja tämän tutkimuksen väliltä. Esimerkiksi Oscar Lewis (1961/1989) esittää tutkimansa köyhyyden kulttuurin hyvin vastakkaisena ilmiönä ylempien luokkien hallitsema yhteiskunnalle ja sen arvoille ja kulttuurille, kun taas tässä tutkimuksessa tulee selvästi esiin työväestön halu olla osallisena yhteiskunnan valtakulttuurissa, esimerkiksi yhdistystoiminnan kautta. Myös Borchertin (1981) tutkimuksessa tulee esiin sellainen epäluulo tai jopa vihamielisyys urbaanin yhteisön ulkopuolella avautunutta yhteiskuntaa ja sen valtainstituutioita kohtaan, joka oli paljon jyrkempään kuin mitä tässä tutkimuksessa voidaan havaita. Tulkitseen tämän eron liittyvän siihen, että sekä Lewisin että Borchertin tutkimuksissa tarkastelun kohteena ovat väestöryhmät olivat selvästi syrjemmässä yhteiskunnan valtarakenteista kuin 1900-luvun alkupuolen suomalainen työväestö. Lewisin tutkimuksessahan kohteena oli Suomeen verrattuna hyvin eriarvoisen meksikolaisen yhteiskunnan alaluokka, ja Borchert puolestaan tutki 1900-luvun alkupuolen Yhdysvaltojen syrjittyä mustaa gettoköyhälistöä.

Vastaavasti Youngin ja Willmottin (1957) tutkimuksessa korostuva paikallisten sukulaisuusverkostojen merkitys ei tule juuri lainkaan esille tässä tutkimuksessa, eikä myöskään tämän tutkimuksen aineistossa. Yksi selitys tälle erolle voi olla siinä, että tutkimani Helsingin esikaupungit olivat niin paljon nuorempia ja pienempiä yhdyskuntia kuin Youngin ja Willmottin tutkima Bethnal Greenin kaupunginosa, ettei niihin ollut voinut kehittyä vastaavia sukulaisuusverkostoja. Toisaalta tämä ero voi johtua myös tutkimusaineistojen ja -metodien eroista: siinä missä Young ja Willmott pystyivät haastatteluiden ja kyselyiden avulla tietoisesti kartoittamaan ihmisten sukulaisuussuhteita, olen itse tutkinut esikaupunkielämää muistelmien avulla, joiden sisältöön en ole pystynyt itse vaikuttamaan. On todennäköistä, että aineistooni kuuluvat muistelijat ovat kokeneet sukulaisuussuhteensa sellaiseksi asiaksi, josta kertominen ei ole ollut kovin oleellista paikalliseen naapurustoelemaan keskittyvissä muistelmissa, vaikka sukulaisilla muuten olisi ollut tärkeä rooli heidän elämässään. Tämä viittaa myös siihen, että tutkimuksessani mukana olevien muistelijoiden sukulaiset ovat asuneet yleensä muualla kuin heidän omassa naapurustossaan.

Edellä mainittujen ulkomaisten tutkimusten lisäksi havaintojani on hyvä verrata myös kotimaisiin tutkimuksiin, joissa kulttuurinen ja yhteiskunnallinen konteksti on lähempänä omaa tutkimustani. Tutkimukseni kannalta relevantteja vertailukohteita ovat erityisesti Lehtosen ja Räsänen (1973) Kuopion Haapaniemeä koskeva tutkimus sekä Veikko

Anttilan (1982) Jyväskylän Tourulaa koskeva tutkimus, koska niissä tarkastelun kohteena ovat 1900-luvun alkupuolen suomalaiset työväen esikaupungit ja lisäksi niissä on kiinnitetty erityistä huomiota paikalliseen yhteisöllisyyteen. Kuten edellä mainituissa ulkomaisissa tutkimuksissa, myös Haapaniemeä ja Tourulaa koskevissa tutkimuksissa tulee esiin monia sellaisia elämäntavan piirteitä, jotka muistuttavat läheisesti edeltävien lukujen kuvauksia Helsingin seudun vanhoista työväen esikaupungeista. Näitä ovat esimerkiksi naapureiden välinen vilkas kanssakäyminen, asuinolojen vaatimattomuus, paikallisten palveluiden pienimuotoisuus ja suuri lukumäärä sekä omavaraistalouden tärkeä asema esikaupunkien elämässä.

Kuitenkin myös näissä tutkimuksissa tulee näkyviin merkittäviä eroja verrattuna tähän tutkimukseen. Erityisesti Lehtosen ja Räsänen tutkima Kuopion Haapaniemi näyttää olleen tiiviimmin kytköksissä sen emäkaupunkiin ja omanneen siten vähemmän omavaraisen yhteisön piirteitä kuin tässä tutkimuksessa tarkastellut esikaupungit. Lehtonen ja Räsänen tuovat kyllä esiin Haapaniemessä esiintyneen vilkkaan naapureiden välisen kanssakäymisen, mutta samalla he toteavat, että se rajoittui lähinnä samassa vuokratilassa asuneiden ihmisten välille. Sen sijaan Haapaniemi asuinalueena ei heidän mukaansa muodostanut mitään erityistä sosiaalisen elämän kenttää, joka olisi erottunut sen laajemmasta kontekstista eli Kuopion kaupungista. (Lehtonen & Räsänen 1973, 85–95.) Veikko Anttilan tutkima Tourula näyttää olleen tässä suhteessa lähempänä tämän tutkimuksen kohteena olevia esikaupunkeja, mutta sielläkin kytkös kaupunkiin näyttää olleen näitä tiiviimpi. Tämä tulee näkyviin erityisesti yhdistystoiminnan kohdalla, sillä toisin kuin tutkimissani Helsingin seudun työväen esikaupungeissa, Tourulan asukkailla ei ollut omia yhdistyksiä, vaan he olivat tässä suhteessa täysin riippuvaisia muualla Jyväskylässä toimineista yhdistyksistä (Anttila 1982, 119–122).

Toisaalta Haapaniemen ja Tourulan elämäntapojen suhteellista urbaanisuutta on myös helppo selittää niiden kaupunkirakenteellisen aseman avulla, sillä tässä suhteessa ne olivat selvästi kaupunkimaisempia paikkoja kuin tutkimani Helsingin seudun työväen esikaupungit. Sekä Haapaniemi että Tourula sijaitsivat nimittäin aivan emäkaupunkiensä vieressä, kun taas tässä tutkimuksessa tarkastellut esikaupungit sijaitsivat useiden kilometrien päässä Helsingin kantakaupungista. 1900-luvun alkupuolen Haapaniemi ja Tourula vertautuvatkin ehkä paremmin Helsingin kantakaupungin viereen 1920-luvulla rakennettuihin Toukolan ja Käpylän pientaloalueisiin tai Heikki Wariksen aikoinaan tutkimiin Sörnäisten alueen työläisyhdyskuntiin. Asia voidaan ilmaista myös siten, että suhteellisen syrjäisen sijaintinsa vuoksi tutkimani Helsingin seudun radanvarsi- ja linja-autoesikaupungit olivat luonteeltaan lähempänä maalaiskyläiä kuin Kuopion Haapaniemi tai Jyväskylän Tourula.

Yhteisöteorian näkökulmasta tarkasteltuna edellä sanottu viittaa siihen, että esikaupunkien välisiä elämäntapaeroja voidaan ainakin osittain selittää Louis Wirthin (1938) vanhan ekologisen mallin avulla, jossa yksilöllinen urbaani elämäntapa yhdistettiin suurkaupunkien ekologisiin piirteisiin, eli niiden suureen väkilukuun, väentihyteen ja väestön heterogeenisuuteen. Tästä näkökulmasta Haapaniemen ja Tourulan elämäntapojen suhteellista urbaanisuutta voidaan selittää sillä, että kaupungin välittömässä läheisyydessä sijainneina yhdyskuntina ne sulautuivat niiden emäkaupunkien sosiaalisen elämän kenttään. Tämän vuoksi ne olivat myös vahvemmin kaupungissa vallinneiden ekologisten

tekijöiden vaikutuksen alaisena kuin tutkimani Helsingin seudun esikaupungit – vaikka niiden emäkaupunkeja, eli 1900-luvun alkupuolen Kuopiota ja Jyväskylää, ei varsinaisesti voidakaan pitää minään suurkaupunkeina. Vastaavasti tuntuu uskottavalta ajatella, että tutkimieni Helsingin seudun esikaupunkien kohdalla niiden maantieteellinen etäisyys kaupungista jossain määrin eristi ne kaupungin ekologisten piirteiden vaikutukselta ja siten mahdollisti perinteiseen maaseutuelämään kuuluneiden yhteisöllisten piirteiden säilymisen niissä.

Wirthin aikoinaan esittämää ekologista mallia ei voida kuitenkaan pitää millään tavalla tyhjentävänä selityksenä yksilöllisen urbaanin elämäntavan olemassaololle tai sen puuttumiselle esikaupungeissa. Sen selityskyvyn rajat tulivat vastaan jo Wirthin omassa tutkimuksessa, jossa hän joutui viittaamaan erilaisiin teknologisiin tekijöihin selittäessään urbaanin elämäntavan piirteiden leviämistä Yhdysvaltojen harvaanasutulle maaseudulle (mt., 4–7). Samoin edellä mainitut kaupunkietnografiset tutkimukset osoittavat, että urbaanista elämäntavasta selvästi poikkeavaa paikallista yhteisöllisyyttä voi esiintyä myös täysin urbaanissa ympäristössä, jossa kaikki Wirthin luettelemat urbaanin elämäntavan ekologiset syntyehdot ovat voimassa. Myös Helsingin ympäristön vanhojen työväen esikaupunkien kohdalla Wirthin mallin selitysvoima heikkenee, kun tarkastelussa otetaan huomioon niiden myöhemmät vaiheet 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Tuolloin niiden elämäntavassa tapahtui nimittäin selkeä muutos kohti yksilöllistä urbaania elämäntapaa, vaikka niiden väkiluvussa, väentiheydessä ja väestön heterogeenisuudessa ei tapahtunut mitään kovin radikaaleja muutoksia. Pikemminkin siinä oli kyse erilaisiin taloudellisiin, teknologisiin ja kulttuurisiin tekijöihin liittyneestä muutoksesta, joka edisti työväen esikaupunkien yhä tiiviimpää integroitumista niitä ympäröineen laajemman yhteiskunnan elämään.

6 Suuren muutoksen aika

6.1 Sotien jälkeinen talousbuumi

Toisen maailmansodan päättymisen jälkeen länsimaissa alkoi noin kolme vuosikymmentä kestänyt erittäin voimakkaan talouskasvun kausi, joka mullisti syvällisesti länsimaisten yhteiskuntien sosiaalista rakennetta ja kulttuuria, samoin kuin ihmisten arvoja ja elämäntapoja. Aikakauden keskeisiä ilmiöitä olivat fossiilisten polttoaineiden – erityisesti öljyn – voimalla tapahtunut valtava koneistumisen, autoistumisen ja rakennustoiminnan kasvu, maailman ruokahuollon mullistanut maatalouden "vihreä vallankumous", sekä lentoliikenteen ja sähköisten kommunikaatiovälineiden nopea kehitys. Yhteiskunnallisessa elämässä kasvun vaikutukset näkyivät ylöspäin suuntautuneen sosiaalisen liikkuvuuden voimakkaana kasvuna, kunnianhimoisten hyvinvointivaltioprojektien toteuttamisena, uuden kulutuskulttuurin esiinmarssina ja teknisten ja yhteiskunnallisten järjestelmien nopeasti kasvavana kompleksisuutena. Vaikka aikakautta toisaalta synkensikin supervaltojen välinen vastakkainasettelu ja siihen liittynyt ydinsodan uhka, niin yleisesti ottaen ajalle oli ominaista optimistinen kasvun, demokratisoitumisen ja eteenpäinmenon ilmapiiri. (Esim. Ayres & Warr 2005; Heinberg 2005; Hjerpe 1990.)

Sama talousbuumi mullisti ihmisten elämää ja elämäntapoja myös Suomessa toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Tosin aivan ensimmäisinä sotien jälkeisinä vuosina tämä ei vielä näkynyt ihmisten arjessa, sillä tuolloin suomalaisten voimavarat kuluivat sodasta ja sen seurauksista toipumiseen. Suurimpia haasteita olivat selviytyminen Neuvostoliitolle maksettavista sotakorvauksista, teollisuustuotannon elvyttäminen sodan aiheuttamista menetyksistä ja rapistumisesta sekä menetetyn Karjalan siirtoväen asuttaminen. Ihmisten arkielämän tasolla sodan taloudelliset seuraukset näkyivät esimerkiksi elintarvikkeiden ja monien muiden tärkeiden tuotteiden säännöstelyssä, joka jatkui vielä vuosia sodan päättymisen jälkeen. Sodan vaikutuksen näkyivät myös asutuspulana, joka kärjistyi tuolloin erityisesti Helsingin seudulla. (Pihkala 1988; Pulma 2000, 123–135.)

Suurista haasteista huolimatta talouden toipuminen sodan tuhoista oli nopeaa. Tästä kertoo esimerkiksi se, että yksityinen kulutus saavutti Suomessa sotia edeltäneen tason jo 1940-luvun lopulla. Kulutuksen rakenne oli tosin yksipuolisempi kuin se oli ollut 1930-luvun loppuvuosina, sillä monet tuontitavarat olivat vielä säännösteltyjä ja vaikeasti saatavilla. Elintason kohoaminen koski erityisesti työväestöä, jonka palkat nousivat sodan jälkeen suhteellisesti enemmän kuin keskiluokkaisten ammattiryhmien. Tämän suuntaan kehitys johtui siitä, että työväestöä edustaneet poliittiset puolueet ja ammattijärjestöt saivat maailmansodan jälkeen entistä vahvemman aseman suomalaisessa yhteiskunnassa. Työväen ammatillisella keskusjärjestöllä SAK:lla oli keskeinen rooli päätettäessä palkka- ja hintasäännöstelyn yleislinjoista, ja samanaikaisesti työväestöä edustaneet poliittiset puolueet, SDP ja SKDL, nousivat hallitsevaan asemaan valtakunnanpolitiikassa. (Borg & Sankiahö 1993; Pihkala 1988.)

Kansainvälistä kehitystä seuraten Suomessa alkoi 1940-luvun lopulla poikkeuksellisen voimakkaan taloudellisen kasvun kausi, jota kesti aina 1970-luvun öljykriisiin saakka.

Tuona aikana bruttokansantuotteen kasvu oli keskimäärin viisi prosenttia vuodessa. Tämän seurauksena bruttokansantuote oli vuonna 1960 jo 1,8-kertainen vuoteen 1948 verrattuna ja vuonna 1975 se oli kasvanut jo 3,5-kertaiseksi. Kasvu ei tosin ollut aivan tasaista, sillä varsinkin 1950-luvulle olivat tyypillisiä voimakkaat suhdannevaihtelut, kuten vuosikymmenen alussa koettu Korean sodan mukaan nimetty noususuhdanne ja toisaalta vuosikymmenen lopulle osunut lamakausi. 1960-luvulla kasvu oli sen sijaan tasaisempaa, eivätkä vuosikymmenelle sattuneet pari lievää laskusuhdannetta horjuttaneet tuota vuosikymmentä leimannutta voimakkaan kasvun ja eteenpäinmenon ilmapiiriä. (Pihkala 1982; 1988.)

Sotien jälkeinen talouskehitys ei ollut vain määrällistä, vaan siihen liittyi myös suuria laadullisia muutoksia Suomen talousrakenteessa sekä Suomen asemassa kansainvälisessä talousjärjestelmässä. Kun Suomi vielä 1950-luvun alussa oli vain puolittain teollistunut maa, jonka vienti koostui lähinnä puuhun perustuvista puolijalosteista, niin 1970-luvulle tultaessa siitä oli jo tullut täysivaltainen teollisuusmaa, jonka vienti perustui korkeaan tietotaitoon ja pitkälle jalostettuihin tuotteisiin. Samalla suomalaisen yhteiskunnan tuotantorakenne muuttui voimakkaasti, mikä näkyi erityisesti alkutuotannon merkityksen kutistumisena ja palvelusektorin kasvuna. Kun vuonna 1950 noin 40 prosenttia ammatissa toimivasta väestöstä sai toimeentulonsa maa- ja metsätaloudesta, niin vuonna 1975 tämä osuus oli pudonnut jo 15 prosenttiin. Samaan aikaan teollisuudessa työskentelevien osuus pysytteli 35 prosentin tuntumassa, mutta palvelusektorilla työskentelevien osuus kasvoi 25 prosentista 50 prosenttiin. (Näin on käynyt 2007; Pihkala 1988.)

Sotien jälkeiseen aikaan ajoittui myös suomalaisen hyvinvointivaltion rakentaminen. Ruotsin mallia noudattaneisiin hyvinvointiuudistuksiin ryhdyttiin heti kun sodanjälkeisistä sotakorvaus-, jälleenrakennus- ja asutustehtävistä oli selviydytty ja kun talouskasvu teki mahdolliseksi yhteiskunnan julkisen kulutuksen kasvattamisen. Uudistukset aloitettiin ennen sotia säädetystä kansaneläkelaista, jota uudistettiin vuonna 1956 siten, että vanhasta ansioperustaisesta kansaneläkkeestä tuli tasasuuruinen peruseläke, joka takasi vähimmäistoimeentulon kaikille eläkeikäisille kansalaisille. Sen jälkeen olivat vuorossa työttömyysturvan parantaminen, sairausvakuutusjärjestelmän rakentaminen sekä lait ansiosidonnaisista työeläkkeistä. Merkittävä uudistus oli myös vuonna 1965 säädetty laki 40-tuntisesta ja viisipäiväisestä työviikosta, johon siirryttiin vaihteittain vuoteen 1970 mennessä. 1960-luvun lopulla uudistusten painopiste siirtyi rahallisista tulonsiirroista hyvinvointipalveluiden kehittämiseen. Tästä voidaan mainita esimerkkinä vuoden 1972 kansanterveyslaki, joka toi maksuttomat terveyskeskuspalvelut kaikkien kansalaisten ulottuville. (Hjerpe & Pihkala 1982; Pihkala 1988; Urponen 1994, 228–246.)

Voimakas talouskasvu näkyi arjen tasolla suomalaisten elintason nousuna, joka sekin oli ennätysellisen nopeaa. Palkansaajien keskimääräiset reaaliansiot saavuttivat sotia edeltäneen tason vuonna 1948 ja vuonna 1955 tämä taso ylitettiin jo puolitoistakertaisesti. 1950-luvun lopun lamavuosina keskimääräiset tulot hieman pienivät, mutta lähtivät taas nopeaan kasvuun 1960-luvun alussa. Niinpä vuonna 1975 palkansaajien reaaliansiot olivat jo 2,5-kertaiset vuoteen 1948 verrattuna. Palkansaajaryhmittäin kasvu jakaantui siten, että työntekijöiden reaaliansiot nousivat kyseisellä kaudella 2,6-kertaisiksi ja toimihenkilöiden ja virkamiesten ansiot 2,3-kertaisiksi. Se että palkansaajien ansiokehitys oli hieman heikompaa kuin bruttokansantuotteen (3,5-kertainen) kasvu samana aikana, johtui

pääasiassa siitä, että hyvinvointipoliittiset tulonsiirrot jakoivat osan kasvusta eläkeläisille ja muulle työvoiman ulkopuoliselle väestölle. Elintason laadullisen puolen näkökulmasta katsottuna merkittävää oli myös se, että parempi elintaso saavutettiin aiempaa selvästi lyhyemmällä työajalla. (Karisto ym. 1994, 44–51; Pihkala 1982.)

Kasvun seurauksena suomalaisten kotitalouksien kulutus kolminkertaistui sotia seuranneiden 30 vuoden aikana. Samalla myös kulutuksen rakenne muuttui. Tätä rakenteellista muutosta kuvaa niin kutsuttu Engelin laki, jonka mukaan välttämättömien ravintomenojen osuus kulutusmenoista pienenee sitä mukaa kun ihmisten elintaso nousee. Näin kävi myös Suomessa, missä elintarvikkeiden osuus yksityisistä kulutusmenoista putosi 38 prosentista 25 prosenttiin vuosina 1950–1975. Vaurastumisen myötä entistä suurempi osa kulutuksesta voitiin siis suunnata muualle kuin välttämättömiin ruokamenoihin – esimerkiksi asumistason parantamiseen, kotien koneistamiseen, henkilöautoihin ja vapaa-ajanviettoon. Muutoksen merkittävyttä korostaa se, että vaikka ruoan osuus kotitalouksien kulutusmenoista pieneni selvästi, niin kulutettujen elintarvikkeiden laatu kuitenkin parani. Suomalaisten ruokapöytiä aiemmin hallinneet puuro, peruna ja leipä menettivät asemiaan ja niiden sijasta alettiin kuluttaa entistä enemmän lihaa, kananmunia, voita, margariinia, juustoa, vihanneksia ja ulkomaisia hedelmiä. (Pihkala 1982; Urponen 1994, 189, 224–225.)

Kulutusrakenteen muutos kosketi Suomessa kaikkia yhteiskuntaluokkia, mutta aivan erityisesti se kosketi työväestöä. Työväestön elämäntapaa perinteisesti leimannut välttämättömyshyödykkeisiin painottunut kulutus sai väistyä ja sen tilalle tuli keskiluokalle ominainen kulutusrakenne, jossa oli paljon enemmän tilaa kaikenlaisille vähemmän välttämättömille tuotteille ja palveluille. Tämän perusteella voidaan sanoa, että suomalainen työväestö todella keskiluokkaistui sotien jälkeisenä aikana, vaikka toki luokkien välille jäi edelleen myös huomattavia eroja: esimerkiksi työntekijöiden keskimääräinen tulotaso oli vielä vuonna 1975 selvästi alempi kuin toimihenkilöillä, ja luonnollisesti myös näiden ryhmien koulutuksessa, työnkuvassa ja elämäntyyleissä oli suuria eroja. (Pulma 2000, 155–156.)

Kulutusrakenteen muutos kertoo kuitenkin työväestön elinolosuhteissa tapahtuneesta ratkaisevasta muutoksesta. Sotien jälkeisenä aikana suomalainen työväestö jätti taakseen sen elämää siihen asti leimanneen köyhälistöelämäntavan – tai "köyhyyden kulttuurin" –, johon olivat kuuluneet päivittäiset selviytymiskamppailut ja kädestä suuhun eläminen. Sen sijaan työväestön elämäntapaa alkoi nyt leimata elintason jatkuva kasvattaminen ja aineellisen varallisuuden kasaaminen. Viimeistään 1960-luvulla vaurastuminen näkyi täysin selvästi työväestön arkielämässä. Se näkyi entistä parempana ruokana, parempina vaatteina ja asuntoina, uusina kodinkoneina, televisioina, henkilöautoina – ja ylipäätään mahdollisuutena kuluttaa rahaa kaikkeen sellaiseen, mitä oli aiemmin pidetty ylellisyytenä. Vaurastumisen myötä myös tavalliset työntekijät pystyivät säästämään huomattavan osan tuloistaan, yleensä omistusasuntoa varten, mutta myös kodinkoneisiin ja myöhemmin jopa autoihin ja ulkomaanmatkoihin. Vaurastuminen merkitsi myös entistä parempia ja kattavampia julkisia palveluita, mikä näkyi esimerkiksi työväestön lasten koulutusmahdollisuuksien parantumisena, parempina terveyspalveluina sekä työväestön asuinalueille rakennettuina uusina katuina ja kunnallistekniikkana. (Pantzar 2000, 64–83; Urponen 1994, 221–227.)

Sotien jälkeisen kehityksen seurauksena suomalaisessa yhteiskunnassa esiintyneen köyhyyden kuva muuttui ratkaisevasti. Köyhyys ei enää ollut suuria kansanryhmiä koskettanut vääjäämätön ja elinikäinen kohtalo, vaan siitä tuli joko tiettyyn elämänvaiheeseen (kuten opiskeluaikaan) liittynyttä väliaikaista köyhyyttä, tai sitten työmarkkinoilta syrjäytyneen väestön marginaalista köyhyyttä. Lisäksi köyhyys merkitsi yhä harvemmin sellaista absoluuttista köyhyyttä, joka uhkaa välittömästi ihmisen henkeä ja terveyttä. Absoluuttisen köyhyyden sijaan alettiinkin puhua suhteellisesta köyhyydestä, millä tarkoitettiin sitä, että henkilö ei pystynyt nauttimaan sellaisesta aineellisen kulutuksen tasosta, joka oli tullut yhteiskunnassa tavanomaiseksi. Suhteellinen köyhyys ilmeni esimerkiksi kyvyttömyytenä hankkia sellaisia kulutushyödykkeitä, joita oli aiemmin pidetty ylellisyystuotteina, mutta jotka olivat yleisen vaurastumisen myötä muuttuneet arkisiksi ja tavanomaisiksi. Malliesimerkki tällaisesta tuotteesta on henkilöauto, joka vielä 1950-luvulla oli harvinainen ylellisyysesine, mutta joka seuraavien kahden vuosikymmenen aikana muuttui koko kansan arkiseksi käyttöesineeksi. (Parikka 1993; Peltola 1995; Pulma 2000, 143–157; Urponen 1994, 221–227.)

Sotien jälkeiset vuosikymmenet olivat myös suurta yhteiskunnallisten järjestelmien kasvun aikaa, jolloin kaikenlainen hallinnointi, suunnittelu, sääntely ja rationalisointi lisääntyivät monilla yhteiskuntaelämän aloilla (esim. Hankonen 1994; Karisto ym. 1994, 162–217). Kasvavan byrokratian ja erilaisten teknisten järjestelmien avulla pyrittiin ratkaisemaan keskitetysti sellaisia ongelmia, joita oli aikaisemmin ratkottu melko omatoimisesti ja vaihtelevin keinoin paikallisten yhteisöjen tasolla. Tässä tutkimuksessa tarkasteltujen pientaloesikaupunkien kannalta tärkeitä esimerkkejä järjestelmien kasvusta olivat rakennussääntelyn ja kaupunkisuunnittelun laajeneminen esikaupunkeihin, kunnallisteknisten järjestelmien ja nykyaikaisten moottoriliikenneväylien rakentaminen, palo- ja pelastusalan järjestelmien kehittyminen sekä julkisten hyvinvointipalveluiden kehitys. Yhteiskunnan julkisen sektorin lisäksi keskittymistä ja järjestelmien kasvua tapahtui myös yksityisellä sektorilla, mistä kertoo esimerkiksi päivittäistavarakaupan keskittyminen suurten keskusliikkeiden ja ylipaikallisten kauppaketjujen hallitsemaksi liiketoiminnaksi. Kuten seuraavista luvuista ilmenee, yhteiskunnallisten järjestelmien kasvu oli vaurastumisen ja elintason kasvun ohella yksi niistä keskeisistä tekijöistä, jotka muokkasivat vanhojen työväen esikaupunkien elämää uuteen uskoon 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla.

6.2 Muutosta ja jatkuvuutta Helsingin ympäristössä

Pian toisen maailmansodan jälkeen Helsingin ympäristössä tapahtui suuri hallinnollinen muutos, eli vuoden 1946 niin kutsuttu Suuri alueliitos, jossa suurin osa Helsingin silloisista esikaupungeista liitettiin osaksi Helsingin kaupunkia. Vaikka tapaus oli kuntahallinnon ja pääkaupunkiseudun tulevan kehittämisen näkökulmasta merkittävä, niin paikallisen arkielämän tasolla sen välittömät vaikutukset jäivät melko vähäisiksi tutkimissani työväen esikaupungeissa. Kaupunkiliitosta ei nimittäin seurannut näiden alueiden nopea kehittäminen kaupungin hallinnollisen koneiston alaisuudessa, vaan sen sijaan ne jäivät pitkäksi aikaa Helsingin takamaaksi, jonka leimallisina piirteinä säilyivät

ympäristön yleinen maalaismaisuus ja teknisen infrastruktuurin kehittymättömyys vielä pari kolme vuosikymmentä alueliitoksen jälkeen. Tässä suhteessa vuoden 1946 alueliitos jäi siten ainakin välittömiltä vaikutuksiltaan vähäisemmäksi kuin ne 1900-luvun alussa toteutetut alueliitokset, joissa Heikki Wariksen aikoinaan tutkimat Sörnäisten alueen työläisyhdyskunnat liitettiin Helsingin kaupunkiin.

Toinen pian sodan jälkeen tapahtunut muutos Helsingin ympäristössä oli 1940-luvun lopulla alkanut rintamamiestaloalueiden rakentaminen. Sen seurauksena seudulle syntyi useita uusia pientaloesikaupunkeja ja myös seudun vanhat esikaupungit kasvoivat. 1950-luvulla huippunsa saavuttanut rintamamiesrakentamisen aikakausi toi esikaupunkien rakentamiseen myös uutta hallinnollista sääntelyä, mikä ilmeni erityisesti tuolloin yleistyneiden yhdenmukaisesti suunniteltujen tyyppiomakotitalojen muodossa. Kuitenkin esikaupunkien arkielämän näkökulmasta tarkasteltuna tämäkään muutos ei ollut lopulta kovin suuri. Vaikka vanhat esikaupungit rintamamiesrakentamisen seurauksena kasvoivat ja laajenivat, niin ne pysyivät siitä huolimatta edelleen melko väljästi rakennettuina pientaloalueina, joiden leimallisena piirteenä säilyi ympäristön maalaismaisuus. Lisäksi uusien rintamamiesalueiden elämäntavassa oli niiden alkuvuosina monia samoja piirteitä kuin niitä vanhemmissa työväen esikaupungeissa, kuten rakentamisen omatoimisuus, naapureiden väliset talkoot ja vuokralaisten pitäminen omakotitaloissa.

Kuva 21 *Rintamamiestalo Helsingin maalaiskunnan Asolassa 1950-luvun puolivälissä (Vantaan kaupunginmuseo).*

Rintamamiesrakentamisen vaikutus Helsinkiin liitettyjen vanhojen työväen esikaupunkien väkilukuun näkyy **Taulukossa 4** 1950-luvun aikana tapahtuneena väestönkasvuna, josta se selittää huomattavan osan. Selvimmin sen vaikutus näkyy Tuomarinkylässä, joka oli vielä sodan päättyessä ollut harvaan asuttua maaseutua (vuonna 1946 siellä oli vain 144 asukasta). Tälle alueelle kasvoivat 1940-luvun lopulta lähtien Paloheinän ja Torpparinmäen rintamamiesalueet. Taulukon huomiota herättävimmät luvut eivät kuitenkaan liity tutkimuksen kohteena oleviin pientaloesikaupunkeihin, vaan Helsinkiin vuonna 1946 liitetyn alueen koko väestöä kuvaaviin lukuihin. Näissä luvuissa ilmenevä voimakas väestönkasvu selittyy vain pieneltä osin pientaloalueiden kasvulla. Paljon enemmän siihen vaikutti Helsingissä sotien jälkeen alkanut lähiörakentaminen. Sen seurauksena liitosalueelle kohosi jo 1950-luvulla useita uusia kerrostaloalueita, kuten Etelä- ja Pohjois-Haaga, Herttoniemi, Kannelmäki, Maunula ja Munkkivuori, joiden väkiluku ylitti monessa tapauksessa 10.000 asukkaan rajan. 1960-luvulla kerrostalorakentaminen jatkui Helsingin liitosalueella voimakkaana. Tuolloin kerrostaloja alkoi nousta myös tässä tutkimuksessa esiintyville vanhoille pientaloalueille. Tämän seurauksena kerrostaloasunnot olivat 1970-luvulle tultaessa saavuttaneet selvän enemmistön Oulunkylän, Malmin ja Pukinmäen asutokannasta (ks. **Taulukko 5** jäljempänä).

Taulukko 4. Väkiluku tutkimuksessa esiintyvissä Helsingin esikaupungeissa vuosina 1950–1970 (lähteet: Helsingin seudun aluesarjat -tietokanta (<http://www.aluesarjat.fi/>); HKTV 1951, 26–27; HKTV 1964, 31–33).

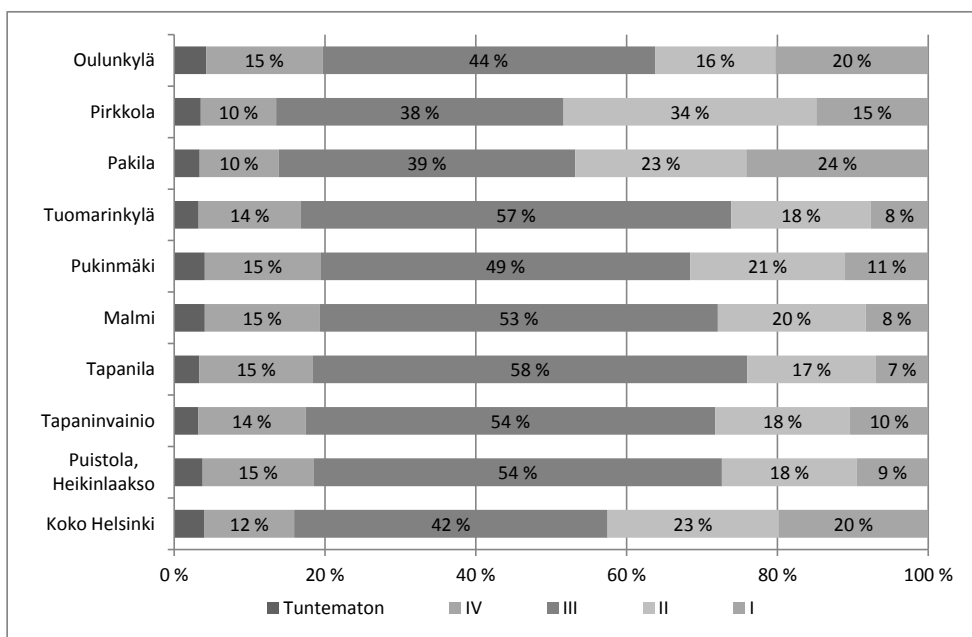
	1950	1960	1970
Oulunkylä ²	4834	7595	11836
Pirkkola	905	859	737
Pakila	4477	7115	8529
Tuomarinkylä	1058	4889	4025
Pukinmäki	787	1991	2351
Malmi	4753	5833	7175
Tapanila	}	11377	4235
Tapaninvainio			5607
Puistola, Heikinlaakso			4606
Vuoden 1946 liitosalue yht.	62631	180541	286069
Koko Helsinki	370962	452777	523677

Sotien jälkeisinä vuosikymmeninä esikaupunkiasutus kasvoi myös vuoden 1946 alueliitoksessa Helsingin ulkopuolelle jääneissä Helsingin maalaiskunnassa ja Espoossa.

² Oulunkylä sisältää taulukossa Patolan, Veräjämäen ja Metsälän alueet. Siihen eivät sisälly Maunula ja Pirkkola, jotka ennen vuotta 1946 kuuluivat myös Oulunkylän kuntaan.

Näissä kunnissa voimakkaimmin kasvaneita alueita olivat Espoon Tapiola, josta kasvoi vuoteen 1970 mennessä yli 20.000 asukkaan moderni puutarhakaupunki, sekä Helsingin maalaiskunnan keskuksiksi noussut Tikkurila³, jossa oli vuonna 1970 noin 15.000 asukasta. Helsingin kaupungin tilastollisesta vuosikirjasta vuodelta 1970 on nähtävissä asukasluvut myös tässä tutkimuksessa esiintyville Helsingin maalaiskunnan ja Espoon vanhoille pientaloalueille. Sen mukaan Helsingin maalaiskunnan Asolassa oli vuonna 1970 asukkaita 691, Friherrissä (Vapaalassa) 1643, Hämevaarassa 1296, Linnaisissa 560 ja Vaaralassa 1956. Espoon Leppävaarassa (mukaan lukien Harakka/Lintuvaara) oli samana vuonna 9451 asukasta ja Laaksolahdessa ja Jupperissa yhteensä 5247 asukasta. (HKTV 1970, 320–321.)

Sosiaaliselta rakenteeltaan tutkimani esikaupungin säilyivät voittopuolisesti työväestön asuinalueina vielä pitkään toisen maailmansodan jälkeen. Tämä voidaan havaita **Kuviosta 6**, josta näkyvät tutkimuksessa esiintyvien esikaupunkien sosiaaliryhmät vuonna 1970 Helsinkiin liitettyjen alueiden osalta. Helsingin maalaiskuntaan ja Espooseen jääneiden alueiden osalta käytössäni ei ole ollut vastaavia tilastoja, mutta muista lähteistä päätellen tilanne oli niissä samankaltainen (Friherrs 1988, 95–99; Maisala 2011a).

Kuvio 6 Sosiaaliryhmät I–IV tutkimuksessa esiintyvissä Helsingin esikaupungeissa vuonna 1970 (%). Sosiaaliryhmät: IV) apu- ja sekatyöntekijöitä, III) ammattityöntekijöitä, alempaa toimihenkilöstä, II) pienyrittäjiä, työnjohtajia, ylempää toimihenkilöstä, I) johtavassa asemassa olevia yms. (Lähde: HKTV 1975, 61, 66–68.)

³ Tikkurilaan on tässä laskettu Tikkurilan keskus, Hiekkaharju, Satomäki, Simonkylä ja Viertola.

Kuviosta voidaan nähdä, että Pukinmäen, Malmin, Tapanilan ja Puistolän esikaupungit olivat vielä vuonna 1970 selkeästi työläisalueita. Niin oli myös Malmin ja Tapanilan länsipuolella sijaitseva Tapaninvainion laaja pientaloalue, joka on käytännössä edellä mainittujen reuna-alueita. Sodan jälkeen rakennettujen rintamamiestaloalueiden työläisvoittoisuus tulee hyvin esiin Tuomarinkylän kohdalla, joka on käytännössä sama kuin Pakilan pohjoispuolelle kasvaneet Paloheinän ja Torpparimäen rintamamiestaloalueet. Oulunkylässä sen sijaan keskiluokka oli suhteellisen hyvin edustettuna, niin kuin se oli ollut siellä jo sotien edeltäneenä aikana. Keskiluokan osuus oli vahva myös Pirkkolan pientaloalueella, jota tarkastellaan lähemmin luvussa 7. Kuviossa selkein muutos verrattuna aiempaan tulee näkyviin Pakilan (entisen Pakinkylän) kohdalla, jossa ylempää keskiluokkaa edustava sosiaaliryhmä I oli saavuttanut jo vuonna 1970 varsin suuren väestöosuuden – itse asiassa sen osuus oli Pakilassa tuolloin jo suurempi kuin Helsingissä keskimäärin. Tämä oli aiempaan verrattuna merkittävä muutos, sillä vielä vuonna 1960 Pakila oli ollut selkeästi työläisalue, jossa ylemmän keskiluokan osuus oli varsin pieni (noin 9 %) (HKTV 1964, 38–41). Muutoksen taustalla oli Pakilassa 1960-luvun puolivälissä alkanut gentrifikaatiokehitys, jossa se oli yksi edelläkävijöistä Helsingin seudulla (Kortteinen 1985, 28–30).

Vaikka edellä on tuotu esiin joitakin tärkeitä jatkuvuuksia Helsingin seudun työväen esikaupunkien sotien jälkeisestä kehityksestä – kuten niiden ympäristön maalaismaisuus, rakennuskannan pientalovaltaisuus ja väestön työläisvaltaisuus – niin esikaupunkien paikallisen elämäntavan kannalta nämä vuosikymmenet merkitsivät suurta muutoksen aikaa. Juuri 1950–70-luvuille voidaan ajoittaa se muutos, jonka myötä edellisissä luvuissa kuvatut paikalliset yhteisölliset käytännöt heikkenivät ratkaisevasti ja vanhojen työväen esikaupunkien elämäntapa alkoi muistuttaa modernia yksilöllistynyttä elämäntapaa. Tämän muutoksen taustalla ei kuitenkaan ollut näiden esikaupunkien kaupungistuminen Louis Wirthin (1938) ekologisen mallin tarkoittamassa mielessä, sillä ne pysyivät edelleen perusluonteeltaan esikaupunkeina ja useimmissa tapauksissa vielä melko väljinä ja pieninä sellaisina. Sen sijaan elämäntavan muutoksen taustalla olivat ne tekijät, jotka jo sosiologian klassikot yhdistivät paikallisen yhteisöllisyyden katoamiseen, eli modernin teknologian ja liikenneyhteyksien kehitys sekä erilaisten hallinnollisten ja teknisten järjestelmien kasvu. Siihen vaikutti ratkaisevasti myös edellisessä luvussa kuvattu sotien jälkeinen vaurastumiskehitys, sillä sen myötä työväen esikaupungeissa aiemmin vallinnut köyhyyden kulttuuri ja siihen liittyneet paikalliset taloudelliset ja sosiaaliset järjestelyt jäivät historiaan. Norbert Elias (1974) yhteisöteorian näkökulmasta asia voidaan ilmaista siten, että näiden muutosten seurauksena asukkaiden riippuvuus paikallisen yhteisön piirissä tuotetuista sosiaalisista funktioista väheni, samalla kun heidän riippuvuutensa yhteisön ulkopuolisista järjestelmistä, organisaatioista ja verkostoista kasvoi.

6.3 Vaurastuminen ja elämäntapojen yksityistymisen

Helsingin ympäristön esikaupungeissa yksi ensimmäisistä muutoksen merkeistä oli se, että työväestön esikaupunkielämäntapaan aiemmin kuulunut omavaraistalous menetti taloudellisen merkityksensä. Tämä muutos tapahtui jo 1950-luvun vaihteen tienoilla,

jolloin sotaa seurannut pula-aika alkoi helpottaa ja jolloin kaupoista alkoi taas löytyä runsain mitoin niitä peruselintarvikkeita, joita esikaupunkien kotitarveviljelijät ja kotieläinten kasvattajat olivat tuottaneet omaa tarvetta varten. Pula-ajan säännöstelyn loppumisen lisäksi tähän muutokseen vaikutti työväestön tulotason kohoaminen. 1950-luvulla myös työläisillä alkoi olla jo sen verran rahaa, ettei perheen ruokabudjetin paikkaaminen itse kasvatetuilla tuotteilla ollut enää välttämätöntä. Itse asiassa rahaa jäi sen verran ylikin, että sitä voitiin käyttää välttämättömien hankintojen lisäksi myös aiemmin ylellisyytenä pidettyihin asioihin, kuten tuontihedelmiin, virvoitusjuomiin, viihteeseen ja virkistykseen (Pihkala 1982; Urponen 1994, 224–225).

Puutarhoja toki viljeltiin esikaupungeissa tämän jälkeenkin, mutta tämä tapahtui yhä enemmän hovin ja harrastuksen vuoksi ja yhä vähemmän taloudellisen pakon sanelemana. Esikaupunkielämää kuvaavassa aineistossa muutoksen huomaa parhaiten siitä, että puutarhojen hyötyviljelyyn liittyvät maininnat häviävät aineistosta lähes tyystin siirryttäessä 1940-luvulta 1950-luvulle. Sikäli kun puutarhoista tämän jälkeen vielä puhutaan, aiheena ovat yleensä puutarhanhoitoon liittyvät esteettiset seikat, kuten esikaupunkipihojen siisteys ja kauneus tai vaihtoehtoisesti niiden sotkuisuus ja hoitamattomuus (ks. luku 7.4). Kotieläinten osalta muutos oli vielä jyrkempi, sillä ne katosivat esikaupunkimiljööstä lähes kokonaan 1950-luvun vaiheen tienoilla. Tähän muutokseen vaikuttivat kuntien kiristyneet terveystoimet, jotka kielsivät karjanpidon esikaupungeissa (Friherrs 1988, 38; Meurman 1991, 20; SKSÄ 61.1981). Tosin sikojen, kanojen, lehmien ja muiden kotieläinten kasvattaminen olisi todennäköisesti loppunut pian muutenkin, sillä vauraammissa oloissa niiden kasvattaminen ei ollut enää niistä koituneen vaivan arvoista: jos teki mieli lihaa, kananmunia tai maitoa, niitä sai paljon vähemmällä vaivalla ostettua kaupasta, nyt kun siihen oli varaakin.

Kotitarveviljelyn ja kotieläinten kasvattamisen mukana katosi myös näihin tehtäviin liittynyt pienimuotoinen palvelusten vaihto, jota olivat edustaneet esimerkiksi luvussa 3 mainittujen Muna-Maijan ja Muna-Miinan kaltaiset henkilöt, jotka kaupittelivat omien kotipihojensa tuotteita naapureilleen. Seuraava 1970-luvun alun Jupperiin sijoittuva muistelmia edustaa kenties viimeistä jäännettä esikaupunkielämäänsä aikoinaan kuuluneista maalaismaisista käytännöistä. Esimerkissä on kyse vanhasta maitotinkikäytännöstä, joka tässä yhdistyy mielenkiintoisella tavalla nykyaikaisen esikaupunkielämäntavan keskeiseen symboliin, henkilöautoon. Paikalliselta maatilalta tinkimaitoa hakeneet perheenisät nimittäin tekivät maidonhakumatkansa modernisti henkilöautolla:

Osa jupperilaisia oli jo vuosia hakenut maitonsa aivan hiuksenhienosti Vantaan puolella sijaitsevasta Linnaisten kartanosta. Sieltä meidänkin perhe joka ilta maitonsa haki, kunnes onni ja autuus loppui. Kartanon lehmät myytiin ja navetassa alettiin käsitellä metallia. Maidonhaku oli ravintotaloudellisen ja kaupallisen tapahtuman lisäksi myös ohjelmanumero. Jostakin syystä yleensä miehet maitoreissulla kävivät ja autoilla tietysti matkan tekivät. Paikalla oltiin aina hyvissä ajoin ja toisinaan pysäköimme autot kehäksi eräänlaiseen tähtikuvioon, jossa saatoimme maitoa odotellessamme auton keulaan nojaten rupatella lypsykoneen äänen säestäessä mukavasti juttutuokiotamme. [...] Haikealta tuntui, kun lehmiä ei enää ollut ja maitotinki lakkasi. Sen mukana loppui keskinäinen kanssakäymisemme näissä merkeissä. Iltaohjelmaankin jäi vaikeasti täytettävä aukko ja

oli turvauduttava maitokaupan homogenoituihin ja pastöroituihin tuotteisiin. Jotakin ainutkertaista oli peruuttamattomasti poissa yhden perinteen siirryttyä historiaan.

Lanu 1995, 71

Tällainen paikallisen elintarviketuotannon hyödyntäminen ei selvästikään ollut enää mitään välttämättömyyden sanelemaa toimintaa, niin kuin se oli ollut vuosisadan alkupuolen esikaupungeissa, missä maitotinki saattoi olla ainoa tai ainakin kätevin tapa saada perheelle tuoretta maitoa. Autoilevat jupperilaiset olisivat yhtä hyvin voineet hakea maitonsa lähiseudun uusista valintamyymälöistä ja automarketeista, eikä se olisi tullut ainakaan merkittävästi kalliimmaksi kuin suoraan maatilalta hankittu maito. Sitaatin perusteella vanhaa perinnettä näyttääkin pitäneen yllä siihen liittynyt miellyttävä sosiaalinen kanssakäyminen, sekä varhaisemmilta ajoilta periytyneet makutottumukset, jotka suosivat enemmän tuoretta lehmänmaitoa kuin "maitokaupan homogenoituja ja pastöroituja tuotteita".

Omakotitalojen rakentamisessa vanhat käytännöt säilyivät hieman pitempään kuin elintarvikkeiden tuotannossa. Esimerkiksi 1950-luvun lopulla Helsingin maalaiskuntaan syntyneillä Hämevaaran ja Linnaisten pientaloalueilla talojen rakentaminen sujui hyvin samalla tavalla kuin varhaisemmilla esikaupunkialueilla. Vielä tuolloin työläisrakentajat rakensivat talonsa pääasiassa omin voimin ja käsityönä, usein naapureiden talkoapuun tukeutuen. Samoin rakennusajan väliaikaiset asumukset ja niiden alkeelliset asuinolot olivat tuttuja vielä tuon ajan omakotirakentajille. (Anttonen 1997; Lehtiranta 1987.) Rakentamisessa alkoi kuitenkin näkyä myös uusia piirteitä, jotka kertovat teknologian kehityksestä ja entistä suuremmasta vauraudesta. Ensinnäkin uudet omakotitalot olivat aiempaa selvästi suurempia ja paremmin varusteltuja, ja viimeistään 1960-luvulle tultaessa niissä alkoi olla jo vakiovarusteena juokseva vesi, sisävesi, keskuslämmitys sekä sauna ja kylpyhuone (Lampi 2007, 109). 1960-luvulla omakotityömaille alkoi näkyä myös työkoneita, jotka tekivät rakentamiseen liittyneistä raivaustöistä aiempaa helpompia (Wickman 2001). Samoihin aikoihin pientalorakentamisessa alkoivat yleistyä talopaketit sekä rakennusliikkeiden rakennuttamat kokonaiset omakoti- ja rivitaloalueet, joissa vanhat talkootyön ja hartiapankkirakentamisen perinteet oli korvattu uudella "avaimet käteen" -periaatteella (Lampi 2007, 109).

Aineellisen vaurauden kasvaessa myös ihmisten asennoituminen asuntoa ja kotia kohtaan muuttui. Nyt myös perinteisillä työväen asuinalueilla alkoivat vallata alaa keskiluokkaiset asumisihanteet, jotka korostivat kodin merkitystä yksityiselle vapaa-ajanvietolle ja perhe-elämälle omistettuna tilana. Tämä asenteiden muutos näkyi ennen kaikkea suhtautumisessa vuokralaisten pitämiseen, joka muuttui 1950-luvun jälkeen harvinaisemmaksi myös työväen asuinalueilla. Tähän kehitykseen vaikutti elintason nousu, joka teki vuokralaisten pitämisestä talonomistajien kannalta vähemmän tarpeellista, sekä ennen kaikkea talonomistajien kasvava haluttomuus ottaa koteihinsa vieraita ihmisiä asumaan. (Herranen 1997, 221–222; Lampi 2007, 137.)

Asuntojen koon ja asumisväljyyden kasvu näkyvät Helsingin kaupungin tilastollisessa vuosikirjassa vuonna 1978 julkaistuissa tiedoissa, jotka koskevat asumistason kehitystä Helsingin kaupunginosissa vuosina 1960–1975. Kuten **Taulukosta 5** voidaan havaita, kasvoivat asuntojen pinta-alat huomattavasti Helsingin pientaloesikaupungeissa noiden

viidentoista vuoden aikana. Erityisen voimakasta tämä kasvu oli Pakilassa, jossa sitä vauhditti alueella 1960-luvun jälkipuoliskolla alkanut gentrifikaatiokehitys eli sen asteittainen muuttuminen korkeasti koulutetun ja hyvin toimeentulevan keskiluokan asuinalueeksi (Kortteinen 1985, 28–30). Kuitenkin myös Paloheinässä, Torpparinmäessä, Ala-Malmilla, Tapaninvainiolla, Puistolassa ja Heikinlaaksossa asuntojen keskimääräinen pinta-ala kasvoi huomattavasti (20 m² tai enemmän), vaikkei näillä alueilla ollut ainakaan vielä ennen 1970-luvun vaihdetta merkkejä gentrifikaatiosta. Oulunkylän, Pukinmäen ja Ylä-Malmin muita vaatimattomampi kasvu selittyy ainakin osittain sillä, että näillä alueilla uudet asunnot sijaitsivat pääosin kerrostaloissa, missä asunnot ovat keskimäärin pienempiä kuin omakoti- ja rivitaloissa. Oulunkylän kohdalla pientaloasuntojen osuus on taulukossa erityisen pieni sen takia, että Oulunkylä sisältää siinä myös Maunulan uuden kerrostalolähiön.

Taulukko 5. *Huoneistojen keskipinta-ala ja asumisväljyys sekä pien- ja rivitalohuoneistojen osuus kaikista huoneistoista tutkimuksessa esiintyvissä Helsingin kaupunginosissa vuosina 1960 ja 1975 (lähteet: HKTV 1964, 31–33; 1978, 92–97).*

	Pinta-ala/huoneisto m ²		Pinta-ala/henkilö m ²		Pien- ja rivitalojen osuus %
	1960	1975	1960	1975	1975
Oulunkylä	51	59	14	23	15
Pirkkola	62	63	15	23	95
Länsi-Pakila	48	82	14	28	81
Itä-Pakila	50	82	14	28	79
Paloheinä	45	67	12	24	92
Torpparinmäki	53	75	14	27	89
Pukinmäki	44	54	14	23	27
Ylä-Malmi	39	46	13	20	20
Ala-Malmi	41	60	12	20	36
Tapanila	39	51	13	21	55
Tapaninvainio	41	65	12	23	81
Puistola	44	65	13	23	77
Heikinlaakso		71		24	90
Kaikki esikaupungit	52	60	16	23	17
Kantakaupunki	51	52	18	26	3
Koko Helsinki	51	56	17	25	11

Uudisrakentamisen lisäksi huoneistojen pinta-alan kasvuun Helsingin esikaupungeissa vaikutti se, että aiemmin useammaksi huoneistoksi jaettuja pientaloja muunnettiin yhden huoneiston omakotitaloiksi, jolloin aiemmin vuokralaisten asuttamat huoneistot otettiin talon omistajaperheen omaan käyttöön. Tämä kehitys näkyy varsinkin Paloheinää ja

Torpparinmäkeä koskevissa tilastotiedoissa. Näillä Pakilan pohjoispuolelle sotien jälkeen rakennetuilla rintamamiesalueilla huoneistojen lukumäärä nimittäin selvästi *väheni* vuosina 1960–1975, samaan aikaan kun huoneistojen keskimääräinen pinta-ala sekä omistusasuntojen osuus kasvoi selvästi (HKTV 1978, 94–95). Koska näillä tuolloin vielä uusilla pientaloalueilla tuskin tapahtui merkittävästi asuntojen purkamista, on ilmeinen selitys huoneistojen määrän vähenemiselle se, että entisiä vuokrahuoneistoja yhdistettiin talojen omistajaperheiden asuntoihin.

Asuntojen pinta-alojen kasvua vielä suurempi kasvu on havaittavissa henkeä kohti lasketussa asumisväljyydessä, joka kasvoi **Taulukon 5** esikaupungeissa 1,5–2-kertaisesti vuosina 1960–1975. Tämä viittaa siihen, että samalla kun asuntojen pinta-alat kasvoivat, niitä asuttaneiden perheiden koot pienenivät. Asiaan voi vaikuttaa myös se, että huoneiston haltijoiden kanssa samassa huoneistossa asuneet alivuokralaiset kävivät esikaupungeissa harvinaisemmiksi. Valitettavasti taulukon tietoja on vaikea verrata Yrjö Harvian (1936a) selvityksen vastaaviin tietoihin Helsingin esikaupunkien sotia edeltäneen ajan tilanteesta, koska siinä asumisväljyys on mitattu eri tavalla. Tällainen vertailu on kuitenkin mahdollista tehdä Helsingin kaupungin vuoden 1970 tilastollisen vuosikirjan avulla, jossa asumisväljyys on laskettu samalla tavalla kuin Harvian selvityksessä, eli laskemalla asukkaiden lukumäärä 100 huonetta kohti. Tilastollisessa vuosikirjassa käytetty aluejako tosin poikkeaa jonkin verran Harvian selvityksen aluejaosta, mutta siitä huolimatta näiden lähteiden vertailu tuo näkyviin selvästi kasvavan trendin esikaupunkien asumisväljyydessä. Kun esimerkiksi Malmi-Tapanilassa asui vuonna 1930 159 asukasta 100 huonetta kohti ja Pakilassa 148 asukasta 100 huonetta kohti, olivat vastaavat luvut vuonna 1965 Malmilla 124 asukasta, Tapaninkylässä (Tapanila ja Tapaninvainio) 114 asukasta ja Pakilassa 110 asukasta 100 huonetta kohti (Harvia 1936a, 100–101; HKTV 1970, 68–71).

Asuntojen koon ja väljyyden kasvun lisäksi työläiskotien parantuva varustelutaso ja niiden uudet tekniset mukavuudet muuttivat esikaupunkiasumisen luonnetta, ennen muuta vähentämällä asumiseen liittyneen kotityön määrää. Esimerkiksi polttopuiden keräilystä, jonka avulla vanhojen työläisesikaupunkien asukkaat säästivät asumiskustannuksissa, ei ole muistelmissa mainintoja 1940-luvun jälkeiseltä ajalta. Viimeistään tarve tällaiselle paikallisten luonnonresurssien hyödyntämiselle katosi 1960-luvulla, jolloin esikaupunkien pientalojen lämmityksessä siirryttiin yleisesti öljy- tai sähkölämmitykseen. Samalla lämmittämiseen liittynyt kotityö väheni huomattavasti, sillä uusi teknologia hoiti tämän tehtävän lähes automaattisesti. Vesijohtojen, viemäreiden, pesukoneiden ja jääkaappien yleistyessä iso osa muustakin kotityöstä siirtyi historiaan. Esimerkiksi pyykinpesu, joka oli ollut yksi raskaimmista ja aikaa vievimmistä kotitöistä, muuttui sähkökäyttöisten pesukoneiden myötä paljon helpommaksi. (Sappinen 2000, 237–243; SKSÄ 61.1981; Vesikansa 1984.)

Kotien varustelutason paranemisella oli myös sosiaalisia seurauksia, jotka osaltaan heikensivät työväen esikaupunkien paikallista yhteisöllisyyttä. Yksi näistä oli se, että teknologian keventäessä kotitöitä kodinhoidossa ei enää välttämättä tarvittu täysipäiväistä ammattilaista, kotiäitiä. Näin ollen naapuruston sosiaalisissa verkostoissa keskeisessä asemassa olleet kotiäidit saattoivat entistä helpommin siirtyä palkkatyöhön kodin ulkopuolelle – ja samalla oman naapurustonsa ulkopuolelle (Hankonen 1994, 98–99;

Urponen 1994, 240–246). Toinen seuraus oli se, että kotien varustelutason parantuessa väheni tarve naapureiden väliselle käyttöhyödykkeiden lainaamiselle ja vuokraamiselle. Esimerkiksi puhelinten ja puhelinkioskien yleistyessä puheluiden soittaminen naapureiden luota muuttui harvinaisemmaksi. Samoin esimerkiksi mankeleiden vuokraaminen muuttui harvinaisemmaksi, kun tekninen kehitys teki näistä laitteista niin pieniä ja edullisia, että sellainen oli järkevää hankkia pelkästään perheen omaa käyttöä varten. Ja siinä vaiheessa kun joka kodissa alkoi olla oma sauna tai vähintäänkin kylpyhuone, hävisi tarve myös naapureiden saunojen vuokraamiselle ja esikaupunkien yleisille saunoille. (Korpela 1987; Pantzar 2000, 145; Sappinen 2000, 242–243.)

Kotien väljyyden, mukavuuden ja varustelutason paraneminen vaikutti köyhdyttävästi myös esikaupunkien paikalliseen seura-elämään, koska vapaa-aikaa voitiin nyt viettää entistä mukavammin kodin yksityisessä piirissä. Viihtyisää virkistätymispaikkaa ei enää tarvinnut hakea paikalliselta seuran- tai työväentalolta, vaan se löytyi paljon lähempää, oman olohuoneen uudelta mukavalta sohvalta, radion tai television äärestä. Tätä muutosta kuvaa seuraava katkelma Erkki Vasaran kirjoittamasta Tikkurilan työväenyhdistyksen historiasta. Se on peräisin Tikkurilan työväenyhdistyksen sihteerin Marjatta Kankaanpään vuonna 1957 pitämästä puheesta, jossa hän käsitteli Tikkurilan työväentalon menneisyyttä, silloista nykytilaa ja tulevaisuudennäkymiä. Katkelmassa Kankaanpää tuo esiin työväentalon aiemman aseman paikkakunnan vapaa-ajanvieron keskuksena, joka oli tiloiltaan ja mukavuudeltaan ylivoimainen verrattuna 1900-luvun alkupuoliskon työväestön ahtaisiin ja ankeisiin koteihin. Puheen aikamuoto sekä viittaukset työläiskotien uusiin sohviiin ja radioihin kuitenkin paljastavat, etteivät asiat olleet enää niin kuin ennen ja että työväentalo oli jo menettänyt aiemman kilpailuvalttiinsa:

Mahtavalta on täytynyt silloin tuntua niistä, jotka 40 vuotta sitten kokoontuivat tämän talon suojissa. Monen jäsenen koti oli silloin vaatimaton ja ahdas niin, että yhdistyksen toimipaikka oli niiden yläpuolella kaikessa suhteessa. Epäviihtyisistä kodeista tultiin silloin mielellään kokouksiin ja yhdistyksen rentoihin saamaan ja antamaan virikkeitä, valistusta ja virkistystä. Ei ollut kodeissa radiota, ei mukavia sohvia eikä muutakaan sellaista, mistä on vaikea irrottautua, kun sen sijaan kaikki viehätyksensä ja elämänsisältönsä tuntuu löytyvän tämän talon suojista...

Vasara 2000, 342

Pian Kankaanpään puheen jälkeen kotona yksityisesti vietetyn vapaa-ajan houkuttelevuus kasvoi entisestään. Samaan ajankohtaan (vuoteen 1957) ajoittui nimittäin säännöllisten televisiolähetysten alkaminen Suomessa. Tosin aivan alkuvaiheessa televisiolla saattoi olla jopa naapureita yhdistävä rooli, kun ihmiset kokoontuivat katsomaan tv-ohjelmia tuolloin vielä harvojen televisionomistajien koteihin (Schmidt 1996, 6; Lius 1997, 33). Hyvin pian television vaikutus kääntyi kuitenkin päinvastaiseksi, sillä jo 1960-luvulla siitä tuli Suomessa yleinen käyttöhyödyke. 1970-luvun vaihteessa televisiovastaanotin oli jo noin 80 prosentissa suomalaisista kotitalouksista (Sappinen 2000, 246).

Television roolia paikallisen yhteisöllisyyden rapauttajana ja elämäntapajoen yksityistäjänä on korostettu niin suomalaisessa kuin kansainvälisessä keskustelussa (esim. Kalela 1988; Putnam 1995). Myös esikaupunkielämää koskevissa muistelmissa se

yhdistetään työväentalojen tyhjenemiseen ja asukkaiden elämäntavan yksityistymiseen (Lehmikoski 1981; Mannila & Uotila 1995; Uotinen 1981). Seuraavassa eräs 1980-luvulla haastateltu Asolan vanha asukas esittää näkemyksensä siitä, miten radio ja televisio muuttivat kyseisen rintamamiesalueen sosiaalista elämää. Hänen mukaansa tekniset tiedotusvälineet ja niiden välittämä informaatiotulva tekivät tarpeettomiksi asukkaiden yhteiset kokoukset ja tilaisuudet, joissa nämä olivat aiemmin käyneet ollakseen perillä asioista:

Alkuaikoina kun täällä toimittiin, ei mahtunu taloihin väki sisälle ja pihat oli täynnä. Ihmisiä kiinnosti silloin poliittinen toiminta paljon enemmän kuin nykyään. Kyllä kai siihen osasyynä on nykyinen tiedotusvälineistä, radiot ja televisiota, jotka jauhaa niin paljon asioita, että ihmiset tietää asioita ilman, että tarvitsee olla kokouksissa mukana.

Virtanen 1989, 114

Muistelijan tulkinta joukkotiedotusvälineiden vaikutuksesta vaikuttaa uskottavalta, mutta sellaisenaan se on liian yksinkertaistava. Se että asukkaiden yhteiset kokoukset eivät enää vetäneet väkeä entiseen malliin johtui tuskin vain siitä, että sähköiset tiedotusvälineet olivat niin paljon tehokkaampia tiedonvälityskanavia. Todennäköisesti kyse oli myös siitä, että ihmisten kiinnostuksen kohteet olivat vaurastumisen ja elämänpiirin laajenemisen myötä muuttuneet vähemmän paikallisiksi. Siten heitä ei enää kiinnostanut yhtä paljon sellainen paikallisia ihmisiä ja asioita koskenut tiedonvaihto, jossa joukkotiedotusvälineet eivät voi kilpailla naapureiden välisen kasvokkaisen kanssakäymisen kanssa. Sen sijaan heidän kiinnostuksensa kohdistui entistä enemmän sellaisiin asioihin, joilla ei ollut juurikaan tekemistä naapureiden ja näiden mielipiteiden kanssa, ja joita voitiin sen vuoksi seurata paremmin esimerkiksi televisiosta.

Television kanssa samoihin aikoihin yleistyi toinen paikallista yhteisöllisyyttä rapauttanut hyödyke, henkilöauto. Vielä 1950-luvulla henkilöautot olivat Suomessa harvinaisuuksia, joihin oli varaa vain varakkaalla väellä, tavallisen kansan kulkiessa jalan, polkupyörällä, junalla tai linja-autolla. Kuitenkin 1960-luvun alusta lähtien henkilöautojen lukumäärä alkoi kasvaa Suomessa räjähdysmäisesti. Kun vielä vuonna 1960 koko maassa oli ollut vain noin 200.000 henkilöautoa, niin vuonna 1970 niitä oli jo 700.000. Miljoonan auton raja ylitettiin vuonna 1975, jolloin autosta oli jo tullut koko kansan kulkupeli. Autoistuminen kosketti luonnollisesti myös Helsingin seudun esikaupunkialueita, missä se entisestään kasvatti asukkaiden liikkuvuutta ja elämänpiiriä ja siten vähensi heidän riippuvuuttaan omasta lähinaapurustosta. Auton ansiosta he saattoivat hakea palvelunsa, työpaikkansa, harrastuksensa ja myös ystävyysuhteensa paljon kauempaa kuin aiemmin oli ollut mahdollista. Autoilun yleistyminen teki myös kotimaanmatkailusta ja kesämökkeilystä suurten massojen harrastuksia. Näin ollen edes työväestön ei tarvinnut enää viettää vapaa-aikaansa pelkästään kotikonnuillaan. (Mauranen 2008; Peltola 1995.)

Autoistuminen edesauttoi myös esikaupunkien pienten kyläkauppojen kuihtumista, mikä myös köyhdytti niiden paikallista sosiaalista elämää. Mahdollistamansa liikkumisen vapauden ansiosta yksityisautoilu takasi kasvavat asiakasvirrat uusille ostoskeskuksille ja automarketeille, joita alkoi 1960-luvulta lähtien kohota Helsingin ympäristön uusiin kerrostalolähiöihin ja uusien moottoriteiden varsille. Tämä muutos oli osa sitä suurta

päivittäistavarakaupan rakennemuutosta, jota Johanna Hankonen on kuvannut väitöskirjassaan *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta* (Hankonen 1994, 225–258). Hankosen kuvaamassa kehityksessä pikkukauppiaiden paikallisesti tuottamat kauppapalvelut korvautuivat suurilla, koko maanlaajuisesti toimineilla ja keskitetysti johdetuilla kauppaketjuilla. Samalla itse myymäläntila muuttui perinteisestä kyläkaupasta nykyaikaiseksi valintamyymäläksi, jossa asiakkaiden ja myyjien välinen kanssakäyminen oli karsittu aiempaa selvästi vähäisemmäksi. Henkilökohtaisen palvelun tilalle tuli itsepalvelu, jossa asiakas oli vuorovaikutuksessa ennemminkin kaupan hyllyillä itseään mainostaneiden värikkäästi pakattujen tuotteiden kanssa kuin myymälän henkilökunnan kanssa. Kun tuotteet hoitivat nyt tavallaan itse oman "myymisensä", saattoi myymälän henkilökunta siirtyä taustalle huolehtimaan siitä, että kaikki toimi sujuvasti ja taustaorganisaation määrittelemien normien mukaisesti.

Kuva 22 *Autoistuminen ja päivittäistavarakaupan muutos näkyivät Tikkurilassa 1970-luvulla. Autoja Elannon Kielotien valintamyymälän parkkipaikalla (Vantaan kaupunginmuseo, Erkki Pälli).*

Sotien jälkeisten vuosikymmenten suuret yhteiskunnalliset muutokset, erityisesti kaiken taustalla vaikuttanut vaurauden kasvu, vaikutti syvällisesti Helsingin seudun vanhojen työväen esikaupunkien elämään. Se muutti niiden asukkaat köyhyysrajan tuntumassa kamppailleesta perinteisestä työväestöstä vauraan hyvinvointivaltion keskiluokkaistuvaksi työväestöksi, jonka ei enää tarvinnut kantaa huolta päivittäisestä selviytymisestä. Se myös laajensi heidän elämämpiiriään ja kokemusmaailmaansa, minkä yksi seuraus oli se, että heistä samalla tuli vähemmän riippuvaisia paikallisen naapurustoyhteisön suppeista

sosiaalisista ympyröistä. Tämä kehitys tulee tiivistetysti näkyviin seuraavasta, vuoteen 1981 ajoittuvasta haastattelukatkelmasta. Siinä on haastateltavana eräs Pirkkolassa asunut eläkeläispariskunta, joka oli muuttanut kyseiselle pientaloalueelle 1940-luvulla. Suhteellisen vaatimattomasta taustastaan huolimatta (mies oli ammatiltaan poliisi ja vaimo toimistotyöntekijä) pariskunta oli vuosien varrella vaurastunut siten, että 1970-luvulle tultaessa heillä oli paitsi omakotitalo, myös oma auto ja kesämökki. Kasaantunut omaisuus kertoo sotien jälkeisten vuosikymmenten voimakkaasta talouskasvusta, ja lisäksi auto ja toisella puolen Suomea sijainnut kesämökki kertovat uuden teknologian mahdollistamasta huimasta liikkuvuuden kasvusta. Henkilökohtaisella tasolla muutos parempaan oli ollut niin valtava, että sen näyttäytyi pariskunnalle jonkinlaisena ihmeenä tai johdatuksena, joka oli muuttanut heidän elämänsä lähes käsittämättömällä tavalla:

Vaimo: Kyllä se täytyy sanoa, että sitä ei tiedä [...] miten meitä johdetaan. Ei me olla ikinä silloin nuorena ajateltu, että meillä olisi omakotitalo. [...] No silloin kun me ostettiin vuonna 70 kesämökki, niin me istuttiin [...] tuossa pihalla ja mä sanoin [miehelleni], että en minä kyllä ymmärrä, että pirkkolalaiset hankkivat kesämökkiä, että kun näin ihana – se oli ihana kesälämmin ja näin – kun näin ihana on täällä olla. Ja uimala tuossa vieressä. Kolmen viikon päästä meillä oli kesämökki. Soitettiin vaan kun hänen kotipitäjästään siellä kotijärven rannalta toiselta puolelta oli myytävänä. Ja niin se kävi pian sekin! Kun 420 kilometriä sinne on matkaa, että eihän sinne montaa kerta kesässä mene, mutta on vähän kauemman sitten, kun menee sinne.

Mies: Kyllä meidän täytyy olla niin Luojalle kiitollinen näistä kaikista johdatuksista. Ei me itse olla ollenkaan ajateltu mitään, kun kaupungissa vuokratalossa asuttiin. Niin kyllä meitä on niin hienosti johdettu tosiaankin, että ei muuta voi kuin kiittää Jumalaa siitä, että tuota tosiaankin se on johtanut meitä. Nyt tuli omakotitalo, nyt tuli kesäpaikka, nyt meillä on auto ja kaikki. Nyt eläkkeellä ollaan, mikäs on nyt ollessa, ettei sen paremmin voi olla. Että kyllä pitää ihmisen olla niin kiitollinen juuri kaikista näistä tämmöisistä lahjoista, koska ei niitä itse voi millään lailla järjestellä, eikä me ole yritettykään, että se on ihan tullut vain noin ihan jollain tavalla ihan tietämättä ja omaa ansiotta.

SKSÄ 61.1981

6.4 Hiipuvia yhteistoiminnan muotoja

Tiekunnan teistä kaupungin katuihin

Sotien jälkeinen kehitys vaikutti ratkaisevasti myös luvussa 4 kuvattuihin paikallisen yhteistoiminnan muotoihin, eli esikaupunkien tienhoitoon, iltamakulttuuriin ja vapaapalokuntien toimintaan. Paikallisen tienhoidon osalta asiat tosin jatkuivat aina 1960-luvulle saakka jotakuinkin entiseen malliin. Sotien jälkeen syntyneillä uusilla rintamamiesalueilla asukkaat rakensivat talkoilla teitä korpeen, pitkälti samaan tapaan kuin heitä edeltäneet esikaupunkilaissukupolvet olivat tehneet ennen sotia. Vanhemmilla asuinalueilla kylätiekunnat jatkoivat toimintaansa, rakentaen ja kunnostaen paikallisteitä.

Tiekuntia työllistivät myös monenlaiset hallinnolliset tehtävät, kuten tiemaksujen kerääminen, valtionavustusten hakeminen ja tieveroyksikköjen määrittäminen paikallisille autoilijoille ja tontinomistajille. Myös kokonaan uusia tiekuntia perustettiin niille alueille, joissa sellaisia ei vielä ennestään ollut. (Anttonen 1997, 23–26; Koskenvesa 2001; Lanu 1995, 31–36; Pettinen 1985, 260–261.)

Myös käytännön tienhoidossa oli vallalla vanha tyyli, jossa käytettiin hyväksi asukkaiden omaa työvoimaa sekä muita paikallisia resursseja, kuten paikallisten maanviljelijöiden omistamia hevosia ja traktoreita. Itse asiassa tienhoito saattoi muodostaa esikaupunkien asukkaille jopa vaativamman tehtävän kuin sotia edeltäneenä aikana, sillä 1950-luvulla kasvuun lähtenyt autoliikenne lisäsi teiden kulutusta ja asetti entistä suurempia vaatimuksia niiden kunnolle (Ahtiainen & Tervonen 2002, 276). Myös asukkaiden kekseliäisyydelle ja omatoimisille ratkaisuille oli tienhoidossa vielä tilaa, kuten nähdään seuraavasta Espoon Jupperiin sijoittuvasta kuvauksesta. Siinä paikallisen tiehoitokunnan uusi ja innokas puheenjohtaja päättää saattaa kerralla kuntoon erään pitkään laiminlyödyn tieosuuden:

Heikkinen uutena aktiivisena tiemestarina päätti tehdä asialle jotain kun kassaankin oli kertynyt rahaa. Hän meni ja osti Helsingin kaupungin kaasulaitokselta ns. slagia, koksien polttojätettä, joka on erittäin kuivattavaa ja sitovaa sekä hinnaltaan hyvin edullista. Tätä tavaraa sitten ajettiin Tammipääntien alkupäästä aina Niemen mäkeen asti tien tullessakin erinomaiseen kuntoon. [...] Kesän tullessa alkoi Tammipääntie pölytä, varsinkin linja-autojen perässä pöllähteli mustia pilviä, jotka sitten levisivät läheisille mansikkamaille. Seurauksena oli, etteivät mansikat sinä vuonna kypsyneetkään punaisiksi, vaan mustiksi. Heikkinen sai kuulla kunniansa jopa siinä määrin, että katsoi parhaaksi uhrata varoja lisää ajattaen koksikuonan päälle soraa. Näin ainakin pölyn väri muuttui normaaliksi.

Lanu 1995, 36

1950-luvulla oli kuitenkin näkyvissä jo merkkejä siitä, että omatoimisen tienhoidon aikakausi oli pikkuhiljaa päättymässä Helsingin ympäristössä. Jo vuoden 1946 suuren alueliitoksen jälkeen Helsingin kaupunki oli ottanut hoidettavakseen osan siihen liitettyjen esikaupunkien paikallisteistä – tosin paljon pienemmän osan kuin mitä liitosalueen asukkaat olivat toivoneet (HY 28.10.1950; Pettinen 1985, 260–261). Kaupungin ulkopuolelle jääneillä alueilla Helsingin ja Espoon maalaiskunnissa merkittävä uudistus oli vuonna 1958 voimaan tullut uusi tielaki, jonka mukaisesti esikaupunkien tärkeimmät paikallistiet siirtyivät seuraavien vuosien aikana valtion Tie- ja vesirakennushallituksen hoitoon. Liikenteellisesti vähemmän tärkeät tiet jäivät uudistuksen jälkeenkin asukkaiden omaan hoitoon, mutta niiden kunnossapitoon saatiin kuitenkin kunnan ja valtion avustusta. (Ahtiainen & Tervonen 2002, 273–283; Hänninen 1995.)

Lopullisesti omatoimisen tienhoidon aikakausi päättyi vasta silloin, kun Helsingin ympäristön vanhat pientaloalueet saivat vahvistetut asemakaavat ja niiden paikallisteita alettiin muuttaa kaupungin hoitamiksi kaduiksi. Helsingissä tämä prosessi pääsi vauhtiin 1960-luvulla. Esimerkiksi Pakilaan, jonka tieasioita kuvattiin laajasti luvussa 4.2, saatiin vahvistettu asemakaava vuonna 1960, minkä jälkeen alueen paikallisteita alettiin siirtää tiekunnalta kaupungin hoitoon. Tosin aivan käden käänteessä tämä muutos ei tapahtunut,

sillä vielä kymmenen vuotta myöhemmin Pakilassa oli pari tienpätkää tiekunnan hoidossa (Pettinen 1985, 260–261). Viimeisetkin Helsingin alueella sijainneet pientaloalueet saivat asemakaavan 1970-luvun alussa, minkä jälkeen myös näillä alueilla voitiin alkaa lakkauttaa tiekuntia (Herranen 1997, 147–151). Espoossa ja Helsingin maalaiskunnassa vastaava prosessi toistui hieman myöhemmin, kun niistä tuli kaupunkeja 1970-luvun alussa.

Kaavoituksen hitaudesta ja siirtymäaikojen pituudesta johtuen pääkaupunkiseudun pientaloalueilla toimi kuitenkin useita paikallisia tiekuntia vielä 1980- ja 1990-luvuilla (Anttonen 1997, 26; Lius 1997, 155–156; Schmidt 2000). Esikaupunkiasukkaiden arkisesta kokemusmaailmasta omatoiminen tienhoito oli kuitenkin kadonnut jo paljon tätä ennen, jos mukaan ei lasketa niitä harvoja asukkaita, jotka toimivat tiekuntien johtotehtävissä. Muistitietoaaineistossa viimeiset maininnat sellaisista talkoista, joissa naapurit rakensivat tai kunnostivat porukalla itselleen teitä, ajoittuvat 1960-luvun alkuun (Louhula 2003; Ylä-Jussila 1999). Viimeistään noista ajoista lähtien tiekuntien tietöistä vastasivat palkatut ammattilaiset koneineen, tavallisten teiesakkaiden roolin rajoituessa lähinnä tiemaksujen maksamiseen. Tie kuntien sijasta esikaupunkien liikenneolojen kehittämisessä keskeiseen rooliin nousivatkin paikalliset omakotiyhdistykset, joiden toimintaa tarkastelen lähemmin jäljempänä. Omakotiyhdistysten toiminnasta vanha omatoimisen ongelmanratkaisun periaate oli kuitenkin jo melko kaukana, sillä ne pyrkivät kehittämään edustamiensa asuinalueiden oloja ennen kaikkea vaikuttamalla niihin kunnallisiin päättäjiin, joille vastuu esikaupunkien infrastruktuurin kehittämisestä yhä enenevässä määrin siirtyi.

Iltamakulttuurin kuihtuminen

Perinteisen iltamakulttuurin kannalta 1940-luvun jälkipuolisko oli vielä vilkkaan toimeliaisuuden aikaa. Tämä näkyi myös Helsingin ympäristössä, missä paikalliset työväentalot ja seurantalot olivat tuolloin ahkerassa käytössä. Iltamiin ja tansseihin riitti yleisöä ja halukkaita huvijärjestäjiä jopa niin paljon, että sopivista juhlatiloista alkoi olla puutetta. Kasvanutta huvitarvetta varten rakennettiin uusia tanssilavoja ja myös joitakin uusia seurantaloja, samalla kun vanhoja kunnostettiin ja laajennettiin. Iltamahuvien järjestäjinä toimivat entiseen tapaan vapaapalokunnat, erilaiset työväenjärjestöt, urheiluseurat ja nuorisoseurat. Uusina yrittäjinä tulivat mukaan esikaupunkialueille perustetut huvila- ja kiinteistöyhdistykset, nykyaikaisten omakotiyhdistysten edeltäjät. (Esim. Laakso lahden... 1983, 11; Parikka 1987, 78–80; Teerimäki 1986, 50–52; Vasara 2000, 313–314.)

Keskeinen syy 1940-luvun lopun iltamainnostukselle oli sodan päättymisen. Sota-ajan karuus ja puute, kuolemanpelko, rintamaelämä ja kotirintamalla vallinnut tanssikielto olivat synnyttäneet yhteiskunnassa paineen, joka sodan päätyttyä purkautui valtavana tanssi- ja huvitteluinnostuksena. Tämä puolestaan synnytti valtavan kysynnän yhdistysten järjestämille huville, joita muutaman vuoden ajan järjestettiin hyvin ahkerasti. Toisaalta sodan jälkeisten vuosien aineellinen niukkuus ja sääntelytalous aiheuttivat sen, ettei perinteisillä iltamajärjestäjillä ollut paremmin kaupallisia kilpailijoita. Niinpä

yhdistysten järjestämät tanssi-illat olivat köyhälle mutta huvittelunhaluiselle kansalle lähes ainoa vaihtoehto. (Parikka 1987, 78–80.)

Sodanjälkeinen iltamainnoston osoittautui kuitenkin ohimeneväksi ilmiöksi, muutamia vuosia kestäneeksi iltamakulttuurin "joutsenlauluksi", jonka jälkeen seurasi tämän kulttuurimuodon lopullinen hiipuminen. Tärkein syy hiipumiseen oli niissä vaurastumiseen ja teknologisoitumiseen liittyneissä kulttuurissa ja sosiaalisissa muutoksissa, jotka voimistuivat Suomessa 1950-luvulta lähtien. Yleisen vaurastumisen seurauksena suomalaisella työväestöllä alkoi 1950-luvulla olla rahaa käytettäväksi jo muuhunkin kuin kaikkein välttämättömiin hankintoihin. Niinpä rahaa voitiin käyttää entistä rohkeammin myös viihteeseen, musiikkiin ja muuhun vapaa-ajanviettoon. Kun elintason nousuun vielä yhdistyi kaupallisen viihdetarjonnan voimakas kasvu, sai perinteinen iltamakulttuuri ylivoimaisen kilpailijan kaupallisesta populaarikulttuurista. Ostovoiman ja kaupallisen viihdetarjonnan lisääntyessä työväestön ei tarvinnut enää tyytyä perinteisiin vapaa-ajanviihtomaikeisiin, joita oli tuotettu paikallisten amatöörien voimin. Työväestöstä – erityisesti työläisnuorisosta – tuli nyt viihteen ja kulttuurin kuluttajia tavalla, joka oli aiemmin ollut mahdollista vain yhteiskunnan vauraammille luokille. (Kurkela 1983, 269–273; Laakso 2003abc; Parikka 1987, 93–107; Vasara 2000, 342–351.)

Kulttuurin saralla uutta aikaa ja uusia mahdollisuuksia edusti näkyvimmin amerikkalainen populaarikulttuuri, joka rantautui Suomeen 1950-luvulla täydellä voimalla. Ajan ilmiöitä olivat amerikkalaiset elokuvat ja nuorison kuuntelema rock-, twist- ja rautalankamusiikki. Monet ihailivat mieluummin Olavi Virtaa ja muita kotimaisen tanssimusiikin tähtiä, mutta näiden edustama kulttuurimuoto ei ollut sen vähemmän kaupallista tai populaaria. Uusien kulttuurivirtausten ensisijaisina välityskanavina eivät olleet enää työväen- ja seurantaloiden illat, vaan kaupallisella pohjalla toimineet tanssipaiikat sekä joukkotiedotusvälineet – elokuvat, äänilevyt, aikakauslehdet ja radio. Lopullisen kuoliniskun jo kuihtumassa olleelle iltamakulttuurille antoi televisio, joka alkoi valloittaa suomalaisten koteja 1950-luvun lopulta lähtien. (Kalela 1988; Laakso 2003abc.)

Perinteisten iltamajärjestäjien näkökulmasta kilpailu yleisön suosioista muuttui kovemmaksi jo 1950-luvun alussa. Tuolloin yleisön vaatimukset olivat nousseet jo sen verran korkeiksi, ettei tanssimusiikin esittäjäksi enää kelpannut joku yksittäinen hanuristi tai järjestävän yhdistyksen vapaaehtoisista koottu soittokunta, vaan iltamiin oli palkattava vetonaulaksi kunnollinen orkesteri. Vuosikymmenen edetessä tilanne vaikeutui järjestävien yhdistysten näkökulmasta edelleen, sillä tuolloin yleisön houkuttelemiseksi tarvittiin orkesterin lisäksi myös nimekäs solisti. Paikalliset esiintyjät eivät enää kiinnostaneet, vaan tanssiva yleisö halusi nähdä niitä tähtiesiintyjä – kuten Annikki Tähti, Henry Theel, Erkki Junkkarinen ja Olavi Virta – jotka tuohon aikaan kiersivät tanssipaiikkoja ympäri maata. (Kallioniemi 2003, 83; Laakso 2003bc.)

Osa perinteisistä iltamajärjestäjistä yritti vastata kovenemaan kilpailuun hankkimalla tilaisuuksiinsa nimekkäitä esiintyjä. Tämä oli kuitenkin haastavaa, sillä esiintyjien palkkiot johtivat helposti tilaisuuksien kannattavuuden romahtamiseen. Helsingin ympäristössä leikkiin lähti mukaan Korson sosialidemokraattinen työväenyhdistys, joka avasi vuonna 1960 paikkakunnalle Tanhurinne -nimisen tanssi- ja huvittelukeskuksen.

Ensimmäisinä vuosinaan kohtalaisen menestyksekkäällä Tanhurinteen lavalla toiminta oli selvästi kaupallisempaa ja laajamittaisempaa kuin perinteisissä iltamahuveissa. Esiintyjätkin olivat eri luokkaa, sillä kotimaisten tähtien lisäksi siellä nähtiin myös ulkomaisia esiintyjä, kuten brittiyhtye The Renegades. Kuitenkin vuonna 1966 Tanhurinteenkin toiminta jouduttiin lopettamaan toiminnan tappiollisuuden, hiipuvan yleisösuosion ja vapaaehtoisten järjestäjien väsymisen takia. (Hako 2007; Manninen 1984, 44; Tammi 1994, 15.)

Tanssi ja tanssimusiikki sentään vielä kiinnostivat nuorisoa, kunhan paikalle saatiin oikeanlainen esiintyjä. Samaa ei voida sanoa niistä muista ohjelmanumeroista, joita iltamissa oli perinteisesti esitetty tanssimusiikin ohella – kuten runonlausunnasta, kuorolaulusta ja voimisteluesityksistä. Taitaviin ammattiesiintyjiin tottuneen yleisön näkökulmasta nämä harrastelijoiden esittämät ohjelmanumerot alkoivat tuntua epäkiinnostavilta ja vanhentuneilta. Tosin se, että nämä ohjelmanumerot olivat pysyneet iltamaohjelmassa mukana niinkin pitkään kuin olivat, johtui osittain keinotekoisista verotuksellisista syistä, niin kuin tuli esille edellä luvussa 4. Niinpä nämä 1800-luvulta periytyneet ohjelmamuodot olivat 1950-luvulle tultaessa jo valmiiksi vanhentuneita, mikä teki niiden hylkäämisestä sitäkin helpompaa. Jotkut niistä – kuten harrastajateatteri ja kuorolaulu – onnistuivat säilyttämään elinvoimaisuutensa eriytymällä iltamaperinteestä itsenäisiksi taidemuodoiksi. Sen sijaan ne ohjelmanumerot, jotka eivät löytäneet riittävää kannattajakuntaa itsenäisinä taidemuotoina (kuten kisällilaulu), jäivät pian kokonaan unholaan. (Kurkela 1983, 269–273; Manninen 1984, 45.)

Perinteisestä iltamaohjelmasta siis ainoastaan tanssimusiikki säilytti asemansa suuren yleisön suosikkina. Kuitenkin myös tämä taiteenlaji kirposi iltamajärjestäjien otteesta, kun se muuntui 1950-luvun aikana nykyaikaiseksi huvielinkeinoksi, jossa kaupallisilla ohjelmatoimistoilla ja managereilla oli suurempi rooli kuin vapaaehtoisvoimin toimineilla yhdistyksillä (Kurkela 1983, 270). Niinpä yhdistysten iltamahuvit alkoivat selvästi hiipua jo 1950-luvulla ja sammuiivat lopullisesti 1960-luvulla. Seuraavassa on kuvattu muutaman merkkipaalun avulla sitä, miten tämä kehitys eteni Helsingin ympäristössä.

Espoon Leppävaarassa iltamakulttuuri koki ratkaisevan kolauksen jo vuonna 1952, kun paikallinen työväentalo tuhoutui tulipalossa, eikä sen tilalle enää rakennettu uutta vastaavaa huvipaikkaa. Tapanilassa iltamakulttuurin päättymistä symboloi aikoihin hyvin suosittu Mosabackan tanssilavan sulkeminen vuonna 1956. Samoihin aikoihin Tikkurilan työväenyhdistys luopui maksullisten yleisöhuvien järjestämisestä; tosin muut yhdistykset järjestivät Tikkurilan työväentalolla tansseja aina 1960-luvulle saakka. 1960-luvulla lakkasi huvitoiminta myös Malmin työväentalolla. Kuvaavan esimerkin siitä, mihin tilaan paikallisten yhdistysten järjestämä huvitoiminta oli päätenyt 1960-luvulle tultaessa, antaa Malmin vpk:n tuolloin rakentaman uuden juhlasalin kohtalo. Kun palokunnantalon uusi juhlasali saatiin vuosien työn jälkeen vihdoinkin valmiiksi vuonna 1962, sitä ei otettukaan alkuperäisen suunnitelman mukaisesti juhlaikäyttöön. Sen sijaan sali päätettiin vuokrata varastoksi – ironista kyllä – paikalliselle tv- ja radioliikkeelle. (Malmin VPK 1984; Parikka 1987, 123; Tapanilan ty 1983, 35; Teerimäki 1986, 55–67; Vasara 2000, 346–349.)

6.5 Yhdistysten eriytyminen yhteisöstä: esimerkkinä vapaapalokunnat

Perinteisen iltamakulttuurin kuihtuminen ei tarkoittanut sitä, että iltamia järjestäneet seurat ja yhdistykset olisivat kadonneet Helsingin vanhoista esikaupungeista. Tämä on helposti havaittavissa niistä lukuisista yhdistyshistoriikeista, joissa kuvataan näiden samojen yhdistysten toimintaa aina 1900-luvun lopulle saakka. Vanhojen yhdistysten lisäksi esikaupunkeihin perustettiin myös uusia yhdistyksiä ja harrastusryhmiä, jotka vastasivat asukkaiden muuttuviin kiinnostuksiin ja tarpeisiin (esim. Laitinen 2001; Pakilan Pakinat, joulukuu 1988, 12–14). Kuitenkin yhdistysten asema suhteessa paikalliseen yhteisöön muuttui selvästi eriytyneemmäksi ja näkymättömämmäksi sen jälkeen, kun niiden toiminnan julkisin osa eli kaikille avoimet tanssit ja iltamat katosivat ohjelmasta 1960-luvuilla. Yhdistysten ja harrastusryhmien toiminta oli toki edelleen tärkeää ja merkityksellistä niille ihmisille, jotka olivat niissä aktiivisesti mukana, mutta muuten ne eivät enää näkyneet paikallisten asukkaiden elämässä yhtä paljon kuin ennen.

Esimerkkinä tästä muutoksesta tarkastelen Helsingin vanhojen työväen esikaupunkien vapaapalokuntia. Historiallisesta ja sosiologisesta näkökulmasta niistä tekee erityisen mielenkiintoisia se, että ne ovat kyenneet säilymään hengissä 1900-luvun alusta aina nykypäivään saakka huolimatta niiden toimintaympäristössä tapahtuneista valtavista muutoksista. Ne ovat säilyneet ikään kuin jäänteinä ajalta, jolloin palontorjunta – kuten monet muutkin asuin ympäristön ylläpitämiseen liittyneet tehtävät – olivat vielä esikaupunkien asukkaiden omalla vastuulla. Vapaapalokuntien kehityksessä tulevat kuitenkin näkyviin myös ne sotien jälkeisenä aikana kiihtyneet yhteiskunnalliset integraatioprosessit, joiden myötä aikaisemmin paikallisen yhteisön tasolla ratkaistut ongelmat siirtyivät yhä selkeämmin yli paikallisten järjestelmien vastuulle (vrt. Elias 1974). Niiden kehityksessä tulee esiin myös se, kuinka yhdistystoimintaan liittynyt sosiaalinen kanssakäyminen irtaantui paikallisen yhteisön piiristä ja sai yhä enemmän "vapautuneen yhteisöllisyyden" piirteitä, jossa sosiaalinen kanssakäyminen tapahtuu toiminnan sisällön mukaan eriytyneillä ja paikalliset rajat ylittävillä yhdistystoiminnan kentillä (vrt. Wellman & Leighton 1979).

Helsingin esikaupungeissa toimineiden vapaapalokuntien kannalta ehkä tärkein sotien jälkeisenä aikana tapahtunut muutos oli se, kun pääkaupunkiseudulle perustetut vakinaiset palokunnat syrjäyttivät ne palontorjunnan eturintamasta. Helsinkiin vuonna 1946 liitetyillä alueilla tämä muutos tapahtui 1950-luvulla, jolloin kaupungin palolaitos otti päävastuun liitosalueiden palontorjunnasta. Helsingin maalaiskuntaan jääneillä alueilla sama kehitys toteutui hieman myöhemmin, kun kunnan itäosaan saatiin vakinainen palokunta vuonna 1961 ja kunnan länsiosaan vuonna 1970. Espooseen vakinainen palokunta oli perustettu jo vuonna 1956. Vuosisadan lopulla vakinaisten palokuntien rooli korostui entisestään, kun niistä kehittyi entistä tehokkaampia ja ammattimaisempia alueellisia pelastuslaitoksia. (Korpinen 1965, 437; Nuoreva 1980, 157–162; Törrönen 1988; Ullman-Ruuskanen 2011.)

Vakinaisten palokuntien kehityksestä huolimatta esikaupunkien vanhat vapaaehtoiset palokunnat eivät lakanneet toimimasta, sillä useimmat niistä ovat edelleen 2010-luvulla olemassa. Niiden asema palontorjuntatyön kokonaisuudessa kuitenkin muuttui ratkaisevasti verrattuna 1900-luvun alkupuoliskon tilanteeseen, jolloin ne olivat vielä

suhteellisen itsenäisiä toimijoita, joilla oli päävastuu oman alueensa palontorjunnasta. Niiden toiminnan jatkuminen perustui niiden saamaan asemaan niin kutsuttuina sopimuspalokuntina, jotka sitoutuivat toimimaan kunnallisten – myöhemmin seudullisten – pelastuslaitosten reserviosastoina, jotka voitiin tarvittaessa hälyttää vakinaisten palokuntien sijasta tai niiden avuksi sammutus- ja pelastustehtäviin. Vastineeksi sitoumuksestaan vapaapalokunnat saivat kunnalta rahallista korvausta sekä koulutusta, kalustoa ja varusteita käyttöönsä. Toiminnan oleelliseksi piirteeksi tuli näin ollen tiivis yhteistyö pelastusalan viranomaisten kanssa – ja tämä olikin ainoa tapa, jolla harrastajien muodostamat palokunnat saattoivat enää osallistua vastuulliseen ja toisinaan myös vaaralliseen sammutus- ja pelastustyöhön. Tosin vanha vapaaehtoisuuden periaate ei tämän vuoksi kadonnut vapaapalokunnista, sillä palokuntasopimusten tuomista korvauksista huolimatta niiden toiminta ei olisi ollut mahdollista ilman vapaaehtoisten tekemää talkootyötä. (Korhonen 2002, 3–10, 52–61; Nikander 1992; Vainio 1983.)

1900-luvun lopulle tultaessa Helsingin esikaupunkien vapaapalokuntien ensisijainen toimintakonteksti ei enää ollut paikallinen esikaupunkiyhteisö, vaan se julkinen palontorjunta- ja pelastusjärjestelmä, jonka osana ne toimivat. Toisin sanoen ne olivat nyt riippuvaisempia tästä järjestelmästä ja sen asettamista vaatimuksista ja toimintamalleista kuin niistä esikaupunkialueista, joissa niiden tukikohdat sijaitsivat. Julkisen rahoituksen lisäksi tästä riippuvuudesta kertovat ne viralliset laatu- ja kelpoisuusvaatimukset, jotka vapaapalokuntien oli täytettävä voidakseen toimia sopimuspalokuntina. Esimerkiksi niiden hälytysosastoihin saattoivat kuulua enää vain sellaiset henkilöt, jotka täyttivät tehtävän edellyttämät muodolliset koulutus- ja kuntovaatimukset. Näin ollen kuka tahansa innokas vapaaehtoinen ei enää kelvannut paloletkun varteen, niin kuin asia oli ollut joskus ennen. Samoin hälytysosastojen käyttämien varusteiden piti täyttää niille asetetut viralliset turvallisuusvaatimukset. (Korhonen 2002, 3–10, 52–61; Vainio 1983.)

Myös vapaapalokuntien maantieteellinen toimintapiiri laajeni huomattavasti. Niiden toiminta ei enää rajoittunut vain niiden omaan kylään tai kaupunginosaan, vaan niitä hälytettiin erilaisiin tehtäviin koko kunnan alueelle ja kauemmaksikin. Esimerkiksi vuonna 1912 perustetun Pukinmäen vpk:n historiikista käy ilmi, että sen tärkeimmät hälytystehtävät olivat 1970-luvulta lähtien muualla kuin sen omassa lähiympäristössä (Korhonen 2002, 52–61). Samasta historiikista käy ilmi myös se, kuinka jo 1970-luvulla vapaapalokunnat toimivat osana paljon suurempaa pelastusjärjestelmää:

Salmisaaressa Mahoganylla 31.7.74 oli VPK sammutustöissä koko päivän. Sammutusyksikkömme HS411 oli kohteessa Mahoganylla 10 miehen voimin jo 25 minuutin kuluttua siitä, kun palolaitos VPK:n hälytti. Sammutustöissä siellä oli yhteensä 250 miestä, palolaitoksen apuna oli myös Uudenmaan Jääkäripataljoonan miehiä. [...] Vuonna 1980 paloi Paperinkeräyksellä paperikasat, silloin keskityttiin aluksi lähinnä palon rajoittamiseen ja ympäristön suojaamiseen tuulen mukana lentävältä palavalta paperilta. Sammutusautomme "Natikka" oli silloin pumppaamassa vettä läpi yön, vaikka yksikön miehet jo pääsivätkin levolle myöhään illalla. Muut palokunnat jatkoivat sammutustöitä, ja auto käytiin seuraavana aamuna hakemassa pois.

Korhonen 2002, 52–53

Uudet ylipaikalliset yhteydet eivät rajoittuneet vain niihin siteisiin, joita vapaapalokunnilla oli pelastusalan viranomaisiin. Tämän lisäksi ne kiinnittyivät kotipaikkansa ulkopuoliseen maailmaan myös oman alansa kansallisten järjestöjen kuten Suomen Pelastusalan Keskusjärjestön kautta. Näissä yhteyksissä vapaapalokuntalaiset pääsivät osallistumaan myös oman alansa koulutustapahtumiin, leireihin ja kilpailutoimintaan, joita järjestettiin kotimaan lisäksi myös ulkomailla (Matikka 2006; Pihlajisto 1995). Tällainen toiminta tarjosi ja tarjoaa edelleen vapaapalokuntalaisille mahdollisuuksia itsensä kehittämiseen, oman kokemusmaailman laajentamiseen sekä kokemusten vaihtamiseen muiden samanmielisten harrastajien kanssa. Sen ansiosta he ovat päässeet myös verkostoitumaan alansa tärkeisiin verkostoihin niin kansallisella kuin kansainvälisellä tasolla. Sen sijaan heidän kotialueensa asukkaita tällainen toiminta ei välttämättä tuo yhtään lähemmäksi – elleivät nämä sitten satu olemaan itsekkin mukana vpk-toiminnassa.

Toki esikaupunkien vapaaehtoiset palokunnat ovat pitäneet yhteyksiä yllä myös omiin kotialueisiinsa. 1990- ja 2000-luvuilla ne esimerkiksi antoivat paloturvallisuusvalistusta esikaupunkien kouluilla ja erilaisissa yleisötapauksissa, ja niiden nuorisosaastot tarjoavat edelleen harrastusmahdollisuuksia paikalliselle nuorisolle (Kyläkuulumisia 4/2007, 2; Nikander 1992; Pihlajisto 1995). Monet esikaupunkien vapaapalokunnat ovat myös säilyttäneet niiden vanhat maamerkit – eli palokunnantalot, jotka edelleen muistuttavat paikallisen yhteistoiminnan perinteestä. Kuitenkaan edes aktiivisimmat esikaupunkien vapaapalokunnat eivät voi enää saavuttaa kotialueellaan yhtä tärkeää asemaa kuin niillä oli entisaikoina. Nykyaajan esikaupunkilaiset ovat nimittäin paljon vähemmän riippuvaisia niistä kuin heidän edeltäjänsä olivat menneillä vuosikymmenillä. He tulevat hyvin toimeen myös ilman omaa vpk:ta, koska heillä on joka tapauksessa turvanaan hyvin toimiva julkinen pelastusjärjestelmä. Toisaalta sopimuspalokuntina toimivat nykyaikaiset vapaapalokunnat eivät nekään ole kovin riippuvaisia siitä, tukevatko lähialueen asukkaat niiden toimintaa vai eivät – tai ovatko he edes tietoisia paikallisen vpk:n olemassaolosta.

7 Omakotiyhdistykset ja paikallinen modernisaatio

7.1 Paikallisia etujärjestöjä

Esikaupunkien vanhojen yhteistyömuotojen hiipuesssa niiden tilalle syntyi toisaalta myös uudenlaista yhteistoimintaa. 1940-luvulta lähtien Helsingin seudun esikaupungeissa yleistyivät uudentyypiset yhdistykset, jotka nimittivät itseään huvilayhdistyksiksi, omakotiyhdistyksiksi, kiinteistönomistajien yhdistyksiksi tai maansaajien yhdistyksiksi. Erot nimityksissä johtuivat siitä, että tonttinsa omistaneet kiinteistönomistajat halusivat erottautua vuokratonteilla asuneista, tai sitten haluttiin korostaa yhdistyksen luonnetta maansaajien (ts. rintamamiestonttien omistajien) yhdistyksenä. Nimitys huvilayhdistys puolestaan juontui siitä, että käsite omakotitalo ei ollut vielä 1900-luvun alkupuolella laajasti vakiintunut, vaan kansa puhui yleisesti huviloista silloinkin kun oli kyse aivan tavallisista työläisten mökeistä. Myöhemmin nämä yhdistykset muuttivat nimensä yleensä omakotiyhdistyksiksi, jota käytän jatkossa yleisnimityksenä näistä yhdistyksistä.

Nimitysten eroista huolimatta näiden yhdistysten tavoitteet ja toimintatavat olivat hyvin samankaltaisia. Ne olivat pientalojen omistajien paikallisia etujärjestöjä, joiden päämääränä oli kehittää asuinalueensa infrastruktuuria ja palveluita vaikuttamalla oman kunnan päättäjiin sekä eduskuntaan, eri ministeriöihin ja muihin valtion laitoksiin. Vaikuttamisen keinoina olivat eri hallinnon tahoille suunnatut kirjelmät, lähetystökäynnit, anomukset ja valitukset. Tämän lisäksi omakotiyhdistykset käyttivät hyväkseen sanomalehtijulkisuutta edistääkseen tavoitteitaan. Toisinaan ne esittivät vetoamuksia myös sellaisille yksityisille yrityksille – kuten Osuusliike Elannolle ja Helsingin Puhelinyhdistykselle –, jotka tuottivat esikaupunkilaisille tärkeitä palveluita.

Omakotiyhdistysten toimintaperiaate erosi huomattavasti varhaisemmista paikallisen yhteistoiminnan muodoista. Kun esikaupunkien tiekuntien ja vapaapalokuntien toiminnassa oli keskeistä asukkaiden omiin voimavaroihin perustunut asuinympäristön kehittäminen, oli omakotiyhdistysten toiminnan painopiste alusta saakka siinä, että ne anoisivat ja vaativat alueelleen erilaisia parannuksia asuinyhteisön ulkopuolella toimineilta organisaatioilta. Tämän lisäksi ne pyrkivät vaikuttamaan päättäjiin vastustaakseen sellaisia asioita, joiden koettiin heikentävän asuinalueen viihtyisyyttä ja rauhallisuutta. Omakotiyhdistystoiminnan alkuaikoina vastustettuja asioita olivat esimerkiksi asutuksen lähelle suunnitellut kaatopaikat, mutta myöhemmin vastustuksen kohteina korostuivat enemmän erilaiset liikennehankkeet sekä pientaloalueiden läheisyyteen kaavailtu täydennysrakentaminen. 1950-luvulla vastustuksen kohteena oli myös Helsingin ympäristöön sotien jälkeen syntynyt romanasutus, kuten jäljempänä tulee esille.

Ensisijaisen tehtävänsä eli poliittikkoihin ja viranomaisiin vaikuttamisen lisäksi omakotiyhdistyksillä oli myös sellaista toimintaa, joka kohdistui ensisijaisesti asuinalueen paikallisiin asukkaisiin. Omakotiyhdistykset organisoivat paikallisia asukastalkoita, joiden päämääränä saattoi olla esimerkiksi lähialueen julkisten paikkojen siivoaminen tai paikallisen uimarannan kunnostaminen. Lisäksi ne järjestivät paikallisille asukkaille suunnattua neuvontaa ja valistusta omakotiasumiseen liittyneistä asioista, kuten puutarhanhoidosta, uusista lämmitysteknologioista ja kaavoitus- ja verotuskysymyksistä.

1940-luvun lopulla ne järjestivät jopa maksullisia iltamahuveja, mutta tämä toiminta loppui melko pian iltamakulttuurin hiipuessa.

Tavoitteiltaan omakotiyhdistyksiä lähelle tulivat pientaloalueilla toimineet poliittiset yhdistykset, sillä myös niiden toiminnassa asuinalueen paikallisten etujen ajaminen oli keskeisellä sijalla. Omakotiyhdistysten tavoin nekin tekivät erilaisia kehittämisaloitteita kuntansa viranomaisille, mutta ennen kaikkea ne pyrkivät vaikuttamaan asioihin oman puolueensa valtuustoryhmän kautta. Pientaloesikaupunkien poliittisilla yhdistyksillä oli kuitenkin se ongelma, että niillä oli usein vaikeuksia saada edustajia oman puolueensa valtuustoryhmään, jossa luonnollisesti oli vain rajallinen määrä paikkoja. Näin oli varsinkin Helsingissä, missä väkiluvultaan suhteellisen pienien pientaloesikaupunkien ehdokkaat jäivät kunnallisvaaleissa pahasti keskikaupungin poliitikkojen varjoon (Meriläinen 1997, 53; PHU 3/1964). Vuoden 1946 alueliitoksessa Helsingin ulkopuolelle jääneessä supistuneessa Helsingin maalaiskunnassa tilanne näyttää olleen tässä suhteessa helpompi, sillä siellä pientenkin asuinalueiden yhdistykset saivat omia edustajiaan valtuustoon. Niinpä esimerkiksi suhteellisen pieniltä Friherrsin ja Vaaralan alueilta nousi 1950- ja 60-luvuilla yksittäisiä poliitikkoja, jotka kykenivät ajamaan tehokkaasti oman alueensa etuja kunnanvaltuustossa (Friherrs 1988, 71–72; Lius 1997, 41–42).

Toisaalta suhde politiikkaan oli myös suuri erottava tekijä omakotiyhdistysten ja poliittisten paikallisyhdistysten välillä. Omakotiyhdistykset pyrkivät nimittäin tietoisesti pitämään etäisyyttä puoluepoliittisiin kiistoihin ja korostivat luonnettaan epäpoliittisina yhdistyksinä, jotka edustivat alueensa kaikkia asukkaita (tai ainakin talonmistajia) puoluekannasta riippumatta. Omakotiyhdistysten jäsenten ja erityisesti niiden johtohenkilöiden odotettiin pitävän poliittiset mielipiteensä poissa yhdistyksen sisäisistä keskusteluista, koska politikointi olisi voinut hajottaa yhdistyksen rivejä ja siten heikentää sen toimintakykyä. Lisäksi leimautuminen jonkin tietyn puolueen kannattajaksi olisi voinut heikentää yhdistyksen kannatusta paikallisten asukkaiden keskuudessa. (HY 1.3.1952; Lanu 1995, 96; SKSÄ 61.1981, 62.1981.) Tämä puolueettomuuspyrkimys tulee näkyviin esimerkiksi seuraavassa, vuodelta 1981 peräisin olevassa haastattelukatkelmassa, jossa haastateltavana on eräs Pirkkolan omakotiyhdistyksen pitkäaikainen jäsen:

Kun omakotiyhdistys on ottanut niin jyrkän kannan, sit ei mitään politiikkaa puhuta siellä. Siitä on niin moneen kertaan tuolla sanottu, että me ei oteta millään lailla osaa politiikkaan omakotiyhdistyksen puitteissa, että koetetaan olla ihan erossa politiikasta. Koska, sehän repii tietysti politiikka, se on ihan selvä, että jos mitään tulisi tällaisia. Onhan niitä poliitikkoja ja jokaisella on oma kantansa. Sehän on ihan selväkin tietysti täällä. Kyllähän niitä on nähty, mekin kun on vaalilautakunnassa oltu, niin kyllähän me nähdään, että mikä täällä on se rakenne ja se jakautuma. Kyllähän me, kun on laskettu niitä ääniä, kyllähän siitä tietää, mutta eihän näistä kannata puhua mitään, eikä olla tietävinäänkään.

SKSÄ 61.1981

Puolueettomuutensa ansiosta omakotiyhdistykset olivat tietyllä tapaa helpommassa asemassa kuin esikaupunkien poliittiset yhdistykset, vaikka niillä ei ollutkaan omia edustajiaan kunnanvaltuustoissa. Poliittiset paikallisyhdistykset saattoivat nimittäin joutua hankaliin ristiriitatilanteisiin, joissa niiden ajamien tavoitteiden suurimpana esteenä olivat

niiden oman puolueen sisaryhdistykset, jotka edustivat kunnan muita asuinalueita tai kaupunginosia. Helsingissä pientaloalueiden poliittiset yhdistykset joutuivat tällaisiin ristiriitatilanteisiin kantakaupunkia edustaneiden yhdistysten kanssa, sekä myös uusia kerrostalolähiöitä edustaneiden yhdistysten kanssa. Vastaavasti Helsingin ja Espoon maalaiskunnissa syntyi vastakkainasettelua kuntien keskusalueiden (Tikkurila ja Tapiola) ja perifeerisempien alueiden välille. (Ahtiainen & Tervonen 2002, 112–113; HY 10.6.1950; Lanu 1995, 92; Meriläinen 1997, 53.)

Poliittisten ristiriitojen välttämisen lisäksi omakotiyhdistykset pyrkivät muutenkin edistämään paikallisten asukkaiden yhtenäisyyttä. Tämä pyrkimys näkyi niiden järjestämässä juhlassa ja muussa vapaa-ajantoiminnassa – ja myös niiden järjestämässä talkoissa, joissa asukkaiden yhteishengen vahvistaminen näyttää olleen melkein yhtä tärkeä päämäärä kuin talkoiden kulloinenkin konkreettinen tavoite. Yhteishengen vahvistamiseen tähänneet pyrkimykset korostuivat erityisesti omakotiyhdistysten myöhemmässä toiminnassa 1900-luvun lopulla, jolloin muunlaiset paikallisen yhteisöllisyyden muodot olivat jo suurelta osin kuihtuneet Helsingin seudun vanhoista työväen esikaupungeista.

7.2 Jälkeenjääneisyys ja toive paremmasta

Omakotiyhdistysten aktivoitumiselle Helsingin ympäristössä antoi vahvan sysäyksen vuoden 1946 alueliitos, jossa suuri osa Helsinkiä ympäröineistä esikaupungeista liitettiin kaupunkiin. Suurin osa näistä alueista oli kuulunut aiemmin Helsingin maalaiskuntaan, joka menetti alueliitoksessa kolmanneksen pinta-alastaan ja kaksi kolmasosaa väestöstään. Samassa yhteydessä kaupunkiin liitettiin 1920-luvun alussa syntyneet Haagan, Huopalahden, Kulosaaren ja Oulunkylän pikkukunnat. Helsinkiin liitetyillä alueilla asui liitosvuonna noin 50.000 asukasta, jotka nostivat kaupungin väkiluvun kertaheitolla 290.000 asukkaasta 340.000 asukkaaseen. Vaikka liitosalueilla oli esiintynyt vahvoja epäilyksiä alueliitoksen siunauksellisuudesta (Hako 1980; Litzen & Vuori 1997, 419–425), niin siitä huolimatta tapaus herätti asukkaissa toiveita siitä, että heidän asuinolojaan ja palveluitaan alettaisiin nyt kehittää suuren kaupunkikoneiston toimesta. Toiveet paremmasta tulevaisuudesta – mutta toisaalta myös pelot kehityksen toteutumatta jäämisestä – motivoivat esikaupunkien asukkaita perustamaan omakotiyhdistyksiä, joiden tehtävänä oli edistää ja puolustaa heidän oman asuinalueensa etuja. Yksi näistä oli Malmille perustettu Malmin seudun kiinteistönomistajien yhdistys, jonka 50-vuotishistoriikissa kerrotaan yhdistyksen perustamisesta seuraavaa:

Puoli vuosisataa sitten, vuonna 1947 Malmin omakotiväki piti tarpeellisena – monen muun tavoin – perustaa yhdyssiteeksi ja edunvalvojaksi yhdistyksen, joka sai nimekseen Malmin Seudun Kiinteistönomistajat ry. [...] Virikkeen perustamiselle antoi osaltaan edellisenä vuonna tapahtunut laaja alueliitos. Tällöin muun ohella siihen asti Helsingin maalaiskuntaan kuuluneet Malmin ja Tapaninkylä liitettiin Helsingin kaupunkiin. Pitkään valmisteltuun alueliitokseen asetettiin suuria toiveita. Arvioitiin alueiden kehityksen saavan heti hyvän vauhdin. [...] Perustajat arvioivat, että voimien yhdistäminen hankkeiden

edistämiseksi on välttämätöntä ja niin yhdistyksemme sai alkunsa. Samana vuonna perustettiin lukuisia vastaavia yhdistyksiä. Myös valtakunnallinen yhteiselin, nykyisin nimeltään Suomen Omakotiliitto ry, perustettiin.

Ekholm 1997, 12

Alueliitoksen jälkeen Helsinkiin liitetyillä vanhoilla esikaupunkialueilla – samoin kuin liitosalueelle sodan jälkeen syntyneillä uusilla rintamamiesalueilla – tapahtui kyllä jonkinlaista kehitystä ja modernisointia, mutta yleisesti ottaen alueliitosta seuranneet kaksi vuosikymmentä olivat asukkaille suuri pettymys. Erityisesti heitä turhautti liitosalueen esikaupunkien asemakaavoituksen viivästyminen, joka samalla viivästytti katujen ja vesi- ja viemäriverkostojen rakentamista näille alueille. Vielä 1960-luvun alussa suurin osa liitosalueen pientaloesikaupungeista oli ilman vahvistettua asemakaavaa ja nykyaikaista kunnallistekniikkaa, ja joillakin alueilla niitä jouduttiin odottamaan 1970-luvulle asti. Näytti siis käyneen juuri niin kuin alueliitoksen kriitikot olivat ennustaneet 1930- ja 1940-luvuilla: Helsinkiin liitetyistä pientaloesikaupungeista oli tullut kaupungin syrjäalueita, jonne nykyaikainen kunnallistekniikka ja monet muut parannukset saapuivat kaikkein viimeisenä. (Herranen 1997, 147–151; Rekola & Tuomisto 1995, 153–160; PHU 3/1964.)

Kehityksen hitaudelle oli useita syitä. Päälimmäisin syy lieenee ollut se, että Helsinkiin liitetty alue oli yksinkertaisesti niin suuri, että sen kehittäminen vei väkisin paljon aikaa. Kasvoihan kaupungin maapinta-ala alueliitoksen seurauksena yli viisinkertaiseksi siitä mitä se oli ollut ennen vuotta 1946. Lisäksi ajankohta, jolloin alueliitos tapahtui, oli kaikkea muuta kuin suotuista mittavan kehittämishankeen aloittamiselle. Sodasta toipuvalla Helsingillä oli paljon muitakin vaikeita ongelmia ratkaistavanaan, kuten kaupungissa tuolloin vallinnut huutava asuntopula (Pulma 2000, 119–126). Kuitenkaan pula-ajan väistyminenäkään ei tuonut ratkaisevaa muutosta vanhojen pientaloesikaupunkien tilanteeseen, sillä kaupungin huomio keskittyi seuraavaksi uusien kerrostalolähiöiden rakentamiseen, joita nousi 1950-luvun aikana esimerkiksi Maunulaan, Herttoniemeeseen ja Pohjois-Haagaan (Herranen 1997, 122, 130–139).

Kaupungin näkökulmasta lähiörakentamisen suosiminen oli täysin rationaalista. Tällä tavalla se pystyi suhteellisen tehokkaasti ja nopeasti rakentamaan asuntoja niille kymmenille tuhansille ihmisille, jotka asuivat ahtaasti keskikaupungin vuokratasarmeissa, sekä sille vielä suuremmalle ihmisjoukolle, jonka odotettiin lähitulevaisuudessa muuttavan kaupunkiin maaseudulta. Lähiörakentaminen antoi myös mahdollisuuden asumisen laadun huomattavaan parantamiseen sekä kaupunkirakenteen uudistamiseen uusien modernististen suunnitteluihanteiden mukaisesti. Liitosalueilla ennestään sijainneet pientaloesikaupungit olivat tästä näkökulmasta lähinnä kiusallinen ongelma, joka vei maa-alaa uusilta kerrostalolähiöiltä ja niiden vaatimilta virkistys- ja ulkoilualueilta. Niiden kehittämiseen uhratut varat eivät auttaneet saavuttamaan kaupungin asuntotuotannolle asetettuja määrällisiä tavoitteita, eivätkä ne lainkaan vastanneet ajan vallitsevia suunnitteluihanteita. Pientaloesikaupunkien kehittäminen oli myös kustannustehokkuuden näkökulmasta huono sijoitus, sillä katujen ja kunnallistekniikan rakentaminen oli niissä selvästi kalliimpaa kuin tiiviisti rakennetuilla kerrostaloalueilla. (Herranen 1997, 123–127, 148; PHU 3/1964.)

Helsinkiin liitettyjen vanhojen työväen esikaupunkien ulkoinen ilme ei siten muuttunut kovin nopeasti vuoden 1946 alueliitoksen jälkeen. Vielä 1960-luvulla niiden ominaispiirteisiin kuuluivat huonokuntoiset ja pääosin päällystämättömät tiet, puuttuva kunnallistekniikka, avoviemärit, pihakaivot ja asuinympäristön yleinen maalaismaisuus. Esikaupunkimiljööseen aikoinaan kuuluneet siat, lehmät, lampaat ja muut kotieläimet olivat sentään kadonneet niiden kieltämisen jälkeen. Asuinympäristön puutteellisuudet olivatkin usein puheenaiheena Helsingin esikaupunkialueilla 1950- ja 1960-luvulla ilmestyneissä paikallislehdissä, eli Helsingin Ympäristölehdessä, Helsinki-lehdessä, Tapanilan Seudussa ja Pohjois-Helsingin Uutisissa. Esimerkiksi seuraava sarkastiseen sävyyn kirjoitettu mielipidekirjoitus ilmestyi Helsinki-lehdessä vuonna 1967. Sen kirjoittaja oli Pukinmäen kiinteistöyhdistyksen sihteeri Ståhl Silius ja kirjoituksen otsikko oli raflaavasti "Pukinmäki elää vielä 1800-luvun tunnelmissa":

Pihan perällä nököttävä puusee ja kaivolta vesisankoa läikyttävä perheenemäntä ovat jo katoamassa maaseudunkin maisemista, mutta maamme pääkaupungin pohjoisissa osissa ne ovat jokapäiväinen näky, jota kummeksuu vain kaupunkilaissukulaisia tervehtimään saapunut maalaisserkku. Sinne pohjoiseen vievän rautatien varteen on jäänyt laaja alue, joka tänä päivänä elää melkein samanlaisissa oloissa kuin silloin, kun topparoikat tuota maamme ensimmäistä rautatietä rakensivat. Idyllin luultiin häiriintyvän, kun nämä alueet, mm. Pukinmäki, Tapanila ja Puistola parikymmentä vuotta sitten liitettiin Helsingin kaupunkiin, mutta pelko osoittautui aiheettomaksi; liittyminen pääkaupungin takamaaksi taisikin päinvastoin pelastaa kyseiset alueet liian nopealta kunnallistekniseltä kehitykseltä. [...] Sillä kunnallistekniikan puuttumisesta tässä on kysymys. Vesi otetaan omasta kaivosta, jos siellä on, muuten se haetaan yhteisestä vesipostista taipaleitten takaa. Viemäreitten puuttumisen tuntee vieraskin nenässään ja menettää uskonsa omakotialueiden puhtaaseen ilmaan. Tiet ovat vailla päällystettä, mistään jalkakäytävistä tai polkupyöräkaistoista puhumattakaan. Pohjoisten kaupunginosan asukkaan tuntee keskikaupungilla kuraisista kengistään ja ulkoilmaihmisen terveestä väristään.

Helsinki-lehti 13.12.1967

Tästä kirjoituksesta – kuten muistakin vastaavista lehtikirjoituksista (esim. Helsinki-lehti 1/1963; PHU 3/1964) – paistaa läpi esikaupunkilaisten turhautuminen kehityksen hitauteen ja vuosikausia kestäneeseen asemakaavoituksen ja kunnallisteknisten uudistusten odotteluun. Samalla se kertoo myös asukkaiden kasvaneista vaatimuksista ja odotuksista. Ympäristön maalaismaisuus, joka oli vielä vuosisadan alkupuolella koettu esikaupunkielämään itsestään selvästi kuuluvaksi asiaksi, oli 1960-luvulle tultaessa muuttunut suurta tyytymättömyyttä aiheuttaneeksi ongelmaksi. Asuinympäristön maalaismaisuus koettiin nyt jälkeenjääneisyyttä edustavaksi rasitteeksi, jonka ei enää pitänyt kuulua esikaupunkielämään – ei edes vanhoissa työväen esikaupungeissa.

Turhautuneisuuden tunnetta lisäsi varmasti se, että pientaloalueiden asukkaat saattoivat helposti vertailla omia asuinolojaan uusien kerrostalolähiöiden olosuhteisiin. Näiden asukkaat saivat jo 1950-luvulla nauttia esimerkiksi sisävessoista ja kylpyhuoneista, juoksevasta kuumasta vedestä ja asfaltilla päällystetyistä kaduista (Astikainen ym. 1997; Åström 1999). Malmilla – Helsingin maalaiskunnan entisessä keskuksessa – katkeruutta aiheutti myös se, kun huomattiin kuinka nopeaa kehitys oli maalaiskunnan puolelle

jääneessä Tikkurilassa. Ainakin tässä suhteessa alueliitoksen seuraukset näyttivät muodostuneen tasan päinvastaisiksi kuin mitä oli etukäteen toivottu: Helsinkiin liitetystä Malmista oli tullut kaupungin hoitamaton takapihaa, kun taas Tikkurilasta – joka oli ennen sotia ollut Malmia selvästi vähäpätöisempi yhdyskunta – oli tullut Helsingin maalaiskunnan uusi ja nopeasti kehittyvä keskus (PHU 3/1964; Vasara 2000, 282–289). Tosin tämä ei tarkoittanut sitä, että kehitys olisi yleisesti ottaen ollut nopeampaa Helsingin maalaiskuntaan tai Espooseen jääneillä alueilla. Esimerkiksi Espoon Leppävaaraan 1950- ja 60-luvuille sijoittuvat kuvaukset tuovat esiin aivan samanlaisen asuin ympäristön kehittymättömyyden kuin mikä oli todellisuutta Helsinkiin liitetyillä alueilla (Järvitalo ym. 1991, 9). Samoin oli asian laita Helsingin maalaiskunnan Friherrissä, jonka miljöötä kuvaa seuraava katkelma alueen historiikista:

"Tyynenä, lämpimänä kesäiltana oli Elannon mäen alla notkossa melkoinen löyhkä. Sen aiheuttivat ulkovessat, avo-ojat, saastekaivot ja avo-kompostit. Kylä oli melko tiiviisti rakennettu, joten hajulähdettä riitti", kuvailee asiaa Yrjö Mukala. Mukala muutti Frihersiin asumaan vuonna 1958 ja nämä ominaishajut jäivät lähtemättömästi mieleen tuolta ajalta. Tästä kaikesta oli seurauksena myös kaivovesien saastuminen. Eräs friherrsiläinen sai kirjeen terveystarkastajalta kaivovesinäytteestään, jossa luki: "Teidän kaivovetenne sopii 10 minuutin keittämisen jälkeen tiskivedeksi. Ei juomavedeksi."

Friherrs 1988, 51–52

Asemakaavoituksen viivästyminen ja siitä johtuneet pitkäaikaiset rakennuskiellot, sekä ennen kaikkea asukkaiden epätietoisuus tulevasta kehityksestä, vaikuttivat vanhojen työväen esikaupunkien ilmeeseen myös sitä kautta, että ne toimivat esteenä uusien talojen rakentamiselle ja vanhojen kunnostamiselle näillä alueilla. Kun ihmiset eivät voineet olla varmoja siitä, mikä heidän tonttinsa ja talonsa kohtalo tulisi olemaan sitten kun asemakaava lopulta valmistuisi, he mieluummin lykkäsivät tällaisten investointipäätösten tekemistä hamaan tulevaisuuteen. Seurauksena oli, että monin paikoin esikaupunkien rakennuskanta pääsi pahasti rappeutumaan (Kirjonen 1987; Taimela 1987). Tässä mielessä kaupunkimaisen sääntelyn piiriin joutuminen saattoi olla jopa haitallisempaa esikaupunkien kehitykselle kuin jos ne olisivat saaneet kehittyä aiempaan tapansa vapaasti.

7.3 Pienistä parannuksista suuriin

Vaikka Helsinkiin liitettyjen pientaloesikaupunkien suuremmat uudistustyöt saivat odottaa 1960-luvulle ja osin jopa 1970-luvulle asti, niin monia pienempiä uudistuksia voitiin toteuttaa jo tätä ennen. Esikaupunkeihin perustettujen omakotiyhdistysten ei tarvinnut vain jäädä odottelemaan aikojen paranemista, vaan ne pystyivät jo toimintansa alkuvuosina hankkimaan alueilleen monenlaisia pieniä mutta hyödyllisiä parannuksia, joiden toteuttaminen oli mahdollista jopa pula-ajan niukoissa oloissa. Niinpä kun Malmin seudun kiinteistöyhdistyksen puheenjohtaja P. Puhakka vuonna 1952 summasi yhdistyksen siihenastista toimintaa Helsingin Ympäristölehdessä, hän saattoi esittää seuraavanlaisen

luettelon erilaisista pienistä parannuksista, joita yhdistys oli saanut hankittua toimintaluonteelleen erilaisten anomusten ja muun lobbaustyön avulla:

Kaikilla kiinteistöyhdistyksillä on suurin piirtein samanlaisia asioita pohdittavanaan kuin meilläkin, mutta Malmin kohdalla voisin mainita muutamia esimerkkejä aikaansaaduista parannuksista. Tievalaistukseen on saatu pieni parannus mutta ei läheskään siinä laajuudessa mitä oli ehdotettu. Tärkeimmät tied on saatu kaupungin hoitoon ja pääväylä kestopäällystetyksi. Palokaivoja on saatu lisää joskin liian vähän. Yleistä käymälää varten on olemassa määrärahoja. Joitakin pääviemäreitä on perattu. Yleisiä puhelinkioskeja on saatu muutamia vaikka ovatkin toistaiseksi vailla puhelimia. Postin aukioloaikaan on saatu muutos jne. Mainittakoon tässä vielä että yhdistys aikoinaan teki ehdotuksen yleisestä saunasta ja pesulasta mutta asia raukesi asemakaavan puuttumisen takia.

Helsingin Ympäristölehti 1.3.1952

Samanlainen pienten parannusten politiikka näkyi myös Malmin naapurissa toimineen Puistolán kiinteistönomistajien yhdistyksen toiminnassa, jota kuvattiin Helsingin Ympäristölehdessä keväällä 1948 julkaistussa vuosikertomuksessa. Edeltäneen vuoden aikana yhdistyksen vaatimuksiin olivat kuuluneet muun muassa lääkärintaustanoton ja poliisiaseman saaminen Puistolaan, paikallisten viemäriöiden kunnostaminen, puhelinkioskien rakentaminen, tievalaistuksen parantaminen, Puistolán ja Helsingin välisen bussilinjan perustaminen sekä paikallisen postitoimiston aukioloaikojen pidentäminen. Ainoa vastustettu asia oli uusi kaatopaikka, jota kaupunki suunnitteli yhdistyksen mielestä liian lähelle Puistolán asutusta. Puistolán kiinteistönomistajien tekemien anomusten kohteena olivat Helsingin kaupunginhallitus ja muut kaupungin elimet, kaupungin sähkölaitos ja liikennelaitos, postihallitus, rautatiehallitus sekä Helsingin Puhelinyhdistys. Tosin se, miten näiden anomusten kanssa lopulta kävi, oli vielä vuosikertomuksen julkaisuajankohtana useimpien kysymysten kohdalla ratkaisematta. (HY 13.3.1948.)

Jo aivan toimintansa alkuaikoina Helsingin esikaupunkien kiinteistönomistajien yhdistykset pyrkivät myös organisoimaan keskinäistä yhteistyötään perustamalla oman keskusjärjestön. Vuonna 1947 perustetun järjestön nimeksi tuli Suomen Esikaupunkien Kiinteistöliitto. Periaatteessa se oli tarkoitettu pienikiinteistöyhdistysten valtakunnalliseksi keskusjärjestöksi, mutta käytännössä helsinkiläiset yhdistykset olivat siinä aluksi täysin hallitsevassa asemassa. Vuonna 1948 järjestetyssä liiton ensimmäisessä vuosikokouksessa nimittäin ainoastaan kaksi sen kahdestatoista jäsenyhdistyksestä oli Helsingin ulkopuolelta. Myöhemmin liiton toiminta kuitenkin laajeni ja helsinkiläiset yhdistykset menettivät määräävän asemansa. Vuonna 1949 järjestön nimeksi tuli Suomen Pienikiinteistöliitto ja vuonna 1993 Suomen Omakotiliitto. (HY 19.3.1948; Etelämäki 2007; Lampi 2007.)

Helsinkiin liitettyjen alueiden lisäksi omakotiyhdistyksiä perustettiin myös kaupungin ulkopuolelle jääneille alueille. Esimerkiksi Leppävaaraan oli perustettu huvilanomistajien yhdistys jo vuonna 1941 ja Frierhersiin perustettiin omakotiyhdistys vuonna 1948. Jälkimmäisen yhdistyksen alkuvaiheita on kuvannut Esko Koskenvesa (1987b; 2001) Vapaalan Kyläkuulumisia -lehdessä parissa laajahkossa artikkelissa. Niistä ilmenee,

kuinka tämäkin yhdistys pyrki saamaan alueelleen erilaisia pieniä parannuksia lähettämällä anomuksia ja vetoomuksia eri organisaatioille, kuten postihallitukselle ja Osuusliike Elannolle. Toisaalta artikkeleista ilmenee myös se, kuinka omakotiyhdistysten alkuvuosien toiminnassa oli vielä paljon yhteistä niiden vanhempien paikallisten yhteistyömuotojen kanssa, joissa asuinympäristön kehittämisessä tukeuduttiin ensisijaisesti asukkaiden omiin voimavaroihin. Friherrsin omakotiyhdistyksen tapauksessa tämä näkyi erityisesti sen organisoimassa paikallisen tievalaistuksen rakentamisessa, joka kustannettiin perinteiseen tapaan yhdistyksen asukkailta keräämillä valaistusmaksuilla sekä sen järjestämällä arpajaisilla.

Vanhaa talkootyön perinnettä pyrittiin jatkamaan myös välirauhan aikana 1940–41 syntyneellä Pirkkolan pientaloalueella. Siellä paikallinen omakotiyhdistys käynnisti 1940-luvun lopulla kaksi merkittävää yhteishanketta, joiden tavoitteina oli Pirkkolan asukkaita palvelevan itsepalvelupesulan rakentaminen sekä lasten uimalammikon kunnostaminen. Näistä hankkeista pesulahanke oli selvästi suurisuuntaisempi ja kunnianhimoisempi. Sille antoi alkusysäyksen ruotsalaisessa Norrtäljen kunnassa vuonna 1948 järjestetty kansalaiskeräys, jonka tuotto oli määrä lahjoittaa Pirkkolan asukkaille yleishyödyllisiin tarkoituksiin. Pirkkolan omakotiyhdistyksessä ajateltiin, että sopiva kohde lahjoitusrahoille voisi olla Pirkkolan asukkaita ja erityisesti sen perheenmääntä palveleva itsepalvelupesula. Hankkeen tarpeellisuus – samoin kuin asiaan liittynyt naisnäkökulma – tuotiin esille asiaa käsitelleessä omakotiyhdistyksen tiedotuslehden kirjoituksessa:

Kotitalouden vaikeimpia tehtäviä on ns. pyykinpesu. Työ laadultaan on sellainen, että se joudutaan suorittamaan kosteissa ja usein myös vetoisissa huoneissa, joissa on pyykkipadasta nousevaa vesihöyryä ilmaan sekoittuneena. Työntekijän vaatteet ja jalkineet kastuvat likomäriksi. Näin ollen työ on varsin epäterveellistä erittäinkin kylminä vuodenaikoina. Vaikkapa varsinainen pesutyö voitaisiin jotenkin tehdä, niin vaatteiden kuivattaminen on sitäkin työläämpää sateisina aikoina ja erittäinkin talvisin. Näin ollen ei voida ollenkaan ihmetellä, jos pirkkolalaisen naisväen keskuudessa on tilanteen johdosta valiteltu. Myöskin miesväen kesken on asiasta jo keritty paljonkin puhua, mutta edelleenkin on tilanne entisellään.

POYT 6.10.1948

Pesulahanke kuitenkin kariutui jo suunnitteluvaiheessa, kun omakotiyhdistyksessä huomattiin, että sen kustannukset olisivat nousseet aivan liian suuriksi asukkaiden voimavaroihin nähden. Ruotsista saadut lahjoitusrahat olisivat nimittäin riittäneet vain hankkeen käynnistämiseen; sen loppuunsaattaminen olisi edellyttänyt käytännössä sitä, että Pirkkolaan olisi perustettu osakeyhtiö, johon paikalliset asukkaat olisivat sitoutuneet huomattavilla rahallisilla panostuksilla. Kuitenkin Pirkkolan omakotiyhdistys pyrki olemaan avuksi pyykinpesuun liittyneiden ongelmien ratkaisemisessa toisella, joskin paljon vaatimattomammalla, tavalla. Vuonna 1952 se nimittäin hankki itselleen siirrettävän pesukoneen, jota se vuokrasi sitä tarvitseville pirkkolalaisperheille. Koneen kysyntä osoittautuikin niin suureksi, että pari vuotta myöhemmin yhdistys hankki vielä toisenkin pesukoneen. Nämä koneet olivat käytössä vuoden 1957 loppuun saakka jolloin ne olivat jo kuluneet käyttökelvottomiksi. (Meurman 1991, 31–35; POYT 6.10.1948.)

Toinen samaan ajankohtaan ajoittuva Pirkkolan asukkaiden yhteishanke, eli lasten uimapaikkahanke, sen sijaan johti tavoiteltuun lopputulokseen. Tosin tämä tapahtui tavalla, jolla ei lopulta ollut kovin paljon tekemistä perinteisen talkootyön kanssa. Hanke tosin käynnistyi perinteisessä talkoohengessä, kun Pirkkolan asukkaat alkoivat omakotiyhdistyksen organisoimina kunnostaa paikallista veden täyttämää sorakuoppaa eli "plottia" lasten uimapaikaksi. Kunnostustalkoilla oli kuitenkin myös toinen tarkoitus, nimittäin se, että Pirkkolan omakotiyhdistys oli päättänyt tehdä niistä eräänlaisen mediatapahtuman, jonka avulla se saattoi painostaa Helsingin kaupunkia ottamaan osaa uimapaikan rakennuskustannuksiin. Tämän tarkoituksen mukaisesti yhdistys kutsui paikalle toimittajia seuraamaan toukokuussa 1948 järjestettyjä kunnostustalkoita, minkä seurauksena talkoista ilmestyikin juttuja seuraavien päivien sanomalehdissä. (SKSÄ 61.1981; SKSÄ 64.1981; HY 8.5.1948.)

Mediatempaus toimi juuri niin hyvin kuin omakotiyhdistyksessä oli toivottu, sillä lehtijulkisuuden ansiosta Pirkkolaan saapui pian "kaupungin herroja" katsastamaan rakenteilla ollutta uimapaikkaa. Seuraus oli, että Helsingin kaupunki otti uimalammikon kunnostamisen kokonaan omaan hoitoonsa. Asukkaiden aloittamat talkoot keskeytettiin ja kaupunki jatkoi lammikon kunnostustöitä omista budjettivaroistaan. Pirkkolan omakotiyhdistyksen jäsen Felix Vesa kommentoi uimapaikkahanketta myöhemmin seuraavasti:

No kyllä siinä monta kertaa sai lähetystö käydä puhumassa siellä ennen kuin ne sai kaupunkia liikkeelle. Eikä olisi varmaan silloinkaan, jos ei me itse ruvettu sitä kaivamaan, niin ei olisi varmaankaan sinä vuonna ainakaan ottanut. Mutta kun se näki, että me kuitenkin se tehdään, jos ei hän tee. Niin se ei viitsinyt katsoa sivusta. Sitten se otti sen ja rupesi laittamaan sitä. Ja se olikin hyvä, että se laittoi sen, tuli vähän asiallisempi kuin meiltä.

SKSÄ 62.1981

Vastaavia hankkeita, joissa paikallinen talkootyö yhdistyi huomattavaan kunnalliseen tukeen, esiintyi 1940- ja 50-luvuilla myös muissa pientaloesikaupungeissa. Esimerkiksi Leppävaarassa 1940-luvulla toteutetussa urheilukenttähankkeessa aloitteentekijöinä oli parikymmentä paikallista yhdistystä, jotka keräsivät kenttää varten rahaa ja järjestivät kentän rakennustalkoita. Hankkeen suurimmat rahoittajat olivat silti Espoon maalaiskunta ja Helsingin kaupunki, joiden rahoitusosuus ylitti moninkertaisesti paikallisten yhdistysten keräämän summan (HY 20.5.1949). Samoin Friherrissä raivattiin 1950-luvulla paikallista urheilukenttää talkoovoimin kunnes Helsingin maalaiskunta otti sen rakennuskohteekseen (Friherrs 1988, 51; Hako 1990, 66–67). Tällaisten hankkeiden voidaan nähdä edustavan eräänlaista siirtymävaihetta tilanteessa, jossa oltiin siirtymässä asukkaiden paikallisista yhteishankkeista kunnalliseen palvelutuotantoon. Vielä 1940- ja 1950-luvuilla näyttää olleen melko tavallista, että asukkaat ainakin yrittivät kehittää asuinalueitaan yhteisten talkoiden avulla, vaikka sitten jouduttiinkin turvautumaan kunnan apuun tai luovuttamaan hanke kokonaan kunnan hoitoon.

Edellä sanottu koskee kuitenkin vain sellaisia suhteellisen pieniä hankkeita, joiden toteuttaminen oli ainakin periaatteessa mahdollista paikallisin talkoovoimin. Sen sijaan

sellaisia suuria uudistuksia kuten esikaupunkien asemakaavoitusta, kunnallistekniikan rakentamista tai uusien koulujen rakentamista asukkaat eivät edes yrittäneet vauhdittaa talkoiden avulla. Suurten uudistusten kohdalla – kuten itse asiassa monien pienempienkin, kuten edellä on tullut esiin – asukkaiden rooli rajoittui siihen lobbaustyöhön, jota paikalliset omakotiyhdistykset ja poliittiset yhdistykset tekivät kunnallisten päättäjien ja muiden asuinalueeseen nähden ulkopuolisten tahojen suuntaan. Toki tässäkin oli asukkaiden näkökulmasta varsin mittava tehtäväkenttä, sillä parannusten saaminen omalle asuinalueelle edellytti usein sitkeää kampanjointia. Siihen kuului neuvotteluja erilaisten viranomaisten kanssa, ahkeraa kirjelmointia, asukasadressien keräämistä sekä lähetystökäyntejä kunnallisten päättäjien luo ja toisinaan myös eduskuntatalolle ja eri ministeriöihin. Siihen kuului myös edellä kuvatun Pirkkolan uimapaikkaesimerkin kaltaisten mediatempausten järjestäminen sekä esikaupunkien poliittisten yhdistysten tapauksessa myös toiminta kunnan poliittisen päätöksentekokoneiston sisällä.⁴

Asukkaiden vaatimien erilaisten parannusten lista on pitkä. Kunnallisilta päättäjiltä ja muilta tahoilta vaadittiin tai anottiin esimerkiksi uusien teiden rakentamista ja vanhojen kunnostamista, katuvalaistuksen ja lumenaurauksen kehittämistä, postinkannon parantamista, julkisen liikenteen ja terveystaluiden kehittämistä sekä uusien koulujen ja päiväkotien rakentamista. Asukkaiden vaatimuksista keskeisimmät liittyivät kuitenkin esikaupunkien asemakaavoitukseen sekä kunnallistekniikan rakentamiseen, jotka olivat ensiarvoisen tärkeitä tehtäviä niiden asuinolojen modernisoimisen kannalta sekä myös niiden kiinteistöjen arvon kannalta. Näihin viimeksi mainittuihin vaatimuksiin liittyi myös seuraava Malmille sijoittuva tapaus 1960-luvun alusta.

Tapauksessa on kyse Malmin seudun kiinteistönomistajien yhdistyksen syksyllä 1961 järjestämästä kiertoajelusta, jonka avulla se pyrki saamaan julkista näkyvyyttä Malmin ongelmille sekä vauhdittamaan alueen pitkään viivästynyttä asemakaavoitusta ja kunnallisteknisiä töitä. Kyseessä oli toisin sanoen samantapainen mediatempaus kuin se jonka Pirkkolan omakotiyhdistys oli järjestänyt edellä kuvatun uimapaikkahankkeen yhteydessä reilu vuosikymmen aiemmin. Kiinteistönomistajien yhdistys kutsui Malmilla järjestetylle kiertoajelulle mukaan Helsingin kaupungin päättäjiä, pääkaupunkiseudulla ilmestyneiden sanomalehtien toimittajia sekä elinkeinoelämän edustajia. Kiertoajelun aikana oppaina toimineet kiinteistöyhdistyksen jäsenet esitelmöivät Malmin keskeisistä ongelmakysymyksistä, samalla kun vieraat saivat linja-auton ikkunasta omin silmin nähdä, mikä alueella oli oikein vikana. Kiertoajelun ajankohta oli sikäli hyvin valittu, että kyseinen harmaa ja sateinen marraskuun päivä näytti Malmin juuri sellaisessa valossa kuin retken järjestäjät halusivatkin. (Ekholm 1997; Salmi 1997; Taimela 1987.)

Kiertoajelu myös tuotti järjestäjien kannalta hyviä tuloksia, ainakin jos mittarina pidetään sen avulla aikaansaatua sanomalehtijulkisuutta. Jo kiertoajelua seuranneena päivänä (25.11.1961) aiheesta julkaistiin laajat, valokuvien varustetut kirjoitukset Helsingin Sanomissa, Hufvudstadsbladetissa, Kansan Uutisissa ja Suomen Sosialidemokraatissa. Lisäksi Uusi Suomi julkaisi aiheesta suppeamman artikkelin. Kerran viikossa ilmestyneet

---

⁴ Tätä toimintaa on kuvattu esimerkiksi seuraavissa lähteissä: Broman 1981; Friherrs 1988, 42–56; Ilvessuo 1985; Lanu 1995, 47–55; Rekola & Tuomisto 1995, 145–152; Taimela 1987; Teerimäki 1986, 72–79; Viherlaaksolaiset... 1987, 7–9; Virtanen 1989.

esikaupunkilehdet Helsingin Ympäristölehti ja Helsinki-lehti julkaisivat aiheesta omat kirjoituksensa seuraavalla viikolla. Pääosin kirjoituksissa suhtauduttiin malmilaisten ongelmiin hyvin myötätuntoisesti.

Kuva 23 *Näkymä Malmin keskustasta vuodelta 1963 (Helsingin kaupunginmuseo, Ossian Nordling).*

Kiertoaajelun oppaat näyttävät kiinnittäneen erityistä huomiota Malmin viemäriolojen puutteisiin, sillä lehtijutuissa käsiteltiin laajimmin juuri viemäriasioita. Helsingin Sanomat jopa otsikoi kirjoituksensa "Malmin tulevaisuus riippuu viemäreistä". Viemäreiden puuttuminen olikin vakava ongelma, sillä lehtijuttujen mukaan se haittasi suuresti rakennustoimintaa Malmilla sekä esti vesijohtojen vetämisen malmilaisten koteihin. Helsinkiläisiä lukijoita kiinnosti varmasti myös se tieto, että malmilaisten jätevesiä kuljettaneet avo-ojat laskivat suoraan Vantaajokeen ja sitä kautta kaupunkilaisten vesijohtoveden "täydennykseksi" (Kansan Uutiset 25.11.1961). Myös Malmin liikenneolot saivat lehtikirjoituksissa huomiota. Niissä kauhisteltiin erityisesti teiden huonoa kuntoa, vilkkaasti liikennöidyn Malmin pääväylän kapeutta sekä hengenvaarallista rautatien ylikulkusiltaa. Esimerkiksi Kansan Uutiset kirjoitti liikenneoloista näin:

Kirkonkyläntie, Malmin ainoa päällystetty katu, on tavattoman ahdas ja mutkainen, ja se olisi vilkkaan kauttakulkuliikenteen johdosta rakennettava nopeasti asemakaavan mukaiseen leveyteensä. Toinen "kissapolku" on Malmin raitti, joka on sateella liejuinen ja poutasäällä oikea pölyn pesä. Malmin läpi ajaa päivittäin yksistään 360 linja-autovuoroa ja

lisäksi monet säiliö- ja kiitolinja-autot rasittavat seudun teitä. Liikenneturvallisuus on kapeilla ja mutkaisilla teillä kaikkea muuta kuin kehuttava. Kaikkein pahinta on se, että rautatien ylijohdava silta on liukas, kapea ja merkittävästi toiselle sivulle kallistuva. – Tämä on maan vaarallisin silta, arvelee Malmin vartiopiirin päällikkö, ylikomisario Onni Jälkö. Jos liukkaalla, kapealla sillalla sattuisi ajoneuvojen yhteenajo, niin putoaminen sillalta rautatielle on hyvin todennäköinen, jatkaa hän. Sillassa ei näet ole pitävää kaidetta. Seuraukset eivät voisi olla muuta kuin katastrofaaliset.

Kansan Uutiset 25.11.1961

Viemäri- ja liikennekysymyksiin läheisesti liittyneenä ongelmana lehtikirjoituksissa nostettiin esiin Malmin asemakaavoituksen viivästyminen, joka jarrutti muiden uudistustöiden aloittamista. Lehtimiehet kiinnittivät huomiota myös Malmin ränsistyneeseen ulkoiseen ilmeeseen – kapeisiin ja kuraisiin teihin, keskellä asutusta sijainneisiin romukasoihin sekä lukuisiin purkukunnossa olleisiin talonrötisköihin ja niissä asuneisiin irtolaismiehiin. Vaikka Malmin kaupunkikuvasta löydettiin myös joitakin positiivisia piirteitä, kuten vastavalmistunut uusi oppikoulu sekä alueelle nousseet uudet ja siistit omakotitalot, oli yleiskuva melko lohduton. Helsingin Sanomat kirjoitti:

Malmi näyttää harmaana, koleana ja sateisena marraskuun päivänä alikehittyneeltä kirkonkylältä. Kuraisia ja rapaisia teitä ja kujia riittää loputtomiin, rapistuneet rakennukset ja siellä täällä näkyvät röttelöryhmät näyttävät entistäkin murheellisemmilta ja uudetkin rakennukset hoidettuine ympäristöineen katselevat ympärilleen kylmin silmin. Tällaisena päivänä malmilaiset ovat valmiit sanomaan, ettei missään muussa kaupunginosassa ole sellaisia puutteita kuin Malmilla. (Puoliääneen he sentään lisäävät, että samanlaista valittamisen aihetta saattaa olla Tapanilassa ja Pukinmäelläkin.)

Helsingin Sanomat 25.11.1961

Kuinka paljon juuri tämä kiertoajelu ja sen aiheuttama mediajulkisuus lopulta nopeutti Malmin alueen uudistustöitä, on vaikea arvioida käyttämäni aineiston perusteella. Kuitenkin, kun Malmin seudun kiinteistönomistajat sekä Malmi-seura vuonna 1966 järjestivät vastaavan kiertoajelun Helsingin kaupungin päättäjille, voitiin jo todeta, että kunnallistekniset työt olivat päässeet alueella hyvään vauhtiin (Taimela 1987).

Asemakaavoitus ja sitä seurannut vesi- ja viemäriverkostojen rakentaminen pääsi Helsingin ympäristön pientaloalueilla muutenkin vauhtiin 1960-luvulla. 1980-luvulla nämä työt oli saatu pääosin valmiiksi tutkimillani pientaloalueilla Helsingissä, Espoossa ja Helsingin maalaiskunnassa, josta tuli vuonna 1974 Vantaan kaupunki. Tämä oli tärkeä merkkipaalu tutkimieni vanhojen työväen esikaupunkien kehityksessä, sillä sen myötä ne muuttuivat monessa suhteessa maalaismaisista ja teknisesti takapajuisista yhdyskunnista nykyaikaisiksi, modernien palveluiden varassa toimiviksi pientaloalueiksi. Se teki niistä myös houkuttelevia kohteita nykyaikaiselle pientalo- ja rivitalorakentamiselle ja sitä kautta se edisti niiden väestön keskiluokkaistumista 1960-luvun lopulta lähtien (Friherrs 1988, 94; Kaustinen 1973; Pettinen, K. 1970). Joillakin alueilla, kuten Malmin keskusalueilla ja Pukinmäessä, kaupungistumiskehitys meni vielä pidemmälle, sillä ne muuttuivat vuosisadan lopulla käytännössä kerrostaloalueiksi.

Paikallisen yhteisöllisyyden näkökulmasta katsottuna edellä kuvatun asukastoiminnan rooli on hieman ristiriitainen. Yhtäältä siihen liittyi – varsinkin omakotiyhdistysten toiminnan alkuvuosina – sellaista talkootoimintaa, joka suuresti muistutti työväen esikaupungeissa aiemmin esiintyneitä yhteisöllisen ongelmanratkaisun muotoja. Myös omakotiyhdistysten harjoittama etujärjestötoiminta, esimerkiksi niiden organisoimat kansalaislähetystöt, asukasadressien kerääminen ja erilaisten mediatempausten järjestäminen, yhdisti paikallisia asukkaita yhteisten intressien ajamiseen liittyneen kollektiivisen toiminnan ympärille. Tässä yhteydessä on luontevaa puhua sellaisesta yhteisiin intresseihin perustuvasta *rajoitetusta yhteisöllisyydestä* (*community of limited liability*), jota monet tutkijat ovat pitäneet tyypillisenä nykyaikaisille asuinalueille (esim. Guest 2000; Lee ym. 1984; Oropesa 1992). Nimensä mukaisesti se on luonteeltaan rajallisempaa kuin perinteisempi paikallinen yhteisöllisyys, esimerkiksi vain joihinkin asukkaiden organisoimiin yhteisiin kampanjoihin liittyvää. Rajoitetun yhteisöllisyyden näkökulma kuvaa hyvin esikaupunkien omakotiyhdistysten toimintaa myös siinä mielessä, että siinä asukkaiden yhteistoiminnan nähdään tapahtuvan tyypillisesti läheisessä vuorovaikutuksessa asuinalueita hallinnoivien julkisten organisaatioiden kanssa (Bulmer 1985; Vromen 2003).

Toisaalta voidaan myös väittää, että kiirehtiessään modernin infrastruktuurin ja julkisten palveluiden saapumista omille alueilleen omakotiyhdistykset olivat samalla heikentämässä vanhojen työväen esikaupunkien paikallista yhteisöllisyyttä. Ne nimittäin pyrkivät siirtämään kunnallisten koneistojen hoitoon sellaisia asuin ympäristön ylläpitämiseen liittyneitä tehtäviä, joista olivat aiemmin vastanneet tiekuntien tapaiset asuinalueen paikalliset organisaatiot tai asukkaiden epäviralliset talkooyhteenliittymät. Kiirehtiessään esikaupunkien julkisten palveluiden, liikenneyhteyksien ja kotien teknisen varustelutason parantamista ne olivat muutenkin mukana vähentämässä esikaupunkien asukkaiden riippuvuutta paikallisesta yhteisöstä ja lisäämässä heidän riippuvuuttaan erilaisista yli paikallisista teknisistä ja hallinnollisista järjestelmistä. Toki tämä ei ollut asukkaiden näkökulmasta mikään negatiivinen asia, sillä se merkitsi samalla heidän lopullista vapautumistaan asuin ympäristön teknisestä takapajuisuudesta sekä vanhoissa työväen esikaupungeissa aiemmin vallinneesta köyhyyden kulttuurista. Kuitenkin tämä osoittaa sen, että asukkaiden keskinäiseen riippuvuuteen perustuneen yhteisöllisyyden heikkeneminen ei ollut seurausta pelkästään työväen esikaupunkien ylitse pyyhkäisemisestä ulkoisista modernisaatiovoimista, vaan niiden asukkaat olivat myös itse aktiivisesti edistämässä tätä kehitystä.

7.4 Siisteyttä ja järjestystä

Omakotiyhdistysten tehtävät eivät rajoitu vain asuinalueen palveluiden ja infrastruktuurin kehittämiseen. Sen lisäksi niiden toiminnassa ovat keskeisessä roolissa sellaiset kysymykset, jotka liittyvät asuinalueen rauhallisuuden, siisteyden, viihtyisyyden ja turvallisuuden puolustamiseen. Nämä pyrkimykset nousivat Helsingin seudun omakotiyhdistyksissä keskeiselle sijalle erityisesti niiden toiminnan myöhemmässä vaiheessa 1900-luvun lopulla, jolloin niiden keskeiset palveluihin ja infrastruktuuriin

liittyneet tavoitteet oli jo saavutettu, ja jolloin autoliikenteen ja rakennustoiminnan kasvu tekivät asuinympäristön rauhallisuuden puolustamisesta entistä ajankohtaisemman kysymyksen. Kuitenkin jo tätä ennen omakotiyhdistykset puuttuivat toiminnassaan sellaisiin ongelmiin, joiden koettiin uhkaavan asuinalueen rauhaa ja viihtyisyyttä.

Seuraavassa tarkastelen näitä pyrkimyksiä kahden esimerkin valossa, jotka sijoittuvat yhtäältä 1950–70-lukujen Pirkkolaan ja toisaalta 1950-luvun Malmille. Aineistona tässä ovat pääasiassa aikalaislähteet, lähinnä Pirkkolan omakotiyhdistyksen jäsenilleen jakama tiedotuslehti sekä Helsingin esikaupunkialueilla ilmestynyt Helsingin Ympäristölehti. Pirkkolan tapauksessa tulee esille, kuinka esikaupunkiympäristön kaupunkimaistuessaa asuinympäristön siisteyteen liittyneet esteettiset ja hygieeniset vaatimukset muuttuivat vähitellen tiukemmiksi ja kuinka paikallinen omakotiyhdistys toimi tässä asiassa asukkaiden valistajana. Malmille sijoittuvassa tapauksessa tulee puolestaan esiin se, kuinka paikalliset omakotiyhdistykset puuttuivat jo 1950-luvulla asuinalueen rauhallisuutta uhanneisiin ongelmiin. Toisaalta tapauksessa tulee esiin myös suuri ero verrattuna myöhempiin asuinympäristön rauhallisuutta koskeviin keskusteluihin, sillä kyseisessä 1950-luvun keskustelussa ongelmien lähteeksi nimettiin yksi tietty kansanryhmä – romanit. Kyseisessä keskustelussa oli muutenkin paljon piirteitä, joita nykypäivän näkökulmasta pidettäisiin syrjivinä ja rasistisina.

Pois maalaismaisista tavoista

Välirauhan aikana vuosina 1940–41 rakennettu Pirkkolan omakotialue oli jo syntyessään monessa suhteessa modernimpi kuin monet sitä ennen Helsingin ympäristöön syntyneet työväen esikaupungit. Itse asiassa se oli jopa modernimpi kuin sotien jälkeen rakennetut rintamamiesten omakotialueet. Vanhasta sääntelemättömän esikaupunkirakentamisen perinteestä poiketen Pirkkola nimittäin rakennettiin hyvin suunnitellusti Helsingin kaupungin toimesta. Rakentamisessa sovellettiin uudenaikaista elementtirakentamisen tekniikkaa, joka oli mahdollista Ruotsista lahjoituksena saatujen elementtiomakotitalojen ansiosta, joita tuotiin välirauhan aikana Pirkkolaan 150 kappaletta. Nämä talopaketit olivat ajan oloihin nähden hyvin edistyksellisiä, sillä niiden varustukseen kuuluivat muun muassa wc-kalusteet, sähköhellat ja keittiöiden pesupöydät. Talojen pystyttämisestä vastasi 400 kaupungin rakennustoimiston työmiestä sekä jokunen aliurakoitsija. Tosin talojen viimeistelytöistä joutuivat perinteiseen tapaan huolehtimaan asukkaat itse. Kaupunki myös rakensi alueelle heti alussa katu-, vesijohto- ja viemäriverkostot, mikä oli sekin aikakauden muihin pientaloesikaupunkeihin verrattuna poikkeuksellista. (Meurman 1991, 9–16.)

Kaikesta tästä edistyksellisyydestä huolimatta Pirkkolan uudet asukkaat – jotka olivat työväestöön tai alempaan keskiluokkaan kuuluneita lapsiperheitä, monet heistä Karjalan siirtoväkeä – joutuivat alueen alkuvuosina turvautumaan samanlaiseen omavaraistalouden harjoittamiseen, joka oli yleistä kaikissa muissakin tuon ajan esikaupungeissa. Vielä sodan jälkeen 1940-luvun jälkipuoliskolla Pirkkolan esikaupunkimiljööseen kuuluivat modernien omakotitalojen lisäksi ahkerasti viljellyt hyötyviljelmät sekä ympäristössä käyskennelleet siat, vuohet ja lehmät. Omavaraistalouden suuri merkitys näkyi myös

Pirkkolaan vuonna 1941 perustetun omakotiyhdistyksen toiminnassa, sillä sodan jälkeisinä pulavuosina eräs sen keskeisimmistä tehtävistä oli Pirkkolan asukkaiden elintarvikeomavaraisuuden tukeminen. Yhdistys nimittäin vuokrasi paikallisille asukkaille kahden aarin kokoisia viljelypalstoja maa-alueelta, jonka se oli saanut käyttöönsä Helsingin kaupungilta. Se myös huolehti näiden palstojen kyntämisestä ja äestämisestä, mihin tehtävään se palkkasi ulkopuolisen urakoitsijan. (Meurman 1991, 28; POYP 13.2.–20.10.1947.)

Kotitarveviljelyn tärkeästä roolista pirkkolalaisten elämässä kertoo myös se, että vuonna 1947 omakotiyhdistys kävi Helsingin kaupungin kanssa neuvotteluja siitä, että Pirkkolan asukkaat saisivat oikeuden myydä viljelyspalstojensa tuotteita vapaasti kaupungin toreilla. Nämä neuvottelut eivät kuitenkaan johtaneet toivottuun tulokseen, vaan torikauppiaaksi halunneiden pirkkolalaisten piti jatkossakin hankkia kaupungilta henkilökohtainen lupa torikaupan harjoittamiseen (POYP 27.6.1947, 17.9.1947). Toisaalta samana vuonna alkoi näkyä myös merkkejä siitä, että ajat olivat muuttumassa ja omavaraistalouden aikakausi läheni loppuaan. Keväällä 1947 Pirkkolan omakotiyhdistys joutui nimittäin informoimaan paikallisia asukkaita niistä uusista rajoituksista, joita kaupungin viranomaiset olivat asettaneet kotieläinten pitämiselle esikaupungeissa. Omakotiyhdistyksen johtokunnan pöytäkirjassa asiasta todetaan seuraavaa:

Pirkkolalaisille kotieläinten hoitajille päätettiin pylväsilmoituksilla ilmoittaa, että kanat, koirat, kissat, kilit, lehmät ja siat ym. on pidettävä rakennukseen suljettuina tai muuten huolehdittava siitä, etteivät ne pääse naapurien tonteille ja viljelyksille, koska muussa tapauksessa poliisiviranomaiset saattavat kieltää kotieläimien pitämisen koko Pirkkolan alueella.

POYP 27.3.1947

Nämä rajoitukset kertovat siitä, kuinka kaupunkimainen järjestys ja siihen liittyvät hygieeniset rajoitukset alkoivat tehdä tuloaan hiljattain kaupunkiin liitettyihin esikaupunkeihin. Ne myös ennakoivat paria vuotta myöhemmin tapahtunutta kotieläinten pitämisen kieltämistä, jonka myötä siat, vuohet ja lehmät katosivat lopullisesti niin Pirkkolan kuin muidenkin Helsinkiin liitettyjen esikaupunkien maisemasta (Meurman 1991, 20). Saman kohtalon näyttää kokeneen myös esikaupunkilaisten harjoittama kotitarveviljely, vaikka siihen eivät vaikuttaneetkaan mitkään kiellot. Jo 1950-luvulla omavaraistalouteen liittynyt keskustelu oli nimittäin kokonaisuudessaan lähes kadonnut Pirkkolan omakotiyhdistyksen pöytäkirjoista. Myös Pirkkolan vanhojen asukkaiden haastatteluissa omavaraistaloudesta puhuminen lakkaa keskustelun siirtyessä 1950-luvulle tai sen jälkeiseen aikaan (SKSÄ 61–69.1981). Kuten edellä on todettu, tämän muutoksen taustalla oli suomalaisen työväestön yleinen vaurastuminen, joka oli jo 1950-luvun alkuun mennessä ratkaisevasti vähentänyt omavaraistalouden taloudellista merkitystä. Tästä ajankohdasta eteenpäin Pirkkolan asukkaiden suhtautumista asuinympäristöönsä eivät enää hallinneet omavaraisuuteen ja taloudelliseen selviämiseen liittyneet näkökohdat. Sen sijaan etusijalle nousivat ympäristön rauhallisuuteen ja sen kauneuteen ja siisteyteen liittyneet esteettiset seikat.

Kuva 24 Pirkkolaa vuonna 1954 (Helsingin kaupunginmuseo, P.-O. Jansson).

Pirkkolan omakotiyhdistyksen jäsenilleen jakamassa tiedotuslehdessä tämä muutos näkyi ensimmäisen kerran syksyllä 1950, jolloin pirkkolalaisten kotipihat joutuivat lehdessä julkisen kritiikin ja keskustelun kohteeksi. Tosin aloitteellisena osapuolena tässä keskustelussa ei ollut kukaan Pirkkolan asukas, vaan työnsä puolesta Pirkkolassa liikkunut Helsingin kaupungin puutarhaneuvoja. Tiedotuslehteen lähettämässään kirjoituksessa hän kehui Pirkkolaa pääsääntöisesti viehättäväksi ja jopa idylliseksi omakotialueeksi, jossa selvästikin asui monia kauneutta vaalivia ihmisiä. Häntä kuitenkin häiritsi se ikävä kontrasti, jonka muutamat hoitamattomat pihamaat hänen mielestään aiheuttivat muuten hyvin hoidetussa ympäristössä. Näiden ymmärtämättömien tai välinpitämättömien asukkaiden laiminlyönnit uhkasivat hänen mukaansa pilata sen idyllin, jonka asukkaiden kunnollinen enemmistö oli saanut aikaan uurastuksellaan:

Kun pirkkolalainen ja Pirkkolassa kävijä avoimin silmin käyskentelee alueella, niin hän ei voi olla panematta merkille kuinka kauniita puutarhoja alueella on, toiset aivan esimerkillisen hyvin hoidettuja. Nähdään puutarhoja, joihin on uhrattu työtä, vaalitaan kukkia, hoidetaan nurmikat ja hyötykasvit. On aivan mestarillisesti leikattuja pensasaitoja, runsasmarjaisia mansikkamaita jne. Mutta sitten nähdään, aivan kuin iskuna vasten kasvoja, hoitamaton alue, johon on joskus istutettu omenapuitakin ja koristekasveja, mutta jotka nyt kituen kasvavat rehevän rikkaruohon keskellä. Edelleen nähdään pihamaita, joissa on kaikenlaista törkyä jäännöksenä kanalan pitoajoilta. Tämän kaiken näemme. Murheellisina ajattemme, että eikö näiden talojen asujaimilla ole puhtauden tai kauneuden kaipausta, eivätkö he ota esimerkkiä hoidetuista puutarhoista?

POYT 2.10.1950

Esteettisten haittojen lisäksi puutarhaneuvoja näki hoitamattomissa pihoiissa eräänlaisen hygieenisen ongelman, sillä niillä kasvaneet rikkakasvit levittivät hänen mukaansa siemeniä ympäristöönsä ja tällä tavoin "saastuttivat" myös alueen hyvin hoidettuja pihvoja. Ensisijaisesti hän näki ongelman korjaamisen olevan kyseisten tontinomistajien omalla vastuulla. Kuitenkin, mikäli ongelma ei muuten korjaantuisi, hän näki mahdollisena ratkaisuna myös yhteisöllisen välintulon, jossa Pirkkolan omakotiyhdistys voisi toimia aktiivisena, yhteisön jäseniä kontrolloivana osapuolena. Sanatarkasti hänen ehdotuksensa kuului: "Jos ei lähiaikoina, tämän julkaisun jälkeen, näitä meille jokaiselle tunnettuja hoitamattomia palstoja puhdisteta, niin yhdistys kerätköön jäsenistään talkooväkeä, ja näin yhteisvoimin puhdistetaan palstat."

Samassa tiedotuslehden numerossa julkaistiin myös vastine puutarhaneuvojan kirjoitukselle. Omakotiyhdistyksen johtokunnan jäsenen Valto Mäntysalon kirjoittamasta vastineesta käy ilmi, että yhdistyksen näkemys ongelman luonteesta ja erityisesti sen syyllisistä oli varsin erilainen kuin kaupungin puutarhaneuvojalla. Mäntysalo aloitti kirjoituksensa sarkastiseen sävyyn:

Lähdin siis kierrokselle ja aloitin Kaarelantieltä, koska olin kuullut kuiskailuja mm. siellä olevista hoitamattomista palstoista. Kuljin tien päähän ja en nähnyt yhtään hoidettua palstaa koko Kaarelantiellä. Aivan oikein, ei yhtään hoidettua palstaa. Kyllä minä olin liikkeellä auringon ollessa korkealla ja sitä paitsi olin varustettu näkökykyäni auttavin optillisin välinein, mutta tämä oli tulos. Älkää nyt silti nostako niskavillojanne hyvät kaarelantieläiset ja lyökö heti tavatessamme, sillä en minä nähnyt yhtään hoitamattomaksi palstaa. En nähnyt yleensä koko palstoja, koska Helsingin kaupunki on ilmeisesti ryhtynyt Teidän palstojenne edessä suorittamaan jotain rikkaruohojen, lepikköjen ja pajukkojen koeviljelystä. Ja täytyy myöntää kaupungin kerrankin onnistuneen erinomaisesti, sillä niin rehevää oli viljelys, etten moista ole muualla nähnyt.

POYT 2.10.1950

Mäntysalon mukaan Pirkkolan siisteysongelmien pääsyyllinen oli siis Helsingin kaupunki, eli se sama taho, jota pirkkolalaisia kritisoinut puutarhaneuvoja itse edusti. Sen sijaan siivottomien yksityistonttien ongelman hän jätti kirjoituksessaan hyvin vähälle huomiolle. Hän kuittasi tämän ongelman huumorilla sekä toteamalla, että niihin liittynyt esteettinen haitta oli joka tapauksessa niin pieni, että se kirjaimellisesti jäi kaupungin aiheuttaman isomman esteettisen haitan varjoon. Ja mitä tulee puutarhaneuvojan ajatukseen, että omakotiyhdistys ryhtyisi talkoovoimin siistimään asukkaiden huonosti hoidettuja pihvoja, niin sitä Mäntysalo ei suostunut kommentoimaan sanallakaan. Luultavasti tämä vaikeneminen johtui siitä, että hän näki tämän tyyppisen "talkooavun" olevan nöyryyttävää toisten ihmisten asioihin puuttumista ja siten uhka paikalliselle naapurisovulle. Tähän ainakin viittaa hänen vihjauksensa, että toisten kotipihojen julkinen arvosteleminen voisi johtaa vaaralliselle, naapurisopua rikkovalle tielle: "Älkää nyt silti nostako niskavillojanne hyvät kaarelantieläiset ja lyökö heti tavatessamme..."

Seuraavan kerran asuinympäristön kauneus ja siisteys nousivat näkyvästi esiin Pirkkolan omakotiyhdistyksen tiedotuslehdessä keväällä 1952, jolloin lehdessä kirjoitettiin lähestyviin olympiakisoihin liittyneistä niin kutsutuista olympiatalkoista. Yhdistys oli

päättänyt ryhtyä näihin talkoisiin saatuaan Helsingin kaupungilta asiaa koskevan kiertokirjeen, jossa se kehotti kaikkia liitosalueen esikaupunkeja siistimään ympäristönsä tulevien olympialaisten arvoiseen kuntoon. Tällä kertaa kaupungin taholta tulleeeseen pyyntöön ei suhtauduttu yhdistyksessä väheksyvästi, vaan se edellytti että sekä pirkkolalaiset yksilöinä että koko Pirkkola yhteisönä kantavat asiassa kortensa kekoon. Tiedotuslehdessä todettiin, että oli ilman muuta

luonnollista, että jokainen tontinhaltija huolehtii oman alueensa siistimisestä ja muusta mahdollisesta kunnostamisesta, mutta Pirkkolassa on alueita, mitkä eivät kuulu kenenkään yksityisen hallintaan ja siistintävelvollisuuteen. Tällaisia alueita ovat esim. Pakilantien vierustat ja Pirkkolan läpi virtaavan puron vierustat. Nämä alueet ovat jo kauan olleet vailla vähäisintäkin siistimistä – vieläpä niitä on käytetty kaatopaikkoinakin – ainakin aikaisemmin. Kaupungin puhtaanapitolaitoksella on työtä enemmän kuin se jaksaa tehdä, eikä yhdistyksellämme ole varoja siihen, että puhdistustyöt teetettäisiin palkatuin työvoimin. [...] Näin ollen ei ole muuta keinoa kuin talkotoimintaan ryhtyminen, mikä keino on aikaisemminkin osoittautunut tulokselliseksi.

POYT 10.5.1952

Olympiakisat olivat tietysti poikkeustapaus, mutta samantapaisia esikaupunkien siistimis- ja kaunistamiskampanjoita järjestettiin Helsingin ympäristössä yleisemminkin 1950- ja 1960-luvuilla. Tämä näkyy Helsingin esikaupunkialueilla tuohon aikaan ilmestyneistä sanomalehdistä, joissa uutisoitiin toisinaan esikaupunkien välisistä omakotikotipihojen kauneuskilpailuista. Kuten oli ollut jo olympiavuonna järjestettyjen talkoiden kohdalla, tässä keskustelussa oltiin erityisesti huolestuneita siitä, miltä Helsingin esikaupungit näyttivät ulkopuolisten matkailijoiden ja vierailijoiden silmissä. Tärkeää oli erityisesti se, että maan pääkaupungin osaksi liitetyillä esikaupunkialueilla ei näytetty takapajuisilta eikä rapistuneilta. Kauneuskilpailuissa huonosti menestyneiden alueiden, kuten Malmi-Tapanilan, oli lehtikirjoitusten mukaan syytä ottaa asiasta opikseen ja ryhtyä kohentamaan rapistunutta ilmettään. (HY 12.1.1952; 21.4.1956; 12.5.1956; 27.9.1958; Helsinki-lehti 31/1967.)

Olympiavuoden jälkeen Pirkkolan omakotiyhdistyksen tiedotuslehdessä seurasi pitkä tauko, jolloin ympäristön siisteyteen liittyneitä kysymyksiä ei siinä juuri käsitelty. Kun asiaan viimein palattiin lehdessä 1960-luvun alussa, oli omakotiyhdistyksen linjassa havaittavissa selvä tiukentuminen verrattuna 1950-luvun alun tilanteeseen. Nyt asukkaiden vastuuta asuinympäristössä ilmenneestä siivottomuudesta ei enää yritetty vähätellä, vaan sen sijaan todettiin avoimesti, että myös heidän omassa toiminnassaan oli parantamisen varaa. Samalla asukkaita valistettiin luopumaan niistä vanhanaikaisista tavoista, joissa lähiympäristöä oli hyödynnetty muun muassa kaatopaikkana, ja omaksumaan sen sijaan nykyaikaisempi ja kaupunkimaisempi suhtautumistapa asuinympäristöön. Esimerkiksi seuraavassa vuonna 1963 julkaistussa kirjoituksessa asukkaita kehoitettiin kiinnittämään entistä suurempaa huomiota talojensa ja puutarhojensa siisteyteen sekä välttämään ympäristön roskaamista. Perusteena näille vaatimuksille oli Pirkkolan lähiympäristön kaupungistuminen, minkä vuoksi alue oli nyt paljon näkyvämmällä paikalla kuin ennen. Näin ollen entisiin maalaismaisen huolettomiin tapoihin ei ollut enää varaa:

Pirkkolan läheisyyteen rakennetaan kerrostaloja kymmenittäin ja toiselle puolelle valmistellaan suurta urheilukeskusta. Kaikki nämä tulevat aiheuttamaan mm. sen, että se parin vuosikymmenen takainen maalaiselämän tuntuinen rauhallisuus siirtyy muistojen joukkoon [...] Lisäksi se vaatii meitä entistä paremmin kiinnittämään huomiotamme talojemme kunnossapitoon, tonttiemme ja kasvitarhojemme hoitoon ja ennen kaikkea siisteyteen. [...] Mitä yleensä siisteyteen tulee, niin meidän on tunnustettava, että kaikin kohdin eivät asiat ole vailla moitteen sijaa. [...] Savukeaskien, karamellipapereiden ja kesäisin jäätelökääreiden teille ja teiden vieriin jättäminen on niin tavallinen tapa, ettei siihen kannata tässä yhteydessä paremmin kajota, mutta siivottomuudessa voidaan mennä niinkin pitkälle, että keskuslämmitysuuneissa muodostuva tuhka levitellään yleiseksi kulkuväyläksi tarkoitetulle kadulle. Sellaisesta tavasta olisi ehdottomasti luovuttava.

POYT maaliskuu 1963

Toisissa tiedotuslehden kirjoituksissa Pirkkolan asukkaita valistettiin muun muassa kaupungin puhtaanapitolaitoksen uudesta jätteidenkeruujärjestelmästä, jonka toivottiin tuovan ratkaisun aluetta vaivanneeseen siivottomuuteen. Samoin asukkaita valistettiin siitä, ettei kotitalousjätteitä saanut viedä linja-autopysäkkien roska-astioihin, koska nämä oli tarkoitettu ainoastaan linja-autoa odottelevien ihmisten pikkuroksille. Kirjoituksissa puututtiin myös vanhanaikaiseen tapaan viedä romutavaroita lähimetsiin. Tämä oli erityisen tuomittavaa sen vuoksi, etteivät Pirkkolan lähimetsät olleet enää pelkkää tavallista metsää vaan kaupungin hoitamaa urheilu- ja virkistyspuistoa. (POYT joulukuu 1963; syyskuu 1965; 12.3.1968; 2/1973.) Myös vanhoilta ajoilta periytynyt tapa kasata kotitalousjätteitä takapihojen tunkioille sai lehdessä tuomion:

Ei ole ollenkaan harvinaista, että täällä tavataan tonttien kulmilla olevia jätetasoja, jotka ovat kiistattomia todistuksia vallitsevasta epäsiisteydestä. Mätänevien keittiöjätteiden säilyttäminen avoimilla paikoilla ei ole ollut sallittua pitkiin aikoihin, mutta valvonta on ollut leväperäistä.

POYT 12.3.1968

Ympäristön siisteyteen liittyneiden asioiden lisäksi Pirkkolan omakotiyhdistyksen lehdessä keskusteltiin jonkin verran myös järjestyshäiriöistä, vaikka nämä muodostivatkin hyvin pienen ongelman tällä varsin rauhallisella pientaloalueella. Järjestysongelmien vähäisyydestä kertonee jotain se, että 1940-luvun lopulla jotkut omakotiyhdistyksen jäsenet pitivät puutarhavarkauksia sen arvoisena ongelmana, että sen vuoksi Pirkkolaan olisi pitänyt perustaa erityinen asukasvartio pitämään varkaita loitolla (POYT 6.10.1948). 1960-luvulla Pirkkola näyttää olleen edelleen varsin rauhallista aluetta, vaikka ilkeälaatua ja mopohurjastelua olikin alkanut esiintyä sen viereen perustetussa urheilupuistossa (POYT maaliskuu 1967). 1970-luvun alussa Pirkkolan omakotiyhdistyksen lehdessä nostettiin uudelleen esiin ajatus vapaaehtoisen asukasvartion perustamisesta – tosin tällä kertaa ehdotuksen syynä eivät olleet kasvimaavarkaat vaan aivan oikeat murtovarkaat, joita oli alkanut liikkua alueella aiempaa enemmän (POYT 3/1973).

"Mustalaisprobleema"

Pirkkolaan verrattuna asuinympäristön rauhallisuutta uhanneet järjestyshäiriöt korostuivat paljon enemmän siinä keskustelussa, jota käytiin 1950-luvulla Malmin seudulla. Tässä keskustelussa asukkaiden tyytymättömyys ja valitukset kohdistuivat ennen muuta romaneihin, joiden lukumäärä oli alkanut Helsingin ympäristössä selvästi kasvaa toisen maailmansodan jälkeen. Romaniasutusta oli syntynyt erityisesti Malmille, josta Helsingin kaupungin huoneenvuokralautakunta oli vuokrannut vanhoja (ja yleensä hyvin huonokuntoisia) asuinhuiloita Karjalasta paenneille evakkoromaneille. Lisäksi ainakin Puistolaan sekä Helsingin ja Espoon rajalla sijaitsevaan Mäkkylään oli syntynyt sotien jälkeen romanien teltta- ja hökkelikyliä. Yhteensä Helsingin ympäristön romaniasutuksissa arvioidaan olleen 1950-luvulla noin 250–400 enemmän tai vähemmän pysyvää asukasta. (Pulma 2000, 229–241; Tervonen 2012.)

Valtaväestöön kuuluneita esikaupunkilaisia häiritsi romanien outona ja epäsosiaalisena pidetty elämäntapa, johon yhdistyi erilaisia ikäviä lieveilmiöitä, kuten laitonta viinanmyyntiä ja puukkotappeluja. Myös romanien kurjat asuinolot vahvistivat kielteistä suhtautumista. Romaneita syytettiin myös joutilaisuudesta ja sosiaaliavustusten metsästämisestä, eikä heidän perinteisiä elinkeinojaan, hevoskauppaa ja povaamista, pidetty kunniallisina ammatteina vaan ne rinnastettiin lähinnä ihmisten petkuttamiseen. Tämäntyyppiset näkemykset olivat ainakin vallalla Helsingin esikaupungeissa ilmestyneessä Helsingin Ympäristölehdessä, jonka keskusteluissa asennoituminen romaneita kohtaan oli enimmäkseen hyvin kielteistä ja avoimen rasistista, vaikka siinä esitettiin myös joitakin romaneihin myötätuntoisesti suhtautuneita puheenvuoroja.⁵ Keskustelulle melko tyypillistä näkemystä edustaa seuraava mielipidekirjoitus keväältä 1952, jonka otsikkona oli ytimekkäästi "Mustalaisprobleema":

Mustalaisista eli finimmin sanottuna romaaneista on Malmin seuduille muodostunut varsinainen maanvaiva. Tietenkin heidän joukossaan on kunnollisiakin yksilöitä, mutta noin yleisperiaatteena ottaen ei heikäläisistä erityisen hyvää ole sanottavaa. Suuri osa heistä saa pääasiallisen ansionsa vähemmän valoa sietävistä touhuista, joista alkoholin myynti lieenee yleisin. [...] Mustalaisten elämäntyylillä on varsin huomattavasti toisenlainen kuin tavallisen meikäläisen, ja siksi eivät rodut tunnu oikein sopeutuvan yhteiselämään ahtaissa asutuskeskuksissa. [...] Luulisi viranomaistenkin käsittävän asian ja edes yrittävän tehdä jotakin tilanteen helpottamiseksi. Luultavasti tilannetta ei kuitenkaan helpoiteta ainakaan sillä, että esimerkiksi asumisessa annetaan mustalaisille etuoikeus. Ei ainakaan tavallinen järki sellaista käsitä.

Helsingin Ympäristölehti 17.5.1952

Keskustelussa Malmin asukkaat toivat esiin tyytymättömyytensä siihen, että juuri heidän asuinalueensa oli valikoitunut "mustalaiskeskukseksi", samaan aikaan kun Helsingin muissa kaupunginosissa ja esikaupungeissa romaneja ei juuri näkynyt. Eräs keskustelija

---

⁵ Aiheesta keskusteltiin ainakin seuraavissa Helsingin Ympäristölehden numeroissa: 31.5.1947, 8.4.1950, 13.5.1950, 17.5.1952, 24.4.1954, 27.11.1954, 4.12.1954, 24.4.1956, 5.5.1956, 7.6.1956 ja 18.8.1956.

viittasi tässä yhteydessä myös Malmin maineeseen, joka oli kansalaissodan tapahtumien jäljiltä ollut aikoinaan hyvin huono. Sittenkin tämä asia oli hänen mukaansa parantunut ja Malmi siistiytynyt ja rauhoittunut, mutta nyt alueen kasvava romaniväestö näytti tehneen Malmin maineeseen uuden särön (HY 8.4.1950).

Aikansa tilannetta seurattuaan asiaan puuttui myös Malmin seudun kiinteistöyhdistys. Vuonna 1956 se lähetti valtioneuvostolle romaneita koskevan valituskirjelmän, jonka sisältöä selostettiin yksityiskohtaisesti Helsingin Ympäristölehdessä 5.5.1956 sekä Helsingin Sanomissa 8.8.1956. Kirjelmässä yhdistys toi esiin Malmilla sotien jälkeen suuresti kasvaneen romanasutuksen, jonka seurauksena paikkakunnasta oli muodostunut "tunnettu mustalaiskeskus". Siinä myös korostettiin sitä monenlaista "haittaa ja harmia", jota romaneista oli koitunut alueen valtaväestölle. Esimerkkinä tästä mainittiin romanien epäsäännöllinen ja työtä vieroksuva elämäntapa, heidän harjoittamansa kerjuu ja viinan salakauppa sekä heidän asuinpaikkojensa törkyisyys ja epäjärjestys. Ongelman ratkaisukeinoja pohtiessaan yhdistys piti toivottavana, että

kaikki epäsäännöllistä ja joutilasta elämää viettävät mustalaiset saataisiin säännöllisten elämäntapojen pariin. Ennen kaikkea pidetään toivottavana, että heitä sijoitettaisiin Malmilta myös muille paikkakunnille, jotta Malmin ei yksin tarvitsisi kantaa lähinnä heimon epäsosiaalisesta aineksesta aiheutuvia hankaluuksia. Rauhallisia ja työtä pelkäämättömiä mustalaisia vastaan ei malmilaisilla ole mitään, mutta valitettavasti on tällaisten mustalaisten osuus ainakin Malmilla varsin vähäinen. Parasta olisi, jos mustalaisille löydettäisiin jostakin sopiva erityisesti heitä varten tarkoitettu asuntoalue, jossa he voisivat elää omaa, toivottavasti vähitellen järjestetyn yhteiskunnan puitteisiin sopivaa elämäänsä muita ihmisiä häiritsemättä.

Helsingin Ympäristölehti 5.5.1956

Ajatus romaneille sopivasta ja "erityisesti heitä varten tarkoitettusta asuntoalueesta" ei ollut Malmin kiinteistönomistajien omaa keksintöä. Sen taustalla oli valtioneuvoston vuonna 1953 asettaman niin kutsutun Mustalaiskomitean ehdotus, jonka mukaan Suomeen pitäisi Norjan mallin mukaisesti perustaa erityisiä romanikyliä, joissa nämä oppisivat valvotuissa olosuhteissa elämään "normaalin yhteiskunnan" tavoilla. Muutenkaan tässä keskustelussa ilmennyt kielteinen asenne romaneita kohtaan ei ollut mikään Malmin seudun asukkaiden erityispiirre, sillä samanlainen asenne leimasi 1950-luvulla yleisesti suomalaista yhteiskuntaa aina valtiovaltaa myöten. Naapureiden nyreä suhtautuminen lähistölle syntyneisiin romanasutuksiin oli tavanomaista eri puolilla Suomea, niin kuin oli myös romaneihin kohdistunut kielteinen lehtikirjoittelu sekä paikallisten omakoti- ja asukas-yhdistysten romaneista tekemät valitukset. Joissakin maaseutuyhteisöissä romaneita jopa karkotettiin asuinpaikoistaan väkivaltaisesti, omankädenoikeuteen turvautuen. (Friman-Korpela 2012; Tervonen 2012.)

Toisaalta on muistettava, että yllä kuvatussa Helsingin Ympäristölehden keskustelussa suhtautuminen romaneihin ei ollut yksiselitteisen kielteistä. Jyrkimmissäkin kirjoituksissa sanomaa yleensä lievennettiin mainitsemalla, että romaneissa oli myös täysin kunnollista väkeä. Lisäksi eräissä vanhan Malmin elämää kuvaavissa muistelmissa romanien ja valtaväestön suhteista annetaan huomattavasti myönteisempi kuva kuin yllä kuvatusta

sanomalehtikeskustelusta voisi päätellä (Laurila 1984, 140; Malmin Kuvalehti 1993, 28–30; Parikka 1987, 3). Tämä voi tietenkin osittain johtua muisteluun liittyvästä nostalgiasta ja menneisyyden kaunistelusta, mutta se myös muistuttaa siitä, etteivät kiivaat lehtikirjoitukset välttämättä kerro koko totuutta siitä, mitä asukkaiden enemmistö koki ja tunsu arkisissa kohtaamisissaan romanien kanssa.

Joka tapauksessa jo 1960-luvulla asenteet romaneita kohtaan muuttuivat selvästi suvaitsevaisemmiksi. Samalla asiaa koskeneesta julkisesta keskustelusta katosivat siihen aiemmin liittyneet avoimen rasistiset piirteet. Lisäksi romanit alkoivat nyt itsekin ottaa aktiivisemmin osaa heitä koskeneeseen julkiseen keskusteluun ja saamaan jalansijaan heitä koskeneessa päätöksenteossa. Tämän jälkeen edellä mainittujen romanikylien kaltaisiin karkeisiin ja syrjiviin ratkaisuihin ei ollut enää paluuta. Yhteiskunnan kiinnitettyä entistä suurempaa huomiota romanien asunto-ongelmiin myös romanien hökkeliäsetukset katosivat Helsingin ympäristöstä 1970-luvulla. (Friman-Korpela 2012; Pulma 2000, 229–241; Tervonen 2012.) Myös Helsingin Ympäristölehdessä ja Malmin seudun kiinteistöyhdistyksessä romanien vastainen kampanjointi näyttää jääneen pian unohduksiin. Vuonna 1997 ilmestyneessä Malmin kiinteistönomistajien yhdistyksen historiaa käsitelleessä artikkelissa hämmästeltiin, että yhdistys oli joskus ottanut tällä tavoin kantaa romaneita vastaan. Samalla artikkelissa kuitenkin muistutettiin, että vaikka vastaavien ehdotusten tekeminen olisi 1990-luvulla ollut jo täysin sopimatonta, niin 1950-luvulla "se oli kuitenkin elävää todellisuutta ja asiaa käsiteltiin yhdistyksen kokouksissa useita kertoja" (Ekholm 1997).

8 Asuinympäristön rauhallisuus ja sen puolustaminen

8.1 Kaupungistumista ja keskiluokkaistumista

Syntyäkseen 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla Helsingin ympäristön vanhat pientaloesikaupungit kasvoivat peltojen ja metsien keskelle, alueelle joka oli monessa suhteessa vielä täysin maaseutua, vaikka sijaitsikin suurkaupungin läheisyydessä. Vuosien saatossa ne toki itse muuttivat tätä ympäristöä kaupunkimaisempaan suuntaan, mutta eivät sittenkään kovin nopeasti eivätkä kovin ratkaisevasti. Vielä 1950- ja 60-luvuille sijoittuvissa kuvauksissa – esimerkiksi edellisessä luvussa siteeratuissa vanhoissa sanomalehtikirjoituksissa – Helsingin ympäristön vanhat pientaloesikaupungit vaikuttivat varsin maalaismaisilta paikoilta. Myös niiden asukkaita tuolloin puhuttaneet ongelmat olivat luonteeltaan maalaismaisia; toisin sanoen heitä ärsytti ennen kaikkea heidän asuinalueitaan leimannut takapajuisuus ja kaupunkimaisten palveluiden ja infrastruktuurin puute.

1900-luvun loppua kohti tultaessa tämä tilanne alkoi kuitenkin muuttua kiihtyvällä vauhdilla. Ensimmäisen kerran jo 1950-luvulla joidenkin pientaloesikaupunkien asukkaat saivat huomata, että kaupunki oli ulottumassa heidän ennen niin maalaismaiseen ympäristöönsä, kun heidän asuinalueidensa läheisyyteen alkoi kohota uusia ja aivan toisenlaista rakentamisen mittaluokkaa edustaneita kerrostalolähiöitä. Seuraavien vuosikymmenten aikana nämä kokemukset muuttuivat koko ajan yleisemmiksi, kun lähiörakentaminen levisi yhä laajemmalle Helsingin ympäristöön. Uusien lähioiden mukana seurasi myös muuta kaupungistumista, kuten uusia katuja ja pääkaupunkiseutua halkoneita leveitä moottoriteitä, teollisuus- ja varastoalueita, automarketteja, monenlaisia julkisten palveluiden rakennuksia sekä uusia pientalo- ja rivitaloalueita. Kaiken tämän kehityksen seurauksena tutkimani vanhat pientaloalueet eivät 1900-luvun lopulla enää sijainneet Helsingin seudun rauhallisella reuna-alueella peltojen ja metsien keskellä, vaan voimakkaasti laajentuneen metropolialueen sisällä.

Väestötilastojen valossa tätä kehitystä voidaan tarkastella **Taulukosta 6**, jossa on kuvattu pääkaupunkiseudun kuntien väkiluvun kehitys vuosina 1950–2000. Siitä näkyy myös se, kuinka väkiluku on kasvanut Helsingin esikaupunkivyöhykkeellä suhteessa kantakaupunkiin. Taulukosta voidaan havaita, että 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla Helsingin seudun väestönkasvu painottui hyvin voimakkaasti esikaupunkivyöhykkeelle; ensin Helsinkiin kuuluneille liitosalueille ja myöhemmin sen ulkopuolelle Espooseen ja Helsingin maalaiskuntaan/Vantaalle. Itse asiassa kantakaupungin väkiluku väheni selkeästi koko tämän kauden ajan lukuun ottamatta 1990-luvulla tapahtunutta käännettä. Tutkimuksessa tarkasteltavien vanhojen pientaloesikaupunkien kannalta taulukon sanoma kiteytyy Helsingin esikaupunkivyöhykkeen (pääkaupunkiseutu miinus Helsingin kantakaupunki) väkilukua kuvaavissa luvuissa. Niiden mukaan esikaupunkivyöhykkeen väestö kasvoi 1900-luvun jälkipuoliskolla 7,5-kertaisesti, noin 100.000 asukkaasta 750.000 asukkaaseen. Samalla esikaupunkivyöhykkeellä asuneen väestön osuus koko pääkaupunkiseudun väestöstä kasvoi 26 prosentista 82 prosenttiin. Tämä kuvaa hyvin sitä,

miten vanhojen pientaloesikaupunkien ympäristö muuttui maalaismaisesta Helsingin reuna-alueesta kaupunkimaiseksi metropolialueeksi.

Taulukko 6. *Helsingin seudun väkiluvun kehitys vuosina 1950–2000 (lähteet: Helsingin seudun aluesarjat -tietokanta (<http://www.aluesarjat.fi/>); EKT V 2006; HKTV 1951, 1960, 1970, 1980; VKTV 2006).*⁶

	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Helsinki	368519	448315	523677	483675	490872	551123
Kantakaupunki	295497	268712	220978	169086	154029	167721
Esikaupungit	62631	164813	286069	303146	328804	363550
Esikaupunkien väestöosuus	17 %	38 %	56 %	64 %	68 %	68 %
Vantaa/Helsingin mlk	14976	41906	72215	129918	152263	176386
Espoo	22878	53042	92655	133835	169833	209667
Kauniainen	2406	2655	6108	7027	7897	8549
Koko pääkaupunkiseutu	408779	545918	694655	754455	820865	945725
Esikaupunkivyöhyke	102891	262416	457047	573926	658797	758152
Osuus pk-seudun väestöstä	26 %	49 %	67 %	77 %	81 %	82 %

Helsingin ympäristön kaupungistuminen näkyi myös joidenkin vanhojen esikaupunkien sisällä, siten että ne käytännössä menettivät aiemman luonteensa pientaloalueina. Tällaisia alueita olivat ensinnäkin Malmi, Tikkurila ja Leppävaara, joista kehittyi 1900-luvun lopulla merkittäviä alueellisia palvelukeskuksia mittavine julkisine ja kaupallisine palveluineen. Niiden keskusalueilta vanha pientalomiljöö sai väistyä 1960–80-luvuilla alkaneen kerrostalorakentamisen myötä; tosin niiden reuna-alueilla pientalot säilyivät edelleen hallitsevana talotyyppinä. Kerrostalojen lisäksi kaupungistuminen näkyi näiden alueiden voimakkaana väestönkasvuna sekä kehittyvinä palveluina, joihin kuului mm. suuria kouluja, terveyskeskuksia, uimahalleja ja monenlaisia pienempiä ja suurempia kauppaliikkeitä. Vuosisadan lopulla niiden kaupunkimaisuuden tuntua lisäsivät edelleen yhä tiiviimpi kerrostalorakentaminen, keskuskortteleihin avatut uudet ostoskadut sekä nykyaikaiset katetut kauppakeskukset. Tämän suuntainen kehitys oli kuitenkin tietyllä tapaa luonnollista jatkoa Malmin, Tikkurilan ja Leppävaaran kehitykselle, sillä kaikki

⁶ Taulukossa Esikaupunkivyöhyke on yhtä kuin pääkaupunkiseutu miinus Helsingin kantakaupunki. Helsingin kantakaupungin ja esikaupunkien väestöä kuvaavista luvuista puuttuvat ne helsinkiläiset, joille ei ole lähteenä olevissa tilastoissa määritetty tarkkaa asuinpaikkaa. Näiden lukumäärä vaihtelee eri vuosina 8000 ja 20.000 henkilön välillä. Nämä henkilöt on jätetty pois myös esikaupunkivyöhykkeen väkilukua kuvaavista luvuista sekä esikaupunkivyöhykkeen ja Helsingin esikaupunkien väestöosuuksia kuvaavista suhdeluvuista.

kolme olivat jo ennestään olleet ympäristössään merkittäviä palvelukeskuksia. (Maisala 2011b; Pirkkamaa 1989, 8–11; Vasara 2000, 282–289.)

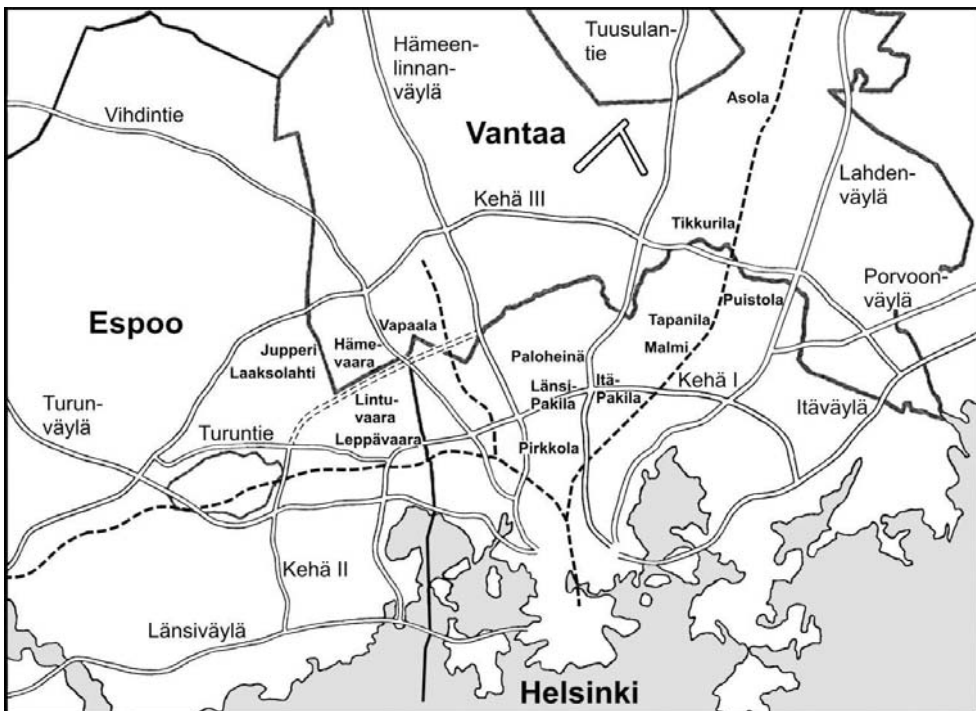
Näiden kolmen lisäksi oli myös muita vanhoja pientaloesikaupunkeja, jotka muuttuivat luonteeltaan kerrostaloalueiksi. Tutkimuksen alussa mainituilla Haagan, Munkkiniemen ja Lauttasaaren alueilla tämä tapahtui jo hyvin varhaisessa vaiheessa, 1950-luvulla tai jopa sitä aiemmin. 1970-luvulla hyvin äkillisen ja totaalisen muodonmuutoksen koki Helsingin kantakaupungin vieressä sijainnut Pasilan vanha esikaupunki, joka tuolloin purettiin ja sen tilalle rakennettiin nykyinen Länsi-Pasilan kaupunginosa. Länsi-Pasilan nykyisten kerrostalojen ja toimistotalojen lomaan jätettiin ainoastaan muutama vanha puutalo muistuttamaan alueen aikaisemmasta miljööstä. Myös Pukinmäki koki 1970-luvulla samantapaisen rajun muodonmuutoksen. Tosin Pukinmäkeen jäi hieman enemmän pientaloasutusta jäljelle kuin Pasilaan, mutta siitä huolimatta alue muuttui perusilmeeltään tiivistä rakennetuksi kerrostalolähiöksi. Myös vanhassa Oulunkylässä kerrostalot alkoivat hallita ympäristöä 1960-luvulla alkaneen uudisrakentamisen seurauksena. (Hakkarainen 1985; Harmo 1987, 228–235; Rekola & Tuomisto 1995, 158–160.)

Kuva 25 Kehityksen paikallisia vaikutuksia: Tuusulanväylää rakennetaan Pakilan halki vuonna 1966 (Helsingin kaupunginmuseo, Studio B. Möller).

Monilla muillakin tässä tutkimuksessa esiintyvillä pientaloalueilla tapahtui 1900-luvun jälkipuoliskolla kerrostalorakentamista tai kerrostaloja ainakin rakennettiin niiden läheisyyteen. Edellä mainituista alueista poiketen ne kuitenkin säilyivät perusluonteeltaan

pientaloalueina. Tosin niidenkin rakennuskanta tiivistyi huomattavasti tonttien lohkomisen sekä uuden pientalo- ja rivitalorakentamisen ja toisinaan myös kerrostalorakentamisen seurauksena. Lisäksi niiden ympäristö muuttui aiempaa kaupunkimaisemmaksi lähistölle rakennettujen kerrostaloalueiden, uusien moottoriteiden ja muun kaupungistumisen seurauksena. Tutkimuksen loppuosassa tarkasteluni keskittyy juuri näihin pientaloalueina säilyneisiin esikaupunkeihin. Erityisesti siinä ovat esillä Espoon Lintuvaara (entinen Harakka) ja Jupperi, Vantaan Vapaala (entinen Friherrs) sekä Helsingin Puistola ja Tapanila, joista kaikista on saatavilla melko runsaasti 1900-luvun lopulle sijoittuvaa aineistoa näillä alueilla toimivien omakotiyhdistysten julkaisemien asukaslehtien ansiosta.

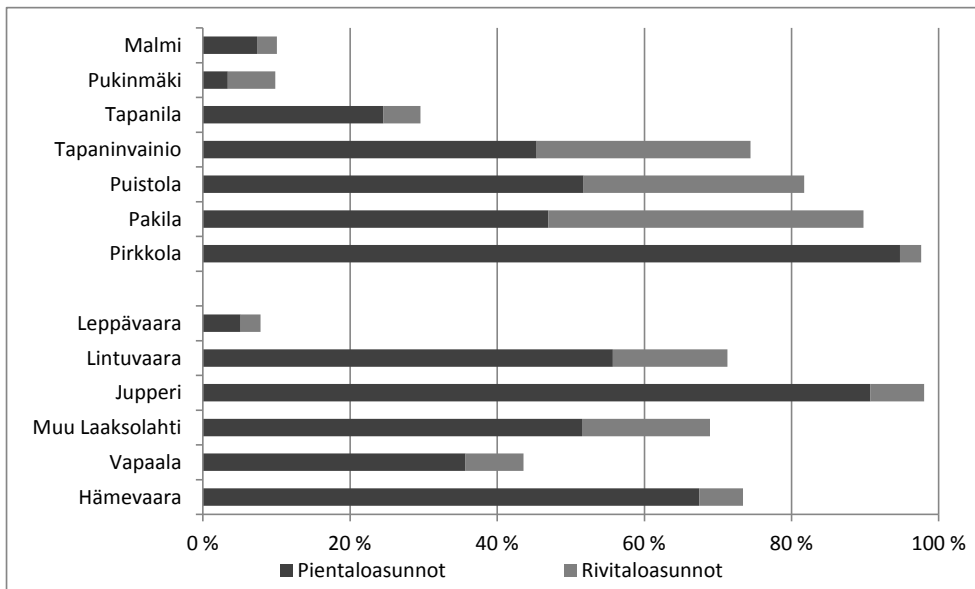

Kuva 26 Tutkimuksessa esiintyvät esikaupungit ja pääkaupunkiseudun liikenneverkosto vuonna 2000. Kehä II -väylän suunniteltu jatko-osuus on merkitty katkoviivalla.

Seuraavassa Helsingin seudun vanhojen pientaloesikaupunkien kaupungistumista on kuvattu **Taulukon 7** ja **Kuvion 7** avulla, jotka kuvaavat esikaupunkien väkiluvun kehitystä 1900-luvun lopulla sekä niiden asuntokannan pientalovaltaisuutta 2000-luvun vaihteessa. Toisin sanoen mitä suurempi väkiluku ja mitä pienempi pientaloasuntojen osuus, sitä kaupungistuneemmasta alueesta on kyse. Taulukoissa eivät ole mukana kaikki tässä tutkimuksessa esiintyvät pientaloesikaupungit, kuten eivät myöskään **Kuviossa 8** ja **Kuviossa 9**. Pientaloalueina säilyneistä alueista ovat mukana ainoastaan ne, jotka ovat esillä tutkimuksen loppuosassa. Kaupungistuneista alueista ovat mukana Malmi, Pukinmäki ja Leppävaara antamassa vertailukohtaa pientaloalueiden tarkastelulle.

Taulukko 7. Väkiluvun kehitys tutkimuksen lopussa esiintyvillä alueilla vuosina 1970–2000 (lähteet: Helsingin seudun aluesarjat -tietokanta (<http://www.aluesarjat.fi/>); HKTV 1970, 320–321).

	1970	1980	1990	2000
Malmi	6483	5085	10569	11426
Pukinmäki	2351	4908	8061	9176
Tapanila	4235	3714	4193	5602
Tapaninvainio	5607	5769	6880	7944
Puistola	4606	4882	8122	9704
Pakila	8529	8824	9640	9720
Pirkkola	737	582	509	546
Leppävaara		5615	9242	13903
Lintuvaara	9451	2961	2854	5820
Jupperi		2569	3489	3992
Muu Laaksolahti	5247	3610	4020	4258
Vapaala	1643	4103	4054	3908
Hämevaara	1296	1074	1354	1247

Kuvio 7 Pien- ja rivitaloasuntojen osuus kaikista asunnoista tutkimuksen lopussa esiintyvillä alueilla vuonna 2002 (%) (lähde: Helsingin seudun aluesarjat -tietokanta (<http://www.aluesarjat.fi/>)).

Taulukosta 7 näkyy Malmilla 1980-luvulla alkanut voimakas kerrostalorakentaminen, joka kaksinkertaisti alueen asukasluvun vuosikymmenessä. Samalla Malmi sai nykyisen kaupunkimaisen ilmeensä Helsingin koillisena aluekeskuksena. Tätä ennen Malmin väkiluku oli itse asiassa ollut laskussa, mikä johtui ilmeisesti samasta ilmiöstä, joka 1970-luvulla pienensi Helsingin väkilukua yleisemminkin, toisin sanoen väestön muuttamisesta kaupungin vanhoilta asuinalueilta uusiin kerrostalolähiöihin, joita valmistui tuohon aikaan erityisesti Espooseen ja Vantaalle. Pukinmäen ilmeen mullistanut kerrostalorakentaminen näkyy taulukossa selvästi 1970-luvulla alkaneena voimakkaana väestönkasvuna, joka moninkertaisti alueen asukasluvun. Kerrostalorakentamisen seurauksena pientaloasuntojen osuus kaikista asunnoista putosi vuosituhanneen vaihteeseen mennessä näillä molemmilla alueilla noin 10 prosenttiin, kuten näkyy **Kuviosta 7**.

Tapanilassa pien- ja rivitaloasuntojen osuutta pienensi alueella 1980-luvulla alkanut kerrostalorakentaminen, joka samalla käänsi nousuun alueen asukasluvun, joka oli Malmin tavoin ollut laskussa 1970-luvulla. Malmiin verrattuna kerrostalorakentaminen oli Tapanilassa kuitenkin huomattavasti kevyempää, ja lisäksi se tapahtui selvästi erillään Tapanilan vanhasta pientaloasutuksesta, alueen halkaisevan rautatien itäpuolella. Näin ollen radan länsipuolella sijaitseva 1900-luvun alkupuolelta peräisin oleva Tapanilan vanha pientaloalue säilytti entisen ilmeensä. Malmin ja Tapanilan läntinen reuna-alue eli Tapaninvainio säilyi 1900-luvun lopulla pientalovaltaisena alueena, samoin kuin Puistola (joka oheisissa tilastoissa sisältää myös Heikinlaakson) ja Pakila. Pientalovaltaisuudesta huolimatta väkiluku pysyi näillä alueilla vakaassa kasvussa pientalorakentamisen ja erityisesti rivitalorakentamisen ansiosta. Pirkkolan omakotialueen kohdalla näkyy hyvin tämän alueen stabiilius; toisin sanoen siellä ei tapahtunut juuri lainkaan uudisrakentamista alueen 1940-luvulle ajoittuneen syntyvaiheen jälkeen. Tästä johtuen myös alueen asukasluvu oli tasaisessa laskussa.

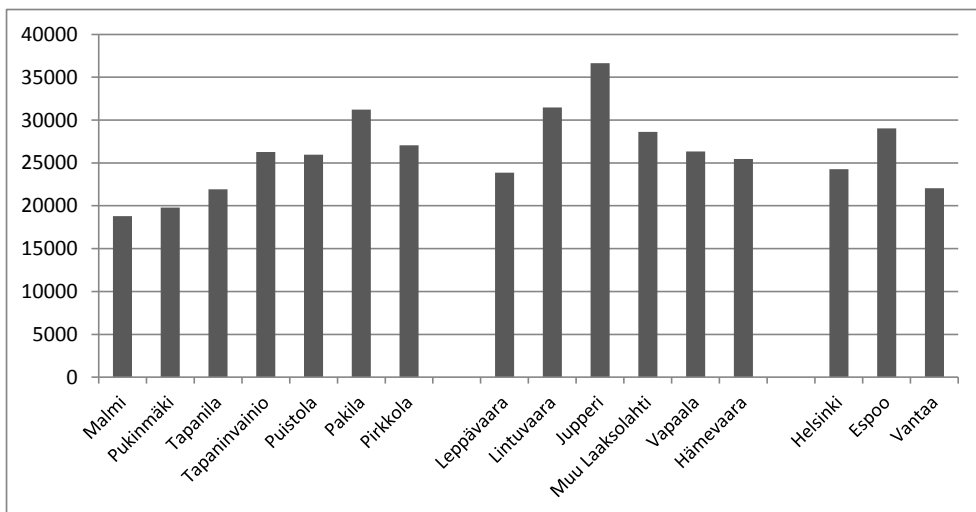
Espoon osalta tilastotiedot kertovat, kuinka Leppävaaran esikaupungin eteläinen osa (joka sisältää myös Mäkkylän ja Perkkaan alueet) oli vuosituhanneen vaihteeseen mennessä muuttunut jo hyvin kaupunkimaiseksi alueeksi. Sen sijaan vanha Leppävaaran Harakka eli nykyinen Lintuvaara oli vuosituhanneen vaihteeseen tultaessa säilynyt edelleen selkeästi pientalovaltaisena alueena. Tosin sinnekin oli syntynyt jonkin verran kerrostaloasutusta alueen eteläiseen, Leppävaaraan rajoittuvaan osaan. **Taulukossa 7** havaittava Lintuvaaran voimakas väestönkasvu 1990-luvulla johtuu pääosin tästä. Tutkimuksen lopussa esiintyvistä Espoon alueista kaikkein pientalovaltaisimpana säilyi Laaksolahden kaupunginosaan kuuluva Jupperi. Pien- ja rivitaloasuntojen osuus oli siellä vuosituhanneen vaihteessa peräti 98 prosenttia, ja näistäkin valtaosa sijaitsi erillisissä pientaloissa. Muussa osassa Laaksolahtea pientaloasuntojen osuus oli selvästi pienempi, johtuen lähinnä alueelle 1960-luvulla rakennetusta Lähderannan kerrostaloalueesta.

Länsi-Vantaalla sijaitsevan Vapaalan tilanteesta yllä olevat tilastot antavat hieman harhaanjohtavan kuvan. Pientaloasuntojen suhteellisen alhainen osuus tällä alueella johtuu Vapaalan läheisyyteen 1970-luvun alussa rakennetusta Rajatorpan kerrostalolähiöstä, joka kuitenkin sijaitsee selvästi erillään Vapaalan pientaloalueesta. Rajatorpan rakentamisen vaikutus Vapaalan kaupunginosan väkilukuun näkyy selkeästi **Taulukossa 7** 1970-luvulle osuvana voimakkaana väestönkasvuna. Mikäli Rajatorppa poistettaisiin Vapaalaa koskevista tilastoista, olisi pien- ja rivitaloasuntojen osuus siellä arviolta samaa luokkaan

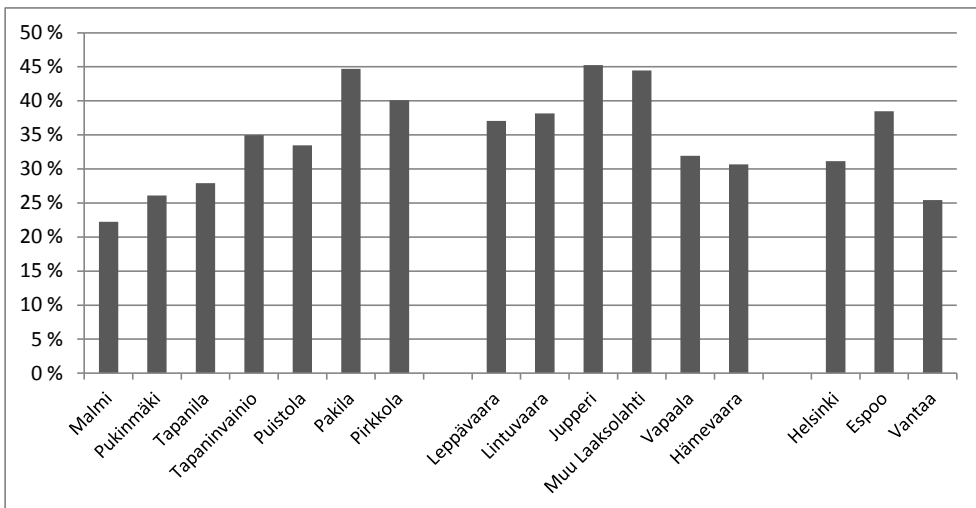
kuin yllä mainitussa Jupperissa. Niin ikään Länsi-Vantaalla sijaitsevassa Hämevaarassa oli pientaloasutuksen lisäksi myös joitakin kerrostaloja. Siksi pien- ja rivitaloasuntojen osuus jäi siellä reiluun 70 prosenttiin.

1900-luvun loppupuolella pientaloalueina säilyneiden vanhojen työväen esikaupunkien luonteeseen alkoi vaikuttaa myös gentrifikaatio, toisin sanoen niiden muuttuminen työväestön asuinalueista korkeasti koulutetun keskiluokan asuinalueiksi. Kuten luvussa 6.3 mainittiin, tämän kehityksen edelläkävijä oli Pakila, jossa näkyi selviä merkkejä gentrifikaatiosta jo 1960-luvun lopulla. Pian tämän jälkeen muut vanhat pientaloalueet seurasivat perässä, niin että 1990-luvun vaihteeseen tultaessa ne erottuivat ympäristöstään jo selvästi keskimääräistä vauraampina asuinalueina (Schulman 2000, 74–76).

Tämä on nähtävissä **Kuviosta 8** ja **Kuviosta 9**, jotka kuvaavat tutkimuksen lopussa esiintyvien pientaloalueiden asukkaiden tulo- ja koulutustasoa 2000-luvun vaihteessa. Niistä näkyy että sekä asukkaiden tulotaso että heidän koulutustasonsa oli pientaloalueilla selvästi korkeampi kuin vertailukohtana olevilla kerrostalovaltaisiksi muuttuneilla alueilla. Pientaloalueiden tulo- ja koulutustaso oli myös yleisesti ottaen korkeampi kuin niiden kotikaupungeissa keskimäärin. Asuntokantaa kuvaavaan **Kuvioon 7** verrattaessa näistä kuvioista voidaan tehdä myös sellainen huomio, että mitä suurempi pientaloasuntojen osuus alueella, sitä varakkaampaa ja koulutetumpaa sen väestö on. Tämän perusteella Tapanilan ja Vapaalan alueilla havaittava suhteellisen alhainen tulo- ja koulutustaso selittyy sillä, että niissä oli pientaloasutuksen lisäksi myös paljon kerrostaloasutusta, joka todennäköisesti laski niiden keskimääräistä tulo- ja koulutustasoa.

Kuvio 8 15 vuotta täyttäneen väestön keskimääräiset valtionveronalaiset tulot tutkimuksen lopussa esiintyvillä alueilla vuonna 2001 (euroa) (lähde: Helsingin seudun aluesarjat-tietokanta (<http://www.aluesarjat.fi/>)).

Kuvio 9 Korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus 15 vuotta täyttäneestä väestöstä tutkimuksen lopussa esiintyvillä alueilla vuonna 2000 (%) (lähde: Helsingin seudun aluesarjat -tietokanta (<http://www.aluesarjat.fi/>)).

Vaurastuminen ja keskiluokkaistuminen näkyivät myös tutkimieni pientaloesikaupunkien asumistasossa. Esimerkiksi Helsingin Länsi-Pakilassa pientaloasuntojen keskimääräinen pinta-ala kasvoi vuosien 1970 ja 2000 välillä 78 neliöstä 103 neliöön, Puistolassa 61 neliöstä 96 neliöön ja Tapanilassa 55 neliöstä 86 neliöön (Helsingin seudun aluesarjat -tietokanta). Muutos näkyi myös vanhojen esikaupunkien ulkoisessa ilmeessä, entistä suurempina, komeampina ja kalliimmista materiaaleista rakennettuina omakotitaloina sekä rakennusliikkeiden rakentamina nykyaikaisina rivitaloina. Esimerkkinä tämän kehityksen varhaisesta vaiheesta on seuraava Pakilan Pakinat -lehdestä peräisin oleva katkelma vuodelta 1973, jossa kuvataan Pakilaan tuohon aikaan kohonnutta uutta pientaloasutusta. Kuten kuvauksesta näkyy, oli työväen esikaupunkeja aiemmin leimannut rakentamisen vaatimattomuus näistä uudisrakennuksista jo varsin kaukana. Osa uusista taloista oli varustettu jopa yksityisellä uima-altaalla, mikä tosin jäi vain lyhytaikaiseksi, 1970-luvun öljykriisiä edeltäneeksi muoti-ilmiöksi:

Pakilaan on rakennettu viime vuosina sadoittain erittäin nykyaikaisia omakoti- ja rivitaloasuntoja uimahalleineen, joka alkaa olla monella suuremman asunnon omistajalla. Rakennusten pintamateriaali on hyvin yleisesti puhtaaksi muurattu tiili. Tällä hetkellä on Pakilassa rakenteilla n. 120 asuntoa, joista useita kymmeniä omakotitaloja rivitalojen lisäksi.

Kaustinen 1973

1900-luvun lopulle tultaessa Helsingin ympäristön vanhat työväen esikaupungit olivat siis jo jättäneet kauas taakseen niiden elämäntapaa aikoinaan leimanneen köyhyyden. Erityisesti tämä piti paikkansa pientaloalueina säilyneissä esikaupungeissa, joista oli nyt

tullut keskimääräistä vauraan väestön asuinalueita. Myös esikaupunkeja aiemmin leimannut infrastruktuurin kehittymättömyys ja siihen liittyneet ongelmat olivat jääneet taakse edeltävinä vuosikymmeninä toteutettujen modernisointihankkeiden ansiosta. Samalla esikaupungeissa alkoi kuitenkin ilmetä uudenlaisia ongelmia, jotka liittyivät ennen muuta niiden ympäristön kasvavaan kaupungistumiseen ja sen mukanaan tuomiin haittoihin. Erityisesti asukkaiden huolen ja mielenkiinnon kohteeksi nousivat kysymykset oman asuinympäristön rauhallisuudesta, luonnonläheisyydestä ja sen esteettisestä miellyttävyydestä. Tämän luvun loppuosassa tarkasteluni keskittyykin nimenomaan näiden kysymysten ympärillä käytyihin keskusteluihin ja niiden nostattamaan asukkaiden kollektiiviseen toimintaan. Ensisijaisena aineistona siinä ovat pääkaupunkiseudun vanhoilla pientaloalueilla toimivien omakotiyhdistysten julkaisemat asukaslehdet ja niissä kädyt keskustelut asuinalueen ajankohtaisista ongelmista.

8.2 Rauhallisuus ja luonnonläheisyys

Asuinympäristön rauhallisuuteen ja paikallisen luonnonympäristön kauneuteen liittyvät arvostukset tulevat jossain määrin esiin jo 1900-luvun alkupuolen työväen esikaupunkeja kuvaavassa aineistossa, vaikka aiemmissa luvuissa olenkin korostanut erilaisten taloudelliseen selviytymiseen liittyneiden seikkojen keskeisyyttä tuon ajan työväestön esikaupunkielämäntavassa. Esimerkiksi vuonna 1910 julkaistussa Ab Parkstad–Wanda–Puistokylä Oy:n tonttimainoksessa kyseinen yhtiö ei kiinnittänyt huomiota pelkästään kaupittelemansa Malmi-Tapanilan alueen edullisiin tonttihinointeihin ja sen tarjoamiin viljelymahdollisuuksiin. Sen lisäksi se houkutteli alueelle työväenluokkaisia tontinostajia kertomalla, että "ilma siellä on hyvää ja puhdasta, vapaata kaupungin savusta ja painostavuudesta" (Missä aiotte asua! 1910/1987). Myös eräissä 1900-luvun puoliväliin sijoittuvissa työväenluokkaisten esikaupunkiasukkaiden muistelmissa kuvataan, kuinka ihastuminen ympäristön rauhallisuuteen ja luonnonkauneuteen vaikutti ratkaisevasti heidän päätökseensä muuttaa esikaupunkiin (Anttonen 1997; Heikkilä, Signe 1998). Asuinympäristön rauhallisuutta ja sen esteettistä miellyttävyyttä korostavat arvostukset tulevat esiin myös edellisessä luvussa kuvatuissa tapauksissa, joissa tarkastelun kohteena olivat Pirkkolassa 1950-luvulla alkanut siisteyskeskustelu sekä Malmin asukkaita tuolloin puhuttaneet romaneihin yhdistetyt järjestyshäiriöt.

Entisajan esikaupunkien rauhallisuus ja luonnonläheisyys saavat osakseen asukkaiden arvostusta myös sellaisissa jälkikäteen kerrotuissa muistelmissa, joissa muistelijat asettavat menneisyyden idyllin vastakkain asuinalueensa nykytilanteen kanssa, jossa tämä idylli on jo osittain menetetty (esim. Lanu 1995, 109; Nilsson 1993). Tällaisia muistelmia voidaan kuitenkin pitää siinä mielessä nostalgisina, että niissä samalla sivuutetaan ne monet arkiset hankaluudet, joita ympäristön luonnontilaisuuteen liittyi. Monissa muissa muistelmissa näin ei tehdä, vaan niissä korostetaan rauhallisuuden ja luonnonläheisyyden kääntöpuolta, eli esikaupunkien keinoja tieoloja, huonoja liikenneyhteyksiä ja yleisesti ottaen alkukantaista infrastruktuuria. Myöskään 1950- ja 1960-luvuilla ilmestyneissä esikaupunkien paikallislehtien kirjoituksissa ei vanhojen pientaloesikaupunkien rauhallisuuteen ja luonnonläheisyyteen kiinnitetty paljon huomiota. Sen sijaan niissä

puhuttiin asuinympäristön jälkeenjääneisyydestä, johon toivottiin ratkaisua Helsingin esikaupunkivyöhykkeen tulevasta kaupungistumisesta. Toisin sanoen asuinympäristön rauhallisuus ja luonnonkauneus olivat luultavasti tärkeitä asioita myös entisajan työväen esikaupunkien asukkaille, mutta niin kauan kun heidän huomionsa kiinnittyi päivittäiseen selviytymiseen liittyneisiin ongelmiin tai perustavaa laatua olleiden teknisten parannusten saavuttamiseen, ne jäivät merkitykseltään toisarvoisiksi.

Sen sijaan 1900-luvun lopun vauraissa pientaloesikaupungeissa, joissa yllä mainitut tekniset puutteet oli saatu jo tärkeimmiltä osin korjattua, asuinympäristön rauhallisuus ja luonnonläheisyys nousivat keskeisiksi asukkaiden viihtyvyyteen vaikuttaviksi tekijöiksi. Niissä pientaloalueiden asukaslehtien ja historiikkien kirjoituksissa, joissa asukkaat kehuvat – tai joskus suorastaan ylistävät – oman asuinalueensa viihtyisyyttä, tämän näkemyksen perusteeksi esitetään yleensä nimenomaan asuinalueen rauhallisuus ja luonnonläheisyys. Varhainen esimerkki tästä suhtautumistavasta on seuraava vuodelta 1970 peräisin oleva Maija Pettisen kirjoitus Pakilan Pakinat -lehdessä, jonka otsikkona oli "Mitä on asua Pakilassa, Paloheinässä ja Torpparinmäessä":

Pakila, Paloheinä ja Torpparinmäki ovat perinteellistä omakoti- ja pientaloasutusta. Talojen ympärillä on puutarha orapihlaja- ja kuusialtineen. Pihoilla kasvaa hedelmäpuita, marjapensaita, kukkia kunkin harrastusten mukaan. Rehevyyden keskeltä löytyy rauhaista paikka, jossa on suojassa vieraiden katseilta. Kesällä tänne on mukava asettaa kahvipöytä tuoleineen, nauttia lintujen viserryksestä ja puiden suhinasta milloin yksin, milloin ystävien seurassa. Vieressä ovat laajat metsäalueet. Lapsilla on temmellyskenttää riittävästi, asfaltti ja kiviseinät ovat lähes tuntemattomia käsitteitä, samoin kyltit "älä tallaa nurmikoita". Elämä täällä ei ole mitenkään orjuuttavaa. Matkat ovat tosin pitkät, mutta siitäkin on oma etunsa. Kun suola unohtuu, kävelemme kauppaan. Samalla tulee hengitetyksi syvään tätä puhdasta ilmaa, jota pakokaasut eivät ole myrkyttäneet. Niin kaupunkia kuin olemmekin, täällä voi tuntea luonnon läheisyyden ja rauhan. Täällä ei ole kaupungin vilskettä, ei melua.

Pettinen, M. 1970

Tämä sitaatti antaa niin idyllisen kuvan omakotiasumisesta, että se voisi yhtä hyvin olla peräisin jonkin kiinteistövälittäjän mainoksesta. Se on myös malliesimerkki siitä 1800-luvulla kehittyneestä ja 1900-luvulla yleistyneestä keskiluokkaisten esikaupunkielämän ihanteesta, jonka mukaan ihanteellisessa esikaupungissa yhdistyvät kaupunki- ja maaseutuelämän parhaat puolet. Toisin sanoen tämän ihanteen mukaisessa esikaupungissa yhdistyvät mahdollisuus nauttia modernin kaupunkikulttuurin tuottamasta vauraudesta ja teknisistä mukavuuksista ja suurkaupungin sosiaalisista, taloudellisista ja kulttuurisista mahdollisuuksista, sekä toisaalta riittävä etäisyys kaupungista jotta siellä voi nauttia luonnon vehreydestä ja vapautua suurkaupungin melusta, saasteista, ahtaudesta ja ihmisvilinän levottomuudesta (Archer 1983; Fishman 1987; Sies 1987). Sitaatissa jää tosin suoraan mainitsematta Pakilaan 1960-luvulla rakennettu nykyaikainen tekninen infrastruktuuri, mutta tämän seikan voidaan silti ajatella olevan siinä mukana eräänlaisena näkymättömänä taustatekijänä, joka mahdollisti sitaatissa kuvatun elämän leppoisuuden ja huolettomuuden.

Kuva 27 *Pakilan uudistuvaa rakennuskantaa 1970-luvulta. Kuvassa 1970-luvulle tyypillisiä tasakattoisia tiilestä rakennettuja pientaloja sekä taustalla tyypillinen 1950-luvun rintamamiestalo (Helsingin kaupunginmuseo, Eeva Rista).*

Toinen sisällöltään hyvin samankaltainen sitaatti on peräisin vuonna 1981 tehdyistä Pirkkolan vanhojen asukkaiden haastatteluista – itse asiassa saman eläkeläispariskunnan haastattelusta, jota siteerasin jo luvussa 6.3 käsitellessäni esikaupunkien työväestön vaurastumista sotien jälkeisenä aikana. Saman haastattelun toisessa kohdassa haastattelija johdattelee keskustelua kehumalla pariskunnan asumismuotoa "eliittiasumiseksi". Kehu selvästi miellyttää haastateltavia ja se kääntää heidän puheensa heidän kotipihaansa, jonka ihanuutta he ryhtyvät yhdessä ylistämään. Vaimo on jopa niin haltioissaan puutarhansa ihanuudesta, että sitä on hänen mukaansa vaikea uskoa todeksi:

H: No tähän on vähän semmosta eliittiasumista jo – tällainen omakotiasuminen.

N: Kyllä se kesällä tuntuu kuulkaas, kun me kannetaan tuonne, syödään ja juodaan tuolla ulkona. Ja kun mennään kahdestaan tuohon juomaan ja on kaunis päivä, niin kyllä se tuntuu, että onko tämä ihan totta? Onko tämä ihan totta, että me saadaan tässä olla?

M: Joo. Nurmikolle vie jonkun patjan vähän ja sitten selälleen menee ruokalevölle siinä ja katselee sinistä taivasta, että hyvänen aika, linnun laulua kuuntelemaan.

N: Että se kun keinussa on.

M: Niin no siinäkin. Meillä on keinu ja katto siinä keinussa, niin siin on niin hyvä, eikä näy mihinkään kadulle. Siellä saa ihan huoletta aurinkoa ottaa. Että tää on ihana! Meillä

juuri vielä, kulmatontti kun on, niin täällä metsää vaan näkyy, kun katsoo tännepäin, niin se on aina vähän vihreätä talvella ja kesällä. Tää ei ole niin kuin tuolla keskellä kylää. Niin siellä on joka puolella taloja. Siellä näkee hyvin monesta talosta pihalle, mutta meillä ei paljon näy.

SKSÄ 61.1981

Vastaavia katkelmia voidaan löytää paljon enemmänkin 1900-luvun lopun ja 2000-luvun alun esikaupunkielämää kuvaavasta aineistosta. Osa näistä on samanlaisia asuinalueen rauhallisuutta ja luonnonläheisyyttä ylistäviä tekstejä kuin yllä olevat sitaatit, mutta useammin rauhallisuuden ja luonnonläheisyyden tärkeys tulee esiin sellaisissa tilanteissa, joissa nämä asuinympäristön ominaisuudet ovat joutuneet jollain tavoin uhatuiksi. Tällainen on esimerkiksi seuraava 2000-luvun vaihteen Vapaalaan sijoittuva kuvaus, jossa alueen vanha asukas suree tonttien lohkomisesta ja asutuksen tiivistymisestä johtuvaa paikallisen luonnonympäristön katoamista:

Nyt kun tontti on lohkottu ja uudet omistajat kaatoivat suuret kauniit kuuset ja erikoisen männyn, tuntui Ingasta pahalta. Hänhän on aina pitänyt erityisesti ikivihreistä havupuista. Mutta eihän sille mitään voi, koska kukaan ei halunnut ostaa paikkaa sellaisenaan ja säilyttää sitä ehjänä. [...] Monien muiden vanhempien kyläläisten tavoin Ingakaan ei oikein pidä tästä tiivistymisestä. Omakotiasumisen luonne muuttuu, kun omaa pihaa ei juuri ole. Kylällemme on aina antanut oman leimansa runsas puusto, mutta tiivistymisen myötä puut joutuvat väistymään talojen tieltä. Kehitys kyllä näkyy.

Louhula 2004

Asuinympäristön rauhallisuus ja luonnonläheisyys ja erityisesti niiden puolustaminen erilaisia uhkia vastaan on ollut keskeisellä sijalla myös pientaloalueilla toimivien omakotiyhdistysten toiminnassa. Nämä asiat ovat korostuneet niiden toiminnassa 1970-luvulta lähtien, jolloin niiden aiemmin ajamat asuin ympäristön modernisointihankkeet oli saatu jo tärkeimmiltä osin toteutettua, ja jolloin Helsingin ympäristön kasvavan kaupungistumisen haittapuolet alkoivat näkyä yhä selvemmin niiden lähiympäristössään. Konkreettisia asuin ympäristön rauhallisuuteen ja luonnonläheisyyteen kohdistuvia uhkia, joihin tutkimieni pientaloalueiden omakotiyhdistykset ovat puuttuneet, ovat olleet erityisesti pientaloalueilla kulkeva läpiajoliikenne, Helsingin ympäristöön suunnitellut uudet moottoriliikenneväylät sekä pientaloalueille tai niiden läheisyyteen suunniteltu täydennysrakentaminen. Näitä uhkia ne ovat pyrkineet torjumaan hankkimalla alueilleen erilaisia liikennerajoituksia, seuraamalla erilaisten liikenne- ja rakennushankkeiden etenemistä kunnallisissa suunnittelu- ja päätöksentekoeleimissa, sekä tarvittaessa aktivoimalla paikallisia kansalaisliikkeitä niitä vastustamaan.

Omakotiyhdistysten asukaslehdissä käytyjen keskustelujen perusteella suurimmat asuin ympäristön rauhallisuuteen ja luonnonläheisyyteen kohdistuvat uhat näyttävät tulevan asuin alueen ulkopuolelta – mikä käytännössä tarkoittaa yllä mainittuja rakennus- ja liikennehankkeita sekä asuin alueilla kulkevaa läpiajoliikennettä. Lisäksi näihin ulkoisiin uhkiin näyttää usein liittyvän sellainen asetelma, jossa vastakkain asettuvat asuin aluetta ulkopäin muokkaavat suuret organisaatiot, kuten kunnalliset suunnittelukoneistot ja suuret

rakennusliikkeet, sekä toisaalta näiden muodostamaa uhkaa vastaan puolustautuva paikallinen yhteisö. Toisaalta asukaslehdissä puututaan myös sellaisiin ongelmiin, joissa asuinympäristön rauhallisuuteen ja luonnonläheisyyteen (tai paremminkin siisteyteen) kohdistuva uhka tulee ikään kuin yhteisön sisältä, toisin sanoen sen taustalla on joidenkin yksittäisten asukkaiden häiriökäyttäytyminen tai huolimattomuus. Seuraavassa tarkastelen näitä molemmantyyppisiä ongelmia ja niihin liittyviä asukaslehtien keskusteluja.

8.3 Pieniä sisäisiä ongelmia

Asuinympäristön rauhallisuutta uhkaaviin asuinalueen sisäisiin uhkiin voidaan lukea ensinnäkin naapureiden väliset riidat, jotka vakavissa tapauksissa voivat johtaa oikeustoimiin saakka. Tällaisia tilanteita voi syntyä esimerkiksi silloin, kun joku kokee naapurin suunnitteleman uudisrakennuksen tai talonlaajennuksen häiritseväksi tai muuten oikeuksiaan loukkaavaksi, tai kun naapuri esimerkiksi meluamalla häiritsee toisten elämää. Naapureiden välisiä riitoja esiintyy varmasti myös tutkimillani Helsingin seudun vanhoilla pientaloalueilla, mutta niissä ilmestyvissä omakotiyhdistysten lehdissä niitä käsitellään vain harvoin. Silloinkin kun niitä käsitellään, tämä tapahtuu hyvin pidättyvästi ja yleisellä tasolla. Tämä pidättyvyys voi johtua osittain naapuririitojen harvinaisuudesta, mutta nähdäkseni asiaan vaikuttaa myös se, että tällaisissa tilanteissa ongelma henkilöityy niin selkeästi johonkin yksittäiseen asukkaaseen tai asukkaisiin. Omakotiyhdistysten lehdissä on siten vaikea kirjoittaa kovin yksityiskohtaisesti naapuririidoista ilman että otetaan samalla julkisesti kantaa joltain yksittäistä asukasta vastaan.

Hyvän kuvan tästä pidättyväisyydestä antaa seuraava Jupperin omakotiyhdistyksen puheenjohtajan kirjoitus vuodelta 1998. Siitä näkyy, että naapuririitoja esiintyy toisinaan myös Jupperissa, mutta samalla siitä näkyy, ettei omakotiyhdistys halua niihin sekaantua. Omakotiyhdistyksen puheenjohtaja kehottaa ihmisiä myös harkitsemaan tarkkaan, millaisen asian takia naapurisopu kannattaa vaarantaa oikeustoimilla:

Kaavoitus, sen mukanaan tuomat tiejärjestelyt, myönnettävät rakennusluvut ja tonttijaot, kaavamuutosehdotukset yms. synnyttävät tietysti tilanteita, joissa naapuruston mielipiteet saattavat mennä ristiin. Tämä on ymmärrettävää. [...] Uhka syntyy silloin, kun viranomaisiin turvaudutaan viivyttämisen tai kiusanteon tarkoituksessa. Siihenhän viranomaispäätösten pitkät käsittelyajat antavat hyvän mahdollisuuden. Vaikka yhdistys ja sen johtokunta pidättäytyykin pääsääntöisesti kannanotoista tällaisissa naapurusten välisissä mielipidekiistoissa, lieenee silti hyväksyttävää esittää toivomus, että jokainen harkitsisi, minkälaisen etuisuuden saavuttamiseksi hyvä naapuruus kannattaa panna vaakalaudalle. Hyvä naapuruus kun sinänsä on huomattava taloudellinenkin arvo!

Alasaari 1998

Yllä olevassa kirjoituksessa – niin kuin omakotiyhdistysten lehtien kirjoituksissa yleensäkin – naapurikiistat katsotaan niiden osapuolten väliseksi yksityisasioiksi, joiden käsitteleminen ei kuulu koko asuinalueen etuja ajavalle yhdistykselle. Siinä ainoastaan esitetään toivomus, että ihmiset yrittäisivät elää sovussa naapureidensa kanssa ja että he

mahdollisuuksiensa mukaan välttäisivät viranomaisiin turvautumista keskinäisissä kiista-asioissa. Tämäkin toivomus esitetään kirjoituksessa varsin varovasti, siten että ainoastaan tahallisessa kiusantekotarkoituksessa tehdyt valitukset tuomitaan.

Naapuririitoja koskevien kirjoitusten vähäisyyden ja varovaisuuden perusteella omakotiyhdistykset näyttävät suhtautuvan tähän asiaan hieman samalla tavalla kuin ne aikoinaan suhtautuivat niiden jäsenten välisiin poliittisiin erimielisyyksiin. Kuten luvussa 7.1 todettiin sotien jälkeisten vuosikymmenten omakotiyhdistyksistä, niiden kanta puoluepolitiikkaan oli tuolloin se, että politiikasta ei yhdistyksessä puhuta eikä sen anneta haitata asukkaiden yhteisiin etuihin liittyvää yhteistoimintaa. Tietenkin näiden asioiden välillä on se tärkeä ero, että puoluepolitiikkaan liittyvät erimielisyydet eivät ole enää aikoihin muodostaneet vakavaa uhkaa naapurisovulle ja asukkaiden yhteistoiminnalle – sellaisesta ei ainakaan ole aineistossani mitään viitteitä – kun taas rakennuslupiin, meluamiseen ja muihin vastaaviin asioihin liittyvät erimielisyydet voivat edelleen tulehduttaa yksittäisten naapureiden välejä. Norbert Elias (1974) yhteisöteoriaan viitaten asia voidaan ilmaista siten, että rakennuslupien ja meluamisen kohdalla naapurit ovat edelleen hyvin konkreettisella tavalla toisistaan riippuvaisia ja siten alttiita keskinäisille konflikteille. Sen sijaan politiikan kohdalla tällaista riippuvuutta ei ole enää ollut sen jälkeen kun yhteisön paikallisiin resursseihin tukeutunut iltama- ja työväentalokulttuuri menetti merkityksensä 1960-luvulla.

Omakotiyhdistysten näkökulmasta katsottuna naapurikiistoihin on varmasti helpointa puuttua ennaltaehkäisevästi, varoittamalla asukkaita sellaisista käyttäytymismalleista jotka voivat johtaa naapurisovun rikkoutumiseen. Tällöin yhdistysten ei tarvitse ottaa kantaa ketään yksittäistä asukasta vastaan eikä leimata ketään huonoksi naapuriksi. Riittää kun ne muistuttavat asukkaita siitä, mitkä asumista koskevat viralliset järjestyssäännöt ovat ja miten he voivat muutenkin ottaa toiminnassaan naapureiden tarpeet huomioon. Tällaisia yleisiin järjestyssääntöihin ja hyviin käytöstapoihin vetoavia kirjoituksia onkin melko helppo löytää omakotiyhdistysten julkaisemista asukaslehdistä. Yksi esimerkki tästä on seuraava vuodelta 2000 peräisin oleva kirjoitus Lintuvaaran omakotiyhdistyksen *Lintunen*-lehdestä:

Näin kesän kynnyksellä ja kuumimman korjausrakentamisen alkamisen kunniaksi muistutan teitä muutamista Espoon kaupungin järjestyssääntöjen pykälistä, jotka toisinaan unohtuvat meiltä kaikilta. Sääntöjen mukaan illalla ja yöllä (18–07, pyhäisin 18–09) on välttävä *huomattavan* melun aiheuttamista. Kello 21–07 ei saa ilman poliisin lupaa tehdä työtä, joka voi häiritä naapureita. Lisäksi kaikenlainen yltäkylläinen meluaminen, savuttaminen, hajuttaminen etc. on *kielletty*!

Saarikoski 2000

Toisinaan omakotiyhdistysten lehdistä löytyy myös kovasanaisempia kirjoituksia, joissa moitteen kohteena on joidenkin asukkaiden (tai mahdollisesti ulkopuolisten ohikulkijoiden) huolimattomuus tai ärsyttävät käytöstavat. Nämä kirjoitukset liittyvät yleensä sellaisiin asuinalueen julkisilla paikoilla – kaduilla, kävelyteillä, puistoissa, koulujen nurkilla, hiihtoladuilla – esiintyviin häiriöihin, joita on vaikea yhdistää mihinkään yksittäiseen tunnistettavaan henkilöön. Sen sijaan niissä nousevat esiin erilaiset

anonyymit häirikkökategoriat, kuten huolimattomat koiranulkoiluttajat, kissojen irtipitäjät, mopoilevat nuoret, roskaajat, tupakantumppien kylväjät ja hiihtoladuilla kävelijät. Seuraavassa on muutama esimerkki niistä arkisista häiriöistä ja yhteentörmäyksistä, joita asukaslehtien kolumneissa ja mielipidepalstoilla kommentoidaan – toisinaan vakavaan ja toisinaan vähemmän vakavaan sävyyn:

Muutammat vapaalalaiset ovat valitelleet sitä, että koirien ulkoiluttajat antavat eläinten liian usein tehdä tarpeensa milloin minnekin kaduille ja teille. [...] Elämässä on itsestäänselvyyksiä, jotka saattavat olla joskus hämmästyttäviä. Lasta ei saa kakattaa noin vain kävelyteille. Koirien vastaavaa tarpeiden äheltelyä teillä ja kujilla pitää vielä aivan liian harva sopimattomana. Siis koiranomistajat, huolehtikaa rakkaistanne tai me lapsiperheet päästämme omamme irti.

Kyläkuulumisia 2/1983

Sitten on tämä 'Paulakosken' keräilypiste. Oletteko panneet merkille mikä kauhea sotku siellä vallitsee? Ihmiset saavat viedyksi sinne jät-paperinsa, lasipurkkinsa ja vanhat vaatteensa keräilyastioihin ja ihan hyvä niin, mutta miksi sinne pitää jättää muovikassit, joille ei ole keräysastiaa ja jotka sitten lentelevät pitkin tonttia. [...] Ja kokonaan eri asia on sitten ne asukkaat – ja naapurit, jotka vievät sinne kaiken mahdollisen kaman autonrenkaista ja akuista risoihin pesukoneisiin ja televisioihin. Kyllä kaikkien jo nykyaikana pitäisi ymmärtää, että keräyspiste ei ole tarkoitettu näille roinille, ja että eivät ne itsestään sieltä häviä, vaan jonkun on ne sitten sieltä kuitenkin korjattava.

Lintunen 2/2002, 8

Lukuisista havainnoista päätellen nykyään lapsille ei enää opeteta, että toisen omaa ei saa ottaa kysymättä ensin lupaa omistajalta. Omakotitalojen puutarhat ovat tällaista yksityisaluetta! Pihoiilla kasvavat kukat, raparperit, marjapensaat ja omenapuut kuuluvat omaisuuden suojan piiriin. Ei ole sopivaa, että niitä mennään repimään, vaikka talon asukkaat eivät olisikaan kotona. [...] Eli jos ei itsellä ole marjapensaita tai omenapuita, pitää kysyä lupaa poimintaan tai mennä ostamaan marjat ja hedelmät kaupasta!

Lintunen 2/2002, 8

Paikallisen yhteisöllisyyden näkökulmasta tarkasteltuna näitä kirjoituksia voidaan tulkita siten, että niissä häiriöistä ärsyntyneet asukkaat tavallaan yrittävät elvyttää sitä yhteisöllistä kontrollia, jonka avulla entisajan esikaupunkien asukkaat pitivät järjestystä yllä naapurustossaan (ks. luku 5). Kontrollin keinot ja mahdollisuudet ovat kuitenkin muuttuneet, kun esikaupunkien vanhat yhteisölliset verkostot ovat suurimmaksi osaksi rapistuneet. Nykypäivän pientaloalueilla ei ole enää olemassa sellaista paikallista julkisuutta, jossa tieto ihmisten henkilöllisyydestä, tekemisistä, perhesiteistä, mielipiteistä ja muista asioista leviäisi yhteisön läpi juorujen välityksellä. Niinpä häiriöiden aiheuttajat jäävät usein tuntemattomiksi ja heidän teoistaan ärtyneiden asukkaiden on tyydyttävä purkamaan närkästystään paikallisen asukaslehden sivuilla.

Toisaalta edellisten sitaattien kaltaiset kirjoitukset voivat kertoa myös siitä, että asukkaat ovat kokeneet suoran asioihin puuttumisen vaikeaksi ja turvautuneet sen vuoksi

epäsuorempaan – ja siten turvallisempaan – vaikuttamisen tapaan, eli valittamaan asiasta paikallisen omakotiyhdistyksen edustajalle tai kirjoittamaan siitä asukaslehteen nimimerkin suojissa. Tämän tulkinnan puolesta puhuu se, että asukaslehdissä valitetaan toisinaan myös sellaisista häiriötapauksista, joissa kirjoittajalla/silminnäkijällä olisi periaatteessa ollut mahdollisuus puuttua asioihin jo paikan päällä, häiriön tapahtuessa. Tällaisia ovat esimerkiksi ne tapaukset, joissa asukaslehtien kirjoittajat valittavat koiria irrallaan ulkoiluttavista vastaantulijoista, lähimetsiköissä maleksivista nuorista tai meluisista naapureista. Tämäkin on mahdollista tulkita merkiksi yhteisöllisyyden vähäisyydestä, toisin sanoen siitä, että häiriön tapahtuessa kirjoittajat ovat kokeneet olevansa tilanteessa liian yksin ja vailla yhteisön moraalista tukea, jotta he olisivat uskaltaneet puuttua asioihin suoraan omalla väliintulollaan.

Toisinaan asukaslehtien kirjoituksissa yritetäänkin elvyttää tietynlaista yhteisöllistä kontrollia, esimerkiksi kehottamalla asukkaita tarkkailemaan omaa ympäristöään ja raportoimaan havaitsemistaan häiriöistä joko paikalliselle omakotiyhdistykselle tai sitten suoraan viranomaisille. Esimerkiksi seuraavassa vuodelta 1998 peräisin olevassa kirjoituksessa Lintuvaaran omakotiyhdistyksen puheenjohtaja peräänkuuluttaa lisää valvovia silmäpareja paikallisen peruskoulun ympäristöön, joka syrjäisen sijaintinsa vuoksi saattoi olla houkutteleva kohde ilkeillä tekijöille. Ideana näyttää olleen, että tarpeeksi suuri määrä ohikulkijoita riittäisi jo sinänsä estämään ilkeiden koululla, eikä varsinaista suoraa väliintuloa siten ehkä edes tarvittaisi:

Ja sitten vielä yksi juttu! Kun koulu on siellä vähän syrjässä, niin se voi houkutella nuorisoa iltojen pimennyttyä nurkkiinsa. Jotta tästä ei aiheutuisi mitään vahinkoa tai ilkeävaltaa, tarvittaisiin koulun tienoille muitakin liikkujia. Siispä pyydänkin, että kaikki koiranulkoiluttajat – ja muutkin iltakävelijät – suuntaisivat kulkureittinsä koulun kautta. Ei liene kohtuuton pyyntö ja korttelipoliisin mukaan jo aikuisten pelkkä näkyminen riittää vahingontekojen ennaltaehkäisemiseen.

Laine 1998c

Vielä kunnianhimoisemmat tavoitteet olivat niin kutsutuissa Koko kylä kasvattaa -hankkeissa, joita 2000-luvun vaihteessa käynnistettiin eri puolilla pääkaupunkiseutua ja myös muualla Suomessa. Näiden hankkeiden julkilausuttuna tavoitteena oli luoda lapsille ja nuorille turvallisempi kasvuympäristö herättämällä henkiin vanhat yhteisölliset hyveet – varsinkin se ajatus, että lasten kasvattamiseen eivät osallistu ainoastaan vanhemmat ja koulu, vaan siihen osallistuu koko naapurusto. Yksi hankkeiden päämääristä oli luoda kullekin mukana olevalle asuinalueelle "yhteiset pelisäännöt", jotka koskivat mm. lasten ja nuorten käytöstapoja, kotiintuloaikoja, koulukiusaamista, päihteiden käyttöä ja ilkeävaltaa. Kuten seuraavassa Lintuvaaran asukaslehden kirjoituksessa selostetaan, näiden pelisääntöjen sekä asukkaille suunnattujen keskustelutilaisuuksien avulla oli tarkoitus luoda paremmat edellytykset yhteisölliselle kasvatukselle:

Ennen vanhaan sanottiin, että yhden lapsen kasvattamiseen tarvitaan koko kylä. Nykyisin pitää ensin luoda tuo kylä kasvattamaan lapsia ja nuoria. [...] Ajatusmallin ideat ovat yksinkertaisia. Lasten kasvatusvastuu kuuluu vanhemmille, mutta vanhemmat voivat keskenään ja ammattikasvattajien kanssa sopia yhteisistä "pelisäännöistä", joilla pyritään

ehkäisemään ja selvittämään lasten ja nuorten ongelmia. Sovitaan esimerkiksi, että jokainen aikuinen puuttuu heti näkemäänsä ilkivaltaan. Asiat sovitaan, sovitetaan ja – mikä tärkeää – unohdetaan. Pyritään siihen, että eri kasvatustahojen (vanhemmat, opettajat, harrastusten vetäjät, srk jne.) välinen kommunikaatio olisi mahdollisimman helppoa ja kaikkiin ongelmiin puututaan mahdollisimman nopeasti.

Kainulainen 2001

Vuosituhanneen vaihteessa muodissa olleen kansainvälisen kommunitaristisen liikkeen hengessä (ks. esim. Haatanen 2004; Thomson 2005) Koko kylä kasvattaa -hankkeissa haluttiin tietoisesti rakentaa sellaista yhteisöllisyyttä, joka tekisi asukkailla helpommaksi puuttua heidän oman asuinympäristönsä asioihin. Näin he voisivat suoraan puuttua ympäristössään havaitsemiin häiriöihin – kuten nuorison tekemään ilkivaltaan – ilman että heidän tarvitsisi pelätä jäävänsä väliintulossaan yksin. Koko kylä kasvattaa -hankkeen ansiosta heillä olisi tukenaan vanhempien, kansalaisaktivistien ja viranomaisten muodostama sosiaalinen verkosto, joka tarjoaisi myös oikeutuksen heidän väliintulolleen yhteisesti sovittujen pelisääntöjen muodossa.

Se miten Koko kylä kasvattaa -hankkeet käytännössä muuttivat pientaloasukkaiden suhdetta asuinympäristöönsä, ei selviä käyttämästäni aineistosta. Omakotiyhdistysten lehdissä kyllä kirjoitetaan hankkeisiin liittyneistä keskustelutilaisuuksista ja niissä myös esitellään luonnoksia asukkaiden laatimista yhteisistä pelisäännöistä. Kuitenkin siitä, miten näitä sääntöjä käytännössä sovellettiin, ei juuri ole puhetta (Kainulainen 2001; Kanerva 2001; Puomio 2000; Zühlke 1999). Kyseessä oli tuskin mikään mullistava suunnanmuutos kohti yhteisöllisempää elämäntapaa, sillä tämä sotisi sitä aiemmissa luvuissa kuvattua pitkäaikaista kehitystrendiä vastaan, jonka myötä yhteisölliset ongelmanratkaisustrategiat ovat muuttuneet koko ajan harvinaisemmiksi. Kuitenkin Koko kylä kasvattaa -hankkeet kertovat siitä, että nykyaikaisilla pientaloalueilla esiintyy pyrkimyksiä elvyttää heikentyneitä tai kokonaan kadonneita paikallisen yhteisöllisyyden muotoja. Näitä pyrkimyksiä tarkastelen lähemmin luvussa 9.4.

Vielä on todettava, että ne asuinalueen sisäiset häiriöt, joita tutkimieni pientaloalueiden asukaslehdissä kommentoidaan, ovat luonteeltaan melko lieviä ja harmittomia. Kyse on enemmän ärsyttävistä kuin vaarallisista ongelmista – esimerkiksi roskaamisesta, meluamisesta, maleksivasta nuorisosta ja muusta sellaisesta. Vakavimmillaan niissä on kyse yhteiseen tai yksityiseen omaisuuteen kohdistuvista vahingonteoista tai varkauksista. Sen sijaan tutkimissani asukaslehdissä ei kirjoiteta sellaisista vakavista rikoksista, jotka voisivat aiheuttaa asukkaissa vakavaa turvattomuuden tunnetta tai väkivallan pelkoa. Tämä kertoo ensinnäkin siitä, että vakavat rikokset ovat tutkimillani pientaloalueilla hyvin harvinaisia. Toisin sanoen ne todella ovat sellaisia keskiluokkaisien esikaupunki-ihanteen mukaisia asuinalueita, joista suurkaupunkielämän ikävimmät puolet, kuten katuväkivalta, on suurimmaksi osaksi onnistuttu rajaamaan pois. Toisaalta rikoskirjoittelun puuttuminen kertonee myös siitä, että silloinkin kun vakavia rikoksia tapahtuu lähinaapurustossa (mitä kuitenkin joskus tapahtuu kaikilla asuinalueilla), niitä ei pidetä sellaisina asioina, joista olisi syytä kirjoittaa paikallisessa asukaslehdessä. Ainakin niin kauan kun vakavat rikokset pysyvät harvinaisina, ne pysyvät poliisin ja asianomaisten asioina, joihin naapureiden ja omakotiyhdistyksen ei tarvitse – eikä ole edes soveliaista – ottaa kantaa julkisesti. Tilanne

voisi olla toinen, mikäli rikollisuudesta muodostuisi niin suuri ongelma, että se alkaisi yleisemmin häiritä asukkaiden arkielämää. Silloin omakotiyhdistykset tai muut vastaavat järjestöt saattaisivat hyvinkin lähteä avoimesti taisteluun rikollisuutta vastaan – niin kuin muualla maailmassa onkin tapahtunut rikollisuudesta kärsivissä naapurustoissa (ks. esim. Bennett 1995; Skogan 1988).

8.4 Kamppailu ulkoisia uhkia vastaan

Stop läpikulkuliikenteelle

Pientaloalueiden rauhallisuutta ja luonnonläheisyyttä uhkaavat ulkoiset uhat poikkeavat huomattavasti edellä keskustelluista asuinalueen sisäisistä ongelmista. Ne eivät edusta mitään poikkeavaa häiriökäyttäytymistä, niin kuin esimerkiksi asuinalueella esiintyvän ilkeiden voidaan ajatella edustavan. Päinvastoin, ne liittyvät yleensä täysin normaaleihin ja hyödyllisiin pidettyihin yhteiskunnallisiin toimintoihin, kuten liikenteeseen, rakentamiseen, teollisuuteen, kauppaan ja sosiaalihuoltoon. Niissä ei asukkaiden mielestä välttämättä olekaan mitään väärää tai tuomittavaa – paitsi se, että heidän omalle asuinalueelleen tai sen läheisyyteen tullessaan ne ovat heidän mielestään väärässä paikassa. Tämä pätee myös seuraavassa tarkasteltavaan yksityisautoiluun: vaikka se on toisaalta täysin normaali osa useimpien pientaloasukkaiden arkista kokemusmaailmaa, niin omalla asuinalueella kulkevan läpiajoliikenteen tapauksessa sen koetaan olevan vakava uhka asuinympäristön rauhallisuudelle.

Läpikulkuliikenteen aiheuttamia ongelmia vastaan on kamppailtu Helsingin seudun vanhoilla pientaloalueilla jo pitkään, ainakin 1960-luvulta lähtien (esim. Meurman 1991, 57–60). Ongelma on ajan myötä pahentunut, johtuen ennen kaikkea autojen lukumäärän räjähdysmäisestä kasvusta. Siihen on vaikuttanut myös pääkaupunkiseudun voimakas väestönkasvu sekä sen asutuksen maantieteellinen laajentuminen. Pääkaupunkiseudun asutuksen levittäytyessä yhä laajemmalle alueelle tutkimieni vanhojen pientaloalueiden kaupunkirakenteellinen asema muuttui aiempaa keskeisemmäksi, kun eri puolille niiden ympäristöön syntyi uusia asumalähiöitä, teollisuusalueita ja automarketteja. Näin ollen ne joutuivat aiempaa useammin kaupunkiseudun sisäisten liikennevirtojen kulkureiteille. Tilannetta pahensi vielä se, että samaan aikaan pientaloalueiden paikallisteitä kunnostettiin entistä parempaan kuntoon, mikä teki niistä houkuttelevia kulkureittejä läpikulkeville autoilijoille. Tämän kehityksen seurauksia on kuvattu esimerkiksi Hämevaaran, Laaksolahden ja Lintuvaaran paikallishistoriikeissa, joista seuraavat katkelmat ovat peräisin:

Tien parantaminen ei kuitenkaan koitunut pelkästään asukkaiden iloksi. Tiestä tulikin läpiajoreitti. Pahimpina aikoina ei tehnyt mieli edes istua kuistilla, kun autoralli pakelteli Viitatieellä. [...] Kun tie päällystettiin, ajoneuvot lisääntyivät edelleen.

Lehtiranta 1987, 60

Syksyllä 1973 alkoi maansiirtokoneiden ja raskaiden kuorma-autojen jylinä häiritä tienvarren asukkaita. Tiealuetta levennettiin keskimäärin kolminkertaiseksi. [...] Samalla puhkaistiin uusi väylä suon ja metsän läpi Linnaisiin ja edelleen Vihdintielle. Tuon ajankohdan jälkeen ovat liikennemäärät ja samalla liikennehäiriöt koko ajan lisääntyneet.

Luoma-aho 1995, 29

Liikenne lisääntyi suuresti, kun Länsi-Vantaan lähiöt Pähkinärinne, Myyrmäki ja Martinlaakso valmistuivat. [...] Omakotiyhdistys aloitti vuonna 1973 liikennelaskennan saadakseen viranomaisiin vauhtia tosiasioilla. Tulokseksi saatiin 6000 ajoneuvoa vuorokaudessa, kaksi vuotta myöhemmin luku oli peräti 9000 ajoneuvoa vuorokaudessa. Vuosina 74–75 tapahtui 27 liikenneonnettomuutta, joissa kuoli kolme ja loukkaantui 16 ihmistä.

Järvinen ym. 1991, 11

Pientaloalueiden historiikeissa ja asukaslehdissä julkaistut kirjoitukset paljastavat, että asukkaiden näkökulmasta heidän asuinalueidensa läpi kulkeva autoliikenne on lähes yksiselitteisesti kielteinen asia, kehityksen valitettava varjopuoli. Tämä on täysin ymmärrettävä näkökanta, sillä bussiliikennettä lukuun ottamatta läpiajoliikenteestä ei ole heille mitään suoranaista hyötyä. Sen sijaan siitä koituu heille monenlaista haittaa: melua, ilmansaasteita ja onnettomuusriskejä. Yleisesti ottaen pientaloalueiden asukkaat näyttävätkin olevan sitä mieltä, että asuinalueen paikallisen tieverkoston tulisi palvella ainoastaan asukkaiden omia liikkumistarpeita. Toisin sanoen sen tulisi mahdollistaa asukkaiden oma autoilu esimerkiksi työpaikoille ja kauppoihin, mutta asuinalueen rauhallisuutta uhkaava läpikulkuliikenne tulisi ohjata jonnekin muualle. Seuraavassa on pari tätä asiaa koskevaa toivetta 1970-luvun Pakilasta ja 1980-luvun Vapaalasta:

Aivan viime vuosina Pakilantiestä ja Yhdyskunnantiestä on tullut hyvin vilkkaita väyliä, joilla toispaikkakuntalaisten aiheuttama liikenne on suuri. Eräät aivan tyypilliset asuntokadut, kuten Elontie, ovat myös joutuneet runsaan liikenteen rasittamiksi. [...] Asuntokadut on saatava kiireellisesti rauhoitetuksi ulkopuoliselta liikenteeltä. Vain siten ne saadaan turvallisiksi ja niiden varsilla olevan asutuksen miljöö rauhalliseksi ja viihtyisäksi.

Pettinen 1976

Monella taholla kuitenkin huokaillaan sen vuoksi, että tontin reunaa hivelee aivan liian vilkas liikenne. [...] Olemme jatkuvasti muistuttaneet heitä, joilla on ihmisten kulkemiseen nähden valta Vantaalla, että Vapaalan pientaloalueella pitäisi liikkua vain niiden, joilla on asiaa Vapaalaan. Kun kaupunki on rakentanut tai sallinut rakentaa Vapaalan ympärille eläviä asumis- ja palvelukeskuksia, joilla näyttää olevan perin paljon yhteydentarvetta keskenään, sen pitäisi huolehtia myös siitä, ettei Vapaalasta muodostu tämän yhteydenpidon risteysasemaa.

Koskenvesa 1985b

Pyrkimys eristää oma asuinalue kaupungin muusta liikenteestä ei ole mikään Helsingin seudun pientaloalueiden erikoispiirre, vaan se on kansainvälisesti tunnettu ilmiö jolla on

pitkä historia. Jo 1800-luvun lopun Yhdysvalloissa varakkaan väestön esikaupunkien tieverkostot pyrittiin suunnittelemaan sellaisiksi, että ne pysyivät mahdollisimman erillisinä kaupungin muista liikennevirroista. Näin suunnitelluissa esikaupungeissa asuinalueen sisäinen tieverkosto saattoi olla kohtalaisen tiiviskin, mutta sieltä ulkomaailmaan johtaneet yhteydet oli rajattu vain yhteen tai kahteen ulosmenotiehen. Tällainen tieverkosto palveli asukkaiden paikallisia liikkumistarpeita ja tarjosi heille riittävät yhteydet kaupunkiin ja työpaikoille. Sen sijaan ulkopuolelta tulleiden läpikulkijoiden näkökulmasta se oli lähes toivoton sokkelo tai umpikuja. (Sies 1987.)

Samojen periaatteiden mukaisesti Helsingin seudun pientaloalueilla toimivat omakotiyhdistykset ovat ryhtyneet konkreettisiin toimenpiteisiin läpiajoliikenteen rajoittamiseksi. Tehokas keino tähän ovat olleet läpiajokiellot, joita omakotiyhdistykset ovat vaatineet kuntiensä päättäjiltä oman alueensa kaduille. Näiden vaatimusten seurauksena pientaloalueiden katuja onkin suljettu ulkopuoliselta liikenteeltä kieltomerkkien avulla, ja toisinaan katuja on katkaistu aivan konkreettisesti porttien ja betoniporsaiden avulla (esim. Järvitalo ym. 1991, 11–12; Lehtonen 2000; Meurman 1991, 58–62). Lievempiä keinoja ovat olleet autojen kulkua hidastavien töyssyrakennelmien rakentaminen sekä paikallisten nopeusrajoitusten alentaminen. Joissakin tapauksissa asukkaat ovat jopa lähteneet vastustamaan katujensa kunnostamista liian hyvään kuntoon, koska tämän on pelätty houkuttelevan alueelle lisää läpiajoliikennettä. Näin tapahtui esimerkiksi Tapanilassa 1990-luvun vaihteessa, kun paikalliset asukkaat halusivat mieluummin säilyttää vanhan ja kapean kylätiensä ennallaan kuin suostua kaupungin liikennesuunnittelijoiden esittämiin parannuksiin:

Hanke Hiidenkiventien leventämiseksi herätti mosalaiset jälleen kerran puolustamaan asuinympäristöään. Hiidenkiventietä piti kaupungin liikennesuunnittelijoiden mielestä leventää, jotta siitä tulisi turvallisempi. Jalankulkijat piti saada omalle ajoradasta erotetulle raitilleen, jotta autoilijoilla olisi tilaa tulla ja mennä. Sekö lisäisi turvallisuutta, että autoilla on tilaa ajaa lujempaa? Miksi asukkaiden pitäisi luopua maisemastaan vain sen takia, että joku voi ajaa kadunpätäkämme viisi tai kymmenen sekuntia nopeammin kuin nyt? Ja se joku olisi todennäköisimmin muualta kuin Mosasta kotoisin. Hiidenkiventien leventäminen palvelisi pääasiassa muita kuin katuvarren asukkaita.

Tapanilan Tuuli 17 (1990), 7

Tämä tapaus vaikuttaa siinä mielessä poikkeukselliselta, että siinä asukkaat ryhtyivät vastustamaan sellaista asuinympäristön modernisointihanketta, joka ensisilmäyksellä vaikuttaisi pikemminkin kannatettavalta hankkeelta. Asukkaiden vastustusta selittää tässä kuitenkin se, että tien parantamisen pelättiin heikentävän vielä tärkeämmäksi koettua arvoa eli asuinympäristön rauhallisuutta. Lisäksi taustalla saattoi vaikuttaa tienvarren asukkaiden pelko siitä, että suunniteltu kadunlevennys saattaisi kaventaa heidän tonttejaan. Kuitenkin yleensä ottaen pientaloalueiden asukkailla ei näytä olevan mitään sellaisia hankkeita vastaan, jotka parantavat heidän liikkumismahdollisuuksiaan tai edistävät paikallista liikenneturvallisuutta. Päinvastoin, tutkimieni pientaloalueiden asukaslehdistä on varsin helppo löytää kirjoituksia, joissa toivotaan tai vaaditaan

asuinalueelle erilaisia liikenneparannuksia. Oleellista tässä on kuitenkin se, että näiden parannusten pitää palvella alueen omia asukkaita, ei ulkopuolisia läpikulkijoita.

Tapanilasta on peräisin myös seuraava sitaatti, jossa eräs paikkakunnan asukas ilmaisee tiivistetyssä muodossa sen tavoitteen, johon asuinalueiden liikennesuunnittelussa pitäisi monien pientaloasukkaiden mielestä pyrkiä. Lyhyesti sanottuna hyvä asuinalue on tästä näkökulmasta sellainen, joka kykenee pitämään ulkopuolellaan sen ympärillä levittäytyvän suurkaupungin haittavaikutukset sekä sieltä tulevat kutsumattomat vieraat. Vaikka se onkin osa kaupunkia, niin se on samanaikaisesti kätkössä siltä:

Luulin, että olisi hyvä, jos maailmassa olisi edes yksi paikka, mihin olisi vähän vaikeampi löytää, tällöin kukaan ei tulisi turhanpäiten. Nyt teitä oiotaan, levennellään ja päällystetään. Ketähän saamme vastedes nähdä kujillamme?

Tapanilan Tuuli 10 (1984), 23

Tällainen ihanne on varmasti hyvä niiden kannalta, jotka toivovat asuinympäristöltään ennen kaikkea rauhaa ja hiljaisuutta. Samalla se on kuitenkin asuinympäristöä yksipuolistava ihanne, sillä esimerkiksi pientaloalueilla toimiville pikkukauppiaille ei ole eduksi, jos potentiaaliset asiakkaat ohjataan ajokieltojen ja -esteiden avulla jonnekin muualle (esim. Lintunen 2/1989, 4–5). Tosin tällaiset yrittäjät olivat 1900-luvun lopulle tultaessa käyneet jo muutenkin vähiin Helsingin seudun pientaloalueilla, kun kaupat ja muut palvelut olivat siirtyneet niistä muualle – ensin uusien kerrostalolähiöiden ostareille ja myöhemmin vielä suurempiin kauppakeskuksiin (esim. Lanu 1995, 86; Lintunen 2/1989, 4; Rekola & Tuomisto 1995, 170). Hieman ristiriitaisesti asuinympäristön rauhoittamispyrkimysten kanssa pientaloalueiden omakotiyhdistykset joutuivatkin 1900-lopulla kampanjoimaan myös alueidensa kaupallisten palveluiden säilymisen puolesta, jotta asukkaille olisi tarjolla edes jonkinlaisia jalankulkuetäisyydellä olevia palveluita. Tätä tarkastelen lähemmin luvussa 9.4, jossa aiheena ovat pientaloasukkaiden pyrkimykset elvyttää asuinalueidensa paikallista yhteisöllisyyttä.

Lintukoto koneistojen puristuksessa: esimerkkinä Kehä II

Vaikka läpiajokielto saattavat asukkaiden näkökulmasta katsoen olla toimiva ratkaisu läpiajoliikenteen aiheuttamiin ongelmiin, asiaa ei voida ratkaista pelkästään niiden avulla, koska koko ajan kasvava liikenne täytyy kuitenkin ohjata jonnekin. Jos yhdeltä kadulta katkaistaan autoliikenne, se siirtyy helposti muiden lähikatujen riesaksi, ellei sitten näitäkin katkaista liikenteeltä. Lisäksi läpiajokielto aiheuttavat haittaa myös asukkaille itselleen: vaikka heidän omalle kotikadulle asetettu läpiajokielto olisikin heidän mielestään hyvä asia, niin naapurikadulle asetettu vastaava kielto voi sen sijaan tuntua jo hankalalta ja turhanpäiväiseltä kulkuesteeltä, jonka vuoksi he joutuvat tekemään pitkiä kiertolenkkejä päivittäisillä työ- ja kauppamatkoillaan. Pientaloalueiden asukaslehdistä löytyykin myös sellaisia kirjoituksia, joissa tulevat näkyviin läpiajokieltojen ja muiden kulkuesteiden aiheuttamat hankaluudet ja ristiriidat. Yksi näistä on seuraava 1980-luvun lopulle ajoittuva mielipidekirjoitus Vapaalan *Kyläkuulumisia* -lehestä:

Olen asunut täällä Vapaalassa kolmisen vuotta kadun varrella, jonka molemmissa päissä on liikennemerkillä kielletty kadun käyttö läpikulkuun. Kielto on häirinnyt minua alusta alkaen, mutta muut kujallamme asuvat pitävät sitä tuiki välttämättömänä oman rauhansa vuoksi – niin ja: "tie kuuluu vain meille, koska me maksamme sen hoidon!" [...] Muilla on aikaa kiertää päivittäin työmatkallaan kilometrin tai pari ja suorittaa viimeiset aamutoimet odotellessa liikennevalojen vihreää välähdystä. Eli haluaisin perätä hiukan lisää hyvänsuopaisuutta ja lähimmäisten huomioon ottamista.

Kyläkuulumisia 4/1988

Käytännössä tällaiset ongelmat on pyritty ratkaisemaan siten, että autoliikenne on ohjattu mahdollisimman suuressa määrin asuinalueiden ulkopuolella kulkeville suuremmille liikenneväylille, joiden erityisenä tehtävänä on palvella kaupunginosien välillä kulkevaa seudullista autoliikennettä, samoin kuin kaupunkiseudun ulkopuolelle suuntautuvaa liikennettä. Helsingin seudulla näiden seudullisten liikenneväylien rungon muodostavat neljä- tai useampikaistaiset moottoritiet ja kehäväylät, jotka on jo alunperin suunniteltu seudullisen liikenteen tarpeita silmälläpitäen (ks. **Kuvan 26** kartta). Tällaisten väylien rakentamiselle on luonnollisesti ollut muitakin syitä kuin asuinalueiden rauhallisuuden suojeleminen; esimerkiksi kasvavan autoliikenteen sujuvuuden parantaminen sekä helposti navigoitavan liikennejärjestelmän luominen pääkaupunkiseudulle. Asuinalueiden läpi kulkevan liikenteen vähentäminen on ollut kuitenkin yksi niistä keskeisistä perusteista, joiden perusteella tällaisten väylien rakentamista on vaadittu ja puolustettu niin asukkaiden kuin suunnittelijoiden keskuudessa (esim. Laaksolahti... 1993, 31; Meurman 1947, 131–185). Voidaan hyvin väittää, että nykyisellä autoilun aikakaudella monien asuinalueiden rauhallinen ja idyllinen miljöö ei olisi edes mahdollista, elleivät moottoritiet ja muut suuret liikenneväylät imisi suurimpia liikennevirtoja pois niiden paikallisilta kaduilta.

Kuitenkin myös nämä seudulliset liikenneväylät ovat aiheuttaneet pientaloasukkaiden keskuudessa kiivasta keskustelua ja vastustusta. Helsingin seudulla vilkasta keskustelua on herättänyt esimerkiksi Espooseen 1990-luvulla rakennettu Kehä II -väylä, erityisesti sen (ainakin toistaiseksi) rakentamatta jäänyt koillinen jatko-osuus, jonka oli tarkoitus ulottua Turuntieltä Espoon keskiosasta Hämeenlinnanväylälle Helsingin ja Vantaan puolelle. Kyseisestä tieosuudesta käydyn keskustelun vilkkaus johtui siitä, että sen vaikutusalueella sijaitisi useita asuinalueita, joista osa on tässä tutkimuksessa tarkasteltuja vanhoja pientaloalueita. Seuraavassa tarkastelen miten Kehä II -väylästä keskusteltiin espooalaisten Lintuvaaran, Jupperin ja Laaksolahden pientaloalueiden asukaslehdissä 1990-luvulla. Keskustelun huomiota herättävä piirre oli se, että siinä eri alueiden asukkaiden mielipiteet jakautuivat jyrkästi sen mukaan, miten suunnitellun tieväylän oletettiin vaikuttavan kunkin alueen tulevaan kehitykseen. Ratkaisevaa tässä oli se, että toisilla asuinalueilla uuden väylän odotettiin helpottavan paikallisia asukkaita häirinnyttä läpiajoliikenneongelmaa, kun taas toisilla alueilla sen nähtiin tuhoavan paikallista luonnonympäristöä.

Myönteinen kanta Kehä II:n rakentamiseen tuli näkyviin varsinkin Jupperin omakotiyhdistyksen tiedotuslehdessä, jonka sivuilla kehätien rakentamista vaadittiin useaan otteeseen 1990-luvulla. Näissä kirjoituksissa kiinnitettiin huomiota erityisesti

alueella kulkeneeseen läpiajoliikenteeseen, joka oli ollut jupperilaisten riesana 1970-luvulta lähtien, jolloin alueen halki rakennettiin Espoosta Vantaalle johtava läpikulkutie. 1990-luvulle tultaessa liikenne tällä reitillä oli kasvanut jo niin vilkkaaksi, että tilanne koettiin paikallisessa omakotiyhdistyksessä lähes sietämättömäksi:

Aluettamme rasittaa erittäin voimakas läpiajoliikenne, sillä Pitkäjärventielle autot ovat lähes yhtämittäisenä jonona katkaisten koko alueemme kahtia. Näin ollen päästäkseen Jupperin eteläiseltä puolelta rannanpuoleiselle alueelle joutuu odottamaan jopa minuuttikaupalla. [...] ...liikenteen jatkuva melu ja pakokaasupilvet haittaavat suuresti tien lähipiirissä asuvia saasteiden levitessä pihoiille ja pilaten omakotiasutukseen läheisesti liittyvän marja- ja vihannesviljelyn, puhumattakaan asumisen viihtyvyyteen liittyvistä haitoista.

Laine 1993

Ainoana toimivana ratkaisuna ongelmaan jupperilaiset näkivät sen, että pitkään suunniteltu Kehä II -väylä rakennettaisiin nopeasti valmiiksi, jolloin Espoon ja Vantaan välinen liikenne ohjautuisi Jupperin sijasta tälle uudelle väylälle. He pitivät tärkeänä myös sitä, että kehätie rakennettaisiin alkuperäisen suunnitelman mukaisesti aina Vantaalle saakka, sillä muuten sillä ei olisi toivottua rauhoittavaa vaikutusta Jupperin liikenteeseen. Tämä toive ei kuitenkaan toteutunut, sillä Kehä II:sta rakennettiin 1990-luvun lopulla ainoastaan sen eteläinen osuus, joka ulottuu Länsiväylältä Turuntielle. Jupperin asukkaiden mielestä toteutunut vaihtoehto oli itse asiassa huonompi kuin se, että Kehä II olisi jätetty kokonaan rakentamatta. Heidän mukaansa uusi "tynkäkehä" ei ohjannut autoja pois Jupperin paikallisteiltä, vaan päinvastoin se syötti sinne jopa lisää liikennettä. Tällaista ratkaisua oli Jupperissa osattu pelätä jo etukäteen, kuten näkyy seuraavasta Jupperin omakotiyhdistyksen kannanotosta vuodelta 1995:

Erityisen huolestuneita olemme siitä, jos Kehä II päättyisi Turuntielle. Se kaksin- tai jopa kolminkertaistaisi asuntoalueittemme läpi kulkevan liikenteen, joka jo nyt on sekä liikenteellinen että ympäristöllinen katastrofi alueellamme. Tynkäkehä II olisi Suomen liikennehistorian suurin munaus.

JOY 2/1995

Jupperilaiset eivät olleet kehätienäkemyksissään yksin, sillä Kehä II:n rakentamista koko pituudessaan kannattivat myös useat muut espoolaiset ja vantaalaiset omakoti- ja asukas-yhdistykset (JOY 1/1998). Yhteistä niille oli se, että niiden edustamat asuinalueet olisivat hyötäneet kehätien läpiajoliikennettä vähentävästä vaikutuksesta, mikäli tie olisi rakennettu alkuperäisen suunnitelman mukaisesti Hämeenlinnantielle saakka. Toisaalta näitä asuinalueita yhdisti myös se, että niiden asukkaat eivät olisi itse joutuneet kärsimään niistä haitoista, joita uusi moottoritie olisi aiheuttanut lähiympäristössään. Mikään niistä ei nimittäin sijainnut kaavaillun tielinjauksen välittömässä läheisyydessä.

Tielinjauksen lähinaapurustossa asiat nähtiin ymmärrettävästi eri tavalla, ja sieltä löytyivät myös kehätiehankkeen kiivaimmat vastustajat. Hyvin aktiivinen asiassa oli Lintuvaaran omakotiyhdistys, jonka toiminnassa Kehä II:n jatko-osan vastustaminen oli

hallitseva teema koko 1990-luvun ajan. Yhdistykseen perustettiin tuolloin jopa erityinen kehätietoimikunta, jonka nimenomaisena päämääränä oli estää hankkeen toteutuminen. Lisäksi yhdistyksen tiedotuslehdessä Lintusessa julkaistiin 1990-luvulla kymmeniä kehätiehanketta arvostelleita kirjoituksia. Kuten edellä on todettu, tämä vastustus näyttää tuottaneen myös tulosta, sillä kyseinen tieosuus on 2010-luvulla edelleen rakentamatta – ja todennäköisesti myös pysyy rakentamattomana ainakin lähivuosikymmenet (HS 7.3.2014).

Kehä II:n jatko-osuutta kannattaneissa yhdistyksissä tien rakentamista pidettiin järkevänä ja tarpeellisenä hankkeena, josta koituisi hyötyä myös muille kuin läpiajoliikenteestä suoranaisesti kärsineiden alueiden asukkaille. Yhdessä Laaksoalahden omakotiyhdistyksen kannanotossa sitä verrattiin jopa ohitusleikkaukseen, joka oli välttämätön Espoon pahasti ahtautuneen liikennesuoniston pelastamiseksi (Luoma-aho 1995). Lintuvaaran omakotiyhdistyksen lehdessä kehätiehanke näyttäytyi sen sijaan täysin eri valossa. Lehden kirjoituksista saa sellaisen kuvan, että koko hankkeella ei ollut oikeastaan mitään järkevää tarkoitusta. Sen sijaan "Kehä II niminen painajainen" oli "turha, haitallinen ja kallis" ratkaisu, joka tulisi lisäämään "Lintuvaaran läpi kulkevaa liikennettä tuhoten samalla aluetta ympäröivät metsät" (Häggqvist 1993; Lehtonen 1994a).

Näkemysten erilaisuus selittyy sillä, että Lintuvaarassa kehätiehankkeen vaikutukset olivat hyvin erilaiset kuin esimerkiksi Jupperissa ja Laaksoalahdessa. Lintuvaaran osalta kehätien jatko-osuus ei tarjonnut mitään ratkaisevaa helpotusta paikalliseen läpikulkuliikenteeseen, sillä tämä ongelma oli saatu alueella hallintaan jo aiemmin läpiajokieltojen avulla. Päinvastoin, asukkaiden pelkona oli, että uudelle kehätielle johtavat liittymätiet tulisivat uudelleen lisäämään Lintuvaaran läpi kulkevaa liikennettä ja siten heikentämään alueen rauhallisuutta. Lisäksi kehätien suunniteltu linjaus kulki hyvin lähellä Lintuvaaran pohjoisosan asutusta, minkä arveltiin aiheuttavan melu- ja pakokaasuhaittoja alueen asukkaille. Kolmas ja luultavasti tärkein syy vastustukselle oli se, että toteutuessaan kehätie olisi pirstonut Lintuvaaraa ympäröivät suhteellisen laajat metsäalueet. Näin siitä olisi tullut metsien keskellä sijaitsevan luonnonläheisen asuinalueen sijasta moottoritien naapurialue. Tämän näkökohdan tärkeys tulee esiin esimerkiksi seuraavassa Lintuvaaran omakotiyhdistyksen puheenjohtajan kirjoituksessa:

Tähän vuodenaikaan liittyy kauniin ruskan lisäksi samoileminen sienimetsissä raikkaassa syysssäässä. Lintuvaara on pääkaupunkiseudulla vielä niitä harvoja paikkoja, joissa metsäinen luonto ympäröi kaupunkimaista pientaloasumista. Näiden alueiden säilyttämisen puolesta on useasti vedottu ja kirjoitettu, ei vähiten esim. ns. Kehä II:n jatkolaajennuksen yhteydessä. Viheralueiden säilyminen on jatkossakin turvattava kaikkien kaavoitus-toimenpiteiden yhteydessä.

Laine 1998b

Samassa lehdessä tiehanketta vastaan esitettiin myös muita perusteluja, jotka liittyivät sen uhkaamien luonto- ja kulttuuriarvojen puolustamiseen sekä yleisemmin ekologisesti kestävästä kehityksestä edistämiseen. Lehdessä puhuttiin alueella mahdollisesti sijaitsevista muinaisjäänteistä ja harvinaisista luontokohteista sekä murehdittiin läheisen kartanomaisen kohtaloa. Mahdollisten suojelukohteiden kartoittamiseksi lehdessä

ehdotettiin yhteydenottoa Museovirastoon ja Luontoliittoon (Häggqvist 1993; Salminen 1996). Eräässä kirjoituksessa kyseenalaistettiin myös se, oliko uusien moottoriteiden rakentaminen ylipäättään järkevää kehitystä:

Kehä II:sta puhuttaessa keskustellaan sen tuomista liikenteellisistä hyödyistä tai haitoista ja tietenkin Kehän taloudellisesta merkityksestä alueen kehitykseen. Olen omien ajatusteni tueksi haastatellut liikennesuunnittelun asiantuntijoita ja yhteenvetona mielestäni koko hanke tulisi kyseenalaistaa. Mitä tolkkua on rakentaa kolmea samansuuntaista kehäväylää, joidenka sisäkehiin rakennuskanta (asunnot ja toimistot yms.) jäävät eristettyinä saarekkeina. Tarvitaanko luonnonkauniissa Suomessa, vaikka ruuhka-Suomessa ollaankin, moottoriteitä kilometrin välein? Mielestäni se on suuruudenhulluutta. Suunnittelun väylän maa-aluevaraukset ovat mahtavia, etenkin risteysalueella. Puhutaan kymmenistä hehtaareista tuhoutuvaa ympäristöä, ja rakennusaluetta vähentävät vielä tarvittavat meluntorjunta-alueet. Voiko se olla järkevää?

Laine 1996

Tällaisissa puheenvuoroissa ilmenevän ekologisen asennoitumisen uskottavuutta heikentää kuitenkin se, että samanaikaisesti Lintuvaaran omakotiyhdistyksen tiedotuslehdessä vaadittiin toisen seudullisen moottoritieväylän, Kehä I:n, kiireellistä parantamista (Onnela 1996). Tämä sisempi kehätie oli ollut yhdistyksen suosiossa aiemminkin, sillä aikoinaan 1970-luvulla se oli ollut kiirehtimässä sen rakentamista (Järvitalo ym. 1991, 12).

Onkin ilmeistä, että luontoarvoja korostaneista puheenvuoroista huolimatta lintuvaaralaisten suhtautuminen moottoriteihin ei ollut yleisesti ottaen mitenkään erityisen kielteistä. Heidän varsinainen huolenaiheensa ei ollut moottoriteiden ja yksityisautoilun yleinen ekologinen kestävyys, vaan huoli oli paljon rajallisempi, nimittäin Lintuvaaran säilyttäminen rauhallisena ja luonnonläheisenä asuinalueena. Lintuvaaran asukkaiden vastarinnassa oli siten kyse melko tyypillisestä NIMBY ("Not In My Back Yard") -ilmiöstä, toisin sanoen kansalaisvastustuksesta, jonka ensisijaisena kohteena ovat johonkin määrättyyn hankkeeseen liittyvät paikalliset haittavaikutukset, ei niinkään hanke sinänsä (Dear 1992; Lake 1993). Tässä tapauksessa asukkaiden vastustuksen kohteena oli moottoriliikenneväylä, jonka kaltaiset muut väylät – kuten yllä mainittu Kehä I – eivät herättäneet heissä suuria intohimoja. Mutta kun uusi liikenneväylä ja siihen liittyvät haitat olivat tulossa asukkaiden omalle "takapihalle", sitä vastustettiin ankarasti.

Kansalaisvastarintaa koskevassa keskustelussa NIMBY -käsitettä on toisinaan pidetty leimaavana tai jopa halventavana käsitteenä, sillä viittaahan se kansalaisvastustuksen taustalla oleviin itsekkäisiin motiiveihin (esim. Lake 1993). Lintuvaaran tapauksessa onkin ilmeistä, että asukkaiden vastarintaa motivoi nimenomaan huoli heidän oman asuinalueensa kohtalosta, eivät niinkään yleisemmät ympäristönsuojelliset näkökohdat. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lintuvaaralaiset olisivat olleet ihmisinä sen itsekkäämpiä kuin esimerkiksi ne Jupperin asukkaat, jotka puolustivat Kehä II:ta yleishyödyllisenä ja kaikkia espoolaisia hyödyttävänä liikennehankkeena. Jupperilaisetkin olisivat todennäköisesti suhtautuneet hankkeeseen paljon kielteisemmin, jos uusi moottoritie olisi ollut tulossa heidän kotinurkilleen. Itse asiassa he näin tekivätkin,

ottaessaan kielteisen kannan Kehä II:n jatkolle esitettyyn vaihtoehtoiseen linjaukseen, joka olisi tuonut sen paljon lähemmäs Jupperia (Ala-Peijari 2003b).

Kehä II:sta käydyssä keskustelussa syntyi myös eri intressiryhmien välisiä vastakkainasetteluja. Tiehanketta kannattaneessa Jupperin omakotiyhdistyksessä kritiikki kohdistui hanketta vastustaneiden naapurialueiden asukkaisiin, joita arvosteltiin kyvyttömyydestä ymmärtää läpiajoliikenteestä kärsivien jupperilaisten näkökantaa. Kuten seuraavasta Jupperin omakotiyhdistyksen puheenjohtajan kirjoituksesta näkyy, tämä kritiikki oli kuitenkin sävyltään melko sovittelevaa. Kritiikin kohteena olleiden asuinalueiden nimetkin jätettiin kirjoituksessa hienotunteisesti mainitsematta, vaikka ne varmasti olivat hyvin kirjoittajan tiedossa:

Tietysti on ymmärrettävää, ettei kukaan haluaisi omalle asuinalueelleen mitään moottoriteitä. Mutta eiköhän pahin vaihtoehto ole se, että moottoritie kerta kaikkiaan läpiajoliikenteen myötä hallitsemattomasti puskeutuu keskelle asuinalueita. Niitä espoolaisilta, jotka ovat vuosikaudet saaneet elää läpiajoliikenteen kieltävän tien varrella, puuttuu kokemusta moisesta riesasta eivätkä he siksi ymmärrä tarvetta siitä kärsineiden haluamiin ratkaisuihin. Mutta kenties kokemusta karttuu vielä heilläkin, mikäänhän ei nykymaailmassa ole enää pysyvää, vaan kompromissit kuuluvat jatkuvaan kehitysprosessiin.

Sahlan 1996

Jossain määrin jupperilaisten kritiikki kohdistui myös niihin poliitikoihin ja virkamiehiin, jotka olivat osallisina kehätiehankkeessa. Mitään jyrkkää vastakkainasettelua tästä ei kuitenkaan syntynyt, vaan poliitikkoja ja virkamiehiä moitittiin lähinnä saamattomuudesta asian hoitamisessa. Vastakkainasettelun puuttuminen tässä suhteessa onkin ymmärrettävää, sillä poliitikkojen ja erityisesti virkamiesten joukosta oli vaikeampi löytää tiehankkeen vastustajia.

Kehätietä vastustaneen Lintuvaaraan omakotiyhdistyksen lehdessä vastakkainasettelu näyttäytyi sen sijaan paljon jyrkempänä. Lehden kirjoittajat eivät juuri säästelleet sanojaan kirjoittaessaan vastapuolestaan, eli kehätiehanketta ajaneista poliitikoista, suunnittelijoista ja virkamiehistä. Heidät leimattiin lehdessä "byrokraateiksi", "kovan linjan väeksi" ja "fanaattisiksi moottoritieintoilijoiksi", jotka ajoivat yksipuolisesti kovia tehokkuusarvoja ja unohtivat lintuvaaralaisten puolustamat pehmeät luontoarvot. Kehä II -hankkeen taustalla nähtiin myös rakennusliikkeiden, kiinteistösijoittajien ja suurten kauppaketjujen kyseenalaisia intressejä. Esimerkin tästä kärjistävästä puhetavasta tarjoaa vaikkapa seuraava omakotiyhdistyksen puheenjohtajan kirjoitus vuodelta 1995:

Olemmehan ajaneet jo vuosia kaikkien lintuvaaralaisten etuja byrokraattien Espoossa. Tämä työ ei Espoossa lopu eikä vähene. Juuri kun Tielaitos kovan painostuksen tuloksena jätti Kehä II:n jatkon pois suunnitelmistaan, kaupunki tuo esille uuden yleiskaavan luonnoksen, jossa Kehä II jatko on mukana! Samanaikaisesti Vantaa pitää huolta uudesta Myyrmannistaan ja varjelee Kehä II:n linjauksia omissa suunnitelmissaan. Ollos huolestunut, byrokraatit valveil on.

Salminen 1995

Lintuvaaran asukaslehden kirjoituksista huokuu syvä epäluottamus kehätiehankkeen puuhamiehiä ja suunnittelijoita kohtaan. Nämä näyttäytyvät niissä suurten, tunteettomien koneistojen edustajina, melkein pä roistomaisina hahmoina, jotka kärsimistään erätappioista lannistumatta vain odottivat uutta tilaisuutta ja asukkaiden huomion herpaantumista. Myös suunnittelijoiden ehdottamat kompromissit, kuten ajatus niin kutsutusta asukasystävällisestä moottoritiestä, tulkittiin epäilyttäväiksi höynäytysyrityksiksi (Onnela 1996). Muutenkin Lintuvaaran asukaslehden kirjoituksissa näyttää rakentuneen sellainen kärjistetty asetelma, jossa vastakkain olivat rauhaarakastavat ja luontoarvoja kunnioittavat pientaloasukkaat sekä toisaalta asuinalueen idylliä uhanneet väkivahvat koneistot, joiden toimintaa ohjasi kylmä hyötylogiikka, byrokraattinen ajattelutapa ja ahneus.

Tällainen vastakkainasettelu on yleisemminkin tuttu nykyaikaisia paikallisia kansanliikkeitä koskevista tutkimuksista. Brittiläisen sosiologin Graham Dayn (2006, 125–144) mukaan niissä toistuu usein asetelma, jossa asukkaiden yhteistoiminta herää eloon uneliaasta normaalitilastaan nimenomaan sellaisissa tilanteissa, joissa asukkaat joutuvat syystä tai toisesta kamppailemaan heidän asuinympäristöään hallinnoivia julkisia organisaatioita vastaan. Tällaisissa ristiriitatilanteissa osapuolten väliset erot korostuvat helposti siten, että asukkaat alkavat nähdä itsensä eräänlaisena vastakohtana heidän paikallisia etujaan uhkaaville ulkopuolisille organisaatioille ja niiden toimintatavoille. Ferdinand Tönniesin (1887/1955) klassiseen käsitepariin viitaten he alkavat nähdä itsensä idyllisyyttä ja luonnollisuutta edustavana *Gemeinschaft* -yhteisönä, joka joutuu kamppailemaan olemassaolostaan kovien arvojen ja kylmän hyötylogiikan kyllästämiä *Gesellschaft* -organisaatioita vastaan.

Todellisuudessa tilanne on tietenkin monimutkaisempi kuin mitä tällainen yksinkertaistava "Gemeinschaft vastaan Gesellschaft" tai "Daavid vastaan Goljat" -asetelma antaa ymmärtää. Nykyaikaiset asuinalueet eivät todellisuudessa edusta mitään vastakohtaa niiden ympäristöä hallinnoiville suurille organisaatioille, vaan päinvastoin ne ovat monella tapaa riippuvaisia näistä organisaatioista. Tämä tuli hyvin näkyviin edellä luvuissa 6 ja 7. Niissä nähtiin, kuinka asuinalueen ulkopuoliset organisaatiot ottivat sotien jälkeisinä vuosikymmeninä entistä paljon suuremman vastuun pientaloesikaupunkien palveluiden tuottamisesta ja niiden teknisen infrastruktuurin rakentamisesta – ja usein vieläpä asukkaiden aktiivisella myötävaikutuksella. Myös tässä luvussa tarkasteltujen liikennekysymysten kohdalla pientaloalueiden asukkaat ovat selvästi riippuvaisia suurista järjestelmistä ja organisaatioista. He ovat niistä riippuvaisia kun he hyödyntävät metropolialueen katuverkostoja, moottoriteitä ja julkista liikennettä tehdessään päivittäisiä työmatkojaan, kauppamatkojaan ja muita matkojaan. Itse asiassa he ovat niistä riippuvaisia myös silloin, kun he haluavat suojella oman asuinalueensa idyllisyyttä kaupungistumisen haittapuolilta. Tämä tulee hyvin näkyviin edellä mainituista Jupperin ja Laaksoalahden omakotiyhdistysten lehtien kirjoituksista, joissa pääkaupunkiseudun liikennejärjestelmää täydentävän uuden kehätien rakentamista pidettiin välttämättömänä niiden asukkaita häirinneen läpikulkuliikenneongelman ratkaisemiseksi. Kuitenkin toisinaan asuinalueen paikallinen idylli joutuu näiden järjestelmien tielle, kuten uhkasi käydä hyvin konkreettisella tavalla yllä kuvatussa Lintuvaaran tapauksessa. Tällöin suuret

järjestelmät eivät enää edusta asukkaiden näkökulmasta ongelman ratkaisua, vaan niistä tulee itsestään asukkaiden vastustusta herättävä ongelma.

Rauhassa rakentamiselta

Liikennehankkeiden lisäksi Helsingin seudun pientaloalueilla ovat herättäneet vastustusta erilaiset täydennysrakennushankkeet – erityisesti sellaiset hankkeet, joissa suunniteltu uudisrakentaminen on poikennut alueen olemassa olevasta pientaloasutuksesta. Joissakin tapauksissa nämä rakennushankkeet ovatkin olleet todella massiivisia, ja ne ovat hävittäneet tai ainakin uhanneet hävittää paikalla sijainneen vanhan pientaloasutuksen lähes kokonaan. Tämä uhka oli ajankohtainen erityisesti 1960- ja 70-luvuilla, jolloin Helsingin seudulla suunniteltiin aikakauden nopean kehityksen hengessä useita uusia kerrostaloalueita vanhan pientaloasutuksen päälle. Niinpä esimerkiksi Pasilan 1900-luvun vaihteesta peräisin ollut vanha puutalomiljöö purettiin 1970-luvulla lähes kokonaan nykyisen Länsi-Pasilan tieltä. Samalla tavoin kävi Pukinmäessä, jossa sen vanhan huvilamiljöön tilalle tuli 1970-luvulla tiiviisti rakennettu kerrostalolähiö. Sen sijaan Käpylässä alueen vanhaa puutalomiljöötä uhanneet rakennushankkeet onnistuttiin torjumaan alueella 1960-luvulla heränneen kansalaisvastarinnan ansiosta (Mäkinen 1970, 141–153; Tuomela 1987, 28–29).

Myös edellä esillä olleelle Espoon Lintuvaaran alueelle (eli entiseen Leppävaaran Harakkaan) laadittiin 1960-luvun lopulla asemakaava, jonka toteutuminen olisi käytännössä merkinnyt alueen vanhan pientaloasutuksen purkamista uusien kerrostalojen tieltä. Mielenkiintoista kyllä tämä suunnitelma ei vielä tuossa vaiheessa suuremmin huolestuttanut alueen vanhoja asukkaita: lähinnä nämä olivat huolissaan siitä, että saisivat uudisrakentamisen alle jäävistä tonteistaan ja taloistaan riittävän rahallisen korvauksen (Maisala 2011a). Vuoden 1973 öljykriisin jälkeisessä heikommassa taloustilanteessa Leppävaaran seudun kaavasunnitelmia korjattiin jonkin verran vaatimattomampaan suuntaan, minkä ansiosta suuri osa aiemmin purettavaksi kaavaillusta pientaloasutuksesta säästyivät tältä kohtalolta uusissa suunnitelmissa. Kuitenkin samaan aikaan paikallisten asukkaiden keskuudessa heräsi uudenlainen, suojeleva asenne omaa asuinympäristöä kohtaan, eivätkä he sen vuoksi olleet tyytyväisiä edes näihin uusiin, vähemmän tuhoisiin suunnitelmiin. Vääjäämättömältä vaikuttaneen muutoksen edessä alistumisen sijasta alueella aktivoitui voimakas kansalaisvastarinta, jonka näkyvin ilmaus oli paikallisten asukasaktivistien vuonna 1978 perustama Leppävaaran kansalaistoimikunta:

Leppävaaran, Lintuvaaran ja Mäkkylän kaavoitukseen vaikuttamaan pyrkinyt kansalaistoimikunta perustettiin keväällä 1978. [...] Toimikunta pyrki käsittelyssä olevien asemakaavojen muuttamiseen siten, että alueen pientalovaltainen luonne säilyisi. Kerrostalorakentaminen tulisi aloittaa aseman seudulta ja ulottaa se vain Vallikadun korkeudelle. Mäkkylän Puistotiestä ja Kehä II:sta tulisi luopua. Toimikunta keräsi ohjelmansa tueksi tuhannen nimen adressin, joka luovutettiin sekä sisäasiainministeriölle että Espoon valtuustolle 14.6.1978.

Salmi, M. 2011, 223

Adressin keräämisen lisäksi kansalaistoimikunta valitti sisäasiainministeriölle Espoon kaupungin tekemistä kaavoituspäätöksistä sekä auttoi paikallisia asukkaita näiden omien kaavavalitusten tekemisessä. Tuodakseen asukkaiden näkemyksiä paremmin julki toimikunta laati Leppävaaran alueelle myös oman "asukaskaavan", joka oli vastaveto kaupungin virallisille suunnitelmille. Kaikki tämä asukastoiminta osoittautui myös menestykselliseksi, sillä siitä seuranneiden lukuisten valitusten ja julkisen keskustelun jälkeen sisäministeriö päätti jättää asukkaiden vastustamat kaavaehdotukset vahvistamatta. Lopullisesti asia ratkesi vuonna 1982, jolloin Korkein hallinto-oikeus hylkäsi Espoon kaupungin asiasta tekemän valituksen ja jätti ministeriön päätöksen voimaan. Näin asukkaat olivat saavuttaneet tärkeimmät tavoitteensa ja Lintuvaaran vanha pientaloalue säilyi perusluonteeltaan pientaloalueena. Tosin Leppävaaran eteläosassa kehitys oli hyvin toisenlainen, sillä siellä alkoi 1980-luvulla voimakas kerrostalo- ja liikerakentaminen, joka lopulta muutti tämän alueen yhdeksi pääkaupunkiseudun tiiviimmän rakennetuista kaupunginosista. (Järvitalo ym.1991, 27–31; Maisala 2011a; Salmi, M. 2011.)

Lintuvaaran asukkaiden 1970-luvulla käymissä kaavoituskamppailuissa panokset olivat sikäli korkeat, että pelissä oli koko asuinalueen vanhan perusluonteen säilyminen. Vastustettujen kaavaehdotusten toteutuminen olisi merkinnyt sitä, että monet alueen vanhoista pientaloista olisi purettu ja niiden asukkaat olisivat joutuneet muuttamaan muualle. Useimmiten asukkaiden vastustamat rakennushankkeet eivät kuitenkaan aiheuta näin dramaattisia muutoksia ympäristössään. Niiden ei tarvitse myöskään olla mitään erityisen epämiellyttäväksi koettuja tai asuinalueen maineelle haitallisia hankkeita – kuten esimerkiksi syrjäytyneiden alkoholistien asuntoloita –, vaikka aineistostani löytyy joitakin esimerkkejä myös tällaisesta vastustamisesta (esim. Laaksonen 1997a; Pettinen, K. 1970). Uusien moottoriteiden ja kerrostalolähiöiden kaltaiset massiiviset hankkeet kieltämättä herättävät erityisen herkästi asukkaiden vastustusta, mutta yleisesti ottaen vaikuttaa siltä, että asukasvastarinnan heräämiseen riittää jo se, että suunnitellun hankkeen koetaan kaventavan paikallisia luonto- ja virkistysalueita tai pilaavan asukkaiden näköaloja.

Niinpä pientaloasukkaat voivat vastustaa myös heidän asuinalueensa läheisyyteen suunniteltua uutta pientaloasutusta, jos he näkevät sen kutistavan heidän vanhoja metsiään ja virkistysalueitaan (Anttonen 1997, 40; Lehtiranta 1987, 38; Onnela 2006). Aineistossani vastustettujen asioiden listalta löytyy myös sellaisia kohteita kuin asuinalueen läheisyyteen suunniteltu lumenkaatopaikka, linja-autovarikko ja uusi vesitorni. Vantaan Vapaalassa herätti 1980-luvun lopulla vastustusta jopa niinkin viattomalta vaikuttava kohde kuin kaupungin uusi matonpesupaikka. Tosin matonpesupaikan lopulta valmistuttua asukkaiden epäilykset hälvenivät ja he pitivät sitä itse asiassa mainiona uudistuksena (Koskenvesa 1988; Kyläkuulumisia 3/1989.)

Jopa asukkaille itselleen tärkeät palvelut voivat herättää vastustusta – ainakin joidenkin asukkaiden taholta –, mikäli ne joutuvat ristiriitaan asuinympäristön rauhallisuuden ja luonnonläheisyyden ihanteiden kanssa. Tällaiseen tilanteeseen törmättiin Lintuvaaran omakotiyhdistyksessä syksyllä 1994, jolloin yhdistyksen puheenjohtaja joutui selittelemään ärtyneille jäsenille, miksi yhdistys ei ollut suostunut ottamaan kantaa alueelle suunnitellun uuden peruskoulun puolesta. Syynä tähän oli se, että kouluhankkeen ilmeisestä tarpeellisuudesta huolimatta yhdistyksen johtokunnassa oli esiintynyt myös sitä

vastustavia mielipiteitä, eikä yhdistys katsonut voivansa "toimia jäsenistönsä toiveita vastaan, vaikka kyseessä olisi vähemmistö" (Lehtonen 1994b). Vastustuksen taustalla oli puheenjohtajan mukaan kouluhankkeesta seuraava paikallisten metsä- ja ulkoilualueiden pieneneminen, joskin tämä haitta ei hänen omasta mielestään ollut kovin merkittävä:

Suurin yläasteesta koitua haitta lieenee Lintuvaaran itäpuolisen metsäalueen pieneneminen eteläosastaan. Tämä on valitettavaa siksi, että ympäröivien metsien hupeneminen muutoinkin vähentää Lintuvaaran vihreää ominaisleimaa. Koulutontin alue on nykyisin kuitenkin melko epäsiistissä kunnossa. Sen luonnonarvoja ja käyttöä marjastus- tai sienestysalueena voidaan myös pitää vähäisinä verrattuna muuhun metsäalueeseen. Lisäksi on muistettava, että mikä tahansa tonttivaihtoehto johtaisi metsien hakkaamiseen.

Lehtonen 1994b

Henkilökohtaisesti puheenjohtaja asettui kannattamaan uuden koulun rakentamista, ja sama myönteinen asenne tuli esiin myös muissa asiaan liittyneissä tiedotuslehden kirjoituksissa. Yhdessä niistä myös arvosteltiin hanketta vastustaneita asukkaita lyhytnäköisyydestä ja itsekeskeisyydestä (Karhula 1994). Kun yhdistyksessä kiistelyä aiheuttanut Lintumetsän koulu lopulta aloitti toimintansa syksyllä 1998, otettiin tapaus yhdistyksen lehdessä innostuksella vastaan (Lintunen 4/1998, 8–9).

Asuinympäristön rauhallisuuden ja luonnonläheisyyden merkitys tulee pienen mutkan kautta esiin myös siinä kampanjassa, johon Pohjois-Helsingissä sijaitsevan Puistolan asukkaat ryhtyivät 1980-luvun vaihteessa puolustaakseen sen läheisyydessä sijainneen Malmin pienkonelentokentän säilyttämistä (Puisstolan alueopas 1979–80, 3–5; Kuittinen 1988; Laaksonen 1997b). Tässä kamppailussa pientaloasukkaat olivat siis *puolustamassa* sellaista laitosta, joka ensisilmäyksellä vaikuttaisi pikemminkin vastustettavalta asialta, sillä aiheuttaahan lentokenttä muun muassa lentomelua ympäristössään. Kentän aiheuttamat meluhaitat tiedostettiin myös sitä puolustaneessa Puistola-seurassa, jonka tiedotuslehdessä todettiin suoraan, että kentälle tehtiin 1980-luvun vaihteessa jopa 30.000 laskeutumista vuosittain. Toisaalta lehdessä tuotiin esiin Malmin lentokentän tärkeys lentoliikenteen ja ilmailuharrastajien kannalta, sekä myös sen huomattava kulttuuri- ja rakennushistoriallinen arvo. Vuonna 1937 avattua lentokenttää pidettiinkin lehden kirjoituksissa koko lähiseutua elävöittäneenä paikallisena erikoisuutena.

Varsinainen syy asukkaiden innolle puolustaa lentokenttää oli kuitenkin siinä, että niin kauan kuin kenttä oli olemassa, sitä ympäröivät laajat luontoalueet tulisivat säilymään rakentamattomana ja lähes luonnontilaisena virkistysalueena. Juuri tämän takia Puistolan asukkaiden kannatti sietää lentokenttää siitä aiheutuneista meluhaitoista huolimatta:

Nykyisiä haittoja vähättelemättä Puistolan kannalta kuitenkin on tärkeintä kuvitella, mikä on todellinen vaihtoehto ehdotetulle Malmin lentoaseman lakkauttamiselle. On syytä huomata, että tällä hetkellä lentoasema laajoine suoja-alueineen muodostaa Puistolan välittömään läheisyyteen ainoan [...] ulkoiluun, virkistykseen ja luontoiluun ympärivuotisesti sopivan alueen. Se on ahnaasti kaavoitetun pohjoisimman Helsingin ainut laajempi viheralue, henkireikä.

Puistolan alueopas 1979–80, 4

Puistolan asukkaiden kokeman huolen taustalla oli Helsingin kaupungin päättäjien parissa ilmennyt halukkuus lakkauttaa Malmin lentokenttä ja hyödyntää sitä kautta vapautuvat laajat maa-alueet rakentamiskäyttöön. Lisäksi puistolalaisten tiedotuslehdessä epäiltiin, että lentokentän tilalle saattaisi hyvinkin tulla kaikenlaisia vähemmän miellyttäviä teollisuus-, varikko- ja kaatopaikka-alueita, joita kukaan muu ei ollut huolinut naapurikseen. Kaikkein olennaisinta asiassa oli kuitenkin se, että olipa kentän tilalle kaavailtu uudisrakentaminen luonteeltaan millaista tahansa, niin sen seurauksena puistolalaisten ulkoilu- ja luontoalueet tulisivat huomattavasti vähenemään. Tällöin asukkaiden "viimeinenkin vihreä kaistale luontoa menetettäisiin, ainutkin tuntuma luontoon kirpoaisi", niin kuin asia Puistola-seuran tiedotuslehdessä melko dramaattisesti ilmaistiin (Puistolan alueopas 1979–80, 4).

Aiheuttamastaan lentomelusta huolimatta Malmin lentokenttä oli siis Puistolan asukkaiden suosiossa, koska sen säilyminen oli tarkoituksenmukaista heidän ensisijaisen päämääränsä kannalta: niin kauan kuin kenttä pysyi toiminnassa, ei rakentaminen sitä ympäröivillä luontoalueilla ollut mahdollista. Lisäksi kentällä nähtiin olevan tiettyä historiallista arvoa paikkakunnan asukkaille, sillä olihan se kuulunut paikkakunnan elämään jo 1930-luvulta lähtien. Se että nämä historialliset arvot olivat kuitenkin vain toissijaisia asiaan liittyneisiin luontoarvoihin verrattuna, näkyy seuraavasta Puistola-seuran aktiivijäsenen muistelmasta, jossa hän muistelee, mikä olisi ollut heidän näkökulmastaan ideaalinen maankäyttötapa lentokentän alueelle:

Ideaalinahan meillä olisi ollut palauttaa koko alue entiselleen, osin suoksi, osin ryteiköksi, metsäksi, pelloksi, ehkä tekojärvikin kaloineen sopisi sinne. Koska tätä ei voinut pitää realistisena, viheralueiden katsottiin ja katsotaan säilyvän parhaiten säilyttämällä lentotoiminta alueella.

Laaksonen 1997a

Onkin hyvin luultavaa, että mikäli Malmin lentokenttä ei olisi ollut jo ennestään olemassa vaan sitä olisi alettu vasta 1970-luvulla suunnitella Puistolan läheisille rakentamattomille suo- ja metsäalueille, niin hanke olisi kohdannut asukkaiden taholta ankaraa vastustusta. Tähän viittaa myös se, että samoihin aikoihin kun Puistolan asukaslehdessä puolustettiin Malmin lentokentän säilyttämistä, sai toinen hieman samantapainen laitos, nimittäin Tattarisuolle suunniteltu uusi liikennekoulutusrata, samassa lehdessä osakseen ankaraa kritiikkiä. Puistolan taivaalla pöristelleistä ilmailuharrastajista poiketen moottorirata ja sen tulevat käyttäjät eivät saaneet lehdessä ymmärrystä, vaan hanke tyrmättiin "Keimolan moottoriradan helsinkiläisenä vastineena", joka ei sopinut "Tattarisuon maastollisesti ja maisemallisesti arvokkaimmalle alueelle" (Mannila & Uotila 1982). Toisin kuin lentokentällä, uudella liikennekoulutuskeskuksella ei ollut puolellaan sitä etua, että se olisi auttanut asukkaita torjumaan jonkin vielä suuremman uhan. Sen sijaan se oli vain melua aiheuttava moottorirata, jota oltiin rakentamassa keskelle asukkaiden vaalimaa luontomaisemaa.

Edellä esitettyjen esimerkkien kohdalla tulee hyvin esille asuinalueen rauhallisuuden ja luonnonläheisyyden tärkeys Helsingin seudun vanhojen pientaloalueiden asukkaille. Näissä arvostuksissaan he eivät todellakaan ole yksin, sillä kuten suomalaisessa

kaupunkitutkimuksessa on usein todettu, ovat asuin ympäristön rauhallisuus ja luonnonläheisyys yleisestikin hyvin tärkeällä sijalla kun tarkastellaan suomalaisen kaupunkiväestön asumispreferenssejä. Luontoa ja rauhallisuutta arvostetaan yhteiskuntaluokasta ja asumismuodosta riippumatta, oli kyseessä sitten kerrostalolähiössä asuva työväestö tai pientaloalueilla asuva koulutettu keskiluokka. Jopa Helsingin keskustassa asuvat koulutetut nuoret professionaalit pitävät ympäristön rauhallisuutta ja puistojen läheisyyttä tärkeinä asioina, vaikka heidän asuin ympäristönsä on niin urbaani kuin se voi Suomessa olla. (Ilmonen ym. 2000; Päivänen 2000; Seppänen 2001.)

Rauhallisuuden ja luonnonläheisyyden puolustamiseen liittyy myös tietynlaista paikallista yhteisöllisyyttä, sillä se näyttää usein johtavan asukkaiden paikallisen organisoitumisen vahvistumiseen. Tämäkin on Helsingin seudun pientaloalueita paljon laajempi ilmiö, josta on tehty paljon havaintoja kansainvälisessä sosiologisessa tutkimuksessa (Day 2006, 125–144). Luvussa 7 kuvattujen omakotiyhdistystoiminnan vanhempien muotojen tavoin tässäkin yhteydessä voidaan puhua sellaisesta moderneille asuinalueille tyypillisestä *rajoitetusta yhteisöllisyydestä*, jossa paikallinen yhteistoiminta lähtee liikkeelle jostain melko kapeasta mutta asukkaiden kannalta tärkeästä yhteisestä intressistä. Toisaalta asuinalueen rauhallisuuden ja luonnonläheisyyden puolustaminen muistuttaa hyvin paljon sitä ilmiötä, josta hollantilaiset kaupunkitutkijat Tineke Lupi ja Sako Musterd (2006) ovat käyttäneet nimitystä *collective organisation of privacy*. Siinä asukkaiden kollektiivinen toiminta yhdistyy mielenkiintoisella tavalla tämän toiminnan varsinaiseen päämäärään, joka on asukkaiden omaksuman yksityisen ja yksilöllisen elämäntavan edellytysten turvaaminen. Eli vaikka asuinalueen rauhallisuuden puolustamiseen liittyykin tietynlaista paikallista yhteisöllisyyttä, sen varsinainen päämäärä ei tästä näkökulmasta ole entistä yhteisöllisemmän asuin ympäristön luominen, ehkä pikemminkin päinvastoin.

9 Yhteisöllisyys ja nykyaika

9.1 Naapurustoelämän kuvausten kuihtuminen

Se aineellisen köyhyyden, osittaisen omavaraistalouden ja elämän maantieteellisen rajallisuuden leimaama elämäntapa, joka oli leimannut Helsingin seudun työväen esikaupunkeja 1900-luvun alkupuoliskolla, alkoi kadota jo 1950-luvulta lähtien. Sotien jälkeisen ajan voimakkaan talouskasvun seurauksena esikaupunkeja asuttanut työväestö – niin kuin suomalainen työväestön yleisemminkin – vaurastui ennennäkemättömän nopealla tavalla, samalla kun sen näköalat ja elämänodotukset kasvoivat. Se muuttui tuolloin toimeentulon rajamailla sinnitelleestä puoliurbanista köyhälistöstä kehittyvän hyvinvointivaltion vauraaksi ja elämäntavoiltaan keskiluokkaistuvaksi työväestöksi, jonka ei enää tarvinnut turvautua omavaraistalouden ja palvelusten vaihdon kaltaisiin keinoihin selviytyäkseen. Sen sijaan se saattoi keskittyä aineellisen elintonsa kasvattamiseen ja vaurauden tuomista uusista kulutusmahdollisuuksista nauttimiseen. Tästä muutoksesta kertovat esimerkiksi työläiskotien koon ja mukavuuden kasvu, työväestön sotien jälkeen omaksuma matkailuharrastus sekä työntekijätalouksiin 1960-luvulta lähtien hankitut henkilöautot, televisiot ja kesämökit.

Vaurauden kasvaessa myös työväen esikaupunkien asuinympäristö muuttui. Entisen maalaismaisen, asukkaiden omatoimisesti muokkaaman ja ylläpitämän ympäristön tilalle tuli viimeistään 1970-luvulla kaupunkimaisesti järjestetty, teknisesti kehittynyt ja suurten ylipaikkallisten koneistojen säänteleämä asuinympäristö, jossa oli enää vähän tarvetta vanhoille kollektiivisen ongelmanratkaisun muodoille. Samalla esikaupunkiasukkaiden suhtautuminen omaan asuinympäristöönsä muuttui toisenlaiseksi. Vanhat, asuinympäristön taloudelliseen hyödyntämiseen liittyneet arvostukset saivat antaa tilaa uusille arvostuksille, jotka korostivat asuinympäristön yksityisyyttä, rauhallisuutta ja esteettistä miellyttävyyttä. Tämä asenteiden muutos sinetöityi viimeistään siinä vaiheessa, kun vanhat työväen esikaupungit alkoivat 1960-luvulla alkaneen gentrifikaation myötä muuttua nykyaikaisiksi koulutetun keskiluokan pientaloalueiksi.

Kokonaisuutena tarkasteltuna nämä muutokset vaikuttivat tutkimieni esikaupunkien paikalliseen yhteisöllisyyteen heikentävästi. Tämä on helppo osoittaa niiden paikallisten kollektiivisen toiminnan muotojen tapauksessa, jotka 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla hävisivät esikaupungeista, kun niiden vastuulla olleet tehtävät siirtyivät paljon suuremmille järjestelmille ja organisaatioille. Näin kävi esimerkiksi esikaupunkien paikalliselle tienhoidolle ja paikallista työväen kulttuuria edustaneille vapaa-ajanvieton muodoille, joiden hiipumista kuvattiin luvussa 6. Myös jäljelle jääneissä paikallisen yhteistoiminnan muodoissa riippuvuus yhteisön ulkopuolisista verkostoista ja organisaatioista kasvoi suuresti, niin kuin tuli esiin edellisissä luvuissa kuvattujen vapaapalokuntien ja omakotiyhdistysten kohdalla. Myös esikaupungeissa aikoinaan esiintynyt paikallinen palvelusten vaihto ja pienimuotoinen, paikallisia asukkaita palvellut yritystoiminta muuttuivat entistä paljon harvinaisemmiksi.

Tutkimusaineistossani paikallisen yhteisöllisyyden heikkeneminen näkyy myös siten, että esikaupunkien paikallista arkielämää ja naapureiden välistä sosiaalista kanssakäymistä

kuvaavat muistelmat vähenevät selvästi siirryttäessä kuvaamaan 1900-luvun puolivälin jälkeistä aikaa. Ne naapuruston paikallisia ihmissuhteita, sattumuksia, tapahtumia ja persoonallisuuksia kuvaavat värikkäät ja henkilökohtaiset muistelmat, joista on lukuisia esimerkkejä tutkimuksen aiemmissa luvuissa, sijoittuvat pääasiassa 1900-luvun alkupuoliskolle tai viimeistään 1950-luvulle. Sen sijaan tämän jälkeisen ajan osalta muistelijoilla ei tunnu olevan kovin paljon kerrottavaa siitä, mitä heidän naapurustossaan on tapahtunut tai millaisia ihmisiä siellä on elänyt. Asiaan ei näytä juuri vaikuttavan se, onko muistelmat kerrottu 1980-luvulla vai vasta 2000-luvulla, sillä myös jälkimmäisessä tapauksessa naapuruston sosiaalista elämää kuvaavat muistelmat painottuvat vahvasti 1960-lukua edeltäneeseen aikaan. Muistelmälähteiden kuihtumisen vuoksi olenkin joutunut tukeutumaan vahvasti aikalaislähteisiin kuvatesani 1900-luvun jälkipuoliskon esikaupunkeja ja niiden elämää. Tämä näkyy selvästi jo luvussa 7, jossa kuvasin työväen esikaupunkien sotien jälkeistä kehitystä lähinnä arkisto- ja sanomalehtiaineiston avulla. Vielä selkeämmin se näkyy luvussa 8 sekä käsillä olevassa luvussa 9, joissa pääasiallisena aineistona ovat omakotiyhdistysten julkaisemissa asukaslehdissä käydyt ajankohtaisia asioita koskevat keskustelut.

Kuitenkin myös aikalaislähteissä voidaan havaita naapurustuelämän kuvausten selkeää väheneminen verrattuna 1900-luvun alkupuoliskon esikaupunkielämää kuvaaviin muistelmiin. Persoonallisten ja yksityiskohtaisten arkielämän kuvausten sijasta niissä painottuvat selvästi yleisluontoisemmat asiat, kuten paikallisten yhdistysten toiminnan virallisempi puoli, asukkaiden ja heidän asuinympäristöään hallinnoivien viranomaisten suhteet sekä asuinalueen julkisiin palveluihin, liikenneoloihin ja uudisrakentamiseen liittyvät kysymykset. Toki niistä löytyy myös luonteeltaan "yhteisöllisempiä" kirjoituksia, joissa kuvataan esimerkiksi pientaloalueilla toimivia paikallisia harrastuspiirejä tai omakotiyhdistysten jäsenilleen järjestämiä kesäjuhlia, pikkujouluja ja siivoustalkoita (ks. luku 9.4). Kuitenkin myös nämä kirjoitukset käsittelevät kohdettaan yleensä melko yleisellä, julkisen tiedotteen tai reportaasiin tasolla, eikä niistä välity kuvaa sellaisesta henkilökohtaisesti koetusta yhteisöelämästä, joka on tyypillinen 1900-luvun alkupuolen esikaupunkielämän muistelmille.

1900-luvun lopun esikaupunkielämää kuvaavissa aikalaislähteissä on kyllä myös henkilökohtaisemmalla tasolla liikkuvia kirjoituksia, joissa pientaloalueiden asukkaat kuvaavat omaan asuinympäristöönsä liittyviä henkilökohtaisia kokemuksia ja vaikutelmia. 1900-luvun alkupuolen esikaupunkielämän kuvauksiin verrattuna ne ovat kuitenkin luonteeltaan melko yksityisiä. Suosittu aihe tällaisissa kirjoituksissa on esikaupunkien paikallisen luonnonympäristön ja sen tuottamien yksityisten esteettisten vaikutelmien kuvaaminen, jolloin naapurusto sosiaalisena ympäristönä ei tule niissä välttämättä lainkaan esille (ks. luku 8.2). Silloinkin kun niissä kuvataan naapureiden välisiä kohtaamisia ja sosiaalista kanssakäymistä, tämä tapahtuu yleensä melko yleisellä tasolla: niissä voidaan esimerkiksi kertoa, että naapureiden kanssa vaihdetaan silloin tällöin kuulumisia, jutellaan bussissa tai käydään esimerkiksi yhdessä iltalenkillä, mutta juuri tämän tarkemmin kanssakäymistä ei kuvata (esim. Kangasharju 2003; Nikander 2007). Niistä ei synny sellaisia konkreettisiin tilanteisiin, ihmisiin ja sattumuksiin liittyviä eläviä tarinoita, joita entisajan esikaupunkielämän muistelmat ovat pullollaan. Ehkä konkreettisimmillaan nykyaikaisen naapurustuelämän kuvaukset ovat luvussa 8.3

kuvattujen valituskirjoitusten kohdalla, joissa erilaisista paikallisista järjestyshäiriöistä ärsyntyneet asukkaat saattavat kuvata melko tarkastikin heitä ärsyttäneitä häiriötilanteita. Kuitenkin näissäkin kuvauksissa kanssakäymisen osapuolet jäävät – tai jätetään tarkoituksellisesti – anonyymeiksi.

1900-luvun lopun aikalaislähteissä havaittava naapurustoeiämän kuvausten köyhyys verrattuna entisajan esikaupunkielämää kuvaaviin muistelmiin voi tosin johtua osittain siitä, että nämä kaksi lähdetyyppiä eivät ole keskenään täysin vertailukelpoisia. On hyvin mahdollista, että muistelemiseen liittyvä ajallinen etäisyys tekee muistelijoiden kannalta helpommaksi kertoa entisajan naapurustoeiämästä yksityiskohtaisesti ja ihmisiä nimeltä mainiten. Koska muisteltavista tapahtumista on kulunut jo niin pitkä aika, he voivat katsoa ettei niiden julkinen paljastaminen loukkaa enää ketään tapahtumien osapuolta. Sen sijaan ajankohtaisia asioita käsittelevissä asukaslehtien kirjoituksissa tällaista "anteeksiantavaa" ajallista etäisyyttä ei ole, ja niinpä niiden kirjoittajat ovat saattaneet kokea, että kovin yksityiskohtainen kertominen naapureiden kanssa yhteisesti koetuista tapahtumista voidaan kokea tapahtumien muiden osapuolten taholta luottamuksen rikkomiseksi. Toisin sanoen on mahdollista, että käyttämissäni aikalaislähteissä havaittava naapurustoeiämän kuvausten niukkuus johtuu ainakin osittain siitä, että siitä kirjoittaminen on koettu naapureiden yksityisyyttä loukkaavaksi.

Edellä sanottu ei kuitenkaan muuta sitä tosiasiaa, että aikalaislähteiden lisäksi naapurustoeiämän kuvausten köyhtyminen on selvästi havaittavissa myös muistelmissa, viimeistään siinä vaiheessa kun niissä siirrytään kuvaamaan 1960-lukua tai sen jälkeistä aikaa. Toisin sanoen pelkkä ajallinen etäisyys muisteluhetkestä (joka aineistossani sijoittuu yleensä 1980–2000-luvuille) ei riitä tuottamaan värikkäitä naapurustoeiämän kuvauksia, mikäli muisteltavasta ajanjaksosta on vain vähän tämäntyyppistä kerrottavaa. Niinpä esimerkiksi 2000-luvun vaihteessa ilmestyneissä pientaloalueiden asukaslehdissä ja historiikeissa naapurustoeiämän muistelmat sijoittuvat edelleen pääsääntöisesti 1900-luvun puolivälin tienoille tai sitä edeltävään aikaan, eivätkä esimerkiksi 1970-luvulle, vaikka ajallisen etäisyyden puolesta tämä vuosikymmen edustaa melkein yhtä kaukaista menneisyyttä.

Naapurustoeiämän kuvausten köyhtyminen tutkimusaineistossa ei tietenkään tarkoita sitä, että naapureiden välinen sosiaalinen kanssakäyminen olisi kokonaan kadonnut tutkimistani pientaloesikaupungeista. Edelleen elävästä naapureiden välisestä kanssakäymisestä ja yhteistyöstä kertovat esimerkiksi yllä mainitut kuvaukset paikallisten omakotiyhdistysten ja harrastuspiirien toiminnasta. Siitä kertovat myös aineistossa esiintyvät maininnat naapureiden välisestä kuulumisten vaihdosta ja muusta epävirallisesta kanssakäymisestä. Lisäksi on ilmeistä, että tutkimillani pientaloalueilla esiintyy sellaista sosiaalista kanssakäymistä, joka tulee aineistossani vain heikosti näkyviin. Tällaista kanssakäymistä edustaa esimerkiksi yksittäisten naapureiden tai naapuriperheiden välille kehittyvät yksityiset ystävyysuhteet ja siihen liittyvä kyläily ja yhteiset harrastukset. Samoin aineistossa jää lähes näkymättömäksi paikallisten koulujen, leikkipaikkojen ja nuorison "hengailupaikkojen" ympärillä esiintyvä lasten ja nuorten yhteisöllisyys.

Naapurustoeiämän kuvausten huomattava niukentuminen viittaa kuitenkin siihen, että 1900-luvun jälkipuoliskon kehityksen seurauksena asukkaiden välinen kanssakäyminen ja heidän keskinäinen riippuvuutensa on vähentynyt niin paljon, että heitä aiemmin

yhdistänyt yhteisön paikallisen julkisuuden kenttä on suurelta osin kadonnut. Vielä 1900-luvun puolivälin tienoilla suuri osa asukkaiden arkielämään liittyneistä tekemisistä, sattumuksista, konflikteista ja ihmissuhteista oli paikallisessa esikaupunkiyhteisössä julkisia asioita, joista oltiin kiinnostuneita ja joista juoruttiin naapuruston piirissä, ja joista luultavasti juuri sen vuoksi on jäänyt runsaasti materiaalia vuosikymmeniä myöhemmin kerrottuihin muistelmiin. Nykyäänkin pientaloalueilla on joitakin asioita, jotka yhdistävät merkittävää osaa paikallisista asukkaista ja joista keskustellaan julkisesti esimerkiksi omakotiyhdistysten julkaisemissa lehdissä ja niiden järjestämissä tilaisuuksissa. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi edellä kuvatut asuinalueen rauhallisuuden puolustamiseen liittyvät keskustelut. Kuitenkin suurimmalta osin asukkaiden arkielämä ja heidän sosiaaliset suhteensa ovat muuttuneet luonteeltaan entistä yksityisemmiksi asioiksi, jotka koskettavat korkeintaan jotain pientä asukkaiden ryhmää (kuten paikallisen omakotiyhdistyksen tai harrastuspiirin aktiivijäseniä) tai – ehkä vielä todennäköisemmin – jäävät yksittäisten asukkaiden tai perheiden yksityisasiaksi.

9.2 Kadonneet yhteiset ongelmat

Melko usein aineistossani viitataan paikallisen yhteisöllisyyden heikkenemiseen myös aivan eksplisiittisesti. Näin tehdään esimerkiksi niissä vanhojen asukkaiden nostalgian sävyttämisisä toteamuksissa, joiden mukaan entisaikaan asuinalueella – tai "kylällä" – kaikki tunsivat toisensa ja naapurit auttoivat toinen toistaan, kun taas nykyään ihmiset pysyttelevät enimmäkseen omissa oloissaan ja ovat toisistaan vieraantuneita (esim. Louhula 2007; Uotinen 1981; Virtanen 1989). Toisissa kirjoituksissa puolestaan valitetaan sitä, että nykypäivän ihmiset ovat niin hanakoita suojelemaan yksityisyyttään ja keskittyvät vain omiin asioihinsa (esim. Laine 1998a; Lanu 1995, 75). Monissa kirjoituksissa – joiden kirjoittajat voivat olla joko vanhoja tai sitten uudempia asukkaita – myös pohditaan syitä siihen, minkä takia paikallinen yhteisöllisyys näyttää nykypäivänä olevan niin paljon heikompaa kuin entisaikoina. Melko yleinen näkemys näyttää olevan se, jota olen itsekin tuonut esiin tässä tutkimuksessa – eli että aikaisemmin asukkaiden oli pakko toimia yhdessä tehdäkseen elämästään siedettävämpää ja mukavampaa, kun taas nykyään tällaista pakkoa ei enää ole. Yhteisöllisyyttä synnyttänyt paikallisen ongelmanratkaisun tarve sekä toisaalta tämän tarpeen katoaminen tuodaan esiin esimerkiksi seuraavissa katkelmissa, jotka ovat peräisin Jupperin asuinalueen historiikista sekä Aarne Laurilan kirjoituksesta Malmin Kuvalehdessä:

Alkuaikojen yhteistoiminta ja naapuriapu oli välttämätöntä, kun tiet, uimarannat ym. oli omin voimin rakennettava, koska varoja töiden teettämiseksi ulkopuolisilla ei ollut. Talkootoiminta loi kyläkunnan keskuuteen ihmissuhteita, jotka jatkuivat vahvoina ystävyyssiteinä. Nyky-yhteiskunnassa ne ovat jo lähes menneisyyttä, mikä mielestäni on vahinko, sillä yhteenkuuluvaisuus on näiden pientaloalueiden suurin rikkaus.

Lanu 1995, 84–85

Ennen oli pakko hoitaa asioita yhdessä. Nyt ei enää tarvita tiehoitokuntia eivätkä isät ja isot pojat tee luistinrataa tai pallokenttää joutomaalle. Pihatalkoihin kutsutaan joissakin taloyhtiöissä, mutta vieläkö talkoilla valetaan sokkeleita? Ilman vapaapalokuntia ei tulipaloista olisi selvitty silläkään lailla kuin selvittiin; tuli karkasi uuneista, helloista ja joskus piipun halkeamistakin ja kipinöitä lenteli. Kun oppikouluja ei ollut Oulunkylää lähempänä, perustettiin kaupallinen keskikoulu, josta sitten kehkeytyi toisaalta yhteiskoulu ja se lukio, minkä kaupunki nyt on viemässä Malmilta.

Laurila 2003

Yllä olevissa sitaateissa korostetaan niitä omatoimisen ongelmanratkaisun muotoja, jotka vahvistivat asukkaiden keskinäistä riippuvuutta ja paikallista yhteisöllisyyttä 1900-luvun alkupuolen esikaupungeissa. Sokkelinvalutalkoiden, tiehoitokuntien, vapaapalokuntien ja muiden sitaateissa mainittujen yhteistyömuotojen lisäksi tähän luetteloon voidaan lisätä vaikkapa työväentalojen rakentaminen ja paikallisten iltamajuhlien järjestäminen. Näiden perinteisten yhteistyömuotojen lisäksi paikallista yhteistyötä ja organisoitumista edellytti se kunnallisiin ja valtiollisiin päättäjiin kohdistunut lobbaustoiminta, jonka avulla sotien jälkeisen ajan omakotiyhdistykset vauhdittivat asuinalueidensa modernisointia. Joissakin kirjoituksissa tämä lobbaustoiminta yhdistetäänkin talkoiden ja tiehoitokuntien kanssa samaan jatkumoon paikallista yhteisöllisyyttä synnyttäneenä toimintana, vaikka se toisaalta poikkesikin olennaisesti aikaisemmasta omatoimisen ongelmanratkaisun perinteestä. Näin teki esimerkiksi nimimerkki "Kylänloppulainen" seuraavassa Jupperin asukaslehden kirjoituksessa. Hänen mukaansa kyseisen asuinalueen suhteellisen syrjäinen sijainti edellytti sen asukailta tavanomaista suurempaa aktiivisuutta ja kiinnostusta asuinalueen yhteisiin asioihin:

Laaksoalahden ns. vanhan kaava-alueen ja Vantaan (Helsingin maalaiskunnan) välissä olleena alueena tunsimme me "vanhat" jupperilaiset sangen hyvin "rajan kirot"; mitään ei saatu, kaikki täytyi ottaa ja tehdä itse. Itse tehtiin ja hoidettiin tiet, rakentaminen, rakennustarpeet ja yhteinen uimaranta. Sotien ajan ruokakin kasvatettiin osittain omilla pienillä tonteilla itse. Itse tarkoitti kuitenkin suuressa määrin naapurin auttamista ja yhteistä toimintaa. Tätä tehostamaan perustettiin kylään tiekunta ja myöhemmin omakotiyhdistys. Olisiko meillä koulua, kirjastoa, terveydenhoitoa ja melko kehittyneitä liikenneolosuhteita, muutamia asioita mainitakseni, ilman rajan kirjoja ja sen synnyttämää "itse" -henkeä. Ei ainakaan näin lähellä ja niin aikaisin kun ne on alueelle saatu.

JOY 4/1996

Sitaatissa selvästi ihannoidaan vanhaa omatoimisen yhdessä tekemisen perinnettä, mutta samalla siitä epäsuorasti paljastuu merkittävä syy sille, miksi tämäntyyppinen yhteistoiminta on ajan myötä vähentynyt tutkimillani pientaloalueilla. Tavoitellessaan asuinalueilleen erilaisia moderneja palveluita – ja myös onnistuessaan näissä pyrkimyksissä – Jupperin ja muiden vastaavien alueiden asukkaat hankkiutuivat samalla eroon sellaisista arkisista ongelmista, jotka olivat aikaisemmin synnyttäneet tarvetta asukkaiden yhteistyölle. Kun esimerkiksi tienhoito ja paikallisten kokoontumis- ja virkistyspaikkojen rakentaminen siirtyivät kunnallisten organisaatioiden vastuulle, ei

näistä asioista tarvinnut enää huolehtia paikallisen yhteisön tasolla. Ajan myötä myös asuinalueen palveluiden modernisointiin liittyneen yhteistoiminnan tarve väheni, sillä keskeisten uudistustavoitteiden (kunnallistekniikka, liikenneolot, koulut, terveystalvet jne.) toteuduttua asukkailla ja heitä edustaneilla omakotiyhdistyksillä ei ollut enää niin paljon asioita ajettavanaan.

Tämä omakotiyhdistystoimintaan tavallaan sisäänrakennettu itsensä tarpeettomaksi tekemisen periaate tuotiin esiin eräässä Vapaalan omakotiyhdistyksen tiedotuslehden kirjoituksessa, jossa pohdittiin sitä, mihin paikallista omakotiyhdistystä enää tarvittiin 1990-luvulla. Toisin kuin joissakin muissa vastaavissa kirjoituksissa, joissa päivitellään asukkaiden passiivisuutta ja moititaan heitä liian vähäisestä osallistumisinnosta, tässä kirjoituksessa asiaa ei ihmetelty. Artikkelin kirjoittaja Esko Koskenvesa näki, että omakotiyhdistyksen perinteinen tehtävä paikallisen modernisointiprojektin vetäjänä oli selvästi menettänyt merkitystään sen jälkeen kun yhdistyksen pitkään tavoittelemat palveluiden ja infrastruktuurin parannukset oli suurelta osin jo saavutettu:

Omakotiyhdistyksestäkin on pakko kysyä, mitä virkaa tällaisesta yhdistyksestä nykyään on. Joku on sitä mieltä, ettei juuri mitään. Toinen ajattelee, että olkoon olemassa, kun on joskus perustettu. Olkoon olemassa kunnioituksesta kylän alkuvuosikymmeniä kohtaan! Kolmas hymähtää ja tuumaa, että yhdistys on niitä varten, jotka haluavat sellaisessa pyöriä. [...] Yli neljän vuosikymmenen ajan omakotiyhdistys on pitänyt kuuluvilla asukkaiden ääntä, kun on ollut kyse katuvaloista ja kaavoituksesta tai vesistä, viemäreistä, kulkuyhteyksistä ja kouluista. Tänä päivänä tuntuu siltä, että useimmat tällaiset asiat ovat jo kunnossa.

Koskenvesa 1990

Koskenvesa ei kuitenkaan suostunut julistamaan omakotiyhdistystä aikansa eläneeksi instituutioksi. Hänen mukaansa yhdistyksellä tulisi myös jatkossa olemaan tärkeä tehtävä asuinympäristössä havaittuihin ongelmiin ja epäkohtiin vaikuttamisessa. Uudessa tilanteessa, jossa omakotiyhdistyksen aikaisemmat tavoitteet olivat jo toteutuneet, oli vain kyettävä näkemään uudella tavalla "mihin kaikkien asuinyhteisö voi omaa elämänsäpiiriään koskeissa asioissa vaikuttaa". Lisäksi hän puolusti näkemystään omakotiyhdistyksen jatkuvasta tarpeellisuudesta vertaamalla sitä toiseen, vielä perinteikkäämpään paikalliseen instituutioon:

Vähintäänkin omakotiyhdistys on kylässä niin kuin ennen vanhaan vapaalokunta. Tavallisesti sitä ei tarvittu, mutta joskus se oli aivan välttämätön. Näin on omakotiyhdistyksenkin kohdalla. Joskus se on tuiki tarpeellinen, mutta muulloinkin monessa hyödyllinen.

Koskenvesa 1990

Vertaus vapaalokuntiin tuo mieleen ennen kaikkea omakotiyhdistysten roolin asuinympäristön rauhallisuuden ja luonnonläheisyyden puolustajina. Kuten luvussa 8 tuli esiin, tämä tehtävä edellyttää niiltä jatkuvaa valppautta kunnallisten kaavoitusprosessien seuraamisessa ja tarvittaessa myös kykyä mobilisoida paikallisia protestiliikkeitä

vastustamaan uhkaavaksi koettuja rakennus- tai liikennehankkeita. Tällaisissa kriisitilanteissa toimintavalmiutensa säilyttänyt omakotiyhdistys voi olla asukkaiden näkökulmasta melkein yhtä arvokas kuin vapaapalokunnat olivat entisaikaan tulipalojen sattuessa. Asuinalueen rauhallisuuden puolustamisen lisäksi myös asukkaiden julkisista palveluista huolehtiminen edellyttää omakotiyhdistyksiltä jatkuvaa reagointikykyä, sillä varsinkin 1990-luvun alun laman jälkeen pientaloalueiden palveluiden kehitys ei ole enää ollut pelkkää edistystarinaa, vaan kiristyvän kuntatalouden paineessa niitä ovat uhanneet leikkaukset ja lakkautukset (esim. Liimatainen-Lamberg 2005; Riukula 1995).

Kuva 28 Tapanilan Viertolantietä vuonna 2000 (Helsingin kaupunginmuseo, Kari Hakli).

Asuinympäristön rauhallisuuteen ja julkisten palveluiden saatavuuteen liittyvät ongelmat on tuotu esiin myös kansainvälisessä sosiologisessa keskustelussa tekijöinä, jotka voivat synnyttää nykyaikaisilla asuinalueilla paikallista yhteistoimintaa ja yhteisöllisyyttä (Day 2006, 125–144; Lupi & Musterd 2006). Tämä näkemys tulee esiin erityisesti "rajoitettua yhteisöllisyyttä" koskeneessa kansainvälisessä keskustelussa (Guest 2000; Lee ym. 1984; Oropesa 1992). Silti tosiasiaksi jää, että ainakin tutkimillani pientaloalueilla asukkaiden laajaa osallistumista vaatineet ongelmatilanteet olivat 1900-luvun lopulle tultaessa paljon harvinaisempia kuin sitä edeltäneinä vuosikymmeninä, jolloin omakotiyhdistysten modernisointitehtävä oli kuumimmillaan – puhumattakaan vielä varhaisemmista ajoista, jolloin esikaupunkiasukkaiden arki oli täynnä tällaisia ongelmatilanteita. Yhdistävien asioiden puutteesta kertoo myös se, että vuosisadan lopulla ilmestyneissä

omakotiyhdistysten lehdissä esiintyy joskus myös sellaisia kirjoituksia, joissa asukkaita suoraan pyydetään tuomaan esiin sellaisia epäkohtia ja ongelmia, joiden parissa paikallinen omakotiyhdistys ja ehkä asukkaat laajemminkin saisivat uutta mielekästä tekemistä (esim. Koskenvesa 1984).

Toisaalta voidaan kysyä, kuinka paljon ne ongelmat, joiden parissa omakotiyhdistykset nykyaikana askaroivat, todella yhdistävät paikallisia asukkaita omakotiyhdistyksessä toimivan pienen aktiivijoukon ulkopuolella. Tämä kysymys nousi esiin Lintuvaaran omakotiyhdistyksen 50-vuotishistoriikkiin esipuheessa, jossa muiden asioiden ohella luotiin lyhyt katsaus yhdistyksen tulevien vuosien toimintaan. Nykyaikaisten omakotiyhdistysten toiminnassa keskeisessä roolissa olevaa kaavoitus- ja liikennekysymysten käsittelyä ei pidetty tässä kirjoituksessa sellaisena asiana, joka antaisi mahdollisuuden asukkaiden yhteistoiminnan laajaan aktivoimiseen. Pikemminkin se nähtiin yhdistyksen voimavaroja kuluttaneena rasitteena, joka ainakin toistaiseksi esti yhdistystä keskittymästä sellaisiin asioihin, jotka ehkä paremmin vahvistaisivat paikallista yhteisöllisyyttä:

Tulevaisuutta voi arvailla sen verran, että jatkuvasti kasvavan liikenteen vaatimat ratkaisut ovat luultavasti 90-luvun asialistalla ylimpänä. Ehkä pian koittaa aika, jolloin kaikki on kaavoitettu ja lyöty lukkoon. Silloin yhdistys voinee keskittyä enemmän toimintaan, jossa tutustutaan naapureihin ja säilytetään se entisaikojen yhteishenki, josta tämä julkaisu kertoo.

Järvitalo ym. 1991, 3

Sitaatti viittaa siihen, että omakotiyhdistysten paikallisessa edunvalvontatehtävässä korostuu ennen kaikkea asuinalueen ulkopuolelle suuntautuva yhteydenpito ja vuorovaikutus, jossa osapuolina ovat yhdistyksen suhteellisen harvalukuiset aktiivijäsenet sekä toisaalta asukkaiden elinolosuhteisiin ulkopäin vaikuttavat toimijat, kuten kunnalliset byrokraatit. Lukuun ottamatta sellaisia suhteellisen harvinaisia kriisitilanteita, joissa asukkaiden edut ovat todella vakavasti uhattuina (kuten oli esimerkiksi luvussa 8 kuvatuissa Lintuvaaran liikenne- ja kaavoituskamppailuissa), tämä toiminta ei yleensä synnytä asukkaiden enemmistössä suurta kiinnostusta tai aktivoitumista. Sen vuoksi omakotiyhdistykset pyrkivätkin järjestämään myös sellaista toimintaa, jossa lähtökohtana ei ole mikään asuinalueita koskeva akuutti uhka tai ongelma, vaan jonka ensisijaisena tarkoituksena on asukkaiden paikallisen yhteishengen vahvistaminen ja naapureiden välisen kanssakäymisen lisääminen. Tätä omakotiyhdistystoiminnan "yhteisöllistävää" puolta tarkastelen lähemmin luvussa 9.4. Sitä ennen tarkastelen kuitenkin lähemmin niitä tekijöitä, joiden vuoksi paikallisen yhteisöllisyyden edellytykset ovat nykyaikaisilla pientaloalueilla selvästi heikommatsa kuin entisaajan esikaupungeissa.

9.3 Elämää asumiskoneessa

Paikallisen yhteisöllisyyden syntymistä nykyajan pientaloalueille rajoittaa erityisesti se, että nykyaikana monet ihmisten elämälle tärkeät tehtävät ja asiat suuntaavat heidän huomionsa heidän oman asuinalueensa ulkopuolelle. Tämä näkyy jopa pientaloalueilla

toimivien omakotiyhdistysten kohdalla, joiden toiminnassa on hyvin keskeisellä sijalla asuinalueen ulkopuolella toimiviin päättäjiin ja organisaatioihin vaikuttaminen. Sama pätee vielä selvemmin yksittäisiin asukkaisiin, joiden työkiireet ja muut henkilökohtaiset asiat vievät heidän huomionsa yleensä aivan muualle kuin oman lähinaapuruston asioihin. Useissa asukaslehtien kirjoituksissa onkin huomattu se ristiriita, joka vallitsee asukkaiden yksityisten pyrkimysten ja paikallisen yhteisön vahvistamiseen liittyvien pyrkimysten välillä. Tämä havainto tehtiin esimerkiksi seuraavissa Vapaalan ja Jupperin asukaslehtien kirjoituksissa, joissa asiaa tarkasteltiin omakotiyhdistysten näkökulmasta:

Toimintamme ja kylän innostus on ollut vähän kuin liian märkien risujen polttamista. [...] Nykymuotoinen hyödyn aikakausi verottaa kaiken sen ajan, jonka ihminen on tajuissaan aamusta iltamyöhään. Ehkä tulevaisuudessa löytyy hetkiä, jotka voi uhrata ympäristölleen ja naapureilleen. Sitä saattaa silloin arvaamatta ehkä rikastuakin menettämättä mitään.

Leppänen 1995

[Olavi] Laineen mukaan vanhat jupperilaiset tulivat kylään vanhakantaisen omakotiasumisen aikaan, jolloin arvostettiin alueen viihtyvyyttä ja toimivuutta, kun taas uudet asukkaat ostavat suurella rahalla kotinsa ja keskittyvät ylitöillä ynnä muilla konstein maksamaan. Aika ei riitä yhteisiin rentoihin. Hän vetoaa jupperilaisiin: "Alueemme henkeä tulee vaalia. Liittykää, toimikaa, vaatikaa."

Lanu 1995, 75

Sitaateissa hahmottuva ristiriita on varmasti todellinen. Ei ole lainkaan vaikea ajatella, että ihmisten yksityiset työkiireet ja keskittyminen esimerkiksi asuntolainan maksamiseen ohittavat tärkeysjärjestyksessä sellaiset aktiviteetit, jotka voisivat paremmin edistää naapureihin tutustumista ja asukkaiden paikallisen yhteishengen vahvistamista. Myös ihmisten vapaa-ajan kiinnostukset ja harrastukset vievät heidän huomionsa usein oman lähinaapuruston ulkopuolelle – tai vaihtoehtoisesti ne pitävät heidät oman kodin seinien sisäpuolella, esimerkiksi television ääressä. Kuten esimerkiksi amerikkalainen Barry Wellman on argumentoinut puhuessaan maantieteellisistä rajoituksista irtaantuneesta "vapautuneesta yhteisöllisyydestä", irtautuminen naapuruston sosiaalisesta kentästä pätee yleisemminkin nykyajan ihmisten sosiaaliin suhteisiin. Nykyaikaisten liikenne- ja kommunikaatiovälineiden ansiosta he pystyvät helposti löytämään ja ylläpitämään itselleen tärkeitä sosiaalisia suhteita pitkienkin etäisyyksien yli, ilman että heidän tarvitsee olla välttämättä missään tekemisissä naapureidensa kanssa (Wellman 1979; 2001; Wellman & Leighton 1979).

Niinpä edes pitkä asumisaika samalla asuinalueella ei enää takaa sitä, että ihmiset sen aikana muodostaisivat mitään kovin merkittäviä siteitä naapurustoonsa. Hyvän esimerkin tästä tarjoaa vuonna 1995 ilmestyneen Jupperin omakotialueen historiikin toimittaja Saini Lanu, joka teoksen esipuheessa kuvaa omaa suhdettaan asuinalueeseensa. Huolimatta noin 30 vuoden asumisesta Jupperissa hän pysyi – ainakin omien sanojensa mukaan – suurimman osan tästä ajasta melko tietämättömänä naapurustonsa ihmisistä ja asioista, keskittyen lähinnä omaan työ- ja perhe-elämäänsä. Vasta huoli asuinalueen tulevasta kehityksestä sai hänet kiinnostumaan lähinaapurustonsa asioista:

Ryhtyessäni runsaat kaksi vuotta sitten vetämään perinnetoimikuntaa, joka tätä kirjaa on työstänyt, olin melkoinen "untuvikko" niin Jupperin omakotiyhdistyksessä kuin tietämätön paikkakunnan asioista. Olen asunut täällä kolmisenkymmentä vuotta, ja rakastanut kotiseutua, mutta kiireinen perhe-elämä ja työelämän monet puuhut veivät ajan muilta toimilta. Henkilökohtainen huolestuminen kotiseutuni tulevaisuudesta heräsi kuitenkin 1980-luvun puolivälin jälkeen, jolloin Jupperissa alkoi kiihkeä rakennustoiminta.

Lanu 1995, 10

Melko useissa asukasaktivistien kirjoituksissa paikallinen yhteisöllisyys ja asukkaiden yksityiset pyrkimykset näyttävätkin muodostavan eräänlaisen vastakohtaparin, jossa yhdelle uhrattu aika ja energia ovat väistämättä poissa toiselta. Tämä asetelma näkyy esimerkiksi edeltävissä sitaateissa toistuvassa ajatuksessa, jonka mukaan nykyihmisillä ei ole aikaa eikä voimia uhrata huomiota naapurustolleen, koska he ovat niin sidoksissa yksityisiin työ- ja perhekiireisiinsä. Näihin kirjoituksiin sisältyy toisinaan myös selvää moralisointia, esimerkiksi silloin kun asukastoimintaan heikosti osallistuvia naapureita moititaan keskittymisestä pelkkään maallisen mammonan kasaamiseen, tai kun heidät nähdään television passiivoina ja ympäristöstään eristäytyvinä "sohvaantuneina" tyyppeinä. Toisin sanoen paikallinen yhteisöllisyys nähdään näissä kirjoituksissa jonkinlaisena ihmisten arkisten pyrintöjen yläpuolella olevana hauraana asiana, jonka elävyyttä on erityisten ponnistelujen avulla vaalittava ja jota on varjeltava ihmisten yksityisten intressien hajottavalta vaikutukselta.

Kuitenkin historiallisesta näkökulmasta katsottuna tällainen yksityisten pyrkimysten ja paikallisen yhteisöllisyyden välinen ristiriita ei ole aina ollut vallitseva asiointi. Kuten edellä on tullut esille, vielä 1900-luvun alkupuoliskon työväen esikaupungeissa ihmisten yksityiset pyrkimykset ja kiinnostukset – mukaan lukien heidän taloudelliset intressinsä – sekoittuivat täysin luontevasti paikallisen yhteisön elämään. Elämän maantieteellisen rajallisuuden ja aineellisen niukkuuden vuoksi lähinaapurusto oli monille heistä tärkeä taloudellisen toiminnan kenttä, jonka piirissä he pystyivät monin eri tavoin edistämään omaa henkilökohtaista selviytymistään. Osa heistä sai jopa pääasiallisen toimeentulonsa naapuruston piirissä tehdystä yritystoiminnasta. Ja kuten naapureiden välistä seurustelua ja paikallista iltamakulttuuria koskevat kuvaukset kertovat, paikallinen esikaupunkiyhteisö oli monille myös tärkeä itsensä toteuttamisen kenttä. Yhteisön elävyyden säilyttäminen ei siten edellyttänyt sitä, että työläisesikaupunkien asukkaat olisivat joutuneet asettamaan omat yksityiset pyrkimyksensä taka-alalle ja toimimaan jotenkin erityisesti "yhteisön hyväksi", koska he joka tapauksessa toteuttivat omia pyrkimyksiään paikallisen yhteisön piirissä, samalla rikastuttaen sen elämää.

Nykyaikaisilla pientaloalueilla lähinaapuruston piiristä löytyy kuitenkin enää vain harvoin sellaisia kontakteja tai mahdollisuuksia, joilla olisi mainittavaa merkitystä asukkaiden taloudelliselle selviämislle. Tämä puoli elämästä sijoittuu asukkaiden ylivoimaisen enemmistön kohdalla asuinalueen ulkopuolelle. Myös asukkaiden muut toimet ja harrastukset – kuten kaupassa käynti ja muu palveluissa asiointi, television katselu, netissä surffailu, matkailu, harrastukset ja opiskelu – ovat usein sellaisia asioita, jotka eivät juuri edistä sosiaalisten suhteiden syntymistä naapuruston piirissä. Niinpä paikallista yhteisöllisyyttä vahvistava toiminta jää nykypäivän asuinalueilla helposti

vapaaehtoisen harrastuksen tai tietoisesti rakennetun kotiseutuideologian asemaan, joka joutuu kilpailemaan asukkaiden ajasta ja kiinnostuksesta paitsi heidän työkiireidensä kanssa, myös heidän muiden toimiansa ja harrastustensa kanssa.

Jopa silloin kun omalta asuinalueelta tai sen läheisyydestä löytyy huomattava määrä palveluita – niin kuin on esimerkiksi 1900-luvun lopulla voimakkaasti kaupungistuneella Malmilla – jää paikallista yhteisöllisyyttä synnyttävä kanssakäyminen usein vähäiseksi. Tämä johtuu siitä, että käyttäessään paikallisia palveluita asukkaat ovat yleensä melko epäpersoonallisessa vuorovaikutuksessa niiden palveluntarjoajien kanssa, joiden luona he asioivat. Vuorovaikutuksen tämä piirre on korostunut erityisesti sen jälkeen, kun esikaupunkien paikalliset pikkuliikkeet alkoivat korvautua ylipaikallisiin ketjuihin kuuluvilla liikkeillä, joissa asiakkaalla on vastassaan ylipaikallisen palvelujärjestelmän standardoitu, teknistetty ja tuotteistettu palveluprotokolla sekä tätä protokollaa paikanpäällä toteuttavat asiakaspalvelijat (ks. Hankonen 1994, 225–258). Tämän muutoksen jälkeen paikallisia palveluita ja niiden yksilöllisiä erityispiirteitä koskevalla paikallisella tiedolla ei enää ollut asiakkaiden kannalta entisenlaista merkitystä, heitä palvelevien asiakaspalvelijoiden henkilökohtaisesta tuntemisesta puhumattakaan. Sen sijaan palveluiden onnistuneessa käyttämisessä korostui yhä enemmän niitä tuottavien ylipaikallisten palvelujärjestelmien yleisiä piirteitä ja toimintaperiaatteita koskeva universaali tieto. Tätä yleisen ja ylipaikallisen voittoa paikallisesta ja partikulaarisesta havainnollistaa seuraavassa Arne Laurila kuvauksessaan 1980-luvun Malmista:

Aseman on ajanmukainen tekniikka muuttanut kuin raitiovaunupysäkiksi. Lippuja myydään, mutta ei enää oteta rah tia eikä kirjata matkatavaraa eikä odoteta juniakaan monia minuutteja. Kioskit ovat enimmäkseen Rautakirjan etäispäätteitä. Eivät niitä enää pidä Lampisen pariskunta eivätkä muut konkreettisesti olemassa olevat ihmiset. Niistä ostetaan viivyttelemättä lehdet, kortit, tupakat, makeiset, virvoitusjuomat, kaunistusaineet ja äkilliseen puutteeseen kahvia, keksipaketteja ja sukkahousuja. Joku haluaa leluja, rikkamaa tai kirjan. Ostosten rahallinen arvo on kasvanut ja vauhti kiihtynyt. Nakkikioskilla voi seisoskella, mutta kukaan ei enää istuskele millään kioskillä katselemissa tai katseltavana. Onnea on jaossa lotto- tai veikkauskupongeilla tai raha-arvoissa. Kioskista saat myös liput Helsingin kaupungin suureen julkisen liikenteen järjestelmään. Sillä tavalla pääset mukaan.

Laurila 1984, 152–153

Sitaatissa tulee korostetusti esiin, kuinka suuressa määrin entisajan esikaupungeille tyypillinen persoonallinen vuorovaikutus oli jo 1980-luvulle tultaessa muuttunut sellaiseksi vuorovaikutukseksi, jossa osapuolina olivat toisilleen vieraaksi jäävät asukkaat/asiakkaat ja heitä palvelevat koneistojen edustajat. Arkisten asioiden hoitaminen palvelujärjestelmien paikallisissa etäpäätteissä tapahtui konemaisen tehokkaasti, eikä persoonalliselle kanssakäymiselle ja kuulumisten vaihtamiselle ollut enää juuri tilaa eikä tarvetta. Toisin sanoen asiakkaiden ja palveluiden edustajien välinen vuorovaikutus oli muuttunut juuri sellaiseksi kuin Louis Wirth (1938) aikoinaan kuvasi kirjoittaessaan modernista urbaanista elämäntavasta: epäpersoonalliseksi, pinnalliseksi, ohimeneväksi ja segmentoituneeksi. Asiakkaan näkökulmasta palveluiden näkyvät edustajat (myyjät, pankkivirkailijat, bussikuskit, huoltomiehet jne.) olivat nyt nimettömiä ja keskenään

vaihdettavissa olevia henkilöitä, joiden kanssa hänellä ei yleensä ollut syytä ryhtyä läheisempiin tekemisiin. Tämä anonyyminen myös vastaa sitä suhteellisen pientä ja kapeaa roolia, joka nykyaikaisten palveluiden näkyvillä edustajilla on heidän edustamansa palvelun kokonaisuudessa. Kuten tulee esiin esimerkiksi Johanna Hankosen (1994) kuvauksessa nykyaikaisen päivittäistavarakaupan toiminnasta, suurin osa palvelun tuottamiseen vaaditusta työstä, organisoinnista ja päätöksistä on tehty jo etukäteen jossain muualla, asiakkaan kannalta näkymättömien koneistojen toimesta.

Kuva 29 *Malmin rautatieasema ja Ala-Malmia 1980-luvulla (Helsingin kaupunginmuseo, Scan-Foto).*

Vaikka edeltävä Laurilan sitaatti onkin ehkä tarkoituksellisen kärjistetty, se antaa kuitenkin havainnollisen kuvan niistä voimista, jotka lisäsivät elämän anonyymisyyttä 1900-luvun lopun esikaupungeissa. Voidaan myös hyvin perustein väittää, että Laurilan kuvaaman 1980-luvun tilanteen jälkeen nämä voimat ovat vain entisestään vahvistuneet, esimerkiksi tietoteknisten järjestelmien kehityksen, lisääntyneen autoistumisen ja kaupallisten palveluiden jatkuvan keskittymisen seurauksena. 1900-luvun alkupuolen työväen esikaupunkeihin verrattuna nykyaikaiset esikaupungit ja lähiöt ovatkin suoranaisia "asumiskoneita", joissa asukkaiden elämää ylläpitävät palvelujärjestelmät ovat korvanneet ne paikalliset sosiaaliset käytännöt ja verkostot, joita entisajan

esikaupunkilaiset tarvitsivat selviytyäkseen. Yleisemmällä tasolla tarkasteltuna tässä on helppo nähdä yhteyksiä siihen yhteiskunnallisten riippuvuussuhteiden laajentumis- ja monimutkaistumiskehitykseen, jota esimerkiksi Norbert Elias (1974) on kuvannut paikallisen yhteisöllisyyden historiallista kehitystä kuvaavassa teoriassaan. Tässä koko modernia aikakautta leimaavassa kehityksessä ihmisten riippuvuus paikallisista yhteisöistä on vaihtunut yhä enenevässä määrin riippuvuudeksi ylipaikallisista verkostoista ja organisaatioista. Samalla paikallisten yhteisöjen sisällä tapahtuva naapureiden välinen kanssakäyminen on muuttunut väistämättömyydestä valinnanvaraiseksi asiaksi, johon ihmiset voivat halutessaan osallistua, mutta jota ilmankin he pärjäävät mainiosti.

9.4 Yhteisöllisyyttä elvyttämässä

Huolimatta paikallista yhteisöllisyyttä rapauttaneista modernisaatiovoimista se ei ole aatteena ja ihanteena lakannut kiehtomasta ihmisten mieliä. Kuten brittiläinen sosiologi Graham Day (2006) on todennut yhteisötutkimuksen historiaa käsittelevässä kirjassaan, yhteisöllisyys – ja erityisesti paikallinen yhteisöllisyys – tuntuu aina vain palaavan uudelleen yhteiskunnalliseen keskusteluun, huolimatta tutkijoiden lukuisista yrityksistä julistaa koko käsite kuolleeksi tai vain historiallista merkitystä omaavaksi. Syynä tähän on Dayn mukaan se, että ihmiset haluavat edelleen uskoa yhteisöllisyyden olemassaoloon ja tarvittaessa vaikka luoda sitä uudelleen (mt., 156–157). Saman havainnon teki jo muutamaa vuosikymmentä aiemmin yhdysvaltalainen sosiologi Albert Hunter (1975), joka kuvasi tutkimiansa kaupunginosayhdistysten toimintaa "ideologisen yhteisön" rakentamiseksi. Sen taustalla oli hänen mukaansa ihmisten tyytymättömyys nyky-yhteiskunnassa vallitsevia yksilöllistäviä voimia kohtaan ja heidän halunsa luoda itselleen vaihtoehtoinen, yhteisöllisempi elinympäristö.

Laajemmasta yhteiskuntafilosofisesta näkökulmasta tarkasteltuna tässä halussa ei ole mitään uutta, sillä toive paluusta kadotettuun yhteisölliseen elämänmuotoon on ollut jo pitkään yksi keskeisistä teemoista modernissa yhteiskunnallisessa ajattelussa. Sosiologi Zygmunt Baumanin (2001) mukaan se saa käyttövoimansa yksilöllistyneessä ja nopeasti muuttuvassa maailmassa elävien ihmisten turvallisuuden ja yhteenkuuluvuuden kaipuusta, joka käy heidän mielissään jatkuvaa kamppailua heidän vapaudenhalunsa kanssa. Tämä kaipuu on hyvin nähtävissä jo Ferdinand Tönniesin 1800-luvun lopulla esittämissä nostalgisissa Gemeinschaft -visioissa, ja se näkyy myös Robert Putnamin ja muiden 2000-luvun vaihteen kommunitaristien kampanjoinnissa yhteisöllisten arvojen palauttamisen puolesta (Haatanen 2004; Thomson 2005). Yhteisöllisyyden pysyvää ajankohtaisuutta on korostanut myös Manuel Castells (1997), jonka mukaan yhteisöjen rakentaminen on yksi niistä keinoista, joiden avulla ihmiset voivat rakentaa itselleen pysyviä sosiaalisia identiteettejä nykyajan globaalissa ja liikkuvassa maailmassa.

Tutkimusaineistossani ensimmäiset merkit tällaisesta tietoisesta yhteisöllisyyden rakentamisesta tulevat näkyviin 1960-luvulla, eli samoihin aikoihin kun sotien jälkeinen modernisaatiokehitys oli jo selvästi alkanut rapauttaa työväen esikaupunkien perinteistä, funktionaalisiin riippuvuussuhteisiin perustunutta yhteisöllisyyttä. Vuonna 1964 Tapanilan Seutu -lehdessä nimittäin uutisoitiin Malmi-seura -nimisen kotiseutuyhdistyksen

perustamisesta, jonka keskeisiksi tehtäviksi ilmoitettiin "vanhan Malmin" kodikkaan luonteen säilyttäminen sekä paikallisen perimätiedon tallentaminen alueen kiihtyvän kaupungistumisen edessä. Samalla uuden kotiseutuyhdistyksen toivottiin "yhdistävän vanhat paikkakunnan asukkaat ja sinne viime aikoina muuttaneet ja myöhemmin Malmille asumaan asettuvat kaupunkilaiset" (Tapanilan Seutu 1/1964).

Suuremmassa mitassa tämäntyyppiset pyrkimykset näyttävät kuitenkin heränneen vasta 1970- ja 1980-lukujen vaihteen tienoilla. Noihin aikoihin Helsingin ympäristön vanhojen pientaloalueiden omakotiyhdistykset ja muut vastaavat yhdistykset, jotka olivat siihen saakka keskittyneet edustamiensa asuinalueiden palveluiden modernisoimiseen, alkoivat kiinnittää kasvavaa huomiota myös pehmeämpiin arvoihin, kuten paikallisten perinteiden säilyttämiseen ja asukkaiden paikallisen identiteetin ja yhteisöllisyyden vahvistamiseen. Tästä asenteiden muutoksesta kertoo esimerkiksi seuraava Tapanilan Tuuli -lehdessä vuonna 1979 julkaistu kirjoitus, jonka aiheena oli Tapanilan paikallisen muistitiedon tallentajalle Eino Leinolle myönnetty Pro Helsinki -mitali:

Helsingin kaupunginosayhdistysten piirissä tehdyssä kotiseututyössä on keskitytty asukkaitten etujen valvomiseen ja viihtyisyyden lisäämiseen. Samalla on kuitenkin jäänyt kotiseututyön eräs merkittävä alue, perinnekulttuuri, vähälle huomiolle. Niinpä monien kaupunginosien kohdalla on tapahtunut vahinkoja, joita ei voi enää korjata. Tapanila muodostaa poikkeuksen, sillä täällä on henkilö, joka on osannut arvostaa perinnekulttuuria. Hän on Eino Leino, Tapanilan kotiseutuyhdistyksen perustajajäsen ja johtokunnan jäsen aina nykyiseen Tapanila-Seuraan saakka.

Tapanilan Tuuli 1 (1979), 12–13

1970- ja 80-lukujen vaihteeseen ajoittuu myös omakotiyhdistysten aktivoituminen asuinalueen paikallisia asioita ja historiaa käsittelevien asukaslehtien ja historiikkien julkaisemisessa. Valtaosa tämän tutkimuksen aineistona olevista pientaloalueiden asukaslehdistä ja historiikeista onkin alkanut ilmestyä juuri noihin aikoihin. On merkillepantavaa, että tämä on sama ajankohta johon Jorma Kalela (2000, 29–39; 2006) ajoittaa maallikkohistoriiankirjoitusta edustavan niin kutsutun *historialiikkeen* nousun Suomessa ja muuallakin länsimaissa. Kuten Kalela on todennut, tämäntyyppisessä historiiankirjoituksessa kiinnostuksen kohteena on usein nimenomaan kirjoittajien oman yhteisön historian näkyväksi tekeminen ja sen erityislaadun korostaminen. Pyrkimys yhteisön *oman historian* kirjoittamiseen on selvästi nähtävissä Helsingin seudun pientaloalueilla julkaistuissa asukaslehdissä, joiden sisällöstä paikallisen yhteisön historiaa kuvaavat vanhojen asukkaiden haastattelut ja muistelmat muodostavat merkittävän osan. Kirjoina julkaistuissa paikallishistoriikeissa tämä on tietenkin jo lähtökohtaisesti päämääränä.

Historiikeissa ilmenevän paikallisen identiteetin vahvistamisen lisäksi pientaloalueiden asukkaat ja heitä edustavat yhdistykset ovat pyrkineet vahvistamaan asuinalueensa paikallista yhteisöllisyyttä myös konkreettisemmilla tavoilla. Tämä pyrkimys tulee esiin esimerkiksi pientaloalueiden paikallisten palveluiden kohtaloa koskeneissa keskusteluissa, jotka tulivat ajankohtaiseksi sen jälkeen kun niiden vanhat, asutuksen lomassa sijanneet pikkukaupat ja muut liikkeet olivat alkaneet kadota palveluiden keskittyessä suurempia

alueita palvelleisiin automarketteihin ja ostoskeskuksiin. Ilmeinen ongelma tässä kehityksessä oli se, että kävelyetäisyydellä olleiden palveluiden kadotessa asukkaiden riippuvuus yksityisautoilusta kasvoi ja erityisesti autottomien vanhusten elämä vaikeutui. Asiaan liittyi kuitenkin myös asuinympäristön sosiaalisen elävyyden puolesta tunnettu huoli, sillä paikallisten pikkukauppojen kadotessa elämä siirtyi jälleen pykälän verran pois paikallisilta kaduilta ja kylänraiteilta, ja samalla tilaisuudet naapureiden välisille sosiaaliselle kanssakäymiselle vähenivät. Tämä huoli tuotiin esiin esimerkiksi seuraavassa Tapanilan Tuuli -lehdessä vuonna 1984 julkaistussa kirjoituksessa, jossa paikallisen pikkukaupan myyjä kuvasi kauppansa seurallista mutta kirjoitusajankohtana jo uhanalaiseksi muuttunutta sosiaalista miljöötä:

Ylipäänsä työni on kuitenkin mukavaa, Koska Te asiakkaat olette niin mukavia. Ehdimme usein jutellakin, vaihdamme reseptejä, neuvoja siitä ja tästä, kuulumisia lapsistamme, koirista, kissoista, säästä ja vaikka mistä. [...] Parhaimmillaan päivä myymälässä koostuu miellyttävistä pikku tapauksista: vanha herra joka saa aina savukerasiansa jo ennen kuin ehtii sitä pyytää. Vastaukseksi tähän henkilökohtaiseen palveluun hän ystävällisesti kertoo Mosan alamaailman viimeisimmät uutiset. Entä rouva jota luulisi maailman totisimmaksi ihmiseksi. Kun olen parhaani mukaan palvellut häntä niin eräänä päivänä se tapahtui. Sanoit kiitos ja hymyilit! [...] Entäs sinä joka kysyt onko munkit tänään tarjouksessa – muistatko miten hyviä äitisi paistamat munkit olivat. Tai sinä hauska viisastelija, muistelepas vain minä asuin sentään silloin keskustassa (Mosan) ja meillä oli ihan kioskin, se ryssän mamman. Itse juoksit vielä rajaseudun (Malmi-Mosa) pelloilla jalat mullassa! Tämä kaikki miellyttävä on seurausta siitä että tunnemme toisemme.

Tapanilan Tuuli 9 (1984), 20–21

Kuvauksen eloisuudesta huolimatta kirjoittaja oli kuitenkin hyvin tietoinen tällaista pikkukauppamiljöötä uhanneesta aivan toisenlaisesta myymälämiljööstä, jossa ihmiset eivät jääneet juttelemaan ja vaihtamaan kuulumisia myyjän kanssa, vaan kulkivat kassan läpi anonyyminä asiakasvirtana. Tämä mielessään hän päätti kirjoituksensa perinteisten kyläkauppojen puolustuspuheeseen, joka oli samalla vetoomus Tapanilassa – eli "Mosassa" – aiemmin vallinneen yhteisöllisemmän elämäntavan puolesta:

Useimmat asiakkaistamme eivät varmasti tahtoisi vaihtaa tuttua kauppaa elektronisesti toimivaan supermyymälään, jossa asiakas kulkee kasvottomana ja nimettömänä kassan ohi. Kauppa kuuluu tärkeänä osana siihen mosalaiseen elämään, jossa kylän ainoa kukko kiekuu ja sora narskuu jalkojen alla. Jos kukko vaikenee ja kotoisat soratiemme asfaltoidaan ja kaupassa ei enää tarvita myyjiä, mosalainen elämänmuoto on kadonnut. Sitähän emme tahdo.

Tapanilan Tuuli 9 (1984), 21

Huoli paikallisten palveluiden kohtalosta saikin pientaloalueiden omakotiyhdistykset kamppailemaan niiden säilymisen puolesta. 1980- ja 1990-luvuilla niiden julkaisemissa asukaslehdissä esiintyi melko usein kirjoituksia, joissa kehoitettiin asukkaita suosimaan oman asuinalueensa lähipalveluita, jotta ne säilyisivät hengissä vielä tulevaisuudessakin. Esimerkiksi Vapaalan omakotiyhdistyksen Kyläkuulumisia -lehdessä toistettiin vetoomus

"Kyläläinen, käytä omia lähipalveluja!" lehden jokaisessa numerossa 1980-luvun alusta 2000-luvulle asti. Tällaisten kirjoitusten ja vetoomusten yleinen sanoma oli, ettei asukkaiden pitäisi mennä "merta edemmäs kalaan", mikäli heidän tarvitsemansa palvelu löytyi omalta asuinalueelta. Suositusta perusteltiin lähikaupoissa asioimisen kätevyydellä sekä sillä, etteivät lähikaupat välttämättä olleet edes sen kalliimpia kuin kauempana sijaitsevat supermarketit, jos otettiin huomioon myös kauppamatkaan kuluva aika ja autoilun kustannukset. Tällaisten kuluttajan rationaalisuuteen vetoavien argumenttien lisäksi kirjoituksissa vedottiin kuitenkin myös asukkaiden yhteisölliseen vastuuntuntoon ja paikallisen yhteisön etuun. Tämä näkyy esimerkiksi seuraavasta Vapaalan Kyläkuulumisia -lehden kirjoituksessa vuodelta 1994:

Olemme varmaankin kaikki lähipalvelujen säilyttämisen kannalla. Hyvät ajatukset eivät kuitenkaan riitä, tarvitaan myös omakohtaisia tekoja. Mutta miten toimia, jos lähikauppojen kannatuksesta joutuu maksamaan enemmän kuin ostoksista suurissa marketeissa? Tämä on kysymys, johon jokainen joutuu ottamaan kantaa. Tällöin kannattaa pitää mielessä myös muita ostosten tekoon ja kauppalaskun suuruuteen vaikuttavia tekijöitä. [...] Lähipalveluja käyttämällä turvaa joustavat asiointimahdollisuudet paitsi itselleen myös kaikille autottomille, vanhuksille tai pienten lasten kanssa liikkuville. Palvelujen olemassaolo taas vilkastuttaa koko lähiympäristöämme. Eikö tässä olisi kylliksi syitä käyttää lähipalveluja?

Rajamäki 1994

Toisinaan asukaslehdissä esiintyy myös kunnianhimoisempia kirjoituksia, joissa ei pelkästään kehoteta asukkaita suosimaan vielä olemassa olevia lähipalveluita, vaan toivotaan, että asuinalueelle saataisiin myös uusia kaupallisia palveluita. Joskus näissä kirjoituksissa näytetään jopa toivottavan, että olisi mahdollista elvyttää se vilkas paikallisen yritystoiminnan kulttuuri, joka oli ominainen entisaikojen esikaupungeille. Tällainen toive on nähtävissä esimerkiksi seuraavissa Tapanilan ja Lintuvaaran asukaslehdissä 1980- ja 1990-luvuilla julkaistuissa kirjoituksissa. Niissä toivotaan, että paikallisten palveluiden vähäisyyteen löytyisi ratkaisu asukkaiden omasta piiristä lähtevästä aktiivisuudesta:

Miksi Tapanilassa ei ole siistiä ruokabaaria, terveysasemaa, nuorisotiloja, elokuvia, konsertteja tai diskoja? Ehkä kukaan ei ole vain pistänyt töpinäksi. Jospa joku saisi sykäyksen soitostasi. Vireän kaupunginosayhdistyksen toimesta puutteita pyritään korjaamaan, mutta kaikissa käänteissä tarvitaan ihmisiä mukaan. Ehkä saisimme yhdessä jotain aikaan.

Nieminen 1980

Kukahan perustaisi Lintuvaaraan pienen, yksinkertaisen ja kodikkaan kahvilan, jossa myytäisiin pannukarkeista poroista keitettyä, oikeaa kahvia ja haudutettua teetä? Kelpaisi siellä olla ja ottaa lohtua, kun bussi on jättänyt, ystävä pettänyt eikä kotiinkaan tahdo mennä.

Lintunen 4/1993

Yllä olevissa ehdotuksissa lienee ollut kyse lähinnä yksittäisten kirjoittajien ilmaan heittämistä ajatuksista, ei mistään kovin vakavassa mielessä esitetyistä asuinalueen kehittämisstrategioista. Niissä voi myös nähdä kirjoittajien lievän pettymyksen asuinalueensa toiminnalliseen yksipuolisuuteen – samoin kuin epämääräisen toiveen siitä, että tarkemmin määrittelemätön *joku* naapurustossa tekisi asialle jotain. Kuitenkin jos asiaa tarkastellaan hieman pidemmästä historiallisesta perspektiivistä, ei kirjoittajien haikailemassa paikallisessa ja omaehtoisessa palveluiden tuotannossa ole mitään erikoista, sillä vain muutamaa vuosikymmentä aikaisemmin tällainen palveluiden tuottamisen tapa oli ollut tutkimissani esikaupungeissa täysin arkipäiväinen asia: ajatellaanpa vaikka esikaupunkien talkoovoimin pyöritettyjä työväentaloja ja niissä säännöllisesti järjestettyjä tanssi-iltamia, tai niitä lukemattomia yrittäjähenkisiä asukkaita, jotka tuottivat naapureilleen monenlaisia palveluita pienistä kaupoista ja kioskeista lähtien aina yleisiin saunoihin saakka. 1900-luvun lopun suurten järjestelmien aikakaudelle tullessa asiat olivat kuitenkin jo toisin, ja niinpä tällaisten toiveiden esittäminen saa tässä kontekstissa hieman epärealistisen toiveajattelun sävyn.

Selvästi menestyksellisemmin vanhaa paikallisen tekemisen perinnettä on onnistuttu ylläpitämään pientaloalueilla järjestetyissä asukastalkoissa. Tyypillisin nykyajalle asti säilynyt talkootyön muoto näyttää olevan siivoustalkoot, joissa asukkaat siivoavat lähiympäristönsä puistoja ja kadunvarsia sinne kertyneistä romuista ja roskista. Tämäntapaisia talkoita on järjestetty Helsingin seudulla ainakin 1950-luvulta lähtien, niin kuin kävi ilmi luvussa 7.4. Nykyaikaisemman esimerkin tämäntyyppisistä talkoista tarjoaa seuraava Vapaalan Kyläkuulumisia -lehden kirjoitus vuodelta 1984, jossa paikallinen omakotiyhdistys tiedottaa asukkaille alueen vuosittaisesta siivousviikosta. Lehden muiden kirjoitusten perusteella vastaavia siivoustalkoita järjestettiin alueella säännöllisesti ainakin 1990-luvun puoliväliin saakka:

Siivousviikolla pyritään erityisesti puhdistamaan lumien alta paljastuneet tienvarret, puistot ja muut yhteiset alueet talkoilla tai muutoin vain kyläläisten vapaaehtoisin voimin. Voisimme ottaa tavoitteeksi, että jokainen ruokakunta, joka kynnelle kykenee, katsoisi ainakin oman tonttinsa lähitienoiden tiet ja pientareet, ettei niihin jää muovia ja muuta rojua odottamaan vihreän ruohon puhkeamista. Jokainen löytää jostakin säkin tai pussin, mihin tällaisen roskan voi koota. Kaupunki on talkoissa mukana entiseen tapaan tuomalla roskalavoja, joihin kerätty jäte voidaan viedä. [...] On syytä muistaa, että lavat ovat yleisten alueiden jätteiden poiskorjaamista varten. Jos olet ajatellut tyhjentää samoihin aikoihin aittasi ja pari muuta, niin silloin on syytä suunnitella omat vientivälineet.

Kyläkuulumisia 3/1984

Siivoustalkoita on järjestetty ahkerasti myös Espoon puolella Lintuvaarassa. 1970-luvun lopulla paikallinen Lintuvaaran omakotiyhdistys laajensi omien siivoustalkoidensa tavoitteet jopa niin kunnianhimoisiksi, että se ei tyytynyt ainoastaan alueen puistojen ja tienvarsien siivoamiseen, vaan lupautui lisäksi toimittamaan kaatopaikalle asukkaiden takapihoille kertyneet romut ja roskat. Syynä tällaiseen päätökseen oli vuonna 1972 tapahtunut Leppävaaran paikallisen kaatopaikan sulkeminen, jonka seurauksena lintuvaaralaisten romuongelma oli räjähtänyt käsiin ja alueen omakotitalojen pihoille oli

alkanut kerääntyä kaikenlaista roinaa, joissakin tapauksissa suuriksi kasoiksi asti. Kunnianhimoiset siivoustavoitteet kuitenkin johtivat omakotiyhdistyksen vapaaehtoiset romunkerääjät pian vaikeuksiin, sillä kerättävää riitti enemmän kuin he kykenivät kohtuullisella vaivalla viemään pois:

Omakotiyhdistys kuljetti katuvarsille tuotuja roskia 8–10 kuormaa vuodessa. Lastaukseen saattoi talkoolaisilta mennä koko viikon illat, henki ja terveyskin olivat joskus vaarassa. Eräs lastaaja putosi kuorman päältä ja toinen joutui lähtemään lääkäriin saatuaan akusta happoa silmäänsä. Joskus tarvittiin lastauksessa voiman lisäksi konsteja, suurin esine, joka keinoiteltiin miesvoimin autoon, oli romuvolkari. [...] Särkevän selän lisäksi johtokunnan jäsenet saivat kaupungin tarkastajalta moitteet siitä, että yleisten alueiden siivous oli unohtunut. Vuonna 1980 liika alkoi olla liikaa. [...] Entiseen tapaan jatkettiin vielä vuosina 81–82, mutta sitten yhdistys päätti rajoittua vain yleisten alueiden siivoamiseen ja kuljettamaan näin kerätyt roskat henkilöautojen peräkärryillä kaatopaikalle.

Järvitalo ym. 1991, 10

Kuvauksen perusteella Lintuvaaran omakotiyhdistys näyttää yrittäneen ottaa haltuunsa sen kaltaista asuinympäristön ylläpitotehtävää, josta 1900-luvun lopulla vastasivat jo tyypillisesti yli paikalliset ja täysin ammattimaisesti toimivat palveluorganisaatiot. Tämä yritys johti kuitenkin nopeasti kriisiin, kun puutteellisin välinein tehty ja loppumattomaksi osoittautunut romunkeräystehtävä johti jo muutaman vuoden jälkeen vapaaehtoisten romunkerääjien väsymiseen ja talkooinnon lopahtamiseen. Paikallisen yhteisön hyväksitty tehty talkootyö ei tämän jälkeen ollut enää mukavaa yhteistä puuhastelua, vaan se alkoi tuntua yhä enemmän rasittavalta ja vastikkeettomalta työltä. Virheistään oppineena Lintuvaaran omakotiyhdistys rajoittikin myöhempien siivoustalkoidensa tavoitteet selvästi vaatimattomammiksi. Niin kuin käy ilmi seuraavasta yhdistyksen tiedotuslehden kirjoituksesta vuodelta 2000, niissä painottui nyt ennemminkin siivoustalkoiden luonne sosiaalisena tapahtumana, jossa mukava yhdessäolo ja naapureihin tutustuminen olivat vähintään yhtä tärkeässä asemassa kuin varsinainen roskien kerääminen:

Lopuksi muistutan teitä perinteisistä siivoustalkoista, jotka pidetään toukokuun 11. päivänä. Laitamme joukolla kuntoon alueemme teiden varret ja yhteiset alueet. Varsinkin uudet asukkaat tervetuloa mukaan, sillä siivoustalkoot on oiva tilaisuus tutustua Lintuvaaraan ja sen asukkaisiin. Päivän päätteeksi pelaamme pesistä sekä nautimme hyvästä ruoasta ja virvokkeista. Joten kaikki mukaan niin vanhat kuin uudetkin asukkaamme!

Saarikoski 2000

Siivoustalkoiden lisäksi aineistossani on mainintoja myös muunlaisista talkoista, kuten puiden istutustalkoista ja jopa pienimuotoisista rakennus- ja kunnostustalkoista, joita pientaloalueiden asukkaat ovat järjestäneet vielä 1980–2000-luvuilla. Esimerkiksi Jupperissa aktiiviset asukkaat tavoittelivat 1990-luvulla vanhaa työväentalojen rakentajien yhteishenkeä kunnostaessaan paikallista Tammenterhoksi ristittyä vanhaa huvilaa paikallisen omakotiyhdistyksen kokoontumistilaksi (Haapamäki 1995; Laine 1994).

Vastaavasti Vapaalassa asiastaan innostunut talkooporukka alkoi 1980-luvun puolivälissä raivata omin päin paikallista umpeen kasvanutta peltoa puistoksi. Tosin tässä tapauksessa asukkaiden omatoimisen talkootyön vaihe jäi varsin lyhyeksi, sillä pian ensimmäisten talkoiden jälkeen kyseinen peltoalue otettiin Vantaan kaupungin viralliseksi rakennuskohteeksi. Tämän jälkeen puistonrakennustöitä jatkettiin kaupungin puisto-osaston alaisuudessa, luonnollisesti paljon ammattimaisemmin ja paljon suuremmin resurssein kuin mihin asukkaiden omat talkooporukat olisivat pystyneet (Koskenvesa 1985a, 1987a).

Toinen hieman samantapainen tapaus sijoittuu 1980-luvun alun Tapanilaan, jossa talkootyöstä innostuneet pienten lasten vanhemmat pystyttivät paikalliselle torille omatekoisen lasten leikkirakennelman (ilmeisesti jonkinlaisen kiipeilytelineen). Kuitenkin tässä tapauksessa Helsingin kaupunki ei suostunut viemään eteenpäin asukkaiden tekemää omatoimista aloitetta, vaikka asiasta raportoineen Tapanilan Tuuli -lehden kirjoituksen perusteella talkoolaisilla oli tällainen taka-ajatus. Kirjoituksesta saa itse asiassa sen kuvan, että kyseinen leikkirakennelma oli tarkoitettu yhtä paljon viestiksi Helsingin kaupungille kuin paikallisten lasten leikkejä varten:

Omatoimisuudella saadaan aikaan yhtä ja toista hyödyllistä. Keskikesällä nousi torille innostuneiden vanhempien toimesta monipuolinen leikkirakennelma täyttämään esiintynyttä puutetta. Talkoojoukko hoiti pystytyksen keskiyöllä ykskaks, koska asia oli hyvä ja kaupungin toimien ripeyttä vastaavanlaisen asian järjestämisessä rohjettiin epäillä. Valitettavasti kaupunki ei anna asiaankuuluvaa arvoa tälle kookkaalle lahjalle vaan on jättänyt hoitoonsa luovutetun rakennelman oman onnensa nojaan (sivunojaan).

Tapanilan Tuuli 6 (1981), 3

Yllä kuvattu tapaus tuo mieleen luvussa 7.3 kuvatun, 1940-luvun Pirkkolaan sijoittuneen tapauksen, jossa Pirkkolan asukkaat tekivät paikallisen uimalammikon kunnostustalkoista mediatempauksen, jonka tarkoituksena oli painostaa kaupungin päättäjiä ottamaan osaa uimapaikan rakentamiseen. Näissä molemmissa tapauksissa talkoot siis ikään kuin liitettiin siihen painostus- ja lobbauskeinojen arsenaaliin, jonka avulla pientaloalueiden asukkaat ovat tottuneet hankkimaan erilaisia etuja ja palveluita omille asuinalueilleen.

Yleisemmällä tasolla asiasta voidaan sanoa, että talkoiden avulla nykyaikaisten pientaloalueiden asukkaat voivat saada asuinympäristössään aikaan pieniä esteettisiä parannuksia ja joskus jopa toiminnallisia parannuksia. Niiden avulla asukkaat voivat myös paikata paikallisissa palveluissa ilmeneviä aukkoja, esimerkiksi siivoamalla roskia asuinalueen lähimetsistä ja muista paikoista, jonne julkinen jätehuoltojärjestelmä ei kunnolla ulotu. Samalla on kuitenkin ilmeistä, etteivät yllä kuvatun kaltaiset talkoot juurikaan vähennä pientaloasukkaiden riippuvuutta niistä yli paikallisista järjestelmistä, jotka pitävät yllä heidän elämäntavalleen välttämätöntä infrastruktuuria ja palveluita. Näiden järjestelmien tuottamiin palveluihin verrattuna talkoilla tuotettujen palveluiden merkitys on nimittäin marginaalinen. Eräänlainen säännön vahvistava poikkeus tästä asiasta on edellä kuvattu esimerkki Lintuvaaran omakotiyhdistyksen 1970-luvun lopulla järjestämästä romunkeräystoiminnasta, jossa liian korkealle asetetut talkootavoitteet johtivat pian vapaaehtoisten talkoolaisien innostuksen lopahtamiseen.

Talkoiden tärkein funktio nykyajan olosuhteissa näyttääkin olevan siinä, että ne tarjoavat pientaloalueiden asukkaille tilaisuuksia mukavaan ja paikallista yhteishenkeä kohottavaan sosiaaliseen puuhasteluun. Näin ollen talkoot – mikäli ne ovat asukkaiden kykyihin ja voimiin nähden sopivasti mitoitettuja – ovat myös hyvä väline niille asukasaktiivisille, jotka haluavat rakentaa asuinalueelleen paikallista yhteisöllisyyttä siinä "ideologisen yhteisöllisyyden" hengessä, joka sosiologien mukaan on tyypillistä nykyaikaiselle paikalliselle kansalaisaktiivisuudelle. Tämän lisäksi talkoot antavat asukkaille mahdollisuuden saada entistä läheisempi kosketus omaan asuinympäristöönsä, sillä niiden kautta he pääsevät konkreettisesti ja henkilökohtaisesti muokkaamaan ympäristöä, jota normaalisti hallitsevat etäiset ja asukkaille vieraaksi jäävät byrokraatit.

Ehkä suorimmin asukkaiden pyrkimykset elvyttää paikallista yhteisöllisyyttä tulevat näkyviin omakotiyhdistysten ja muiden paikallisten yhdistysten järjestämissä asukasjuhlissa, joissa on usein julkilausuttuna päämääränä paikallisen yhteishengen vahvistaminen. Tällaisia tapahtumia – jotka voivat olla nimeltään esimerkiksi kesäjuhlia, pikkujouluja, kyläiltamia tai vuosijuhlia – koskevista asukaslehtien kirjoituksissa korostetaan usein nimenomaan sitä, kuinka niissä asukkaat voivat tutustua paremmin naapureihinsa ja viettää aikaa yhdessä mukavan ohjelman ja tarjoilun merkeissä. Toinen usein julkilausuttu päämäärä on se, että niiden avulla paikalliset yhdistykset voivat houkutella uusia jäseniä mukaan toimintaansa sekä aktivoida vanhoja jäseniä. Esimerkin tällaisesta toiminnasta tarjoaa seuraava Lintuvaaran omakotiyhdistyksen lehden kuvaus alueella vuonna 2002 järjestetyistä naapurustojuhlilla, joissa saman kadun asukkaita pyrittiin tutustuttamaan toisiinsa perinteistä iltamaohjelmaa muistuttavin menoin:

Jo perinteisiksi muodostuneet Hernekertuntien kesäjuhlat pidettiin 8.6. kauniissa kesäsäässä. Tielle oli 11 ruokakunnan voimin viritetty katokset, kannettu pöydät, grillit ja yhteiset herkut. Kello 15 naapurukset ystävineen valuivat paikalle kilistelemään tervetuliaisbooli- ja mehumukeja. Juhlissa noudatettiin vanhoja kunnon kesäjuhlaperinteitä joten ne aloitettiin fanfaarilla, jonka puhalsi ansiokkaasti *Saara*-neiti (9 v.). Juhlapuheen piti "tienvanhin", joka muistojensa aarrearkusta kaiveli hupaisia ja pätkittäin valaisevia kuvia kotikatamme lähihistoriasta. Sitten juhlaväki jaettiin Hullunkuristen perheiden mukaan uusperheisiin, jotka hajaantuivat kukkiville pihuille suorittamaan visaisia rastitehtäviä. Voittajat ja muutkin palkittiin ruhtinaallisesti. Hernekertuntie/Muu maailma - lentopallo-ottelun voitti tänä vuonna Hernekertut. Ja musiikkittelassa soivat sulosoinnut sekä äänitteiltä että etenkin erinomaisen maineikkaan *Lintuvaaran All Starsin* loihtimina.

Latvala 2002

Muita vastaavia "yhteisöllistäviä" toimintamuotoja ovat esimerkiksi omakotiyhdistysten jäsenilleen järjestämät yhteiset teatteriretket ja ekskursiot lähiseudun luonto- ja kulttuurikohteisiin. Omakotiyhdistysten asukaslehdissä mainostetaan usein myös erilaisia paikallisia harrastuspiirejä ja liikuntaryhmiä, joiden toimintaan liittyy niin ikään läheisesti ajatus asukkaiden välisen sosiaalisen kanssakäymisen lisäämisestä (esim. Helsti 1993; Puomio 2005; Lintunen 2/1998, 12). Tietynlaista yhteisöllisyyden rakentamista ovat myös ne paikallisyhdistysten toteuttamat historiikkihankkeet, joiden avulla ne pyrkivät tallentamaan ja julkaisemaan vanhojen asukkaiden muistitietoa ja tekemään paikallista asuinympäristöä tutummaksi ja merkityksellisemmäksi uusille asukkaille.

Toisinaan asukaslehdissä esiintyy myös kunnianhimoisempia suunnitelmia, joiden päämääränä on saada asuinalueella aikaan pysyvä muutos yhteisöllisemmän elämäntavan suuntaan. Tällaisia hankkeita ovat esimerkiksi luvussa 8.3 kuvatut Koko kylä kasvattaa -hankkeet, joiden tavoitteena oli palauttaa nykyaikaisille asuinalueille ainakin joitakin piirteitä perinteisten kyläyhteisöjen epävirallisesta sosiaalisesta kontrollista. Samantapaista henkeä oli havaittavissa Lintuvaaran asukaslehdessä 1990-luvun lopulla julkaistuissa parissa kirjoituksessa, joissa mainostettiin paikkakunnalle avattua uutta "kylätaloa" – mikä käytännössä tarkoitti niitä kerhotiloja, jotka Lintuvaaran omakotiyhdistys oli saanut käyttöönsä alueen uudelta peruskoululta. Lehdessä tätä "kylätaloa" kuvattiin jopa vallankumoukselliseksi mahdollisuudeksi kääntää kehityksen suunta yksityistyneestä ja erillisiin sosiaalisiin piireihin hajautuneesta elämäntavasta kohti yhteisöllisempää elämäntapaa:

Kysymys ei ole vähemmästä kuin vallankumouksesta! Ihmiset ovat nykyään eriytyneet omiin ryhmiinsä. Vanhukset valittavat yksinäisyyttään omissa kodeissaan, keski-ikäiset juoksevat omissa harrastuksissaan tai löhöävät sohvillaan ja nuorisot kerääntyvät omiin porukoihinsa [...] Voisiko lintuvaaralaisten keskuudessa asenteita muuttaa siten, että perhekunnittain naapurissa oleva mummo mukaanottaen kerääntyttäisiin perjantai-iltaisiin "kylätalollemme" Lintumetsän koululle? Tehkäämme tämä uudenvuoden lupaus, ja pidetään siitä kiinni!

Laine 1998c

Toisaalta omakotiyhdistysten lehdissä esiintyy toisinaan myös sellaisia kirjoituksia, joissa selvästi tiedostetaan yhteisöllisyyden rakentamisen rajoitukset nykyaikaisessa liikkuvassa yhteiskunnassa ja tunnustetaan ne yksityisyyttä korostavat arvot, jotka ovat olennainen osa nykyaikaista esikaupunkielämäntapaa. Näissä kirjoituksissa nähdään että monille asukkaille esikaupunki ei ole paikka, jolta he odottavat jotain erityistä yhteisöllisyyttä, vaan pikemminkin mahdollisuutta keskittyä omaan yksityiseen elämäänsä vapaana ulkoisista häiriöistä. Näin ollen myös yhteisöllisyyttä rakentavasta toiminnasta – vaikka se olisikin hyvää tarkoittavaa – voi tulla joidenkin asukkaiden mielestä asuinympäristön rauhallisuutta ja yksityisyyttä uhkaava rasite, jos sitä yritetään tuputtaa heille väkisin. Tämän asian totesi Jupperin omakotiyhdistyksen puheenjohtaja Tapio Ala-Peijari kirjoituksessaan vuonna 2003:

Monen työpäivät ovat venyneet melko pitkiksi ja toisaalta omat ja lasten harrastukset vievät entistä enemmän aikaa. Niiden kohteet ovat useimmiten oman alueen ulkopuolella, jonne on nykyään helppo lähteä omalla autolla. Siinä ei jää enää kovin paljon aikaa omalla alueella tapahtuvalle toiminnalle. Toisaalta jotkut ehkä haluavatkin pitää kotinsa paikkana, jossa voi rauhassa rentoutua. Liiallinen osallistuminen paikalliseen toimintaan saattaisi uhata tätä. Omakotiyhdistyksen tavoite tulee olla alueen asukkaiden tavoitteiden ja toiveiden mukainen. Jos jotkut eivät halua osallistua alueelliseen toimintaan, ei heitä pidä siihen painostaa.

Ala-Peijari 2003a

Tässä sitaatissa tulee hyvin esiin se keskeinen piirre, jonka monet tutkijat ovat todenneet nykyaikaisesta yhteisöllisyydestä – oli kyse sitten nykyaikaisten asuinalueiden intressipohjaisesta "rajoitetusta yhteisöllisyydestä", kaupunginosa-aktivistien tietoisesti rakentamasta "ideologisesta yhteisöllisyydestä" tai verkostomaisesta ja paikallisuuden rajat ylittävästä "vapautuneesta yhteisöllisyydestä" –, nimittäin että se on perusluonteeltaan vapaaehtoisuuteen perustuvaa. Toisin kuin vielä 1900-luvun alkupuolen työväen esikaupungeissa, joissa naapurit olivat keskinäisen riippuvuuden ja elämän rajallisuuden vuoksi väistämättä osallisina toistensa elämässä, nykyajan vauriilla pientaloalueilla asukkaat voivat vapaasti valita, haluavatko he olla naapureidensa kanssa tekemisissä vai eivät.

10 Keskustelua: vanhat työväen esikaupungit ja paikallinen yhteisöllisyys

Helsingin ympäristöön 1900-luvun alkupuoliskolla syntyneet työväen esikaupungit olivat teollistumisen ja modernisaation lapsia, aivan kuten niitä ennen syntyneet Sörnäisten alueen työläisyhdyskunnat, joita Heikki Waris (1932; 1934) kuvasi kuuluisassa tutkimuksessaan 1930-luvulla. Niiden synnyn taustalla vaikutti teollistuvan Helsingin nopea väestönkasvu ja sen seurauksena syntynyt asuntopula, joka ajoi työväestöä kaupungin ulkopuolisille alueille halvempien asumiskustannusten ja väljemmän asuinympäristön perässä. Kaupungin ulkopuolelle asetuttuaankin esikaupunkilaisten yhteys kaupunkiin säilyi tiiviinä, sillä monet heistä kävivät töissä kaupungissa. Vahvan siteen kaupunkiin muodosti rautatie, jonka ansiosta esikaupunkilaiset pystyivät käymään töissä ja asioimaan kaupungissa suhteellisen helposti. 1900-luvun alkupuoliskolla esikaupunkien yhteyksiä pääkaupunkiin ja muuallekin maahan vahvistivat lisäksi puhelinyhteydet, radio sekä koko ajan kasvanut autoliikenne.

Helsingin vanhojen työväen esikaupunkien modernius ja niiden riippuvuus niiden ulkopuolella avautuneen suuremman maailman kehityksestä näkyi selvästi myös kulttuurin tasolla. Näkyvä esimerkki tästä on esikaupunkien paikallisen yhdistystoiminnan ja vapaa-ajanvieton tiivis nivoutuminen suomalaisen kansalaisyhteiskunnan ja kansallisen työväenkulttuurin yleisiin toimintamalleihin, jotka yhdistivät ja aktivoivat ihmisiä hyvin samalla tavalla koko maassa. Kansallisen tason tapahtumat vaikuttivat vahvasti myös esikaupunkien poliittisiin konflikteihin, jotka olivat usein suoria heijastumia paikallista tasoa paljon laajemmista konflikteista – alkaen vuoden 1918 kansalaissodan tapahtumista ja päättyen toisen maailmansodan jälkeisten "vaaran vuosien" poliittisiin jännitteisiin. Työväen esikaupunkien nivoutuminen niiden ympärillä avautuneeseen modernisoituvaan yhteiskuntaan näkyi myös arkielämän käytäntöjen tasolla, mistä voidaan ottaa esimerkiksi modernin palkkatyöläisyyden ja ydinperhemallin keskeisyys esikaupunkien työväestön elämässä sekä esikaupunkien elämäntapaan lähes määritelmänmukaisesti kuulunut asumisen ja palkkatyön erottaminen toisistaan.

Paikallisen yhteisöllisyyden näkökulmasta tarkasteltuna Helsingin vanhat työväen esikaupungit eivät siten edustaneet mitään "alkuperäistä", muusta maailmasta riippumatonta tai sen ulos sulkevaa yhteisöllisyyttä. Kuten brittiläinen sosiologi Margaret Stacey (1969) argumentoi modernin aikakauden paikallisyhteisöistä jo 1960-luvulla, tutkimani työväen esikaupungit eivät muodostaneet mitään kokonaisvaltaisia paikallisia sosiaalisia systeemejä, vaan ainoastaan osittaisia sosiaalisia systeemejä, joissa yhteisön jäsenet olivat jatkuvasti vuorovaikutuksessa heitä ympäröivän ulkomaailman kanssa ja alttiita sen vaikutukselle. Kuten Norbert Elias (1974) korosti paikallisen yhteisöllisyyden historiallista kehitystä kuvaavassa teoriassaan, tutkimissani työväen esikaupungeissa oli selvästi nähtävissä niiden modernisaation myötä kiihtyneiden yhteiskunnallisten integraatioprosessien vaikutus, joiden myötä paikalliset yhteisöt menettivät pala palalta omavaraisuuttaan ja autonomiaansa niitä suuremmille sosiaalisille järjestelmille.

Tästä huolimatta tutkimissani työväen esikaupungeissa oli vielä 1900-luvun alkupuolella jäljellä paljon sellaista, jota voidaan hyvällä syyllä kutsua paikalliseksi yhteisöllisyydeksi. Paikallisen naapurustoyhteisön edelleen huomattavasta taloudellisesta

merkityksestä kertovia esimerkkejä nähtiin luvussa 3, jossa kuvattiin työväen esikaupunkien rakentamista, kotitöitä, omavaraistaloutta, naapureiden välistä palvelusten vaihtoa ja paikallista yritystoimintaa. Näistä kuvauksista näkyy, kuinka suuressa määrin arkisen elämän ylläpitäminen edellytti asukkailta kotona ja sen lähipiirissä tehtyä työtä, ja sen lisäksi naapureiden välistä vaihtoa ja yhteistyötä. Paikallisen sosiaalisen ympäristön lisäksi asukkaiden taloudelliset riippuvuudet ulottuivat paikalliseen luonnonympäristöön, erityisesti laajasti harjoitetun omavaraistalouden muodossa. Työväen esikaupunkien asukkaiden näkökulmasta heidän asuinympäristönsä oli paljon muutakin kuin vain asumisen ja perhe-elämän taustamaisemaa: se oli heille vielä hyvin suuressa määrin taloudellisen toiminnan ja tuotannon aluetta, jossa he saattoivat täydentää niukkaa toimeentuloaan omavaraistalouden, pienimuotoisen palvelusten vaihdon ja paikallisen yritystoiminnan avulla.

Nämä paikalliset taloudelliset käytännöt teki merkitykselliseksi työväen esikaupunkien asukkaiden köyhyys sekä toisaalta asumista ja arjen sujumista tukevien teknisten ja hallinnollisten järjestelmien kehittymättömyys. Köyhyyden vuoksi pienimuotoinenkin omavaraistalous tai palvelusten vaihto sai esikaupunkiperheiden taloudenpidossa niin suuren merkityksen, että heidän kannatti – tai oli jopa välttämätöntä – uhrata aikaansa ja voimiaan tällaiseen toimintaan. Toisaalta asumista tukevien teknisten järjestelmien ja ylipaikallisten palveluorganisaatioiden kehittymättömyys merkitsi sitä, että asukkaat joutuivat joka tapauksessa tekemään kotonaan ja sen lähiympäristössä paljon työtä pitääkseen yllä elämäänsä. Hyvän esimerkin tästä tarjoaa naisten tekemä pyykinpesu, joka oli modernin infrastruktuurin ja kodinteknologian puuttumisen vuoksi paljon vaativampi ja vaivalloisempi tehtävä kuin nykypäivänä. Toisaalta tämä sama kehittymättömyys jätti tilaa paikalliselle yritteliäisyydelle, mitä hyödynsivät esimerkiksi esikaupunkien yksityiset kauppiat, yleisten saunojen pitäjät ja linja-autoliikennöitsijät.

Ylipaikallisten järjestelemien kehittymättömyys synnytti tarvetta myös asukkaiden kollektiiviselle yhteistyölle ja ongelmanratkaisulle. Tämä näkyi hyvin esikaupunkien paikallisessa tienhoidossa, josta vastasivat 1960-luvulle saakka asukkaat itse joko epävirallisten tietalkoiden avulla tai järjestäytyneemmässä muodossa paikallisten tiehoitokuntien kautta. Sotia edeltäneenä aikana jopa esikaupunkien sähköistäminen ja puhelinyhteyksien rakentaminen tapahtui paikallisten, yhdyskuntatasolla toimineiden yhtiöiden ja osuuskuntien toimesta. Vastaavasti esikaupunkien palontorjunnasta vastasivat asukkaiden perustamat vapaaehtoiset palokunnat. Tällaisten peruspalveluiden tuottamisen lisäksi asukkaiden kollektiivisella toiminnalla oli tärkeä rooli esikaupunkiasukkaiden vapaa-ajanvieron ja kulttuuritarjonnan järjestämisessä. Paikalliset vapaapalokunnat, työväenyhdistykset, urheiluseurat ja muut yhdistykset vetivät ihmisiä erilaisten kulttuuri- ja urheiluharrastusten pariin sekä järjestivät näille säännöllisesti maksullisia tanssi-iltamia ja muita yleisöhuveja. Samat yhdistykset myös rakensivat Helsingin ympäristön lukuisat työväen- ja seurantalot, jotka olivat 1950-luvulle saakka esikaupunkien paikallisia kulttuurin, politiikan ja vapaa-ajanvieron keskuksia.

Tämäntyyppisten toimintamuotojen ansiosta 1900-luvun alkupuolen työväen esikaupungeista muodostui suhteellisen tiiviitä paikallisia yhteisöjä, joiden ominaisena piirteenä oli vilkas naapureiden välinen kanssakäyminen. Naapuruuteen liittynyt arkinen kanssakäyminen ja palvelusten vaihto, samoin kuin järjestäytyneempi kollektiivinen

toiminta, sitoivat niiden asukkaat osaksi esikaupungin paikallista julkisuutta, jossa tieto paikallisista ihmisistä, asioista ja tapahtumista levisi tehokkaasti suusta suuhun. Sen ansiosta asukkaat tunsivat toisensa – ja myös toistensa asiat – niin hyvin, että monet heistä kykenivät vielä vuosikymmeniä myöhemmin kerrotuissa muistelmissa luettelemaan suuren joukon vanhoja naapureitaan sekä kuvailemaan näiden luonteenpiirteitä, toimia ja tekemisiä. Paikallisen julkisuuden piiriin kuuluivat myös esikaupungeissa toimineet kauppiaat, käsityöläiset, liikennöitsijät ja muut paikalliset palveluntuottajat, samoin kuin niissä toimineet julkisen vallan edustajat – kuten kunnanlääkärit, kättilöt, opettajat ja poliisit –, joiden elämä ja työ nivoutuivat monin tavoin paikallisen esikaupunkiyhteisön elämään.

Sosiologisessa keskustelussa paikallista yhteisöllisyyttä on usein tarkasteltu Ferdinand Tönniesin 1880-luvulla kehittämän *Gemeinschaft* – *Gesellschaft* -dikotomian avulla, jossa perinteinen, keskinäisen harmonian, samanmielisyyden ja altruismin leimaama yhteisöllisyys asettuu vastakkain kilpailua, rationaalisuutta, yksilöllisyyttä ja itsekkyyttä edustavan modernin markkinayhteiskunnan kanssa (ks. esim. Brint 2001; Day 2006). Helsingin vanhoja työväen esikaupunkien kohdalla Tönniesin käsitepari – tai sen pohjalta myöhemmin kehitetyt samansisältöiset käsiteparit – ei kuitenkaan tarjoa kovin hedelmällistä näkökulmaa niissä esiintyneen yhteisöllisyyden tarkasteluun. Toki esikaupunkielämän muistelmissa naapureiden välinen kanssakäyminen näyttäytyy usein varsin positiivisessa valossa, mikä tuntuisi viittaavan *Gemeinschaft* -käsitteen korostamaan tunnepohjaiseen yhteisölliseen harmoniaan. Kuitenkin muistelmissa ja aikalaislähteissä tulevat esiin myös naapurustoelemaan kuuluneet ristiriidat ja konfliktit, mistä voidaan mainita esimerkkinä luvussa 5 kuvatut työväentalojen hallinnasta käydyt kamppailut sekä yhteisöllisen sosiaalisen kontrollin julmat ja syrjivät puolet.

Vielä heikommin Tönniesin käsitteet toimivat kun tarkastellaan työväen esikaupungeille ominaista paikallista palvelusten vaihtoa ja muuta taloudellista toimintaa. Tönniesin näkökulmasta katsoen *Gemeinschaft* -yhteisöllisyyteen kuuluvaa taloudellista toimintaa edustavat lähinnä työväen esikaupungeissa järjestetyt talkoot, joissa asukkaat auttoivat vastavuoroisesti toisiaan sekä rakensivat yhdessä asuinympäristöään paremmaksi. Kuitenkin talkoiden taustalla voidaan helposti nähdä myös sellaista taloudellista laskelmointia, joka tuo mieleen pikemminkin Tönniesin käsitteellistämät *Gesellschaft* -yhteenliittymät, joissa ihmisiä yhdistää toisiinsa ennen kaikkea yhteistyöstä saatava henkilökohtainen hyöty (ks. Töttö 1996a). Vielä selkeämmin rationaaliset hyötylaskelmat tulevat näkyviin esikaupunkilaisten harjoittamassa palvelusten vaihdossa, vuokralaisten pitämisessä ja paikallisessa liiketoiminnassa, joissa tärkeimpänä motiivina oli oman perheen toimeentulon parantaminen ja joissakin tapauksissa jopa rikastuminen. Kuitenkin tällaisista itsekäistä taustamotiiveista huolimatta nämä taloudellisen toiminnan muodot eivät muodostaneet uhkaa työväen esikaupunkien paikalliselle yhteisöllisyydelle. Päinvastoin, ne vain rikastuttivat työväen esikaupunkien yhteisöllistä elämää sekä sitoivat asukkaita toisiinsa keskinäisen riippuvuuden sitein.

Toinen paikalliseen yhteisöllisyyteen usein yhdistetty ajatus on se, että yhteisöllisyys liittyy läheisesti perinteisistä arvoista kiinni pitämiseen, kehityksen vastustamiseen ja ulkomaailmalta sulkeutumiseen (Day 2006, 1–33). Tämänäyttypisiä näkemyksiä on esitetty esimerkiksi paikallisuuden ja kosmopoliittisuuden käsitteisiin liittyvässä

keskustelussa, jossa "paikallinen" suhtautumistapa on usein yhdistetty sen edustajien konservatiiviseen, turvallisuushakuiseen ja sisäänpäin kääntyneeseen mielenlaatuun (ks. esim. Hannerz 1990; Ossewaarde 2007). Ulkomaailmaan epäluuloisesti suhtautuvista paikallisista yhteisöistä on olemassa myös empiiristä näyttöä, jopa moderniin kaupungistuneeseen kontekstiin sijoittuvissa tutkimuksissa. Esimerkiksi johdantoluvussa mainituissa Oscar Lewisin (1961/1989) ja Herbert Gansin (1962) tutkimuksissa työväestön urbaaneja yhteisöjä leimasi voimakas epäluulo yhteisön ulkopuolella vaikuttaneita yhteiskunnan virallisia instituutioita ja auktoriteetteja kohtaan. Gansin mukaan tämä epäluuloinen ja eristäytyvä suhtautumistapa oli myös merkittävä tekijä siinä, että hänen kuvaamallaan "urbaanilla kylällä" ei ollut juuri vaikutusvaltaa sen olemassaoloa uhanneisiin – ja sen lopulta lopettaneisiin – ulkoisiin voimiin.

Kuitenkin tässä tutkimuksessa tarkasteltujen työväen esikaupunkien kohdalla tällaista nurkkakuntaisuuden ja yhteisöllisyyden sidosta on vaikea havaita. Huolimatta työväen esikaupunkien vilkkaasta paikallisesta elämästä niiden asukkaat näyttävät olleen yleisesti ottaen varsin avoimia ulkomaailmalle ja sen vaikutteille. Elämän aineellisista ja maantieteellisistä rajoituksista huolimatta heidän toimiaan sävyttivät usein hyvin edistyskelliset pyrkimykset, joiden päämääränä oli paikallisten elinolosuhteiden modernisoiminen ja ulkomaailmaan suuntautuneiden yhteyksien vahvistaminen. Toisinaan nämä pyrkimykset ilmenivät hyvinkin konkreettisesti muodossa, kuten oli esimerkiksi esikaupunkien paikallisten puhelinyhtiöiden ja linja-autoyrittäjien kohdalla. Toisinaan kyse oli enemmän uusien kulttuuristen vaikutteiden välittämisestä paikallisille asukkaille, niin kuin oli esikaupunkilaisten vapaa-ajanviettoa hallinneen iltamakulttuurin ja sen välittämien uusien aatteiden ja kulttuurimuotojen tapauksessa. Tulkitsen tämän näennäisen sosiologisen paradoksin siten, että kun 1900-luvun alkupuoliskon tekniset ja aineelliset rajoitukset joka tapauksessa pitivät ihmisiä kiinni naapuruston paikallisissa ympyröissä, saattoi paikallinen yhteisö – ainakin vielä toistaiseksi – säilyä vahvana ja elinvoimaisena siitäkkin huolimatta, että monilla sen jäsenillä oli vahvoja yhteisön ulkopuolelle suuntautuneita pyrkimyksiä.

Toimiva teoreettinen viitekehys tutkimieni työväen esikaupunkien elämäntavalle löytyy mielestäni Norbert Elias (1974) esittämästä yhteisöteoriasta. Siinä hän yhdisti paikallisen yhteisöllisyyden keskinäisen riippuvuuden käsitteeseen sekä niihin pitkäkestoisiin yhteiskunnallisiin integraatioprosesseihin, joiden myötä paikalliset (esimerkiksi kylätason) yhteisöt ovat ajan myötä nivoutuneet yhä tiiviimmin osaksi suurempia (esimerkiksi valtiollisia) sosiaalisia järjestelmiä. Elias (1974) teorian avulla 1900-luvun alkupuolen suomalaiset työväen esikaupungit voidaan sijoittaa yhteen välivaiheeseen siinä modernisaatioksi kutsutussa historiallisessa prosessissa, jonka alkupäästä löytyy ulkomaailmasta lähes riippumattomia kyläyhteisöjä ja loppupäästä nykyajan globaaleja järjestelmiä sekä laajalle levinnyt yksilöllinen elämäntapa. Tässä välivaiheessa modernisaatio ja siihen liittynyt teollistuminen, vaurastuminen ja valtiollisten organisaatioiden kasvu oli jo suuresti heikentänyt paikallisten yhteisöjen autonomiaa, mutta ei kuitenkaan vielä niin täydellisesti, ettei niillä olisi edelleen voinut olla huomattavaa sitovaa valtaa jäseniinsä – erityisesti työväestön parissa, joka ei ollut päässyt niin suuressa määrin osalliseksi modernisaation tuomista yksilöllisistä mahdollisuuksista kuin yhteiskunnan ylemmät luokat. Helsingin vanhojen työväen

esikaupunkien lisäksi tällainen modernisaation katveessa sinnitellyt paikallinen yhteisöllisyys näkyi 1900-luvun alkupuoliskolla muuallakin, esimerkiksi suomalaisen maaseutuväestön edelleen jatkuneessa riippuvuudessa erilaisista paikallisen vaihdon, omavaraistalouden ja epävirallisen sosiaalisen avun muodoista (esim. Uljas 2012; Virkkunen 2010). Se näkyi myös muualla maailmassa, jopa Suomea paljon pidemmälle teollistuneissa ja kaupungistuneissa länsimaissa, kuten todistavat johdantoluvussa esitellyt amerikkalaiset ja brittiläiset urbaanit etnografiat sekä 1900-luvun alkupuolen amerikkalaisia työväen esikaupunkeja koskevat kuvaukset.

Eliasin teorian lähtökohtana oleva eettisesti neutraali keskinäisen riippuvuuden käsite auttaa myös välttämään niitä teoreettisia ongelmia ja ristiriitoja, joita on Tönniesin ajoista lähtien kasaantunut altruismin ja itsekkyyn, tunnepohjaisuuden ja rationaalisuuden, harmonian ja konfliktin kaltaisten dikotomioiden parissa operoivalle yhteisötutkimukselle (ks. Brint 2001; Elias 1974). Eliasin mukaan tällaisten vastakohtaparien ongelma yhteisötutkimuksen kannalta on se, että kaikkia niiden kuvaamia ilmiöitä voidaan löytää kaikenlaisista yhteiskunnista ja kaikista aikakausista. Näin ollen niillä ei ole juuri käyttöä erilaisia yhteisöjä ja yhteiskuntia erottelevina muuttujina. Paljon olennaisempaa on hänen mukaansa tutkia sitä, miten ja minne yksilöiden ja ryhmien väliset riippuvuussuhteet ovat suuntautuneet, ilmenivät ne sitten tunnepohjaisina lojaliteetteina tai laskelmoituina vaihtosuhteina, yhteistyönä tai konflikteina. Tästä näkökulmasta katsoen ei ole mitenkään teoreettisesti ongelmallista, että Helsingin vanhoissa työväen esikaupungeissa paikalliseen yhteisöelämään kuului mukavan naapureiden välisen seurustelun lisäksi myös ilkeämielistä juoruamista, tai että niissä esiintynyttä paikallista taloudellista toimintaa leimasi talkoiden ja yhteistyön lisäksi myös yksilöiden henkilökohtainen hyödyn tavoittelu. Paikallisen yhteisöllisyyden olemassaolosta esikaupungeissa kertoo Elias näkökulmasta jo se, että niiden asukkaat olivat monilla merkittävillä tavoilla riippuvaisia toisistaan ja kiinnostuneita toistensa asioista, tekemisistä ja sanomisista.

Eliasin teoria kuvaa hyvin myös Helsingin seudun työväen esikaupunkien toisen maailmansodan jälkeistä kehitystä, jota leimasi näiden yhdyskuntien yhä tiiviimpi integroituminen ympäröivään laajempaan yhteiskuntaan ja sen järjestelmiin sekä naapuruston paikallisten riippuvuussuhteiden haurastuminen. Tämän kehityksen tärkeänä taustatekijänä oli sotien jälkeen alkanut voimakas vaurastumiskehitys, jonka seurauksena suomalainen työväestö muuttui parin vuosikymmenen aikana toimeentulon rajamailla sinnitelleestä köyhälistöstä nykyaikaisen hyvinvointivaltion vauraaksi työväestöksi, joka alkoi kulutusmahdollisuuksiensa ja elämän aineellisen turvallisuuden puolesta muistuttaa yhä enemmän keskiluokkaa. Esikaupunkeja asuttaneen työväestön vaurastuessa se ei enää ollut riippuvainen omavaraistaloudesta, naapureiden välisestä palvelusten vaihdosta ja muista paikallisista taloudellisista käytännöistä. Niinpä nämä niukuuden oloissa kehittyneet "köyhyyden kulttuurin" käytännöt voitiin hylätä, ja sen sijaan esikaupunkien työväestö saattoi keskittyä elintason kohentamiseen ja vaurauden kasaamiseen tavoilla, joissa ei enää tarvittu naapureiden ja paikallisen yhteisön apua.

Kasvavien kulutusmahdollisuuksien, sähköisten joukkotiedotusvälineiden, matkailun, yksityisautoilun ja muiden vastaavien tekijöiden avatessa työväestölle uusia näköaloja ja mahdollisuuksia heidän kiinnostuksensa naapuruston suppeita sosiaalisia ympyröitä kohtaan alkoi muutenkin vähentyä. Tämä näkyi esimerkiksi työväen esikaupunkien

paikallisen iltamakulttuurin nopeana hiipumisena 1950-luvulta lähtien. Paikallisia yhteisöllisiä siteitä heikensi myös kotien teknisen varustelutason koheneminen sekä asumista tukevan infrastruktuurin ja palveluiden kehittyminen – mikä sekin oli pitkälti seurausta yhteiskunnan yleisestä vaurastumisesta. Tämä kehitys muun muassa vähensi tarvetta naapurustoyhteisössä keskeisessä asemassa olleiden kotiäitien tekemälle kotityölle ja sitä kautta edisti heidän siirtymistään palkkatyöhön yhteisön ulkopuolelle. Myös asukkaiden keskinäinen yhteistyö ja paikallinen organisoituminen muuttuivat vähemmän tarpeellisiksi, kun yhteiskunnan julkiset järjestelmät alkoivat huolehtia tienhoidon ja palontorjunnan kaltaisista tehtävistä, joista asukkaat olivat aiemmin joutuneet huolehtimaan itse.

Kuten kävi ilmi pientaloalueiden omakotiyhdistysten toimintaa kuvaavasta luvusta 7, työväen esikaupunkien asukkaat olivat itse aktiivisesti edistämässä sitä kehitystä, joka teki paikallisesta yhteistyöstä ja yhteisöllisyydestä vähemmän tarpeellista. Varhaisemmista yhteistoiminnan muodoista poiketen toisen maailmansodan jälkeen aktivoituneet omakotiyhdistykset eivät pyrkineet ratkaisemaan asuinalueella ilmenneitä ongelmia asukkaiden omaan työn ja omien resurssien avulla, vaan ne pyrkivät ratkaisemaan nämä ongelmat (kuten kunnallistekniikan ja erilaisten julkisten palveluiden puute) vetoamalla kunnallisiin ja valtiollisiin päättäjiin, jotta nämä kiirehtisivät asumista tukevan nykyaikaisen infrastruktuurin ja palveluiden rakentamista. Tällä tavoin työväen esikaupunkien asukkaat olivat myös itse mukana liittämässä asuinalueitaan kehittyvän hyvinvointivaltion kasvaviin palvelujärjestelmiin. Samalla he kasvattivat riippuvuuttaan näistä ylipaikallisista järjestelmistä ja vähensivät riippuvuuttaan vanhoista yhteisöllisistä käytännöistä.

Omakotiyhdistysten toiminnassa tulee näkyviin myös se, miten asuinympäristöön liittyvät arvostukset muuttuivat vuosikymmenten saatossa. Niukkuuden oloissa tärkeät ympäristön taloudelliseen hyödyntämiseen (ts. omavaraistalouteen) liittyneet pyrkimykset jäivät pois niiden asialistoilta jo 1950-luvulle tultaessa. Sen sijaan niiden huomio keskittyi pitkäksi aikaa yllä mainittuihin asuinympäristön modernisointihankkeisiin, joissa ne saavuttivatkin huomattavaa menestystä toisen maailmansodan jälkeisen ajan voimakkaan talouskasvun ja suomalaisen yhteiskunnan kasvavan vaurauden ansiosta. Kun niiden keskeiset modernisointitavoitteet oli 1900-luvun lopulle tultaessa saavutettu, omakotiyhdistysten toiminnassa nousi keskeiselle sijalle asuinympäristön rauhallisuuden, luonnonläheisyyden ja viihtyisyyden puolustaminen. Tämän tehtävän tärkeyttä korosti erityisesti se, että pääkaupunkiseudun kasvavan asutuksen, autoliikenteen ja uusien rakennushankkeiden paineessa vanhojen pientaloalueiden rauhallisuus ja luonnonläheisyys joutui yhä useammin uhanalaiseksi. Tässä ilmeni samalla se, että vanhojen työväen esikaupunkien elinoloja parantanut modernisaatiokehitys ei ollut niiden asukkaiden näkökulmasta yksinomaan myönteinen asia, vaan asukkaat saattoivat toisinaan joutua myös törmäyskurssille tämän kehityksen haittapuolien kanssa.

Yllä kuvatun kehityksen seurauksena sosiologian klassikoiden (kuten Tönnies, Durkheim, Simmel, Wirth) 1900-luvun alussa kuvaama paikallisen yhteisöllisyyden katoaminen sekä sitä seurannut elämäntapojen yksityistyminen saavutti toisen maailmansodan jälkeen myös Helsinkiä ympäröineet työväen esikaupungit. Klassikoiden kirjoitusten perusteella tämä kehitys näyttää siis tapahtuneen Helsingin ympäristössä noin

puoli vuosisataa "myöhässä", mutta verrattuna moniin myöhempiin sosiologisiin tutkimuksiin ja keskusteluihin kehitys näyttää noudattaneen täällä melko tavanomaista aikataulua. Esimerkiksi 1950-luvun amerikkalaiset massayhteiskunnan kriitikot nostivat paikallisen yhteisöllisyyden katoamisen julkiseksi puheenaiheeksi jotakuinkin samaan aikaan kun edellä kuvatut kehityskulut alkoivat rapauttaa vanhoja yhteisöllisiä käytäntöjä Helsingin seudun työväen esikaupungeissa (ks. Sulkunen 1995, 134–139; Thomson 2005). Myös massayhteiskunnan kriitikoiden jalanjäljissä kulkeva Robert Putnam (1995; 2000) ajoittaa paikallisen yhteisöllisyyden – tai hänen termeillään "sosiaalisen pääoman" – rapautumisen nimenomaan toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan.

Samanlainen ajoitus paikallisen yhteisöllisyyden katoamiselle voidaan löytää myös Herbert Gansin (1962) ja Youngin ja Willmottin (1957) tunnetuista urbaaneista etnografioista, brittiläisestä "uuden työväenluokan" nousua koskevasta keskustelusta (Day 2006, 70–77; Lockwood 1966), sekä Wellmanin ja Leightonin (1979) 1970-luvulla aloittamasta keskustelusta, jonka aiheena oli yhteisöllisten suhteiden vapautuminen niiden vanhoista paikallisista rajoituksista. Suomessa näkemys paikallisen yhteisöllisyyden katoamisesta nimenomaan toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä on tuotu esiin ainakin perinteisen työväenkulttuurin rapautumista koskeneessa keskustelussa (esim. Kalela 1988; Kurkela 1983; Parikka 1987), sekä 1960- ja 1970-lukujen "Suurta muuttoa" ja sen aiheuttamia elämäntapamuutoksia koskeneessa keskustelussa (esim. Ahponen & Järvelä 1983; Kortteinen 1982).

Yhteisöllisyyden käsitteen tunnetusta kiistanalaisuudesta ja monimerkityksellisyydestä johtuen (ks. esim. Day 2006; Hillery 1955) voidaan tietenkin kysyä, mitä paikallinen yhteisöllisyys oikeastaan on ja milloin sen voidaan todella katsoa olevan kadonnut. Näihinkin kysymyksiin voidaan hakea vastausta Norbert Eliasin yhteisöteoriasta. Eliasin mukaan paikallinen yhteisö on sellainen toistensa läheisyydessä elävien ihmisten ryhmä, jossa ryhmän jäseniä toisiinsa sitovat keskinäiset riippuvuussuhteet ovat vahvempia kuin ne siteet, jotka sitovat heitä yhteisön ulkopuoliseen maailmaan (Elias 1974, xix). Lisäksi Elias täydentää määritelmäänsä sanomalla, että yhteisöllisyyttä synnyttävät keskinäiset riippuvuudet voivat liittyä moniin erilaisiin sosiaalisiin funktioihin (joita ovat esimerkiksi ruoan tuotanto, sodankäynti, oikeudenkäyttö, seksuaalisuuden sääntely, lasten kasvatus ja ihmisten seurallisuuden tarpeiden tyydyttäminen), ja että yhden funktion kadotessa yhteisön hallinnasta yhteisöllisyys voi edelleen säilyä elossa muihin funktioihin liittyvissä riippuvuussuhteissa. Näin ollen paikallinen yhteisöllisyys ei yleensä katoa äkillisesti tai kertaheitolla (ellei koko yhteisöä tuhota väkivaltaisesti), vaan se heikkenee ja kapenee asteittain, sitä mukaa kun yhteisön tuottamat sosiaaliset funktiot siirtyvät suuremmille sosiaalisille järjestelmille.

Elias myös määrittelee teoriassaan tilanteen, jossa paikallinen yhteisöllisyys saavuttaa – jos ei aivan absoluuttista, niin kuitenkin käytännöllisen – nollapisteen, jonka jälkeen tiettyä paikkakuntaa (*locality*) ei voida enää kutsua yhteisöksi. Tämä tilanne on hänen mukaansa saavutettu silloin, kun paikkakunta on integroitunut niin suuressa määrin sitä ympäröivään laajempaan yhteiskuntaan ja kun sen asukkaita toisiinsa sitovat keskinäiset riippuvuussuhteet ovat enää niin vähäisiä, että he eivät enää välitä, mitä heidän naapurinsa heistä puhuvat – tai puhuvatko nämä heistä ylipäätään mitään (mt., xxviii). Toisin sanoen Elias yhdistää paikallisen yhteisöllisyyden katoamisen naapuruston juoruverkostojen ja

sen paikallisen julkisuuden katoamiseen ja siihen liittyvään yhteisöllisen kontrollin kirpoamiseen. Tutkimissani Helsingin seudun vanhoissa työväen esikaupungeissa tämä piste näyttää tulleen vastaan joskus 1950-luvun ja 1980-luvun välisenä aikana, päätellen tähän suuntaan viittaavista asukkaiden kommenteista sekä siitä, että tällä aikavälillä paikallisen naapurustoeiämän kuvaukset köyhtyvät aineistossani huomattavasti.

Kuten luvussa 9 totesin, edellä sanottu ei tarkoita sitä, että naapureiden välinen sosiaalinen kanssakäyminen olisi 1900-luvun lopulla kokonaan kadonnut tutkimistani vanhoista pientaloesikaupungeista. Tästä kertovat jo samassa luvussa olevat kuvat pientaloalueiden omakotiyhdistysten toiminnasta sekä kuvaukset niiden järjestämistä paikallisista asukastalkoista ja -juhlista. Lisäksi on ilmeistä, että näillä alueilla esiintyy myös sellaista paikallista kanssakäymistä, joka ei juuri tule aineistossani näkyviin, kuten naapureiden väliset yksityiset ystävyysuhteet sekä samassa naapurustossa asuvien lasten ja nuorten kaveripiirit. Kuitenkin on yhtä ilmeistä, että näistä ystävyysuhteista ja yhdistys- ja harrastuspiireistä ei enää 1900-luvun lopulla muodostunut sellaista koko naapurustoa kattavaa ja kaikille asukkaille näkyvää sosiaalisten suhteiden verkostoa, joka on saanut monet entisajan esikaupunkielämää muistelleet asukkaat toteamaan, että aikoinaan heidän asuinalueellaan "kaikki tunsivat toisensa". 1900-luvun lopun ja 2000-luvun alun esikaupunkielämää kuvaavassa aineistossa kukaan asukas ei esitä tällaista väitettä oman asuinalueensa nykytilanteesta. Sen sijaan siinä esiintyy runsaasti puhetta asukkaiden keskinäisestä vieraantumisesta ja heidän vähäisestä osallistumisinnostaan sekä tarpeesta kehittää sellaisia yhteisöllistäviä toimintamuotoja, joiden avulla asuinalueen heikkoa yhteisöllisyyttä voitaisiin vahvistaa.

Entisten työväen esikaupunkien myöhempiä asukkaita – tai ainakaan näiden alueiden asukasaktivisteja – ei voida moittia siitä, etteivät he olisi yrittäneet luoda asuinalueilleen elävämpää paikallista yhteisöllisyyttä. Jossain määrin he ovat myös onnistuneet näissä yrityksyksissä, mistä kertovat esimerkiksi monet onnistuneesti järjestetyt paikalliset asukastalkoot ja -juhlat ja muut yleisötapahtumat. Kuitenkin on samalla muistettava, että tällainen yhteisöllistävä toiminta on hyvin suuressa määrin vapaaehtoisuuteen perustuvaa ja että asukkaat voivat halutessaan helposti jättäytyä kaiken tällaisen toiminnan ulkopuolelle. Vielä olennaisempaa asiassa on se, että olivatpa asukkaat mukana paikallisessa asukastoiminnassa tai eivät, niin joka tapauksessa heidän tosiasialliset sosiaaliset, taloudelliset ja kulttuuriset riippuvuussuhteensa sitovat heidät tiiviimmin modernin yhteiskunnan ylipaikallisiin (nykyään jopa globaaleihin) järjestelmiin ja verkostoihin kuin heidän omaan asuinalueeseensa. Näin ollen heidän varsinainen ja ensisijainen yhteisönsä – josta he ovat todella riippuvaisia ja joka on väistämättä ja jatkuvasti läsnä heidän elämässään – on tämä paikallista naapurustoa paljon laajempi yhteiskunta.

Julkaistut aineistolähteet

- Aalto, Seppo, Panu Pulma & Harry Schulman (2000). *Helsingin historia vuodesta 1945, osa 2*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Ahdekivi, Arvid (1985). Pakinkylän vaiheista. Teoksessa Kaarlo Pettinen (toim.): *Pakilan seudun historia*. Helsinki: Pakilan Seudun Historia ry, 175–181.
- Ahtiainen, Pekka & Jukka Tervonen (2002). *Vantaan historia 1946–1977: Kasvua, yhteistyötä, hyvinvointia*. Vantaa: Vantaan kaupunki.
- Ailio, Liisa (1988). Malmin suojeluskunta. *Malmin Kuvalehti* 1988. Helsinki: Malmi-seura.
- Ala-Peijari, Tapio (2003a). Puheenjohtajan palsta. *JOY: Jupperin omakotiyhdistys ry:n jäsenlehti* 1/2003.
- Ala-Peijari, Tapio (2003b). Kehä II:n jatkon YVA-selvitys valmis. *JOY: Jupperin omakotiyhdistys ry:n jäsenlehti* 1/2003.
- Alasaari, Mauri (1998). Puheenjohtajan palsta. *JOY: Jupperin omakotiyhdistys ry:n jäsenlehti* 3/1998.
- Anttonen, Erkki (toim.) (1997). *Kotini on Linnainen: Elämää Linnaisten omakotialueella 40 vuotta*. Vantaa: Linnaisten omakotiyhdistys.
- Artman, Eero (2002). *Kuuselan kauppa, talo ja väki Leppävaarassa*. Leppävaara-seuran nettisivut (http://www.lepuski.fi/kuusela_02122013.html).
- Astikainen, Riitta, Riitta Heiskanen & Raija Kaikkonen (toim.) (1997). *Elämää lähiössä*. Helsinki: Helsingin Sanomat.
- Asunmaa, Pirkko (1984). Ensimmäinen oli Malmin Osuuskauppa. *Malmin Kuvalehti* 1984. Helsinki: Malmi-seura.
- Broman, Hannu (1981). *Puistolalan sos.dem. työväenyhdistys 1931–1981*. Helsinki: Puistolalan sos.dem. työväenyhdistys.
- Brunila, Birger (1962). Asemakaavoitus 1918–1945. Teoksessa *Helsingin kaupungin historia V, toinen nide*. Helsinki: Helsingin kaupunki, 8–98.
- Eisalo, Antti (1985). *Lääkäriin Länsi-Pakilassa*. Teoksessa Kaarlo Pettinen (toim.): *Pakilan seudun historia*. Helsinki: Pakilan Seudun Historia ry, 196.
- Ekholm, Toivo (1997). Malmin Seudun Omakotiyhdistys ry, 50 vuotta. *Malmin Seudun Omakotiyhdistys ry:n Tiedotuslehti* 2/1997.
- Engström, Nils Göran & Maria Laurila (1992). Melkein satavuotias. *Malmin Kuvalehti* 1992. Helsinki: Malmi-seura.
- Etelämäki, Jyrki (2007). *Suomen Omakotiliitto 60 vuotta*. Suomen Omakotiliitto, Tiedotteet 30.3.2007 (http://www.omakotiliitto.fi/prime_43/prime140/prime100.aspx).
- Friherr: Työväen työllä korvesta kaupunginosaksi*. Vantaa: Friherrsin sosialidemokraatit, 1988.
- Gustafsson, Tarja (1999). Kaupassa 60-luvulla. *JOY: Jupperin omakotiyhdistys ry:n jäsenlehti* 1/1999.
- Haapamäki, Kai (1995). Tammenterhossa tapahtuu – talkookuulumisia. *JOY: Jupperin omakotiyhdistys ry:n jäsenlehti* 1/1995.
- Hagman, Taimo (2000). Kaikki tunsivat Sinkevitschit. *Malmin Kuvalehti* 2000. Helsinki: Malmi-seura.
- Hagman, Taimo (2004). Kotitiellä. *Malmin Kuvalehti* 2004. Helsinki: Malmi-seura.
- Hagman, Taimo (2006). Jokelan halkotarha ja sota-aika. *Malmin Kuvalehti* 2006. Helsinki: Malmi-seura.

- Hakkarainen, Helena (1985). Pasila – työväen esikaupunki. *Narinkka 1985*. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.
- Hako, Jukka (1980). Helsingin Ympäristölehti ja suuri alueliitos. *Helsingin pitäjä 1980*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutu- ja museoyhdistys.
- Hako, Senja (2007). Tähtien kanssa Tanhurinteellä. *Helsingin pitäjä 2008*. Vantaa: Vantaa-seura.
- Halén, Harry (2006). *Kiinalaiset linnoitustyöläiset Helsingin ympäristössä 1916–1917*. Helsinki: H. Halén.
- Harmo, Maunu (1987). *Oulunkylä: Vihreä idylli*. Helsinki: Oulunkylä-seura.
- Harvia, Yrjö (1936a). *Helsingin esikaupunkiliitos: Päämietintö*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Harvia, Yrjö (1936b). *Helsingin esikaupunkiliitos: Erikoisselvitykset*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Havumäki, Esko (1985). Uskollinen sydän – Venla Airola ja hänen elämäntyönsä. Teoksessa Kaarlo Pettinen (toim.): *Pakilan seudun historia*. Helsinki: Pakilan Seudun Historia ry, 210–213.
- Heikkilä, Signe (1998). Jupperin Elanto. *JOY: Jupperin omakotiyhdistys ry:n jäsenlehti* 2/1998.
- Heikkilä, Sinikka (1994). Kapteenska, kenraalitar, kreivitär. *Malmin Kuvalehti 1994*. Helsinki: Malmi-seura.
- Heikkilä, Sinikka (1995). Elämää Villa Christiansbergissä – Christiansenin huvilassa – Sergeliuksen talossa. *Malmin Kuvalehti 1995*. Helsinki: Malmi-seura.
- Heikkilä, Sinikka (1996). Arkkitehti Albert Petrelius, malmilainen herrasmies. *Malmin Kuvalehti 1996*. Helsinki: Malmi-seura.
- Heikkilä, Sinikka (1998). Paskaplaanista se alkoi: Kauppapuutarhoja Malmilla ja naapureissa. *Malmin Kuvalehti 1998*. Helsinki: Malmi-seura.
- Heikkilä, Sinikka (2001a). Pyöräilevät Kasslinnit: veljekset ja Mira. *Malmin Kuvalehti 2001*. Helsinki: Malmi-seura.
- Heikkilä, Sinikka (2001b). Matti ja Alli Saarinen, vaatekauppiaat Malmilla. *Malmin Kuvalehti 2001*. Helsinki: Malmi-seura.
- Helamaa, Erkki (2000). *Tyypipiirustuksista ideoita, hartiapankista velkaa jälleenrakennuskaudella*. Matapupu -alueen kansalaishistoria -nettisivut (<http://www.helsinki.fi/kansalaismuisti/matapupu/suutari/tontit/HELAMAA.HTM>).
- Helsti, Hilka & Anneli Karsi (2011). K.A. Koskinen, aatteen ja toiminnan mies. Teoksessa Pauli Saloranta (toim.): *Albergasta Leppävaaraan: Sata vuotta ihmisiä, elämää ja kehitystä*. Espoo: Leppävaara-seura, 68–69.
- Helsti, Sisko (1993). Leppävaaran Kansantalo. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 3/1993.
- Herranen, Timo (1990). Helsingin kasvukipuja vuosisadan vaihteessa: Hermannin ja Toukolan esikaupungit. Teoksessa Matti Peltonen (toim.): *Arki ja murros: Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 105–122.
- Herranen, Timo (1997). Kaupunkisuunnittelu ja asuminen. Teoksessa Timo Herranen, Kai Hoffman, Oiva Turpeinen (toim.): *Helsingin historia vuodesta 1945, osa 1*. Helsinki: Helsingin kaupunki, 121–243.
- Herranen, Timo, Kai Hoffman & Oiva Turpeinen (1997). *Helsingin historia vuodesta 1945, osa 1*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Hertell, Veikko (1994). Ullantien tarina. *Malmin Kuvalehti 1994*. Helsinki: Malmi-seura.
- Holmqvist, Torbjörn (2002). *Konalan historiikki: Muistiinpanoja Konalasta ja sen ympäristöstä menneinä aikoina*. Helsinki: Konala-seura.

- Hurri, Olavi (1987). Helsingin pitäjän työväentalot. *Helsingin pitäjä 1988*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys.
- Hurri, Olavi & Vuokko Marttala-Hurri (1997). *Työn ja aatteen talot: Työväentalojen historiaa Uudellamaalla*. Helsinki: Uudenmaan Sosialidemokraattinen Piiri ry.
- Hursti, Leo (toim.) (1987). *Keidas kaupungissa: Toukolan, Käpylän, Kumpulan ja Koskelan omakotialue: Kanta-Helsingin omakotiyhdistys r.y. 1927–1987*. Helsinki: Kanta-Helsingin omakotiyhdistys.
- Häggqvist, Sirkka (1993). Kevät keikkuen tulevi – Mitenkä Kehä II:n jatko? *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 2/1993.
- Iltanen, Jussi (1996). "Paikallislajuna Helsinkiin lähtee raiteelta yksi": Valtionrautateiden paikallisiikenteen kehittyminen Helsingissä ja Vantaalla. *Helsingin pitäjä 1997*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys & Vantaan kaupunginmuseo.
- Ilvessuo, Viktor (1985). Paloheinän kiinteistöyhdistys ry. Teoksessa Kaarlo Pettinen (toim.): *Pakilan seudun historia*. Helsinki: Pakilan Seudun Historia ry, 98–99.
- Impola, Sirkka (1970). *Entisaikain Helsinki 8: Oulunkylä – huvilayhdyskunta ja taiteilijasiirtola*. Helsinki: Helsinki-seura.
- Jaatinen, Eila (1994). Helsingin pitäjäläisiä kotirintamalla. *Helsingin pitäjä 1995*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys & Vantaan kaupunginmuseo.
- Jokinen, Jussi, Timo Matoniemi, Riitta Paavonen & Tuukka Tyvelä (2008). *Helsingin seudun elokuvateatterit kautta aikojen*. Kansallinen audiovisuaalinen arkisto (<http://www.kava.fi/helsingin-seudun-elokuvateatterit-kautta-aikojen>).
- Juutilainen, Lauri (1985). Pakilan asukkaita. Teoksessa Kaarlo Pettinen (toim.): *Pakilan seudun historia*. Helsinki: Pakilan Seudun Historia ry, 159–60.
- Järvelä, Eeva (2007). Lapsuuteni Jupperissa – Eeva Järvelä kertoo. *JOY: Jupperin omakotiyhdistys ry:n jäsenlehti* 2/2007.
- Järvtalo, Reijo, Helena Nieminen & Mikael Tiderman (toim.) (1991). *Leppävaaran – Lintuvaaran omakotiyhdistys 50 vuotta*. Espoo: Leppävaaran – Lintuvaaran omakotiyhdistys.
- Kainulainen, Kati (2001). Koko kylä kasvattaa: Anne Eskelinen puhumaan Lintuvaaraan. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 1/2001.
- Kangasharju, Arja (2003). Kodin ja koulun yhteistyö lintuvaaralaisnuorten parhaaksi. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 4/2003.
- Kanerva, Jari (2000). *Suihkunviejistä pelastajiksi: Keravan palokunnat vuoteen 2000*. Kerava.
- Kanerva, Kari (2001). Koko kylä kasvattaa. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 2/2001.
- Karhula, Jukka (1998). Muusikko Mikko Kuustonen virtuaalihaastattelussa: Koulun vastustaminen on lyhytnäköistä. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 4/1994.
- Karsi, Anneli (2011). Kätilö tunsi kaikki. Teoksessa Pauli Saloranta (toim.): *Albergasta Leppävaaraan: Sata vuotta ihmisiä, elämää ja kehitystä*. Espoo: Leppävaara-seura, 72–73.
- Kaustinen, Reino (1973). Pakila kehittyä hyvää vauhtia. *Pakilan Pakinat*, joulukuu 1973.
- Kinnunen, Juhani (2003). *Valtatie 94: Erään Lintuvaaran palstan vaiheita*. Leppävaara-seuran nettisivut (http://www.lepuski.fi/historia/kansalaismuisti/valtatie_94.html).
- Kinnunen, Juhani (2008). *Leppävaaran bussiliikenne 1921–1971*. Leppävaara-seuran nettisivut (http://www.lepuski.fi/bussiliikenne_05022014.html).
- Kirjonen, Paul (1987). Puheenjohtajan palsta. *Malmin Seudun Omakotiyhdistys ry:n Tiedotuslehti* 1/1987.

- Kolbe, Laura (1986). Helsingin pitäjän uudisrakentajat: Maayhtiöt aloittavat toimintansa vuonna 1906. *Helsingin pitäjä 1987*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys.
- Kolbe, Laura (1988a). Boxbacka – huvilayhdyskunta radanvarressa. *Helsingin pitäjä 1989*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys.
- Kolbe, Laura (1988b). *Kulosaari: Unelma paremmasta tulevaisuudesta*. Helsinki: Kulosaaren kotiseuturahaston säätiö.
- Kolbe, Laura (1989). Itsenäistyvät esikaupungit: Taajamien irtaantuminen Helsingin maalaiskunnasta. *Helsingin pitäjä 1990*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys.
- Korhonen, Toni (2002). *Pukinmäen VPK: 90 vuotta palokuntatoimintaa Pukinmäellä 1912–2002*. Helsinki: Pukinmäen VPK.
- Korpela, Ilkka (1987). Tapanilan yleiset saunat. Tapanila-albumi 2. Helsinki: Tapanila-seura.
- Korpinen, Lauri (1965). *Helsingin maalaiskunnan historia II, 1946–1961*. Helsingin maalaiskunta.
- Korson Sosialidemokraattinen Työväenyhdistys 75 v. 1919–1994. Vantaa: Korson sosialidemokraattinen työväenyhdistys, 1994.
- Kortteinen, Timo (1985). Kylästä kehittyväksi kaupunginosaksi. Teoksessa Kaarlo Pettinen (toim.): *Pakilan seudun historia*. Helsinki: Pakilan Seudun Historia ry, 7–37.
- Koskenvesa, Esko (1983). "Ei nainen voi toimia urheiluseuran sihteerinä". *Kyläkuulumisia: Vapaalan omakotiyhdistyksen tiedote* 6/1983.
- Koskenvesa, Esko (1984). Mitä mieltä olette? *Kyläkuulumisia: Vapaalan omakotiyhdistyksen tiedote* 5/1984.
- Koskenvesa, Esko (1985a). Vapaalanaukee komistui. *Kyläkuulumisia: Vapaalan omakotiyhdistyksen tiedote* 5/1985.
- Koskenvesa, Esko (1985b). Vapaalan liikenneväylät ja ketkä niillä liikkuvat? *Kyläkuulumisia: Vapaalan omakotiyhdistyksen tiedote* 6/1985.
- Koskenvesa, Esko (1987a). Vapaalanaukeelle rakennetaan pallokenttää. *Kyläkuulumisia: Vapaalan omakotiyhdistyksen tiedote* 4/1987.
- Koskenvesa, Esko (1987b). Siihen aikaan, kun isät tievalon hankkivat. *Kyläkuulumisia: Vapaalan omakotiyhdistyksen tiedote* 7/1987.
- Koskenvesa, Esko (1988). Vapaalaan matonpesupaikka. *Kyläkuulumisia: Vapaalan omakotiyhdistyksen tiedote* 5/1988.
- Koskenvesa, Esko (2001). Näin rakennettiin kyläämme puoli vuosisataa sitten. *Kyläkuulumisia: Vapaalan omakotiyhdistyksen tiedote* 2/2001.
- Koskenvesa, Esko (1990). Tarvitaanko omakotiyhdistystä 1990-luvulla? *Kyläkuulumisia: Vapaalan omakotiyhdistyksen tiedote* 1/1990.
- Kuittinen, Antero (1988). Mitä Malmin lentokentälle on tapahtumassa? *Puistolan alueopas 1988*. Helsinki: Puistola-seura.
- Laakso, Maria (2003). *Pihoilla ja ploteilla: Lapsuusmuistoja Pakilasta 1930 –1950-luvuilta*. Helsinki: Pakila-seura.
- Laaksoalahden huvilayhdistys ry 1943–1983. Espoo: Laaksoalahden huvilayhdistys, 1983.
- Laaksoalahti – Pitkäljärven syleilyssä: Laaksoalahden huvilayhdistys 50 vuotta 22.10.1993. Espoo: Espoon kaupunginmuseo, 1993.
- Laaksonen, Seppo (1997a). *Historiallinen katsaus, muistelo Puistola-Seuran 20-vuotisjuhlassa 12.5.1997*. (http://www.kaupunginosat.net/vanha_puistola/toiminta/20v.htm).
- Laaksonen, Seppo (1997b). Puistola-Seuran historiaa. *Puistolan alueopas 1997–1998*. Helsinki: Puistola-seura.

- Laarni, Martti (1985). Muistelmia ja muistiinpanoja Pakinkylästä. Teoksessa Kaarlo Pettinen (toim.): *Pakilan seudun historia*. Helsinki: Pakilan Seudun Historia ry, 161–165.
- Laine, Harri (1996). Kestävän kehityksen kaavoitusta Espoossa eli puistokaupungin tulevaisuuden kuva. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 1/1996.
- Laine, Harri (1998a). Hei, missä olet lintuvaaralainen?! *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 2/1998.
- Laine, Harri (1998b). Puheenjohtajan palsta. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 3/1998.
- Laine, Harri (1998c). Puheenjohtajan palsta. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 4/1998.
- Laine, Harri (1999). Puheenjohtajan palsta. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 1/1999.
- Laine, Olavi (1993). Jupperi ja Kehä II. *JOY: Jupperin omakotiyhdistys ry:n jäsenlehti* 1/1993.
- Laine, Olavi (1994). Talkookuulumisia. *JOY: Jupperin omakotiyhdistys ry:n jäsenlehti* 1/1994.
- Laitinen, Raimo (2001). Kymmenvuotias Koilliskuoro. *Malmin Kuvalehti* 2001. Helsinki: Malmi-seura.
- Lampi, Pertti (2007). *Oma tupa, oma lupa: Suomen Omakotiliitto 1947–2007: Omakotiliikkeen ja -rakentamisen sekä pientaloasumisen historiaa ja kehitysvaiheita*. Helsinki: Suomen Omakotiliitto.
- Lanu, Saini (toim.) (1995). *Jupperi: Furiiritilasta pientaloalueeksi*. Espoo: Jupperin omakotiyhdistys.
- Lanu, Saini (1998). Signe Heikkilä. *JOY: Jupperin omakotiyhdistys ry:n jäsenlehti* 1/1998.
- Lanu, Saini (2000a). Talvisodasta virisi yhteishenki Jupperissa. *JOY: Jupperin omakotiyhdistys ry:n jäsenlehti* 1/2000.
- Lanu, Saini (2000b). Vuodesta 1936 kesänviettoa Jupperissa – Maire Hämäläinen muistelee. *JOY: Jupperin omakotiyhdistys ry:n jäsenlehti* 3/2000.
- Latvala, Pirjo (2002). Hernekertut aloittivat kesän juhlimalla. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 2/2002.
- Laurila, Aarne (1984). *Malmin pojan maailma*. Porvoo: WSOY.
- Laurila, Aarne (1986). Lampisen kioskillä. *Malmin Kuvalehti* 1986. Helsinki: Malmi-seura.
- Laurila, Aarne (1987). Jokelan mamma juoksi kauppaan kiireellä: vellipata on hellalla. *Malmin Kuvalehti* 1987. Helsinki: Malmi-seura.
- Laurila, Aarne (1988). Nuoruuden Malmi. *Malmin Kuvalehti* 1988. Helsinki: Malmi-seura.
- Laurila, Aarne (1991). Lintumäkien vaiheet ovat kaupan historiaa. *Malmin Kuvalehti* 1991. Helsinki: Malmi-seura.
- Laurila, Aarne (1992). Yleisessä saunassa. *Malmin Kuvalehti* 1992. Helsinki: Malmi-seura.
- Laurila, Aarne (1993). Malmin tori huviksi ja hyödyksi. *Malmin Kuvalehti* 1993. Helsinki: Malmi-seura.
- Laurila, Aarne (2003). Malmin muistot? *Malmin Kuvalehti* 2003. Helsinki: Malmi-seura.
- Lehmikoski, Tiina (1980). Korson työväentalo nousi talkoilla. *Helsingin pitäjä* 1981. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys & Vantaan kaupungin museo.

- Lehtiranta, Leila (1978). Minun Vantaani. *Helsingin pitäjä 1978*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys & Vantaan kaupunginmuseo.
- Lehtiranta, Leila (1980). Rahkoset tulivat kaupunkia pakoon Asolaan. *Helsingin pitäjä 1980*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys & Vantaan kaupunginmuseo.
- Lehtiranta, Leila (toim.) (1987). *Hämevaaran vaiheet: Hämevaaran alueen paikallishistoria*. Vantaa: Hämevaara-seura.
- Lehtonen, Hannu (1994a). Puheenjohtajan palsta. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 3/1994.
- Lehtonen, Hannu (1994b). Puheenjohtajan palsta. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 4/1994.
- Lehtonen, Hannu (2000). Lintuvaaran tiestön turvallisuudesta. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 1/2000.
- Leino, Eino (1986a). Paskaplaani. *Tapanila-albumi 1*. Helsinki: Tapanila-seura.
- Leino, Eino (1986b): Tapanilan linja-autoliikenne. *Tapanila-albumi 1*. Helsinki: Tapanila-seura.
- Leino, Eino (1986c): Mosabackan Ahasverus. *Tapanila-albumi 1*. Helsinki: Tapanila-seura.
- Leino, Eino (1989): Tapanilan tieoloista 1913–1920. *Tapanila-albumi 4*. Helsinki: Tapanila-seura.
- Leppänen, Lauri (1980). Maalaiskunnasta terveydenhuollon mallikunta Rockefeller-säätiön tuella v. 1940–44. *Helsingin pitäjä 1980*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys & Vantaan kaupunginmuseo.
- Leppänen, Rauno (1995). Hyvä kylänväki. *Kyläkuulumisia: Vapaalan omakotiyhdistyksen tiedote* 2/1995.
- Liimatainen-Lamberg, Anna-Ester (2005). Laaksolahden kirjastossa tapahtuu. *JOY: Jupperin omakotiyhdistys ry:n jäsenlehti* 1/2005.
- Lius, Reeta (1997). *Vaarala – Fagersta*. Vantaa: Vaaran omakotiyhdistys.
- Litzen, Aulikki (1987). *Vapaa kasvu Helsingin esikaupunkialueella 1900–1970*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Litzen, Aulikki & Jukka Vuori (1997). *Helsingin maalaiskunnan historia, 1865–1945*. Vantaa: Vantaan kaupunki.
- Louhula, Pertti (2001). Isän kanssa tonttia katsomassa vuonna 1936. *Kyläkuulumisia: Vapaalan omakotiyhdistyksen tiedote* 3/2001.
- Louhula, Pertti (2003). Neljä vuosikymmentä yhdistyksemme jäsenenä. *Kyläkuulumisia: Vapaalan omakotiyhdistyksen tiedote* 4/2003.
- Louhula, Pertti (2004). Teittiskää tapaamassa. *Kyläkuulumisia: Vapaalan omakotiyhdistyksen tiedote* 3/2004.
- Louhula, Pertti (2007): Raakel Peltonen, "vanhin frisulainen". *Kyläkuulumisia: Vapaalan omakotiyhdistyksen tiedote* 3/2007.
- Luja-Penttilä, Sinikka (1991). Entinen Leppävaara. Teoksessa Järvitalo, Reijo, Helena Nieminen & Mikael Tiderman (toim.): *Leppävaaran – Lintuvaaran omakotiyhdistys 50 vuotta*. Espoo: Leppävaaran – Lintuvaaran omakotiyhdistys, 40–46.
- Luja-Penttilä, Sinikka (1995). "Pääseeks ookaan?" *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 3/1995.
- Luja-Penttilä, Sinikka (1996). Silloin ennen. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 1/1996.
- Luja-Penttilä, Sinikka (1998a). Miten sukupolvemme varttui. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 3/1998.

- Luja-Penttilä, Sinikka (1998b). "Poliisit tulee!" *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 4/1998.
- Luja-Penttilä, Sinikka (1999). Maria ja Tuomas. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 4/1999.
- Luja-Penttilä, Sinikka (2000). Merimies Kullervo. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 1/2000.
- Luja-Penttilä, Sinikka (2001a). Kunnan kengät ja rautainen kampa. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 1/2001.
- Luja-Penttilä, Sinikka (2001b). Mustavalkoista. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 4/2001.
- Luoma-aho, Timo (1995). Pitkäjärventien liikenteestä. Teoksessa Kari Pohjakallio (toim.): *Laaksolahti – Pitkäjärven syleilyssä*, Tiedote 7/1995. Espoo: Laaksolahden huvilayhdistys, 28–32.
- Maisala, Pertti (2011a). Suuria suunnitelmia. Teoksessa Pauli Saloranta (toim.): *Albergasta Leppävaaraan: Sata vuotta ihmisiä, elämää ja kehitystä*. Espoo: Leppävaara-seura, 216–225.
- Maisala, Pertti (2011b). Leppävaaran solmu aukeaa. Teoksessa Pauli Saloranta (toim.): *Albergasta Leppävaaraan: Sata vuotta ihmisiä, elämää ja kehitystä*. Espoo: Leppävaara-seura, 228–239.
- Maisala, Pertti & Arja Salmi (2011). Huvilayhdyskunnat muodostuvat. Teoksessa Pauli Saloranta (toim.): *Albergasta Leppävaaraan: Sata vuotta ihmisiä, elämää ja kehitystä*. Espoo: Leppävaara-seura, 40–47.
- Malmin urheilijat 1932–1982*. Helsinki: Malmin urheilijat, 1982.
- Malmin VPK 75 v.* Helsinki, 1984.
- Mannila, Matti (1998). Neljän neidin maalaistalo. *Puistolan alueopas 1998–1999*. Helsinki: Puistola-seura.
- Mannila, Matti & Ilkka Uotila (1982). Puistoton Puistola. *Puistolan alueopas 1982–1983*. Helsinki: Puistola-seura.
- Mannila, Matti & Ilkka Uotila (1995). Puistolan työväentalo: Aatteiden taiston ja elokuvan näyttämö. *Puistolan alueopas 1995–1996*. Helsinki: Puistola-seura.
- Mannila, Matti & Ilkka Uotila (1996). Rintamamiesten Heikinlaakso. *Puistolan alueopas 1996–1997*. Helsinki: Puistola-seura.
- Mannila, Matti, Ilkka Uotila & Esko Nygren (1991). Aseman Elanto. *Puistolan alueopas 1991–1992*. Helsinki: Puistola-seura.
- Matikka, Marja (2006). Juhlavuottaan viettävä Pitkäjärven VPK toimii aktiivisesti. *JOY: Jupperin omakotiyhdistys ry:n jäsenlehti* 1/2006.
- Melkas, Tuula (2011). Pelon ja surun aika Albergassa 1918. Teoksessa Pauli Saloranta (toim.): *Albergasta Leppävaaraan: Sata vuotta ihmisiä, elämää ja kehitystä*. Espoo: Leppävaara-seura, 57–61.
- Meriläinen, Risto (1997). *Malmi – työllä rakennettu: Malmin sosialidemokraatit ry:n 50-vuotisjulkaisu*. Helsinki: TSL.
- Meurman, Petri (1991). *Pirkkola 50 vuotta: Pirkkolan Omakotiyhdistyksen historiikki*. Helsinki: Pirkkolan omakotiyhdistys.
- Miettinen, Kaino (200?). *Fordilla Fastböleen*. Helsingin kaupunginkirjasto, Puistolan paikallishistoriaa -nettisivut (http://pandora.lib.hel.fi/puistola_/historia/).
- Missä aiotte asua! Sananen niille, jotka kärsivät asuntokurjuutta pääkaupungissa. Ab Parkstad-Wanda-Puistokylä Oy:n mainosteksti vuodelta 1910. *Tapanila-albumi 2*. Helsinki: Tapanila-seura, 1987.

- Murros, Markku (1980). Vantaan Sähkölaitos vaihtanut kahdesti nimeä 70 vuodessa. *Helsingin pitäjä 1980*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys & Vantaan kaupunginmuseo.
- Muukka, Laura & Anne Mäkynen (2005). *Kulttuurimaisemaselvitys*. Vantaa: Vantaan kaupunki.
- Mäkinen, Eikka (toim.) (1970). *Käpylä: Puutarhakaupunginosa 50 vuotta, 1920–1970*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino.
- Mäkinen, Senja (2001). Haave omasta kodista. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 4/2001.
- Mäkinen, Senja (2002). Hetekoita ja pitsilakanoita. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 3/2002.
- Nieminen, Impi (1979). Kun Korsossa alettiin kaivata toimintaa. *Helsingin pitäjä 1979*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutu- ja museoyhdistys.
- Nieminen, Pekka (1980). Syksy saa, saavatko asukkaat? *Tapanilan Tuuli* 3 (1980). Helsinki: Tapanila-seura.
- Nieminen, Risto (1983). *Leppävaaran Sisu 60 vuotta 1923–1983*. Espoo: Leppävaaran Sisu ry.
- Nikander, Esko (1992). Palokunta-aate elää ja voi hyvin. *Malmin Seudun Omakotiyhdistys ry:n Tiedotuslehti* 2/1992.
- Nikander, Merja (2007). Lintuvaaran kylämaisyys viehättää. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 2/2007.
- Nilsson, Aarne (1993). Muistoja maisemasta. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 2/1993.
- Nordman, Liisa (2004). *Sateenkaaren tiekunta*. Matapupu -alueen kansalaishistoria (<http://www.helsinki.fi/kansalaismuisti/matapupu/suutari/tontit/hannusas/tiekunta.htm>).
- Nuoreva, Vilho (toim.) (1980). *Suomen palontorjunnan historia*. Helsinki: Kotimaankirja.
- Nykyri, Sirpa (2003). Sepänmäen lasten leikkejä 1950–60-lukujen vaihteessa. *Malmin Kuvalehti* 2003. Helsinki: Malmi-seura.
- Nykyri, Sirpa & Susanna Nykyri (2001). Kaupassa eilen ja tänään. *Malmin Kuvalehti* 2001. Helsinki: Malmi-seura.
- Onnela, Kalevi (1996). Taas vuosi takanamme on. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 4/1996.
- Onnela, Kalevi (2006). Uusimäki pohjoinen kaava. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 3/2006.
- Palola, Hilikka (1987). Muistoja Kylärinteeltä. *Malmin Kuvalehti* 1987. Helsinki: Malmi-seura.
- Palola, Hilikka (1990). Pohjanmaalta Malmille. *Malmin Kuvalehti* 1990. Helsinki: Malmi-seura.
- Parikka, Raimo (1987). *Se oli toivorikasta aikaa: Malmin metallityöläisten historiaa 75 vuoden ajalta 1912–1987*. Helsinki: Malmin metallityöväen ammattiosasto 33.
- Parikka, Raimo (1988). Aatetta, intoa ja toiminnan paloa – kommunistinen ja kansandemokraattinen liike Malmilla 1940-luvulla. *Malmin Kuvalehti* 1988. Helsinki: Malmi-seura.
- Parikka, Raimo (1991). Vallankumous Helsingin pitäjässä – tapahtumia ja tulkintoja vuodesta 1917. *Helsingin pitäjä 1992*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys.
- Pentti, Solveig & Monica Backman (2002). *Vuorisen maito- ja sekatavaramyymälä*. Matapupu -alueen kansalaishistoria -nettisivut (<http://www.helsinki.fi/kansalaismuisti/matapupu/puistola/puvuorin.htm>).

- Pettinen, Kaarlo (1970). Pakilan tämänhetkinen kehityskulku. *Pakilan Pakinat*, joulukuu 1970.
- Pettinen, Kaarlo (1976). Pakilan – Paloheinän – Torpparinmäen alueen kuulumisia. *Pakilan Pakinat*, toukokuu 1976.
- Pettinen, Kaarlo (toim.) (1985). *Pakilan seudun historia*. Helsinki: Pakilan Seudun Historia ry.
- Pettinen, Kaarlo (1996). *Kaarlo Pettinen kertoo ja muistelee*. Helsinki: K. Pettinen.
- Pettinen, Maija (1970). Mitä on asua Pakilassa, Paloheinässä ja Torpparinmäessä. *Pakilan Pakinat*, maaliskuu 1970.
- Pihlajisto, Arja (1995). Esittelyvuorossa Leppävaaran VPK. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 2/1995.
- Piilonen, Juhani (1995). 'Vantaan puistokaupunki': Ulkomaiset esikuvat ja niiden sovellutus. *Helsingin pitäjä 1996*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys.
- Piltz, Aarno (1985a). Miten Pakilasta on kuljettu. Teoksessa Kaarlo Pettinen (toim.): *Pakilan seudun historia*. Helsinki: Pakilan Seudun Historia ry, 72–77.
- Piltz, Aarno (1985b). Elämää Alkutien länsipäässä 1920- ja 1930-luvuilla. Teoksessa Kaarlo Pettinen (toim.): *Pakilan seudun historia*. Helsinki: Pakilan Seudun Historia ry, 186–192.
- Pirkkamaa, Stiina-Liisa (1982). Kaksi Malmin tuttua liikettä: Kirjakauppa ja kalahalli. *Malmin Kuvalehti* 1982. Helsinki: Malmi-seura.
- Pirkkamaa, Stiina-Liisa (1984). Tultiin mankeliin: Täyttä elämää Malmin ja Tapanilan rajalla. *Malmin Kuvalehti* 1984. Helsinki: Malmi-seura.
- Pirkkamaa, Stiina-Liisa (1989). *Malmi kautta aikojen*. Helsinki: Malmi-seura, Helsingin kaupunginosayhdistysten liitto & Helsingin kaupunki.
- Poikonen, Pirkko (1998). *Suursuo: Oulunkylän läntinen huvila-alue 1900-luvun alkupuolelta 1960-luvulle*. Helsinki: P. Poikonen.
- Pulma, Panu (2000). Kasvun katveessa. Teoksessa Harry Schulman, Panu Pulma & Seppo Aalto: *Helsingin historia vuodesta 1945, osa 2*. Helsinki: Helsingin kaupunki, 110–337.
- Puomio, Eeva-Riitta (2000). Koko kylä kasvattaa. *JOY: Jupperin omakotiyhdistys ry:n jäsenlehti* 1/2000.
- Puomio, Eeva-Riitta (2005). Jupperin omakotiyhdistyksen puheenjohtajalta. *JOY: Jupperin omakotiyhdistys ry:n jäsenlehti* 4/2005.
- Pärssinen, Eva (1988). Lapsuuteni Ormusmäki. *Malmin Kuvalehti* 1988. Helsinki: Malmi-seura.
- Pärssinen, Eva & Hilka Virtanen (2000). Omavarainen Ormusmäki. *Malmin Kuvalehti* 2000. Helsinki: Malmi-seura.
- Raiskinen, Juhani (2006). Minäkin malmilainen. *Malmin Kuvalehti* 2006. Helsinki: Malmi-seura.
- Rajamäki, Liisa (1994). Kyläläinen, käytä omia lähipalveluja! *Kyläkuulumisia: Vapaalan omakotiyhdistyksen tiedote* 3/1994.
- Rantala, Veikko (1982). *Albergan työväenyhdistys 70 v.* Espoo: Leppävaaran sosiaalidemokraattinen työväenyhdistys.
- Rekola, Lasse & Tero Tuomisto (1995). *Pukinmäki: Aikoja ja ihmisiä*. Helsinki: Pukinmäki-seura.
- Relander, Erik (2004). *Salaliitto ja Tuntsku*. Oulunkylän kotisivut: Oulunkylän kaupunginosan esittely: Tarinoita Oulunkylästä (http://www.kaupunginosat.net/oulunkyla/historia/historia_suomi.htm).
- Riukula, Pepe (1995). Lukutuvan kuulumisia. *Kyläkuulumisia: Vapaalan omakotiyhdistyksen tiedote* 1/1995.

- Rontu, Helge (1987). Pulavuosien Mosaa lapsen silmin. *Tapanila-albumi 2*. Helsinki: Tapanila-seura.
- Räsänen, Desirée (1984). Hämevaaran synty ja ensimmäiset asukkaat. *Helsingin pitäjä 1984–1985*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys.
- Saarikoski, Markku (2000). Puheenjohtajan palsta. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 2/2000.
- Sahlan, Silve (1996). Puheenjohtajan palsta. *JOY: Jupperin omakotiyhdistys ry:n jäsenlehti* 3/1996.
- Saksa, Maija-Liisa (1994). Maalle Lintuvaaraan. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 2/1994.
- Salmi, Arja (2003). *Entisajan liike-elämää Leppävaarassa*. Leppävaara-seuran nettisivut (<http://www.lepuski.fi/historia/lepuski/l.html>).
- Salmi, Arja (2011). Jälleenrakennuskausi tuo uusia asukkaita. Teoksessa Pauli Saloranta (toim.): *Albergasta Leppävaaraan: Sata vuotta ihmisiä, elämää ja kehitystä*. Espoo: Leppävaara-seura, 208–211.
- Salmi, Kauko (1997). Puheenjohtajan palsta. *Malmin Seudun Omakotiyhdistys ry:n Tiedotuslehti* 2/1997.
- Salmi, Markku (2011). Leppävaaran kansalaistoimikunta. Teoksessa Pauli Saloranta (toim.): *Albergasta Leppävaaraan: Sata vuotta ihmisiä, elämää ja kehitystä*. Espoo: Leppävaara-seura, 223.
- Salminen, Raimo (1995). Puheenjohtajan palsta. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 3/1995.
- Salminen, Raimo (1996). Puheenjohtajan palsta. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 2/1996.
- Salola, Eero (1981). Malmin rikkaat vuodet. *Malmin Kuvalehti 1981*. Espoo: Malmi-seura.
- Sarmavuori, Katri (2003). *Lapsuuteni joulut Leppävaarassa*. Leppävaara-seuran nettisivut (http://www.lepuski.fi/lapsuuteni_joulut_16122013.html).
- Schmidt, Leena (1996). Kanta-asukkaat muistelevat jouluja ja vähän muutakin: "Maisteri antoi aina paperirahan!" *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 4/1996.
- Schmidt, Leena (2000). Terholan tiekunta – peräkylän nostalgiaa. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 3/2000.
- Siipi, Jouko (1962). Pääkaupunkiyhteiskunta ja sen sosiaalipolitiikka. Teoksessa *Helsingin kaupungin historia V, toinen nide*. Helsinki: Helsingin kaupunki, 137–380.
- Siipi, Jouko (1963): *Puoli vuosisataa Elantoa: Osuustoiminnan alkuvaiheet Helsingissä ja Osuusliike Elannon kehitys vuosina 1905–1955*. Helsinki.
- Sjögren, Niilo (1976). Kun kiinalaisia oli Tikkurilassa. *Helsingin pitäjä 1976*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys & Vantaan kaupungin museo.
- Sohkanen, Viljo (1987). *Tikkurilan punakaartin väliskäri muistelee*. Vantaa: V. Sohkanen.
- Somerkivi, Urho (1985). Koulutoimen kehitys Pakilassa. Teoksessa Kaarlo Pettinen (toim.): *Pakilan seudun historia*. Helsinki: Pakilan Seudun Historia ry.
- Suonpää, Urpo (1984). Kanta-asukkaan kylähistoriikki III. *Kyläkuulumisia: Vapaalan omakotiyhdistyksen tiedote* 4/1984.
- Suvanto, Matti (1989). Sota-aika Tapanilassa koulupojan kokemana. *Tapanila-albumi 4*. Helsinki: Tapanila-seura.
- Söderholm, Toini (1985). Lapsuuden muistoja Pakilasta. Teoksessa Kaarlo Pettinen (toim.): *Pakilan seudun historia*. Helsinki: Pakilan Seudun Historia ry, 170–171.
- Tahvanainen, Aarno H. (2008). *Vuosisata kätten ja hengen työtä: Tapanilan Työväenyhdistys sata vuotta 1908–2008*. Helsinki: Tapanilan työväenyhdistys.

- Taimela, Niilo (1987). Toimintaa ja tapahtumia 40 v. aikana. *Malmin Seudun Omakotiyhdistys ry:n Tiedotuslehti* 1/1987.
- Tainio, Raija (2011). Helsingin maalinnoitus. Teoksessa Pauli Saloranta (toim.): *Albergasta Leppävaaraan: Sata vuotta ihmisiä, elämää ja kehitystä*. Espoo: Leppävaara-seura, 48–56.
- Taisto, Anni (1985). Mukavuuksia ei osattu kaivata. Teoksessa Kaarlo Pettinen (toim.): *Pakilan seudun historia*. Helsinki: Pakilan Seudun Historia ry, 174.
- Tammi, Visa (1994). *Korson Sosialidemokraattinen Työväenyhdistys 75 v. 1919–1994*. Vantaa: Korson sosialidemokraattinen työväenyhdistys.
- Tapanilan työväenyhdistys 75 v.* Tapanilan työväenyhdistys, Helsinki 1983.
- Teerimäki, Niilo (1986). *Leppävaaran Sosialidemokraattinen Työväenyhdistys ry 1911 – 1986: 75 vuotta järjestötoimintaa Leppävaaran asukkaitten hyväksi*. Espoo: Leppävaaran sosialidemokraattinen työväenyhdistys.
- Tuomela, Eija (toim.) (1987). *Käpylä, hymykuoppa Helsingin poskessa*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Tuominen, Leena-Maija (toim.) (2005). *Oy Strömberg Ab:n Pitäjänmäen tehdas*. Pitäjänmäki muistelee -nettisivut (http://www.helsinki.fi/kansalaismuisti/pitajanmaki/elinkeino/strombergin_tehdas.html).
- Tuomisto, Tero (1987). Pukinmäen urheilumuistoja. *Helsingin pitäjä 1988*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys & Vantaan kaupunginmuseo.
- Tuomisto, Tero (1993). Pukinmäen Suomalaiset – lyhytikäinen, merkittävä 1920-luvun yhdistys. *Helsingin pitäjä 1994*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys & Vantaan kaupunginmuseo.
- Tuomisto, Tero (2010). Pukinmäen huvilayhdyskunta ja sen taiteilijoita. *Helsingin pitäjä 2011*. Vantaa: Vantaa-seura.
- Turpeinen, Oiva (1981). *Helsingin seudun puhelinlaitos 1882–1982*. Helsinki: Helsingin puhelinyhdistys.
- Törrönen, Pentti (1988). Palokunta kokoaa kyläläiset. *Helsingin pitäjä 1989*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys.
- Törrönen, Pentti & Jukka Hako (1988). Friherr – Länsi-Vantaan ensimmäinen taajama. *Helsingin pitäjä 1989*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys.
- Ullman-Ruuskanen, Carita (2011). Leppävaaran palokunta. Teoksessa Pauli Saloranta (toim.): *Albergasta Leppävaaraan: Sata vuotta ihmisiä, elämää ja kehitystä*. Espoo: Leppävaara-seura, 174–178.
- Uotinen, Anneli (1981). Inga Männistö – Friherrsin monitoiminainen. *Helsingin pitäjä 1981*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys & Vantaan kaupunginmuseo.
- Vainio, Anna-Maija (1983). Korson VPK sai alkunsa poikakodin palosta. *Helsingin pitäjä 1983*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys & Vantaan kaupunginmuseo.
- Vainio, Sinikka (1990). Tansseissa Malmilla. *Malmin Kuvalehti 1990*. Helsinki: Malmi-seura.
- Vainio, Sinikka (1992). Pankkitie 4 – ihmisiä, elokuvia, autoja, kahviloita. *Malmin Kuvalehti 1992*. Helsinki: Malmi-seura.
- Vainio, Sinikka (1994). Poliisi Malmilla. *Malmin Kuvalehti 1994*. Helsinki: Malmi-seura.
- Vainio, Sinikka (1995). Työtä ja tapahtumia Malmin asemalla. *Malmin Kuvalehti 1995*. Helsinki: Malmi-seura.
- Vainio, Sinikka (2007). Jäidennostoa Vantaanjoesta. *Malmin Kuvalehti 2007*. Helsinki: Malmi-seura.
- Vasara, Erkki (1999). Työväen kulttuuria Tikkurilan malliin 1920-luvulla. *Helsingin pitäjä 2000*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys & Vantaan kaupunginmuseo.

- Vasara, Erkki (2000). *Työväen ja kotiseudun puolesta: Tikkurilan työväenyhdistys 90 vuotta 1907–1997*. Vantaa: Tikkurila säätiö.
- Vesikansa, Jyrki (1984). Pakila kokenut jyrkän muutoksen. *Pakilan Pakinat*, joulukuu 1984.
- Visanti, Marja-Liisa (1987). Mosabackan lavalla. *Tapanila-albumi 2*. Helsinki: Tapanila-seura.
- Viherlaaksolaiset ry 30 vuotta*. Espoo: Viherlaaksolaiset ry, 1987.
- Viherlaaksolaiset ry 40 vuotta*. Espoo: Viherlaaksolaiset ry, 1997.
- Virtanen, Pekka (1988). Tanssia, urheilua ja vapaa-ajanviettoa Vantaalla. *Helsingin pitäjä 1989*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys & Vantaan kaupunginmuseo.
- Virtanen, Pekka (1989). Asola – kylä radan varrella. *Helsingin pitäjä 1990*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys.
- Visanti, Marja-Liisa (1987). Mosabackan lavalla. *Tapanila-albumi 2*. Helsinki: Tapanila-seura.
- Waris, Heikki (1932). *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkänsillan pohjoispuolelle I*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Waris, Heikki (1934). *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkänsillan pohjoispuolelle II*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Waris, Heikki (1973). *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkänsillan pohjoispuolelle. 2. tarkistettu painos*. Helsinki: Weilin + Göös.
- Westman, Ulla-Stina (1966). Helsinggård: Dickursby Ungdomsförening – en social föregångare. *Helsingin pitäjä 1966*. Helsingin maalaiskunta: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys.
- Wickman, Eila (2001). Rakennettiin sitä ennenkin. *Lintunen: Lintuvaaran omakotiyhdistys ry:n tiedotuslehti* 1/2001.
- Ylä-Jussila, Pekka (1998). Lentoaseman ja moottoritien varjossa: Koivuhaan omakotialueen vaihteita. *Helsingin pitäjä 1999*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys.
- Zühlke, Christina (1999). Koko kylä kasvatti & huumeet ja päihteet alueellamme. *Kyläkuulumisia: Vapaalan omakotiyhdistyksen tiedote* 2/1999.
- Åström, Anna-Maria (1999). Koti ja naapurusto – Helsingin koillislaita 1950- ja 1960-luvuilla. Teoksessa Elina Katainen, Anu Suoranta, Kari Teräs, Johanna Valenius (toim.): *Koti kaupungin laidalla – työväestön asumisen pitkä linja*. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 79–122.

Kirjallisuus

- Aalto, Seppo, Panu Pulma & Harry Schulman (2000). *Helsingin historia vuodesta 1945, osa 2*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Ahonen, Sirkka (2003). *Yhteinen koulu – tasa-arvoa vai tasapäisyyttä? Koulutuksen tasa-arvo Suomessa Snellmanista tähän päivään*. Tampere: Vastapaino.
- Ahponen, Pirkkoliisa & Marja Järvelä (1983). *Maalta kaupunkiin, pientilalta tehtaaseen: Tehdastyöläisten elämäntavan muutos*. Porvoo: WSOY.
- Ahtiainen, Pekka & Jukka Tervonen (2002). *Vantaan historia 1946 –1977: Kasvua, yhteistyötä, hyvinvointia*. Vantaa: Vantaan kaupunki.
- Alapuro, Risto, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.) (1987). *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Alapuro, Risto & Henrik Stenius (1987). Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.): *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Antila, Kimmo (1999). Hevoskyydillä ja automobiililla. Teoksessa Jaakko Masonen, Kimmo Antila, Veikko Kallio & Tapani Mauranen (toim.): *Tuhat vuotta tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta 2: Soraa, työtä, hevosia: Tiet, liikenne ja yhteiskunta 1860–1945*. Helsinki: Tielaitos & Edita, 184–214.
- Anttila, Erkko (2002). *Kylistä lähiöiksi: Paikallisyhteisöllisyys Helsingin seudun työläisesikaupungeissa 1900-luvulla*. Julkaisematon sosiologian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Anttila, Erkko (2004). Paikallisyhteisöllisyys ja sen katoaminen Helsingin seudun työläisesikaupungeissa. *Sosiologia* 41(3), 181–194.
- Anttila, Erkko & Ari Väänänen (2013). Rural schoolteachers and the pressures of community life: Local and cosmopolitan coping strategies in mid-twentieth-century Finland. *History of Education* 42(2), 182–203.
- Anttila, Veikko (1982). *Jyväskylän Tourula: Pieniyhteisötutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Archer, John (1983). Country and city in the American romantic suburb. *The Journal of the Society of Architectural Historians* 42(2), 139–156.
- Astikainen, Riitta, Riitta Heiskanen & Raija Kaikkonen (toim.) (1997). *Elämää lähiössä*. Helsinki: Helsingin Sanomat.
- Ayres, Robert U. & Benjamin Warr (2005). Accounting for growth: the role of physical work. *Structural Change and Economic Dynamics* 16(2), 181–209.
- Bauman, Zygmunt (2001). *Community: Seeking safety in an insecure world*. Cambridge: Polity.
- Bennett, Susan F. (1995). Community organizations and crime. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 539(1), 72–84.
- Bonsdorff, E. v. (toim.) (1935). *Kylätiet*. Helsinki: WSOY.
- Borchert, James (1981). Urban neighborhood and community: Informal group life, 1850–1970. *The Journal of Interdisciplinary History* 11(4), 607–631.
- Borchert, James (1996). Residential city suburbs: The emergence of a new suburban type, 1880–1930. *Journal of Urban History* 22(3), 283–307.
- Borg, Olavi & Risto Sänkiäho (1993). Punamullasta politiikan perusratkaisuksi puoleksi vuosisadaksi. Teoksessa Jaakko Itälä (toim.): *Suomalaisten tarina 3: Rakentajien aika*. Helsinki: Kirjayhtymä, 81–97.
- Bott, Elizabeth (1957/1971). *Family and social network: Roles, norms, and external relationships in ordinary urban families*. London: Tavistock.

- Brint, Steven (2001). Gemeinschaft revisited: A critique and reconstruction of the community concept. *Sociological Theory* 19(1), 1–23.
- Brunila, Birger (1962). Asemakaavoitus 1918–1945. Teoksessa *Helsingin kaupungin historia V, toinen nide*. Helsinki: Helsingin kaupunki, 8–98.
- Bulmer, Martin (1985). The rejuvenation of community studies? Neighbours, networks and policy. *The Sociological Review* 33(3), 430–448.
- Castells, Manuel (1997). *The power of identity*. Oxford: Blackwell.
- Cohen, Anthony P. (1985). *The symbolic construction of community*. Chichester : Ellis Horwood.
- Coleman, James S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology* 94(Supplement), S95–S120.
- Colombo, Monica, Cristina Mosso & Norma De Piccolia (2001). Sense of community and participation in urban contexts. *Journal of Community & Applied Social Psychology* 11(6), 457–464.
- Day, Graham (2006). *Community and everyday life*. London: Routledge.
- Dear, Michael (1992). Understanding and overcoming the NIMBY syndrome. *Journal of the American Planning Association* 58(3), 288–300.
- Driskell, Robyn B. & Larry Lyon (2002). Are virtual communities true communities? Examining the environments and elements of community. *City & Community* 1(4), 373–390.
- Durkheim, Émile (1990). *Sosiaalisesta työnjaosta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Elias, Norbert (1974). Foreword: Towards a theory of communities. Teoksessa Colin Bell & Howard Newby (toim.): *The sociology of community: A selection of readings*. London: Frank Cass, ix–xli.
- Etelämäki, Jyrki (2007). *Suomen Omakotiliitto 60 vuotta*. Suomen Omakotiliitto, Tiedotteet 30.3.2007 (http://www.omakotiliitto.fi/prime_43/prime140/prime100.aspx).
- Faure, Alain (2006). Local life in working-class Paris at the end of the nineteenth century. *Journal of Urban History* 32(5), 761–772.
- Fingerroos, Outi & Riina Haanpää (2006). Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen (toim.): *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25–48.
- Fishman, Robert (1987). *Bourgeois utopias: The rise and fall of suburbia*. New York: Basic Books.
- Friman-Korpela, Sarita (2012). Suomen romanipolitiikan kansainväliset yhteydet. Teoksessa Panu Pulma (toim.): *Suomen romanien historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 211–235.
- Gans, Herbert (1962). *The urban villagers: group and class in the life of Italian-Americans*. New York: The Free Press of Glencoe.
- Granovetter, Mark S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology* 78(6), 1360–1380.
- Guest, Avery M. (2000). The mediate community: The nature of local and extralocal ties within the metropolis. *Urban Affairs Review* 35(5), 603–627.
- Haapala, Pertti (1986). *Tehtaan valossa: Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Tampere: Vastapaino.
- Haatanen, Kalle (2004). Menneisyyden ennustaminen: Kommunitaristinen aikala diagnostiikka ja yhteisöllisyyden palauttamisen ongelma. Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.): *Sosiologisia nykykeskusteluja*. Helsinki: Gaudeamus, 143–165.
- Haavisto, Timo (1999). Riitelyä ja rasituksia – maanomistajat tienrakentajina. Teoksessa Jaakko Mäsonen, Kimmo Antila, Veikko Kallio & Tapani Mauranen (toim.): *Tuhat*

- vuotta tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta 2: Soraa, työtä, hevosia: Tiet, liikenne ja yhteiskunta 1860–1945. Helsinki: Tielaitos & Edita, 96–113.
- Hakkarainen, Helena (1985). Pasila – työväen esikaupunki. *Narinkka 1985*. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.
- Hako, Jukka (1980). Helsingin Ympäristölehti ja suuri alueliitos. *Helsingin pitäjä 1980*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutu- ja museoyhdistys.
- Hako, Senja (2007). Tähtien kanssa Tanhurinteellä. *Helsingin pitäjä 2008*. Vantaa: Vantaa-seura.
- Halén, Harry (2006). *Kiinalaiset linnoitustyöläiset Helsingin ympäristössä 1916–1917*. Helsinki: H. Halén.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle maantielaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 17/2004) (<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2004/20040017>)
- Hankonen, Johanna (1994). *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta: Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla*. Espoo & Helsinki: Otatieto & Gaudeamus.
- Hannerz, Ulf (1990). Cosmopolitans and locals in world culture. *Theory, Culture & Society* 7(2), 237–251.
- Harris, Richard & Robert Lewis (2001). The geography of north American cities and suburbs, 1900–1950: A new synthesis. *Journal of Urban History* 27(3), 262–292.
- Harris, Richard & Matt Sendbuehler (1994). The making of a working-class suburb in Hamilton's East End, 1900–1945. *Journal of Urban History* 20(4), 486–511.
- Harvia, Yrjö (1936a). *Helsingin esikaupunkiliitos: Päämietintö*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Harvia, Yrjö (1936b). *Helsingin esikaupunkiliitos: Erikoisselvitykset*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Havuaho, Osmo (1984). Työväentalotutkimuksen nykytilanne. Teoksessa Simo Laaksovirta & Tero Tuomisto (toim.): *Työväentaloseminaari HTY:n talolla 16.10.1982*. Helsinki: Työväen sivistysliitto.
- Hayden, Dolores (2003). *Building suburbia: Green fields and urban growth, 1820–2000*. New York: Vintage Books.
- Heinberg, Richard (2005). *The party's over: Oil, war and the fate of industrial societies. Revised and updated edition*. Gabriola Island, Canada: New Society Publishers.
- Helamaa, Erkki (2000). *Tyypipiirustuksista ideoita, hartiapankista velkaa jälleenrakennuskaudella*. Matapupu -alueen kansalaishistoria -nettisivut (<http://www.helsinki.fi/kansalaismuisti/matapupu/suutari/tontit/HELAMAA.HTM>).
- Helle, Veikko (1984). Työväentalojen merkitys suomalaiselle työväenliikkeelle. Teoksessa Simo Laaksovirta & Tero Tuomisto (toim.): *Työväentaloseminaari HTY:n talolla 16.10.1982*. Helsinki: Työväen sivistysliitto.
- Hentilä, Seppo (1993). Sportti tulee Suomeen. Teoksessa Jaakko Itälä (toim.): *Suomalaisten tarina 2: Etsijän aika 1901–1937*. Helsinki: Kirjayhtymä, 223–229.
- Herranen, Timo (1990). Helsingin kasvukipuja vuosisadan vaihteessa: Hermannin ja Toukolan esikaupungit. Teoksessa Matti Pelttonen (toim.): *Arki ja murros: Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 105–122.
- Herranen, Timo (1997). Kaupunkisuunnittelu ja asuminen. Teoksessa Timo Herranen, Kai Hoffman, Oiva Turpeinen: *Helsingin historia vuodesta 1945, osa 1*. Helsinki: Helsingin kaupunki, 121–243.
- Herranen, Timo, Kai Hoffman & Oiva Turpeinen (1997). *Helsingin historia vuodesta 1945, osa 1*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Hillery, George A. Jr. (1955). Definitions of community: Areas of agreement. *Rural Sociology* 20(2), 111–123.

- Hjerppe, Riitta (1990). *Kasvun vuosisata*. Helsinki : VAPK-kustannus.
- Hjerppe, Riitta & Erkki Pihkala (1982). Julkinen talous nousee suurimmaksi. Teoksessa Jorma Ahvanainen, Erkki Pihkala & Viljo Rasila (toim.): *Suomen taloushistoria 2: Teollistuva Suomi*. Helsinki: Tammi, 481–493.
- Hoggart, Richard (1957/1984). *The uses of literacy*. Harmondsworth, UK: Penguin.
- Honka-Hallila, Helena (1988). *Tiutinen – Kotkan esikaupunki 1900–1943*. Kotka: Kymenlaakson maakuntamuseo.
- Hunter, Albert (1975). The loss of community: An empirical test through replication. *American Sociological Review* 40(5), 537–552.
- Hurri, Olavi (1987). Helsingin pitäjän työväentalot. *Helsingin pitäjä 1988*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys.
- Hurri, Olavi & Vuokko Marttala-Hurri (1997). *Työn ja aatteen talot: Työväentalojen historiaa Uudellamaalla*. Helsinki: Uudenmaan Sosialidemokraattinen Piiri ry.
- Häggman, Kai (2008) (toim.): *Suomalaisen arjen historia 4: Hyvinvoinnin Suomi*. Helsinki: Weilin + Göös.
- Hänninen, Mauno (1995). Kuka maanteitä hoitaa? Teoksessa Jaakko Masonen & Mauno Hänninen (toim.): *Tuhat vuotta tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta 3: Pikeä, hieä, autoja: Tiet, liikenne ja yhteiskunta 1945–2005*. Helsinki: Tielaitos, 298–307.
- Ilmonen, Kaj (2004). Sosiaalinen pääoma: Uusi ihmekäsitem vai käyttökelpoinen hypoteesi? Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.): *Sosiologisia nykykeskusteluja*. Helsinki: Gaudeamus, 99–142.
- Ilmonen, Mervi, Jukka Hirvonen, Liisa Knuuti & Markku Lankinen (2000). *Rauhaa ja karnevaaleja: Tieto- ja taitoammattilaisten asumistavoitteet Helsingin seudulla*. Espoo: Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Iltanen, Jussi (1996). "Paikallisjuna Helsinkiin lähtee raiteelta yksi": Valtionrautateiden paikallisliikenteen kehittyminen Helsingissä ja Vantaalla. *Helsingin pitäjä 1997*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys & Vantaan kaupunginmuseo.
- Jaakkola, Jouko, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen (1994). *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: Suomalaisten sosiaalisen turvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Jatinen, Eila (1994). Helsingin pitäjäläisiä kotirintamalla. *Helsingin pitäjä 1995*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys & Vantaan kaupunginmuseo.
- Jackson, Brian (1968). *Working class community: Some general notions raised by a series of studies in northern England*. Harmondsworth, UK: Penguin Books.
- Jackson, Kenneth T. (1985). *Crabgrass frontier: The suburbanization of the United States*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Jazbinsek, Dietmar (2003). The metropolis and the mental life of Georg Simmel: On the history of an antipathy. *Journal of Urban History* 30(1), 102–125.
- Juntto, Anneli (1990). *Asuntokysymys Suomessa: Topeliuksesta tulopolitiikkaan*. Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys.
- Kalela, Jorma (1988). *Työväen perinteisen elämäntavan mureneminen ja joukkoviestintä*. Helsinki: Oy Yleisradio Ab.
- Kalela, Jorma (2000). *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kalela, Jorma (2006). Muistitiedon näkökulma historiaan. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen (toim.): *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 67–92.
- Kallioniemi, Kari (2003). "Ja haitar niin haikeesti soi". Teoksessa Mikko Laakso (toim.): *Eilispäivän Suomi: Jälleenrakennuksesta yltäkylläisyyteen*. Helsinki: Valitut palat, 82–83.

- Karisto, Antti, Ilkka Takala & Ilkka Haapola (1994). *Elintaso, elämäntapa, sosiaalipolitiikka – suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta*. Helsinki: WSOY.
- Kettunen, Pauli (1984). Työväentalo, työläisyhteisö, työväenliike: Kehityspiirteitä ja tutkimusongelmia kansalaissodan ja lapuanliikkeen väliseltä ajalta. Teoksessa Simo Laaksovirta & Tero Tuomisto (toim.): *Työväentaloseminaari HTY:n talolla 16.10.1982*. Helsinki: Työväen sivistysliitto.
- Kolbe, Laura (1986). Helsingin pitäjän uudisrakentajat: Maayhtiöt aloittavat toimintansa vuonna 1906. *Helsingin pitäjä 1987*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys.
- Kolbe, Laura (1988a). Boxbacka – huvilayhdyskunta radanvarressa. *Helsingin pitäjä 1989*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys.
- Kolbe, Laura (1988b). *Kulosaari: Unelma paremmasta tulevaisuudesta*. Helsinki: Kulosaaren kotiseuturahaston säätiö.
- Kolbe, Laura (1989). Itsenäistyvät esikaupungit: Taajamien irtaantuminen Helsingin maalaiskunnasta. *Helsingin pitäjä 1990*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys.
- Korkiakangas, Pirjo (1996). *Muistoista rakentuva lapsuus: Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Korkiakangas, Pirjo (2005). Muistitiedosta tulkintaan – muisti ja muisteluaineistot etnologian tutkimuksessa. Teoksessa Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala (toim.): *Polkuja etnologian menetelmiin*. Helsinki: Ethnos, 129–147.
- Korkiakangas, Pirjo (2006). Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen (toim.): *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 120–144.
- Korpinen, Lauri (1965). *Helsingin maalaiskunnan historia II, 1946–1961*. Helsingin maalaiskunta.
- Kortteinen, Matti (1982). *Lähiö: Tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Helsinki: Otava.
- Kortteinen, Timo (1985). Kylästä kehittyväksi kaupunginosaksi. Teoksessa Kaarlo Pettinen (toim.): *Pakilan seudun historia*. Helsinki: Pakilan Seudun Historia ry, 7–37.
- Kurkela, Vesa (1983). *Taistojen tiellä soiteltiin – ja soiton tahdissa tanssittiin: Varkautelaiset työväenilmat ja niiden musiikki työväen osakulttuurin kaudella*. Jyväskylä: Työväenmusiikki-instituutti.
- Kurkela, Vesa (1984). Vuosijuhlaa ja kansanhuvia – työväentalojen iltamien kahdet kasvot. *Kulttuurivihkot* 4/1984.
- Laakso, Mikko (2003a). Vaurastuva Suomi kansainvälistyy. Teoksessa Mikko Laakso (toim.): *Eilispäivän Suomi: Jälleenrakennuksesta yltäkylläisyyteen*. Helsinki: Valitut palat, 178–181.
- Laakso, Mikko (2003b). Iltamien iloja. Teoksessa Mikko Laakso (toim.): *Eilispäivän Suomi: Jälleenrakennuksesta yltäkylläisyyteen*. Helsinki: Valitut palat, 227.
- Laakso, Mikko (2003c). Kotimaata ristiin rastiin. Teoksessa Mikko Laakso (toim.): *Eilispäivän Suomi: Jälleenrakennuksesta yltäkylläisyyteen*. Helsinki: Valitut palat, 110–113.
- Laaksovirta, Simo & Tero Tuomisto (toim.) (1984). *Työväentaloseminaari HTY:n talolla 16.10.1982*. Helsinki: Työväen sivistysliitto.
- Laine, Juha (2003). *Suomalaisten nuorten tanssilavakulttuuri – modernia kansankulttuuria?* Julkaisematon etnologian pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lake, Robert W. (1993). Rethinking NIMBY. *Journal of the American Planning Association* 59(1), 87–93.

- Lampi, Pertti (2007). *Oma tupa, oma lupa: Suomen Omakotiliitto 1947–2007: Omakotiliikkeen ja -rakentamisen sekä pientaloasumisen historiaa ja kehitysvaiheita*. Helsinki: Suomen Omakotiliitto.
- Lee, Barrett A., R.S. Oropesa, Barbara J. Metch & Avery M. Guest (1984). Testing the decline-of-community thesis: Neighborhood organizations in Seattle, 1929 and 1979. *American Journal of Sociology* 89(5), 1161–1188.
- Lehtonen, Eeva-Liisa (1994). *Säätyläishuveista kansanhuveiksi, kansanhuveista kansalaishuveiksi: Maaseudun yleishyödyllinen huvitoiminta 1800-luvun alusta 1870-luvun loppuun*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Lehtonen, Juhani U. E. & Matti Räsänen (1973). *Kuopion Haapaniemi: Kansatieteellinen tutkimus*. Kuopio: Kuopion isänmaallinen seura.
- Leppänen, Lauri (1980). Maalaiskunnasta terveydenhuollon mallikunta Rockefeller-säätiön tuella v. 1940–44. *Helsingin pitäjä 1980*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys & Vantaan kaupunginmuseo.
- Lewis, Oscar (1961/1989). *Sánchezin lapset*. Helsinki: WSOY.
- Lewis, Oscar (1973). Some perspectives on urbanization with special reference to Mexico City. Teoksessa Aidan Southall (toim.): *Urban Anthropology: Cross-cultural studies of urbanization*. New York: Oxford University Press, 125–138.
- Litzen, Aulikki (1987). *Vapaa kasvu Helsingin esikaupunkialueella 1900–1970*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Litzen, Aulikki & Jukka Vuori (1997). *Helsingin maalaiskunnan historia, 1865–1945*. Vantaa: Vantaan kaupunki.
- Lockwood, David (1966). Sources of variation in working class images of society. *Sociological Review* 14(3), 249–267.
- Lupi, Tineke & Sako Musterd (2006). The suburban 'community question'. *Urban Studies* 43(4), 801–817.
- Manninen, Kirsti (1984). *Ihanat iltamat: Iltamatiedon käsikirja iltahuvien ystäville*. Helsinki: Otava.
- Markkola, Pirjo (1994). *Työläiskodin synty: Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Mauranen, Tapani (2008). Autolla arkeen. Teoksessa Kai Häggman (toim.): *Suomalaisen arjen historia 4: Hyvinvoinnin Suomi*. Helsinki: Weilin + Göös, 185–197.
- Meurman, Otto-I. (1947). *Asemakaavaoppi*. Helsinki: Otava.
- Modeen, Gunnar (1934). *Omakotien taloudellinen asema – Egnahemmens ekonomiska ställning*. Helsinki: Sosiaaliministeriö.
- Murros, Markku (1980). Vantaan Sähkölaitos vaihtanut kahdesti nimeä 70 vuodessa. *Helsingin pitäjä 1980*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys & Vantaan kaupunginmuseo.
- Muukka, Laura & Anne Mäkynen (2005). *Kulttuurimaisemaselvitys*. Vantaa: Vantaan kaupunki.
- Mäenpää, Pasi (1997). Moderni kaupunki: kolme ja puoli tulkintaa. *Yhteiskuntasuunnittelu* 1/1997.
- Nicolaides, Becky M. (2004). The neighborhood politics of class in a working-class suburb of Los Angeles, 1920–1940. *Journal of Urban History*, 30(3), 428–451.
- Nicolaides, Becky M. & Andrew Wiese (toim.) (2006). *The Suburb Reader*. New York: Routledge.
- Nieminen, Marjo (2003). 'Uusien historioiden' avaamia näkökulmia kasvatushistoriaan. Teoksessa Jukka Rantala (toim.): *Koulu ja kansalaisyhteiskunta historiallisessa*

- perspektiivissä*. Helsinki: Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus, 14–30.
- Noro, Arto (1996). Georg Simmel – muotojen sosiologiasta moderniteetin diagnoosiin. Teoksessa Jukka Gronow, Arto Noro & Pertti Töttö: *Sosiologian klassikot*. Helsinki: Gaudeamus, 213–261.
- Nuoreva, Vilho (toim.) (1980). *Suomen palontorjunnan historia*. Helsinki: Kotimaankirja.
- Näin on käynyt 2007. Elinkeinoelämän keskusliitto & Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö (http://pda.ek.fi/businessforums/EKjulkaisu_Nain_on_kaynyt/fi/kuvat_liitteet/NainOnKaynyt2007.pdf).
- Oropesa, R. S. (1992). Social structure, social solidarity and involvement in neighborhood improvement associations. *Sociological Inquiry* 62(1), 107–118.
- Ossewaarde, Marinus (2007). Cosmopolitanism and the society of strangers. *Current Sociology*, 55(3), 367–388.
- Pantzar, Mika (2000). *Tulevaisuuden koti: arjen tarpeita etsimässä*. Helsinki: Otava.
- Parikka, Raimo (1987). *Se oli toivorikasta aikaa: Malmin metallityöläisten historiaa 75 vuoden ajalta 1912–1987*. Helsinki: Malmin metallityöväen ammattiosasto 33.
- Parikka, Raimo (1988). Aatetta, intoa ja toiminnan paloa – kommunistinen ja kansandemokraattinen liike Malmilla 1940-luvulla. *Malmin Kuvalehti* 1988. Helsinki: Malmi-seura.
- Parikka, Raimo (1991). Vallankumous Helsingin pitäjässä – tapahtumia ja tulkintoja vuodesta 1917. *Helsingin pitäjä 1992*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys.
- Parikka, Raimo (1993). Pitkä varjo – köyhyyden pysyvyys. *Narinkka* 1993. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo, 89–98.
- Peltola, Jarmo (1995). Kiskoilta asfaltille. Teoksessa Jaakko Masonen & Mauno Hänninen (toim.): *Tuhat vuotta tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta, 3: Pikeä, hiekä, autoja: Tiet, liikenne ja yhteiskunta 1945–2005*. Helsinki: Tielaitos, 24–55.
- Peltonen, Matti (1999). *Mikrohistoriasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Perälä, Tauno (1951). *Turun esikaupungit ja niiden aiheuttamat probleemat ensimmäisen maailmansotaan mennessä*. Turku: Turun yliopisto.
- Pihkala, Erkki (1982). Elintason nousu ja kehityksen varjopuolet. Teoksessa Jorma Ahvanainen, Erkki Pihkala & Viljo Rasila (toim.): *Suomen taloushistoria 2: Teollistuva Suomi*. Helsinki: Tammi, 506–527.
- Pihkala, Erkki (1988). Taloudellinen kasvu ja yhteiskuntamurros. Teoksessa Paula Avikainen & Ilari Hetemäki (toim.). *Suomen historia 8*. Espoo: Weilin + Göös, 240–277.
- Piilonen, Juhani (1995). 'Vantaan puistokaupunki': Ulkomaiset esikuvat ja niiden sovellutus. *Helsingin pitäjä 1996*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys.
- Portelli, Alessandro (2006). Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen? Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen (toim.): *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 49–64.
- Pulma, Panu (2000). Kasvun katveessa. Teoksessa Harry Schulman, Panu Pulma & Seppo Aalto: *Helsingin historia vuodesta 1945, osa 2*. Helsinki: Helsingin kaupunki, 110–337.
- Putnam, Robert D. (1995). Tuning in, tuning out: The strange disappearance of social capital in America. *PS: Political Science & Politics* 28(4), 664–683.
- Putnam, Robert D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Päivänen, Jani (2000). *Kaupungin tiiviys ja täydennysrakentaminen: Sosiologia kysymyksiä*. Espoo: Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus.

- Rantanen, Terhi (1988). Sähköviestinnän kasvu. Teoksessa Paula Avikainen & Ilari Hetemäki (toim.): *Suomen historia* 8. Espoo: Weilin + Göös, 262–263.
- Rinne, Matti (2001). *Aseman kello löi kolme kertaa: Suomen rautateiden kulttuurihistoria*. Helsinki: Otava.
- Roos, J. P. (1987). *Suomalainen elämä: Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ruonavaara, Hannu (1993). *Omat kodit ja vuokrahuoneet: Sosiologinen tutkimus asunnonhallinnan muodoista Suomen asutuskeskuksissa 1920–1950*. Turku: Turun yliopisto.
- Ruonavaara, Hannu (1995). Teoria ja historia – keskustelua historiallisen sosiologian dilemmasta. *Sociologia* 32(4), 253–262.
- Räsänen, Matti (1985). Kaupungit ja paikallisyhteisöt. Teoksessa Jukka Pennanen, Leena Sammallahti, Helena Haapalainen-Tiainen (toim.): *Teoriaa, aihepiirejä ja näkökulmia kansatieteellisessä tutkimuksessa*. Helsinki: Ethnos, 75–100.
- Saarikangas, Kirsi (1993). *Model houses for model families: Gender, ideology and the modern dwelling: The type-planned houses of the 1940s in Finland*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Saarikangas, Kirsi (2002). *Asunnon muodonmuutos: Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saari, Sakari (2008). *Beneath moral economy: Informal assistance in early 20th century Finland*. Firenze: European University Institute.
- Sappinen, Eero (2000). *Arkielämän murros 1960- ja 1970-luvuilla: Tutkimus suomalaisen työväestön elämäntavoista ja niiden paikallisista raumalaisista piirteistä*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Satka, Mirja (1994). Sosiaalisen työn peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. Teoksessa Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen: *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 261–339.
- Scanlon, Jennifer (2006). Reading landscapes: The American suburbs. *History Compass* 4(4), 731–740.
- Schulman, Harry (2000). Helsingin suunnittelu ja rakentuminen. Teoksessa Harry Schulman, Panu Pulma & Seppo Aalto: *Helsingin historia vuodesta 1945, osa 2*. Helsinki: Helsingin kaupunki, 11–108.
- Schwirian, Kent P. (1983). Models of neighborhood change. *Annual Review of Sociology* 9(1), 83–102.
- Selén, Kari (1987). Tasavalta hakee suuntaa. Teoksessa Paula Avikainen (toim.): *Suomen historia* 7. Espoo: Weilin + Göös, 120–273.
- Seppänen, Anne (2000). *Populaarikulttuuri sosiaalistumisväylänä: Tampereen työväestön julkiset hovit 1860-luvulta vuoteen 1917*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Seppänen, Marjaana (2001). *Liipolan onni: Asuinalueen sosiaalinen erilaistuminen ja merkitys asukkaille*. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Sies, Mary Corbin (1987). The city transformed: Nature, technology, and the suburban ideal, 1877–1917. *Journal of Urban History* 14(1), 81–111.
- Simmel, Georg (2005). *Suurkaupunki ja moderni elämä: kirjoituksia vuosilta 1895–1917*. Helsinki: Gaudeamus.
- Siipi, Jouko (1962). Pääkaupunkiyhteiskunta ja sen sosiaalipolitiikka. Teoksessa *Helsingin kaupungin historia V, toinen nide*. Helsinki: Helsingin kaupunki, 137–380.
- Siipi, Jouko (1963). *Puoli vuosisataa Elantoa: Osuustoiminnan alkuvaiheet Helsingissä ja Osuusliike Elannon kehitys vuosina 1905–1955*. Helsinki.

- Skogan, Wesley G. (1988). Community organizations and crime. Teoksessa Michael Tonry & Norval Morris (toim.): *Crime and justice: An annual review of research, volume 10*. Chicago: The University of Chicago Press, 39–78.
- Smeds, Kerstin (1987a): Nuorisoseurat "kunnan kansalaisen" kasvattajina. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.): *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Smeds, Kerstin (1987b): Koti, temppeli ja linnoitus. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.): *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Stacey, Margaret (1969). The myth of community studies. *British Journal of Sociology* 20(2), 134–147.
- Stenius, Henrik (1989). Miksi Helsingin vapaaehtoinen palokunta on vain 125-vuotias? Teoksessa Henrik Stenius & Christoffer Tigerstedt (toim.): *Palokuntaelämää: Helsingin VPK:n 125-vuotisjuhlakirja*. Helsinki: Helsingin VPK, 50–68.
- Sulkunen, Irma & Risto Alapuro (1987). Raittiusliike ja työväestön järjestäytyminen. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.): *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Sulkunen, Pekka (1995). C. Wright Mills – radikaali amerikkalainen. Teoksessa Risto Heiskala (toim.): *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 121–145.
- Suttles, Gerald (1976). Urban ethnography: Situational and normative accounts. *Annual review of sociology* 2(1), 1–18.
- Tebbutt, Melanie (1995). *Women's talk? A social history of 'gossip' in working-class neighbourhoods, 1880–1960*. Aldershot, UK: Scolar Press.
- Tervonen, Miika (2003). Tutuissa taloissa: Vaihtoverkostot, riippuvuus ja valta kiertävien romanien ja maanviljelijäväestön välisissä suhteissa 1920–1960. Teoksessa Sakari Saaritsa & Kari Teräs (toim.): *Työväen verkostot*. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 215–234.
- Tervonen, Miika (2012). Romanit ja suuri muutos. Teoksessa Panu Pulma (toim.): *Suomen romanien historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 166–197.
- Thomson, Irene T. (2005). The theory that won't die: From mass society to the decline of social capital. *Sociological Forum* 20(3), 421–448.
- Tolppi, Reijo (2001). *Nokiherroista palopäälliköiksi: Tutkimus palopäälliköiden ammattikunnan kehityksestä ja erityisesti nykytilasta professioteoreettisesta näkökulmasta tarkasteltuna*. Tampere: Tampere University Press.
- Tuomisto, Tero (1987). Pukinmäen urheilumuistoja. *Helsingin pitäjä 1988*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys & Vantaan kaupunginmuseo.
- Tuomisto, Tero (1993). Pukinmäen Suomalaiset – lyhytikäinen, merkittävä 1920-luvun yhdistys. *Helsingin pitäjä 1994*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys & Vantaan kaupunginmuseo.
- Tuomisto, Tero (2010). Pukinmäen huvilayhdyskunta ja sen taiteilijoita. *Helsingin pitäjä 2011*. Vantaa: Vantaa-seura.
- Turpeinen, Oiva (1981). *Helsingin seudun puhelinlaitos 1882–1982*. Helsinki: Helsingin puhelinyhdistys.
- Turunen, Matti (1999a). Uusi laki – vanha käytäntö. Teoksessa Jaakko Masonen, Kimmo Antila, Veikko Kallio & Tapani Mauranen (toim.): *Tuhat vuotta tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta 2: Soraa, työtä, hevosia: Tiet, liikenne ja yhteiskunta 1860–1945*. Helsinki: Tielaitos & Edita, 306–320.
- Turunen, Matti (1999b). Nimismies valvoo – tiemestari avustaa. Teoksessa Jaakko Masonen, Kimmo Antila, Veikko Kallio & Tapani Mauranen (toim.): *Tuhat vuotta*

- tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta 2: Soraa, työtä, hevosia: Tiet, liikenne ja yhteiskunta 1860–1945. Helsinki: Tielaitos & Edita, 321–340.
- Tönnies, Ferdinand (1887/1955). *Community and association*. London: Routledge.
- Törrönen, Pentti & Jukka Hako (1988). Friherrns – Länsi-Vantaan ensimmäinen taajama. *Helsingin pitäjän 1989*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys.
- Töttö, Pertti (1996a). *Ferdinand Tönnies – Gemeinschaft ja Gesellschaft*. Teoksessa Jukka Gronow, Arto Noro & Pertti Töttö: *Sociologian klassikot*. Helsinki: Gaudeamus, 154–172.
- Töttö, Pertti (1996b). *Émile Durkheim – kaikki on sosiaalista*. Teoksessa Jukka Gronow, Arto Noro & Pertti Töttö: *Sociologian klassikot*. Helsinki: Gaudeamus, 173–212.
- Ukkonen, Taina (2000). *Menneisyyden tulkinta kertomalla: Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ukkonen, Taina (2006). Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen (toim.): *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 175–198.
- Uljas, Päivi (2012). *Hyvinvointivaltion läpimurto: Pienviljelyhegemonian rapautumisen, kansalaisliikehännän ja poliittisen murroksen keskinäiset suhteet suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvun loppuvuosina*. Helsinki: Into.
- Urponen, Kyösti (1994). Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen: *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: Suomalaisten sosiaalisen turvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 163–260.
- Vasara, Erkki (1999). Työväen kultuuria Tikkurilan malliin 1920-luvulla. *Helsingin pitäjän 2000*. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys & Vantaan kaupunginmuseo.
- Vasara, Erkki (2000). *Työväen ja kotiseudun puolesta: Tikkurilan työväenyhdistys 90 vuotta 1907–1997*. Vantaa: Tikkurila säätö.
- Vidich, Arthur J. & Joseph Bensman (1960). *Small town in mass society: Class, power, and religion in a rural community*. Garden City, NY: Anchor Books Doubleday.
- Viitaniemi, Matti & Anne Mäkelä (1978). *Suomen linja-autoliikenteen historia*. Helsinki: Linja-autoliitto ry.
- Virkkunen, Gia (2010). *"Köyhyydestä ei puhuttu, sitä vain elettiin": Köyhyyden kokemus ja selviytyminen 1930-luvun pulan oloissa Suomen maaseudulla*. Helsinki : Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Virtanen, Pekka V. (2006). Asutustoiminta itsenäisessä Suomessa. *Maankäyttö 1/2006*.
- Vromen, Ariadne (2003). Community-based activism and change: The cases of Sydney and Toronto. *City & Community* 2(1), 47–69.
- Väätäinen, Elina (1978). *Työväen kulttuuri osakulttuurina: Teollisuustyöväestön yhdistys- ja yhteistoiminnasta sekä vuorovaikutustilanteista Kymin Tiutisessa vuoteen 1943 asti*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Waris, Heikki (1932). *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle I*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Waris, Heikki (1934). *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle II*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Waris, Heikki (1973). *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle. 2. tarkistettu painos*. Helsinki: Weilin + Göös.
- Wellman, Barry (1979). The community question: The intimate networks of East Yorkers. *American Journal of Sociology* 84(5), 1201–1231.

- Wellman, Barry (2001). Physical place and cyberplace: The rise of personalized networking. *International Journal of Urban and Regional Research* 25(2), 227–252.
- Wellman, Barry & Barry Leighton (1979). Networks, neighborhoods, and communities: Approaches to the study of the community question. *Urban Affairs Quarterly* 14(3), 363–90.
- Wiese, Andrew (1993). Places of our own: Suburban black towns before 1960. *Journal of Urban History* 19(3), 30–54.
- Wiese, Andrew (1999). The other suburbanites: African American suburbanization in the north before 1950. *The Journal of American History* 85(5), 1495–1524.
- Wilensky, Harold L. (1964). Mass society and mass culture: Interdependence or independence? *American Sociological Review* 29(2), 173–197.
- Wirth, Louis (1938). Urbanism as a way of life. *American Journal of Sociology* 44(1), 1–24.
- Wittel, Andreas (2001). Towards a network sociality. *Theory, Culture & Society* 18(6), 51–76.
- Wunsch, James L. (1995). The suburban cliché. *Journal of Social History* 28(3), 643–658.
- Young, Michael & Peter Willmott (1957). *Family and kinship in East London*. Glencoe, Illinois: The Free Press.
- Åström, Anna-Maria (1999). Koti ja naapurusto – Helsingin koillislaita 1950- ja 1960-luvuilla. Teoksessa Elina Katainen, Anu Suoranta, Kari Teräs, Johanna Valenius (toim.): *Koti kaupungin laidalla – työväestön asumisen pitkä linja*. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 79–122.